

SOPRONI SZEMLE

XVII. ÉVFOLYAM

1963.

I. SZÁM

**KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA**

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDELY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FÜLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY,
GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELENYI
FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON
JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL
MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Kelényi Ferenc</i> : Soproni gyermekkertek a 19. század második felében	1
<i>Kölkedi István</i> : Soproni május elsejék és a szociáldemokrata pártszervezet kialakulása Sopronban	19
<i>Szigeti Kilián</i> : Középkori hangjegyes kódextörödékek a Soproni Állami Levéltárban	29
<i>Domonkos Ottó</i> : Sopron megye pásztorművészete	41

Helytörténeti adattár

<i>A Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya</i> : Sopron általános iskolái az iskola-reform tükrében	52
<i>Boronkai Pál</i> : A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei	57
<i>Fried István</i> : Romy Károly György soproni évei	69
<i>Nováki Gyula</i> : A Szent Mihály temető második csontház kápolnája	76
<i>Csatkai Endre</i> : Volt-e Sopronban Götjen nevű nyomdász?	77
<i>Klafsky Henrik</i> : Néhány adat a soproni zenei művelődés történetéhez	78
<i>Irmédi-Molnár László</i> : Emlékezés a soproni temetőben Tóth Agoston születésének 150. évfordulóján	79
<i>László Ernő</i> : Újabb adalékok a soproni természetrajzi gyűjtés történetéhez	81

Sopron kulturális élete

<i>Friedrich Károly</i> : Művelődési események 1961-ben	82
---	----

Megemlékezések

<i>Somkuti Elemér</i> : Lesenyi Ferenc 1887—1962.	90
Soproni Könyvespolc	92

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XVI ÉVFOLYAM

1952

I-4 SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÜLDI LORINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELENYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTER FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMER, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBENYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZARAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

Tanulmányok

<i>Bóna István</i> : A darufalvi ezüstkincs	227. 312
<i>Domonkos Ottó</i> : Sopron megye pásztorművészete I.	124
<i>Kölkedi István</i> : A szakmai munkásszervezetek kialakulása és tevékenysége Sopronban	1
<i>Kölkedi István</i> : Soproni sztrájkok a századforduló körül	97
<i>Mollay Károly</i> : Középkori soproni naptárak	215. 319
<i>Simkovics Gyula</i> : Adatok a soproni munkásmozgalom korai szakaszának gazdasági hátteréhez	207
<i>Tárczy-Hornoch Antal</i> : A Nagycenk melletti geofizikai obszervatórium	193
<i>Thomas Edit</i> : Dorffmaister-freskók a szombathelyi püspöki palota „sala terrena”-jában	114. 242
<i>Tirnitz József</i> : Sopron megye parasztságának és agrárproletariátusának helyzete a Horthy korszakban	104
<i>Tompos Ernő</i> : Handler Ferdinánd építész és családjának többi építész tagja	17
<i>Winkler Oszkár</i> : Új lakóépületek Sopron belvárosában	289
<i>Zsidai József</i> : Gondolatok Frankenburg Adolf marxista megítéléséhez	9

Helytörténeti adattár

<i>Balogh Jolán</i> : Renaissance-oltár Sopronban	144
<i>Csatkai Endre</i> : Adalékok a régi Sopron megye színészetének történetéhez 1900-ig	349
<i>Csatkai Endre</i> : Botanizáló és népdalgyűjtő soproni ifjúság	168
<i>Csatkai Endre</i> : Egy somfalvi parasztgazda feljegyzései az 1809-es francia megszállásról	362
<i>Csatkai Endre</i> : Ehrlinger János festő	161
<i>Csatkai Endre</i> : Korai Schubert-előadások Sopronban	167

<i>Csatkai Endre</i> : Krudy Kálmán körözése a soproni rendőrségi lapban	169
<i>Csatkai Endre</i> : Liszt Ferenc állítólagos felfedeztetése Lakompakon	283
<i>Csatkai Endre</i> : Reviczky Gyula és Sopron	65
<i>Csatkai Endre</i> : Soproni színházterv 1919-ből	37
<i>Csekey István</i> : Liszt Eduárd halálához és családfájához	143
<i>Csenár János</i> : Ósze János kurrenskönyve 1850—55.	39
<i>Domonkos Ottó</i> : Egy soproni csiszármester levele a céhmesterhez 1621-ben	280
<i>Fabricius Endre</i> : Adatok a soproni Fabricius-ház történetéhez	47
<i>Fabricius Endre</i> : Vilmos bádeni örgróf Sopronról és Kismartonról 1809-ben	167
<i>Faragó Sándor</i> : Ismeretlen barokk szobor Kapuvár határában	363
F. E. Lőcsei diák, akit a soproniak váltottak ki török rabságból	348
<i>Füves Ödön</i> : Adatok a soproni görögök történetéből	69
<i>Hammerl Lajos</i> : Pamer György Ferdinánd, a megújított német irodalom magyarországi úttörője	319
<i>Házi Jenő</i> : A dohányzás kezdete Sopronban	33
<i>Házi Jenő</i> : Macskakő vára	332
<i>Krammer Jenő</i> : A 80 éves kismartoni polgári iskola (ma Hauptschule) múltjából	327
<i>Kelényi Ferenc</i> : Móra Ferenc Sopronban	53
<i>Kelényi Ferenc</i> : Népszerű soproni egészségügyi könyv 1796-ból	274
<i>Kelényi Ferenc</i> : Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban	147
<i>Koncsek László</i> : Mi lett a sorsa a kismartoni Wolf-múzeumnak?	139
<i>Koroknay Éva</i> : A soproni metszett kötetstábla	164
<i>Kovácsics Sándor</i> : XVII. századi orvosi kézirat a soproni Berzsényi Gimnázium könyvtárában	272
L. E.: Különös hang Ferenc József első soproni látogatásával kapcsolatosan	70
<i>Mann Miklós</i> : Adalékok Sopron megye történetírójának életéhez	70
<i>Maros László</i> : Soproni diákok kollégium nélkül	74
<i>Nováki Gyula</i> : Adatok a soproni vár rondelláinak történetéhez	57
<i>Nováki Gyula</i> : A Szárhalmi erdő romjai	341
<i>Nováki Gyula</i> : Sopron topográfiai fejlődésének vázlata az újabb ásatások alapján	135
P. J.: Adalékok a soproni természetrajzi gyűjtés történetéhez	284
P. J.: Thirring centennáris megemlékezések	166
<i>Schram Ferenc</i> : Soproni könyvtárak II. József idején	156
<i>Simkovics Gyula</i> : Gyenikín tábornok Sopronban	357
<i>Tardy Lajos</i> : Egy soproni borkereskedő és Besztuzsev Rjumin kancellár	61
<i>Tompa Károly</i> — <i>Bründl Lajos</i> : A sopronkőhidai fűzkísérleti telep	266
<i>Wessetzky Vilmos</i> : A soproni Liszt Ferenc Múzeum Isis-Bubastis oltára	358

Sopron kulturális élete 1960-ban és 1961-ben

<i>Faller Jenő</i> : A Központi Bányászati Múzeum 1960. évi beszámolója	171
<i>Faller Jenő</i> : A Központi Bányászati Múzeum 1961. évi beszámolója	371
<i>Friedrich Károly</i> : Művelődési események 1959-ben	80
<i>Friedrich Károly</i> : Művelődési események 1960-ban	365
<i>Múzeumvezetőség</i> : A Liszt Ferenc Múzeum működése az 1960. esztendőben	170
<i>Múzeumvezetőség</i> : A Liszt Ferenc Múzeum működése a 1961. esztendőben	369

Megemlékezések

<i>Bech: Rezső</i> : Kássa Gábor (1893—1961)	84
<i>Diószeghy Dániel</i> : Balázs István (1881—1962)	287
<i>Gyulay Zoltán</i> : Boleman Géza (1876—1961)	285
<i>Gyulay Zoltán</i> : Kövesi Antal (1876—1961)	172
<i>Horváth József (†)</i> : Janesitz Henrik (1889—1947)	376
<i>Magyar János</i> : Fekete Zoltán 1877—1962)	373

Az olvasó kérdez — az olvasó közöl

39. A soproni hírközlés múltja	87
40. Soproni részletek egy kaposvári képműkiállításán	87
41. Mi folyt az 1634/5-ös soproni országgyűlésen?	87
42. Az 1634/5-ös soproni országgyűlésről	88
43. Soproni útirajz 1820 körül	89
44. Mik a norimbergi áruk?	176
45. A norimbergi áru és annak soproni múltja	176

Soproni könyvespolc

Zsidó történeti emlékek. Ism. Mollay Károly	90
<i>Bartha — Somfai</i> : Haydn als Opernkapellmeister. Ism. Csatkai Endre	94
3 Sopron környékét érintő újabb növénytani munka. Ism. Csapody István	178
<i>Jüggell</i> : Hungarica Auswahl Katalog der Universitätsbibliothek Jena. Ism. Mollay Károly	180
A Göcseji Múzeum jubiláris Emlékkönyve. Ism. Tóth Ferenc	182
Arrabona, II/III. kötet. Ism. Tóth Ferenc	183
<i>Csatkai Endre</i> : A soproni színészet története 1841. 1950. Ism. Vértes Ilona	184
<i>Grünwald Fülöp — Scheiber Sándor</i> : Magyar-zsidó oklevéltár. VI. kötet. Ism. Mollay Károly	379
<i>Csatkai Endre</i> : A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848—1948. Ism. Zádor Anna	380
Magyarok és a Risorgimento. Ism. Csatkai Endre	382
<i>Pap Károlyné</i> : Bűnbánat. Ism. László Ernő	382
<i>Szemző Piroska</i> : Heckenast Gusztáv mint zenei kiadó. Ism. Cs. E.	383
Soproni bibliográfia 1958—60.	95. 187. 384

A képek jegyzéke

1. Soproni részletek

Lándzséri út 1.	13	Rákóczi u. 9.	168
Rákóczi u. 47.	18., 20	MÁV p. u.	169., 361
Volt ev. árvaház	23	Bánfalvi patak	177
Színház u. 8.	24	Brennbergi völgy	179
Széchenyi tér 19.	25	Lenin körút — Ötvös u. sarok	183
Lehár u. 50.	27	Bástyarész	186
Orsolya templom	27	Zárgyár	208
Szt. István körút 9.	29	Nyúl kocsmá	210
Rákóczi u. 3.	31	Palatinus vendéglő	212
Régi városháza	32	Karner kocsmá	213
Városmajor és tűzország	52	Kálvária állomás	241
Rondella az Orsolyakertben	58—60	Templom u. 23.	293
Móricz Zs. u. 2.	62	Templom u. 24.	295
Előkapu	79	Szt. György u. 18.	297
Brückel torony	86	Tornacsarnok	298
Látkép 1840 (Hárosy)	147	Szárhalmi mészegető	343
Szt. Mihály templom	148	Látkép 1681-ből	364

2. Arcképek

Frankenburg Adolf	9	Kövesi Antal	172
Handler József	22., 23	Boleman Géza	285
Handler Ferdinánd	23., 28	Gottsched és neje	321
Fabricius Endre	49	Fekete Zoltán	373
Diákok 1906-ban	75	Janesitz Henrik	376

3. Műalkotások

<i>Kugler</i> : Handler J. mellszobra	22	<i>Ehrlinger</i> : A színlaposztó. Kép	162
<i>Kugler</i> : Handler J. arcképe	22	Metszett könyvtábla	164—5
<i>Kugler</i> : Handler F. mellszobra	22	Kánonkép 1363.	219
Üvegserleg	63	Naptár 1363 előtt	223
<i>Hauser</i> : Brückeltorony	86	A Pamer emlékkönyv címlapja	320
<i>Dorffmaister</i> : Szombathelyi freskó 117., 244., 245., 248., 251—53., 255—7., 259., 262—264		Színházi jelenet	324
Renaissance-oltár	144—146	<i>Roth</i> : Arckép. Rajz	325
<i>Ehrlinger</i> : Pihenő kereszt. Rajz	161	<i>Hartwich</i> szobrász: rajz	326
		<i>Janesitz</i> : Önarckép	376
		<i>Janesitz</i> : Stájer táj	377

4. Vidéki műemlékek

A Búsuló kereszt Kapuvárott	363
---------------------------------------	-----

5. Alaprajzok, tervezetek

Színház 1919-ből	37—38	Templom u. 24.	294
Szombathely, Sala terrena	122	Szt. György u. 18.	296
A belváros szanálási terve	291	Mészégető	342
Templom u. 23.	292		

6. Burgenlandi részletek

Kismarton, Wolf-múzeum	139., 141	Ruszt	238
Meggyes	142	Nagyhöflány	318
Sopronkertés	163		

7. Nyomatványok

Bősárkány felgyújtása 1849.	41	1622-es soproni nyomatvány	181
Fegyvertartás tilalma 1851.	44	Bécsi naptár	217
Két polonaise	51	Egészséget tárgyazó katekizmus 275., 278	
Ausweis	151	A cigány. Színlap	353
A soproni Casino-egylet első könyvjegyzéke	154		

8. Népművészet

Juhász házaspár	125	Pásztorfaragványok	127—31., 133—34
---------------------------	-----	------------------------------	-----------------

9. Technika

A soproni villamos első útja	105	A nagycenki geofizikai obszervató- rium	194—7., 199—203., 235
--	-----	--	-----------------------

10. Térkép

Macskakő környéke	338—39., 345—47
-----------------------------	-----------------

11. Természetrész

Fűzfatelep Sopronkőhidán	268	Fűzek	271
------------------------------------	-----	-----------------	-----

12. Munkásmozgalom

Munkásjelvény 1893., 1896., 1919.			8., 16., 111
---	--	--	--------------

13. Régészet

A darufalvi ezüstkincs	231., 235	Isis-Bubastis kő	358—9
----------------------------------	-----------	----------------------------	-------

A fejléceket a 33., 90., 135., 178. és 266. lapon Ágoston Ernő rajzolta, a többi fejléceket és záródíszet, valamint a borító lapon a Kolostor utca képét Sterbenz Károly.

Soproni gyermekkertek a 19. század második felében

Írta: Kelényi Ferenc

Sopron városában a fejlett gazdasági viszonyoknak és a korai polgárosodásnak megfelelően az elmúlt évszázadok során egymás után létesültek különféle művelődési és jótékony célú intézmények.¹ Ezeknek a sorában ott találjuk a többszáz éves elemi iskolákat és gimnáziumokat, a másfél-két évszázada létesült kórházakat és árvaházakat, a rajziskolát, a zeneegyletet stb.

A soproni polgárság művelődési igénye, valamint az emberbaráti célok iránti fogékonysága és áldozatkészsége teremtette meg ezeket az intézményeket, mint megannyi szerény tégláit az egyetemes magyar kultúra épületének.

A 18. és 19. században megjelent magyar újságokban: a *Magyar Hirmondóban*, a *Hazai és Külföldi Tudósításokban*, a *Pozsonyi Hírnökben*, a *Magyar Kurirban* lépten-nyomon találkozhatunk a soproni kultúrálódásra, civilizálódásra utaló hírekkel.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1837. április 29-i számában rövid beszámoló jelent meg a „*Szegény mesterlegények és cselédek*” számára létesült soproni kórház előző évi működéséről, majd ennek folytatásaként ezt olvashatjuk:

„Többrendű s jótékony s közhasznú intézeteink sorában nem sokára egy új járuland, t. i. kisededővő intézet. Némelly előbbkelőink által közrebo-csátott első felszólítására köz részvét mutatkozik, s a felállítási s három esztendei fenntartásra kívántató költségek fejében nyitott aláírás kis idő alatt 2393 pengő forintra ment.”²

Alig 9 esztendővel *Brunszvik Teréz Angyalkertjének* megnyitása után tehát ismét megnyílt Sopron polgárainak a szíve és erszénye, hogy újabb „közhasznú intézménnyel” gazdagodjék városunk.

A fentebb idézett néhány soros tudósítás egyébként a legkorábbi nyilvánosan megjelent hír az *első soproni kisededővő intézetre* vonatkozóan.

A következő évben a *Pozsonyi Hírnök* 1838. november 22-i száma már az új intézmény megnyitásáról számol be:

„Azon több idő- s czélszerű javítás és szépítés közt, melyben Sopron város néhány év óta, leginkább Vághy Ferenc polgármester s most bíró munkás buzgalma által, mellyel az minden jót s hasznost mindenkor előmozdítani törekvék, rövid idő óta kisededővő intézet is tündöklök. October 16dikára nagyszámu gyülekezet előtt nyiták meg e hasznos intézetet. Mint igen szép példája a valódi polgári érzelmeknek, említendő, hogy az intézet megnyitását követett napon a városi tisztujítás után dr. Töpler

1 Egy 1839-ben kelt s a kancelláriához fölterjesztett jelentés alapján (Soproni Állami Levéltár: Fasc. VIII. 1150/I. sz.) ismerttettem őket a SSz 1962. évi 2. számában (147. lap).

2 A SSz, 1958. évi számának 316. lapján *Szele Lajos* is idézi.

Károly indítványára 10 ujonnan választott tanácstag 200 pgő forintot ajándékozott az intézeti pénztár gyarapítására.”³

Itt kell megjegyeznünk, hogy a soproni kisededóvás történetének a kutatása, feltárása nem kecsegteti könnyű sikerrel a vele foglalkozót. *Verbényi (Veszélka) László* az első soproni kisededóvo intézet megnyitásának 100. évfordulóján „*A soproni kisedednevelés magindulása*” címmel írt rövid emlékeztetőjében⁴ még csak néhány, kevésbé lényeges adat felderítésére hivatkozik, s mint mondja:

Am 23ten April 1837
wird in dem großen Redouten-Saale im k. k. Hoftheater in der
k. k. Hofstadt Odenburg
zum Besten der daselbst zu errichtenden Klein-
Kinderwart-Anstalt
ein Ball
mit Verloofung
verschiedene durch die Güte wohlwollender Gönner und Gönnerinnen
beigetrageneter wertvoller Gegenstände und ähnlicher zur Auspielung
geeigneter Gegenstände,
abgehalten werden.
Diese Gegenstände können vom 16ten April l. J. anfragen,
täglich von 9 bis 1 Uhr Mittags in dem kleinen Redouten-Saale
gegen ein Entrée von 2 kr. C. W. besichtigt werden.
Kasse zu 10 kr. in Conventions-Münze sind zu haben
in Odenburg bei den Herren Karl Emanuel Martin, Samuel Pfendel,
Friedr. Walheim und Friedrich Wagnar;
in Weiskirchen bei Herrn Theodor Gölz;
in Weiskirchen bei Herrn Franz Kerschberger;
in Weiskirchen bei Herrn Josef Wagnar;
in Weiskirchen bei Herrn Franz Wirthl;
in Weiskirchen bei Herrn Franz Jankovitsch.
Die Abholung wird in der Kassehand vor sich gehen. Die entfallenden
Gewinne werden nach dem Ball in einem gedruckten Verzeich-
nisse der gegebenen Nummern, und der entsprechenden Gegenstände bekannt
gemacht werden. — Derselben sind am 30ten April, nach dem Fest ge-
nommen werden, abgeholt. Tene welche innerhalb eines Monats nicht
abgeholt werden, verbleiben der Anstalt als Eigentum.
Der Anfang des Balles ist um 9 Uhr.
Der Eintritts-Preis 40 kr. Conventions-Münze.
Gewinn-Gewinn sind an dem Ball, falls nicht bei dem Abholen
im kleinen Redouten-Saale zu haben.
Zu allen Aufzählungen werden auch dem gedruckten Verzeichnis einen ver-
günstigten Abzug zu verdienen. Derselben sind die k. k. Hofstadt Odenburg zu der
zu errichtenden Anstalt, die als ein ganz eigene der Wohl- und Minderthüm-
licher Weiskirchen-Freunde von einem begünstigten, abgeholt werden, und so
von Weiskirchen einen besonderen Abholung, die nach der k. k. Hofstadt Odenburg
des Wohlthätigen der Wohlthätigen gestellt, so weit es die Anstalt der
k. k. Hofstadt Odenburg sowohl als k. k. Hofstadt Odenburg, als auch
verfügbare Abzug der k. k. Hofstadt Odenburg.
Odenburg, von dem k. k. Hofstadt Odenburg befragter Weiskirchen am 10. März 1837.

„További kutatásokra vár annak megállapítása, kinek a kezdeményezésére alakult a soproni kisedednevelést pártoló egyesület, kik voltak tagjai, ki volt a tanító, hol folyt a tanítás munkája s életben maradt-e az intézmény a szabadságharc után is.”

Sajnálatos, hogy a *Soproni Állami Levéltár* mutatói alig nyújtanak valami támpontot a kérdéses anyag felderítéséhez, így aztán kizárólag csak a nyomkövetés módszerével, hatalmas iratkötegek időt rabló átvizsgálása útján remélhetünk eredményt.

3 Régi szokás volt már Sopronban, hogy az új tanácstagok ilyen gesztussal fejezték ki hálájukat megválasztásukért.

4 SSz, 1938., 5—6. szám, 315—316. lap.

Sokezer iratcsomó tüzetes átkutatása módot ad ugyan ma már arra, hogy a Verbényi fölvetette kérdésekre választ adjunk, helyenként azonban a szá-
lak megszakadnak, úgyhogy a *soproni kisedednevelés első szakasza történetének
a megírásához még néhány kiegészítő levéltári adat feltárása szükséges.*

Egyébként a már eddig összegyűlt gazdag anyag is azt bizonyítja, hogy
ennek az időszaknak, az intézmény „hőskorának” a története sok érdekes
neveléstörténeti és helytörténeti adalékkal szolgál. Egy 1838-as keltezésű latin
nyelvű beadvány szövegéből például kiderül, hogy már 4 esztendővel koráb-

Samstag den 13. April d. J.
wird in dem großen Schreiner-Saale im städtischen Hause in der
Königlichen Freistadt Oberwart,
um Gesten der allhier errichteten
Kleinkinder - Bewahr - Anstalt
EIN BALL
MIT VERLOBUNG.
verrichteter, durch die Güte wohlwollender Gön-
ner und Gönnerinnen beigesteueter weiblicher
Handarbeiten und ähnlicher zur Auspielung
geeigneter Gegenstände,
abgehalten werden.

Alle Conventions-Münze von 10 Kr. und 20 Kr. sind zum Verkauf zu haben.

Esfe in 10 Kr. Conventions-Münze sind zu haben:
in den Öfen: Baron Graf von, Wilhelm Tursanyi, Anna Maria
Korner, Franz Giesing, Peter Peter, Peter Kalmar, Karl von
Marian, Samuel Wenzel, Carl Platzer, Joseph von
Joseph von Wörner, Carl Schmidt, Franz Zyringer, Franz
von Zinner, G. T. Zinner und Zehn, Joseph Waisner, und
Friedrich Waisner.

Der Anfang des Balles ist um 9 Uhr.
Der Eintrittspreis 40 Kr. Conventions-Münze.

Conventions-Münzen sind an dem Balltage bei der Kassa, früher aber
bei den obenbenannten Herren Kassengebern abholen zu haben.

Es ist erlaubt, auch wenn die obenbenannten Herren nicht
an dem Ball zu erscheinen, abzugeben. Die Herren, welche an dem Ball,
es ist nur noch zwei Tage im Monat und hinsichtlich der Besondere, und
auch sonstige Beiträge zu leisten, sind bei dem Vorstande oder sonstigen
Betreibern zu sein, die Besondere bei der Kassa zu sein, es ist in der
Kassa im städtischen Hause, bei der Kassa zu sein, die
auch sonstige Beiträge zu sein, sonstigen Besondere.

Verabreicht von dem leitenden Ausschusse befristeter Inhalt am
9. März 1838.

ban, 1834-ben is felvetődött Sopronban a kisededóvó intézet felállításának a gondolata.⁵

1839-ben még a Pozsonyban tartózkodó két országgyűlési követet, az első soproni óvoda létrehozásában vezető szerepet vitt *Vághy Ferenc* volt polgármestert és *Martiny Frigyes* tanácsnokot is mozgósította a városi tanács, hogy saját kisededóvó intézetének az irányítását tökéletesebbé tehesse. A hozzájuk küldött magyar nyelvű utasítás szövege így hangzik:

„Tudván mi különös részvétellel viseltetnek tisztelt Uraságtok bár távol is az ide való kisededóvó intézetnek mindennemű ügyei, 's meg állapítá-

⁵ *Drezmitzer József* iskolafelügyelő 1838. június 24-én kelt átiratában utal rá (Soproni Állami Levéltár: Fasc. VIII. 1150. sz.).

sát (?) 's gyarapodását érdeklő tárgyak iránt: kivántuk az 1/2. alatti a' Fő Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácstól legujjabbán érkezett Rendelvényt tiszteltt Uraságtokkal közölni. Ezen Rendelmény a' kebelbéli Intézet Igazgatóságának adandó nyilatkozása végett kiadatik, 's mind ezért, mind pedig a' beküldendő tudósítás okául kívánatos tudnunk, hogyan igazgattatik a' Posoni Óvó-intézet és micsoda viszonyban áll annak Igazgatósága a' fenn dicsértt Kormány székkal: mire nézvest ezennel megkérjük tiszteltt Uraságtokat mélytöztassanak ezekről tudakozni 's a' ki tudandókat értésünkre adni; kik egyéb iránt szives indulataikba ajánlot-tak tellyes tisztelettel maradunk fenn czimzett Uraságtoknak
Sopronban Július 5dikén 1839.

szives baráti, tisztársai
's attyokfiai:
Szabad Királyi Sopron
Városának Tanácsa."⁶

A fiatalabb soproni intézmény tehát tapasztalatszerzés céljából az idősebb pozsonyi testvérintézethez fordult, s különösen érdekes, hogy — miként a levél küzetének szövegéből kiderül — maga *Grabner András, az első soproni „kisdedóvó”* juttatta el ezt az írásbeli utasítást a következőkhez. Feltehető hát, hogy Grabner személyesen is meglátogatta a pozsonyi óvodát. Mindenestre érdemes lenne a *pozsonyi levéltárban* megkeresni ennek a korai „tapasztalatcserének” a nyomait.

* * *

A soproni kisdedóvás történetének *második szakaszáról, a 19. század második feléről* — a rendelkezésünkre álló anyag alapján — az előzőnél lényegesen átfogóbb, teljesebb képet sikerül kialakítanunk. Itt meg viszont éppen a források rendkívüli bősége teszi lehetetlenné az anyagnak egy rövid értekezésben való összefoglalását. Ezért a továbbiakban csupán azoknak a kisdedóvó intézeteknek a történetéről szólnunk részletesebben, amelyeknek az életre hívója és fenntartója a *Soproni Gyermekkert Egylet* volt. Sopronban ugyanis főleg ezeket, a *fröbéli elveket* érvényesítő intézményeket nevezték *gyermekkerteknek* vagy *népgyermekkerteknek*, a többieket általában a *kisdedóvó intézet* (Kleinkinderbewahr-Anstalt) elnevezéssel emlegették.

Miként már utaltunk rá, *az első soproni kisdedóvó intézet közadakozásból jött létre*, fenntartási költségeihez a város nem járult hozzá, csupán a téli tüzelőt biztosította évről évre számára.⁷ Szokásban volt ezenkívül „*a közelgő év-fordulat alkalmával a divatozó új-évi köszöntésektől megváltás*”, vagyis újévi üdvözlő lapok nyomtatása és szétküldése helyett bizonyos összegek — „*legkevesebb 1 forint*” — felajánlása valamilyen jótékony célra. A Soproni Állami Levéltárban sok ilyen újévi felhívást találhatunk, amelyek szövegéből kiderül:

„A bejövendő összeg egy harmada a helybeli kisdedóvó intézet, másik harmada szűkölködő mesterlegények 's szolgálók beteg-intézetének és egy harmada a házi szegények javára fog fordítani.”⁸

6 Fasc. VIII. 1150. sz., 1839. július 9. (Soproni Állami Levéltár).

7 A Soproni Állami Levéltárban (Fasc. IX., később XXV. sz. iratkötegekben) évről évre megtalálható az egylet téli tüzelőt igénylő kérelme. Az „elintézés módja” minden esetben utal a mennyiségre is, mely rendszeresen „9 öl Kemény hasábfá, és 12 öl lágú Rőzse” volt.

8 Tanácsjegyzőkönyv 1838/742. sz. (Soproni Állami Levéltár).

Az a nagy kezdeti áldozatkészség, nekibuzdulás azonban, amely az első kiseddóvó intézetet létrehozta, csakhamar alaposan lelohadt, úgyhogy a 19. század közepén már komoly gondot okozott ennek a *Halász utcában* létesült intézménynek társadalmi, helyesebben közadakozás útján való fenntartása. A város még ekkor sem vállalta magára az intézet anyagi gondjait, így „a helybéli kiseddovoda, hova gyermekek 2—5 évig vallás különbség nélkül fölvetettek”, a teljes pangás képét mutatta.

Milyen nagy lelkesedéssel olvasták fel az 1838. március 22-i tanácsülésen „Gróf Festetics Leó Úr mint a' kiseddóvó intézetnek Magyar Országban terjesztő Egyesület' igazgatójának Pesten September 1-ső napján 1837dikben költ Levelét, mellyben ezen Tanács felszólittatik: hogy ezen Egyesületnek mennél több tagtársat, a' köz ügynek pedig minél számosabb hatalmasb' pártfogót szerezzen”⁹ — 15—20 év múltán meg már hideg közönnyel nézték a tanács urai a fiatal intézmény végvonaglását.

A Bach-korszak dermesztő légkörében régen elfelejtették már a városatyák, hogy a 48-as időkben még lelkesen támogatták az *első egyetemes tanügyi kongresszus* keretében is megtárgyalt „*Javaslati irányeszmék*”-nek azokat a fejezeteit, amelyek közül „*Az óvoda külviszonyai*” című II. rész első pontja így hangzik: „*Az óvoda álladalmi intézet.*”¹⁰

Nem meglepő hát, hogy az áldozatvállalás helyett az 1863. december 6-án megtartott tanácsülés már azzal a kérdéssel foglalkozik: miként lehetne az intézetet *egyházi kezelésbe adni*, vagyis felosztani a katolikus és evangélikus vallásfelekezet között. Érdemes idéznünk a helytartótanácsához intézett fölterjesztésből:

„A kiseddovoda már számos év óta hanyatló állapotban létezett, s utóbbi időben a szó való értelmében tengett... Az egész idő alatt nem csak a részvét csökkent, hanem általában az intézet kormányzásában oly lassúság és gondtalanság mutatkozott, hogy utóbbi időben senki sem tudta voltaképp, mily alapokon nyugszik az intézet, s annak kormányzatában minő rendelvény tartandó zsinórmértékül.”¹¹

A további sorokban terjedelmes és körmönfont jogási érvelés következik, mely szerint — bármennyire közadakozásból létesült is az intézet — kézenfekvő a két hitfelekezet közti felosztása, mert miként az alapításkor a pártoló együletben, most a kérdést felvető tanácsülésen „*nem csak mind két felekezet részéről tekintélyes lelkészek és a polgárság részéről is jó hírű 's nevű egyének, hanem a városi tanácsnak több tagja is részt vett.*”

Az utoljára hagyott, tehát valószínű leghatásosabbnak szánt érv meg a közhangulatra utal:

„Az e tekintetben uralgó hangulatot ismervén azon tiszta meggyőződést jelenthetjük ki, hogy a mostani viszonyok között, midőn némi vallási féltékenység harapódzott be, mely legnagyobb részben oka volt az intézet iránt utóbbi időben mutatkozó részvétlenségnek, a közgyűlésnek jelen határozata az egyedüli és legcélszerűbb mód, mely választathatott, hogy a kiseddovoda messzeható és oly rendkívüli jótékony feladata végképp meg ne sikerítetlenítségük.”

9 Ezek a plakátszerű felhívások évtizedeken át *egy lapon, magyar és német szöveggel*, újév előtt kerültek kibocsátásra. Hatásukat a Soproni Állami Levéltárban található számos gyűjtőív tanúsítja, melyeken többszáz forintos végösszegek s a város előkelői mellett a legegyszerűbb polgárok nevei is szerepelnek.

10 *Vág Ottó*: „Az óvodai nevelés kialakulása” c. művének 115. lapján idézi.

11 Fasc. VIII. 2446. sz. (Soproni Állami Levéltár).

Az első soproni kisdedóvó intézet megszűnése nyomán keletkezett két felekezeti intézmény működésének az ismertetése nem tartozik jelen témánk keretébe. A maguk módján mindketten hasznos tevékenységet fejtettek ki, távolról sem voltak azonban képesek arra, hogy a 19. század utolsó negyedében egyre jobban iparosodó és rohamosan népesedő városban megoldják a kisdednevelés ügyét, amely a 70-es évektől kezdődően ismét országos problémává terebélyesedett.

1872 tavaszán megalakult a *Soproni Gyermekkert Egylet* előkészítő bizottsága, s a városi gyűjtés rövid időn belül „3000 forinton felül eredményezett”, sőt hamarosan „vidékről is jelentős összegek folytak be”.

A *Sopron* című hetilap 1873. január 18-i számában maga a lap szerkesztője ismertette a „Felszólítás a kisded megvédés és nevelés érdekében” című röplapot, mely az országos egyesület január 26-i pesti alakuló közgyűlésének az irányelveit népszerűsíti. A felhívás bevezetése elsősorban a népoktatás eredményességének a szemszögéből világít rá a kisdedóvás fontosságára, s így folytatja:

„A kisdedek okszerű nevelése tehát már a közoktatás szempontjából sem másodrendű kérdés; sőt inkább, tekintve azt, hogy a gyermek lelke fogékonyabb, s hogy az első benyomások minden tekintetben a legfontosabbak, ezen nevelést a leglényegesebbnek tekintjük. A magyar birodalomban — sajnos — ez ügyben még aránylag kevés történt, a törvényhozás egyáltalában nem gondoskodott a kisdedekről, s huszonegyezer község közül alig van 200, hol úgy a hogy reájok is kiterjed a társadalomnak oly sok oldalról igénybe vett figyelme.”

A felhívás a továbbiakban széleskörű társadalmi mozgalmat sürget, hogy „...a nagyobb községekben rendes óvodák és gyermekkertek, szék — mint egyszersmind ápolónői képezdék — által: a szegényebb falvakban is azok igényeihez mért szerény kisded menhelyek alapíttassanak.”

A *Sopron* ugyanez évi március 29-i számának *Különfélék* rovatában ez a kis hír jelent meg:

„A *soproni gyermekkert* alapszabályai a ministerium által megerősítve megérkeztek, minélfogva az egylet f. é. ápril. hó 6-án d. e. 10 órakor megtartja szervezkedő közgyűlését. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, miszerint dacára annak, hogy semmi tudakozódás, annál kevésbé pályázati hirdetés nem tétetett közzé, mégis már jelentkezett tanítónői és kertésznői oklevelekkel bíró s jelenleg egy magánintézet vezetésével megbízott nő a kertésznői állásra Délmagyarországból! Ez is világos jele annak, milyen népszerű jelenleg a gyermekkertek eszméje!”

Ugyanennek a lapnak az 1873. április 5-i számában „A *gyermek-kertekről*” címmel *Kapi Gyula* tanítóképző intézeti tanár rövid értekezését olvashatjuk „a *gyermek-kertek pedagógiájából*”. Lelkesen vázolja *Fröbel* nevelési elveit. Különösen kiemeli a *játéknak* a fröbeli rendszerben betöltött sajátos szerepét, s nyomatékosan hangsúlyozza az értelmi, érzelmi és akarat nevelés összhangjának fontosságát a kisdednevelésben. Cikkének folytatásaként „A *soproni gyermekkert-egylet alapszabályai*” következnek 3 hosszú hasáb terjedelemben, 7 szakaszra, 26 pontra tagoltan, melyeknek a lényegét az alábbiakban foglalom össze.

Az egylet már céljának megfogalmazásában is kifejezi óhaját: „*Fröbel F. nevelési elveinek Sopronban a nyilvános és házi nevelés terén kíván érvényt szerezni.*”

A 3. és 4. pontot teljes terjedelmében idézem:

„3. *E cél elérésére szolgáló eszközök:*

a) Gyermekkertek szervezése a város területén, Fröbel elvei szerint, úgy, mint azok az ő irataiban és előadásaiban megállapítva s az általa létesített gyermekkertekben kifejlesztve vannak.

b) Alapítása egy nyilvános s a Fröbel-féle irodalom műveit tartalmazó könyvtárnak és egy raktárnak a Fröbel-féle foglalkoztató eszközök olcsó beszerzése végett.

4. Az ehhez szükséges pénz a gyermekkertek növendékei által fizetett havi-dijakból, a tagok évi járulékaiból, ajándékokból, gyűjtésekből, hangversenyek jövedelmeiből, sorsolásokból stb. szerezhetik be.”

Az egyletnek alapító, rendes és tiszteletbeli tagjai lehetnek. Az alapító tag-nak egyszerre legalább 25 forintot, a „rendes”-nek évente 2 forintot kellett lefizetnie, tiszteletbeli tagok pedig azok lehetnek, „kik a nevelés terén kitünő érdemeket szereztek.”

A közgyűlés — rendes körülmények között — csak évente egyszer, a választmány azonban havonként tartja üléseit. Érdekes, hogy az alapszabályok értelmében a 24 főnyi választmány „felerészben hölgyekből áll.” Feladatkörébe tartozik — többek között — „Az intézetek tan- és nevelészetű vezetői alkalmas egyén kinevezése”, továbbá „Az intézetek felügyelete bizonyos számú hölgyek által.”

Pontosan körvonalazzák az alapszabályok az egylet tisztviselőinek, az elnöknek, alelnöknek, jegyzőnek és pénztárnoknak a hatáskörét. Különösen figyelemre méltó a 22. pont, amely így hangzik:

„Az egylet intézetei az alapított gyermekkertek s mihelyt az egylet anyagi körülményei megengedik az alapítandó gyermekkertész-nő-intézet.”

Az újságnak ugyanebben a számában a *Különfélék* rovatban adta hírül „az ideiglenes gyermekertti bizottmány”, hogy másnap, 1873. április 6-án a Kaszinóban tartja meg a Gyermekkert Egylet szervező közgyűlését, melyen a minisztérium által jóváhagyott alapszabályok ismertetésén kívül sor kerül „a bizottmány és a tisztviselők megválasztására”, húsvét vasárnapján pedig a színházban műkedvelő színelőadás lesz a gyermekkert javára.¹²

A következő számban „A gyermekert ügye” címmel *Petrik Gyula* ügyvéd, a közgyűlés szavazatszedő bizottságának az elnöke ad tájékoztatást az egylet tisztikarának a megválasztásáról. Az öttagú elnökségben két pedagógus: *Thiering Károly* tanár és *Schranz Mihály* tanító nevével találkozunk; elnökké *Kania József* ügyvédet választották. A választmány 12 nő tagja kivétel nélkül a vagyonos polgárság soraiba tartozik. A férfi választmányi tagok közül hatan pedagógusok. *Petrik Gyula* rövid tájékoztatóját így zárja:

„Közleményemet azon óhajjal fejezem be, vajha a megválasztottak ügyszeretete és erélye a gyermekerthez kötött reményeket mielőbb megérlelnék.”

Sajnos, ennek az óhajnak a teljesezése még hosszú ideig váratott magára. Az első soproni gyermekert szép tervrajzát vastag por lepte be; a merész ívű vonalak nyomán nem emelkedhettek falak, nem alakulhatott ki játszótér, mert a májusi tőzsdeválság fillérékké zsugorította össze az egylet tekintélyes

¹² A műsorban két egyfelvonásos színmű: „Egy férj a ki sir” és a „Ministerelnök bálja” szerepelt, a szünetben pedig *Prohaszka Proszke Klementine* énekelt és *Munczy Lajos* cigányprimás zenetársasága szórakoztatta a közönséget. A tiszta bevétel 354 forint 15 krajcár volt (*Sopron*, 1873. április 19-i szám).

vagyonát. Kora tavasztól majdnem a nyár végéig alig lehetett valamit hallani a Gyermekkert Egyletről.

Valószínű, hogy „A magyarországi központi Fröbel nőegylet” Sopronban is közzétett felhívása¹³ rázta fel a 388 tagból álló helybeli egyesületet a súlyos anyagi csapás okozta kábultságból. A tagok zöme bizonyára nemcsak a 25- vagy 2 forintos egyleti díj elvesztését siratta, hanem inkább saját vagyona jelentős részének elúszásán kesergett.

Vajon akasztófahumor vagy féltő ügyszeretet sugallta-e azt az ötsoros kis közleményt, amelyet a *Sopron* 1873. augusztus 16-i számában olvashatunk:

„A gyermekkert létrehozásáról oly keveset hallunk most, mi az oka? Vagy ide is besereglettek a répcemelléki egerek¹⁴ s gyökerén rágták el a gyermekkert szép virulásnak indulandott életfáját? Rosszul, nagyon rosszul kertészkedünk!”

Egy héttel később aztán „Egy szó a közönséghez” címmel megszólal végre az egylet választmánya is. Ószinte önbírálattal bélyegzi meg a többhónapos „férfiatlan téletlenség”-et és „kislelkű csüggedés”-t. Meglepően jól látja a kapitalizálódásnak a hatását a városi polgárságra. Ezt írja:

„Azt hisszük, hogy nem tapogatózunk rosszul, ha bajaink kutforrását korunk tulságos anyagi irányában, a közönség nagy részének a munka nélküli könnyű siker általi elkapatásában, s azon jellemet öltő könnyű és könnyelmű életmódjában keressük, melyet a tőzsdebárok hirtelen és érdemtelen sikere a közérkölcsöknek megméltelyezésével tett lehetővé.”

A bajok orvoslását azonban távolról sem a társadalom szerkezetének megváltozásában keresi, hanem a *nevelés által* véli megvalósíthatónak:

„Nevelni egy jobb generációt, mely önmagában, erkölcsének tisztaságában, szellemének műveltségében, s folytonos és igazi haladásban lelje mindenkor biztos támaszát, oly feladat, mely a mai sajtó fájdalmaik közt is minden családfőnek magasan dobogtatja kebelét, midőn emberi céljainak legközelebbike, maradékai jövőjének biztosítása jut eszébe. S lehetetlen, hogy e feladat, e cél, a tettek mezejére ne hívjon egyuttal minden emberbarátot, mindenkit, a ki jobb érzelmeit kebléből teljesen ki nem engedé.”¹⁵

A felhívás szerint az egylet lemond egyelőre arról a szándékáról, hogy az intézetet „saját helyiségeiben” nyissa meg, de vagyonának megsemmisülése ellenére — mint mondja —: „a gyermekkertet a lehető legrövidebb idő alatt megnyitadjuk bérelt helyiségben.”

A majdnem két hónappal későbbi, október 18-án kelt tájékoztató viszont azt mondja:

„A bizottság elhatározta, hogy a múlt tavasszal indítványozott s tervbe vett építést minél előbb foganatosítandja és pedig úgy, hogy a papréten

13 „A természet törvényein alapuló, minden felekezeti, nemzetiségi előítéletet és külön érdekeket kizáró Fröbel pädagogiai elvei nyomán gyermekkertek behozatala által a zsenge fiatalság természetszerű nevelésének terjesztése, továbbá ezen haladási és humanus irányban a gyermekkertek számára tanítónőknek kiképzése, valamint az úralgó előítéletek csökkentését célzó hazafias közös működéshez, Magyarországon az e téren működő helyi egyleteknek elvi egyesítése, — képezi a magyarországi központi Fröbel nőegyletnek alapszabályszerinti feladatát.” — Így kezdődik a felhívás, melyet a *Sopron* 1873. augusztus 16-i száma is közölt.

14 Arra a tetemes *egér-kár*ra utal, amely az aszályos 1873-as esztendőben különösen a Rába és Répce vidékén okozott sok gondot a gazdáknak.

15 *Sopron*, 1873. augusztus 23-i szám.

lévő telken a célnak megfelelő házat építend, s valóban azóta erre nézve a legkomolyabb lépések meg is történtek már. Így tehát remélhető, hogy a bizottság fáradozásának a jövő Sz.-György napra sikere lesz.”¹⁶

Aztán mégsem lett egyelőre semmi az építkezésből, így a gyermekkert közeli megnyitásából sem. A folyamatosan tartó gyűjtések szép eredménnyel záródtak ugyan, de a befolyt pénzüsszeg egy új épület emeléséhez mégsem lett volna elegendő. Megint majdnem egy esztendő telik el eredmény nélkül.

„Hosszú küzdés után végtére sikerült a soproni gyermekkert egyletnek határozott adatokkal a nagyérdemű közönség elé lépni” — olvassuk a *Sopron* 1874. június 27-i számának „*Felszólítás Sopron városa t. lakosaihoz*” című cikkében.

A „bizottmány” közlése szerint „Az egylet Schmidt úrnak házában (előbb Taschner-féle ház) hosszú sor 8. sz. alatt 3 földszinti szobát, mely szükség esetében két nagyobb szobává alakítható át, a szükséges mellékhelyiségekkel és egy téres, nyájas kerttel bérelt.”

A jelenlegi Rákóczi Ferenc utcát nevezték akkoriban *Hosszú sornak*, s a szóban forgó ház a mostani Ruhagyár helyén állt. A Zrínyi Ilona Leánynevelő Intézet felépítését megelőzően bontották le.

Bejelenti azt is a felhívás, hogy a gyermekkert 1874 októberében okvetlenül megnyílik, mert már „*egy alkalmas tanítónő megnyerésére is lépések tétettek.*”

Hogy képet alkothassunk az intézmény belső életéről, az ott folyó nevelésről, érdemes pontosan idéznünk az ismertető ide vonatkozó szakaszát:

„1. A gyermekkertbe minden ép kifejlődésű 3—6 éves gyermek vétetik fel, mind fiuk, mind leányok.

2. Az intézet a vásár- s ünnepnapok kivételével minden nap 2—3 délelőtti és 2 délutáni órában nyitva áll.

A kisdedek tehát naponta 4—5 órát töltenek az intézetben e hivatalra különösen kiképzett gyermek-kertésznő anyai felügyelete és vezetése alatt és pedig nyáron kedvező időben a kertben.

Mivel foglalkoztatja a gyermek-kertésznő növendékeit?

Ő hasznos képző munkákra vezeti őket, minő e zsenge kor számára elég van, — például építés, tábla-pálca-rakás, borsófűzés, kibökés, kivarrás, rajzolás, homok-agyag-munkák stb., továbbá kis mozgási-játékokat játszik velök, kis versekre tanítja, melyeket azután elénekelnek, rövid történeteket mesél nekik, és gyermekded egyszerű fesztelen mulattatással oly dolgokra tanítja őket, mely e kornak megfelelnek.

Mindez nem történik azonban szoros rendszeres modor szerint, mint az iskolában, hanem úgy, mint az anya odahaza kisdedeivel mulat, őket oktatva s foglalkoztatva. *Azért a gyermekkert nem iskola*, hanem inkább *egy nagy, sok tagból álló család*, melyben a gyermek-kertésznő pótolja az anyát. A gyermekkert látogatása épen azért nem lehet oly szigorú rendszabályokhoz kötve, mint az iskoláé, úgy hogy kedvezőtlen időben a szülék gyermekeiket bizvást hon tarthatják.

Mily jelentőséggel bír azonban a közös nevelés a gyermekkertben? Sok egykoru és egyenlő igényü gyermekek együttléte által minden foglalatos-

16 „A soproni gyermekkert-egylet” (*Sopron*, 1873. október 18-i szám).

ság érdeke nagyobbá és bensőbbé lesz. Ezt jelenleg legjobban tapasztalhatni a nyilvános iskolában.

Mig tehát egy részről helyes, hogy a gyermek ezen korban csak a családi körbe tartozik, addig más részről megint szükséges és előnyös, hogy naponta egynéhány órát magához hasonlókkal együtt tölthessen, mert épen gyermeknek legjobb tanítója a gyermek. Eléggé ismeretes a tapasztalásból, hogy oly gyermekek, kik kizárólag felnőttekkel társalognak, koraeszüek és okosdiak lesznek, hogy a gyermekdedség hamar eltűnik mig ellenben a gyermekies magaviselet soká tart. Gyermekek közt a gyermek mindig gyermek marad, míg kívánatos, gondolkozása, érzése, akarata életkorának megfelelő marad.”

Majdnem négy évtizeddel korábban, az első soproni kiseddóvó intézet szervezésekor kiadott latin nyelvű *Útmutató Szabályrendelet* nyomtatékosan hangsúlyozta:

„Az intézménybe elsősorban azon szülők gyermekei veendők fel, akik foglalatosságuk miatt hazulról elszólíttatnak, akiknek a gyermekei felügyelet nélkül sorsukra vannak hagyva, s ez idő alatt őket veszély fenyegeti.”

Az első soproni gyermekkert tájékoztatója — ezzel ellentétben — mintha csak a módosabb polgárok gyermekeire számítana a havi 2 forintos „*tandíj*” és „*a tan- és munkaeszközök használatáért évente befizetendő 1 forint*” kiszabásával és mellette azzal az érvelésével, hogy „*a gyermekkert oly családok számára is szükséges és üdvös, kik gyermekeiknek bonne-t vagy nevelőt tartani képesek.*”

Ezt a feltevésünket erősíti meg az az újságcikk is, amely a *Sopron* 1874. október 3-i számában „*Soproni*” aláírással¹⁷ „*Késerű hangok*” címmel olvasható. Szerzője hangsúlyozza, hogy cikkében a rövidesen megnyíló intézet „*iránya*” ellen emel szót, mert

„A gyermekkert nem az alsó, szegény néposztály sarjadékainak nevelésére céloztatott felállíttatni, melynek tudvalevőleg minden tekintetben legnagyobb szüksége lett volna reá; hanem a vagyonosabbak, tehát olyanok számára, kiknek módjukban van akár a családi tűzhelynél, akár másutt nevelést adni vagy adatni gyermekeiknek.

Elfojtottuk eddig a szót, mert reményeket tápláltunk az iránt, hogy az első lépés után második is fog következni s nemsokára köznépünk gyermekei számára is nyílnak meg *jól rendezett* óvodák, vagy ha úgy tetszik gyermekkeretek, melyekben alapos és gondos nevelésen kívül a kiseddek az édes anyai emlékből magukba szítt hagyományos — ha szabad úgy kifejezni eredendő hazafias érzelmekben magyarországi kertésznők által neveltetnek, erősíttetnek. És ezt kétségkívülinek is tartottuk.”

A cikk írója a továbbiakban *Schranz Mihálynak*, az egylet jegyzőjének azzal a 3 héttel korábbi — szintén a *Sopron* hasábjain megjelent — bejelentésével foglalkozik, mely szerint „*Czensny Alma kisasszony gyermekkertésznőnek megnyerett, s hogy „a t. c. szülők nyugodt lélekkel bizhatják gyermekeiket gondjaira.*”

Soproni hevesen tiltakozik e választás ellen:

„Dacára annak, hogy hazánk fővárosában már pár év óta rendes gyermekkertésznő-képezde áll fenn, az új intézet számára nem onnét, hanem — ha jól tartom *Striegauból* választottak egy nőt, ki gyermekeinket német,

17 Írói álnév.

cseh, morva vagy isten tudja minő szellemben, de magyar szellemben nem neveli.”

Cikke végén azt követeli, hogy „*oly kértésznőt alkalmazzanak, ki magyarul és németül egyaránt tud.*” Véleményéhez — csillag alatti megjegyzésben — a lap szerkesztője is csatlakozik.

A tiltakozásnak azonban nem lett semmi eredménye, mert az egyesület ekkor már megkötötte a szerződést Czepsny Almával, aki aztán majdnem 5 esztendőn át vezette a gyermekkertet, sőt 1879. január 18-án azzal a beadvánnyal fordult a választmányhoz, hogy „*az első gyermekkert magán kezelésére bocsátassék, s a szereket becsárúk szerint átvehesse.*”¹⁸ Kérelmét azonban — mint tudjuk — elutasították.

Hosszas vajúdás után 1874 októberében tehát megnyílt végre az első soproni gyermekkert.

Schranz Mihály tanító, az egyesület jegyzője alig egy hónappal későbbi, a szülőkhöz intézett felhívásában¹⁹ azt kéri, hogy az intézetbe beiratni szándékolt gyermekek adatait haladéktalanul közöljék vele, ugyanis eredetileg 40 gyermekre számítottak, s a létszám máris 80-ra emelkedett. Egyúttal bejelenti az egyesületnek azt a szándékát, hogy — a nagy érdeklődésre való tekintettel — a következő év tavaszán egy második gyermekkert is megnyitja kapuit.

Erre természetesen nemcsak a nagyszámú jelentkezés miatt lett volna égetően szükség, hanem azért is, mert a város lakossága kezdetben az első gyermekkertet „*német óvoda*”-ként emlegette. Persze joggal, hiszen Czepsny Alma idejövetelekor egy szót sem tudott magyarul. Aztán sokan az intézmény „*iránya*” ellen is hadakoztak — mint láttuk, nem alaptalanul —, mivel zömmel vagyonosabb polgárgyermekek lepték el, a szegényebb rétegek gyermekei meg kívül rekedtek.

A népgyermekkert, másképp „*magyar óvoda*” létesítésének az eszméje került tehát most az érdeklődés középpontjába. Természetesen ez sem valószínűleg meg sem máról holnapra, sem a Schranz Mihály jelezte 1875 tavaszán. Megint két teljes esztendő múlt el, míg 1876 októberében a Schlipper Gasse (Balfi út) 30. szám alatti házban létesült népgyermekkert Wagner Emma — a későbbi Schranz Mihályné — vezetésével magához ölelhette a „*kevésbé vagyonos és szegény szülők gyermekei*”-t, akiknek nem havonta, (mint az első gyermekkertben) hanem évente kellett 2 forintot fizetniök.

A népgyermekkert céljára bérelt régi, Giczy-féle ház azóta sem sokat változott. Jelenlegi lakói is tudják, hogy ott óvoda működött. Egy idős asszony: Varga Jánosné Göttl Zsuzsanna már 60 éve lakója a háznak. Édesanyja a népgyermekkert növendéke volt. Elbeszélése szerint kezdetben csak az épület utcai része és a nagy kert $\frac{1}{3}$ -a volt az óvoda használatában, a többi épületrészekben lakók voltak, s a kert $\frac{2}{3}$ -át is ők művelték: a 80-as években — miként arról az egyesületi jelentések is megemlékeznek — szerezte meg a népgyermekkert az épület és a kert nagyobb részét.

Magától értetődő, hogy két ilyen intézménynek a fenntartása kizárólag jótékonyági alapon, az egyesületi tagdíjakból, a gyermekek után járó szerény összegekből, ajándékokból, bizony nem kis gondot jelenthetett. Ráadásul a Gyermekkert Egyesület taglétszáma ahelyett, hogy emelkedett volna, inkább évről évre csökkent.

18 Lásd a Sopron 1879. január 18-i számának *Hirek* rovatában.

19 Lásd a Sopron 1874. november 21-i számában.

A Soproni Állami Levéltárban sikerült megtalálnom az egylet 1882. évi április 16-i közgyűlésének nyomtatott beszámolóját,²⁰ melyet *Poszvék Gusztáv* egyleti titkár olvasott fel.

Bevezetőjében az egylet létrehozásának a körülményeit vázolja, majd a vagyoni helyzet alakulásáról fest riasztó képet. Az egyleti tagok számának növelésében és azok aktivitásának fokozásában keresi a megoldást. Keserűen állapítja meg, hogy „a választmányi és közgyűléseken mindig csak egynéhány tag jelenik meg és pedig mindig ugyan azon személyek.” Így folytatja:

„Ha jól tudjuk is, hogy ez a sorsa majd nem minden egyletnek Sopronban, abban még sem lelhetünk vigaszt; sőt ellenkezőleg nagyon kell tartanunk attól, hogy előbb utóbb ezen egynéhány is belefárad, ha egyedül kénytelenek az egylet terheit hordozni.”

„Az egylet működése” című részben őszintén megírja, hogy az 1874-ben megnyitott gyermekkert elsősorban a vagyonosabb polgárok gyermekeit fogadta be, hogy a gondozási díjakból a fenntartási költségek nagyrészt megtérüljenek. Mégis deficit jelentkezett évről évre, különösen „miután magyar ajkú gyermekek kedvéért nem sokára segédnőt kellett fogadni.”

Petrik Vilma, aki magyarul és németül egyaránt jól beszélt, vette át 1879-ben *Czensny Almától* a gyermekkert vezetését, miután „a helyben létezett gyermekkertésznői tanfolyam sikeres befejezte után 2 évig *Czensnyné mellett* mint segédnő közmegelegedésre működött.”

Itt kell megjegyeznünk, hogy már 1876-ban nyílt Sopronban *egyéves gyermekkertésznői tanfolyam*, amely 1879 októberétől *kétévesre* bővült. A felvételi hirdetmény²¹ szerint 16. életévüket betöltött, egészséges hajadonok kérhették

A kép baloldalán a hajdani Tschurl-átjáró (1936-ban bontották le)

20 Fasc. XXV. 25085. sz. (Soproni Állami Levéltár).

21 „Gyermekkertésznői tanfolyam Sopronban” (*Sopron*, 1879. szept. 20-i szám).

felvételüket; havi 5 forint tandíjat kellett fizetniök. *Fehér Samu* líceumi tanár volt a tanfolyam vezetője. „*Rendkívüli növendékek*”-ként azokat is felvették, akik nem életpályául választották a gyermekkertésznői munkát, hanem „*csak a családban akarják gyümölcsöztetni ezirányu ismereteiket.*”

Az első soproni gyermekkert 1879-ben a *Paprétre költözött át, a Vaszary-féle házba*. Fenntartásának a gondjai tovább súlyosbodtak, úgyhogy az egyesület 1881. június 1-től az intézetet magánkezelésbe, *Petrik Vilmanak adta át*, csupán a felügyelet jogát tartotta fenn. Akkoriban a *gondozott gyermekek száma 30–50 volt.*

A *Sopron* 1881. augusztus 3-án beszámol a gyermekkert növendékeinek a Váris melletti vadászslakhoz tett kirándulásáról, s itt is kiemeli *Petrik Vilma* „szakavatott vezetését”-t.

1895. augusztus 2-án ismét költözködött *Petrik Vilma* gyermekkertje, mégpedig a *Domonkos utcai Tschurl-féle házba*. Ezt az alkalmat ragadta meg az egyesület az *első soproni gyermekkert 20 éves jubileumának megünneplésére*, holott mindössze 2 hónap volt már csak hátra a 21 évhez. A *Soproni Hírlap* ad tudósítást az ünnepélyről. Megtudjuk belőle, hogy a gyermekkert növendékei — nagyszámú vendégsereg kíséretében — zászlókkal, ének- és dobszóval vonultak át a papréti helyiségből új otthonukba, a *Domonkos* (ma *Móricz Zsigmond*) utcába. *Petrik Vilma* ünneplése után a gyermekek adtak műsort, melyben szavalatok, énekek és játékok szerepeltek.

Az egykorú tudósítás igen jónak, az előzőnél lényegesen korszerűbbnek, kényelmesebbnek mondja a gyermekkert új, *Domonkos utcai* elhelyezését. Annál meglepőbb, hogy nem egészen egy évvel később ugyanez az újság az *intézet megszűnéséről ad hírt*, midőn 1896. április 24-én bejelenti:

„*Petrik Vilma* urhölgy jóhírű gyermekkertje május elsején feloszlik.”

Nekrológhoz illő fájdalmas hangon siratja el a cikkíró az első soproni gyermekkertet, mert — mint a befejezésben mondja:

„*Városunk* előkelő családjainak gyermekei zsenge korukban ezen gyermekkertben sajtátították el a hazai nyelvet.”

A már említett, 1876-ban létesített *népgyermekkert* lényegesen nagyobb szerepet töltött be a soproni kisdiednevelésben, mint *Petrik Vilma* gyermekkertje. *Poszvék Gusztáv* hivatkozott 1882-es egyleti jelentése is utal erre, sőt táblázattal is szemlélteti az intézet egyre növekvő benépesedését. 1877-ben a beírt gyermekek száma 70, 1880-ban 88, 1881-ben meg már 91. Az egyesület 16. rendes közgyűlésén, 1888. június 17-én *Kania József* elnök beszámolója „*a leglátogatottabb év*”, 1887 statisztikai adatait havonkénti részletezéssel közli.²² Eszerint januárban 72, áprilisban 112, júniusban 120 volt a gyermekek száma. Ez az intézmény a szó valódi értelmében *népgyermekkertté vált*:

„*Hogy oly szülők* gyermekei, kik napszámra mennek, vagy a szülőkhöz, szántóföldeken dolgoznak, reggeltől estéig itt maradhassanak, mindjárt kezdettől arról lön gondoskodva, hogy az ápoló asszony ezeknek délben 4 krnyi fizetésért meleg ételt nyújtson” — írja *Poszvék Gusztáv* egyleti jelentésében.

A legnagyobb elismerés hangján emlékezik meg az „*ápoló asszony*”-ról, *Fröhlichné*ről, aki nem a maga hasznát, hanem a szülők és a gyermekek javát tekinti. A legszegényebbek ingyen ebédben részesültek; helyettük egy-egy jótévő fizette a díjat. A beszámoló számos adata bizonyítja, mennyire népszerű

volt a napközi otthonos óvodák e korai elődje a lakosság szerényebb rétegei körében.

A gyermeklétszám hirtelen növekedése miatt *Wagner Emma* mellett az egyesület már 1877-ben „segédnő”-ként alkalmazta *Poszvék Vilma*t, akit aztán 1881-ben a lemondás folytán megüresedett gyermekkertésznői állásra egyhangúan megválasztottak. Áldásos működéséről a tanácsi iratok is többször megemlékeznek. Ez az intézet — ellentétben az első gyermekkerttel — kora reggeltől késő estig nyitva állt, s bizony nem kis hivatásérzetet és áldozatvállalást igényelt a mindössze egy „segédnő”-vel dolgozó gyermekkertésznőtől a 100—120 gyermekkel való foglalkozás.

Poszvék Vilma

Poszvék Vilma érdemeit a felsőbb tanügyi hatóságok is elismerték, s 1908-ban a közoktatásügyi miniszter oklevéllel tüntette ki. Ugyanakkor a város is melegen ünnepelte a 30. szolgálati évét betöltő óvónőt. A *Soproni Napló* 1908. május 10-én „Egy derék óvónő ünneplése” című cikkében ezt írja:

„Nemcsak a kisdédóvásban és a magyarosításban szerzett *Poszvék Vilma* érdemeket, hanem a kisdédóvásról szóló új törvény életbelépte előtt nagyon sok gyermekkertésznő és óvónő nála képezte ki magát és ezeket is magyar szellemben nevelte hivatásukra. Méltán éri tehát a miniszter kitüntetését.”

A városszerte köztisztviselőben álló érdemes óvónő 1919. augusztus 12-én hunyt el; temetéséről is megemlékezik a *Sopronvármegye* augusztus 14-i száma.

A népgyermekkert anyagi támogatását a város vezetősége is szívügyének tekintette. Évről évre megtalálhatjuk a tanácsi iratok között az intézet segélyt kérő folyamodványait. Tüzfával évenként a város látta el a népgyermekkertet, azonkívül néhány száz forintnyi szubvenciót is folyósított részére. Az egyesület 1882. október 24-én benyújtott kérvényében pl. „az eddig szokásos 200—300 forintnyi segélypénz felemeléséért esedezik,” s a kérvény külzetén az alábbi intézkedést olvashatjuk:

„Tekintettel arra, hogy a gyermekkert egyesület a négygyermek kert utján 100 nál több szegénysorsu gyermek díjtalan neveléséről gondoskodván kiválóan humanistikus működést fejt ki, részére 400 ftnyi segély az 1883. évre megszavaztatván a közköltség előirányzatba felvételni határozatott.”²³

A városi támogatás és a szerényen csordogáló egyleti tagdíjak mellett sorsjátékkal egybekötött műsoros estek, különböző egyesületek multságainak a bevételei és magánosok adományai tették lehetővé a négygyermekkert fenntartását. Köztudomású, hogy halhatatlan zeneköltőnk, *Liszt Ferenc*, 1874-ben városunkban adott hangversenyének jövedelmét is a négygyermekkert létesítésének céljára ajánlotta fel.²⁴

* * *

A soproni gyermekkertek vezetői sem esküdtek már a 19. század utolsó 2 évtizedében a fröbéli elvek kizárólagosságára. Ez természetesen a gyermekekkel való foglalkozások minőségi változásában mutatkozott meg, de jelentkezett az „új” elnevezésben, helyesebben a régi „kiseddóvó” megjelölésben, valamint abban is, hogy az újabb intézmények felállítását sürgető városi és megyei iratok, újságcikkek Fröbel helyett ismét *Brunszvik Teréz* nevét emlegetik gyakrabban.

Az 1880-as évek közepétől nemcsak Sopronban, hanem egész megyeszerte megint élénk tevékenység indult a kiseddóvó intézetek szervezésének felkarolására. Hogy erre a mozgalomra milyen égetően szükség volt, bizonyítja az a megdöbbentő adat is, amelyet *Gaar Vilmos* tárt fel „*A sopronmegyei kiseddóvóvadás ügye*” című cikkében, amely a *Sopron* 1888. december 1-i számában jelent meg. Eszerint abban az időben — a soproni kiseddóvó intézeteket nem számítva — mindössze 6 óvoda működött a megye területén, mégpedig 1 Csornán, 1 Kapuvárott, 4 pedig a megyének ma Burgenlandhoz tartozó területén.

Drucker József polgármester és *Szabó Károly* tanfelügyelő volt ennek az ismét fellángolt mozgalomnak a vezetője, melynek eredményeként megalakult a *Soproni Magyar Kiseddóvó- és Gyermekmenház Egyesület*.

Dicséretére váljék a Gyermekkert Egyesületnek, hogy gáncsoskodás helyett a születő újat támogatta, s egy 1881-ben rendezett majális jövedelméből mindössze 125 forintot tartott meg, 750 forintot pedig a felállítandó „magyar kiseddóvó” céljára ajánlott fel. A gyűjtés eredménye 1888-ban már 4655 forint volt, s végre 1891. május 14-én ez az intézet is megnyílhatott a Mező utca 4. számú, *Wanitzky-féle házban*.²⁵

Jäger Emmára bízta a vezetést. Mind a városi tanács, mind az egyesület elégedett volt a munkájával. A következő évi, 1892-es egyesületi jelentés²⁶ örömet fejez ki, hogy egészen rövid idő alatt mennyire kedvelté vált megyeszerte a magyar kiseddóvó, csak azt fájjalja, hogy az intézetet mindössze 50 gyermek foglalkoztatására méretezték, holott máris újabb 70 az előjegyzettek száma.

Ez az adat is igazolja, hogy a már eddig is működött intézetek mellett milyen rohamosan nőtt az igény a város lakossága körében a 19. század utolsó

23 Fasc. XXV. 21665/a. szám (Soproni Állami Levéltár).

24 Fasc. VIII. 1313. sz. (Soproni Állami Levéltár).

25 Lásd a *Sopron* 1891. május 16-i és május 20-i számát, ill. az egyesület titkári jelentését ugyancsak a *Sopron* 1892. február 11-i számában, valamint az *Illustrierter Führer durch Oedenburg und Umgebung* 1891., 9. lapján: „Ungarischer Kindergarten und Kinderaystl”.

26 „A soproni magyar kiseddóvó- és gyermekmenház egyesület titkári jelentése 1891-ről” (*Sopron*, 1892. február 11. sz.).

évtizedében a kiseddóvó intézetek iránt. Ebben az időben — mint az eddig elmondottakból kiderül — már 5 kiseddóvó intézet működött Sopronban, mégpedig (felállításuk sorrendjében) az alábbiak:

1. Az *Evangelikus Konvent kiseddóvó intézete*,
2. A *Katolikus Konvent kiseddóvódója*.
(Az 1838-ban létesült Kleinkinderbewahr-Anstalt megszűnésével 1864-ben váltak külön.)
3. *Petrik Vilma magánjellegű gyermekkertje* (az 1874-ben alakult volt első soproni gyermekkert).
4. *Népgyermekkert* (1876-ban létesült).
5. *Magyar kiseddóvó* (1891-ben nyílt meg).

Heimler Károly „Sopron topográfiája” című művének 52. lapján kimutatást közöl a soproni kiseddóvó intézetekről, adatainak a többsége azonban nem felel meg a valóságnak, illetőleg a fentiek szerint módosítandó.

Az 1891. évi 15. törvénycikk végrehajtási utasítása elrendeli országosan az *óvodaköteles gyermekek összeírását*, s a kellő gondozásban és felügyeletben nem részesülő gyermekek számára új óvodák felállítását vagy a régiéek kibővítését szorgalmazza.

A Soproni Állami Levéltárban hatalmas iratköteg²⁷ őrzi a nyomát a városi tanács és a különböző szervezetek, egyesületek 1891—93. évi ezzel kapcsolatos tevékenységének. Ennek a részletes taglalására itt nincsen módunk, csupán néhány érdekesebb adatot emelünk ki belőle.

A közigazgatási bizottság 1892. évi április hó 12-én tartott ülésén elhangzott tanfelügyelői jelentés szerint az *óvodaköteles gyermekek száma a városban 1638 volt*, ebből 816 leány, 822 fiú. A bizottság véleménye szerint közülük 1090-nek a felügyelete elsősorban a családban, másodsorban az 5 kiseddóvó intézetben (kb. 300—400 gyermek) biztosítottnak látszik, 548 azonban „minden gondozást nélkülöz”.

Szabó Károly tanfelügyelő 1892. április 12-i jelentése alapján 9—10 új óvoda létesítésére lenne Sopronban égetően szükség, a népnevelési bizottság 1893. december 15-i ülése azonban már csak 6—7 új óvoda felállítását javasolja.

Hogy azonban ez a bizottság mennyire nem állt hivatása magaslatán, azt ülésüknek a jegyzőkönyve tanúsítja, mely szerint:

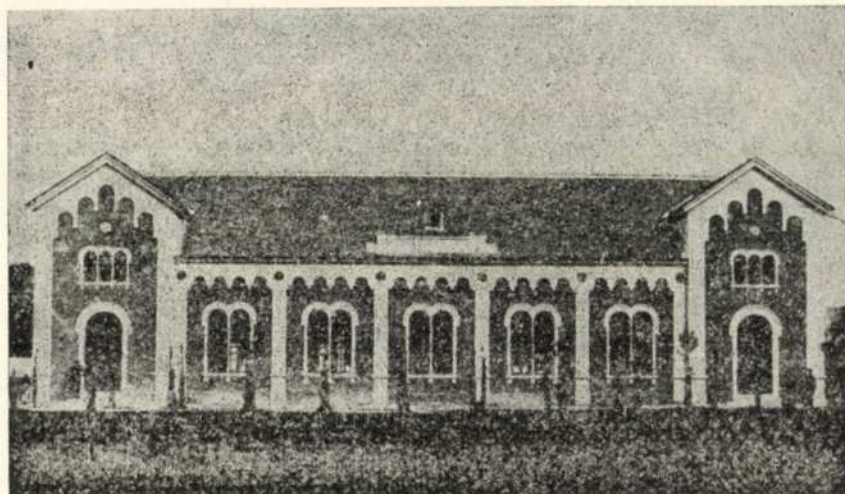
„Mindaddig, míg Sopron sz. kir. város el nem határozza, vajjon a törvény követelményeinek közvetlenül maga kíván-e eleget tenni, avagy ebbeli jogát és kötelezettségét átruházza a hitfelekezetekre; a bizottság ügykörébe eső teendőt nem talál.”²⁸

Annál inkább „talált teendőt” *Kánia József*, aki korábban a Gyermekkert Egylet elnökeként, ebben az időben meg a *Városi Kiseddóvó Bizottság* alelnökeként fejtett ki igen értékes szervező tevékenységet. Következétesen harcolt azért, hogy az 1891-es törvény szellemének megfelelően *vége maga a város is létesítsen óvodát*. Mikor sok huzavona után, 1894. szeptember 2-án a „városi kiseddóvó” a papréti tornacsarnok épület-tömbjében megnyílt, méltán bízták Kánia Józsefre az avatóbeszéd elmondását, aki haladó felfogásával a népköztetés és népnevelés modern eszméinek bátor hangú szószólója volt városunkban. Beszéde utolsó részében többek között ezt mondta:

27 Fasc. 24914. sz. (Soproni Állami Levéltár).

28 Ugyanott A/g. jelzésű mellékletben.

„Hálát mondok mindenekelőtt Sopron városa törvényhatósági bizottságának, melynek túlnyomó többsége megmutatta, hogy nincsen áthatva az újabb időben lábra kapott felekezeti szellemtől, mely e város lakosait a gyermekkertben, iskolában sőt haláluk után is felekezetek szerint egymástól elválasztja. Óvodánkban a különböző felekezetek gyermekei együtt fognak gondoztatni és ápoltatni.”

A papréti tornacsarnok a megnyitás évében, 1867-ben

Nincsen módunk arra, hogy itt részletesen foglalkozzunk az utóbbi két kiseddóvó intézet működésének a leírásával. Inkább csak érdekességként említtem meg, hogy a Papréten létesült *városi kiseddóvó intézetben* sem igen lehetett szó mai értelemben vett óvodai oktató-nevelő munkáról; már magának az óvoda céljára kiképzett épületrésznek a méretezése, elrendezése sem tette ezt lehetővé.

Miként egynéhány esztendővel azelőtt, a nagyobb arányú iskolaépítések megindulásakor, az 1891. évi 15. törvénycikk óvodaleítésési követelményeinek is akként próbáltak eleget tenni országszerte, hogy hatalmas méretű tantermeket és óvodai foglalkoztató helyiségeket alakítottak ki. Nyelték aztán ezek a rideg hodályok az iskolás és óvodás gyermekeket; százan vagy még többen is elfértek bennük. Így persze olcsóbbá vált a népoktatás — az iskolafenntartó számára. A törvény *betűinek* így könnyebben eleget lehetett tenni, a *szellemével* meg csak a legjobbak törődtek.

Ma már nehezen tudnánk elképzelni, hogy egy-egy óvónő akár csak 50—60 gyermekkel is eredményesen tudna foglalkozni. A papréti városi kiseddóvó intézet avatásakor viszont az épületet megszemlélő újságíró még így lelkesedik:

„A tágas játszó teremben 150—200 gyermek nagy kényelemben elfér. Tőle balra majdnem akkora tanulószoba helyezkedik el kis padokkal...”²⁹

Azt hiszem ehhez nem sok kommentár kell. A millenniumi idők ragyogása, a századforduló éveinek viszonylagos gazdasági konjunktúrája méginkább ki-

29 „A városi kiseddóvó megnyitása” (*Sopron*, 1894. szeptember 4-i szám).

emelte az akkori magyar oktatás- és nevelésügy cifra nyomorúságát, riasztó sivárságát. Az Ausztriával fennálló monarchikus kapcsolat és az esztelen nemzetiségi politika adta meg ennek a képnek a sötét alaptónusát. Itt-ott jelentek ugyan már biztató fények, gazdasági elmaradottságunk és kiszolgáltatottságunk következtében azonban a közművelődés terén csak lassú derengés mutatkozott.

Büszkék lehetünk arra, hogy Sopron városában — miként a bevezetőben is mondtuk — a kulturálódásra vágyódás igénye oly korán és erőteljesen jelentkezett. Gyakran ellentmondásosan vagy kiábrándító huzavona árán, de mégis — más városoknak is példát szolgáltatva — korán előrelendült óvodahálózatának kiépülése.

Erről azonban a megszabott keretek között még egy ilyen viszonylag rövid időszakra vonatkozóan sem sikerülhetett teljes képet adnunk. A soproni kisdudóvás történetének a megírása viszont most már elérhető közelségbe került hozzánk. Addig is hadd ajáljuk fel az elmondottakat szerény adalékként a magyar kisdudónevelés története szintézisének megrajzolásához.

Soproni május elsejék és a szociáldemokrata pártszervezet kialakulása Sopronban

Írta: Kölkedi István

A soproni szakmai munkásszervezetek kialakulásával foglalkozó rövid írásomban foglalkoztam azokkal a gazdasági jellegű harcokkal, amelyeket az egyes szakmák folytattak. Nem tértem ki azonban az egyéb, főként politikai jellegű harcokra, tüntetésekre, megmozdulásokra. Ez azt a látszatot keltheti, mintha a munkásság különféle harcait kategorizálni lehetne. Holott minden megmozdulás, akár a gazdasági jelleg, akár a politikai jelleg dominál benne, kölcsönösen visszahat egymásra. Sopron munkásmozgalmából is világosan látszik, hogy a munkások gazdasági harcai erősítették a szakmai szervezeteket, növelték politikai jelentőségük, a politikailag erősödött szervezetek pedig bátrabban és eredményesebben vívták gazdasági harcukat.

Az 1890-es évtől kezdődően ismertetem az inkább politikai jellegű megmozdulásokat, főként pedig a május elsejéket, hogy a megmozdulásokon keresztül meglássuk a soproni munkásság politikai erejének növekedését, hogyan érett meg a lehetősége a munkásság helyi pártszervezete megalakulásának.

Tíz évvel a századforduló előtt, 1890-ben Sopronban már viszonylag nagyszámú, felvilágosodott munkás élt. Ismeretes, hogy a II. Internacionálé alakuló gyűlése, kongresszusa elhatározta, hogy 1890. május elsején nemzetközi munkásünnepet rendeznek a II. Internacionálé szervezetei valamennyi országban. Magyarországon is sor került május elseje megünneplésére. Budapesten hozzávetőlegesen hatvanezren vettek rajta részt. Ez annál is inkább számottevő, mert a szociáldemokrata párt csak az év vége felé tartotta alakuló gyűlését. Tudomásunk van arról is, hogy Budapesten kívül az ország több városában volt hasonló megmozdulás. A Népszava 1890. május 4-i tudósítása megemlíti, hogy Sopronban is megrendezték a nemzetközi munkásünnepet, ebből az alkalomból népes gyűlést tartottak.

Ezt a rövid híradást szeretném néhány részlettel kiegészíteni. Sopronban az ünneplés már április utolsó napján megkezdődött. Az Oedenburger Zeitung 1890. május 2-i száma szerint harminc forrófejű (Hitzköpfe) férfi találkozott szerdán a Papréten, a rendőrség felszólítására azonban széteszlottak, egyedül csak a rendőrség által többször büntetett „csavargó” (Strabanzer), névszerint Huber kísérelte meg az ellenállást. Letartóztatták.

Május elsején a munkások a vagongyár (jelenleg Zárgyár) előtt csoportosultak. A város rendőrfőkapitánya azonnal a gyárhoz sietett kísérettel és megmagyarázta a „sztrájkolóknak”, hogy a város területén semmiféle gyülekezést nem engedhet. A munkások azonban, ha akarnak, ünnepelhetnek, de akkor

rendzavarás nélkül haza kell menniök. A munkások a felszólításra minden további nyugtalanság nélkül dolgozni kezdtek.

A Népszava által említett gyűlésre május elsején délután került sor. Az Oedenburger Zeitung május 3-i száma erről részletesen beszámol. Délután 2 órakor mintegy 300 munkás a mai Erzsébet-kertben (Neuhof-park) gyülekezett. Az ott lévők többsége vagongyári dolgozó volt, de megjelentek a Seltenhófer-gyár munkásai, a Hoxfelder- és Bergmann-műhely lakatosai, valamint a csizmadiák egy része. A vagongyáriaknak szabad délutánt engedélyezett a gyárvezetőség, a lakatosok önkényesen hagyták abba a munkát.

Amikor a rendőrség értesült a gyülekezésről, Glózer rendőrfőkapitány 7 rendőr kíséretében a helyszínre sietett. Tájékozódni kívánt. A munkásság vezetői biztosították a rendőrséget, hogy nem lesz rendzavarás. Ezután a munkások Bánfalvára vonultak. Minden bizonnyal itt volt az a gyűlés, amelyet a Népszava említ.

A munkások Bánfalváról két csoportban tértek vissza a városba: Az első csoport délután hat óra körül ért haza, a másik este 10 órakor. A vagongyári munkások zenekísérettel, harmonikaszó mellett, lombbal feldíszített kalapokban érkeztek az Erzsébet-kertbe, ott a rendőrség elvette tőlük a harmonikát, azzal a megjegyzéssel, hogy másnap visszaadja. Innét a gyárvezetőség lakása elé mentek és megköszönték a szabad délutánt. Ez volt az első csoport.

A munkások második csoportja, mintegy 140 ember, este tíz óra tájban tért vissza a városba, rendezett sorokban, katonásan. Az Erzsébet-kerten keresztül a Domonkos templomig meneteltek s ott megálltak. Néhányan ekkor azt beszéltek, hogy mindjárt kezdődik a zavar (Kravall). A rendőrség azonban éber volt, s megakadályozta a rendbontást.

A brennbergi bányászok — holott Sopron környékén komoly erőt képviseltek mint nagyüzemi munkások — dolgoztak 1890. május elsején. Az első nemzetközi munkásünnep megtartását, mint azt a fentebb közölt híradásokból láthattuk, a gyáripari munkásság, elsősorban a vagongyári munkások tették lehetővé Sopronban. Ne higgyük ugyanis, hogy a vagongyár vezetői saját jószántukból engedélyezték munkásaiknak a szabad délutánt. Sztrájktól, önkényes munkabeszüntetéstől, zavargástól tartottak, s ezért hallgattak a munkásság vezetőinek a tanácsára.

Annyi biztos, hogy Sopronban 1890. május elsejének megünneplése volt az első olyan megmozdulás, amelynek teljesen politikai jellege volt, hiszen a II. Internacionálé jelszavaival, annak célkitűzése érdekében került rá sor.

Az első májusi ünnep aránylag zavartalanul zajlott le, minden bizonnyal azért, mert az akkori államhatalom nem számított arra, hogy Magyarországon ilyen aránylag nagyarányú munkástüntetésre kerül sor. A tapasztaltak alapján a következő években már nem engedélyezték a május elsejei tüntetéseket. 1891-ben még nem adtak hangot a tilalomnak. A következő évben a rendőrség hirdetményt tett közzé, amelyben a belügyminisztérium 1892. április 8-án kelt, 155. számú rendeletére hivatkozva figyelmeztette a Sopronban alkalmazott iparossegédeket és gyári munkásokat, hogy május elsején „mindenmű körmenetek, felvonulások s ilyféle utcai tüntetések s gyűlések tartásától tartózkodjanak, minthogy ellenkező esetben a fent hivatkozott rendelet ellen vétőket a törvény teljes szigorával” fogják büntetni. Ugyanakkor figyelmeztette az iparosokat és gyárosokat, hogy a hirdetményt közöljék munkásaikkal és tartsák vissza őket a tüntetésektől („SOPRON”, 1892. április 24.).

Réti László: Magyar Május elsejék című tanulmányában megemlíti, hogy az uralkodó osztályokban ebben az időben még ott élt az első május elseje

okozta félelem, ezért tiltották be nemcsak a felvonulásokat, hanem a gyűléseket is. Arra törekedtek, hogy a munkásünnepet végleg megszüntessék. A tilalom azonban hiábavalónak bizonyult. 1891-ben minden üldözés és fenyegetés ellenére 15 000 ember tette le a szerszámot Budapesten, 1892-ben pedig ország-szerte munkabeszüntetések és délután munkásünnepségek voltak.

Sopronban azonban ilyen megmozdulásokra nem került sor. Éppen ez az a körülmény, ami magyarázatot kíván. A legésszerűbb indok kézzelfogható. Míg 1890-ben még teljes erővel dolgozott a Weitzer-féle vagongyár, e gyári munkások kezdeményezték és szervezték a május elsejei megmozdulást, mászóval a vagongyári munkások vállalták a politikai megmozdulás vezetőszerpét. A következő évben, 1891-ben azonban már zavarok mutatkoztak a gyár körül és ez a zavar nem gazdasági válság következményeként keletkezett, hanem soproni sajátosság okozta.

Sopron város tanácsa félt, idegenkedett a gyáripartól. A Weitzer-gyár tulajdonosai fejleszteni akarták gyárukat, s a tanács nemhogy elősegítette volna ezt, hanem inkább igyekezett megakadályozni.

„Május 1... Még Budapesten, az ország szívében is csak olyan mondva-csinált munkás kérdés, csak olyan festett socialis munkásmozgalom létezik...

S mégis a Weitzer-féle vagongyár egy millió alaptőkével gyárt akart létesíteni, melyben 1000 ember kapott volna munkát, s a létesüléshez csak az hiányzott, hogy a város bizonyos coulanteriával járjon el a vállalat irányában, ez meg lett tagadva azzal a titokban tartott indokolással, hogy sok lesz Sopronban a socialdemokrata.

Ez a dolog ötlött most eszünkbe május 1-én, amikor látjuk, hogy széles e hazában sehol sincs socialdemokratia, hogy ez a nem létező rém, mely Sopron egy óriási vállalattól s évi 500 000—800 000 Ft forgalom többlettől fosztotta meg...” — írja a SOPRON, 1892. május 3-i számában. S nincs okunk kételkedni az újság híradásában. Hiszen a tények igazolják. A tanács merev magatartása miatt a Weitzer-gyár beszüntette üzemét, munkásai kénytelenek voltak másutt munkát keresni. Weitzerék pedig új gyárat létesítettek Aradon, ahol nem kellett a tanács ellenállását leküzdeni, hanem minden támogatást megkaptak tőle.

Ez a tény magyarázza meg, hogy e két évben miért nem volt május elsejei ünnepség. Az erjesztő erő, a gyáripari munkásság oly kicsinyre zsugorodott, hogy a soproni munkásság már nem tudta követni az ország többi részének példáját.

Hosszabb időre megbénult a helyi munkásmozgalom egészséges fejlődése. Ezek után már azon sem csodálkozhatunk, hogy 1893-ban sem mertek ünnepelni a soproni munkások. 1894-ben azonban már kiheverte a mozgalom a Weitzer-gyár megszűnésével keletkezett veszteséget. A városban maradt socialdemokraták újból tevékenykedni kezdtek. Ehhez hozzájárult az is, hogy a kormányzatnak május elsejével kapcsolatos politikájában változás állott be még az előző évben. Engedélyezte ugyanis a munkásgyűléseket május elsejére, bár a felvonulásokat még mindig betiltotta. Ez az engedékenység bátorította fel a nagyobb részt kisipari munkás socialdemokratákat, hogy 1894. május elsejére gyűlést hirdessenek. A SOPRON, 1894. április 26-i száma a következőket közli:

„A soproni munkások is meg fogják ünnepelni május elsejét, amely napon a munkától tartózkodva, gyűlésekkel, kirándulásokkal demonstrálva a 8 órai munka és a szavazati jog elnyerése mellett. Ezt megelőzőleg április hó 29-én, vasárnap délután gyűlést terveznek a Vadászkertben. A gyűlés engedélyezése

ügyében már interveniáltak a rendőrségnél. Napirenden a következő kérdéseket tűzték ki: 1. Május elsejének jelentősége 2. Mit akarnak a socialisták?"

Az előkészületeket megzavarta az a körülmény, hogy Hódmezővásárhelyen letartóztatták Szántó Kovács Jánost, s hívei ki akarták szabadítani. A hódmezővásárhelyi események következtében a kormányzat ismét betiltotta a vidéki gyűléseket.

Ez volt az oka, hogy, mint a SOPRON 1894. május elsejei száma írja:

„Sopronban aligha lesz zajos a socialisták napja. Vasárnap este tartott ülésükben azt határozták, hogy május 1-én is munkára mennek, mint rendszeren. A fiatalabbaknak nem igen tetszett ugyan ezen határozat, de azért — ha holnap is olyan esős lesz az idő, mint ma — csak úgy dolgoznak mindenütt, mint dolgoztak május 1-én hajdanta, amikor a május elseje nem jelentette a rendbontó eszmék ünnepét, hanem a szép tavasz felavató napját.”

A következő év, 1895 ismét erősítette a soproni munkásmozgalmat. A Weitzer-féle gyár újból megkezdte működését, ezúttal mint az aradi vagongyár épületipari asztalos és lakatos áru üzeme. Ugyanebben az évben kezdték építeni a sörgyárat is. Ebben az évben alakult meg a nyomdászok szakmai szervezete és a következő évben a szakmai szervezkedés meghozta a politikai gyűmölcsét is. 1896-ban ugyanis, bár belügyminiszteri tilalom gátolta a május elsejei gyűléseket, a nyomdászok munkaszünetet tartottak. A Soproni Újság május 1-i száma közli, hogy a három soproni lap: az Oedenburger Zeitung, a Soproni Hírlap és a Soproni Újság legközelebbi száma a nyomda személyzetének ünnepe miatt két nap múlva jelenik meg. A nyomdászok első soproni szakmai szervezete ettől az időtől kezdve hosszú éveken keresztül ünnepelt május elsején.

Két év múlva, 1898-ban ugyancsak tilalom akadályozza az ünnepeket. Sopronban sem volt népgyűlés, amint azt a SOPRON közli. 1899-ben hallunk először az újból megindult Weitzer-gyári munkások május elsejei megmozdulásáról:

„Tegnap, május elsején a munkások legnagyobb része dolgozott. A Weitzer-gyári munkások — kik között tudvalévőleg legtöbb a mozgalomra hajlandó elem — szüneteltek ugyan, de semmiféle gyűlést, tüntetést, vagy ünnepélyt nem rendeztek...” — közli a SOPRON 1899. május 3-i száma.

Mielőtt a századfordulót követő időre rátérnénk, még vessünk egy pillantást az elmúlt tíz esztendőre. Mint láttuk, Sopronban éltek szociáldemokrata munkások és tevékenykedtek is anélkül, hogy eleinte akár szakmai, akár politikai szervezetük lett volna. Ezek a szociáldemokrata munkások szervezet nélkül is részt vettek az országos párt munkájában. A május elsején kívül politikai kérdésekkel is foglalkoztak. 1893-ban például gyűlést hívtak egybe, amelyen a választói jogon kívül a polgári házasságról is beszélt a szónok (SOPRON 1893. július 11.).

A munkások politizálását dokumentálja a SOPRON 1893. november 26-i száma, amely közli, hogy a rövid idővel ezelőtt alakult munkásokönképzőkör, amelynek az lenne a feladata, hogy a munkások általános ismereteit bővítse, november 20-ára gyűlést hívott egybe. A gyűlés azonban elmaradt, mert az önképzőkör elnöke lemondott. A lemondás oka az volt, hogy a gyűlésen politikai kérdésekkel is akartak a kör tagjai foglalkozni, az elnök véleménye szerint ezzel megsértették volna az önképzőkör alapszabályait (SSz, 1960, 340. lap. Koncsek: Adalékok a soproni munkásmozgalom történetéhez).

A 19. század utolsó évtizedeinek frakcióharcaiban is részt vettek a soproni szociáldemokrata munkások. A Népszava 1894. április 6-i számában cik-

ket közül, amelynek az volt a kitűzött célja, hogy a két szociáldemokrata frakció egyesülését előmozdítsa. A cikkben elmondja a Népszava, hogy a budapesti kerületek bizalmi férfi értekezlete elfogadja a soproni elvtársak javaslatát és ötös bizottságot választva beszél meg az egyesülés módozatait. A soproni szociáldemokrata munkások képviselője részt vett az egyesülési kongresszuson (1894. május 13—15), az ötödik kongresszuson (1897 június) és a hatodik kongresszuson (1899 április. — Népszava, 1897. június 11. és 1899. április 7.).

Az évtized második felében már szakmai szervezetek is alakultak a városban és a szociáldemokraták a politikai harcok mellett gazdaságit is folytattak (például az 1896-os Weitzer-gyári sztrájk). Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Sopronban egyre izmosodó munkásmozgalmat talált a századforduló. És ha figyelembe vesszük, hogy a kormányzat a századfordulót követően engedett a május elsejékkal kapcsolatos szigorú rendszabályaiból, azt hihetnők, hogy ettől kezdve harcos, jelentős politikai megmozdulásokat hozott a nemzetközi munkásünnepek sorozata. Nem így történt azonban. A kormányzat engedékenysége összefüggött a szociáldemokrata párt országos szervezete vezetőségében beállott változással. A pártvezetésben ugyanis a reformista irányzat kerekedett felül, amely a szociáldemokraták korábban megnyilvánuló harcoságát le akarta szerelni, s a május elsejéket majálisokká akarta alacsonyítani, harcos jellegűktől meg akarta fosztani. S ez Sopronban is sikerült a vezetőknek.

1900-ban május elsején néhány iparvállalatnál, a többi között a nyomdákban, szünetelt a munka. Ünnepeltek a munkások, de felvonulás vagy más „rendbontás” nem volt (Soproni Napló, 1900. május 3.). 1901-ben vörös májúst hirdettek. A jelszó a régi volt: a 3 nyolcas és a szavazati jog elnyerése (SOPRON, 1901. április 27.). Több üzemben, elsősorban a nyomdákban szünetelt a munka (Soproni Napló, 1901. május 1.).

Az 1902. évi május elsejéről a következőket írja a SOPRON 1902. május 3-i száma:

„... Csendben minden feltűnés nélkül folyt le a munkások napja, május elseje. Nem volt vörös május, nem voltak gyülekezések, még csak kirándulások sem... Csupán a szedők, szabók és famunkások vették ki részüket az ünneplésből. Vagy hatvanan vonultak ki az erdőkbe, majd pedig betértek a Svájczerházba, hol jó itóka mellett ünnepezték meg a munkások tizenharmadik szabadság napját.”

Ebben az évben tehát már nem volt semmiféle harcias jellege a május elsejének. Kevés szakma, csak a legszervezettebbek vettek részt az ünneplésben, hiányoztak soraik közül a legharcosabbak, a Weitzer-gyári munkások. A gyárral ismét baj volt. A gazdasági válság megrendítette a talajt az üzem alatt, Weitzerek ki sem tudtak lábolni a bajból, a gyár hamarosan gazdát cserélt.

Az egyéb politikai megmozdulásokban, például a szociáldemokrata pártkongresszuson részt vettek a soproni munkások megbizottai is. Ezzel kapcsolatban meg is jegyzi a SOPRON 1903. április 1-i száma:

„... Tudtunkkal a szocializmus soproni hivei szervezett egyesületet nem képeznek, s így a kongresszuson sem képviselhetik magukat, legfeljebb, ha valamelyik munkástestület a maga kebeléből megbizottat nem küld a kongresszusra.”

És küldött. De nemcsak az 1903. évi szociáldemokrata kongresszuson vettek részt a soproni szociáldemokraták küldöttei, hanem — amint Koncsek László értekezéséből tudjuk — ott voltak az 1902-es, 1904-es, 1905-ös, 1906-os és 1907-es

kongresszuson is, sőt a soproni szabómunkások különküldöttei megjelentek a Magyarországi Szak- és Önképzőegyletek II. kongresszusán is.

Ha a május elsejei ünnepek harciasságán nem is látszott meg, de a századfordulót követő években hamarosan egyre komolyabb tevékenységet kezdett kifejteni a soproni munkásság politikailag is. 1904. február 14-én gyűlést tartottak a soproni munkások az általános választói jog érdekében. A SOPRON c. lap megemlíti, hogy a gyűlés „nagyon látogatott” volt (1904. február 17.). A gyűlésről adott rendőri jelentés a következőket mondja:

„... Ezen a gyűlésen körülbelül 300 egyén — munkások és gazdapolgárok vettek részt... Első ízben Witig Pál Pozsonyból — a szociáldemokrata párt küldötte — beszélt a bejelentett tárgyról, különösen hangsúlyozván, hogy a jelenlegi miniszterelnök oly rendeletet bocsájtott ki, amelynek értelmében a szocialisták gyülekezési és egyesülési jogai megszorítottak, illetve ezen joguktól megfosztattak és felkérte a megjelenteket miszerint ez ellen tiltakozzanak.

Ennek utána Varga Ferenc Szombathelyről a bejelentett tárgyról magyar nyelven és végül Földi István Pozsonyból szintén magyar nyelven beszélt, mindannyian a szociáldemokrata párt kiküldöttjei.

A gyűlésen határozatba ment, miszerint a fentjelzett rendelet ellen állástfoglalnak...” (1676—442/1904 rk. Soproni Állami Levéltár).

A munkásmozgalom erősödését bizonyítja az is, hogy erre az időre már a szakmai szervezetek, a szakszervezetek is megizmosodtak. Létszámban és öntudatban annyira fejlődtek, hogy lehetővé vált önálló helyiség, munkásotthon nyitása. 1904-ben került sor a munkásotthon felavatására. Először április 10-én akarták tartani a megnyitót, de elhalasztották az erre az alkalomra összehívott gyűlést április 24-re, mert Bokányi Dezső, a gyűlés szónoka, április 10-re nem tudott — más elfoglaltsága miatt — Sopronba menni. Április 24-én sem tudták megtartani a tervezett népgyűlést, helyette szombaton este előadást tartottak (Részletesen lásd: Kölkedi: Bokányi és Sopron, SSz. 1961. 4. sz.).

A május elsejei ünnepség ebben az évben — a szociáldemokrata párt központi vezetőségének intencióihoz híven 1904-ben — már majdnem teljesen majális jelleget öltött Sopronban is. Kirándulásokat rendeztek a soproni munkások, de népünnepélyt is tartottak. A Városligetben mintegy négyszáz munkás ünnepelte a „vörös májust”. A délutánt szónoklatokkal, szavalással és vidám mulatozással töltötték” (Soproni Napló, 1904. május 5.).

A következő évben, 1905-ben még inkább megélné a politikai élet Sopronban is. E tényben nagy része volt annak a körülménynek, hogy a kormányzat az év elejére országgyűlési választásokat írt ki, amelyen a szociáldemokrata párt is indult. A választási harc keretében a soproni szociáldemokraták január 15-én 10 órára gyűlést hívtak egybe, amelyen Buchinger Manó, a szociáldemokraták egyik képviselőjelöltje mondta el programbeszédét. A választási gyűlésen kevesebben vettek részt, mint az előző évi tiltakozó gyűlésen, a hallgatók száma mindössze 80 munkást tett ki. Főként nyomdászok és vasasok hallgatták végig Buchinger magyar és német nyelvű beszédét. Buchinger kitért arra is, hogy a gazdasági szervezkedés mellett szükséges a politikai szervezkedés is. A beszéd híven tükrözte a szociáldemokrata párt reformista irányzatának véleményét, mert kizárólag az általános választójog kivívását tartotta égetően szükségesnek, s ebben a kérdésben, meg a többi felvetődött kérdésben (önálló vámterület, magyar vezénység a katonaságnál stb.) a többi ellenzéki párt nézőpontja ellen foglalt állást [453—281 (rk.) 1905].

A soproni szociáldemokrata munkások követték a pártvezetőség hivatalos állásfoglalását. Ők is az általános, titkos, egyenlő választójog kivívását tar-

tották legfontosabb feladatuknak. Az ellenzéki pártok ugyancsak célul tűzték a választójog reformját, emellett nemzeti összefogást hirdettek, az önálló vámtérület, a magyar hadsereg felállítását, a katonaság magyar vezényleti nyelve megvalósítása érdekében. Ez utóbbiakat a szociáldemokraták, a soproniak is elleneztek. E helytelen állásfoglalás elszigetelte a munkásokat az ellenzéki pártoktól, ami megmutatkozott Sopronban is. A soproni szociáldemokrata munkások 1905 augusztusában küldöttséggel keresték fel Zsombor Géza nyomdatulajdonost, a soproni radikálisok egyik városi képviselőjét és kérték, hogy tartsanak közös népgyűlést az általános választójog érdekében. Zsombor azonban kijelentette: ha „a soproni munkások, mint szociáldemokraták akarának népgyűlést tartani, ahhoz semmiféle segítséget nem nyújt... Az általános választójog híve ő is... Ha arról volna szó, hogy a polgárság ez irányban felvilágosíttassék, abban szívesen közreműködik, de nem oly célzattal, hogy a választójog kiterjesztése most első helyen emlegettessék és nem a nemzeti követelményeket — amelyekben különben is benne foglaltatik a választói jogosultság kiterjesztése is — csak e miatt háttérbe szorítsák, amint ezt a szociáldemokraták most akarják Bécs kedvéért. A főkérdést kell először eldönteni, utána eldől minden más mellékkérdés” (SOPRON, 1905. augusztus 5.).

Ha a pártközpont hibás politikai irányvonalának követése el is szigetelte a soproni munkásságot az egyéb ellenzéki pártoktól, a munkásmozgalom anynyira megerősödött már, hogy az egyes soproni szakszervezetek együtt vehetnek részt politikai demontsrációban. Erre alkalmuk is volt 1905 augusztusában. Augusztus 20-ára ugyanis koalíciós népgyűlést hirdettek, amelyre Apponyi Albertet hívták meg szónoknak. A soproni munkásság ugyan maga is felkészült az Apponyi elleni tüntetésre, de a szomszédos városok szociáldemokratáit is segítségül hívták a tüntetés minél jobb megszervezéséhez. Szombathelyről és Pozsonyból érkeztek a gyűlés megzavarására munkások, röpcédulát is hoztak magukkal a szombathelyiek, amelyben felszólították a lakosságot az Apponyi-ellenes tüntetésre. A népgyűlés alkalmával meg is akarták zavarni a szónokokat, de az erős karhatalom, valamint a soproni polgárokból álló rendezőség szétszórta és megverte a munkás közbeszólókat (Részletesebben lásd Kölkedi: Soproni munkástüntetés Apponyi Albert ellen. SSz. 1961., 3. sz.).

Ha e demonstráció nem is ért el komoly sikert, de megmutatta, hogy egyre fejlettebb, egyre érettebb lesz a soproni munkásság politikai gondolkodása, hiszen majdnem kétszáz soproni munkást sikerült megmozgatni a tüntetésen való részvételre, holott ezzel saját testi épségüket veszélyeztették.

A soproni munkásság egyre inkább bekapcsolódott a párt országos politikájának érdekében folytatott harcba. A párt szeptember közepére országos tüntetést hirdetett meg a választójog érdekében. Sopronban is folyt rá a készülődés, a kormányzat azonban ezt a tüntetést betiltotta.

A soproni munkások december 10-én tüntető felvonulást tartottak zenével és zászlókkal a választójog érdekében, majd a Tornacsarnokban népgyűlést rendeztek. A népgyűlésen Ferenczy János és Stricker Jakab ügyvédjelölt mondott beszédet. Felszólalt Bancsó pozsonyi szociáldemokrata vezető is (12.201—12.302—281(rk)1905. — Nemzetőr, 1905. december 12.). A jelentések szerint a csarnokot megtöltötték a hallgatók, sőt jónéhányan be sem fértek a terembe.

Az elmondottakból láthatjuk, hogy 1905-ben milyen komoly politikai fejlődésen ment keresztül az eddig csak szórványosan politizáló és sztrájkoló soproni munkásság. Ebben a fejlődésben nagy része volt az év elején Oroszországban kitört forradalom ösztönző hatásának. Érdekes megemlíteni, hogy Sopronban elég sajátosan jelentkezett a forradalom hatása. Azt várhattuk

volna, hogy a megelőző évek gazdasági válsága és a forradalom együttesen gazdasági harcok vívására ösztönzi a munkásokat, mint ez országsszerte ténylegesen így is történt. Sopronban 1905-ben gazdasági (sztrájk) harc egyetlen egy sem volt, annál több a politikai jellegű megmozdulás. Ugyanakkor a Soprontól alig 90 kilométerre fekvő Győrött már az év első felében egymás után indultak sztrájkharcra az egyes szakmák, de ugyanez történt az ország egyéb területein is. Sopronban a sztrájkharcok 1906-ban kezdődtek meg és 1907-ben érték el tetőpontjukat.

Az 1906-os év gazdasági harcai mellett Sopronban politikai megmozdulások is erősítették a szociáldemokrata szervezkedést. Tevékenységük már a szomszédos területekre is kihatott. Felsőpulyán 1905 végén és 1906 elején a szociáldemokrata kőművesek a bérekkel voltak elégedetlenek. A soproni munkások — a kőművesek nyugtalanságát felhasználva — szakmai szervezetet akartak a községben létrehozni. Ez azonban egyelőre nem sikerült (Nemzetőr, 1906. január 13.).

A kormányzat új választásokat írt ki. A szociáldemokraták képviselőjelöltje Sopronban Buchinger Manó volt, aki áprilisban népgyűlésen mondott programbeszédet. A gyűlésen 500-an vettek részt. Buchinger a rabszolgatörvényről, az adóreformról és az ingyenes oktatásról beszélt (382—4311—922 (rk) 906.).

Május elsején vörös zászló alatt vonult fel a soproni munkásság. Dél előtt gyűlést tartottak a Szent György utca 3. szám alatti munkásotthonban, amelyen 250—300 munkás volt jelen, köztük 14 fiatal munkáslány. Ez volt az első alkalom, amikor politikai megmozduláson soproni munkáslányok is részt vettek. A gyűlés a szokásos módon zajlott le. Énekekkel kezdték, majd magyar és német nyelven méltatták május elsejét. A gyűlést a Marseillaise eléneklésével fejezték be.

A felvonulást délután két órakor tartották. Zeneszóval és vörös zászlókkal vonultak fel a munkások a „Váris”-ra, ahol ünnepséget rendeztek. Az ünnepélyen körülbelül 400 férfi és nőmunkás volt jelen (4425—4216—4496—922 (rk) 906.).

A felvonulás némi bonyodalmat is okozott. A történekekről így számol be a Nemzetőr 1906. május 3-i száma:

„A munkások ünnepe. A soproni iparos- és gyári munkásoknak szociáldemokrata része tüntető felvonulást rendezett a munkások ünnepén, május 1-én. Délután 1 órakor az Erzsébet-kertben gyülekeztek, hol aztán Ferenczy János mondott beszédet, különösen az általános választói jog mellett. Innen a Kossuth uton, Hosszu soron, Hátulsó utcán, az Ó-gabonatér és Várkerületen át a Deák-térre vonultak. Szándékuk az volt, hogy tüntessenek a Weitzer-gyár ellen, melyben mintegy 300 munkás dolgozott, mert a gyár vezetősége nem csatlakozott azokhoz a gyárakhoz, melyek a május elsejét ünnepül elismerték. Esztl rendőrbiztos hevesebb tüntetéstől tartva nem engedte meg, hogy a Weitzer-gyár Csengeri utcai része mellett haladhasson a menet, hanem a felső leányiskola Deák-téri részénél való elvonulást követelte. Ez így is történt. Az Alsólöwér utcán át vonultak ki a munkások a Váris erdőbe, hol vígan mulatozva mult el a délután is. Több beszéd is hangzott el a Várison. Ferenczy és Ackerler Károly a kőművesmunkások szakszervezetének elnöke szólt a munkásokhoz, jogaik kiküzdésére buzdítva őket.”

Ebből a híradásból hírlapi vita keletkezett. A szervezett munkások vezetősége cáfolta a Nemzetőr cikkének állításait:

„Nyilttér. Nyilatkozat... nem igaz, hogy Ferenczy az Erzsébet-kertben beszélt és légből kapott állítás, hogy a munkások a Weitzer-gyár elé akartak vonulni... Jegyezze meg a cikkíró, hogy a soproni munkásoknak az igazság, a közvetlen meggyőzés és az intelligencia a fegyverük, nem pedig az erőszakoskodás, amellyel jogaikat és így május 1-ét kivívhatják... A soproni szervezett munkások vezetősége...” (Soproni Napló, 1906. május 10.).

A Nemzetőr nem hagyta magát:

„...Az ez érdemben való állításunkat tovább is fenntartjuk. A Deák-térhez érve a munkások közül kettő Esztl rendőrbiztoshoz fordult és kérte, hogy engedje meg azt, hogy a bejelentett útvonaltól eltérőleg a Csengeri utcán át, a Weitzer-gyár előtt vonulhasson a menet az Alsólöwer utcába. Esztl biztos, ki az inspekción a felvonuláskor teljesítette, a két megbízottnak kijelentette, hogy az eredeti felvonulási tervtől való eltérést nem engedheti meg annál kevésbé, mert már a felvonulás előtt néhány munkás elkeseredéssel jelentette neki, hogy a Weitzer-gyári munkásoknak a május elseje megünneplésére adott engedélyt az igazgatóság visszavonta, joggal tarthatott tehát a munkások izgott hangulatára való tekintettel esetleges tüntetéstől...” (Nemzetőr, 1906. május 11.).

Érdekes számunkra a híradás, mert megtudjuk belőle, hogy a soproni szervezett munkások között akadtak olyanok, akik forradalmi gondolkodásúak voltak, nem nyugodtak bele vezetőik opportunistá magatartásába. A hírlapi vita különben is jellemző az akkori soproni munkásvezérekre. A rendőrséggel való jó kapcsolatuk megtartása érdekében megtették még azt is, hogy Nyilttérrel tegyenek közzé az egyik soproni újságban ilyen, egyáltalán nem nagy jelentőségű megmozdulás cáfolására.

Az ősz folyamán is tartottak tüntető körmenetet a soproni munkások. Október 7-én délután 3 órakor a Pannoniában népgyűlést rendeztek, ezt megelőzően a Deák tér—Erzsébet utca—Színház utca—Várkerület útvonalon felvonulást tartottak. A népgyűlésen két napirend szerepelt: 1. Az általános titkos választói jog. 2. A kerületi betegsegélypénztár reformja. A beszédet Szathmári Sándor soproni és Wittich Pál pozsonyi küldött tartotta (10350—922 (rk) 906.).

A gyűlés napirendjének második pontja új témakört jelent a szociáldemokrata népgyűléseknél. A felsőbb vezetés úgy látta, hogy a betegsegélyező pénztárak tevékenységébe jobban bele kell kapcsolódnia. Ezzel kettős célt ér el: némileg megjavul a munkások betegpénztári ellátása, ugyanakkor a tőkés munkaadóktól függetlenül biztosíthatja a pártvezetők megélhetését. A szociáldemokraták bekapcsolódása a betegpénztárba Győrött már egy évvel korábban, 1905-ben felvetődött, s valószínűleg Pozsonyban is. Ezért bízták e nagy jelentőségű kérdés ismertetését pozsonyi szociáldemokratára.

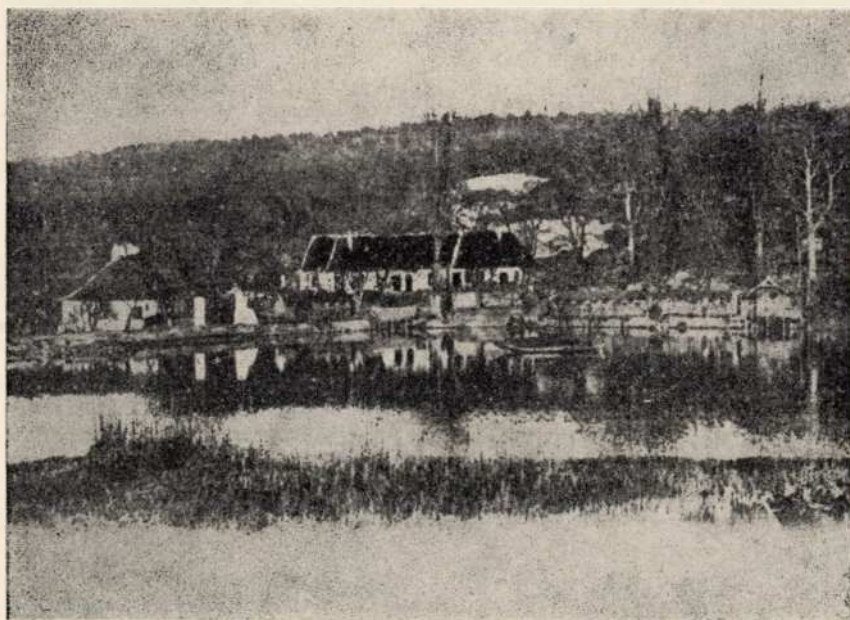
A betegsegélyező pénztár ügyének felvetődése volt az az utolsó mozzanat, amely teljesen megérlelte a helyzetet önálló és függetlenített szociáldemokrata pártszervező beállítására Sopronban. Az év elején ugyanis a városban sztrájkharok indultak, s ennek következtében a szervezett munkások száma is ugrászerűen nőtt. A Szociáldemokrata Párt XIV. kongresszusa megállapította:

„...Sopronban alig van szakma, amely küzdelmet ne vívott volna. Sopronban 2 új szakcsoport, környékén pedig 17 alakult. A szervezett munkások száma meghaladja az 1500-at...” (A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 1900—1907, II. kötet 508. l.).

Ez a körülmény tette szükségsszerűvé a helyi szociáldemokrata pártszervezet megalakulását. Erre azonban csak 1906 őszén került sor. A soproni

állandó titkárság élére Wajdits Béla könyvkötőseged került. Ekkor még nem tartozott a betegégyező pénztárhoz, az anyagiakat a központi pártvezetőség biztosította a függetlenített pártszervezőnek. Az állandó titkárság azonban hamarosan kibővült. Ekkor már saját embereiket helyezhették a szociáldemokraták a betegégyező pénztárba, így került ide két nagyobb szakmai szervezet vezetője, Ferenczy János és Szathmári Sándor is.

Az állandó titkárság megalakulása újabb lendítő erőt jelentett a soproni munkásmozgalom fejlődésében.

A Tómalom 1890 körül

Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni Állami Levéltárban

I. rész

Irta: Szigeti Kilián

Sopron ma Magyarországnak műemlékekben talán leggazdagabb városa. A török megszállástól megkímélve sok középkori értéket őrzött meg számunkra. Nyugathoz való közelsége és a német területekkel való szorosabb kapcsolata korán európai színvonalú, művelt várossá tette, ahol a kódexeknek a középkorban nagy becsülete volt, és szellemi életében a zene és művészet méltó helyet foglalt el.

Csatkai Endre Sopron zenetörténetéről szóló művében¹ a középkor zenéjét csak röviden érinti. Tanulmányunkban éppen ennek a középkori zenének, a gregoriánumnak Sopronban fennmaradt emlékeivel foglalkozunk.

A könyvnyomtatás tökéletesedésével — sajnos — a legtöbb helyen megszűnt a középkor kéziratos könyveinek, a kódexeknek értékelése, és a pergamenlapokat szelvében-hosszában könyvkötésre használták fel. Ezáltal számtalan kódexünk elpusztult, bár az is igaz, hogy a könyvek kötéstábláján megmaradt így mégis azoknak egy-két lapja, fóliója emlékként és bizonyosságul középkori könyvkultúránk fejlettségének. — A soproni Állami Levéltárban közel 300 kódexlapot, köztük 65 hangjegyekkel ellátott pergamenlapot találunk.

Radó Polikárp már régebben ismertette a soproni evangélikus líceum könyvtárának könyvtáblákon található kódexlapjait, köztük szép számmal hangjelzett fóliókat is.² Mivel azonban ezek kivétel nélkül külföldi, főleg német eredetű könyvek, így nem lehet tárgyi megalapozottsággal állítanunk, hogy a kötésükön található kódexlapok magyarországi vagy éppen soproni eredetűek lennének. (Ezt természetesen Radó P. sem állítja.) Ezért azoknak a soproni vagy a magyar zenetörténet szempontjából nincs jelentőségük, csak általános, európai zenei emlékként értékelendők.

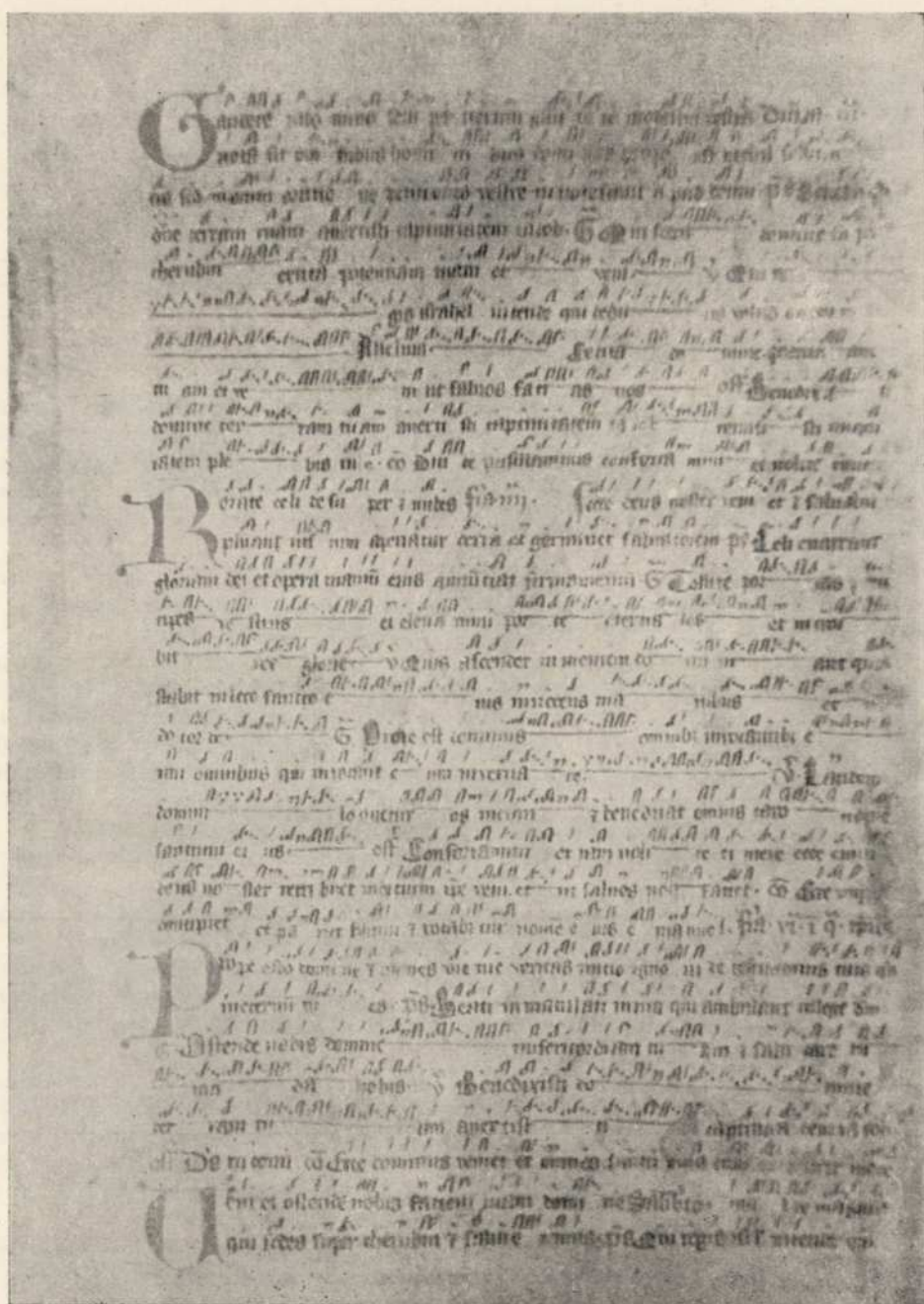
Nem így van a Soproni Állami Levéltár töredékeivel. Azok egy kivétellel mind a soproni városi hivatalos könyveknek (jegyzőkönyvek, protocollumok) vagy a soproni templomok (Sz. Mihály, Sz. György templom) számadáskönyveinek és hasonlóknak bekötéséül szolgáltak. Ezeket a könyveket kétségtelenül Sopronban kötötték, és a felhasznált pergamenlapok nyilván a Sopronban levő, már nem használt kódexekből kerültek ki.³

A töredékek ma leáztatva, szakszerűen konzerválva és mintaszerűen tárolva találhatóak a levéltárban. E téren Sopron minden más magyar várost megelőzve, követendő példaként áll könyvtáraink és levéltáraink előtt.

1 Csatkai E.: A soproni muzsika története. Sopron, 1925.

2 Radó P.: Középkori liturgikus könyvek és bibliák maradványai a soproni ev. líceum könyvtárában. Magyar Könyvszemle, 1940, 362—372. l.

3 Lásd Radó P.: Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae. Budapest, 1947, 97—98. és 135—137. l.

1. Graduale a 13. sz. elejéről (Soproni All. Levéltár 38—1. szám)

2. Graduale a 15. századból (Soproni Áll. Levéltár 167. szám)

A közel 300 lapra, vagyis fólióra terjedő kódextöredékből mi most csak a hangjelzett lapokkal foglalkozunk. 62 hangjelzett fóliót találunk leáztatva a pergamenlapok között, egy fóliót az 1719-i Freysag Buech tábláján, és két fóliót egy őnyomtatvány magyar misekönyv (*Missale ad usum dominorum Ultramontanorum*, Verona, 1480.) első előzéklapjaként bekötve. — Van ezeken kívül még 7 kisebb hangjelzett töredék a levéltárban, de ezekkel az apró töredékekkel most érdemlegesen nem foglalkozunk.

A 65 fólió 20 különböző kódexnek maradványa. Ezek a következőképpen oszlanak meg.

I. Misével kapcsolatos könyvek:

1. Énekekkel ellátott misekönyv (*Missale notatum*) 2 db 2, ill. 3 fólió.
2. Mai értelemben vett misekönyv (*Missale*) 4 db 1—1 fólió.
3. A mise énekeit tartalmazó könyv (*Graduale*) 6 db. Ebből
4 db 3—3 fólió,
2 db 4—4 fólió.

II. Zsolozsmával kapcsolatos könyvek:

1. Zsoltároskönyv (*Psalterium*) 2 db 1, ill. 2 fólióval.
2. Énekekkel ellátott zsolozsmáskönyv (*Breviarium notatum*) 1 fólió.
3. A zsolozsma énekeit tartalmazó könyv (*Antiphonale*) 4 db. Ebből
1 db 2 fólió,
2 db 8—8 fólió,
1 db 13 fólió.

Az egyes töredékek ismertetése

Missale notatum

A magyar középkor első felében szokás volt, hogy ugyanazon könyvbe írták a mise gregorián énekeit és a mondott (recitált) imádságait. Az ilyen könyvet mondjuk hangjelzett misekönyvnek, *Missale notatum*-nak. — Két ilyen jellegű kódex töredéke található Sopronban.

1. XIII. századi *Missale notatum* 2 fólióját tartalmazza a levéltár 71. számú töredéke (Radó P. számozása szerint). Nagysága 297 × 220 mm. Itáliai kerekded betűket alkalmazó, ún. rotunda írás két oszlopban, kolumnában. Hangjelzése 4 fekete vonalon a közép, ill. dél itáliai (beneventán) dialektust követi némi franciás (metzi) beütéssel.

Ez az írásmód és hangjelzés alig fordul elő máshol Magyarországon a ránk maradt emlékekben. Közvetlen itáliai hatást a magyar középkor első feléből csak az ún. Németújvári *Missale*-ben (XIII. sz.) találunk ezen töredéken kívül.

A két fólió a nagypénteki szertartás énekeiből és olvasmányaiából tartalmaz részeket (oratio, lectio, tractus, passio).

2. A második *Missale notatum* a XIV. sz.-ból való. (Levéltári sorszáma 113.) A két és fél fólió mai mérete 268 × 247 mm. Gótikus írás két kolumnában. Hangjelzése 4 fekete vonalon hanyag gótikus neumák, hangjegyek.

A szögletes betűket alkalmazó gótikus szövegírás a XII—XIII. sz. fordulójától általánosan elterjedt volt Európában, hazánkban is. A gótikus hangjegyírás a XIII—XIV. sz.-ban alakult ki. Jellemzi a hangjegyeknek vastag, élesen megtört vonalakkal és rombusz alakú jelekkel való ábrázolása. Hazánkban főképp a káptalanok és a bencés monostorok másolóműhelyei, scriptoriumai alkalmazták.

Jelen töredék Szűz Mária szombati miséjének énekeit tartalmazza.

A XIII. században szétválasztják a misekönyv énekes részeit a mondott szövegtől. Az énekes részeket ettől kezdve a *Graduale* néven ismert könyv foglalja magában, míg a misekönyv (*Missale*) azoknak csak szövegét tartalmazza. A misekönyvben ezentúl csak néhány díszesebb szöveg (prefáció, *Exsultet*) dallamát jelzik.

A soproni töredékek között négy misekönyvből találunk egy-egy hangjelzett lapot.

3. *Missale* a XIV. sz. elejéről (levéltári száma 219). Két fólió, nagysága 349×228 mm (kissé levágva). Gótikus írás két kolumnában. Hangjelzése a francia (metzi) dialektus németes (gótikus) változata. 5 piros vonalat használ.

Tartalmazza a templomszentelés miséjének sajátos evangéliumdallamát. Sajnos, rongált állapota miatt a dallamnak csak részletei olvashatók.

4. XV. sz.-i *Missale* egy fólióját őrizte meg a 141. sz. töredék. Nagysága 309×257 mm. Írása a Magyarországon viszonylag ritkábban előforduló bastarda írás egy kolumnában. A bastarda írás átmenet a nyomtatás előfutáraként szereplő, ún. könyvirás (*scriptura textualis*) és a magánjellegű folyóírás (*cursiva*) között. — Hangjelzése kissé kurzív jellegű rombikus hangjegyírás 4 piros vonalon. (A rombikus hangjelzésről lásd alább a 11. számú kódex ismertetését is).

A töredék a karácsonyi prefáció ünnepélyes és egyszerűbb dallamát tartalmazza. A dallam csak parányit tér el a mai gyakorlattól.

5. XV. sz.-i *Missale* két fólióját látjuk a 42. sz. töredéken. Mérete 366×286 mm. Klasszikus gótikus írás (*scriptura gotica textualis fracta*) két kolumnában. Hangjelzése 4 piros vonalon gótikus hangjegyek.

Tartalmazza Szentháromságvasárnap és Úrnap miséjét hangjelzés nélkül, két prefáció részletét dallammal, majd a *Gloria* és *Credo* szövegét ismét hangjegyek nélkül.

6. XV. sz.-i *Missale* kis töredékét tartalmazza a 247. sz. Gótikus írás, 4 piros vonalon quadráta hangjegyekkel. — A quadráta hangjelzés kb. ugyanazon időben alkult ki a XIII. században Franciaországban és Itáliában. Magyarországon főleg a ferencesek, valamint a domonkosok, ágostonosok, kartauziak (az „új” szerzetesrendek) terjesztették el Itáliából. Jellemzi, hogy minden hangjegy négyzet alakú, csak a lefelé haladó dallamoknál találunk gyakran rombusz alakú hangjegyeket.

A kis töredék a *Pater noster* bevezető részét tartalmazza.

Graduale

7. Egy XIII. elejéről való *Graduale*ből három fóliót találunk a soproni levéltárban (38.1—3. sz.). Mérete kissé levágva 314×218 mm. Írása karoling *minuscule*, hangjelzése vonalrendszer nélküli, késői *st. galleni* neumaírás (lásd 1. kép).

A mai Svájc területén egykor virágzó Sankt-Gallen híres énekiskolája a legtovább őrizte a vonalrendszer nélküli pontokból, vesszőkből és görbe vonalokból álló hangjegy-, pontosabban neumaírást. Sankt-Gallen hatása kiterjedt Európa nagy részére. Hazánkban a Pray-kódex keletkezéséig (1192—95) minden ismert hangjelzett kódexünk és töredékünk *st. galleni* hangjelzést használ. Sőt amikor a Pray-kódexszel nálunk is megindul a francia metzi hangjelzésmód, mellette a *st. galleni* továbbra is gyakorlatban marad.

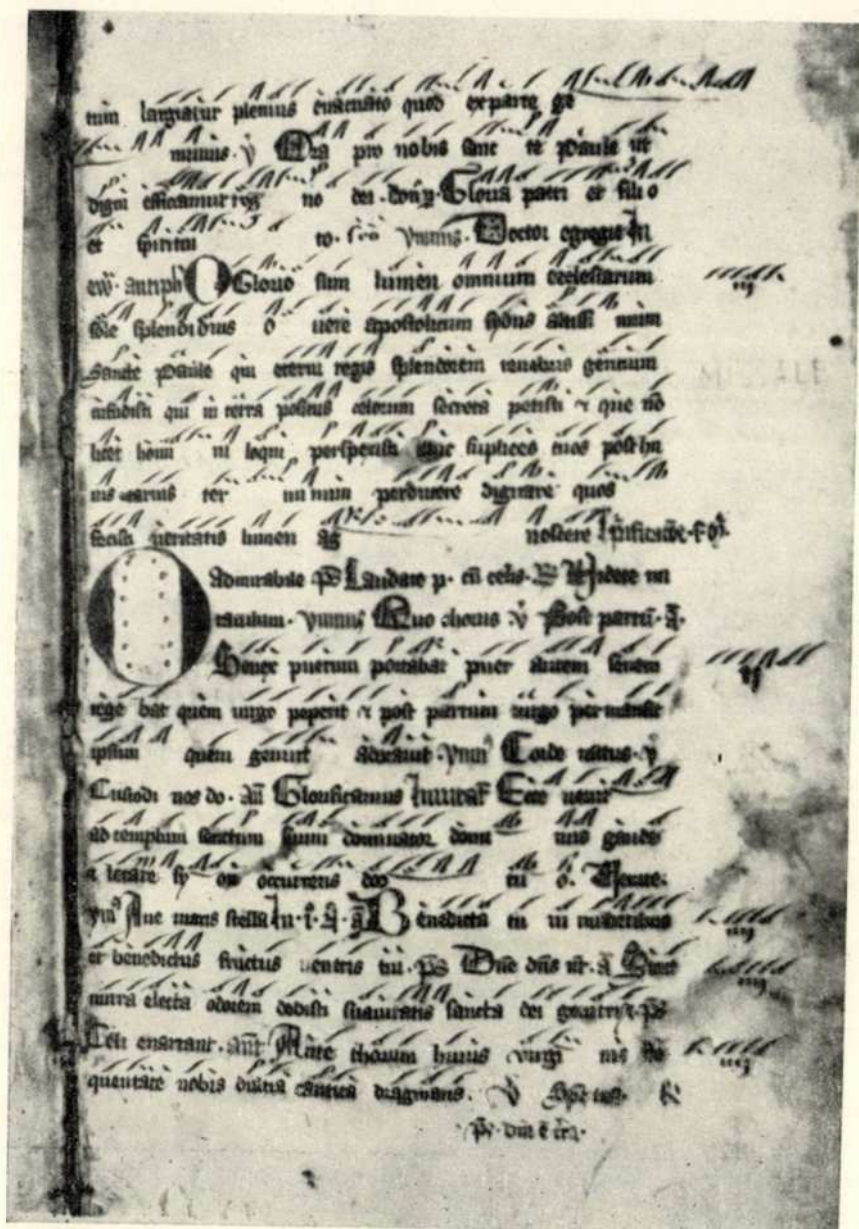
A három fólió tartalmazza ádvent elejétől karácsonyig, valamint nagybőjt II.-től III. vasárnapig terjedő időszak miseénekeit.

8. A XIV. sz. végéről maradt fenn egy *Graduale* három fóliója (106, 26, 134. számú töredék). Mérete 360×260 mm (Kissé levágva.). Gótikus írás (*scriptura gotica textualis fracta*) és 4 piros vonalon jellegzetes gótikus hangjelzés, amelyet egyes hangjegyek patkószegecs alakja miatt *Hufnagelschrift*-nek is

3. Graduale a 15. sz. végéről (Soproni Áll. Levéltár 266. szám)

4. Antiphonale a 13. századból
(Soproni Áll. Levéltár, 1480-i Missale előzéklapja)

szoktak mondani. Mivel mindhárom megmaradt fólió kettős lap, így igazában hat fóliót ismerünk belőle.

Tartalmazza a jan. 20—21, jún. 19—24. és aug. 8—15. közti ünnepek miseénekeit.

9. A XV. századból négy *Graduale* szerepel a soproni töredékek között. Az első jellegzetes ferences *Graduale* a XV. sz. elejéről. Három fóliója maradt fenn. (135—2, 135—1, 256. sz. töredékek.) Mérete 344×255 mm. Gótikus írás (*scriptura gotica textualis fracta*) és 4 piros vonalon quadrata hangjelzés jellemzi.

Tartalmazza nagybőjt első napjainak (csütörtöktől vasárnapig), továbbá nagybőjt IV. vasárnapja előtti két napnak miseénekeit.

10. A másik XV. sz.-i *Graduale*ből négy fóliót ismerünk (48, 99, 171, 257. szám). Mérete 460×332 mm (köröskörül kissé levágva). Írása az előzővel azonos gótikus írás. A dallamok lejegyzésére quadrata hangjegyeket használ 4 piros vonalon.

Tartalmazza nagybőjt III. és V. vasárnapja utáni hét részleteit, valamint húsvét miséjének énekeit (a húsvéti Alleluja verse hosszabb a mai gyakorlatban levőnél).

11. A harmadik XV. sz.-i *Gradualet* három fólió képviseli (167, 238, 166. szám). Mérete 537×349 mm. Szövege gótikus írás, mint az előző *Graduale*ban. Hangjelzése 4 piros vonalon rombikus hangjegyírás. — A rombikus hangjegyírás a francia (metzi) hangjelzés késői változatából alakult ki a XIV. században, valószínűleg Csehországban. Jellemzi, hogy minden hangja rombus alakú, a felmenő hangcsoportban éppúgy, mint a lefelé haladóban vagy az önálló hangok esetében. A rombuszokat összekötő vonalak hajszálvékonyak. Hazánkban a XV. századtól kezdve találjuk nyomát. Virágkorát Jagello királyaink alatt élte a XVI. sz. elején (lásd a 2. képet).

A *Graduale*-töredék tartalmazza a karácsonyi és áldozócsütörtöki miseénekek egy részét. A harmadik fólió annyira megrongált állapotban van, hogy tartalmát nem tudjuk pontosan megfejteni.

12. Az utolsó XV. sz.-i *Graduale*ből négy fólió maradt fenn (266, 176, 234, 109. szám). Mérete 563×378 mm. Írása gótikus, mint az előző *Graduale*ké. Hangjelzése 4 piros vonalon gótikus hangjegyírás. A soproni *Graduale*-töredékek között ez látszik legkésőbbinek. Keletkezési idejét a XV. sz. végére tesszük (lásd 3. kép).

Tartalmazza dec. 6., dec. 21. és aug. 10. ünnepi miseénekeit, valamint néhány részletet a szentek közös miséiből.

Psalterium

13. A *Psalterium* vagy zsoltároskönyv csak elvéve tartalmaz hangjelzett részeket. A soproni levéltárban levő szép számú *Psalterium*-töredékből tanulmányunkban csak azt a három fóliót ismertetjük, amelyen hangjegyeket találunk. — Az egyik *Psalterium*-töredék (237. szám) csak egyetlen fólión ad dalmot.

14. A másik *Psalterium*ot két hangjelzett lap (78. és 214. szám) képviseli. De ezen két fólión kívül több más részlete is megtalálható a gyűjtemény nem hangjegyes töredékei között

Breviarium notatum

15. Értékes emlék a soproni levéltárban az 1719-i Freysag-Buech kötéstáblája. A pergamenlap ma is a könyvön található, nincs lefejtve. A XIII. sz. elejéről származó kódexlap olyan zsolozsmáskönyv (*Breviarium*) töredéke, amely

még együtt tartalmazza az énekes és recitált részeket. A magyar emlékek között eddigi ismereteink szerint ez a legrégebb ilyen hangjelzett kódex. (A debreceni ref. főiskola könyvtárának R. 1571. jelzetű, hasonló könyvből származó töredékéről nem lehet bizonyítani a magyarországi eredetét.)

Ezen soproni pergamenlap írása korai gótikus írás két kolumnában. Az énekes részeket vonalrendszer nélküli st. galleni neumákkal jegyezték be.

Tartalmazza aug. 1. ünnepi zsolozsmájának két rezponzoriumát, három antifonáját, valamint a hangjelzés nélküli olvasmányok részleteit.

Antiphonale

Ahogy a hangjelzett misekönyv (Missale notatum) kivonataként keletkezett a Gradaule, úgy alakult ki a hangjelzett zsolozsmáskönyvből (Breviarium notatum) az Antiphonale, vagyis a zsolozsma énekeit tartalmazó könyv.

Négy Antiphonale töredékei találhatók a levéltári gyűjteményben, köztük egyik elég tekintélyes fólió-számmal.

16. Egy XIII. sz.-i *Antiphonale* két fóliója az 1480-ban Veronában Magyarország számára nyomtatott misekönyv (Missale ad usum dominorum Ultramontanorum) előzéklapja. Mérete 332×200 mm. Írása rendkívül finom, művészi gótikus írás (lásd 4. kép). Hangjelzése a st. galleni iskola késői, hanyatló stílusát mutatja.

Tartalmazza jan. 25. és febr. 2. ünnepének zsolozsmás énekeit.

17. Jellegzetes ferences kódex a következő két *Antiphonale*. Az egyiket 14 fólió képviseli (34, 156, 157, 74, 155, 49. két fólióval, 158, 81, 62 a-b, 63 a-b, 53, 159, 222. szám). A XV. sz. elejéről származó kézirat írása gótikus (scriptura gotica textualis fracta), hangjelzése 4 piros vonalon quadrata hangjegyírás. Írásuk és hangjelzésük jól ismert a budapesti Egyetemi Könyvtár ferences Antiphonaleiból (Cod. lat. 118, 119, 121, 122.).

A tizennégy fólió a hetvenedvasárnap és virágvasárnap közötti időszakból tartalmaz antifonákat és rezponzoriumokat.

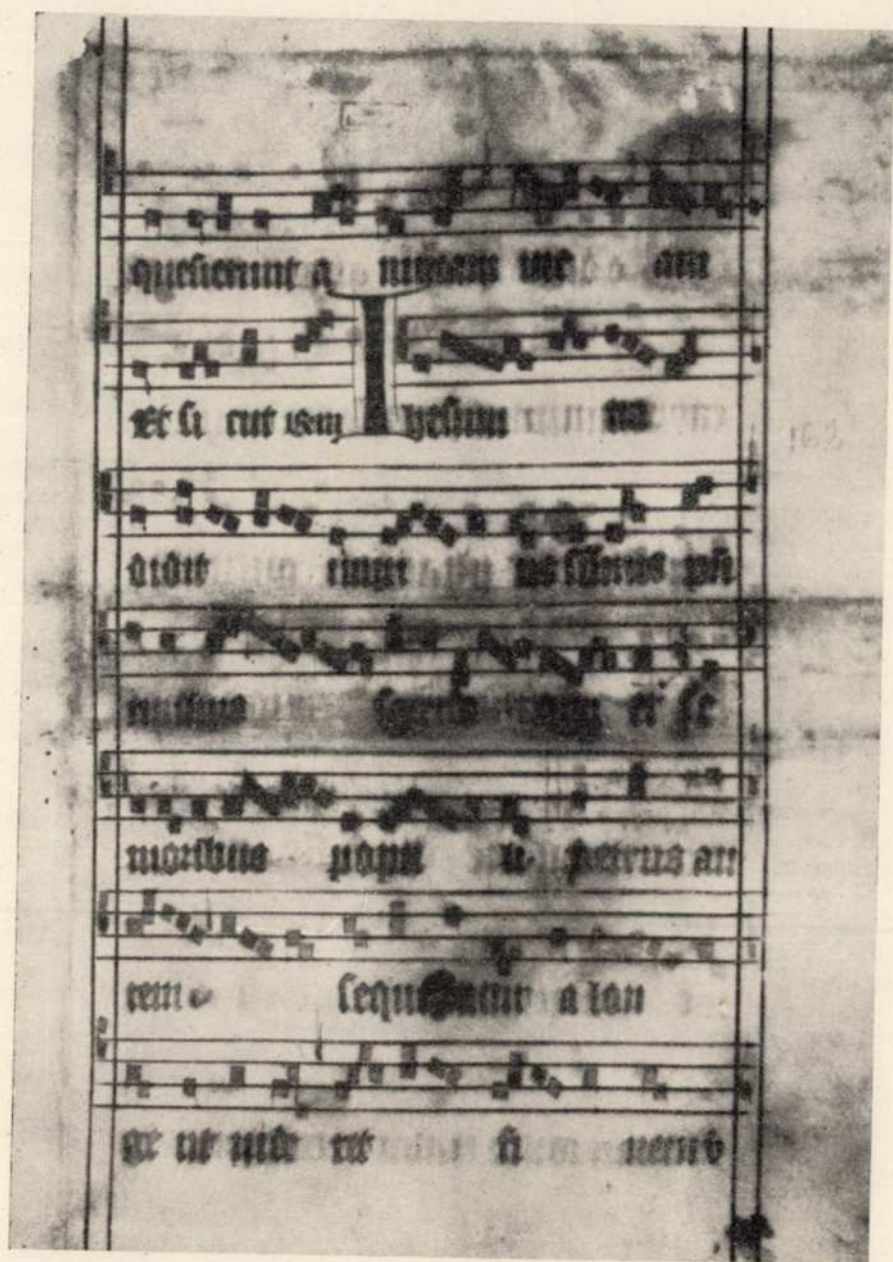
18. A másik ferences *Antiphonale* nyolc fóliót tartalmaz (265, 32, 163, 161, 162, 160, 101, 86. szám). A kódex a XV. század első feléből való. Írása és hangjelzése ugyanaz, mint az előző Antiphonalénak, vagyis gótikus írás, quadrata hangjelzés (lásd 5. kép).

Tartalma is kb. ugyanazon időszakból való: hetvenedvasárnaptól nagyszombatig tartó kilenc hét zsolozsmaénekeiből ad részleteket.

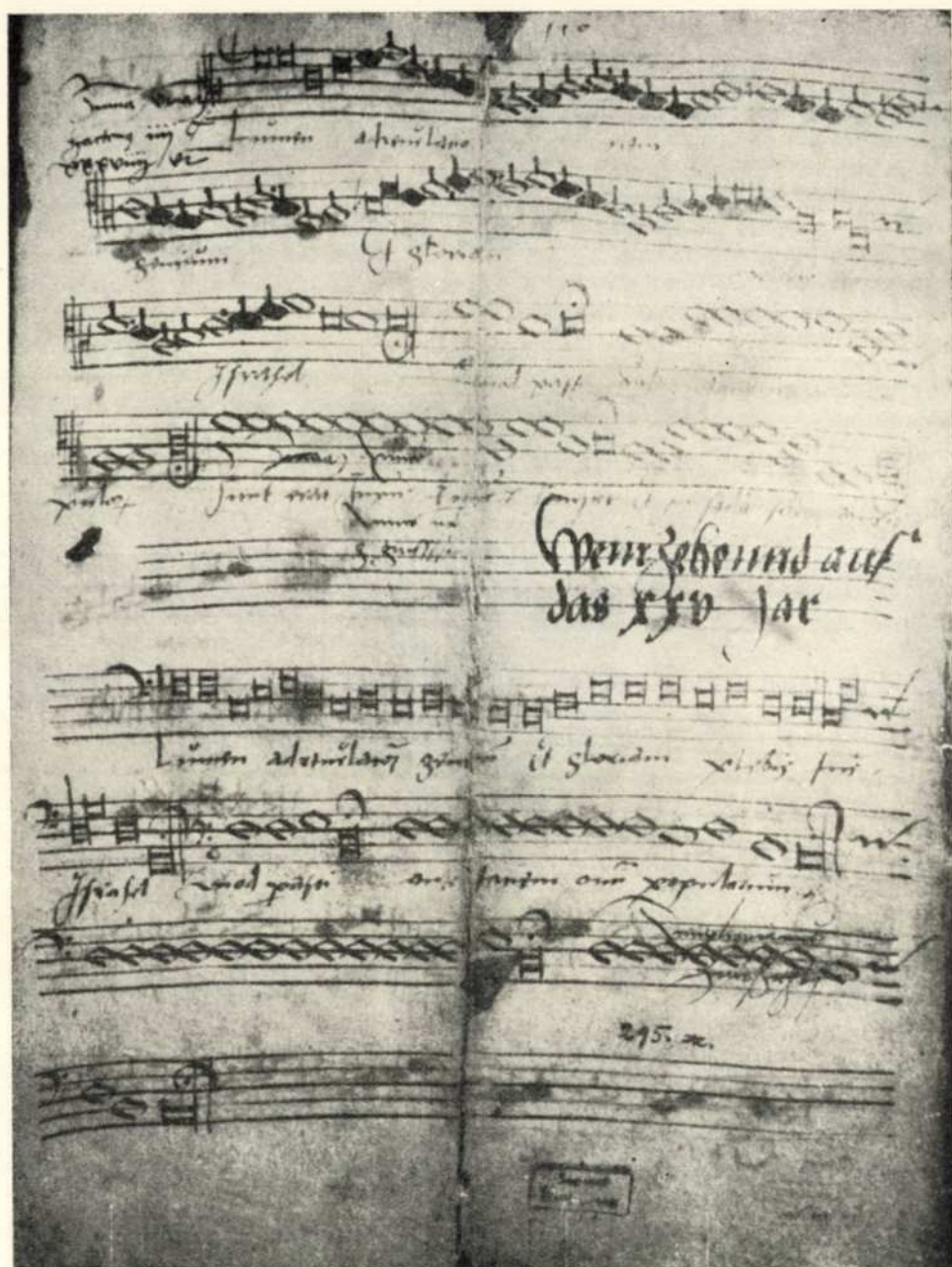
19. Az utolsó Antiphonaleból nyolc fólió maradt ránk (52, 275, 251, 33, 181, 164, 165, 101. szám). A XV. századi kódex írása gótikus, hangjelzése quadrata notáció.

Tartalmazza a fehérvasárnaptól Úrnapig terjedő időszak több rezponzoriumát és antifonáját.

20. Különleges értéket képvisel a XVI. sz. második felében lejegyzett, többszólamú kórusművet tartalmazó 295. számú töredék. Az egyetlen fólió egyik oldala a *Lumen ad revelationem* antifona alt és basszus szólamát őrizte meg (lásd 6. kép), a másik oldal pedig egy *Kyrie*-részlet szoprán és tenor szólamát. A szöveget kurzív gótikus írással, a dallamokat a szokásos korabeli időmértékben, menzurális hangjegyírással írták a pergamenre. Mindkettő négyszólamú polifon mű. Sajnos csak 2—2 szólamunk maradt meg. A fólió bővebb polifon kódexből származik, mert az eredeti lapszámolás szerint ez a 110. fólió.

5. Antiphonale a 15. sz. elejérő (Soproni All. Levél'ár 162. szám)

6. Négyszólamú antifóna töredéke a 16. századból (Soproni Áll. Levéltár 295. szám)

A középkori kezdetleges többszólamúság virágzását hazánkban tárgyi bizonyítékok birtokában ma már eléggé ismerjük. A XV. században a két- és háromszólamú organum Esztergomban, Egerben, Kassán éppúgy felhangzott, mint északon a szepesi káptalan kórusán vagy délen a zágrábi székesegyházban, és a ferences kolostorokban ugyanúgy, mint a jelek szerint a bencés monostorban, Pannonhalmán.⁴

A reneszánsz kórusművészet Korvin Mátyás európai színvonalú kórusán kívül más magyar városokban is virágzott, mint azt a pozsonyi Hansen-kódex gazdag motetta-gyűjteménye, a bártfai kótaállomány hatalmas aránya mutatja, és amit az itt-ott feltűnő töredékek megerősítenek.⁵ Ezekhez ad újabb adalékot a soproni levéltár ezen töredéke.⁶

(Folytatjuk)

⁴ Az organum középkori magyarországi emlékeiről lásd Rajeczky: Spätmittelalterliche Organalkunst in Ungarn. Stud. Musicologica. Bp. 1961. Tom. I. 15—28. lap.

⁵ A magyar városok reneszánsz zenei életéről lásd Szabolcsi: A magyar zene-történet kézikönyve. II. kiadás. Bp. 1955. 22. lap.

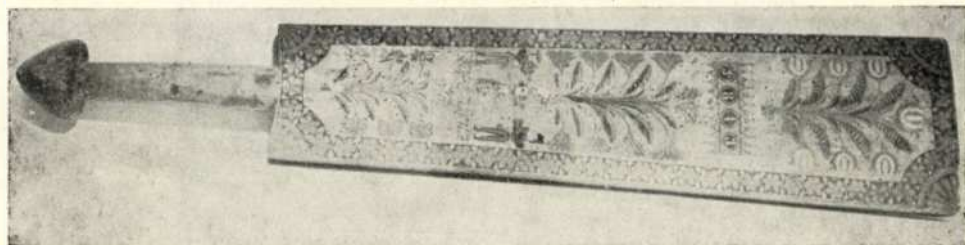
⁶ A soproni levéltár kódextöredékeivel eddig csak Radó Polikárp és Berkovi's Ilona foglalkozott.

Sopron megye pásztorművészete

Írta: Domonkos Ottó

Az első részben tárgyalt három nagy stíluskorszak (ékrovás, spanyolozás, domborúfaragás) pontosan egybeesik a pásztorkodás fejlődési szakaszaival. A XVIII. század második felében meginduló népi díszítőművészet a gazdálkodás konjunkturális viszonyainak következménye. A viseleti és használati tárgyak díszítése, színeződése országosan megindult és az élet minden területére kiterjedt. Erre az időre esik a pásztorfaragások ékrovású díszítése is, főleg geometrikus elemek alkalmazásával, ritka még a növényi és állati motívumok használata. Ebből az időből elsősorban mángorlók, beretvatokok, sulykolók és ivócsanakok maradtak fenn, jórészt mint ajándéktárgyak.

Az állattartás fellendülésével, a finomabb és nagyobb gyapjúhozamú merinói juhok meghonosításával, illetve XIX. század eleji elterjesztésével esik egybe

1. Mángorlófa. Nagycenk, 1841. A nagycenki ált. iskola gyűjteményében

a pásztorművészet fénykorának kezdete. Az 1820-as években már találkozunk az ún. „spanyolozott” faragásokkal. E díszítő mód kialakulásához az indítékot a Spanyolországból hozott nyájakkal együtt betelepült pásztorok munkái adhatták, vagy pedig az uradalmakban látott intarziás bútorok hatottak ösztönzően díszítőművészetükre. Területünkön a legkorábbi darabok az 1820-as évekből származnak, majd a következő évtizedekben számuk jelentősen növekszik. Díszítésükre jellemző a növényi elemek túltengése, a díszítendő felület minél teljesebb kitöltése virágokkal, levelekkel, cserépből kinövő csokrokkal. A figurális ábrázolás csak az 1830-as években jelentkezik mángorlókon, állótükrösökön, fűszer- és beretvatartókon. Ember- és állat-alakok mellett szerzőszámok, egyházi kegyeszek rajzai is helyet kapnak a motívumok között, azonban a növényi elemek továbbra is túlsúlyban maradnak. A középpontba helyezett szerelmespárt vagy beszélgető pásztorok, betyárok kis csoportját gazdagon keretezik virágok, leveles ágak, vagy éppen körülfolyják a szerelmes-párt virágos-leveles ágak, fölöttük egyesülnek és szimbolikusan közös virágot hoznak. A legkorábbi alakos világi téma 1841-ből ismert: egy nagycenki mángorlóról spanyolozott kivitelben, melyet „Király Zsiga Tsinált Kiss Eörzsébetnek”.

2. Betyár-ábrázolás tükrösön. Süttör, 1866.
(Néprajzi Múzeum. L. sz. 102. Francisci József felv.)

3. Karcolt bot részlete, Nick, 1835.

4. A 3. sz. ábra előképének egyik változata

5. Karcolt bot részlete

6. Az 5. ábra lehetséges előképe

7. Zsebtükrös. Miklóspusztá, 1888.
(Liszt Ferenc Múzeum,
57. 68. 1. l. sz.)

8. A 7. ábra előképe

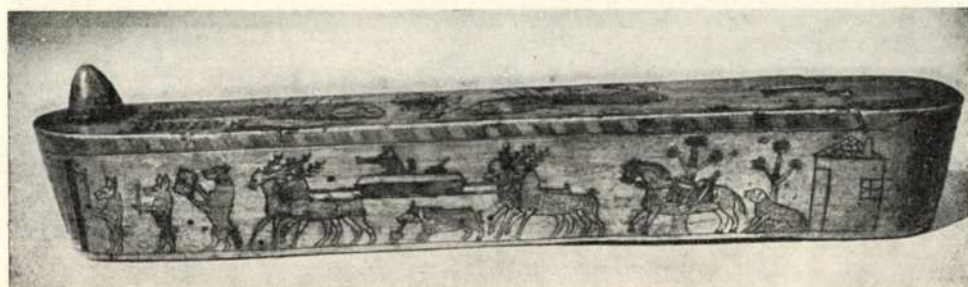

9. Zsebtükrös. Süttör, 1910.
(Liszt Ferenc Múzeum)

10. A 9. sz. ábra előképe

A túltengő piros, zöld és sárga növényi ornamensek között egy szerelmes pár áll, egymás felé nyújtott kezekkel, mögöttük magyar ruhás hegedűs. Az alakok ruhája piros, sárga és fekete spanyolviasszal mintázott, s a természetes hatás visszaadásának törekvését mutatja. Megjegyezzük, hogy e sok színnek egy tárgyon való alkalmazása szokatlanul korai, figyelembe véve az egész Dunántúl pásztorművészetét, ahol általánosságban csak a XX. század elején jelentkezik, mint a hanyatlás ismérve. — Máshol poharazgató juhászokat, barátkozó kanászt és juhászt, mulató pásztorokat, zenélő cigányokat faragtak vagy karcoltak a tükrösök lapjára, beretvatartók fedelére. A férfiak ruházata bőgatya, kötény, csizma, dolmány, magyar nadrág, pörgeszélű kalap, máskor cifraszűr, bőrrátétes bunda. A leányok mintás bőszoknyában köténnyel, majkóban, csizmában, fődetlen fővel, szalaggal befont vagy feltűzött hajjal vannak ábrázolva. Az 1870-es évekből bemutatott fénykép (I. rész 1. kép) alakjainak ruházatával egyeznek ezek a stilizált és egyszerű eszközökkel mintázott, ünneplőbe öltöztetett figurák. Feltűnő azonban, hogy vidékünkön csak egyetlen betyárábrá-

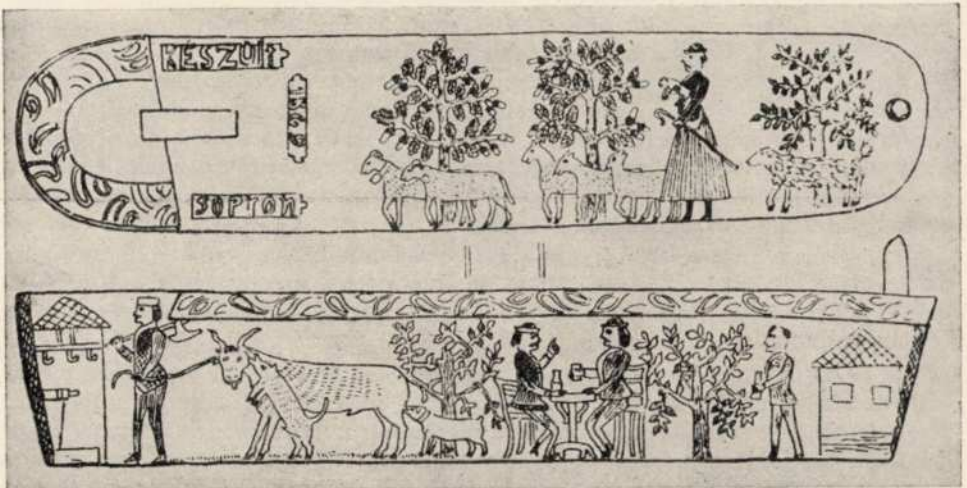
11. „A vadász temetése”. Horvátzsidány, 1868. Néprajzi Múzeum. 114. 976.
(Francisci József felvétele)

zolás maradt fenn pásztorfaragáson, míg a délebbre fekvő Vas, de főleg Veszprém megyében éppen egyik jellemzője a faragásoknak a gyakori betyárábrázolás. Igaz a néphagyományban is összehasonlíthatatlanul kevesebb az emlékezés a megyében működő betyárokról, mint a délebbre fekvő országrészben. A betyáréletre bizonyos alkalmasabb volt a Bakony vad rengetegeivel, mint a folyókkal, erekkel átszótt Rábaköz és az emberveszejtő Hanság. Megyénkbe inkább csak átrándultak, de állandó tartózkodásra nem rendezkedtek be a betyárok. Az egyházi témát a díszes monstrenciák, keresztiek, gyertyatartók motívumai képviselik a spanyolozott munkák között, illetve ritkán előfordul Madonna ábrázolás is. Ezeket is többnyire növényi elemek keretezik. Az 1880-as évektől kezdve már csak ritkán találkozunk e technika képviselőivel, csökken a faragványok száma is. Az intenzívebb földművelés, a kapitalista mezőgazdasági nagyüzemek nagy területeket vesznek el a korábbi legelőkből, csökken vagy belterjesebbé válik az állattartás, újabb városi hatás jelentkezik a pásztorfaragásokon.

A pásztorfaragások virágkorára jellemző spanyolozással egyidőben a karcolt-díszítés is elterjedt volt. Sőt éppen ez a technika kínálkozott a legalkalmasabbnak a figurális ábrázolások kivitelezésére, lehetőséget nyújtott finom részletek megoldására, míg ez a spanyolozással lehetetlen volt. Így érthető, hogy megyénk területén az alakos ábrázolások nagyobb része karcolt technikával készült. — A témák vallásosak és világiak, sőt a kettő egy tárgyon is

12. A 11. ábra előképe. Anton Plank bécsi nyomtatványa

13. Beretvatartó fedele és oldala. Sopron, 1869 (Malonyai 'D. rajza után)

előfordul. Ezt láthatjuk az 1835-ből Nickről származó boton is, amely talán rendelésre, az uraság kívánságára készült. Az öt képmezőre osztott bot szárán a kezdő kép a keresztre feszített Krisztust ábrázolja, a kereszt tövében térdeplő Magdolnával; a másodikban a trónoló Madonna, a harmadikban Szent József a gyermek Jézussal, a negyedikben alabárdos, pajzsot tartó férfi és az utolsó mezőben egy fejét hátra fordító szarvas képe kapott helyet. Az alakok arcának primitív vonásai, a végtagok elrajzolása, a mozdulatok és a drapéria

14. Juhász kampó.
Tompai Pista faragása 1890 körül.
Hegykő. (Népr. Múzeum, 5. 618.
Francisci József felvétele)

megoldása mellett bizonyít, hogy egyszerű ember munkájával állunk szemben (a latin és magyar felirat pontossága ellenére is: És az Ige testé lön; Bé tellyesedett; Consummátum est.), valamelyik pásztor faragását láthatjuk benne. Első látásra is világos, hogy az egyes témákat valamilyen nyomdai előkép után, másolatoként karcolta készítője a botra. A jelenetek beállításai erősen emlékeztetnek vallásos képek, párlapos imádságok illusztrációira. Sőt az egyes részletek finom fény-árnyék hatásának bizonyosan metszetes előképe volt. Kitartó nyomozás után sikerült is néhány jelenet lehetséges előképét vagy annak változatát megtalálni. Így a bűnbánó Magdolnát a kereszt tövében egy

párlapos imaszöveg fametszetes nyomataként mutathatjuk be. Igaz, hogy a nyomtatvány későbbi, mint a bot keletkezése, de bizonyosra vesszük, hogy korábban is ismert volt a téma ponyvaszerű nyomtatványokon. A karcolt és a nyomtatott kép hangulata azonos, kis részletében, a háttérben levő fenyő pedig feltétlenül előkép mellett bizonyít. A második jelenet tulajdonképpen a „Patrona Hungariae”, melynek ismerete általános ebben az időben a forgalomban levő „máriások”-ról, de szentképekről is. A negyedik kép, alabárdos, pajzsos férfi, előképe valószínűleg egy kártyalap cégjelzéses darabja volt, mint amilyen a képen közölt tarokk-kártyán is látható. Ilyen példa hatására került itt is a pajzsra az „Emlik Nickről 1835” felirat.

A nyomtatott ábrázolások hatását láthatjuk két kis imakönyv alakú zseb-tükrösön is. Az egyik 1888-ban készült szanyi faragványon a lorettói sokszorosított kegykép mását látjuk viszont, még az alakok fölötti architekturális, íves keretelés is egyezik. A másik darabon, amely 1910-ben Süttörön készült, a kis-celli Madonna ábrázolásával találkozunk, fekete spanyolozott kivitelben.

Az alakos ábrázolások között szarvasok, oroszlánok, juhok, marhák, kutyák, madarak szintén helyet kaptak. Az erdei vadaknak azonban egy külön csoportjával együttesen is találkozunk beretvatokok oldalán, bájos és szokatlan megjelenítésben. Rettegett ellenségüket kísérik utolsó útjára az erdő állatai, temetik a vadászt. A halottas menet a vadász házatól indul, elől a keresztet vivő nyúl halad, utána kettő-három égő gyertyával, majd a medve következik, két első lábával nyitott könyvet tartva, mint pap. A koporsót négy szarvas viszi a hátán átfektetett rudakon, a koporsó fedelén mókus ül és trombitát fúj, mögötte pedig a vadász tollas kalapja fekszik. A szarvasok között egy vadkan fogai közé véve viszi az ásót. A menet a vadász elárvult lovával és kutyájával zárul le. A ló hátán nyereg és a vadász puskája látható. A szereplő állatok egy része az embereket utánozva két lábon jár, első lábaikat kezek gyanánt használják. Pásztorfaragáson eddig Sopron megye területéről öt változatát ismerjük, más vidékről pedig csak Zala megyéből ad hírt azonos kivitelű beretvatartóról Hermann Ottó az Ethnographia 1904-es évfolyamában, mint „rabviselt” ember munkájáról. Hermann a magyar nép ízlésétől és hagyományaitól idegen, német eredetűnek mondja a témát, amit a bécsi kiadású, Anton Plank cég jelzésével ellátott színes nyomatok magyarországi elterjedésével és azonos témájával bizonyít is. E nyomatok felirata: „Des Jaegers Leichenzug” vagy néhol magyarul: „A vadász temetése”. E színes kocsmai nyomatok több változatát közli Solymossy Sándor: „A vadász temetése” c. dolgozatában, ahol a téma középkori francia eredetét mutatta ki. A közelmúltban nekünk is sikerült ilyen nyomatra szert tenni Sopronban „Des Jaegers Leichenzug” felirattal, szintén a bécsi Plank cég kiadásában, sőt párdarabja is a múzeumunk birtokába jutott „Begraebniss des Jaegers” felirattal. Az első a temetési menetet ábrázolja, amint a pásztorfaragásokon is láthatjuk, a másikon pedig a tulajdonképpeni temetés, a sírbaeresztés került megörökítésre, ami azonban sohasem volt témája faragásoknak. Téves tehát „a vadász temetése” megjelölés a témára, ez helytelenül került a szakirodalomba a hibás fordítású és néhol előforduló színes magyar nyelvű nyomtatvány felirata alapján, amit Hermann Ottó említ cikkében. Az eddig ismert hat darab beretvatok közül öt készült Sopron megyében (Kapuvár 2, Hegykő, Csorna és egy csak Sopron megye megjelöléssel), egy pedig Zalából Hermann Ottó közlése szerint. Két darabon Kováts József neve is szerepel, öt faragás évszáma 1868 vagy 1869. A hat darab között csak a gyertyát vivő nyulak és a menetben szereplő madarak számában van lényegtelen különbség. Kétségtelennek tartjuk, hogy

valamennyi egy kéz munkája. A lelőhelyek a faragó munkahelyének változá-
sával hozhatók kapcsolatba, aki később „rabviselt” emberré vált. Bármennyire
is idegen a téma, azonban meg kell állapítanunk, hogy szokatlan mondani-
valójával mégis megértésre és megőrzésre talált a magyar nép körében is.
Az előkép után való másolás kétségtelen, azonban valamelyes átformálás mégis
történt, pl. a német vadászkalap helyett magyar tollaskalapot, a német vadász-
kürt helyébe pedig trombitáló mőkust ültetett a koporsó tetejére, igyekezett
magyarossá tenni a képet e művészkedő pásztoember.

A karcolt díszű pásztorfaragások között természetesen több olyan darab
is van, amely nem előkép után készült. A fentebb elmondottak és a képeken

15. Tompa Pis'a falakátja saját képével.
Nagyecenk, 1890 körül.
(Horváth Ernő felvétele)

látható egyezések azt bizonyítják, hogy a kötetlen mondanivaló, természetből
vett motívumok mellett a városi kultúra is befolyásolta a pászto művészetet
és az előképek felkutatása is sikerrel jár helyel-közzel.

A domborúfaragás korszakában, melyet kb. 1880—90-től számíthatunk,
a már korábbi évtizedekben is meglévő ünnepi és hétköznapi botok mellett,
furfangos zárok, lakatok, képkerekek, virágtartók, gyújtótartók is kerültek ki
a pásztorok keze alól. Ezeket saját szórakoztatásukra és kezűgyességük bizo-
nyítására készítették. Egyik-másik még országos kiállításra is került. Ilyen
volt Tompa István kiscenki juhászgazda szarukulcsos falakátja is. A Széche-
nyieknél volt számadó már az apja is. Egyébként nemes emberek voltak, amire
mindig büszkén hivatkozott is „Tompa Pista”, amint faragványain jelzi magát,
sőt furfangos lakatjának hátlapjába helyezett fényképen is nemesi öltözetben
látjuk, akár csak a Máriacellbe vitt nagyméretű faragványba helyezett képen.

Ennek felirata így szól: „Nemes Tompa István 25 éves koromban Csináltam Czenk Sopronmegyében 1888 évben.” Úgyes kezű juhász volt, szép botokat faragott, de pl. az említett nagy képkereten az izléstelenségig összehalmozott mindent. 1900-ban, amikor furfangos lakatjáról írt a Soproni Napló, már nem juhász, hanem szergényi kocsmáros Tompa Pista. Munkáin egyébként az írástudó ember kultúrája érződik.

A külső behatás a századfordulótól még csak fokozódik. Az állattartás belterjesebbé vált, uradalmi intézők rendelkeztek az állat tartására vonatkozóan. A pásztorok mestersége és vele a művészkedő hajlam sem öröklődött már apáról fiúra, hanem alkalomszerűen a béreseknek is bele kellett tanulni ebbe a munkába. A faluról, városról ismert képek és tárgyak a faragványokon is jelentkeznek. A domborművű gyűjtőtartók, gyökérből faragott ember- és állatfejek mellett, amelyek a maguk nemében művésziek, körplasztikai kíséreltetel is találkozunk. Kapuvárott 1928-ban mezőgazdasági kiállításon került bemutatásra Varga György juhász két szoborcsoportja. Úgyes kezű juhász volt, amiről szépen mintázott botvégei tanúskodnak. A két szoborcsoportot az intéző biztatására készítette. Az elsőt 1927-ben kb. három hónap alatt faragta ki és szerelte össze egy falikonsolra, a másikat 1928-ban már rövidebb idő alatt készítette Varga György, amint ezt maga vallotta 1957-ben. A feladat meghaladta a juhász látásmódját, alakjait csak két-sikúan, oldal- és szemközi nézetben látta, amint az domborúfragás esetén jól is van, itt azonban a „szobrok” is csak két-sikúan megoldottak. A kiállításon megcsodálták az egyszerű ember munkáját, de a romantikus szemléletű urak kifogásolták, hogy a csoport gulyás alakja nem bőgatyában van, és a kuttyája nem puli vagy komondor, hanem farkaskutya. Nem tartották „igazi” gulyásnak, nem akartak tudomást venni az idő múlásáról és a dolgok változásáról. A két szoborcsoportot nem vették meg, azok Varga György szobáját díszítették Gémespusztán 1957-ig, amikor a múzeum az egyiket megvásárolta, mint a pásztorfaragások hanyatló korszakának beszédes bizonyítékát.

Tudomásunk szerint érdemes alkotás ez idő után nem készült megyénk pásztorainak kezén. A felszabaduláskor teljesen kihalt már területünkön a pásztorművészet, amihez az is hozzájárult, hogy jelentősen lecsökkent a gulyák és nyájak száma is, másrészt a kereskedelem és idegenforgalom sohasem ösztönözte a művészkedő pásztorokat, mint pl. Somogyban. Így az is érthető, hogy népművészetünknek ez a jellegzetes ága nem újult meg 1945 után és nem is tudunk olyan eredményekről számot adni, mint a Dunántúl déli felében ma is élő és dolgozó pásztorok munkája. A bemutatott és a Liszt Ferenc Múzeum népművészeti kiállításában is látható pásztorfaragások egy letűnt kor és életforma emlékei, amelyek tanúságot tesznek a nép szépérezékéről, díszítőkedvéről. Tanulmányozásuk és megbecsülésük a jelen kornak is megtisztelő kötelessége.

Malonyai Dezső: A magyar nép művészete. III. K. A balatonvidéki magyar pásztornép művészete. Bp. 1911.

Dr. Madarassy László: Vésett pásztortülkök. Magyar Népművészet III. Bp. 1925.

Dr. Madarassy László: Művészkedő magyar pásztorok. Bp. 1934.

Dr. Madarassy László: Dunántúli tükrösök. Bp. 1932. Monumenta Hungariae Ethnologica. A) Ethnographica. 1.

Dr. Bátky Zsigmond: Pásztor ivópoharak. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeum Gyűjteményei VI. Bp. 1928.

Főbb irodalom

A balatonkörnyék népművészete. Szerk. Dr. Domanovszky György 1943.

Ortutay Gyula: A magyar népművészet. Bp. 1941.

Manga János: Egy dunántúli faragó pásztor. Magyar Népművészet XVI. Bp. 1954.

Domanovszky György: A két faragó Kapoli. Magyar Népművészet XX. Bp. 1955.

A magyar népi díszítőművészet. Bp. 1954.

Edit Fél, Tamás Hofer, Klára K.—Csilléry: Ungarische Bauernkunst. Bp. 1958.

Ferkai Lóránt: Remekel a bicska. Bp. 1958.

János Manga: Hirtenkunst in Transdanubien. Acta Ethnographica. Tomus X. Fasc. 1—2. Bp. 1961.

16. Rábaréti-pusztá, 1927. Készítette Varga György juhász. —
(Liszt Ferenc Múzeum. 58. 196. 1. l. sz.)

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Sopron általános iskolái az iskolareform tükrében

Az MSZMP VII. kongresszusa jelölte ki oktatásügyünk továbbfejlesztésének feladatait. A nyomában megszületett iskolareform kettős feladatot jelöl meg: miközben megszilárdítjuk és továbbfejlesztjük oktatásügyünk eddigi eredményeit, kiküszöböljük a gyengeségeket, egyúttal kialakítjuk az új, a korszerű *szocialista iskolarendszert*.

A jelenlegi iskolareform olyan általános (politechnikailag) képző és szakirányú előképzést is nyújtó szocialista munkaiskola megteremtésére törekszik, amely oktatásügyünk eddigi vívmányain alapul, ugyanakkor társadalmi fejlődésünk szükségleteinek jobban megfelelő, hatékonyabban tehet eleget a szocialista *embernevelés* követelményeinek. E törekvések központjában ma az *elmélet és gyakorlat* minél teljesebb és sokrétűbb összekapcsolása áll. Meg kell szüntetni az iskolának az élettől való elszakadottságát, az egyoldalú intellektualizmust, az *öncélúan ható elméletieskedést*.

Ezzel alapvetően emelkedik az *oktatás* színvonala, a *nevelés* pedig valóban sokoldalúvá válik. Nem arról van szó, hogy a képzés és a nevelés általános jellege megszűnjék, vagy szakirányú eltolódáshoz vezessen, hanem arról, hogy az *korszerű, szocialista értelmezést nyerjen*. Először találkozunk azzal a törekvéssel, hogy — a termelőerők és társadalmi viszonyok nagyarányú fejlődése alapján — minden-

kit művelt dolgozóvá kívánunk tenni és a művelődést az általános munkakultúrára kívánjuk alapozni.

Az iskolareform nemcsak azt igényli, hogy bevezesse a konkrét *munkaoktatást*, hanem azt is, hogy az oktatás tartalmát összekapcsolja a termelő munkával.

A város területén részben függetlenített szakfelügyelők segítik az iskolavezetést és a szaknevelőket. Munkájukat a Megyei Tanács és a Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya irányítja. Velük osztályunk kéthavonként megbeszélést tartott, ahol az osztály munkaterve szerinti ütemezéssel megkapták az iskolalátogatási szempontokat. A szempontok megadásánál körültekintően figyelembe vettük az utasításokban, a módszertani levelekben rögzített követelményeket. Szakfelügyelőink alkalmasnak bizonyultak az irányító, ellenőrző munka végzésére. E munkát egy alsó tagozati, egy matematika-fizika-gyak. foglalkozási, egy magyar-történelem, egy biológia-földrajz, egy orosz, egy napközis szakfelügyelő látja el; a rajz, testnevelés, ének és mezőgazdasági gyakorlati foglalkozások szakfelügyeletét pedig megyei szakfelügyelők végzik.

Iskoláink helyzetével kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy a személyi feltételek megfelelőek, de az anyagi feltételek biztosításában elmaradás van. E helyen nem térünk ki másra, csupán arra, hogy a váltakozva tanító iskoláink

száma — sajnos — emelkedett. 11 általános iskolánk közül a múlt tanévben csupán 2 iskolában folyt váltakozó tanítás, az 1961/62. tanévben azonban 4 iskolában kellett váltakozva tanítani.

Teljes váltakozással tanított a Rozália úti általános iskola. A Színház u. általános iskola ez év február hó végéig váltakozott, mert a felújítási munkák itt nagymértékben elhúzódtak. Februártól kezdődően azonban továbbra is váltakozva kellett tanítani az alsó tagozatban.

A Halász utcai általános iskolában két évvel ezelőtt sikerült egy újabb épület megszerzésével a váltakozó tanítást teljesen megszüntetni, a múlt és az idei tanévben azonban 2, illetve 4 alsó tagozati osztályban kellett visszatérni a váltakozásra. Az idei tanév közepén újból súlyosabb lett a helyzet, mert a Gyógypedagógiai Intézet épületének használhatatlansága, életveszélyes volta miatt azt ki kellett üríteni és a Halász u. iskolához tartozó Fővényverem utcai épületet át kellett adni. Így az alsó tagozat újból váltakozva tanít hat osztállyal.

Iskoláink zöme koedukált, azaz fiúk és lányok együtt járnak, egy osztályba. A város területén — az iskolareform követelményének megfelelően — a koedukációt a következő években minden iskolában be kívánjuk vezetni, biztosítva hozzá a feltételeket is.

Tanulóink beiskolázottsága 100 %-os. Iskoláink teljesen osztottak az alsó és felső tagozatban egyaránt. Kivételt képez a sopronkőhidai iskola, ahol az 1961/62. tanévtől kezdődően csak alsó tagozat működik. A volt felső tagozatos leányok az Orsolya téri, a fiúk pedig a Petőfi téri iskolába iratkoztak be.

Az iskolareform előkészítésének utolsó évében mind a nevelők, mind a tanulók munkafegyelme lényegesen javult. Ma már alig találkozunk pontatlan órakezdéssel, késéssel. Ez utóbbi nevelőinknél szinte teljesen megszűnt. Egy-két iskolát (Pl.: Kellner, Halász u.) azonban súlyos helyzet elé állított a nevelők betegség miatti hiányzása, a szülési szabadságok és a nevelők családjában előforduló fertőző betegségekből eredő mulasztás.

A tanulók munkafegyelme sem kifogásolható. Évről évre csökken azoknak a száma, akik ellen szabálysértési eljárást kell az igazgatóknak indítani. Az 1961/62. iskolai évben csupán a Május 1. téri, a

Rozália u. általános iskolának 1—1 esetben, a Halász u. általános iskolának pedig 3 alkalommal kellett élnie ezzel a rendszabállyal. A tanulók iskola késése egészen elenyésző. A javulás a múlt évihez viszonyítva ugrásszerű. Emelkedett a tanulólétszám mellett (5715 ált. iskolás tanuló) az év végi, egy főre eső mulasztási átlag 9,23 nap. A tavalyi év végéhez viszonyítva — sajnos — erősen emelkedett, noha a félévben a tavalyihoz viszonyítva lényeges javulás volt tapasztalható (3,38 nap). A második félévi emelkedés oka: a tél végén, tavasz elején jelentkező nagyfokú influenza-járvány.

A városi általános iskolák év végi tanulmányi eredménye 3,6. Félévkor 3,4 volt. A múlt év végén 3,55 volt az átlag. Tanévvégi eredményfelmérések alkalmával megállapítható volt, hogy az adott érdemjegyek reálisak, a korábbi évek liberális osztályzása már a múlté. Jelentősen emelkedett a kitűnő és jeles rendű tanulók száma: 1143 (félévkor: 743). Örvedetesen csökkent a bukott tanulók száma: 189 (félévkor: 384). A bukottak közül 95-öt javítóvizsgára, 94-et pedig osztályismétlésre utasítottak. A közbülső jegyek közötti eltérés nem számottevő. A jobb eredmények elérésének oka abban rejlik, hogy az iskolák majdnem mindenütt megszervezték a tanulószobákat, ahol rendszeresen folynak a korrepetálások. Ebben a foglalkozási formában főleg olyan tanulók vesznek részt, akik a múlt évben megbuktak, vagy gyengébb tanulmányi eredményt mutattak a tanév első felében.

Városunk területén mindjobban kiépült a tanév végével az üzemi és területi ifjúság- és gyermekvédelmi aktívahálózat, melyre a jövőben egyre jobban számíthatnak az iskolák nevelői. Munkájukhoz hathatós támogatást kell adnia az Oktatási Állandó Bizottságnak is, melynek nagyobb figyelemmel kell kísérnie — rendszeres munkavégzéssel — az iskolák sokirányú életét.

Mind több lesz azoknak a tanulóknak a száma, akik a VIII. osztály elvégzése után középiskolában vagy iparitanulóiskolában folytatják tanulmányaikat. Ebben a tanévben 695 VIII. osztályos tanuló végezte el eredményesen általános iskolai tanulmányait. Egészen kiemelkedő ezeknek a tanulóknak a továbbtanulási készsége. Közülük 294 nyert felvételt

gimnáziumba, 110 tanuló pedig a különböző soproni szaktechnikumokba. 180 tanuló az állami vállalatok, üzemek biztosították az ipari tanulóit szerződést. Rajtuk kívül kb. 52 tanulóval kötnek szerződést a különböző helyi ipari szövetkezetek, ktsz-ek és magánkisiparosok.

Meg kell jegyezni, hogy már ebben a tanítási évben a különböző szervek, üzemek, vállalatok „közepes” általános tanulmányi eredményénél gyengébb előmenetelűekkel nem kötnek szerződést. Ez nemcsak az általános iskolák nevelőire, hanem a szülőkre is komoly felelősséget hárít. Pedagógusainknak fokozniuk kell éppen a gyengébb tanulóknál az esetenkénti egyéni korrepetálást. Vizsgálataink megállapították, hogy a korrepetálás mértéke erősen a nevelők egyéni felelősségérzetén múlik. Van nevelőnk, aki rengeteg időt szán rá, van, aki még mindig nem ismeri fel jelentőségét. Különösen nagyon elhanyagolt e munka a napközi otthonokban. Pedig rendelkezés is van, hogy a nevelők matematikából, oroszból, magyarból a kötelező óraszám felül is — díjazás mellett — kötelesek ezt a munkát elvégezni. A napköziotthon-vezetők és igazgatók egyetemlegesen felelősek ezért.

A tovább nem tanuló gyermekek a továbbképző iskolában egészítik ki általános iskolai ismereteiket. Fontos feladat minden iskolában, hogy a túlkoros tanulók száma egy-két éven belül a lehető legkisebbre csökkenjen, hogy a normál korúakkal együtt elvégezzék az általános iskola nyolc osztályát.

Nevelőink oktató-nevelő munkájáról az iskolareform tükrében az alábbiakat állapíthatjuk meg:

A módszertani levelek főbb tételei: a túlterhelés csökkentése, a tanulók aktivizálása a tanítási órákon, a tanult anyag elsajátítása, a készségek fejlesztése, a házi feladatok mennyiségi és minőségi megállapítása. A túlterhelés csökkentéséről adminisztratív úton gondoskodnak a módszertani levelek úgy, hogy egyes tananyagrészek elhagyását rendelik el, s határozott utasításokat adnak. Pl. házi feladatok a hétfői napra nem adhatók, rendszeres írásbeli feladat csak a nyelvi tárgyakból és számtanból adható. E téren a végrehajtás során kifogás nem merült fel. A fokozott, céltudatos ellenőrzés felszámolta még a kisebb hiányokat is. A túlterhelés csökkentésének másik, nehe-

zebb módja a jó tervezés, szervezés, vezetés. Ezen a téren még bőven akad javítani való.

A tervezet végrehajtása sokszor az alapos előkészület ellenére sem ment zökkenőmentesen. Hosszúra nyúltak a számonkérések, s ezért kárt szenvedett az új tanítási anyag megtárgyalása. Vagy a tárgyalás elhúzódása miatt alig-alig maradt idő a bevézésre, a gyakorlásra, az elmélyítésre és készségfejlesztésre. Következésképpen nem maradt idő a házi feladatok alapos előkészítésére, megbeszélésére sem. Ezek a jelenségek főleg a tanév első hónapjaiban jelentkeztek, azonban a tanév további részében jelentősen megjavult a helyzet. Tudunk arról, hogy mind több azoknak a nevelőknek a száma, akik az új követelményeknek megfelelően, újszerű óravezetésre törekszenek. Nagy kár viszont, hogy nem teszik azt közkincsé, nem adnak eredményeikről rendszeresen tájékoztatást. Feiügyleti munkánk alkalmával néha csak véletlenül fedezzük azokat fel. Találkoztunk olyan jelenséggel is, hogy nevelőink egy része — szerencsére mindinkább kevesbedik számuk — az eddig szerzett rutinra alapozza a tanítást és nevelést. Ez a szemlélet káros, mert mellőzi a pedagógiai tudatosságot, és egyértelmű a fejlődésnek, az új bevezetésének tagadásá-
val.

A túlterhelés csökkentéséhez iskolaszervezési vonatkozásban is sikerült hozzájárulnunk. Ebben a tanévben ugyanis megnyitottuk az ún. „kislétszámú osztály”-t a Színház u. általános iskolában. Ide azokat a gyenge képességű, normál korú tanulókat telepítettük át a város iskoláiból, akik képtelenek a teljes szellemi értékű tanulók osztályában a tantervi követelményeknek megfelelni. Számuk 17.

A módszertani levelek utasítása szerint alapvető követelmény a tanulók aktivizálása a tanítási órán: tevékeny részvételük biztosítása az anyag feldolgozásában. Ezen a téren mutatkozott a legjelentősebb eredmény. Szinte nem talákoztunk a tanév folyamán olyan nevelővel, aki nem ennek a jegyében végezte munkáját.

A tanítási órák felépítésének modern és szükségszerű követelménye, hogy tanulóink már az iskolában, a tanítási órán sajátítsák el a megtanulandó ismeretanyagot. Szakfelügyelői jelentések, valamint az osztály tapasztalatai arra mutat-

nak, hogy tanulóifjúságunk többségében megalapozott ismeretekkel rendelkezik. Jól tájékozottak az egyes tárgyak tantervi anyagában, azonban arra kell törekedni a következő évben, hogy az óra harmadik részében, a begyakorlás során, a tanulók zömmel elsajátítsák az óra egységének anyagát, hogy minél kevesebb időt kelljen fordítani az otthoni tanulásra. Ez különösképpen a magyar helyesírásból, fogalmazásból, valamint számtanból szükséges.

Nevelőink iskolán kívüli oktató-nevelő munkájáról már kevesebb eredményről számolhatunk be. Szép számmal vannak ugyan, akik a város sokrétű kulturális munkájában részt vesznek, ott társadalmi munkát vállalnak díjazás nélkül, sokszor nem is egy, hanem több helyen, de sajnos nagy általánosságban ez nem áll. Pedig a pártkongresszus programja, az egységes művelődésügyi program határozottan számít munkájukra.

Iskoláink igazgatói sem érzik ennek felelősségteljes súlyát, s nem készítetik testületük tagjait ilyen jellegű munkák végzésére. A kulturális rendezvényeken való megjelenésük, azoknak támogatása is gyenge. Okát feltétlenül abban is kell látni, hogy maguk az igazgatók sem vesznek részt a munkában, nem jelennek meg a különböző rendezvényeken. Alig 1—2 igazgatónk van csak, aki e téren teljesíti kulturpolitikai kötelességét. Munkájukat a jövő tanévtől kezdődően a művelődésügyi osztály komolyan ellenőrzi, és meg fogja találni a módját annak, hogy e téren gyökeres változás álljon be.

Mint előljáróban már szóltunk róla, a pedagógusnak nemcsak az oktatás, hanem a *nevelés* is kötelessége. Az idejében sikerült elérni, hogy a nevelők nagyobb súlyt fordítsanak óráik megtervezésénél a nevelési feladatok hangsúlyozására. Ezt óravázlataikban rögzítik, s a kiadott útmutatókban foglaltak alapján érvényre is juttatják.

A jó nevelőmunkát azonban nemcsak a tanítási órákon kell biztosítani, hanem az iskolán kívül is, elsősorban a növendékek családi életébe kell alapos, körültekintő módon bepillantani. A családlátogatások száma alaposan megnövekedett. A szülői házban folytatott beszélgetések nyomán sok szép eredményt értek el pedagógusaink a gyermeknevelés, főleg a nehezen nevelhető gyermekek nevelése terén. Nagyobb eredmények eléréséhez

azonban feltétlenül szükséges, hogy nevelőink tudatosan, határozott céllal, konkrét feladattal kopogtassanak a szülői ház ajtaján. Nem szabad félnünk az ún. kényes kérdésektől, s azokban határozottan állást kell foglalnunk. Felbecsülhetetlen hasznot jelent, ha például határozottan állást foglalnak nevelőink a kettős nevelés kérdésében. A tanítási órákon már alig tapasztalható, s azokban nevelőink idealista gátlásokkal küzdenének. Az is jellemző vonása már pedagógusainknak, hogy határozottan állást foglalnak a szülők nagy közössége előtt, de még vannak nevelőink, akik egyedi esetekben megtorpannak, és nem merik vagy nem akarják ezt a kérdést feszegetni.

Az iskolareform egyik alapvető követelménye, hogy iskoláink igazi értelemben vett munkaiskolákká váljanak. Ezt nemcsak a már említett tanítási órán történő tanulói aktivitással kívánjuk elérni, hanem a szó szoros értelmében vett munkáltatással is: a polittechnikai képzéssel, a tanulói kísérletek tervszerűvé tételével, a napköziben végzett felszolgálati rendszerrel, közhasznú munkák végzésével, társadalmi munkával, gyűjtéssel stb. A gyakorlati munka megkönnyítésére létrehoztuk a központi gyakorlóműhelyt az Orsolya téri iskolában, mely nagyon jól felszerelt, gépekkel ellátott műhely. A helyiség átalakításában — melyet társadalmi segítséggel hoztunk létre — támogattak bennünket a 403. sz. Iparitanuló Iskola, a Siketek Faipari Tanintézetének igazgatója, szakoktatói és növendékei. Az anyag feldolgozásához, feldarabolásához a tanév második felében lehetővé vált egy csökkent munkaképességű ember alkalmazása, aki lelkiismeretesen kielégíti az iskolák igényét, s igazi gazdája, őrzője a műhelynek.

A nevelés másik hathatós tényezője ifjúsági szervezetünk: az úttörő-mozgalom. Nevelőmunkáját a szocialista pedagógia szellemében végzi. Tagjait az életkori sajátosságok figyelembe vételével, a legnemesebb emberi tulajdonságok fejlesztésével, a kommunista erkölcs alapján neveli. Iskolai kötelezettségeik maradéktalan elvégzésére, a közösségi élet és munka szeretetére, egymás megbecsülésére nevel, s előkészíti a KISZ-tagságra. Csapatunk alkalmasak ezeknek a célkitűzéseknek megvalósítására. A nevelőmunka legfontosabb feladata, hogy a gyermekek figyelmét elsősorban a jelen

és jövő kérdéseire, társadalmunk mai életére fordítsa. S e téren jelentkezik a leglényegesebb változás az elmúlt évekhez viszonyítva. Ma már csapataink a távoli múlt romantikája helyett a jelenkor romantikáját, a szocialista építés egyszerű emberét állítják előtérbe.

A tanév elején 1014 gyermek kérte felvételét a *napközi otthonokba*. Sajnos, férőhely- és létszámhiány miatt csak 841 tanulót tudtunk felvenni. A tanév megkezdése után 2—3 hónappal a Halász utcai általános iskola egy csoport bővítést kapott, így újabb 40 tanuló felvételére nyílt lehetőség. Összes napköziseink száma a tanév végén 881. Férőhely hiánya miatt 133 tanuló felvételét kellett elutasítani. A felvétel jogosultságát iskolánként társadalmi bizottság döntötte el.

Napközi otthonaink felszerelése általában jónak mondható, noha még mindig sok a javítani, pótolni való: főleg a munkaasztalok, székek pótlásáról kell gondoskodni. Elhelyezésük viszont nem mindenütt megfelelő. Az iskolák az idei tanévben sokkal jobb osztálytermeket bocsátottak a napközi elhelyezésére, de önálló napközis teremmel csak kevés iskolánk rendelkezik.

A napközi otthonok tanulmányi eredménye mindenütt magasabb az iskola tanulmányi átlagnál, ami komoly eredmény, de napközi otthonainknak még nagyobb támogatást kell kapniuk az iskolák igazgatóitól, helyetteseitől és az egész nevelőtestületől. Napközis nevelőinkben megvan a készség, hogy gyermekeik tanulmányi eredményeit és magatartását figyelemmel kísérjék a tanítási órákon. Az osztályfőnökök és osztályvezetők azonban ezt a viszontlátogatást alig-alig teljesítik. Pedig sok-sok nehéz esetben az ilyen kölcsönös látogatások igen eredményesek lehetnek, hiszen másként nyilatkozik és viselkedik a tanuló a tanítási órákon és másként a napközis közösségben. Még inkább fokozható az eredmény, ha napközis nevelőink gyakrabban, jól felkészülten és határozott céllal látogatják a családokat.

Az iskolareform végrehajtásának alapvető feltétele a *színvonalas iskolavezetés* megteremtése, biztosítása. Ez igazgatóinkon múlik. A végrehajtás megköveteli, hogy mind a szakmai, mind a politikai vezetés szempontjából igazi gazdái legyenek iskolájuknak.

Ma még hiányoznak tantestületeinkből az ún. „aktív mag”-ok. Pedig sok-sok jó nevelővel büszkélkedhetünk. Ezek a nevelők azonban sokszor az összefogottság hiánya miatt légüres térben mozognak, öncélúan dolgoznak, s nemegy esetben a lazább nevelők lebecsülésében van részük. Alapvetően meg kell változnia a légkörnek egyes testületeinkben, s ez úgy érhető el, hogy az igazgató ne engedje ki kezéből a vezetést, hogy önkényeskedésre ne kerülhessen sor. Az igazgatók lássanak igazi segítőtársakat nevelőtestületükben, a nevelőknek pedig feltétlenül el kell ismerniök a vezetés, az irányítás szükségességét.

E tanévben levelező úton 10 nevelő végzett pedagógiai főiskolai, ill. egyetemi tanulmányokat, 6 nevelő pedig a Marxista Esti Egyetemet. Munkájuk lelkiismeretességét, eredményességét tükröz. A jövő tanévre 15 nevelő kérte felvételét különböző szakokra a pedagógiai főiskolákon és egyetemeken. Felvételi vizsgájuk eredményessége érdekében — középiskolai tanárok bevonásával — június hó végén konzultációkat szerveztünk.

Városi kezdeményezésre, a pedagógus pártalapszervezet bekapcsolásával és rendezésében, a továbbképzésnek egy érdekes formáját valósítottuk meg: összehívtuk a középiskolai és általános iskolai történelem szakos tanárokat és vitaindító megtartása után mélyreható, igen elemző eszmecsere folyt köztük. A cél annak a megvitatása volt: mit nyújtson az általános iskola a középiskolának, mit várhat a középiskola az általános iskolától a korszerű történelemtanítás nyomán. E találkozó sikere arra készítet bennünket, hogy a jövő tanévben e találkozókat rendszersítsük, minden szaktárgy nevelője között.

A társadalmi szervek, így a szülői munkaközösségek és iskoláink kapcsolatában a legmutatósabb eredmények eddig főleg anyagi és szervezési téren jelentkeztek. A szülői munkaközösségek jelentős mértékben segítették iskoláinkat. Egyre több szülő tartja természetesnek, hogy együttműködése az iskolával szülői kötelesség, belátja annak hasznosságát, jó hatását gyermeke fejlődésére.

Mégis azt kell állítanunk — az elért eredmények mellett —, hogy az óvóákkal és az iskolákkal való együttműködésben minden szülő tevékenyen nem vesz részt. Pedig az iskolareform végrehajtása során mindinkább szükség lesz a teljes együtt-

működésre, oly együttműködésre, amely valamennyi szülő bekapcsolódását igényeli. Hiszen a szülőknek hathatósan kell támogatniuk azokat az iskolai törekvéseket, melyek a munkára nevelést, a közösségi nevelést stb-t célozzák. Sokan a szülők közül, de még a szülői munkaközösségek vezetőségében tevékenykedő — sokszor felelős közéleti személyiségek — szülők is abban látják tevékenységük lényegét, hogy anyagiakkal vagy anyagi alapot biztosító rendezvényekkel adják meg támogatásukat. Sokszor úgy, hogy azok az utasításoknak, rendelkezéseknek ellentmondanak.

Iskoláink igazgatóira e téren is hatalmas munka vár. Az igazgatók felelősek a szülői munkaközösségek működéséért, a tartalmi munka megszervezéséért, tervszerű viteléért. S éppen ezen a téren vannak a legnagyobb hiányosságok. Vannak kiváló aktivisták, de nem támaszkodnak rájuk, s nem igénylik munkájukat rendszeresen. Csak nagyon kevés azoknak az iskoláknak száma, ahol a szülőket a cél érdekében megfelelően, gazdaságosan és céltudatosan bevonják munkájukba (Kellner S. általános iskola).

Az oktatás tárgyi feltételei közül a szemléltető képek, az iskolai bútorzat, a felszerelés a tanulók létszámának, illetve az osztálytermek létszámának megfelelően általában biztosítottak. A korszerűbb bútorok beszerzése folyamatban van, azonban még mindig vannak iskoláink, ahol

kényelmetlen, meg nem felelő padokban ülnek a tanulók (Brennbergbánya, Kellner S. ált. iskola, Halász u. ált. iskola).

Végül néhány mondattal foglalkozzunk még a dolgozók általános iskolájának működésével. A város területén 2 függetlenített nevelő irányítása mellett az idei tanévben 19 osztály működött. A hallgatók száma: 324 fő, ebből 295 vizsgázott eredményesen, 29 pedig eredménytelenül, akiket részben pótvizsgára és egy kis százalékot osztályismétlésre utasítottak. A két vezető sokat foglalkozott a hiányzás és a lemorzsolódás megszüntetésével, azonban azoknak a nevelőknek, akik e csoportokban tanítanak, a következőkben nagyobb segítséget kell nyújtaniuk a hibák megszüntetéséhez, és ezért mint osztályfőnökök, esetenként meg kell hogy látozassák a dolgozókat munkahelyükön, és vezetőikkel elbeszélgetve kérik az ő segítségüket is.

***

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy városunk pedagógusai többségükben alkalmasak a munkák elvégzésére, képesek arra, hogy oktassák, neveljék a jövő, a szocialista társadalmat építő nemzedéket. Ez a munkájuk azonban akkor lesz igazán megnyugtatóan eredményes, ha maguk mögött érzik a társadalom támogatását és érzik munkájuk további megbecsülését is.

**A Városi Tanács
Művelődésügyi Osztálya**

A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei

A belváros altalaját a kristályos palából álló alaphegységig terjedő tortonienkorú kavicsos, feljebb homokosabb, legfelül pedig agyagos tengeri lerakódások alkotják, amely rétegek legfelső sora bádeni agyag. Ezen a rétegösszleten helyezkednek el a csupán néhány m vastag diluviális kavics-, homok- és vályogrétegek, míg az alluviális kavicsos, homokos üledékek a patakok mentén találhatók. Ezen ún. termett talajok felett a belvárosban már csak iszapos feltöltődéseket és mesterséges feltöltéseket láthatunk.

A rómaiak Scarbantia házáit a diluviális rétegekre alapozták. A Scarbantiából Savariába vezető római út burkolatát találták meg 1894-ben a Tanács háza, 1911-

ben a Postapalota építésekor, végül 1959-ben a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat feltárásai a Szt. György u. 1., 3., 7., Új utca 20. és Fegyvertár u. 3. sz. épületeknél. Az út felszíne követte a terep domborzati viszonyait és pályája 30—40 cm vastag zúzott kő alapon elhelyezett 20 cm vastag szericites csillámpala burkolatból állt.

A népvándorlás elpusztította a 400 évig virágzó Scarbantiát és annak romjait a patakok árvizei eliszapolták. A mélyebb fekvésű helyeken mocsarak keletkeztek, a nádból és a sásból pedig tőzegrétegek képződtek. A létrejött feltöltődések alsó rétegei öntés jellegű kötött iszapok, amelyekből a fúrások kő- és téglatörmelék

hoztak a felszínre, tehát tulajdonképpen kultúrrétegeknek tekinthetők.

Az elpusztult belváros helyén az új építkezés — az eddigi kutatások szerint — csak az Árpád-házi királyok korában indult meg. A középkori építőmesterek azonban nem voltak olyan gondosak, mint római elődeik és ezekkel ellentétben épületeiket nem a termett talajra, hanem az iszapos feltöltődésre alapozták, ami a süllyedéseknek fő oka lett. Cölöpalapok — kivéve a Lenin körutat — csak az Előkapu 1—3., Templom u. 5. és Fegyvertár u. 5. sz. épületeknél kerültek elő. További fogyatékosága a középkori épületeknek az a körülmény, hogy a későbbi falkötő vasak, ill. a mai vasbetonkoszorúk helyett a falakba fagerendákat építettek be, ami a szuvasodás és gombásodás folytán idővel jelentékeny épületkárokhhoz vezetett.

A középkori belvárosban az utcák felszíne a jelenleginél kb. 0,8—1,5 m-rel mélyebben fekéldhetett, amire abból lehet következtetni, hogy egyes épületek pincéi — mint pl. Kolostor u. 5., Új utca 9. sz. házaké — eredetileg földszinti lakóhelyiségek voltak és csak a terep feltöltése után váltak pincékké.

Feltehető, hogy az ostromok és a tűzvészek okozta romtörmeléket nem szállították el, hanem vele az utcákat és az udvarokat töltötték fel. Erre utal az is, hogy a legfelső feltöltések rétegei laza épület- és kötőanyagokból állanak. A Lenin körút külső oldalán a volt Kovács-szer és a Kocsma-szer már a középkorban be volt építve, házait a várárkon túl a termett talajra építették. A jelenlegi úttest azonban a volt vizes árok helyén halad, amit a Bástya tér előtti földalatti illemhely építésekor kiásott cölöprácsok is igazoltak. A vizes ároknak a Hátsókapu felé volt az esése és a Torna utcán át torkollott az Ikvába.

A Lenin körút belső oldalán a várárok helyén az építkezés csak a XVIII. század közepén indult meg, amikor a török és kuruc háborúk elmúltával a várhadászati jelentősége megszűnt. Dr. Thiring Gusztáv: „Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig” c. műve szerint 1734-ben itt még egyetlen ház sem volt, hanem csupán vásáros bódék álltak, viszont 1776-ban a könyv ugyanitt már 33 épített házat sorol fel. Az alapozások most már szakszerűen készültek, a feltárások mindenütt facölöpöket találtak. A vizes

árok legmélyebb helyén közvetlenül a Zwinger előtt csatornát építettek, az árkot pedig betöltötték, és megkezdődött a Lenin körút teljes beépítése.

A belvárosi házak alapozásai a régebbi időkben nem okoztak különösebb gondokat. Talajsüllyedésből származó épületkárok alig fordultak elő. Megváltozott az épületek alapfalait hordó altalaj állapota a 30-as években, amikor a belvárosban is megkezdődött az új általános csatornázás végrehajtása. A mélyebben fekvő új szennyvízcsatornák és ezek alagsóvezetékei ugyanis leszállították a talajvíz szintjét. Emiatt a felső talajrétegek ülepedése következett be, ami többnyire egyenletes volt és ezért nagyobb károkat nem okozott. Kivételt képezett a Szt. György u. 16. sz. ház, amelynek kapuszintjében, lépcsőházán és hátsó udvari részén 1937-ben jelentékeny fal- és boltozatrepedések keletkeztek. Az épület akkor az Országos Társadalombiztosító Intézet tulajdona volt, amely a helyreállítással Rosenstingl Antal építésmérnököt bízta meg. A megejtett vizsgálat megállapította, hogy a megrokkant falaknak nem volt alapjuk, hanem fagerendarácon iszapos feltöltésen állottak. Rosenstingl az épületet a pillérek aláalapozásával és vasbetonkiváltók építésével állította helyre.

Megváltozott az épületek egyensúlyi helyzete, amikor 1949-ben lebontották a romos épületeket és az Ingatlankezelő Vállalat fedezet hiányában képtelen volt a foghíjtelekre hulló csapadékvíz elvezetéséről és a megrongált tetőcsatornák pótlásáról gondoskodni. Az altalajba beszivárgó víz megkezdte romboló munkáját, alámosta az alapokat, süllyedéseket és roskadásokat idézett elő. Az egyre növekvő épületkárok arra késztették 1959-ben a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságát, hogy megbízást adjon a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalatnak, készítsen tanulmányt a belváros talajhidrológiai és alapozási viszonyainak vizsgálatáról.

Azt hiszem, a belváros további felújításával kapcsolatban nem érdektelen, ha a Regele Zoltán szakosztályvezető és Kemény György technikus készítette tanulmány főbb eredményeit, továbbá a keletkezett épületkárokat, a végzett alapterősítési munkákat és az új foghíjbeépítések alapozásait röviden ismertetem.

I.
TALAJFELTÁRÁSOK

A Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat (FTV) a tanulmánnyal kapcsolatban, továbbá az Ingatlankezelő Vállalat, az Országos Műemléki Felügyelőség és a Múzeumok Központi Igazgatóságának külön megbízásai alapján 73 talajfúrást végeztetett el. A tanulmány elkészítéséhez ezen-

mélységig téglá- és kötörmelékes tömör iszapfeltöltődés húzódik.

6 m-nél vastagabb feltöltés az Új utca 25., Szt. György u. 24. sz. házak alatt, továbbá a Színház utcában a színház épülete mellett van. Az 5–6 m-es feltöltés területe magában foglalja az Új utca mindkét oldalán kívül a volt bencés templom, a Tanácsháza és a színház környékét. Ez a terület volt az egykori mo-

1. A Fegyvertár utca 3. sz. épület deformált homlokzati fala

kívül felhasználta a Győri Tervező Vállalat talajfúrásainak eredményeit is.

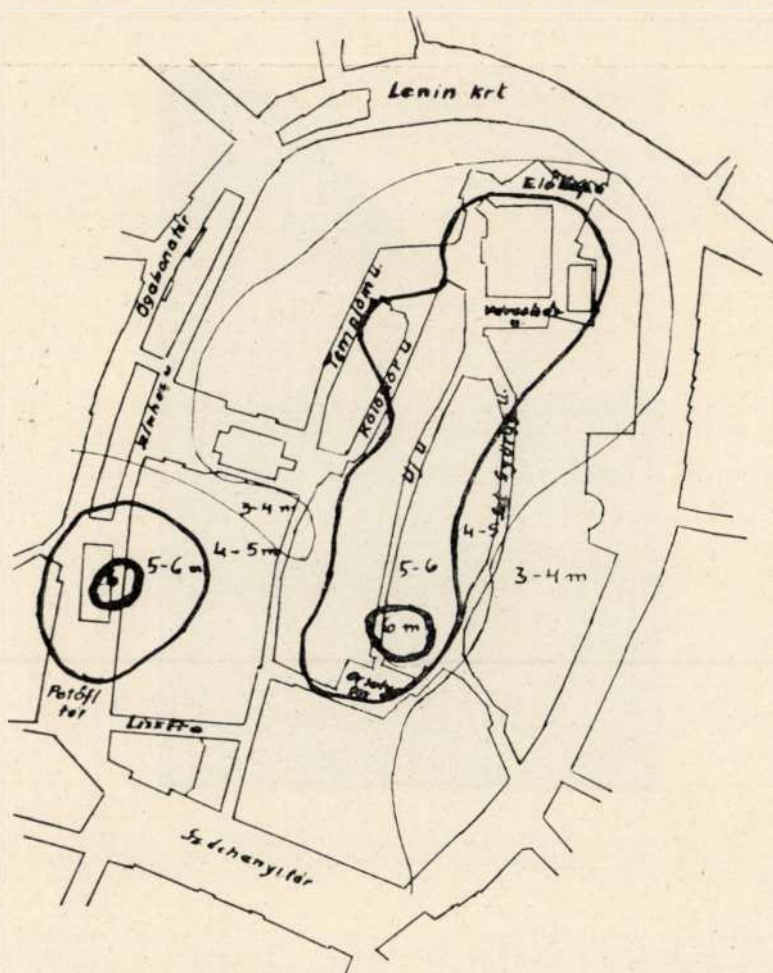
Az 1. jelű térkép ábrázolja a 3–4, 4–5, 5–6 és 6 m-nél vastagabb feltöltések szintvonalait. A fúrások átlagos mélysége 8,00 m volt. Ezenkívül készült négy 13,0 m-es fúrás a fekvő képező bádeni agyag lejtési viszonyainak megállapítása céljából. A tanulmány összefoglalóan megállapítja, hogy a legfelső szinten 0,8–3,2 m mélységig téglá- és épülettörmelékes laza feltöltés található, amely alatt 3,3–6,3 m

csár, a tőzegveszélyes környék. E terület szélén állapították meg a fúrások 211,00–213,00 m A. f. magasságban a 0,2–1,0 m vastag tőzeglencsék a feltöltés rétegekbe beékelve. A feltöltések alatt 5,8–12,1 m mélységig szürkés, kavicsos homokréteg van. Ennek magasabban fekvő rétegei sárga színűek, ezekbe különböző iszap és sárga sovány agyaglencsék települtek be.

Különösen zavart a rétegeződés a Szt. György u. és Új utca találkozásánál és a

Térkép a feltöltés vastagságáról.
FTV felvétele alapján.

M. = 1:5000.

- 6 m-nél vastagabb feltöltés
- 5-6 m vastag feltöltés
- 4-5 m " "

volt bencés templomnál. A kavicsos homokrétég vegyes szemnagyságú és tömör, ezért alapozásra igen alkalmas. Az ebbe a rétegbe vagy föléje ékelődött iszapok és agyagok nagyrészt szervesek, puhák, nagy az összenyomhatóságuk, és vízzel telítettek. Az iszap- és agyaglencsék mélyebb részei is tőzegesek. A kavicsos homokrétég alatt kékesszürke, felsőbb szintjein szürkésárga kövér agyagrétég van, amely egyenletesen lejt DNy-ról ÉK-re. Ez a bádeni agyag az előző agyagoktól nemcsak színben különbözik, hanem korban is, ezenkívül homogénebb, kövérebb és nem tartalmaz szerves anyagot.

Az Új utca 25. sz. romtelek délnyugati sarkán végrehajtott fúrás 3,20 m mélységben kb. 70 cm vastag tőzegrétegre bukkan, alatta 2,30 m vastagságú törmelékes iszapfeltöltés, majd 0,50–0,80 m-es homokos iszap és 1,10–1,60 m-es kavicsos homok után a bádeni agyag van jelen.

A Hátsókapu 2. sz. épület udvarán lemélyített fúrás a laza feltöltés és az iszapfeltöltődés harántolása után 6,40 m mélységben 0,40 m-es tőzeget, majd 0,90 m vastag iszapréteget tárt fel a kövér agyagrétég felett.

A Templom utca 5. sz. ház előtt 4,40 m-es mélységben kezdődött az 1,50 m vastag tőzeges sárga iszap, a kavicsos homok felett.

A Színház utca 10. sz. épület Ógabona téri előkertjében lehajtott fúrás a 3,60 m-es laza feltöltés alatt kb. 3 m vastag homokos iszapot, majd 2,80 m-es kavicsos homokot talált a bádeni agyag felett.

A Színház utca 26. sz. romtelken lemélyített fúrás 4,60 m-es mélységben 1,30 m vastag kavicsos homokon hatolt át, majd 7,00 m mélységben homoklisztben ért véget.

II.

AZ ALAPOZÁSOK VIZSGÁLATA

Az FTV a belváros területén 27 épület alapozását vizsgálta meg. A várfalon belül az épületek sávalapozásúak. Cölöp-alapokat találtak, mint már említettem, a Templom u. 5. sz., valamint a Fegyvertár u. 5. sz. házaknál. Az utóbbi két épületnél feltárt cölöprácsok teljesen korhadtak voltak. Az Előkapu 1–3. sz. ház újjáépítésekor napfényre került cölöpök ugyancsak korhadtak voltak.

A Lenin körút belső oldalán álló épületeket általában vörösfenyő- és tölgyfácölöpkre alapozták. Ott, ahol a talajvízszint leszállítása következtében a cölöpök fejei kiértek a vízből, a cölöpök felső részei elkorhadtak. Ez az eset fordult elő a Lenin körút 114. sz. épületnél is, ahol a cölöpfejek 211,81 m A. f. magasságban vannak. Ezzel szemben a Lenin körút 70–72–74. sz. épületek cölöpei 209,50 m A. f. szinten kezdődnek, a talajvízszint alatt és jó állapotban maradtak meg. Épségben találtak meg a Hátsókapu 8. sz. épület cölöprácsát is a foghíj 1960. évi beépítésekor.

A belvárosi sávalapok általában a kő- és téglatörmelék laza feltöltésén, illetve — különösen az alapincézett épületszárnyak — az iszapfeltöltődésen nyugszanak. Az alapok többnyire fertőrákosi mészkőből, részben vegyes falazatból készültek. Az alapok szélessége általánosságban elég jelentékeny és 1,00–2,60 m között változik.

A Beloianisz tér 8. sz. Stornó-ház alapjainak vizsgálatát a térrel párhuzamos udvari főfal süllyedése tette szükségessé. A fúrások a 4,50 m mély alapok alatt még 0,30–0,60 m-ig a laza épület-törmelék iszapos feltöltést, majd 0,10–0,60 m iszapot, továbbá 0,80–1,20 m vastag iszapos homokliszt réteget tártak fel. Ezután következett durvahomokos kavics, ill. sárga agyag.

A volt bencés templom sávalapjai 3,00 m mélységben a laza feltöltés alatti törmelék iszapfeltöltődésén állnak. E két réteg együttes vastagsága 4,70–5,10 m. Ezután 0,10–0,70 m-es homokos iszap, 1,30–2,50 m-es sovány agyag, 3,50 m-es kavicsos homok következik.

A Szt. György u. 1. sz. épület alapjait 4,20 m mélyen szerves, iszapos feltöltésre építették. Ezt a réteget 4,80 m mélységben 50 cm vastag római kórétég váltja fel. Ezt követi 1,60 m vastag iszap és 0,30 m-es homokos kavics. Alatta találták meg az agyagrétéget.

A Szt. György u. 7. sz. Káptalanház alapfalai 3,90 mélységben iszapos feltöltésén nyugszanak, 7,20 m-en sovány agyag, 8 m-en kavicsos homok és 12,50 m-en a bádeni agyag kezdődik.

A Szt. György u. 24. sz. épület alapfalai részben téglatörmelék feltöltésén, részben az alatta elterülő tőzegrétegen, részben pedig az ez alatt fekvő szerves fel-

töltéses iszapon állanak. A süllyedéseket és a falak repedéseit a tőzegréteg egyenlőtlen összenyomódása okozta.

Az Új u. 9. sz. háznál a fűrészek csak az udvari hátsó épületszárny alatt bukantak tőzgre, míg az utcai rész alatt tőzeg nincs. Ez volt az oka, hogy csupán a hátsó udvari traktuson mutatkoztak süllyedések és repedések, amelyek végeredményben szükségessé tették a belváros szanalási tervében egyébként is lebontásra ítélt, veszélyes hátsó szárny lebontását. A megmaradt épület alapozását a feltárás 0,60 m, ill. 1,90 m mélységben jó állapotban találta.

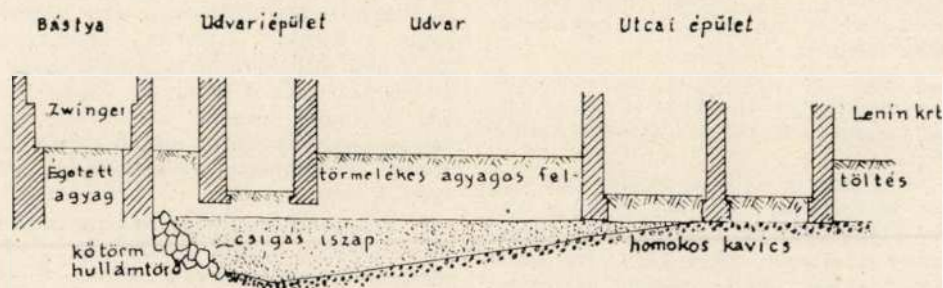
Az Új u. 20. sz. ház alapfalait a kutatás 0,80 m, ill. 2,20 m mélységben jó állapotban tárta fel. Ezek az alapok vastag szerves feltöltéses iszaptalajon nyugszanak. Kb. 5 m mélységben mutatkozik a kavicsos homok, majd 10 m-nél az agyag.

Ebbe a rétegbe értek le az épületnek a talajvízszint ingadozása miatt teljesen elkorhadt facölöpei és gerendarácsa. A faszerkezet elkorhadása okozta az épület süllyedéseit és a pinceboltozatok megrepedéseit.

A Lenin körút 46—116. sz. házak a volt vizesárok helyén épültek fel, többnyire cölöpalapokon. Az ingatlanoknak utcai és különálló udvari épületei vannak. A közöttük levő udvarokat helyenként a járdaszintig feltöltötték, helyenként azonban a szint azonos a pincék padlóvonalával. Az udvari épületeket hozzáépítették a vár falszorosához a Zwingerhez, sőt azt is beépítették. A 72. sz. ház udvarán a törmelékfeltöltés 2,80 m, alatta a fekete szerves iszapfeltöltődés 2,90 m vastagságú. Itt van a volt vizesárok talpa, amelynek hullámtörő kőhányását a Zwinger előtt meg is találták. Az árok fenékvonala alatt

Metszet a Lenin krt 114.sz épületen át.

M. 1:250.

1.sz. rajz.

Az Orsolya tér 5. sz. Lásas-ház töredezett sávalapjai 1,70 m mélységben a felső laza feltöltés és az iszapfeltöltődés határvonalán állanak. Ezt a rétegsort váltja fel 6,20 m mélységben a kavicsos homok, majd 8,10 m-nél a bádeni agyag.

A Lenin krt. 114. sz. ház utcai traktusa már a várárkon túl a termett homokos kavics talajon épült, mert itt a várarak csak kb. 25 m széles volt. Ezzel szemben az utcai épület udvari traktusát, valamint az udvari épületet a várarak helyén 1,50—3,30 m vastag szürke csigás iszapra helyezték. Az iszapréteg alatt a fűrészek homokos kavicsot szeltek át.

0,80—2,20 m vastag szürke agyag, alatta homokos kavicsréteg van. Mivel a cölöpök mindig a vízben álltak, jó állapotban maradtak meg.

1960-ban kezdődtek meg Sopronban az emeletráépítések. Ekkor került vizsgálat alá a Színház u. 14. sz. épület alapozása. A feltárás azt mutatta ki, hogy az alapfalak alatti talaj fekete, szerves, iszapos feltöltés minimális teherbírással. Cölöpöket nem lehetett találni, bár a Színház utca házai a volt vizesárok helyén épültek fel.

A színházépület Petőfi téri homlokzata előtt a felső törmelék iszapfeltöltés vas-

tagsága 2,80 m, az agyagfeltöltése 1,40 m, az alatta levő homokfeltöltése 0,90 m, a kavicsos homoké 0,70 m, a szürkés sárga agyagé 0,60 m, ezután találták meg a kékeszürke agyagot. A színház alapfalai a homokfeltöltésen állanak és semmiféle elváltozást nem mutatnak.

III.

HIDROLÓGIAI VIZSGÁLAT

A soproni medence vizgyűjtő területére hulló csapadékvíz a felszíni laza rétegekben átszivárogva a patakok kavicsteraszaiban tározódik és a belváros alatt DNy—ÉK irányban mozog.

Az FTV a fúrásokban a talajvizet a kő- és téglatörmelékiszapfeltöltődésben 209,00—212,00 m A. f. szinten észlelte. A fúrások az iszap- és agyagrétegek átütése után a kavicsos homokban ismét találtak vizet, azonban a nyugalmi vízszint általában azonos magasságon állt be. Ez azt bizonyítja, hogy tulajdonképpen összefüggő talajvízről van szó, amelyet csupán vízzáró lencsék osztanak helyenként 2—3 rétegvízre.

A talajvízszint ingadozásának megállapítása végett az FTV 20 kútban egy éven át figyelte a vízszintmagasságokat. Ezek a kutak az alábbiak voltak: Széchenyi tér 4., 12., Lenin körút 17., 35., 67., 87., Színház u. 2., 20., 29., Beloianisz tér 8., Szent György u. 7. Hátsókapu 2., Új u. 11., Orsolya tér 3., Kolostor u. 11., Templom u. 4., 9., 18., 27., Hátulsó u. 7.

Ezenkívül ugyanígy mérték az Ikva vízszintjét a Festőközi hídnál.

A min. és max. vízállások 50 cm-es szintvonalait 1:1000-es térképen rajzolták be. Összeállítás készült a max. csapadékeloszlás havi értékeiről is az 1951. évtől kezdve. A legcsapadékosabb és legaszályosabb év között kb. 100 mm csapadékmennyiség-különbség mutatkozik. Ez aránylag csekély, és ha figyelembe vesszük, hogy a belváros közterületei burkolattal és csatornával vannak ellátva, megállapíthatjuk: az esővíznek csak aránylag kis része juthat be a talajba.

Ezért az FTV a becsült max. talajvízszint meghatározásához az 1958—59. évben végzett talajvízszint-megfigyelését vette alapul és a max. talajvízszintet az általa észlelt talajvízszint felett 0,60—0,80 m-re állapítja meg.

Az Ikva- és a Rák-patakból az elszívárgás a kibetonozott medrek miatt csekély.

Ezt bizonyítja, hogy a patakokhoz közeli kutakban a vízszintet néhány dm-rel mélyebben észlelték, mint az Ikva vízszintje.

A talajvízszintnek a belváros alatt lejtése van az Ikva felé. A talajvízszint ingadozása az 1958—59. években 0,6—1,0 m volt. A talajvízszint most 2,—3 m-rel alacsonyabb, mint volt 40 évvel ezelőtt. Ennek oka az új — a réginél mélyebben fekvő — szennyvízcsatornák és az alagsóvezés létesítése.

Az FTV végezte vegyvizsgálatok szerint a talajvíz a belvárosban nem agresszív jellegű, kivételt képeztek a Hátsókapu u. 2. sz. és az Új utca 9. sz. háznál a talajvizek, amelyek betonra káros jelleget mutattak.

IV.

ÉPÜLETKÁROK ÉS ALAPMEGERŐSÍTÉSEK

A nagyobb épületkárok 1949 után jelentkeztek, amikor a romépületek hatósági lebontása megkezdődött. Ekkor bontották el a Fegyvertár utca 1. és 3. sz. épületek romos udvari szárnyait. A bontások következtében megváltozott az épületek erőjátéka, és az esővíz kellő elvezetés hiányában az alapfalakat kezdte alámosni. A keletkezett süllyedések és falrepedések miatt veszélyessé vált az 1. sz. épület jobboldali része. A megejtett feltárások kimutatták, hogy a két épület közös határfala mindössze 1 m-es mélységben volt alapozva az átázott törmelékfeltöltésen. A Városi Tanács megrendelése alapján 1957-ben az Áll. Építőipari Vállalat elbontotta a tönkrement alapfalakat, és a megtalált római maradványokra új alapozást létesített. A romos 3. sz. épületet 1960—61-ben az Országos Műemléki Felügyelőség soproni művezetősége állította helyre véglegesen. A Szt. György u. 1. sz. épület keleti részén a hatósági rombontások után léptek fel süllyedések, ami miatt a lakások egy részét ki kellett üríteni. A további süllyedéseket az Áll. Építőipari Vállalat az épület 1955—56. évi újjáépítése során az alapok szakaszos aláfalazásával szüntette meg.

A Szt. György u. 12. sz. műemlékház utcai főfala a kapu két oldalán 1959-ben süllyedt meg. A feltárás itt is azt igazolta, hogy a középkori fal csekély mélységben törmelék, átázott feltöltésen nyugszik. A fal új aláalapozása a 4 m-es mélység-

ben talált római falakra való átváltással történt meg.

Bombatalálatot kapott a Szt. György u. 15. sz. ház udvari része, és ezért később le kellett bontani. A bontás szabad utat nyitott az esővíznek, hogy a szomszédos 13. sz. épület alapfalai alatti talajt átáz-

törmelékes feltöltésben, és ez megnyugtató eredményt adott. A másik két próbát cementharabcsbesajtolással végezték el a mélyebben fekvő átázott agyagos feltöltésben. Az egyik próbacső perforált, a másik nyitott végű volt. Az utóbbi kedvezőbb eredményhez vezetett. A kivitel

2. Talajszilárdítás az Előkapu 11. sz. háznál.
Agostházi László felvétele

tassa. A falsüllyedések készítették 1958-ban az épület kezelőit az Erdészeti Technikumot, hogy megbízást adjon az FTV-nek a megrokkant falak helyreállítására. A vállalat a tervezés megindítása előtt háromféle próbainjektálást hajtott végre. Az 1. próba a Joosten-eljárást alkalmazta (vízüveg+CaCl₂) 2,60 m mélységben a

két ütemben történt. Az első ütemben a 2,60—4,50 m mélységben levő átázott agyagos feltöltést szilárdították meg cementléinjektálással, nyitott végű csövek felhasználásával. A második ütem a közvetlenül az alapok alatt fekvő szemcsés feltöltés szilárdítását célozta tömény vízüveggel és CaCl₂-vel.

A Szt. György u. 16. sz. épület baloldali oldalszárnyánál hasonló alapmegerősítés vált szükségessé. A mellette levő 18. sz. ház bombatalálat következtében romossá vált, és 1958-ban lebontották. Így szabaddá vált a 16. sz. épület tűzfala. A beszívargó esővíz alámosta a tűzfal alapjait,

A szükséges talajmechanikai vizsgálatokat a Győri Tervező Vállalat ált. mérnöki osztálya végezte el és annak alapján új középfőfal részére kút- v. fúrtcölöp-alapozást javasolt. A pincefalak alapjainak feltárása után megállapítást nyert, hogy az utcai főfal, valamint az udvari

3. Az Előkapu 11. sz. épület alapjainak megerősítése. Agostházi László felvétele

és alatta 10–15 cm-es üreg keletkezett. A Városi Tanács 1959-ben a helyreállítási munkákkal az FTV-t bízta meg. A vállalat az alapok megerősítését cementhabarcs besajtolásával végezte el.

Az Előkapu 1–3. sz. ház felújítási terveinek elkészítését az Ingatlankezelő Vállalat 1958-ban a Soproni Tervező Irodánál rendelte meg. A felújítás azért vált sürgőssé, mert a középfőfal kb. 30 cm-rel roskadt meg.

főfal egy része és a harántfalak sáv-alapjai teherbíró talajon állanak, ezzel szemben a középfőfal és az udvari főfal egy része a várárokban cölöpökön áll. A cölöpöknek a talajvízszint feletti részei, a cölöpráccsal együtt teljesen elkorhadtak; ez okozta a középfőfal jelentékeny süllyedését. A Tervező Iroda a kiviteli tervek elkészítésénél eltekintett a roskadási veszéllyel járó kútalapozástól, amely a várostorony közelsége miatt nem

lett volna engedélyezhető, hanem a pince padlóvonalában alulbordás vasbetonrácsot tervezett. A vasbeton bordák a két szélső főfalon és a szélső határfalakon fekszenek fel. A közbenső harántfalak két oldalán levő vasbetonbordákat ezekbe a falakba beekelték. Az alapmegerősítési munkákat és az épület felújítását a Megyei Tanácsi Építőipari V. soproni építészeti vezetőse végezte el.

Az Előkapu 11. sz. épületen 1958-ban olyan súlyos repedések keletkeztek, hogy a benne levő bérleményeket ki kellett üríteni. Az alapozási munkák megtervezésével megbízott FTV szakvéleményében a megrokkant alapok alatti agyagos feltöltés és szerves agyagrétegeknek a Joosten-féle kétfolyadékos elektroozmótikus szilárdítást javasolta. A vállalat 1959 végén a helyszínen kísérletet hajtott végre az ozmótikus hatás megfigyelése és a legkedvezőbb vegyi anyag kiválasztása céljából. A kísérletnél az egyik folyadék a vízűveg, míg a másik folyadék a katalizátor: kalciumklorid, ill. magnéziumklorid, foszforsav vagy műanyag volt. A talaj feltárása azt igazolta, hogy a legnagyobb szilárdságot a vízűveg és magnéziumklorid adagolása adta. Ezért a vállalat eszerint készítette el a helyreállítás tervét és költségvetését. A terv az alapozási sík alatti 1,70 m vastag szerves agyagréteg szilárdítását irányozta elő. Az elektródaként is szolgáló injektáló csöveket részben a pincében, részben a földszinti helyiségekben és a járdán helyezték el. Az injektáló csöveket a csúcstól számított 1,70 m-es szakaszon perforálták. A megerősítendő falak mentén 87 db 2,70, ill. 4,70 m hosszúságú injektáló cső került elhelyezésre, és pedig a feltöltésben előfűréssel, az agyagban pedig kézi veréssel. A folyadékok szállítását elektromos szivattyú végezte. A pozitív előjelű elektródában történt a besajtolás, a negatív csövekben a víz eltávolítása. Az előírt vízűvegmennyiség adagolása után került sor a $MgCl_2$ felhasználására. A kivített 1961-ben az I. sz. Mélyépítő Vállalat végezte. Az épület felújítási munkáit az Országos Műemléki Felügyelőség soproni mélyítettként az alá nem pincézett rész alapjait is.

Az FTV említett tanulmányában az épületkárok talajmechanikai okaiként a következőket sorolja fel: Az épületek alatti feltöltés helyi vízelvezetésből ki-

folyóan átázott, felpuhult, összenyomódott (pl. Szt. György u. 13. sz.), sőt bizonyos esetekben kiüregelődik (Szt. György u. 16. sz.). A szerves anyagok vagy tözeges rétegeken épült házaknál a szerves anyagok lassú bomlása miatt újabb károsodásokkal kell számolni.

Egyenlőtlen süllyedések lépnek fel, ha az épületet részben régi, jó alapozási falmaradványokra, részben laza feltöltésre alapozták (Szt. György u. 13., Lásbas-ház). A talaj újabb összenyomódását okozza a földmcsere is, ha az alapok többletterhelést kapnak (Szt. György u. 1—3). — A facölöpöknél a talajvízszint süllyedése idézi elő a károkat.

A tanulmány az alapmegerősítések előtt a terhelések csökkentését tartja fontosnak, az aláfalazás szerinte csak az alappincézetlen, sekély alapozású épületeknél jöhet szóba, amikor az új alapsíkot az iszapfeltöltődésen lehet kialakítani, míg a feltöltés alatti puha konzisztenciájú iszap- és agyagrétegekre való aláfalazás újabb süllyedéseket von maga után. A talajvízszint alatti teherbíró kavicsos homokrétegig való aláfalazást sem műszaki, sem gazdasági szempontból nem ajánlja. Legmegbízhatóbb és legolcsóbb alapmegerősítési módnak a tanulmány a cementbesajtolást vagy az elektroozmótikus eljárást jelöli meg. Az elkorhadott facölöpöknél pedig a fűrt vagy sajtolt cölöpökre való átváltást hozza javaslatba.

V.

ÚJ ÉPÜLETEK ALAPOZÁSA

Az FTV tanulmányában új épületeknél elsősorban a síkalapozást javasolja a tömörebb iszapfeltöltődésen, megfelelően választott alacsony talajfeszültség mellett. A mélyalapozások közül a fűrt cölöpözés nyújtja a szomszédos épületek tekintetében a legnagyobb biztonságot, azonban a nehezen fűrható felsőbb rétegek elkerülése végett a fűrást mélyebb szintől kell indítani. Az FTV nem javasolja a vert vasbeton cölöpözést a káros dinamikus hatás miatt, a kútalapozást sem, mert a kialakuló roskadási kúp a szomszédos épületek állékonyságát veszélyezteti. Az ellene való védekezés — a szomszédos alaptestek aláfalazásával — meglehetősen költséges.

A belvárosi foghíjbeépítések esetében az FTV javaslata a fűrt cölöpözés kiviteli kapacitás hiányában nem jöhetett szóba.

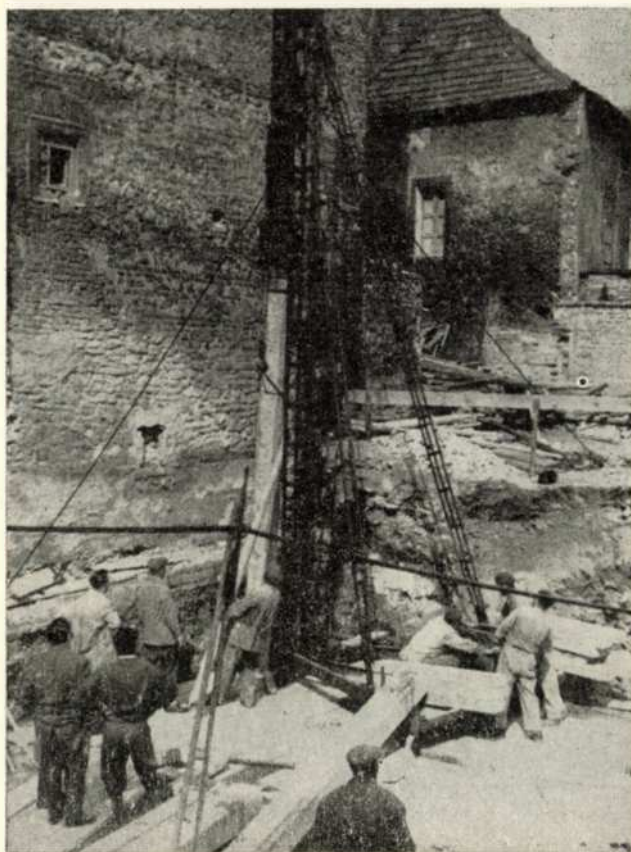

A Templom u. 23., 24., és Szt. György u. 18. sz. foghíjbeépítések terveit a Győri Tervező Vállalat soproni irodája készítette el. A szükséges talajvizsgálatokat a vállalat mérnöki osztálya 1959-ben végezte el. A fúrások a Templom u. 23. sz. telek esetében 5,20—5,40 m-ig törmelékes, homokos, agyagos feltöltést, alatta 1,20—

1,60 m-ig törmelékes, homokos, agyagos feltöltést, alatta 0,70—1,20 m-es homoklisztes agyagot és alatta kavicsos agyagréteget tárt fel. A talajvíz szint 211,80 m volt és a talajvíz itt is agresszív jellegűnek mutatkozott, ezért itt is kohósalak portlandcement, ill. S 54-es portlandcementadagolásra volt szükség. Az alapozási javaslat 210,00 m-es szinten kútalapozásra szól, feltételezve, hogy a talajvíz maximális szintje 213,50 m lehet. Az altalaj

rületű szekrényvel. Az építkezés kivitelezője az Állami Építőipari Vállalat soproni főépítésvezetősége, az építető Győr-Sopron Megye Tanácsa VB. Tervosztálya volt.

A Templom u. 24. sz. telken 1959-ben végzett fúrások 4,60—4,80 m-ig törmelékes homokos, humuszos, agyagos feltöl-

4. A Szt. György u. 18. számnál foghíjbeépítés cölöpalapozása. Becska Ferenc felvétele

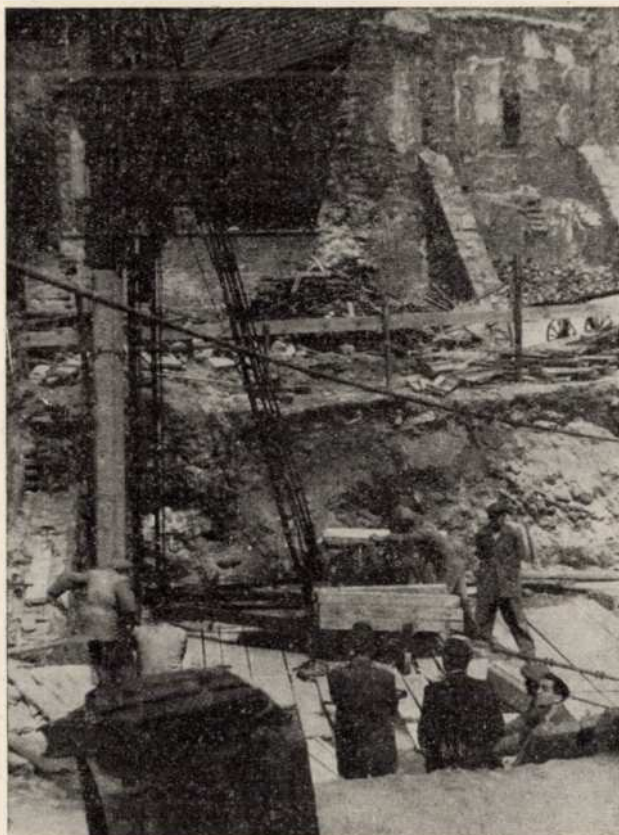
1,60 m vastagságban agyagos feltöltést találtak. Ez alatt kezdődött a kavicsréteg. A talajvíz 4,90 m-re a járdaszinttől, 211,80 m-en jelentkezett.

Az alapozási javaslat kútalapozásra vonatkozott 210,00 m-es szinten, feltételezve, hogy a talajvíz szint 213,50 m-ig emelkedhet fel. Eszerint történt az alapozás megtervezése 16 db 1,30—2,10 m belső átmérőjű kúttal és 4 db 2,50×1,20 m alapte-

tést, alatta 0,70—1,20 m-es homoklisztes agyagot és alatta kavicsos agyagréteget tárt fel. A talajvíz szint 211,80 m volt és a talajvíz itt is agresszív jellegűnek mutatkozott, ezért itt is kohósalak portlandcement, ill. S 54-es portlandcementadagolásra volt szükség. Az alapozási javaslat 210,00 m-es szinten kútalapozásra szól, feltételezve, hogy a talajvíz maximális szintje 213,50 m lehet. Az altalaj

határfeszültségének alapértéke homoklisztes agyagnál 3,2 az agyagos kavicsnál 4,5 kg/cm². Ezen az alapon történt az alapozás tervezése 16 db 1,40—2,60 m átmérőjű 6,10—6,50 m hosszú kúttal B 100 betonból kohósalak portlandcementtel. A kivitel során (1960—1961) a talajvízszint 3,50 m mélységben állandósult.

kel, felettük — a harántfalas rendszernek megfelelően — vasbeton talpgerendákkal. A robbanófejes cölöpverés a 3,70 m-es pinceszintről indult ki és a leverés után kb. 70 cm-es felső részt kellett a vasbetoncölöpökből levésni és a szabaddá váló vasbetéteket a talpgerendákba beépíteni. Az 1961. évi kivitel során nehéz-

5. Cölöpalapozás a Szt. György u. 18. sz. telken.
Becska Ferenc felvétele

A Szt. György u. 18. sz. telken végzett talajvizsgálatok 1,30 m mélységig törmelékenyes feltöltést, alatta 3,70 m vastag kő- és téglatörmelékenyes iszapfeltöltést és alatta kavicsos homokréteget rögzítettek. A talajvizet 211,00 m-es szinten észlelték. A szakvélemény robbanófejes cölöpalapozást javasolt. Ennek alapján tervezte meg a Soproni Tervező Iroda az új épület alapozását 96 db 30×30 cm keresztmetszetű 6,00 m hosszú vasbetoncölöpök-

séget okozott az a körülmény, hogy a lebontott 18. sz. ház és a szomszédos házak között beépítetlen köz, ún. Reihei volt, és hogy a szomszédos falak alapjai nem voltak kellő mélységűek, és ezért támfalakra és aláalapozásra volt szükség. A robbanófejes cölöpveréssel járó rázkódtatás ugyan okozott a szomszédos épületek falain és boltozatain kisebb repedéseket, de ezek helyreállítása nem jelentett nagyobb költséget.

VI.
ÖSSZEFOGLALÁS

A belváros altalajának vizsgálata, a talajrétegek, a talajvízviszonyok megállapítása és rögzítése, az eddigi épületkárok okainak, valamint a régi alapozások feltárása nélkülözhetetlen támpontot adnak a még helyre nem állított épületkárok kijavításánál, a további károk megelőzésénél, a tervezett foghíjbeépítések megtervezésénél és kivitelezésénél. Különös jelentősége van a talajvizsgálatoknak a Lenin körúton és a Színház utcában tervezett emeletréépítések végrehajtásánál. A meglévő épületeknél legfontosabb teendő az épületalapot alatti iszapos rétegek felpuhulásának, a csapadékvízbe-szivárgások megakadályozása. Ebből a célból felül kell vizsgálni a belváros csa-

torna- és vízvezetékeit, a csőtöréseket meg kell szüntetni, az ereszcatornákat és tetőlefolyó csöveket rendbe kell hozni, és össze kell kötni a közcatornával, az udvarokat burkolattal kell ellátni, a romtelkeket pedig minél előbb be kell építeni, addig is gondoskodni kell a csapadékvíz megbízható elvezetéséről.

Ezekkel az intézkedésekkel lehet a Belváros értékes műemlékegyüttesének fennmaradását biztosítani és a további épületkárokat megelőzni.

Boronkai Pál

Forrásmunkák:

dr. Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei.

dr. Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig.

Dr. Vendl Miklós: Sopron város földjének földtani felépítése. 1935.

Rumy Károly György soproni évei

1810—1813 között élt Rumy Károly György Sopronban, s csak az újabb irodalomtörténeti (s kis mértékben művelődéstörténeti) kutatás figyelt föl ennek jelentőségére.¹ Jelentős e három év egyrészt soproni szempontból: Rumy kéziratai, nyomtatvány-gyűjteménye között számos soproni vonatkozású adattal, nyomtatvánnyal, kiadott vagy kiadatlan kézirattal találkozunk. De jelentősnek tartjuk e három esztendő Rumy fejlődése szempontjából is. Bekerült egy kultúrált, haladó közvéleményű, a polgári haladás szempontjából is viszonylag fejlett város életébe, s tevékenyen vett részt annak kulturális mozgalmában. Sopron szerencsésen túljutott a francia beszállásolásokon, a polgárok a franciákkal aránylag jó viszonyba kerültek (A Fabricius család sokáig őrzött egy Napóleon-képet).²

A város lakói több kölesönkönyvtárból olvashattak jó könyveket,³ a német színházban Kunz Kristóf társulata játszott, de ideszereződött ekkorra Ferdinand Raimund.⁴ A városban élő Siess család nyomdáját Kazinczy is dicsérte.⁵

Rumy Szomolnokon lelkészkedett, mikor — Kazinczy közvetítésével — Kis János ajánlatára megválasztották soproni tanárnak.⁶ Raits professzor akadémikusodása meg Rumy szorult anyagi helyzete tette nehezzé a választás véglegesítését. Az előbbi Kis szívós szervező munkája, az utóbbi Kazinczy önzetlen baráti támogatása számolta föl. „In der Nähe eines Kis, in einer Stadt, wo es einige gute Köpfe gibt, nahe zu Wien, zu Pressburg und Raab” — biztatta Kazinczy Rumyt.⁷ Kis boldogan jelenti, még

1 Kelényi Ferenc: Kazinczy soproni kapcsolatai, SSz. XII. 317—18, 320—21. 1.; J. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban, SSz. XII. 25—26. 1.; Traeger Ernő: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni kapcsolatai II. rész, SSz. XII, 218. 1.

2 Fabricius Endre: Sopron és a napóleoni háborúk, Klny. a SSz. III. 3. sz-ből, 5—6. 1.

3 Csatkai Endre: Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasó kabinétek, Magyar Könyvszemle 1939, 58—59. 1.

4 Vatter Ilona: A soproni színészet története 1841-ig, Budapest 1929, 58—65. 1.

5 Csatkai: I. m. 55. 1.

6 Kelényi: I. m.

7 Kazinczy levele Rumyhoz 1810. ápr. 7-én, Kazinczy Lev. VII, 353. 1.

„augustus vége előtt itt lesz”,⁸ hogy a syntaxis osztályban tanítson, történelmet s filozófiát adjon elő. Tudunk arról, hogy jogot és statisztikát is oktatott,⁹ s hogy nagyszámú családjának megfelelő jólétet biztosítson, több német anyanyelvű családnál magyar nyelvelveket adott. Ugyanakkor a későbbiekben az evangélikus líceumban megszorodott a munkaköre: egy — nyilván általa írt — cikk szerint logikát, természetjogot, statisztikát, földrajzot, egyetemes történelmet (Universalgeschichte) és természetrajzot (Naturgeschichte) tanított.¹⁰ Majd bekapcsolódott a katolikus konviktus (védnöke: a keszthelyi Festetich gróf) munkájába, itt német nyelvre és stílusra oktatta növendékeit.¹¹

Termékeny cikkírói munkássága mellett széleskörű levelezést folytatott a kor számos művészeivel, tudósával, pedagógusával, szakemberével, de a társasági életből is kivette részét. Zay Imre szalonjába volt bejáratos.¹² A báró felvilágosult szellem, rendkívül művelt, emberséges ember volt, olvasmányai között Schlegel, Goethe, Schiller, Aristophanes műveit is megtalálhatjuk. E szalonba Rumyt talán Gammauf Theofil vezette be, kívül levelezett, majd személyesen is bizalmas barátságot kötött. A tág érdeklődésű tanár bizonyára sok érdekes, közös témát talált a földművelés korszerűsítése és a technika iránt fogékony báróval. De a bárónő köre sem volt érdektelen a németes műveltségű Rummy számára. A szalonban Artner Terézia állt az érdeklődés középpontjában, ez a ma már elfelejtett, de akkor még igen népszerű költő. S megfordult itt Köffinger Pál is, ki Rummyval együtt a birodalmi patriotizmus lelkes terjesztőjének, Hormayr-nak volt munkatársa. Ez a kis irodalmi kör ízlésben a klasszicizmus nagyjainál állapodott meg, s azt tartotta föladatának, hogy a magyaror-

szági német polgárság kezébe érdekes és hasznos olvasmányt adjon. Igaz, a nagy klasszikusok művei, eszméi Bécs szűrőjén keresztül jutottak el Sopronba, így költészetük (elsősorban Artner Terézé) sajátosan konzervatív. Bécs azonban nem volt képes megakadályozni a francia felvilágosodás írói okozta szabadabb levegő áramlását. Hiszen Rummy — és soproni tanítványai közül is sokan — megjárták Jénát, Göttingát, egyikük-másikuk — Rummy is — eljutott Weimarig. Rummy például Eichhornnak a francia forradalomról szóló kollégiumát is hallgatta. Ezért számára e soproni szalon csak a társasági életet, az előkelőkkel való kapcsolatot jelentette. Igazi tevékenysége nem is költői munkássága. Típusa volt annak a XVIII. század végi, XIX. század eleji cipszer tanár-tudósajtának, mely élete céljává tette ki a különféle kultúrák közötti közvetítést. Minden ízében kultúrközvetítő volt, újságírói, tanári, fordítói pályája bizonyítja ezt. S ez a hivatás (mely feladatnak is nemes a soknemzetiségű Magyarországon) éppen itt, Sopronban tudatosodik.

Kultúrközvetítő tevékenységét három csoportban tárgyalhatjuk. Először — hogy Schlözer professzor elítélő szavai föléb-resztették a külföldet járt cipszerben a magyart¹³ — be akarta bizonyítani az osztrák, a német s a magyarországi német nyelvű lapokban a magyarság kulturális értékét, rátermettségét. Kazinczy, Kis János, Baróti Szabó Dávid¹⁴ és mások eredeti műveit meg fordításait recenziálja, kiemeli azok költői értékét, hajlékony, értékes nyelvét. Kis János lefordította Horatius leveleit, erről így számol be például: „Als Dichter... hat er sich... einen glänzenden und bleibenden Ruhm erworben, in Prosa ist er den Magyaren Gellert, Garve und Mendelssohn zugleich”.¹⁵ Nem a barátnak kijáró hí-

8. Kis János levele Kazinczyhoz 1810. júl. 14-én. Uo. VIII, 14. 1.

9. Kőrösy László: Rummy élete, Esztergom 1887, 53. 68. 1.

10. Evangelisches Gymnasium in Oedenburg, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst 1811. I. 391-397. 1.

11. Uo. III, 103. 1.

12. Pausz Gabriella: Nemes Artner Mária Terézia és írói köre, Budapest 1917 (Német Philológiai Dolozatok XXI.).

13. Dümmerth Dezső: Göttinga és a magyar szellemi élet, Filológiai Közöny VII, 353. 1.

14. A „Tövis és Virágok”-ról így ír: „kevés — de szinarany”. Annalen... 1811. II, 317-28. 1.; Baróti Szabó Aeneis fordításának I-V. énekéről Uo. 304-17. 1.

15. Annalen... 1812. II, 187-96. 1. Párhuzamosan közli Virág Benedek és Kis János fordításait.

zalgó bírálatot olvassuk, hanem a Kazinczy esztétikai s magyar irodalmi elveit magáévá tévő újságíró-tanár véleményét. Talán soproni szempontból sem érdektelen, hogy mennyit ír a különféle soproni kiadványokról, s ezek alapján Szinnyi bibliográfiájának nemegy adatát helyesbíthetjük. Csak egyet említenénk példaképpen:¹⁶ Fábri Pál (1790—1872) tollának tulajdonítja a Párta és a Főkötő című verses művecskét, mellyel a Soproni Magyar Társaság tagjai Fesztetits Teréz és Nagyszentmiklósi Nákó Sándor házasságát köszöntötték. A cikk elárulja, hogy Fábri — ez is új adat — Göttingában tanult.

Másutt megírja Andreas Kralóvánszky¹⁷ és Nagy György János,¹⁸ e két kiváló soproni tanár nekrológiát. Kralóvánszkyról így ír: „sein Tod war ein sanftes Hinüberschlummern in eine höhere Welt”.

Több helyen szól a beavatott, a jól értesült bizalmas hangvételével a soproni evangélikus líceumról, az evangélikus „Bürgerschule”-ről,¹⁹ a katolikus konviktusról.²⁰ Részletesen beszámol az ott folyó munkálatokról, ismerteti a tanárok nevét, mit tanítanak, milyen egyéb munkásságot folytatnak. A soproni nemesi konviktusról írva szót ejt Fesztetits Györgyről, ki bőkezűen jutalmazta a konviktusban közreműködő pedagógusokat.²¹ A Bürgerschule állapotáról is beszámol, szól a tanárokról, az osztályok túlzúfoltóságáról. Az a célja, hogy korának német olvasója tisztán lássa a magyarországi iskolák magas színvonalát, milyen jónevű, jelentős munkásságú tanárok tanítanak a líceumokban.

Sokágu tevékenykedése nem volt ered-

ménytelen. Ismerősei sokat vártak tőle. Schwartner Márton arra buzdította, írja meg Sopron történetét.²² Hogy Rumy e felszólítást komolyan vette, s nekikezdt az anyaggyűjtésnek, mutatja az Országos Széchényi Könyvtárban található soproni vonatkozású kézirat- és nyomtatványkötege.²³ Érdeklődése és tehetsége azonban szétforgácsolódott a napi föladatokban. Ugyanígy járt vele Eichhorn professzor is, aki még 1804-ben megbízta volt tanítványát, hogy számára egy összefoglaló magyar irodalomtörténetet készítsen.²⁴ Az adatok kötetekre rúgtak, a Literarische Notizen über Ungarn²⁵ megvan még ma is. Kazinczy ismerte e munkát, tudott keletkezéséről: „igy mondá... a M. Országban élő, minden nyelven író, Dolgozókról készit zum Behuf der Auslaender egy kis Literatura-história Lexikont.”²⁶ Eleinte csak adatokat gyűjtött, majd a cenzúra szigora rémítette, később a napóleoni háborúk jelentettek leküzdhetetlen akadályt, végül Eichhorn nem tudta bevárni Rumy késlekedését. Csak sajnálhatjuk, hogy ez a compiláció nem nyithatott ablakot Németország felé a magyar irodalomnak. Az adatok nem veszték azonban kárba, töredékekben, hírek formájában jelentek meg a németországi s az osztrák újságokban. Meg aztán Heyne professzor levele is elkedvetleníthette: arról írt a göttingai mester, hogy a magyarországi tudósítások nem igen érdeklik a némethoni olvasó közönséget.²⁷

Miután ezt tisztázta maga előtt — e szélmalomharcnak tűnő küzdelmet ugyan föl nem adta soha —, jut el annak felismeréséig: az országon belül, a különböző népek sem ismerik eléggé egymás

16 Annalen ... 1811. III, 73—74. l.

17 Intelligenzblatt ... 1810. I, 339—40. l.

18 Uo. 1812. II, 391—92. l. A nekrológ után néhány soproni alkalmi mű címe áll.

19 Uo. 1811. II, 356—58. l.

20 Uo. 1812. I, 389—90. l.; II, 385. l.

21 Erről szól Váczy János is, A Keszthelyi Helikon, Budapesti Szemle 1905, III, 32. l.

22 Schwartner levele Rumyhoz 1811. júl. 31-én. Közli: Lukács Pál, Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége, Veszprém, 1914, 117. l.

23 Handschriften und Druckwerke, gesammelt von Georg Karl Rumy, OSZK. Kézirattára Quart. Germ. 782. (E köteg alapján Szinnyi néhány adata módosítható: pl. Kutasi György két — Szinnyi által nem említett latin nyelvű nyomtatvánnyal szerepel.)

24 Kepp Mária: Rumy Károly György Göttingában, Budapest, 1938, 66. l.

25 Rumy soproni tartózkodása után is vezette e kötetet, egészen 1837-ig, OSZK. Kézirattára Fol. Germ. 924.

26 Kazinczy Lev. VII, 544. l.

27 Kepp: l. m. 59. l. (Heyne 1812-ben írta e levelet)

kultúráját, irodalmát, művészetét. A hírvetők között találhatjuk Rumyt, s — említettük — ebben az időben tudatosul benne e törekvés. Ez tevékenységének második csoportja.

S itt vetjük föl a problémát: az eddigieknél alaposabban kell megvizsgálnunk azt a kérdést, milyen kapcsolat állt fenn Sopron és Pozsony között. Sopron, mint német kultúrközpont a magyarság kulturális törekvéseinek is egyik központja (Magyar Társaság, Kis János), Pozsony pedig a XIX. század elején többek között kiindulópontja a szlovákság nacionalista-nemzeti, kulturális- autonómiára törekvő mozgalmának. Az első szlovák professzor, Palkovič, Sopronban járt iskolába a XVIII. század végén, innen jutott ki Jénába. Egy újságcikk szerint²⁸ Kis János megismerkedett az egyetemi városban későbbi szlovák kollégájával. Emlékezéseiben maga is írja, hogy Halleban ismeretiséget kötött Bilnicza Pállal,²⁹ aki majd szintén Pozsonyban lesz líceumi tanár. Mindenesetre Kis János nemzetiségi türelmessége nem perdöntő tény (vend nyelvű könyvet adott ki, fiát szlovákra taníttatta),³⁰ e korban a közös haza iránt érzett patriotikus szeretet az alapja a nemzeti érzésnek. S ebben Kis János, Kazinczy és Palkovič is egyetértett. Ugyanakkor azonban Rumy levelezett a cseh nyelvűség két legnagyobb szlovák alakjával, Palkovičsal³¹ és Tabliccsal. S e levelezésen túlmenően jól ismerte célkitűzéseiket, módszereiket, munkáikat.

Tablic Poezye című kötetéről közöl recenziót,³² s pontosan föltűnteti, hogy szerzője „im böhmisch-slavischen Dialecte” alkot, felsorolja, kik írtak e nyelven a XVI—XVII. században, két költeményt mutat be (az egyik Hamlet monológjának a fordítása). Nagyjából ennek a cikknek a gondolatmenete található meg a Széchényi Könyvtár kéziratárában is.³³ Más alkalommal Palkovič és Tablic műveit sorolja föl.³⁴ Egy alkalommal Palkovič Tydennik című hetilapjából fordít le egy cikket (pontosabban: „abgekürzt und frey übersetzt”).³⁵ De korábban megjelent (1809) „Geographisch-statistisches Wörterbuch des österreichischen Kaiserstaats” című művében, melyért Frigyes Vilmos porosz király „ein eigenhändig unterzeichnetes Schreiben” adott számára,³⁵ forrásmunkaképpen hivatkozik Palkovič egyik munkájára, a Známost vlasti című földrajzi kompendiumra. Ez utóbbit kivéve mindezek a munkák soproni tartózkodásának idején készültek, így Sopron és Pozsony ilyenfajta kapcsolatainak egyik láncszemeként tarthatjuk számon.³⁷

Am ezen túlmenően a magyar nyelv szláv jövevényszavainak problémája is izgatja képzeletét. Egy 1813-ban megjelent (tehát korábban írt) kis cikkében jegyzi meg, hogy a magyar *paraszt* szó a szláv „*prosz*”-ból származik.³⁸ Kazinczy ilyen kéréssel fordul hozzá: „Eine gleiche Bitte mache ich Ihnen wegen einigen slavischen Wörtern. ... Sie seyen in der slavischen Sprache fest”.³⁹ Rumy

28 Intelligenzblatt ... 1804. IV, decemberi szám.

29 Kis János superintendens Emlékezései Életéből I. Sopron 1845, 119. l.

30 Kazinczy levele Kis Jánoshoz 1810. júl. 27-én, Kazinczy Lev. VIII, 33–34. l.

31 MTA Kézirattára, Irod. Lev. 4. r. 18. sz. Palkovič 1806. dec. 10-én írja első levelét, a Tablic-levelezés lappang. Egy levél nyomára akadunk csupán: Pressburger Aehrenlese 1833, 99. sz.

32 Annalen ... 1810. II, 50–54. l.

33 Quart, Germ. 5. sz. 191–193. l.

34 Intelligenzblatt ... 1810. III. 146–48. l.

35 Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes der Majolika- und Steingutgeschirr Fabrik zu Holitsch in Ungarn ... Vaterländische Blätter für dem österreichischen Kaiserstaat 1813. 215–16. l.

36 Intelligenzblatt ... 1812. I, 412. l.

37 Az Annalen ... c. folyóiratból idézett művek alatt nincs Rumy vagy más szerző névjege. Mégis Rumy szerzőségére vall valamennyi. Tudjuk (Kőrösy: i. m.), hogy 1802 óta szorgalmas, rendszeres munkatársa a lapnak (Recenziókat s híreket ír — vallja Önéletrajzában — e lapba. Önéletrajzának másolata a Széchényi Könyvtárban, Quart. Germ. 285/VII, 104, 113. l.). A cikkek, adatok egy része a Literarische Notizen című adatgyűjteményben található némi változtatással. Néhány recenzió Rumy-szerzőségére Kazinczy levelezéséből következtethetünk. De erről tanúskodnak a cikkek s a hírek témái, stílusa is.

38 Intelligenzblatt zur Wiener Allgemeine Literaturzeitung 1813. júliusi szám.

39 Kazinczy Rumynak 1812. jún. 13-án, Kazinczy Lev. IX, 512. l.

egy újságcikkben szinte programot ad: „Ich will mir einmahl die Mühe nehmen (ob ich gleich kein Slave bin, jedoch mit der slowakischen, böhmischen und pohlischen Mundart vertraut), diejenigen Wörter zusammen zu stellen, die die Magyaren erweislich von den Slaven entlehnt haben”.⁴⁰ Merész program; ismerjük viszont soha meg nem valósult tervének töredékét, egy kéziratát:⁴¹ Magyarisch-slavische etymologische Miscellen. S ebben — valóban — jó néhány magyar szó szláv eredetét fejtegeti, ilyen szavakét mint *tárnok*, *paraszt*, *nádor*, *ábrázat*, *lengyel*, *abroncs*, *bab*, *bába*, *bálvány*, *bocskor* stb. E művecske igen jelentős, ha meggondoljuk, Rumy előtt nagyon kevesen s azok is alkalomszerűen (például Sándor István a Sokféle egyik kötetében) foglalkoztak a szláv jövevényszavak problematikájával. Nyilvánvaló, hogy Palkovič és Tablic működése, hatása nélkül Rumy nem érdeklődött volna ilyen témák iránt. De az is bizonyos, hogy Sopron viszonylag szabadelvű levegője, a Kis Jánosok türelmessége, emberséges légköre kellett ahhoz, hogy belevághasson e munkába. A kezdeményezést becsüljük, s a szándék kudarcát sajnáljuk. Rumy nem volt elég alapos és kitartó nyelvész, s nem tudott eléggé szlovákul, csehül stb. ahhoz, hogy a szándékból valóság legyen. E néhány töredék, melyhez később még egy párat csatolhatunk, adalék csupán a magyar-szláv nyelvhasználat történetéhez.

Erdeklődését, tevékenységét harmadsorban a magyar történelemben való bűvárkodása határozza meg. „Monumenta Hungarica” címmel forráskiadványt tervez,⁴² s ebben Kazinczy legfőbb segítője, támogatója, de Pápay Sámuel, Vitkovics Mihály is segíti, sőt még Virág Benedek is megmozdul e hírre.⁴³ 1811-ben már részletes tudósítás jelenik meg a műről,⁴⁴ melyet a szerkesztő Festetics Györgynek

akart dedikálni. A gróf — Kazinczy rop-pant felindulására — kibújt a dedikáció elfogadása alól, tudva, hogy ez bizonyos pénzbeli kötelezettséget is jelent. A cenzúra is akadékoskodik, s 1812-ben úgy látszik, mintha a kötet kiadása végleg kútba esett volna. Rumy valamikor Engelenek a biztatására fogott bele, s azt tervezi, hogy oly forrásművek, mint a Fata Tarczaliensia, megjelenjenek. Kazinczy jól tudja: „Der Name Rákóczi wirkt elektrisch”.⁴⁵ Közben folyik az előfizetők gyűjtése, s az anyagi gondok viharfelhőként sűrűsödnek Rumy feje fölött. A devalváció őt is tönkre teszi. Kazinczy közvetítésével erdélyi állásokra pályázik — minden siker nélkül. Kazinczy az érdeklődő Dessewffy grófnak 1813 februárjában keserűen válaszolja, a Monumentát még nem nyomják. S bár Rumyt még vigasztalja, ne adja föl minden reményét, maga is egyre lemondóbban nyilatkozik a kézirat sorsáról. Végre 1813 áprilisában írja Cserey Miklósnak, hogy a sok vihart megért mű nyomdába került. Kazinczy-nak azonban még több évet kell várnia, míg a teljes mű mindkét kötete megjelenhet. Ez a könyv nem Sopronban készült, csak a könyvért vívott harc, türelmes várakozás ideje esik soproni tartózkodására, mint ahogy Sopronban létekor írta meg a német stflusról szóló könyvét is. Ennek elemzése azonban már nem vág e tárgy körbe.

Kis János írta meg Kazinczy-nak, miért kellett Rumynak elhagynia Sopront.⁴⁶ 1813 pünkösdjének hétfőjén beszédet mondott, „Gusztáv Adolfnak a Vallás és tudományok iránt szerzett érdemeiről”.⁴⁷ S miután Rumy meglehetősen jó viszonyban volt a „pápista urak”-kal, meghívott közülük néhányat. Rendkívül heves beszédet mondott, mely — úgy látszik — sértette többek között a város plébánosának önérzetét. Kis János önéletrajzának valomása szerint, ő ezért „baráti hangon”

40 Intelligenzblatt zur Wiener Allgemeine Literaturzeitung 1813. 14. szám.

41 OSZK Kézirattára Quart. Germ. 5. sz. 383–85. l.

42 A kiadvány története részletesen: Kazinczy levelezése VII–XII.

43 Virág Benedek levele Rumyhoz 1811. szept. 7-ről. Közl.: Kőrösy László, Reliquiák, Esztergom és Vidéke 1880. 46. sz. melléklete.

44 Annalen . . . 1811. IV, 259–62. l.

45 Kazinczy Rumynak 1812. aug. 1-én, Kazinczy Lev. X, 57. l.

46 Kis János levele Kazinczyhoz 1812. júl. 2-án, Kazinczy Lev. X, 458–59. l.

47 De meritis invictissimi Regis Suecorum Gustavi Adolphi in rempublicam sanctionem et literariam. Az előadás a latin filológiai szeminárium hangzott el (Intelligenzblatt zur Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1813. 17. szám).

intette meg Rumyt.⁴⁸ Azt azonban nem akadályozhatta meg (nem akarta megakadályozni?), hogy az 1813. jún. 2-ről keltezett konventi jegyzőkönyvben ezért Rumy megrovást ne kapjon.⁴⁹ Rumy ezen feldühödött, s a „Scholastica Commissio” előtt „nagy hevességgel kifakadott...” Rumy a plébánoshoz is elmegy, aki tapintatosan próbálja elsimítani az ügyet. Ám ennek ellenére úgy érzi, nem maradhat. Elhidegül Kis Jánostól, sértett önérzetét gyógyítandó, elhagyja az állását. „Hiányzott... mind az ifjúsággal, mint általában az emberekkel s a világgal illőképp bänni tudás” Rumyból — emlékezik reá Kis János.⁵⁰ Bizonyára igaza is volt.

Sopronnal való kapcsolata nem szakadt meg. Gamauf Teofil leveleiben részletesen tudósította őt Sopron nagy eseményeiről. Keszthelyen írt néhány műve számára a soproni Siess nyomdát találta legmegfelelőbbnek. S bár a soproni evangélikus líceum történetírója talán szigorúbban bánik vele, mint ahogy megérdemelné, ti.

túlzottan nagyravágyónak találja, s minden tettét e nagyravágyásból származtatja, mégis az ő közléséből tudjuk, hogy Rumy szívesen vállalta volna Raits professzor halála után az ő állását Sopronban.⁵¹ S még egy: családi kapcsolatai örökre Sopronhoz fűzték. Harmadik felesége, ki több mint harminc esztendőn keresztül élettársa, s számos gyermekének anyja volt, ki őt rosszban-jóban, keresztül-kasul a Monarchián követte, Müller Zsófia is soproni származású.⁵²

Sopron nem epizód Rumy életében, hanem életének talán egyik legfontosabb állomása. Rumy pedig érdekes egyéniség Sopron kultúrtörténetében, kinek tanításai tanítványaiban tovább élnek. Soproni kéziratcsomóját, nyomtatvány gyűjteményét itt nem ismertettük, erre külön tanulmány vállalkozhat csak. Talán egyik problémára azonban fölhívtuk a figyelmet. S ez volt a célunk.

Fried István

48 Kis János: i. m. II, Sopron 1846. 119. l.

49 Müllner: A soproni evangélikus főtanoda története, Sopron, 1857. 95. l.

50 Kis János: i. m. 117. l.

51 Müllner: i. m. 96. l.

52 Sopronban született két gyermeke: Emil és Wilhelmine Louise. Rumy soproni tanítványai közül Edvi Illés Pál és Malatides Dániel emlékezik rá tisztelettel és szeretettel.

A Szent Mihály temető második csontház-kápolnája

A Szent Mihály templom melletti, ma is álló Jakab-kápolnán kívül többször emlékeznek meg szűkszavúan az egykori írások még egy kápolnáról ugyanezen a környéken. Történetéről alig tudunk valamit. Első említése 1458-ból ismeretes, amikor megemlíti, hogy a Szent Mihály temetőben Mária-Magdolna tiszteletére egy új csontház-kápolna épült, melytől való megkülönböztetésül a régebbi Jakab-kápolnát régi csontháznak nevezik. Keletkezése valószínűleg összefügg azzal, hogy a mészáros céh céholtárhoz kívánt jutni. *Házi Jenő* ezt úgy értelmezi, hogy a városi tanács átadta a céhnek a régi csontházat (Jakab-kápolna), a város pedig új csontházat építtetett. Az alábbi adatok azonban ennek ellentmondani látszanak, mert a Magdolna-kápolnát úgy említik, mint a mészáros céh kápolnáját.

1516-ból egy végrendeletben értesülünk arról, hogy a megholtak lelki üdvéért itt is mondanak misét.¹ 1543-ban két kápolnát említenek a Szent Mihály temetőben, nyilván a Jakab- és Magdolna-kápolnát értik ezen.² Ezután már csak 1675-ből olvashatunk róla, de ekkor már mint pusztá, azaz használaton kívüli kápolnát említik.³

A kápolna sorsát a kurucok ostroma végleg eldöntötte. Erről Ritter György krónikája emlékezik meg 1704-ben. A kurucok elleni készülődéssel kapcsolatban a külváros négy helyén építenek bástyákat, többek között a mészáros céh kápolnáját is átalakítják a Szent Mihály temetőben, két ágyút vontatnak fel rá, melyeket Kőhida felé irányítottak.⁴ Ezek után úgy látszik már végleg romos maradt, mert az 1713-as egyházlátogatás a jó állapotban levő Jakab-kápolna mellett a mészáros céh kápolnáját mint rossz ál-

lapotban levő, tető nélküli csontházat említi.⁵

Ez a rom még sokáig ott éktelenkedett, mert végleges felszámolására csak Mária Teréziának a temetők rendezéséről szóló rendeletével kapcsolatban került sor. A rendelet 1775-ben érkezett Sopronba. Mivel a Szent Mihály templom körüli temető már nagyon zsúfolt és így a közeli lakókra nézve egészségtelen volt, új temetőt jelöltek ki, a mögötte levő területen és azt kőfállal vették körül. Felülvizsgálták a kriptákat és a domonkos, valamint a ferences (később bencés) templommal együtt a Szent Mihály templom kriptáit is bezáratták és megtiltották a további használatukat.⁶ Így új kriptákra volt szükség és ezzel kapcsolatban olvashatunk utólag a Magdolna-kápolnáról 1789-ben, amikor megemlíti, hogy már lebontották, de van egy boltozott pincéje, abból lehetne kriptát csinálni és elrendelik a terv készítését.⁷

A kápolna pontos helye és alakja eddig ismeretlen volt. A Soproni Áll. Levéltár térképgyűjteményében azonban találunk egy színezett kézirajzot, amely a Szent Mihály templom környékéről mutat pontos térképet és ezen a tárgyalt kápolnát is megtaláljuk, az azóta már ugyancsak eltűnt Szent Mihály-kapu mellett.⁸ Az alaprajz egy aránylag kisméretű, de a Jakab-kápolnánál valamivel hosszabb kápolnát mutat, szögletes szentélyzáródással, kívül támpillérekkel, keletkezési idejének, a 15. század közepének megfelelően. A rajz jól érzékelteti a romos állapotot, mindkét oldala már át van törve, körülötte pedig elvadult bokros környezetben nagyobb kövek, faltöredékek hevernek. A rom-kápolnán belül felirat: „*Rudera der sogenanten Magdalena*

1 Házi J., Sopron középkori egyháztörténete. Sopron 1939. 121.

2 Póda E., A soproni kath. „Parochia” és a Soproni Kath. Hitközség története. Szent Jakab kápolna Sopronban. Sopron 1892. XIII.

3 Póda E. i. m. 62.

4 Hans Georg Ritter's Oedenburger Chronik... Herausgegeben von Ivan Paúr. Oedenburg 1874. 19.

5 Bán J., Sopron újkori egyháztörténete. Sopron 1939. 284.

6 Bán J. i. m. 409–412.

7 Sopron város, Tanácsjegyzőkönyv 1789. XI. 5. 2614. tétel. Soproni Áll. Levéltár. Csatka Endre szíves közlése.

8 Soproni Áll. Levéltár Sv. T. 30/I. a. 6.

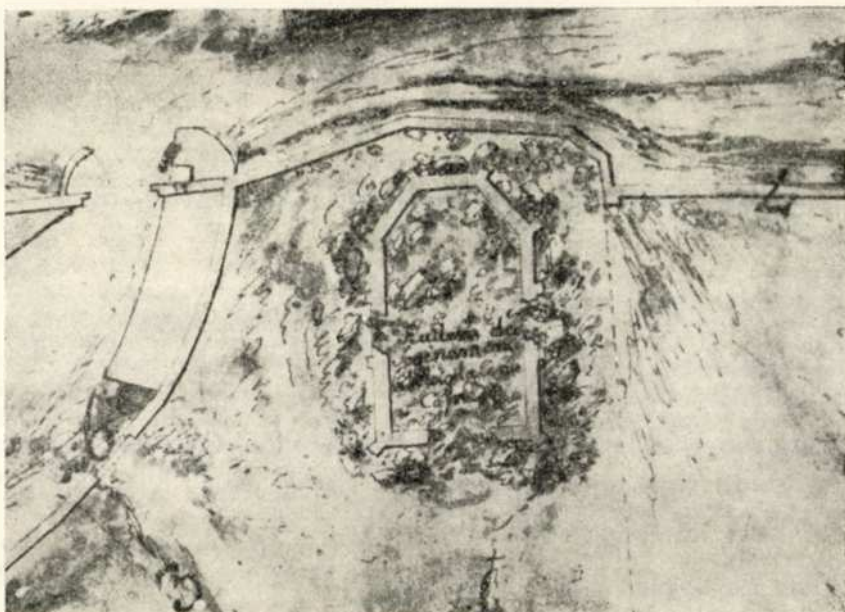
1. A Szt. Mihály templom környéke a 18. század második felében

Capelle". A térkép készítőjét nem ismerjük, keltezve sincsen, de minden jel arra mutat, hogy a temető-rendezéssel kapcsolatban készült, tehát 1775 után, de 1789 előtt, mert akkor már nem állt a kápolna.

A helyszínen, az ún. régi temető Ny-i sarkában, ma már nyomát sem találjuk.

Valószínűleg kriptának sem használták fel, mert a szentély helyén egy 19. század közepéről származó kisebb épület, a hajó többi részén pedig ugyancsak múlt századbeli egyszerű földsírok vannak.

Nováki Gyula

2. Az egykori Magdolna-kápolna

Volt-e Sopronban Götjen nevű nyomdász?

A SSz 1961-ben tanulmányt közölt tőlem a soproni nyomdászat múltjáról a 18. század első felében. Itt említettem Götjen nevű nyomdászt, aki Németh Jánosnak cikkében ezzel a címmel: A Magyar Országai és Erdélyi Könyvnyomtatóknak neveik, és a helyek, a hol, és az idő, a meddig nyomtattak kerül említésre. A cikk a Tudományos Gyűjtemény 1817-es évfolyamának 11. kötetében jelent meg. Németh csak annyit mond róla, hogy 1736 után működött Sopronban. Magamnak pedig az volt az észrevételem röviden: Róla eleddig semmiféle adat nem került fel.

Mindamellettt nyugtalanított Németh közlése és szerettem volna tisztázni Göt-

jen soproni működését. Sikerült a soproni Berzsenyi Gimnázium híres könyvtárában Németh Jánosnak egy latin nyelvű füzetére bukkanni, amely a Götjen-közlés forrását megvilágította. 1818-ban ugyanis az említett Németh Pesten Trattnernél Memoria typographiarum regni Hungariae (A magyar királyság nyomdái) címmel újabb idevágó munkát jelentetett meg és ebben a 143. lapon Szavoyai Jenő hercegről szóló gyászbeszédet közöl (Lobrede auf ... Eugenius Franciscus Herzog v. Savoyen ... in der Metropolitankirche zu St. Stephan gehalten). Jelzése: Oedenburg bey J. C. Götjen. Évszáma nincs, októv, 68. lap. Felkérésre Borsa Gedeon szíves volt a Széchényi

Könyvtárban a könyvnek utánanézni, meg is találta és íme a címlapról világosan kitetszett, hogy a gyakran megeső, fatálisan téves olvasás oka a bonyodalomnak, ugyanis nem Oedenburg áll ott, hanem Oldenburg, az írott e és l könnyen felcserélhető. Götjen tehát oldenburgi nyomdász volt és nem soproni. Eugen herceg tudvalevőleg 1736-ban halt meg, a beszéd a második kiadást érte meg, tehát Németh datálása helyes volt, ha 1736 utánra keltezte a munka második kiadását. A soproni nyomdászat történetét azonban ez már éppen olyan kevésbé

érdekli, mint az, hogy a szerző Peickhardt jezsuita volt, és hogy a bécsi beszédet mért éppen Oldenburgban nyomatták ki másodízben.

Mellesleg a derék Stark János soproni grafikust is általában, hasonló téves olvasással, bizonyos lexikonok el szokták vitatni tőlünk és Oldenburgnak adni. Valószínűleg e német városban született Kamiensky híres lengyel zeneszerző is és nem Sopronban, ahogy szintén lexikonok hirdetik, itt legalább az anyakönyvekben nem szerepel.

Csatkai Endre

Néhány adat a soproni zenei művelődés történetéhez

1962 elején jelent meg Csatkai Endre fáradságos, körültekintő, nagy hozzáértést mutató újabb munkája: „A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848—1948.” Mint ennek a kornak szinte utolsó öt évtizedében működő muzsikuskus, szabad legyen egy pár kiegészítő adatot közölnöm.

Ugy találtam, hogy Zupancsics Miklós munkássága nem kapta meg a kiérdemelt méltatást. Ha Sopron kamarazenéléséről hírneves, abban neki óriási része van, mint annak megalapítója, szervezője, még ha legtöbbször csak a háttérből, csendben irányította is évtizedeken át Sopron muzsikáját. Működésének hangsúlya mindig a kamarazenére esett. Az első világháború előtt alig volt ház Sopronban, ahol Zupancsics- és Altdörfer-tanítványokból ne állhatott volna össze, ha nem is mindig quartett, vagy trió, de legalábbis zongora-hegedű duó. Tanítványaiba Zupancsics utánozhatatlan módon át tudta vinni a zene iránt érzett fanatikus szeretetét. A könyvben említett ellenséges viszony Zupancsics és Kossow Jenő között nem volt örökéletű, Kossow maga is nemegyszer részt vett Zupancsicsnak vasárnap délelőttönként tartott kamarazenei összejövetelein, annak lakásán, sőt később, pozsonyi karmester korában többször áthívta kisegíteni, hol mint hegedűst, hol mint csellóst. A mester létesítette a Haydn-Mozart-Beethoven Klubot, amely azonban alapszabályok nélkül működött, tagdíja sem volt. Mikor Zwinz karmester az első világháború után beolvastotta a Zeneegyesületbe, ezzel nem örvendeztette

meg Zupancsicsot és híveit, akik szíve-
sebben maradtak volna önállóak.

A klubot csakis a zene szeretete tartotta össze. 1919-ben Kellner Sándornak, a város és megye népbiztosának, aki nagy zenekedvelő volt, kívánságára a klub több vasárnap délután hangversenyeket rendezett, belépődíj nélkül a munkások részére; a vonósnégyes tagjai Hoffer Ottó, Klafszyk Henrik, Zwinz Károly és maga Zupancsics mester voltak.

Az első világháború előtt a fúvós hangszereknek nem sok képviselője akadt Sopronban, bécsi zenészek segítették ki a szimfonikus hangversenyeken a zenekart. Különösen az első világháborút közvetlenül követő években nagy volt Ausztriában a nyomor, és ekkor szinte versenyeztek a bécsi művészek, hogy az aránylag jobban ellátott Sopronba jöhessenek. Ily alkalommal ismerkedett meg városunkkal Bartos Frigyes, kiváló kürtös, itt is ragadt és a rézfúvósok tömegét nevelte fel. Így érthető, hogy számos alakulatnak volt fúvós zenekara, így a hadastyánoknak, a Vasárugyárnak, a SOTEX-nak, Pamutipárnak, Concordiának stb.

Wurditsch Antal karnagy említését is hiányolom. 1919-ben a színházi zenekar élén egy igen jó zenekari hangversenyt adott. Mint kommunista, a rendszer bukása után kénytelen volt Ausztriába menekülni; egyébként maga is alapított korábban zenekart Zenebarátok Zenekara címmel, amely főleg a dolgozók rendezvényein szokott közreműködni.

A neves soproni cigényprímások között Nyáry Rudit nem szabad említetlenül

hagyni. Igaz, hogy zenészeivel együtt sokszor volt távol. Egy alkalommal Klafszy Antal, neves osztrák zeneszerzőnek beszéltem e zenészek csodálatos zenei képességeiről, nem hitt nekem: elvittem a Csitkovics kávéházba, hol akkor Nyáryék muzsikáltak. Egy szünetben a zeneszerző kisebb előadási darabot írt, de csak a vezető szólamot, és íme öt perc múlva a zenekar kifogástalanul már játszotta is. Makkay Bélának, a félvilágot bejárt kiváló zenésznek is volt egy különlegessége: hangszerismeretéről híresedett el. A Waldbauer-Kerpely vonósnégyes játszott Sopronban; Kerpely tőlem érdeklődött, igazak-e a hírek Makkayról. Makkay Béla természetesen ott volt a hallgatóság soraiban, behívtuk a művész-szobába, Kerpely csellója a sarokban állt és Makkay öt lépésről egy pernyi gondolkodás után megnevezte mesterét. Erre a vonósnégyes többi tagjai is próbára tették, Makkay

megállta a próbát. Egyébként a bécsi konzervatóriumot végezte.

E sorok írója oly szerencsés volt, hogy kamarazenesz és zenekari szereplése mellett 1936-ban a nyári Liszt-ünnepségek alatt a Liszt-emléktábla leleplezésekor a színhelyen vezényelhette a zenekart, amely Liszt Ünnepi dalát adta elő, a meglévő fúvósok lehetőségeihez képest írta át a szegedi Király-König Péter, neves zeneszerző.

Sopron zenekari életének feléledését már 1945-ben megérhettük Samsonov-Love szovjet karnagy jóvoltából, majd Portnof karnagy is vezényelt egy hangversenyt. Samsonov-Love nagy zenei elményt szerzett azzal a még romos Sopronnak, hogy lehozatta Bécsből a híres Wiener Symphoniker teljes zenekarát, amely a városi színházban hangversenyzett.

Klafszy Henrik

Emlékezés a soproni temetőben Tóth Ágoston születésének 150. évfordulóján

Az 1962. év október 28-án volt 150 éve annak, hogy Marcaliban napvilágot látott Tóth Ágost Rafael, a későbbi hős

Tóth Ágoston fényképe

honvéd ezredes, a nagyműveltségű tudós térképész. Egy borongós, esős novemberi napon a Magyar Geodéziai és Kartográfiai Egyesület soproni szakosztálya összegyűlt

a régi szent Mihály templom mögött elterülő műemlék temetőben és a magasra nőtt tuja piramisok között álló síremlékre letette nemcsak a megemlékezés, de a tisztelet koszorúját is.

A magyar geodéták, térképészek megilletődött tisztelettel adóztak az előtt a magyar szellemi nagyság előtt, aki egész életét a hazának, a tudománynak szentelte és küzdött, hogy legyen magyar csillagda, legyen magyar szintezési hálózat, legyenek magyar térképek. Fáradhatatlanul beszélt, írt, harcolt ezeknek és még számos más, a nemzet haladását elősegítő jó ügy érdekében. Megvalósulásukat sajnos, életében nem érte meg, sőt úgy érezte, hogy minden erőfeszítése hiábavaló, és félrevonult, elkeseredve írta fel naplója élére a címet: „Egy élet elvesztett fáradozásai.” Való igaz, hogy az a kor, amelyben küzdött a szellemi jóért, a szellemi értékért, csak kevesek részéről mutatott megértést az ilyen törekvések iránt. Tóth küzdelme azonban csak látszólag volt hiábavaló: azok az eszmék, amelyekért életében oly sokat fáradozott, az ő korában még csak érelődtek, hogy majdan nagy lendülettel induljanak el azon az úton, amely út elvezette a ma-

gyar geodétákat, térképészeket a tudás magaslatai felé. Amíg Tóth még szégyenkezve jelentette az antwerpeni nemzetközi fokmérési kongresszuson 1869-ben, hogy Magyarországnak nincs csillagdája, nincs szintezési hálózata, addig egy mai jelentésben több csillagdáról, több szintezési vonalról számolhatnánk be. De azt is jelenthetnők, hogy van nemcsak katonai térképészetünk, de polgári térképészetünk szervei is magas szinten végzik nemzetközileg is felelős munkálataikat.

Ki volt hát az a férfi, aki annyira szíven hordozta a magyar geodéziát, a magyar térképészetet? Családja soproni volt. Atyja Tóth József, az Esterházy majd a Széchenyi birtokok ügyésze. Anyja a jeles Kőszeghy Márton család sarja volt, Johanna. Tóth Ágoston Sopronban élt, ott, valamint Fertőszéplakon járta iskoláinak elejét, majd katonának ment. Ekkor Bécs lett a tanulás központja, ahol nemcsak a nagyhírű és kitűnő Ingenieur- und Genie-Akademie-t vallotta Alma Mater-ének (1827-ben került ebbe a nagymúltú intézetbe), hanem a bécsi Műegyetem előadásait is szorgalmasan és ambíciózusan hallgatta. A magyar szabadságharc kitöréséig a béke katonája volt, de amikor a magyar nemzet ügyéről volt már szó, elhagyta századosi rangját, kilépett az osztrák hadseregből és a magyar honvédség őrnagya lett. Mint zászlóaljparancsnok, mint ezred- majd később mint hadtestparancsnok egyik győzelmet a másik után vívta ki. Talán legszebb haditette a hegyesi csata volt, amikor Jellasich bácskai haderejét áttörte és visszazorította délre. Ragyogó katonai pályájának Világos vetett véget. Halálra ítélték, de azután 18 évi várfogságra kapott kegyelmet. Olmützben töltött le 7 évet. Amnesztia mentette meg a további börtöntől. Kiszabadulva csak igen nehezen tudta életét fenntartani. A megalkuvók gyűlölték a 48-asokat, ahol csak lehetett, ellenük tettek. Hosszú éveken át gazdálkodott, így Nagycenken is tanított, de mindenütt el kellett viselnie az aulikusok tiszúrásait. A kiegyezés meghozta részére is a lelki elnyomatás végét. Felszabadult lélekkel, óriási tettvággyal fogott hozzá új állásában régi kedves munkájához, a térképezéshez. Tanult, utazott, dolgozott, csak azért, hogy Magyarországnak is legyen térképező intézete, hogy hazája bekapcsolódjék az

európai művelődésbe, a tudományos világ vérkeringésébe. Tanított a budapesti egyetemen, lelkesített mindenütt, ahol lehetett, ellenfeleinek azonban mindig sikerült valami gátat vetni tudományos alkotó munkája útjába. Tóth azonban mindig újra kezdte. Tudományos munkásságáért a M. Tud. Akadémia levelező tagjává választotta. Csak akkor vesztette el végleg munkakedvét, amikor saját miniszterének szinte lebecsülő szavait kellett végighallgatnia. Ugyanis a bécsi világkiállításon vett részt ügyosztálya. Szép domborművekkel és jeles térképekkel szerepelt. Kitüntették munkáját. Elkészítette az európai nemzetközi felmérési kongresszusról a jelentését. Mivel ismerte egyesek nagy ellenszenvét személye és törekvései ellen, megírta egy szerszmind nyugdíjaztatási kérvényét és így felszerelve jelent meg miniszterénél.

Írjuk le a jelenetet, amelyet Tóth megörökített naplójában. — Jelenti szabadságról való visszatérését. Semmi válasz. — Jelentette, hogy szép és értékes térképgyűjteményt kapott Festetich Taszilótól. — Jól van, volt a felelet. — Jelentette az antwerpeni kongresszus anyagának összefoglaló írását, és hogy a bécsi világkiállításon éremmel tüntették ki az ügyosztályt. „Olyan sok érmet osztogatnak egészen méltatlanoknak, hogy ez egyáltalában nem kitüntetés.”

„Ez volt az egyetlen elismerés, amit nekem miniszterem adott” — írja Tóth. Mindenesetre ilyen sértő, esetlen válasz, akármennyire nem bírta is Tóthot Kerkápoly, nem volt miniszterhez méltó válasz.

Tóth tehát elővette nyugdíjaztatási kérvényét és azt is átnyújtotta. Ez ugyan meglepte a minisztert, de átvette és intézésre továbbadta. Úgy látszik, Kerkápolyban valami szikra világossá tette helytelen viselkedését és legalább a nyugdíjazási kérvényt előnyös támogatással küldte tovább.

Nyugdíjidejét Ausztriában élte le. Sokat dolgozott, rajzolt és írt akkor is, míg nem 1889. június 6-án agyvérzés kioltotta életét. Grazban halt meg 77 éves korában. Utolsó kívánsága volt, hogy hazai földben pihenjen. Ezt a kívánságot hön szeretett felesége teljesítette is. Sopronban temette el és sírja fölé emeltette azt a fekete márvány emlékkövet, amelyet Tárczy-Hornoch Antal dr. akadémikus,

Tóth iránti legnagyobb tisztelettől indítva bekapcsolt a magyar háromszög-hálózatba: a tudós geodéta a tudós geodétának, a múlt tisztelője a múlt harcosának. Ezzel Tóth sírjára soha el nem hervadó virágot helyezett, igazolva a sokszor idézett nagy francia filozófus szavait,

hogyan „igazán csak az hal meg, akinek emlékét már egyetlen szív sem hordozza”. Tóth Ágoston emlékét pedig sok szív hordozza. Tisztelet tehát emlékének, tisztelet minden törekvésének.

Irmédi-Molnár László

Újabb adalékok a soproni természetrajzi gyűjtés történetéhez

A SSz 1960. évfolyamának 92/93., továbbá az 1962. évnek 284. lapján szólunk a soproni természetrajzi gyűjtés múltjáról, említve benne Torkos József, Gallus Ferenc, Ocskay Ferenc, Rummy Károly és Fábry Sámuel gyűjtési körét. Az alábbiakban ez adatokat néhány mással bővítjük. 1847-ben ugyanis a tudósgyűlés tiszteletére többek között „természettani” kiállítás is volt. Erről Eötvényi F. a győri Hazánk c. lapban (101. szám) részletes tudósítást közöl, amelyből megtudjuk, hogy Ocskaynak kígyó- és gyíkgyűjteménye is volt; ennek érdekességéppen említi a cikk a másfél láb hosszú krokodilust. Rovargyűjteménye mintegy 200 darabból állt csak ugyan, de a külföld nevesebb példányai mindegyik világrészről képviselve voltak. Különlegessége e

téren ezenfelül 300 változatban egy szöcskegyűjtemény. Vidák Össe bencés, aki egyébként a tudósgyűlésen az első soproni művészettörténeti összefoglalással jelentkezett, 3000 darabból álló rendezett rovargyűjteményt is mutatott be, ugyan csak neki volt gazdag madárgyűjteménye, úgyszintén madártojásai, amelyekkel Ocskay gyűjteménye is dicsekedhetett. Bizonyos Kayszrat is állított ki madarakat. Végül „föld- és kőművek, corallok, kövesült állat hal-maradványok” adtak külön csoportot, szintén Ocskay, továbbá Pürtzel voltak a tulajdonosai. Az utóbbi bizonyos azonos azzal a jogtudóssal, akit Csatkai a soproni műgyűjtésről szóló füzetében mint metszetek és régi térképek gyűjtőjét említ.

László Ernő

Fekete nyárfa a Frankenburg úton.
1937-ben kivágták

Művelődési események 1961-ben

Az 1961. évi kultúrmérleg összeállításánál öröndetesen tapasztalható a kulturális igényesség mellett a gondos és mindenkivel törődő változatosság. Csak így lehetett elérni a fokozódó érdeklődést és ennek köszönhető, hogy egy-egy előadáson átlagosan már 100 főnél több volt a látogatók száma.

252 TIT előadáson 13 126, a Liszt Ferenc Művelődési Házban lebonyolított és az ismeretterjesztés körébe tartozó 178 rendezvényen összesen 67 247 a résztvevők száma.

Szomorúbb a színházi élet statisztikája. A győri Kisfaludy Színház 11 előadásából 9 volt a könnyű műfaj (zenés komédia, operett, daljáték) és 2 komolyabb, nívósabb előadás. Ez a visszafejlődés részben a színházi technikai fogyatékosságokkal (fűtési nehézségek) függ össze.

Változatlanul élénk volt a látogatottság a filmszínházakban és a televízió elterjedése ellenére is szép számmal látogatták különösen a szélesméretű filmek előadásait.

A főbb események statisztikája

Ismeretterjesztő előadások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Tárgykör	Előadások száma	Résztvevők száma
Politika	12	4366
Közgazdaság	2	126
Történelem	6	698
Művészettörténet	16	1834
Különfélék	26	3653
Műszaki tárgy	6	851
Agrártudomány	3	393
Egészségügy	6	626
Sport	3	764
Összesen:	80	13 311

A Soproni Városi Tanács „Liszt Ferenc” Szimfónikus Zenekarának hangversenyei a Liszt Ferenc Művelődési Házban.

1961. III. 11. Wagner: Nyitány a NÜRNBERGI MESTERDALNOKOK c. operából
 Chopin: II. zongoraverseny (f-moll, op. 21)
 Beethoven: III. Szimfónia (Eroica)
 Közreműködött: A. Mihálka Margit
1961. V. 6. Mozart: Nyitány a SZÓKTETÉS A SZERÁJBÓL c. operából
 Beethoven: D-dúr hegedűverseny

Mozart: g-moll Szimfónia Köch. No. 550
Közreműködött: Kovács Dénes

1961. VII. 8. Liszt: LES PRÉLUDES
Mozart: A-dúr zongoraverseny (Köch. 488)
Bartók: III. zongoraverseny
Közreműködött: FISCHER ANNIE

1961. X. 22. LISZT FERENC SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL
Liszt: TASSO
ESZ-DÚR ZONGORAVERSENY
LES PRÉLUDES
Közreműködött: ZEMPLÉNI KORNÉL

Az Ógabonater a Lackner utca megnyitása előtt 1890 körül

Hangversenyek és különféle rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban:

1961. IV. 22. ANDRÉ GERTLER (hegedű) Belgium
DIANA ANDERSON (zongora) Belgium
Bach: f-moll szonáta
Beethoven: G-dúr szonáta op. 96
Bartók: I. szonáta
1961. VII. 1. ANTAL IMRE a nemzetközi Liszt—Bartók hangverseny
magyar résztvevője
Liszt: Desz-dúr Consolation, XV. Rapszódia
Mefisztó-keringő Legiorozza
Bartók: 6 román tánc
6 tánc bolgár ritmusban
Szvit op. 14
1961. VII. 2. AZ ALPESEKTŐL A KISALFÖLDIG
Kapuvári Népi Együttes
A Városi Tanács Központi Fúvószenekara

1961. X. 10. EMLÉKEST a Német Demokratikus Köztársaság megalakulásának 12. évfordulója alkalmából Siegfried Hentzsch, Kulcsár Klára, Mészáros Tibor, Bencsik Erzsébet, Szabóné Schey Márta mm
A Liszt Ferenc Szimfónikus vonósnégyese
1961. XI. 18. A FERTŐDI HÄYDN KÖRUS HANGVERSENYE
Vezényelt: Kovács Sándor
Közreműködött: Horváth Ferenc, Jankó Katalin, Pintér László, Maros Ernő
1961. V. 20. INTÉZETI HANGVERSENY
A MEGYEI TANÁCS KAMARAZENEKARA
Vezényelt: Halmos László
Közreműködött a Felsőfokú ÓVÓNÓKÉPZŐ INTÉZET énekkara
Vezényelt Törzsök Béla
1961. VII. 9., 15. KÉKFRANKOS SZIMFÓNIA
A Városi Tanács Központi Fúvószenekara, a brennbergi bányászszramli, a Havasi Gyopár kvartett és Bettelheim Vilmos
1961. IV. 28. KÖRUS-HANGVERSENY
A Soproni Martos Flóra Leánygimnázium, a Szombathelyi KISZ Ifjúsági Ház és a Savaria Művészeti Együttes
Vezényeltek Békefi Antal és Horváth Rezső
1961. VII. 18. LENGYEL-MAGYAR EMLÉKEST
Szendrei Imre, Pavlánszky Edina, Bodor Tibor
1961. X. 28. MISKOLCI BARTÓK BÉLA ZENEMŰVÉSZETI SZAKISKOLA női karának hangversenye
Vezényelt: Kardos Pál
Közreműködők: Osvay Ágnes, Rőczey Ferenc
1961. XII. 10. A MORVA ÁLLAMI FILHARMONIKUS ZENEKAR (OLOMOUC) HANGVERSENYE
Vezényelt: Jaromir Nohejl
Dvorák: VII. szimfónia (d-moll. op 70)
Pauer: Scherzó nagyzenekarra
Smetana: MOLDVA Szimfónikus költemény
Janáček: Bulba Tarasz Rapszódia
1961. V. 9. SZERELEM... SZERELEM
Irodalmi összeállítás a magyar és világirodalom szerelmes verseiből
A SOPRONI IFJÚSÁGI IRODALMI SZÍNPAD együttese
Bárdos Károly, Gombay Ildikó, Gombócz János, Kulcsár Klára, Lőrincz Norbert, Szívós Sándorné, Takács Zsuzsa, Varga Vince
Zongora: A. Mihálka Margit
Összekötő szöveg: dr. Szabó Jenő
1961. III. 14. SZÉP MAGYAR VERS
Az Erdőmérnöki Főiskola Művelődési Tanácsa és a Liszt Ferenc Művelődési Ház rendezésében
Török Erzsé, Horváth Ferenc, Jancsó Adrienne
1961. V. 19. SZONÁTA-EST
Simon Atala, Horváth Rezső
Mozart: Szonáta e-moll (K. 304)
Beethoven: Szonáta D-dúr (op. 12)
Farkas Ferenc: Szonatine (Hannover)
Grieg: Szonáta F-dúr
1961. IX. 20. VIETNAMEI EMLÉKÜNNEPÉLY
Nguyen Van Hing nagykövetségi ügyvivő és Faller Jenő közreműködésével

1961. II. 12. ZENÉSZBÁLI FÜVŐSZENEKARI HANGVERSENY
A Városi Tanács Központi Fűvőszenekara
Vezényelt: Sziklai Adolf

1961. évi rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Asztalitenisz-versenyek III. 5, IV. 20, VI. 14.
Az Asztalosipari Ktsz ünnepélye III. 18.
A Balettiskola vizsgálója VI. 18.
Bábcsoportképzés, vezetők oktatása XII. 14., 21.
Bersenyi-émlékünnepély V. 24., VI. 7.
Brunszvik emlékünnepély XI. 27.
Fenyőfa-ünnepély XII. 24.
Ifjúsági KISZ-akadémiák I. 11., II. 13., IV. 17., V. 8., XI. 13., XI. 20., XII. 4., 11., 19.
Ifjúsági Klubest III. 23.
Képzőművészetet kedvelő gyermekek klubja XI. 19., XII. 10.
Képzőművészeti könyvkiadás. Ankét. XI. 17.
KISZ kulturális seregszemle III. 25.
Közalkalmazottak akadémiaja XI. 13., 27., XII. 11., 27.
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vándorgyűlése V. 21., 22.
Mesefilmek bemutatása IX. 24., X. 15., X. 28., XI. 12., XI. 26., XII. 4.
A Munkásörtség emlékünnepélye III. 4.
Népi táncok oktatása XI. 19., XII. 17.
Nők akadémiaja I. 3., II. 7., III. 7., V. 2., VI. 6., X. 3., 10., 17., 24., XI. 14., 27., 28., XII. 12.
Növendékhangverseny. A Liszt Ferenc Zeneiskola növendékeivel VI. 16.
Nyelvtanfolyamok indítása IX. 11., 12., 20.
Az Októberi Szocialista Forradalom emlékünnepélye XI. 4.
Pedagógusok napja VI. 4.
Sakkverseny II. 16.
Találkozás az íróval. A József Attila Leánygimnázium rendezésében III. 3.
Tanévnyitó ünnepélyek IX. 1., 4., 5., 7.
Vallomások. A József Attila Leánygimnázium rendezésében. IV. 14.

Kiállítások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Liszt Ferenc emlékek — Mi készül Sopronban? — Győr-Sopron megyei népművészet — Ipari Kiállítás — Magyar-Szovjet Barátság 15 éve. A kiállítások látogatóinak száma: 51 301 (A Soproni Ünnepi Hetek kiállításait 33 829 fő tekintette meg).

Egyéb kiállítások

Munkásmozgalmi dokumentumok (Bersenyi Gimn.) Színes Fotóművészet. (Az Erdőmérnöki Főiskola foto-tanszékének kiállítása a Petőfi téri Festőteremben.)
Természetvédelem (Orsolyatéri iskola).
Modern bútorok. A Siketek Faipari Intézete növendékeinek készítményei a Petőfi téri iskola dísztermében.
Vietnami népművészet (Bersenyi Gimn.).
A SOPRONI FOTOKLUB EREDMÉNYEI. (Metesz-helyiség).
Természetbarátok kiállítása (Orsolya téri iskola).

Rendezvények az Ady Endre Kulturházban

A Természetráajz, Munkásmozgalom, Irodalom, Egészségügy. Történelem, Művészettörténet, Társadalomtudomány és Film témaköréből összesen 14 előadás.

Rendezvények az Erdőmérnöki Főiskola KISZ Házában

4 irodalmi, 3 zenetörténeti, 4 társadalomtudományi, 1 kémiai, 5 földrajzi (élménybeszámoló) és 1 filmesztétikai előadás. Összesen 18 előadás.

*Rendezvények az Elzett Vasárugyár Petőfi Sándor
Művelődési Otthonában*

7 műszaki, 4 egészségügyi, 2 történelmi, 7 társadalomtudományi, 1 közgazdasági és 6 politikai tárgyú, összesen 27 előadás.

A Központi Bányászati Múzeum Haydn-kertjében hangversenyek

Kamarazene VI. 28., VII. 3., 7., 14. Közreműködött a soproni Áll. Liszt Ferenc Zeneiskola.

Zenei rendezvények az Ady Endre Kultúrházban

BÍBORMADÁR. Az Orsolya téri Általános Iskola úttörőinek előadása XII. 7., 8.
OPERA OPERETT-HANGVERSENY. A Városi Tanács Központi Fúvószenekara.
TÜNDÉRKERT ARANYALMÁJA. A Hunyadi utcai Ált. Iskola előadása IV. 13.

1961. évi szabadtéri rendezvények a Beloiannisz téren

1961. VI. 24. NYÁRESTI SZERENÁD — TORONYZENE
A Kisipari Szövetkezetek énekkara, vezényelt Radó Ferenc
A Városi Tanács Központi Fúvószenekara vez. Sziklai Adolf
1961. VI. 29. INDULÓK, KERINGŐK. Fúvószenekari hangverseny
1961. VII. 5. OPERA OPERETT-EST Fúvószenekari hangverseny
1961. VII. 13. MAGYAR-SZOVJET ZENEI EST Fúvószenekari hangverseny
1961. VII. 16. Du. Sétahangverseny a Lövér-szálló előtt
este Záró Toronyzene tűzijátékkal

Szinelőadások a Soproni Petőfi Színházban

66 nap alatt 83 előadás keretében 49 színházi, 19 sport és 15 ünnepi rendezvény

A színházi előadások

- A Kisfaludy Színház vendégjátéka
- I. 31., és II. 16. NEBÁNTSVIRÁG Hervé operettje
- III. 16., V. 18. SZERESS BELÉM, Abai Pál és Horváth Jenő zenés komédiája
(TV-közvetítés)
- IV. 3. AZ ARANYEMBER Jókai Mór regénye után készült dráma
- IV. 25. és VI. 27. SYBILL, Jakobi operettje
- VI. 14. SZABADSZEL, Dunajevszkij operettje
- VIII. 16. AZ ÖRDÖGLOVAS, Kálmán Imre operettje
- IX. 30. VÁCI UTCA, zenés komédia Viski András zenéjével
- XI. 12. és 18. A CIGÁNYBÁRÓ, Johann Strauss romantikus daljátéka
- XII. 3. ÉJFÉLI MISE, Peter Karvas drámája

A Soproni Vasas Művészegyüttes

- III. 24., 25., 26., VII. 9. TARTUFFE, Molière vígjátéka
Locsmáncsi Erzsébet — Mészáros Tibor — Kovács Éva — Hetessy László
Katona Antonia — Schulek Gyula — Varmuzsa Ferenc
- XII. 9., 10. AZ ÉJSZAKA ÚTJÁN, Renato Delli bűnügyi játéka
Mészáros T., Robb Vilmosné, Nagy Imre, Schulek Gyula

Különféle munkásszínjátékok

V. 5. Kénytelen házasság, Botcsinálta doktor, Molière vígjátékok
Az Erdész Színpad előadásában

A hajdani fürdőház a Halász kunyhónál 1890 körül.
Petrik Lajos felvétele

A Tómalom 1890 körül. Petrik Lajos felvétele

Hangversenyek a színházban

- I. 20. Örökszép melódiák, Jelmezes zenés játék
- I. 21. A Határórség zenekarának hangversenye

- II. 8. A Szovjet Tiszti Zenekar hangversenye
- II. 26. A Magyar Rádió és Televízió Zenekarának hangversenye
- IV. 9. Holéczy Ákos zenekarának hangversenye
- IV. 17. A FORRADALMAK DALAI, a Kisipari Szövetkezetek Dalárdájának és a Városi Tanács Központi Fúvószenekarának hangversenye
- VII. 15. MŰLT ÉS JÖVŐ, hangverseny az Odry Árpád Művészotthonban
- VII. 17. WRCLAVI NÉPI EGYÜTTES, Nizzai díjjal kitüntetett lengyel együttes műsora
- X. 16. Egész évben szilveszter. Budapesti kabaréműsor

Különbéféle rendezvények a színházban

- II. 23. KISZ-előadás Irakról
- III. 5. A Nemzetközi Nőnap ünnepe
- III. 24. Kulturális seregszemle
- IV. 15., 16. FELSŐFOKÚ KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK
KULTURÁLIS SEREGSZEMLE
Kaposvár, Keszthely, Mosonmagyaróvár, Szombathely, Veszprém és Sopron
KISZ-együtteseinek versenye
- IV. 29. Fiatalok ünnepe
- IV. 30. Obsitosok búcsúztatása
- V. 6. Állami Bábszínház: Ludasmatyi
- V. 7. Anyák napja a Nőtanács rendezésében
- V. 14. A KILIÁN GYÖRGY KULTURÁLIS SEREGSZEMLE JÁRÁSI BEMUTATÓJA
A soproni járási körzeti bemutatókon legjobb eredményt elért kultúrsoportok bemutatója
- VI. 2. TÖBBSINCS KIRÁLYFI, általános iskolások előadása
- VI. 11. A KILIÁN GYÖRGY KULTURÁLIS SEREGSZEMLE megyei bemutatója
- VI. 18. A Balettiskola záróvizsgája
- IX. 29. A NÉPHADSEREG NAPJA
- X. 9. SZOVJET KULTÚREGYESÜLETEK ünnepélye
- XI. 6. AZ OKTÓBERI FORRADALOM ÜNNEPE
- XI. 22. A Magyar Néphadsereg Vörös Csillag Érdemrendjével kitüntetett Művészegyüttesének ajándékműsora
- XI. 29. Az Ezüstitfurulya, az Állami Bábszínház előadása
- III. 17., 18., 19. Tornaünnepélyek
- 16 alkalommal ökölvívó-mérkőzések

A GYŐR-SOPRON MEGYEI IDEGENFORGALMI HIVATAL

rendezvényei a soproni üdülők és az Állami Szanatórium beutaltjai részére

36 zenei rendezvény. Résztvevők száma kb. 8000. Közreműködők a soproni Állami Liszt Ferenc Zeneiskola növendékei, a Városi Tanács központi fúvószenekara, a Budafoki Munkásdalárda, a Brennbérgi sramlizenekar, Szentgyörgyi Kálmán orgonazenével. 122 városismertetési séta 16 000 résztvevővel, 47 titfittképes előadás az üdülőkben és az Állami Szanatóriumban, 27 műteremlátogatás 900 résztvevővel.

1961.

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének előadásai

Faipari tudományos egyesület: tizenkettő előadás
Geodéziai és kartográfiai egyesület: öt előadás
Ipargazdasági osztály: egy előadás
Közlekedés és közlekedéstudományi tudományos egyesület: tizennyolc előadás

Mezőgazdasági és élelmiszeripari tudományos egyesület: négy előadás
Műszaki geofizikus tudományos egyesület: három előadás
Műszaki kémikus tudományos egyesület: tizenkét előadás
Országos erdész egyesület: hat előadás
Országos magyar bányászati kutató egyesület: hat előadás
Textilipari műszaki tudományos egyesület: tizenhét előadás
Építőipari tudományos egyesület: tizennyolc előadás
Bólyai J. matematikai tudományos egyesület: nyolc előadás
Agrártudományi tudományos egyesület: négy előadás
Összesen 115 előadás

Vendégelőadók voltak:

Czirfusz Miklós, Kecskés Mihály, Csanádi Etele, Raum Frigyes, Gallai István, Kelen Tibor, Nagy Elemér, Huszár Sándor, Horják Gyula, Pallai Marika, Solymos Rezső, Szendrey István, Richly Sándor, Soós Elek, Babos Árpád, Pajor Ferenc, Németh Jenő, Czirák József, Tokai István, Babók László, Füzi István, Wiesler József, Veres Pál, Pécs László, Erdész Nándor, Kardos László.

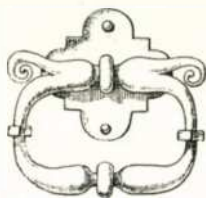
Soproni előadók voltak:

Nikolics Károly, Gyurkó Pál, Wallner Ákos, Gerencsér Miklós, Hárs György, Winkler Oszkár, Huszár Sándor, Sébor János, Horják Gyula, Nemki Ernő, Szendrey István, Hargitai Nándor, Benkő Ferenc, Berec Zoltán, Németh Kálmán, Fekete Tibor, Molnár Ernő, Hammerl Antal, Fogas István, Ramaszéder Károly, Szabó Zoltán, Kovács József, Horváth Péter, Starck Jenő, Bettelheim Vilmos, Szuszmán Antal, Mihalik Béla. mmm

A soproni filmszínházak 1961. évi műsora

A soproni Petőfi, Ady, Szabadság és Vörös Csillag filmszínházakban az év folyamán lepergett 416 műsorral 2161 előadás. A műsorok összetétele a következő volt: 163 fekete-fehér, 201 színes és 52 szélesvásznú. A műsorok származási helye: 301 népi demokratikus és 115 nyugati ország filmgyára.

Friedrich Károly

MEGEMLEKEZÉSEK

Lesenyi Ferenc

1887—1962

Lesenyi Ferenc a Soproni Erdőmérnöki Főiskola nyugalomba vonult tanára, 39 éven át Sopron város lakója, az erdészeti szakágazat terén kifejtett több mint 50 éves munkálkodás után, élete 75. évében 1962. szeptember hó 6-án elköltözött az élők sorából.

Lesenyi Ferenc 1887. április hó 28-án született Geletneken, Bars megyében. Az 1905/1906-os tanévre iratkozott be a Selmecbányai Akadémia Erdőmérnöki Szakára. Tanulmányait 1909-ben fejezte be. Eleinte Selmec környékén dolgozott, erdőmérnök gyakornoki minőségben. 1911-ben Kolozsvárra, majd 1912 áprilisában a Görgényszentimrei Állami Erdészethez helyezték. Ezen az állomáshelyén nyerte el a segéderdőmérnöki kinevezést is 1913 januárjában. 1914-ben Besztercére helyezték át, az Aranyosvölgyi vasútvonal építési munkálataihoz.

Lesenyi Ferenc képességei hamar kitűntek. 1917 szeptemberében erdőmérnökke neveztek ki. Ezt követően a minisztériumba került, ahol eleinte a Faértékesítő Hivatalban, majd pedig Kaán Károly titkáráként tevékenykedett.

Kaán Károly mellett — aki az alföld-fásítási törvény kezdeményezője volt, egyúttal a kapitalista idők legnagyobb magyar erdőszalakja is — figyelme egyre inkább a közgazdasági tárgyú erdészeti problémák felé irányult. Elvégezte a mű-

egyetem közgazdász-mérnöki szakát, s az itt töltött évek alatt átfogó képet kapott a magyar erdőgazdálkodás akkori helyzetéről.

Már főerdőmérnök volt, amikor 1923. december 15-én rendkívüli tanári kinevezéssel újra az Alma Mater falai közé költözött és kiváló pedagógiai érzékkel megáldott tanára lett a Soproni Főiskolának. Előadásait igyekezett mindig élvezetessé tenni hallgatósága számára. 1923-tól az erdőgazdasági politikai tanszék, majd 1939-től az erdőgazdasági politikai és jogi tanszék vezetője.

Az erdőgazdasági politika című tárgy mellett 1926-tól oktatta a nemzetgazdaságtant, az erdészeti adminisztrációt, 1927-től az erdészeti jogot, 1939-től a közgazdaságtant, 1940-től az erdészeti igazgatás című tárgyakat is.

Tanári pályáján gyorsan haladt előre, hiszen 1927. április 14-én főiskolai rendes tanárnak, 1934. július 18-án egyetemi nyilvános rendes tanárnak nevezték ki. 1951 augusztusában nyugdíjazták.

Oktatómunkája mellett kiterjedt irodalmi munkásság is fűződött a nevéhez. Főleg a hazai erdőgazdálkodás történeti feldolgozásával foglalkozott behatóan. Kiemelkedő munkái: az 1936. évi Nemzetközi Erdészeti Kongresszus részére írt műve: „A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete”, valamint az 1958-ban megjelent munkája: „A Selmecbányai Erdészeti Tanintézet története (1808—1946)”. Ezeken kívül mintegy 15 fontosabb dolgozata jelent meg az erdészeti szakajtó hasábjain.

Lesenyi Ferencet erdőszerepének kérdésében közel hozta a szocializmus eszméinek megértéséhez, azok támogatásához. Örömmel üdvözölte az erdők államosítását. Jól látta, a magyar erdők ügye a felszabadulással megfelelő kezekbe került. Ezért írta meggyőződéssel, mintegy örökségül hagyva az utódoknak, halála előtt alig néhány héttel: „Minden erőnkel arra kell tehát most már törekedni, hogy az erdészeti tudomány fejlődését fokozott mértékben vigyük előre, hogy minél nagyobb erővel támogathassuk a mi nagy és szép feladatunk munkálását: a szocialista magyar erdőgazdaság kiépítését és fejlesztését.”

Lesenyi Ferenc, aki életében oly nagy szorgalommal és szeretettel kutatta Alma Materét, a magyar erdőgazdaság múltját, 1962. szeptember 6-ával maga is belekerült volt intézete, Sopron város történelmi alakjai közé.

Somkúti Elemér

Hess egri festő oltárképe
az iváni templomban:
Szt. András vértanúsága

SOPRONI KÖNYVESPOLC

**Leopold Schmidt: Die Entdeckung des Burgenlandes im Biedermeier.
Studien zur Geistesgeschichte und Volkskunde Österreichs im 19. Jahrhundert**

(Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Band 25.)

Eisenstadt 1960, Burgenländisches Landesmuseum. 170 lap, 16 kép.

Az Österreichisches Museum für Volkskunde igazgatója és a bécsi egyetem professzora, Leopold Schmidt, sokoldalú múzeológiai és néprajzi munkássága közben gyakran talál időt arra, hogy a Burgenland kérdéseivel foglalkozzék. Idevonatkozó tanulmányainak gyűjteményéből állt össze ez az igen érdekes könyv, amely a Burgenland „fölfedezését” tárgyalja, a biedermeier-korban.

Magát a biedermeiert Schmidt professzor eléggé tágran értelmezi: a napóleoni háboruktól egészen az 1867. évi kiegyezésig. Vissza-visszanyúl azonban az előzményekig, egészen II. József koráig, az utolsó három fejezet hősei: a soproni néprajzkutató Bünker, a geológus Eduard Sueß és a néprajzzal is foglalkozó osztrák mérnök, Anton Dachler pedig már az első világháború idején, illetve röviddel utána hálnak meg. Tulajdonképpen tehát a XIX. századi osztrák és német „Burgenlandkunde” története a könyv, kevés francia és angol anyag (Alexandre de Laborde, John Paget) felhasználásával. De nemcsak a biedermeier-fogalom időbeli, hanem a mai Burgenland területi határait is átlépi Schmidt: utazói, írói, kutatói, akikkel foglalkozik, nem egyszer a mai Győr-Sopron és Vas megyék területére is eljutottak, vagy egyenesen ott működtek. Ez teszi a könyvet hazai kutatóink számára is olyan érdekessé, sőt becsessé. Igaz, a szerző néha kissé osztrák perspektívából látja a magyar népet, magyar történelmet, s néhány megállapítását meg lehetne kérdőjelezni. Rögtön hozzá kell azonban tennünk: a tudományos objektivitás, az elfogulatlanságra-törekvés határait általában nem lépi át, s így a vitatható pontokon sem válik bántóvá vagy sértővé.

Olyan érdekes német és osztrák írók és tudósok jutottak el a régi Nyugat-Magyarország területére, mint Zacharias Werner vagy Franz Grillparzer, a bécsi ballada-költő Johann Nepomuk Vogl, a liberális publicista Johannes Nordmann, a német etnográfia kutatásában úttörő Wilhelm Heinrich Riehl, s amellet sok, kevésbé ismert, de a tudomány vagy irodalom történetében mégsem jelentéktelen egyéniség. Itt legfőljebb csak azt hiányolhatjuk, hogy Schmidt professzor figyelme majdnem csak az osztrákokra és németekre terjed ki, s arról például nem vesz tudomást, hogy a XIX. század első felében olyan nagy szláv tudósok is jártak a mai Burgenland területén, mint a lengyel Kucharski és az orosz Szreznyevszkij, akik — egyébként soproni kiindulási ponttal! — a horvát falukat, horvát nyelvjárásokat tanulmányozták. Hiányoznak a horvát Burgenland-kutatás eredményei is — elsősorban a zágrábi Mate Ujevic jelentős munkái —, s a különben eléggé gazdag jegyzetanyagban csak egy-két magyar cím szerepel. Csatkai Endre, Thier László részben németül is hozzáférhető munkái, vagy a Soproni Szemle és Vasi Szemle ilyen szempontból igen fontos cikkei sajnos kívül maradtak Schmidt érdeklődési körén. Jó volna, ha egy újabb kiadásban pótolná ezeket a hiányosságokat, hiszen — mint ő maga mondta

nemrég e sorok írójának Bécsben — igen fontosnak tartja a magyar tudománnyal való kapcsolatokat.

Ezeknek előrebocsátásával mégis újból hangsúlyoznunk kell: a munka magyar szempontból is nagyon érdekes. Nemcsak, hogy a soproni Bunker János Rajnald, a századforduló nagy néprajzosa, vagy a pannonhalmi bencés Sztachovics Remig (akit Schmidttől eltérően nem horvát, hanem inkább szlovák származású embernek kell tartanunk!) külön fejezettel szerepel benne, hanem olvashatunk az osztrák utazó Franz Sartori (1782—1832) soproni és sopronbánfalvi élményeiről (16—20. l.), a költő Karoline Pichler nagycenki látogatásáról (30—31. l.), a Sopronba is eljutó osztrák „biedermeier-vándorról”, Adalbert Krickel-ről (51. l.), a Győry-család társaságában Szombathelyről Stájerország felé vándorló Johann Nepomuk Vogl-ról (66—67. l.), a Tarcsára utazó Grillparzer soproni és kőszegi időzéséről 1852. júliusában (80. l.), a biológus Gottlieb Haberlandt magyaróvári gyermekkoráról (129—131. l.) és sok egyéb győr-soproni vagy vasi vonatkozásról. Schmidt könyve ezért mindenképpen megérdemi figyelmünket.

Angyal Endre

G. Soós Katalin: A nyugat-magyarországi kérdés (1918—1919).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 67 l.

— **Érdekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat, 25. füzet.**

A szerző Soproni Szemlében megjelent előtanulmánya után nagy várakozással tekintettünk az értekezés elé, amely lényegében az osztrák—magyar határpörnek az első világháború végétől a magyar proletárdiktatúra bukásáig lejátszódott fázisát ismerteti. Első ízben használta fel az akkori békekonferenciának az amerikai külügyminisztérium által kiadott anyagát és vette igénybe a magyar külügyminisztérium és a bécsi magyar követség által kiadott diplomáciai iratokat. Nem találtuk azonban nyomát annak, hogy a burgenlandi tartományi levéltárban is kutatott volna, felhasználta azonban az idevonatkozó osztrák irodalmat.

A könyvnek igen jelentős soproni vonatkozásai vannak, hiszen Sopron lett a Tanácsköztársaság idején a nyugat-magyarországi német országrész központja. Nem érthetünk azonban egyet a szerzővel abban a tekintetben, hogy értekezését a tanács hatalomnak Sopronban való megszűnésével zárja le. A tanácskormány a német nemzetiségi kérdés rendezése érdekében tett intézkedései valóban igen figyelemre méltóak, azonban a proletárdiktatúra bukása nem jelentette a kérdéses területért folyt osztrák—magyar diplomáciai küzdelem első szakaszának a beveződését. A nyugat-magyarországi kérdés második szakasza akkor állott be, amikor Renner osztrák kancellár korábbi álláspontját feladva, a magyar ellenforradalom idején elutasító álláspontot foglalt el a népszavazással szemben. Ami az osztrák pártok álláspontját illeti, úgy véljük, hogy a szerző némileg általánosít. Nemcsak a nagynémet és keresztényszocialista, hanem a szociáldemokrata párt képviselőinek az álláspontja megoszlott az annexió kérdésében. Nem ártott volna mind ezzel, mind pedig az érdekelt lakosság hangulatával bővebben foglalkozni. A csornai ellenforradalom a nyugat-magyarországi kérdés tárgyalása szempontjából közömbös és kellően feldolgozott esemény. A szerző nem következetes a helynevek írása szempontjából. Vezérelvül szolgáljon, hogy magyar szövegben magyar helyneveket írunk és zárójelben tüntetjük fel az idegen nyelvű helynevet. E szabály mellőzése oda vezetett, hogy pl. a most is magyar területen levő Kőszegnek elsősorban a német nevét tüntette fel a 13. oldalon és csak zárójelben a magyart. A 60. oldalon Kittsee magyar nevét (Köpcseny) nem is ismeri. Nagymartonnál viszont fel kellett volna tüntetni, hogy mostani neve Mattersburg, mert a helyi viszonyokkal nem ismerős olvasó nem tudhatja, hogy azonos Mattersdorffal.

Ugyancsak nem ártott volna, ha valamivel többet foglalkozik Kalmár Henrik német népbiztos személyével. (A Károlyi-kormány által kinevezett német miniszter dr. Junker János volt.) Muraközi ellenforradalom (lásd 42. o.) nem létezett, tekintet-

tel arra, hogy ezt a területet a horvátok 1918 végén megszállották. Amire a szerző gondol, az a vendvidéki ellenforradalom volt (Murától északra és nem Mura és Dráva közt fekvő területen.) Az osztrák megszállási tervekre vonatkozólag még annyit, hogy nehéz volt az ántántnak Ausztriát a Magyar Tanácsköztársaság elleni akcióba belevinni, amikor szövetségese, a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság Karinthia végett Ausztriával szabályos háborút folytatott. Ottó Bauer részére a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése azért sem volt fontos, mert annak a vörös hadserege végeredményben az ellenséges déli szomszéd csapatait kötötte le és a tanácskormány összeomlása esetén ezek a zászlóaljok felszabadultak volna.

A szerző nyilván ismerte dr. Nagy Iván „Nyugat-Magyarország Ausztriában” c. könyvét, legalább is erre vall könyvének vonalvezetése. Nem használt fel azonban néhány — Sopron történetére vonatkozóan fontos és erős kritikával használható könyvet, mint pl. Ernst Löger: Heimatkunde des Bezirkes Mattersburg, Gagyí Jenő: A nyugat-magyarországi kérdés, Victor Miltschinsky: Das Verbrechen von Ödenburg és Missuray-Krug Lajos: A nyugat-magyarországi felkelés.

Éppen az öreg soproniak tudják, hogy nemcsak az osztrák parlament képviselőinek, hanem a helyi lakosságnak az álláspontja független volt attól, hogy munkás- vagy polgári párthoz tartoztak-e. Ez főleg a nyugat-magyarországi felkelés idején bizonyult be, amikor pl. dr. Thullner pápai prelátus Nezsideről a magyar felkelők elől elmenekült, Sopron viszont, amely a népszavazás idején Magyarország mellett döntött, szociáldemokrata képviselőt küldött dr. Hébel, Ede személyében a nemzetgyűlésre.

Véleményünk szerint a szerzőnek 1922-ig kellett volna feldolgozni az anyagot. Ebben a formában a könyv inkább adalék a Károlyi-korszak és a Tanácsköztársaság nyugat-magyarországi történetéhez, különös tekintettel annak diplomáciai vonatkozásaira. Úgy hisszük, hogy a szerző nem fog megállni félúton és hamarosan elkészül az értekezés folytatásával is.

Fogarassy László

Szokoly Endre: „... És Gömbös Gyula, a kapitány.”

Budapest, 1961.

A Gondolat Kiadónál megjelent könyv szatirikus történelmi riport, Gáspár Antal karikatúráival. Gömbös Gyula azon fiatal századosok közé tartozott, akiket az első világháború utáni forradalmi időszak vetett a felszínre. Ezek közt volt Heltai Viktor, az őszirózsás forradalom budapesti városparancsnoka, aki a vezetése alatt álló tengerészkülönítmény pozsonyi és nagyszombati garázdálkodásaival járatta le magát, Csernyák százados, az első Katonatanács elnöke, aki Hollandiába kapott diplomáciai megbízatást, Steinbrück Ottó, Pogány népbiztos nagy ellenfele, a szolnoki ellenforradalom leverője, majd a Vágó hadtest de facto helyettes parancsnoka. Legtöbbet hallatott magáról a Tanácsköztársaság idején Sárói Szabó Tibor (a soproni katonai főreáliskolában végezte tanulmányait!) Rimavölgyében végrehajtott fegyvertényeivel, akinek az alakját a 39-es dandár c. magyar film is megörökítette. Gömbös más lóra tett: míg kollégái a Károlyi-forradalom, illetve a Tanácsköztársaság idején gyors- és rövidéletű karriert csináltak, ő százados létére meg tudta szerezni a szegedi kormány hadügyi államtitkárságát. Az első világháború jelentéktelen vezérkari tisztje, aki Bartha hadügyminiszter megbuktatása idején vált ellenforradalmárrá, nemcsak váratlan karriert csinált, hanem megalapozta további pályafutását is. Kevesen tudják, hogy Gömbös Gyula mielőtt kadétiskolába került, Sopronban végezte gimnáziumi tanulmányait, szállásadója pedig Krug Lajos evangélikus tanító, Missuray-Krug Lajos, a nyugat-magyarországi felkelés krónikásának édesapja volt.

A szegedi haderő tisztjei közül Prónay és Ostenburg-Moravek századosok voltak Gömbös riválisai (Ostenburg, mielőtt Szegedre szökött, a vörös tengerészdandárnak volt a vezérkari főnöke.). A nyugat-magyarországi események után azonban sikerült

őket eltüntetnie a politikai süllyesztőben, ami annál is könnyebben sikerült neki, mert a fehér terrorban nem volt annyira kompromittálva. Ezen mítsem változtatott az a tény, hogy egy időben ő maga is ellenzékbe szorult. Ismeretes, hogy Gömbös a kormányzó bizalmi embere volt és a saját sikerének könyvelte el, hogy Horthy Károly király mindkét visszatérési kísérlete idején a Habsburg-restauráció ellen foglalt állást, sőt a második kísérletnél csapatokat is küldött ellene. A Budaörsnél harcoló kormánycsapatoknak Gömbös volt quasi politikai megbízottja.

Szokoly Endre könyve megírásánál rengeteg anyagot tanulmányozott át. Mivel Gömbös belekapcsolódott a nyugat-magyarországi felkelésbe is, ki kellett térnie ezekre az eseményekre is, amelyek — mint ismeretes — a soproni népszavazáshoz vezettek. A szerző valószínűleg nem ismerte a felkelés bibliográfiáját, nyilván fel-lapozott néhány egykorú újságot és ismerhette Prónay Pál kéziratos naplóját, de nem merült el a részletekbe. Így nem csoda, ha elkerüli a figyelmét olyan jelentős apróság, mint az, hogy a Prónay-zászlóalj a felkelésben nem vett részt. Tény az, hogy körülbelül egy századnyi erő, Prónayval együtt belekapcsolódott a felkelésbe. Felsőőrnek nem Neuwart, hanem Oberwart a német neve, ettől függetlenül a szerzőnek illetet volna tudnia, hogy Burgenland legnagyobb magyarlakta községe. Héjjas különítményének csak egy részét hozta ki Sopronba, illetve a felkelés területére, tény az, hogy sokan azért mentek Nyugat-Magyarországra harcolni, hogy a fehér terror alatt viselt dolgaikért megkapják a kilátásba helyezett amnesztiát. (A felkelők hősi halottai közt véletlenül egy „amnesztiás” sem volt.) Az is tény, hogy Héjjasék, miután az osztrákok elleni hadműveleteiket befejezték, a Friedrich-féle szabadsereg ellen indítottak polgárháborút és el is foglalták Kismartont. A szerző ott is téved, amikor azt írja, hogy az eredeti „Lajtabánság” bélyegeket Budapesten nyomatták, mert előállításuk — a sors iróniája gyanánt — a bécsi Paulussen-féle nyomda volt. Fraknó, Városszalónak, Németújvár látképe, Prónay arcképe és Lajtabánság címere váltakoztak rajtuk. Gömbös magának a felkelés vezetőjének szerepét arrogálta, ámde a parancsnokság rövidesen kicsúszott a kezéből, mert míg ő a biztonságos Budapestről csak kirándulni járt Nyugat-Magyarországra, Prónay a hadszíntéren tartózkodott és a rangidősség jogán ragadta magához a vezetést.

Amikor Gömbös ellenzékbe került, fölcsapott fajvédőnek, hogy azután a kormánypártba visszakerülve, szolgálatonkívüli vezérőrnagy és honvédelmi miniszter legyen gróf Károlyi Gyula második kormányában. Károlyi Gyula, Bethlen olasz—angol orientációjával szemben franciabarát politikával kísérletezett. Ebbe a kormányba jól beleillett Gömbös, akinek jugoszláv kapcsolataival a könyv külön is foglalkozik. Ki kell emelni, hogy a Károlyi Gyula-féle második kormány (az első Szegeden működött) nemcsak gazdasági, hanem külpolitikai vonalon is csődött mondott. A hozzáfűzött remények elsősorban a kisántant államainak magatartása miatt nem teljesültek. Így került hatalomra a condottiere típusú Gömbös németbarát kormánya. Az öregedő Gömbös miniszterelnök már körültekintőbb, mint a fiatal Gömbös százados. Egykori fajvédőprogramjának antiszemita jelszavait nem váltotta készpénzre. Szokoly megírhatta volna, hogy a miniszteri bársonyszék hajlamossá tette nagylelkű gesztusokra is. Nemcsak amnesztiát és nyugdíjat juttat a magyar Vörös Hadsereg politikailag elmarasztalt tisztjeinek, hanem Stromfeld Aurél özvegyének is kegydíjat adott. Nem tudta azonban megállni, hogy az erre vonatkozó okiratot ne az alábbi szavak kíséretében nyújtsa át az özvegynek:

— Ezt nem a szocialistáktól kapja! (Földes Péter közlése.) (Stromfeld egyébként a Ludovikáról kikerülve, a soproni 18. honvédgyalozegredben kezdte meg katonai szolgálatát.)

Jó lett volna kideríteni, hogy mennyiben igaz dr. Victor Miltschinsky, a „Das Verbrechen von Ödenburg” szerkesztőjének azon állítása, hogy az 1921. szeptember 4-i kirchschlagi csata hadműveleti terveit Gömbös dolgozta ki. Ez természetesen egy szatíra írójával szemben pium desiderium, hiszen nem lépett fel tudományos igényekkel. Mindamelllett nem ártott volna, ha műve végén felsorolja a felhasznált forrásokat. A szerzőnek egyébként az a véleménye, hogy Gömbös irányítása alatt lépett az ország arra az útra, amely elkerülhetetlenül a német szövetséghez és ezen belül az ország második világháborús katasztrófájához vezetett.

Fogarassy László

Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon.

Bp. 1959. Akadémiai Kiadó

A magyarországi művészettörténet 1959 végén ismét nagyszabású munkával gyarapodott. A pár éve megjelent kétkötetes barokk festészet történetének, Garas Klára munkájának párdarabja, a magyarországi barokk szobrászat története is napvilágot látott Aggházy Mária avatott tollából és kettős alakban hagyta el a sajtót. Van egy háromkötetes kiadás és egy második, egyetlen kötetes, ez annak a rétegnek szól, amelyik szereti a régi művészetet, bár egyetemi képzettsége nincs.

A két kiadásnak azonos a képanyaga, a nagyobbiknak első kötete 150 lapon alapos művészettörténeti összefoglalást hoz, majd a művészek és mesterek életrajzát adja sok száz névvel. A második rész helyrajzi csoportosításban ismerteti a barokk szobrászat emlékeit, a községeket ábécé sorrendben hozva, ide csatlakozik a német összefoglalás, a név- és tárgymutató, meg az ikonográfiai index. Végül a harmadik kötet a kép anyagot hozza az egykötetes kiadással azonosan. Ebben az egyes kiadásban is van összefoglalás, de 17 lapra összezsugorítva. Goethe-t juttatja eszünkbe, aki szerint in der Beschränkung zeigt sich der Meister. Tiszteletre méltó teljesítmény, képzeljük el, mily nehéz egy annyira szövevényes talajon, amilyen Magyarország a barokk korszak elején, biztos kézzel meghúzni az irányvonalakat olyan olvasók számára, akiknek nem mindig van meg a kellő előképzettsége. Mégis pontosan kirajzolódik a török megszállás a művészeti kifejlődés akadályaképpen, Erdély a renaissance-hagyományokkal, Észak-Magyarország, ahol a sziléziai és lengyel hatás mutatkozik nagy változatosságban, végül a mi nyugati országrészünk az osztrák befolyással, a vándorló mesterek szerepével és nem utolsósorban a metszetek közvetítésével. Figyelmeztet a könyv rá, hogy a díszítés milyen fontos korjelző. Po. a soproni barokk sírkövek díszeit viszontlátni az épületek faragványain, a sírkövek pedig nagyon pontos évjelzéssel szolgálnak. Bécs hatása lassanként szétfoszlik, kialakul a Pest-Buda-i kör, amelybe belekapcsolódik a soproni születésű Conti kőfaragó és a kismartoni kőfaragók közül is kettő-három. A 150 lapos értékes tanulmányt a tizedére összeszorítani heroikus munka lehetett, de sikerült; tömörsége ellenére szépen folyó olvasmány.

Sopron nagy szerepet kap a hármaskiadásban, kilenc lapon tárgyalja a barokk szobrászati emlékeket, Győrt ötön, Kismartont három lapon. Ezenkívül szó esik a falvak szobráiról is, így együttesen hatalmas számot tesznek és mutatják, hogy a szerző a legaprólékosabb forrást is kiaknázza. Számos soproni barokk szobrász és kőfaragó neve bukkan fel a könyv hasábjain. Hogy esetleg némely kisebb adat tévesen csúszott be, ilyen óriási munkánál megeshet, po. a soproni Két mór ház faragványait rám hivatkozva Miller Bálint nevére hozza az egyetlen kötet, jóllehet a hármaskiadásban pontosan úgy van róla szó, ahogy annak idején írtam: valószínűleg Millertől való. Ugyanis ez a mester a temető közelében, azaz a mai Kellner Sándor utcában lakott. Azóta sem sikerült a feltevést sem megerősíteni, sem megcáfolni, ma is csak feltevés.

Ami a kiadások külsejét illeti, egyaránt bőkezű és szűkmarkú a kiadó. Bőkezű, mert mostanában nem jelent meg magyar könyv, mely az illusztrációk ily tömegével mutatkozik, szűkmarkú volt a kiadó ugyanakkor, mert egyik-másik kép sokkal jobb is lehetett volna, no meg mert példányszámát csupán 1650-ben szabta meg, jóllehet ennek a ragyogó könyvnek kitűnő szövege és tán nem utolsósorban az eddig ismeretlen magyarországi barokk szobrászat ismerete nagyobb elterjedési lehetőséget érdemelt volna.

Csatkai Endre

Sopron népművelését szolgálják a

Soproni Hazafias Népfront

rendezvényei:

Kultúrelőadások

Hangversenyek

Kiállítások

*Látogassa ezeket és segítse ezzel is
a szocialista kultúrprogramot!*

Az üdülónegyed bejáratánál várja az

Ady Endre Kultúrház

✱ SOPRON, ADY.U. 10. — Telefon: 17-34

✱

✱ **Tanfolyamok:**

✱ **szabás-varrás, nyelvoktatás**

✱

✱ **Tudományos ismeretterjesztő előadások**

✱

✱ a havi műsorplakát szerint

✱

✱ **Minden kedden és szerdán mozielőadás,**

✱

✱ **minden vasárnap filmmatiné**

✱

✱ **Minden vasárnap táncest**

✱

Büfé és eszpresszó a Soproni Vendéglátóipari Vállalat kezelésében

Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA

Sopron, Kőszegi út

IGÉNYES
BEL- ÉS KÜLFÖLDI
VÁSÁRLÓK
SZÁLLÍTÓJA

Soproni
Gépipari és Finommechanikai Vállalat

Sopron, Mátyás király utca 5 — Telefon: 10-37

Mindennemű **lakatosmunka vállalása**

Faipari és egyéb **megmunkáló gépek** gyártása

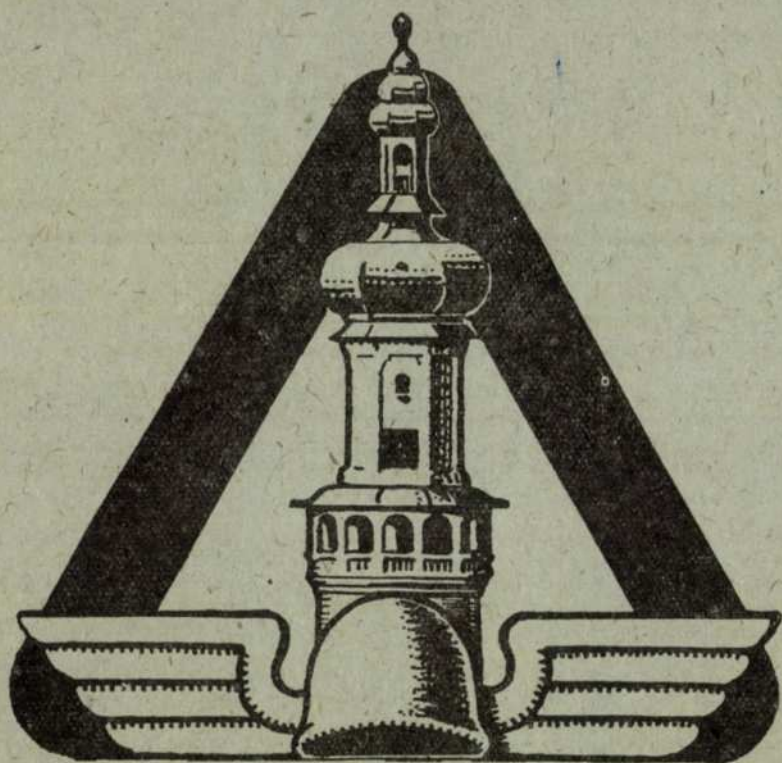
AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása

HŰTŐGÉPEK garanciális javítása

OLLÓK, KÉSEK köszörülése. — **ÓRÁK** javítása jótállással

*Városunk lakosságának
ruházati igényét kielégítik*

a Győr-Sopron megyei

Ruházati

Kiskereskedelmi Vállalat

SOPRONI SZAKBOLTJAI

Közkedvelt

a

**S O P R O N I
S Ö R G Y Á R**

készítménye

A kiváló

Világos

Sör

Barna

Sör

Kinizsi

Sör

A SOPRONI

ÉLELMISZERKISKERESKEDELMI VÁLLALAT

fűszer, csemege, édesség

dohány,

tej és hús boltjai

*a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára
állnak*

**SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET**

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA

Ötvös utca 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerék
műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók,
permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Központi telep és iroda:

Kossuth Lajos utca 5 — Telefon: 10-58 és 10-59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 — Telefon: 17-29

VÁLLAL:

*kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos, szobafestő, mázoló, címfestő,
dukkozó, üvegező, üvegszaló, kályhás, parkettás*
munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz

S O P R O N

Vitnyédi u. 13

Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázoló, játék, kárpitos,
javító, iparművész részlegeivel

a lakosság szükségleteinek kielégítésére
a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont,
konyhabútort

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat,
egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben
és ízléses kivitelben

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást
és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden
alkalomra nagy választékban kaphatók

a Soproni Kiskereskedelmi Vállalat üzleteiben

SOPRONI

HÚSIPARI VÁLLALAT

S O P R O N

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói

jóminőségű hentesáru

készítésével

járulnak hozzá

az élelmiszeripar fejlődéséhez

Hátulsó utca 2-4. szám alatt

*a húsipar húsüzletében naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban*

Soproni kisiparosok *1963-ban*

Danis Dezső

cukrász

Kolostor u. 9. — Telefon: 10-31

Geceg Jenő

kelmefestő és vegytisztító

Lenin krt 21 — Telefon: 18-80

Hirschler Rezső

üveges, tükörkészítés, üvegsiszolás, homályosítás

Lenin krt 39 (Ikvahíd)

Hoffer Ferencné

cukrász

Lenin krt 86 — Telefon: 22-49

Hoffmann Ödön

cukrász

Lenin krt 4 — Telefon: 24-81

Horváth László

kárpitos

Színház u. 1 — Telefon: 14-87

a lakosság szolgálatában

HORVÁTH — SCHWERÁK

órás

vésnök

Lenin körút 25 (alapítva 1888)

KARNER KÁROLY

szobafestő és mázoló-mester

Rákóczi u. 39 — Telefon: 11-85

KERCSMÁR JENŐ

rádió- és televízió-szerelő

Újteleki u. 6 — Telefon: 17-16

LOVASS JÓZSEFNÉ

hölgyfodrász

Ógabonatér 2-4 (autóbusz végállomás) Tel.: 11-89

MOZSOLITS JENŐNÉ

női fodrász

Templom ú. 5 — Telefon: 10-32

RAJKAI FERENC

kárpitos

Lenin körút 40 — Telefon: 14-89

Soproni

PAMUTIPAR

Sopron,

Selmeci utca 15—17

szám

Telefonszám:

20-90

PAMÜTSZÖVŐGYÁR

E L Z E T T

VASÁRUGYÁR

ZÁRGYÁR

SOPRON

Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,

AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,

ÉPÜLETVASALÁSOK

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába“ motor, futómű,
kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlőművek

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A TAKARÉKBETÉT KAMATOZIK.
BÁRMIKOR, MINDEN ELŐZETES FELMONDÁS NÉLKÜL
FELVEHETŐ!

BŐVEBB FELVILÁGOSÍTÁST AD AZ

ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR FIÓKJA

SOPRON, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

KEVÉS PÉNZÉRT SOKAT NYERHET! LOTTÓZZON – TOTÓZZON

a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában

SOPRON, Hátsókapu 8

Fémlemezipari Művek

SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE

Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

Termékei: Különféle tűárúk — Kárpitos díszszegek

Cipőkarikák — Fűzőszemek

Bőrszegecsek

Lövői Késgyár

Termékei: Háztartási kések — Zsebkések

Ipari kések — Mezőgazdasági gépkések

Különféle kéziszerszámok

SOPRONI

RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi u. 6

13 ÉVES MŰKÖDÉSE ALATT

GYÁRTMÁNYAIVAL:

NŐI-, LEÁNYKA- ÉS BABY-RUHÁIVAL

A BEL- ÉS KÜLFÖLDI IGÉNYEKET

EGYARÁNT KIELÉGÍTI

Saját laboratórium

Saját tervezés

TEMPÓ

GYORSSZOLGÁLAT

SOPRON, Lenin krt 30 — Telefon: 17-12

Vállalja az időt, fáradságot igénylő munkákat:
csomagszállítás, expressz küldemények feladása, beszerzési megbízások,
virágok, ill. koszorúk beszerzése és szállítása, tüzelő behordása,
fafűrészelés, szénrostálás, földmunkák elvégzése,
Padlás, pince lemtalanítása, takarítás, eblaktisztítás, mosás, vasalás
és egyéb háztartási munkák.

Begyűjti a javítandó tárgyakat és a Soproni Kézipari Szövetkezettel
kijavíttatva rövid időn belül visszaszállítja.

A CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT keretében megbízható, hozzáértő
nevelőket biztosít gyermekek felügyeletére, amíg a szülők lakásuktól
távol vannak.

Beteg családtagok ápolására megbízható, szakképzett
betegápolókat biztosít.

Beadványainak elkészítésére, hivatalok sürgős munkáinak
elvégzésére taxi gépiró szolgálat

TEMPÓ GYORSSZOLGÁLAT

Mindenféle

lakatos, bádgos munkát, javítást és szolgáltatást a lakosság felé,
valamint galvanizálási munkát vállal

a **Soproni**
Fémöntömegek
KTSZ

Sopron, Rákóczi u. 37 — Telefonszám: 23-39

SOPRONI
Járműgyártó
SZÖVETKEZET

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27 — Telefon: 17-26

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

LENIN KÖRÜT 90 — Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrúruk készítése, javítása

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

BOTOND UTCA 10 — Telefon: 23-25

Megbízható, gyors, biztos szerviz

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

RÁKÓCZI UTCA 27

Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás,
autókarosszéria készítés

Soproni Ásvány- és Szikvízüzem

Sopron, Május 1 tér 54

Készít:

Szikvizet

Üdítőitalokat: BAMBI — CITROM — MEGGY

és a keresletnek megfelelően bármely gyümölcsszörpből
előkészített üdítőitalt

Forgalomba hozza:

a szénsavval telített

balfi lithiumos ásványvizet (gyógyvíz)

K A P H A T Ó K: a Soproni Szálloda — és Vendéglátó Vállalat, valamint
a Soproni Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat összes üzemegységeiben

Tisztaság:
fél egészség

*Saját egészsége érdekében látogassa
a több káddal bővített, hőlégfürdővel
központi fűtéssel
korszerűsített*

**v á r o s i
f ü r d ő t**

F ü r d ő v á l l a l a t

Soproni

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

korszerűsített,

higiénikus

termeiben

gondos

és

figyelmes kiszolgálás

A
SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT

MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1. — Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek — Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakból

Szolgáltató részlege

Lenin körút 94 — Telefon: 21-79

Szemfelszedés — Himzés — Előnyomás
Nylonharisnya átkötés

M i n ő s é g i m u n k á v a l !

TAKARÉKOSKODJUNK

a g á z z a l

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

a G Á Z M Ū H Ő Z

Táncsics Mihály utca 12 — Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással várja kedves vendégeit

ÜZEMEI:

PANNÓNIA ÉTTEREM, FEHÉRTEREM:

a város reprezentatív vendéglátó üzeme

BISZTRÓ:

a város központjában hideg ételek választékával, reggelizési lehetőséggel, cukrászati készítményekkel és presszókaféval

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM-, GYÖNGYVIRÁG-, CIKLÁMEN-, PÖTTYÖS

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókaféval

BOROSTYÁN CUKRÁSZDA:

a Május 1. tér és Batsányi utca sarkán

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

***Sütemény- és fagyaltkülönlegességek,
üdítő italok nagy választékban!***

Látogassa meg üzemeinket!

Győr-Sopron megye

Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Aradi vértanúk útja 22. Telefon: 11-48

MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

PANNONHALMA MONOSTOR

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállás biztosítás:

turistaszálláson — fizetővendéglátó helyeken

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8

Soproni turistaszállás, Fevenesi utca 4

Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8

Soproni turistatábor és camping sátorlétesítményekkel

Váris

Szállásigények idejében bejelentendők az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

DULATEX

SOPRONI TELEPE

SOPRON, BAROSS ÚT 24. SZÁM

Gyapjuszövetek
Takarók
Műszaki szövetek
Bútorszövetek
Szőnyegek

Liszt Ferenc Művelődési Ház

SOPRON, LISZT FERENC UTCA 1. — TELEFON: 27-55

**a soproni kultúrélet
központja!**

Ismeretterjesztő előadások,
hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok

Orosz-, angol- és német nyelvtanfolyam

Szabás-varrás tanfolyam

Balettiskola — Színjátszó csoport — Bábesoport — Kézimunka- és rajzsakkörök
Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok — Liszt Ferenc klub — Ifjúsági társalgó

É. M. Soproni

Épületasztalosipari Vállalat

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

GYÁRT:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

GYÁRTELEP:

SOPRON, TERV U. 2

Telefon: 17-55, 10-70

SEGÍTSD

Sopron városképének külső szépségét,
az utcák tisztaságát!

TÁMOGASD

a Köztisztasági Vállalat fontos
munkáját

Ne szemetelj az utcán!

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ KISIPARI SZÖVETKEZET**

v á l l a l :

Rádió javítást,

Gyermekkocsi javítást,

Bádogos, vízszelési,

Lakatos, esztergályos, géplakatos,

Villanyszerelő, motortekercselő

m u n k á k a t

Sopron, Ógabona tér 16

**Vásárolja
finomáru készítményeinket!**

---

*fonott kalács, briós, sajtrúd,
túróstáska, diós- és mákoskifli stb.*

SOPRONI SÜTŐIPARI VÁLLALAT

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatka.
Lokalhistorische Quartalschrift.

Aus dem Inhalt

- Kelényi, Franz:* Die Soproner Kindergarten in der zweiten Hälfte des 19. Jhs.
Kölkedi, Stefan: Der erste Mai in der Vergangenheit und die Entwicklung der Sozialdemokratischen Partei in Sopron
Szigeti, Kálmán: Mittelalterliche Notenfragmente im Soproner Archiv
Domonkos, Otto: Hirtenkunst im Soproner Komitat
Kulturamt: Die Soproner Normalschulen im Spiegel der Schulreform
Boronkai, Paul: Die Ergebnisse der Untersuchung des Bodens in der Soproner inneren Stadt
Fried, Stefan: Soproner Jahre des Karl Georg Romy
Nováki, Julius: Der zweite Karner des St. Michaeler Friedhofes in Sopron
Csatka, André: Vom angeblich Soproner Buchdrucker Götjen
Klafsky, Heinrich: Einige Daten zur Geschichte der Soproner Musikkultur
Irmédi-Molnár, Ladislaus: Am Grabe des Geographen August Tóth

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkített szedést szaggatott aláhúzással jelezzék (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék).

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrek-turában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tisztelet-díjából levonja. (A korhű helyesírást is pontosan jelöljük a kéziratokban.)

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyó-rata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hirlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félevenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekk számlaszám: egyéni 61.280, közületi 61.066
(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a kiadónál rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztőség, Sopron, Városi Tanács
Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

ARA: 16,— Ft

INDEX: 25.915

SOPRONI SZEMLE

XVII. ÉVFOLYAM

1963.

2. SZÁM

KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÜRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÜLDI LÓRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTER FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMER, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Csemegi József</i> : Mikor épült a soproni volt ferences kolostor káptalanterme?	97
<i>Molnár József</i> : Várostartó történet dióhéjban	116
<i>Mollay Károly</i> : Macskakő-Katzenstein. Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén	122
<i>Bóna István</i> : VI. századi germán temető Hegykőn	136
<i>Szigeti Kilián</i> : Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni Állami Levéltárban (Folytatás)	145

Helytörténeti adattár

<i>Kovács József</i> : Juhász Gyula Annájának soproni szereplése	150
<i>Csatkai Endre</i> : A pesti árvíz 1838-ban és Sopron városa	158
<i>Vizkelety András</i> : Weiss Mihály soproni diák emlékkönyve	167
<i>Házi Jenő</i> : Sopron város legrégebbi német nyelvű oklevele	169
<i>Kelényi Ferenc</i> : Fertőszéplaki iskolaügy 1873-ban	171
<i>Simkovich Gyula</i> : Gyóni Géza soproni évei	174
<i>László Ernő</i> : Soproni gyógymód a marhavész ellen (1839)	179
<i>Csatkai Endre</i> : A gyermek Liszt Ferenc kérdéses aradi hangversenye	180
<i>László Ernő</i> : Egy soproni születésű természetrajzos a 19. század első felében	181

Sopron kulturális élete 1962.

<i>A múzeum vezetősége</i> : A Liszt Ferenc Múzeum működése 1962-ben	182
<i>Faller Jenő</i> : A központi Bányászati Múzeum 1962. (ötödik) évi beszámolója	185

Megemlékezések

<i>Csatkai Endre</i> : Divéky József 1887—1951	186
<i>Az olvasó kérdez — az olvasó közöl</i>	191

Terjedelem: 8,8 (A/5) ív 36 szöveggözetű ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre — 63.39657 Győr-Sopronmegyei Nyomda, Győr

Mikor épült a soproni volt ferences kolostor káptalanterme?

Írta: Csemegi József †

A következő cikk írója, sajnos, nem érthette meg műve megjelenését, 1963 februárjában meghalt. Mint építésmérnök és művészeti író élete vége felé egyik vezető tagja lett az Országos Műemléki Felügyelőségnek, számos kiváló könyve és tanulmánya jelent meg. Folyóiratunknak különösen 1944-ig terjedő időszakában volt lelkes munkatársa és ismertette a Szt. János templomot, a környékbeli lámpásos keresztek, a Szeder utcai Mária-szobrot, 1955-ben kezdődő új évfolyamunk is szívesen hozott

tőle cikket; sajnos jelen tanulmányával nagyértékű munkássága is befejeződött. Az ún. káptalanteremmel már 1944 előtt is tüzetesen foglalkozott, és egy nagyobb tanulmánya közlésre várt, amikor a bomba a Soproni Szemle egykori szerkesztőségét és kiadóhivatalát 1944-ben szétrombolta, a cikk is odaveszett, és most íme a második megfogalmazás megjelenése előtt a szerző hagyta el az élők sorát. Emlékezetét a Soproni Szemle is ápolni fogja.

* * *

A SSz 1961. évi 2—3. számában figyelemre méltó helytörténeti tanulmány jelent meg Mollay Károly tollából. Ez az írásmű nemcsak azért keltette fel érdeklődésemet, mert gótikus építészetünk egyik legjelentősebb emlékének, a soproni volt ferences kolostor káptalani termének építési korával foglalkozik, hanem főleg azért, mert szakirodalmunkban a soproni ferencesek és az Agendorfer-család közötti kapcsolat kérdését is újból felveti.

A tanulmány idevonatkozó része a következőképpen szól (i. m. 126.): „... Márton, jobban mondva az Agendorfer-család címere maradt fenn a ferences kolostor káptalantermének északi kápolnájában, a csúcsíves boltozat zárókövén: „közös töből kinövő hármás levél”. Művészettörténészeink ennek és Márton végrendeletében a ferenceseknek juttatott „jelentékeny hagyatékának” alapján a gótikus terem építési idejének felső dátumát a XV. század első éveire teszik. Ez azonban nagyon ingatag következtetés. Márton (II) ugyanis az Agendorfer családnak Sopronban kimutatható hatodik nemzedékét képviseli, a család címere bármelyik korábbi nemzedék életében a boltozat zárókövére kerülhetett. A Mártonnak tulajdonított „jelentékeny hagyaték” pedig a végrendelet téves értelmezésén alapszik.”

A következő sorokból kitűnik, hogy a szóban levő hagyaték a ferences barátoknak csuhára 5 dénárfontból és egy misealapítványból áll, mely utóbbira a végrendelező két húszszékének a jövedelmét és gyümölcsösét hagyta. „... Ennyi a „jelentékeny hagyaték”! Ebből a káptalanterem építésének XV. század eleji befejezésére következtetni nem lehet” — foglalja össze végül is Mollay Károly a mondanivalóját.

Néhány sorral alább azonban újra visszatér a káptalanterem építési korának kérdésére, és a következőket adja elő: „... Márton apjának, Jánosnak vég-

rendeletét is megismertük: ebből sem lehet a káptalanterem építésének pártfogására következtetni. Tekintettel arra, hogy a város életében az Agendorfer-családnak csak III. Péter alapította ága játszott jelentős szerepet, itt I. Márton gróf (1337—1360), esetleg III. Péter gróf (1321—1331) jöhet számításba. A káptalanterem tehát a soproni gótikának mindenképpen korábbi remeke, mint ahogy ezt egyes művészettörténészeink ma még tartják. Mellékkápolnának kialakítása akár a teremmel együtt, az 1330-as években is megtörténhetett (vö. Csatkai-Dercsényi i. m. 117.); Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. Bp. 1959, I., 322; Gerevich László a Dercsényi Dezső szerkesztette „A magyarországi művészet története” című műben (Bp., 1956, 132).”

Ennyi az idézet, e sorok készítették engem arra, hogy a soproni volt ferences kolostor káptalantermének építési koráról alkotott véleményemet dióhéjban összefoglalva közreadjam.

Előjáróban megjegyzem: még jóval a szomorú emlékeztető 1944—45-ös évek előtt foglalkoztatott engem a káptalanterem építészet- és művészettörténeti problémája. Kéziratom el is készült, de az akkori események már nem tették lehetővé, hogy a SSz hasábjain megjelenjek. A felszabadulásunk utáni években (1949—51) megindult helyreállítási munkálatok pedig, amelyek során a káptalanterem eredeti szépségét visszanyerte, arra készítették, hogy e munkák befejezését és az ezekkel kapcsolatos kutatások-feltárások eredményeinek közlését megvárjam, s kéziratomat csak ezek ismeretében, szükség szerint megfelelő átdolgozással adjam ki újra a kezemből. Sajnos: e várt beszámolók elmaradtak, ez idő szerint csupán egyes szemtanúk szóban közölt vagy írásban is lefektetett néhány megfigyelése áll a kutatás rendelkezésére. Ezek azonban távolról sem elegendők ahhoz, hogy a káptalanterem egykori megépítésének menete teljes részletességgel feleleveníthető legyen.¹ Így például a feltárásokból tudjuk ugyan, hogy a káptalanterem eredetileg famennyezetes volt, az azonban már nem ismeretes, hogy a famennyezet gerendái mely falakra feküdtek fel. Továbbá arra sem lehet bizonyossággal feleletet adni, hogy a famennyezetes káptalanterem alaprajza mennyiben egyezett meg a mai káptalanteremével. Pedig ez a kérdés akartalanul is felvetődik egyes szemtanúk állítása alapján, akik szerint a káptalanterem padozatának felbontásakor nemcsak falazott sírok, hanem különféle alapfal-részletek is napvilágra kerültek. Sőt mi több: bizonyosnak mondható, hogy a famennyezetes káptalanterem északi falsíkja a maival nem esett össze, azt utóbb, a beboltozás alkalmával lefaragták. Alapozásának tanúsága szerint eredetileg a templom szentélyének déli falával nagyjából párhuzamosan húzódott, s ily módon nem derék-, hanem tompaszögben csatlakozott a terem nyugati falához. Csak keleti végében, a boltozati sarokgyám mellett, maradt reánk az egykori falsík némi maradéka, rajta még a feltárások alkalmával egy XIII. század végére valló falfestmény-töredék is látható volt² (1—2 kép). Végül kérdéses maradt a famennyezetes káptalanteremnek és a keleti kápolnának a viszonya egymáshoz: vajon egyidőben épültek

¹ A feltárási eredmények összefoglalását ld. a Soproni Topográfia (Bp. 1956.) 270—76. oldalán, Dercsényi Dezső tollából. Igen sok értékes megfigyelést közöl továbbá ugyanő (Építés-Építész. 1950. 483.) és Szakál Ernő (ld. a káptalanterem szobrászati díszítésének helyreállításáról szóló, 1961-ben elkészült utódokumentáció leíró részét az Országos Műemléki Felügyelőség dokumentáció gyűjteményében).

² A soproni topográfia 1956. évi kiadásának 179. ábrája (a volt ferences templom és a káptalanterem alaprajza) etekintetben elavultnak minősül, mert a káptalanterem alaprajzát még a helyreállítás előtti állapotában mutatja be. Ez annál is inkább

ezek, vagy a kápolnákat később csatolták a teremhez? És egyáltalán: a három kápolna egykorú-e, vagy talán megépítésük között is időbeli eltérés mutatkozik?

Nem lehet vitás, e kérdésekre feleletet csakis a falvarratok és az alapfalak, valamint a feltárt korábbi szintek körültekintő vizsgálata, egymáshoz való viszonya adhatott volna. S mivel ily vizsgálatokról a káptalanterem helyreállításával foglalkozó gyér számú és szűkszavú ismertetés (Csatkai Endréé, Dercsényi Dezsőé) alig számol be,³ így könnyen meglehet, hogy ilyenek érdemben nem is folytak annak idején, vagy ha folytak, úgy ezek dokumentációs anyaga elveszett, vagy lappang valahol. Káptalantermünk építéstörténetének végleges tisztázását tehát továbbra is a jövő feladatai közé kell utalnunk, amikor netán újból alkalom adódik legalább az alapfalak fenti szempontok szerint elvégzendő vizsgálatára, ha a helyreállítás más helyeken az eredeti állapotot már megzavarta volna.

De bármennyire is sajnálatos középkori építéstörténetünk számára az, hogy a káptalanterem feltárási, kutatási anyaga ez idő szerint nem teljes, és műszaki-, archeológiai szempontból egyaránt körültekintően elkészített tudományos dokumentáció formájában (a szobrászati anyag kivételével) nem áll rendelkezésünkre, azért építésének története ma már, a helyreállítás után, a múlthoz képest nagy vonásaiban tisztázható, egyes részletkérdéseiben pedig legalábbis körvonalazható.

* * *

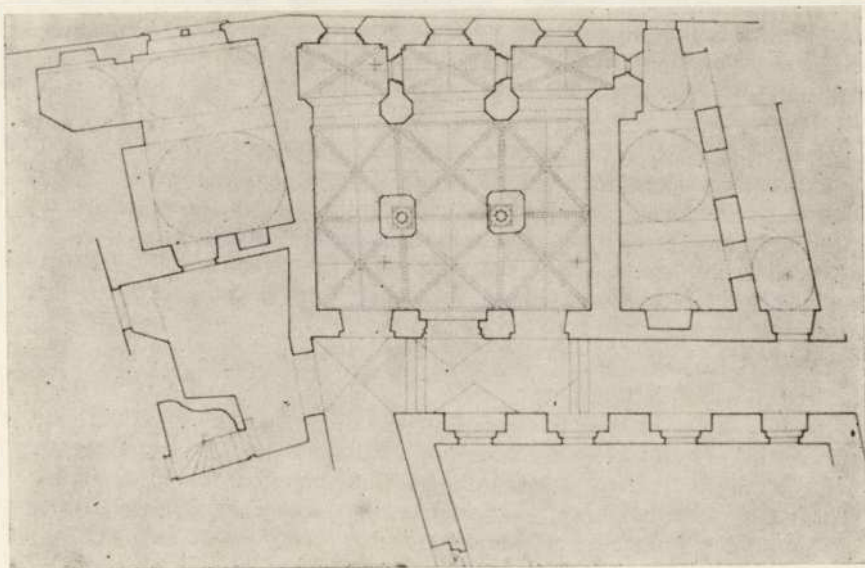
A helyreállítás közben tett megfigyelések és az ez idő szerint rendelkezésre álló tárgyi bizonyítékok egyöntetűen arra vallanak, hogy a mai alaprajzra kialakított káptalantermet egy attól némileg eltérő alaprajzú terem előzte meg. Ezzel magyarázható — többek között — a mai teremrész és a kápolnasor varratvonalában jelentkező alaprajzi rendellenességek egy része is (1. kép). S az is min-

sajnálatos, mert az első, 1953-as kiadás a 137. sz. ábrán már a feltárás utáni helyzetet rögzítette. Ezen az utóbbi alaprajzon jól látható, hogy a káptalanterem sekrestyével közös északi határfala nyugat felé elvékonyodik, annak ékes bizonyosságául, hogy a terem felé eső falsíkját utóbb valóban lefaraghatták, hogy a terem magát derékszögű négyszög-alaprajzra alakíthassák ki, s úgy boltozhassák be (1. kép). Az eredeti falsík-maradványon előkerült falfestmény-töredékről a topográfia leírása is megemlékezik (272. old.), de sem koráról, sem a falsíkhöz való viszonyáról említést nem tesz. Még általánosabban szól erről Dercsényi (i. m. h.), viszont a szemtanúk azt állítják, hogy a festésnyomok az északi fal utólag le nem faragott keleti részén mutatkoztak, de gondatlanság folytán közben elpusztultak. A festett vakolatmaradvány egykori létezését a fennmaradt fényképfelvételek szerencsére igazolják, révükön a helye is pontosan meghatározható (2. kép).

3 Dercsényi szerint (i. m. 276.) a káptalanteremben öt padozatot találtak, összesen 70 cm vastagságban, ami nyilván különböző építési szakaszokra utal. „A legutolsó habarcsba rakott terméskő volt, amihez tartozhatott a boltozatlan terem. Felette 15 cm-re fekvőrozettás téglapadlón állnak a kápolnák oszloplábazatai, ez tehát már a beboltozott, sőt a fülkével bővített periódusba tartozik”.

Másutt (u. o. 272.) azt is megemlíti, hogy a rozettás téglák néhány darabja a teremrészről előkerült, s ezeket a középső kápolna padozatában helyezték el újból, a helyreállítás során. Dercsényi csak a rozettás téglapadló-maradványokról emlékezik meg, amelyek 50 cm mélységben kerültek elő, de hogy hol, arról nem szól. Különben a káptalanterem egyes terrenceinek relatív építési koráról is nyilatkozik. Szerinte a kápolnák a boltozatos teremmel nem egyidőben épültek, a középső a két szélsőnél idősebb (u. o. 273. és 276.). E megfigyeléseit azonban kellőképpen nem részletezi, formai elemzésekkel nem támasztja alá.

denesetre bizonyos, hogy a mai káptalanterem elődjét vízszintes famennyezet borította be. Felmerül azonban a kérdés: vajon a három téglalap-alaprajzú, keresztboltozatos kápolna már a korábbi teremmel épült egyidőben, vagy csak később, annak bővítése-toldásaként, esetleg beboltozása után? Sajnos, a helyreállítások idejéből való ily irányú megfigyelések, vizsgálatok híján e kérdést részben megválaszolatlanul kell hagynom. De nem tartom lehetetlennek a korábbi terem és a kápolnák egyidőben való megépítését. Ugyanis a ferencesek — korai korszakukban — templomaikat általában famennyezettel fedték be, s csak azok szentélyét boltozták. Építészetükben tehát nem jelent valamiféle

1. A volt ferences kolostor egykori káptalantermének alaprajza

különlegességet, ha — mint a mi esetünkben — famennyezetes belső térhez boltozottak csatlakoznak. Azonban e feltevéstől — helyessége esetén — az is szükségképpen következik, hogy káptalantermünk mai déli fala (amelynek síkján a kápolnasor dél felé rendellenesen túlnyúlik) későbbi eredetű, mint a famennyezetes terem. Megépítése a boltozatos teremrész kialakításával kapcsolatos, s ezt a sejtést csak megerősítik az északi határfal déli falsíkjának utólagos lefaragását igazoló megfigyelések. Ugyanis nem valószínű, hogy a korábbi terem északi és déli határfala ne lett volna egymással párhuzamos. S ha az északit a terem beboltozásakor átfaragták, úgy ezt bizonyíthatóan megették volna a délivel is, ha az a maival azonos lett volna. Ezen viszont ily kiigazítás nyomait nem figyelték meg a helyreállítás során. E megfigyelések és az ezekből levonható következtetések tehát egyöntetűen azt sejtetik, hogy a mai káptalanterem egy korábbi épületrész átalakításaként nyerte el mai formáját, amelynek során a régebbi helyiség északi falát átfaragták, a délit pedig valamely okból elbontották s helyette — attól valamivel északabbra az átfaragott északival párhuzamos falsíkkal — új falat építettek.

Ami a három kápolnát illeti, azok a stíluskritikai vizsgálatok bizonyossága szerint egyszerre, egyidőben épültek. Ezt mindenekelőtt döntően igazolja ke-

letre nyíló ablakuk bélletének profil-azonossága, s azoké a nyílásoké is, amelyek a középső kápolna légterét a szélsőkével összekötik. E kápolnák azonban, mai állapotukat tekintve, egymás közt lényeges formai különbségeket is felmutatnak. Vegyük sorban szemügyre ezeket!

a) *Padlószintek.* A kápolnák közül ez idő szerint a középső, a hatboltszakaszos teremmel azonos szinten áll, a két szélső kápolna szintje viszont annál 33—33 cm-rel magasabb. Az északi kápolna mai padozata a boltozatot tartó sarokosz-

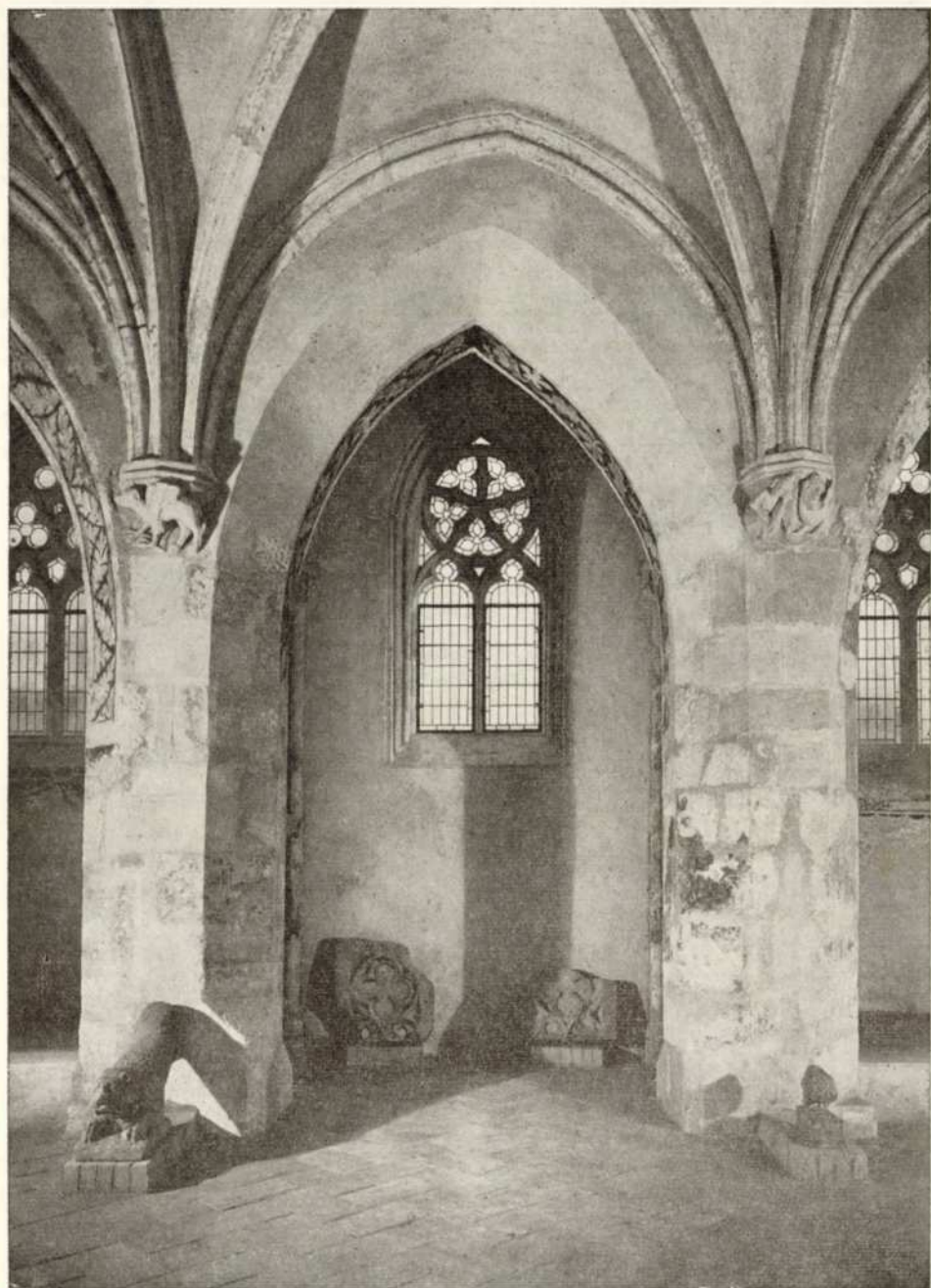
2. Falfestmény töredéke a káptalanterem északi falán

lopok oszlopszékéhez igazdoni látszik, téglaburkolata új, a középsőé szintűgy. Itt azonban a falak mentén sorban lerakott, benyomott rozettákkal díszes középkori, de ez ideig közelebről még meg nem határozott időből származó padló-téglák is láthatók. Ezeket nyilván a teremben találták, s a helyreállításkor másodlagosan helyezték el mai helyükre, amint erről Dercsényi meg is emlékezik. A déli kápolnában már más a helyzet: boltozatát sarokoszlopok nem támasztják alá, így eredeti szintjére nézve maga az épület semmiféle utalással nem szolgál. S mivel erre vonatkozó megfigyeléseket sem Csatkai, sem Dercsényi nem közöl, így az is meglehet, hogy etekintetben a feltárások annak idején konkrét eredményre nem is vezettek. A helyreállítás tehát támpont hiányában nem is tehetett mást: a talán jogosan feltételezett (de nem szükségképpen) szimmetria alapján a déli kápolna padlószintjét az északival azonosan alakította ki, s arra helyezte el új téglaburkolatát.

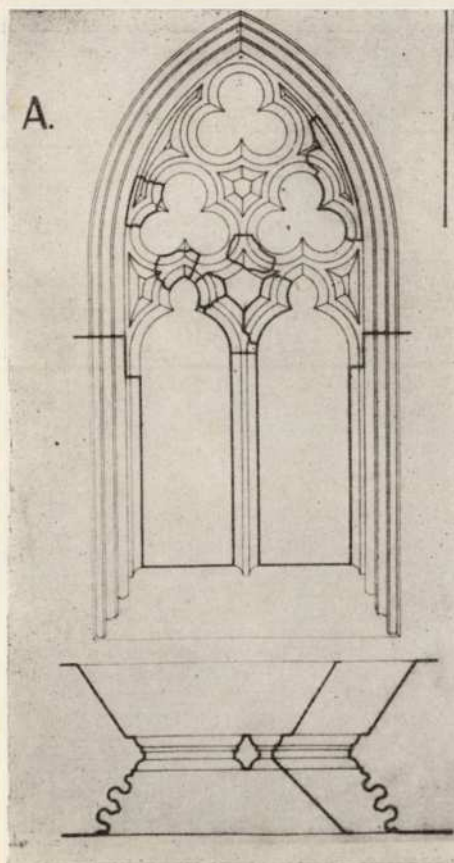
3. A káptalanterem délkelet felől, a helyreállítás után

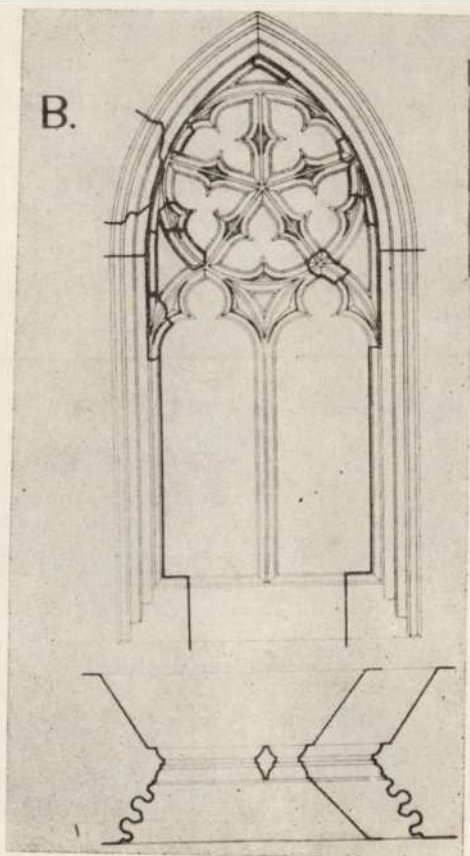

A helyreállított káptalanterem nyugat felől
(1952-es felvétel)

Dercsényinek a feltárt szintekre vonatkozó közlései igen érdekesek, de egy szempontból némi félreértésre adnak okot. Ugyanis szerinte a „kápolnák oszloplábazatai” a rozettás téglapadló szintjén álltak. Ez a megállapítás nyilvánvalóan hibás, mert — mint láttuk — csak a középső és az északi kápolnában található oszloplábazatok, a déliben viszont nem. Tehát nem állhatott *minden* kápolna oszloplábazata a rozettás téglapadló szintjén, csupán *kettőé*. De még így sem helyálló Dercsényi közlése, mert a középső és az északi kápolna szintje között a valóságban 33 cm (Dercsényi szerit 30 cm) különbség van, ő pedig csak egy rozettás téglapadló-szintről — a tereméről — tesz említést. E két kápolna között tehát csak az *egyik* állhatott a rozettás téglapadló szintjén. További bizonytalanságot okoz közléseinek ellenőrizhetetlensége, mert a téglapadló maradványokat a helyreállítás nem hagyta eredeti helyükön, s így, hiteles felmérési adatok híján még az is kétségessé tehető, hogy a terem és a középső kápolna szintje eredetileg valóban azonos volt-e, mint ahogyan ezt ma a helyreállítás-kor kialakított szintek mutatják (4. kép). Végül e kételyeket még csak fokozza, hogy a terem két kötegpillérének jelenleg a padlószint fölé kiemelkedő négyzetes talplemeze felülről kopásnak volt kitéve, oldalról viszont durvábban meg-

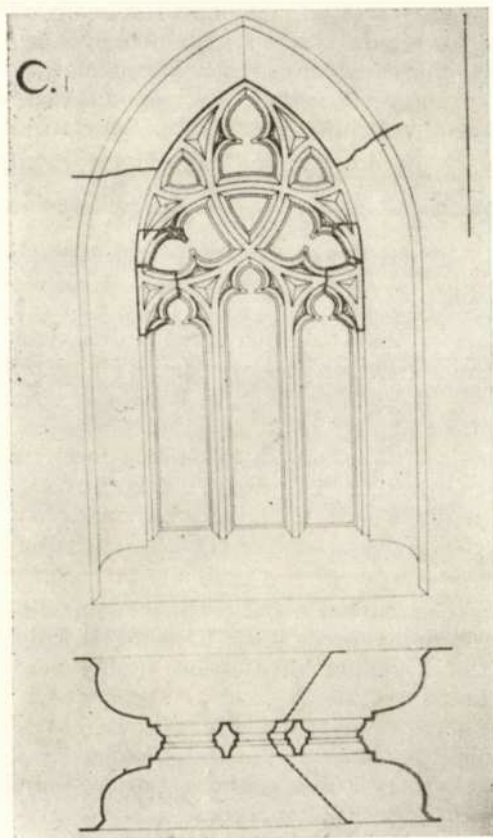

5. Az északi kápolna ablakának
rekonstrukciós rajza
(Szakál E. után)

6. A középső kápolna ablakának
rekonstrukciós rajza
(Szakál E. után)

dolgozott, s egyesek szemében úgy hat, mintha azt eredetileg nem is szánták volna padlószint fölötti, tehát látható felületnek (3. kép). S hasonló a helyzet a kápolnákat és a termet elválasztó ívezet két pillérével is: ezeknek a mellék-kápolnák felőli lerészselése nagyjából a kötegpillérek említett talplemezének felső lapmagasságában, minden átmenet nélkül megszűnik, mintha a pillér további része eredetileg már a padlószint alá esett volna. Sajnos nem valószínű,

7. A káptalanterem nyugati falában feltárt, majd újra elfalazott ablak rekonstrukciós rajza (Szakál E. után)

hogyan e felvetett problémák tekintetében valaha is tisztán fogunk látni, mert a helyreállítási munkák alkalmával mindazok a nyomok, amelyek e megoldatlan kérdések nyitjára rávezethettek volna bennünket, eltűntek. Bízunk kell tehát Dercsényi éleslátásában (és a helyreállítók lelkiismeretességében) azzal a kiigazítással, hogy a „kápolnák” oszlopzatainak és a terem rozettás téglapadlójának szintazonosságára vonatkozó megállapítását csak a középső kápolna oszloplábazataira vonatkoztatjuk.

b) *Ablakkörácsok.* A kápolnák keleti falát egy-egy körácsos ablak töri át. Míg bélietük azonosan tagozott (ugyanis alsó részük mind a három helyen eredeti állapotban megmaradt), addig a középső ablak körácsa a két szélsőtől

eltérő rajzú. A két kőrács-típus rácskeresztmetszetben is különbözik egymástól: az északi és déli kápolna ablakáét egy, a középsőét viszont két (egy fő és egy mellék) keresztmetszetre szerkesztették. A középső kápolna ablakán a kőrács orrtagjai a mellékeresztmetszet szerint készültek. Jelenleg a kőrácsok mindegyike a legutóbbi helyreállítás műve. Az északi és a középső kápolna kőrácsát azonban eredeti, az elfalazásokból előkerült töredékek alapján faragták ki, rekonstruálásuk Szakál Ernő nevéhez fűződik (5. és 6. kép). Az északi kápolna-ablak kőrácsának töredékei, a kiegészítést magyarázó rajzzal együtt, a teremben kiállított faragványok között foglalnak helyet. A déli kápolna ablak-kőrácsa az északinak másodpéldánya, rács-keresztmetszetének rajza hiteles. Annyi mindenesetre bizonyosnak vehető, hogy ez ablakban eredetileg az északi kápolna ablak-kőrácsának valamiféle párdarabja lehetett.⁴

c) *Boltozási mód.* A három kápolna boltozata formailag eltér egymástól. Bár rendszer tekintetében az északi és a középső kápolnáé azonos, de részletformáik mégis különbözőek. Megegyeznek például abban, hogy keresztboltozatuk bordáit a keleti sarkokban faloszlopok tartják, nyugatiakban viszont a bordák könyökvonalban megtörnek s profiljuk végül is a falfelületbe ívesen belesimul, elvész. Jellemző egyezés továbbá az is, hogy a keleti sarkokban a faloszlopok tengelye mindkét esetben a sarkok szögfelező síkjába esik (tehát az oszlopok a sarkokra szimmetrikusan helyezkednek el), viszont nyugaton a könyökvonalú bordavégek (könyökgyámok) a kápolnák terme felé nyíló ívéhez (diadalív) szorulnak, formáik egy része annak faltömegébe esik. E két kápolna boltozásakor falíveket is alkalmaztak a középkori mesterek. Azonban feltűnő, hogy e falívek csak az északi, déli és keleti falsíkon maradtak fenn, hol épen, hol nyomokban. De a diadalívek fölött sem nyomuk, sem helyük nincsen: a könyökgyámok helyzetéből következtetve e falívek helyét a diadalívek elfoglalták.

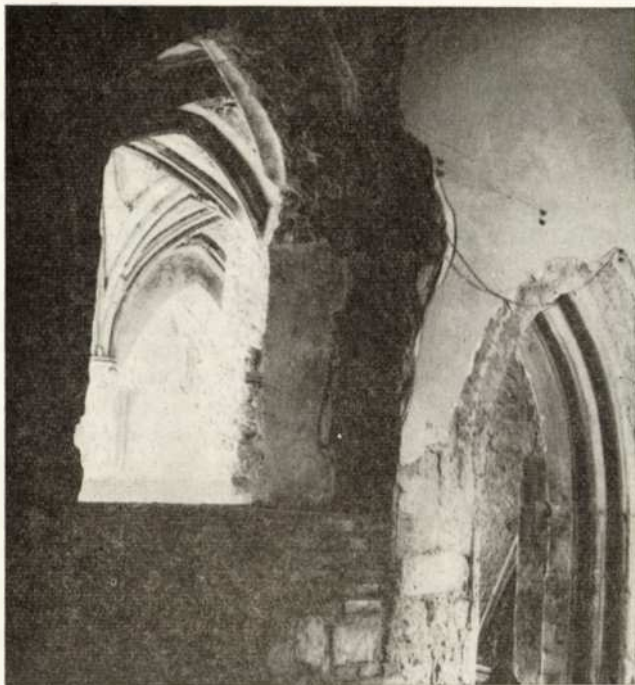
A fenti egyezésekkel szemben a boltozati bordaprofilok kápolnánként különbözőek. Az északi kápolna bordájának körtetagját kétoldalt ékvájat kíséri, a középsőét viszont finom vonalú kimatag. Ez utóbbi borda keresztmetszete a hatboltszakaszos tér bordaprofiljának kisebb méretű mása. A déli kápolna bordái pedig mind a két előzőtől merőben különbözőnek, ék-alakú tömegüket oldalanként egy-egy félkör-keresztmetszetű vájat tagolja. Ez a boltozat falívek és sarokoszlop-alátámasztások nélkül készült, a bordák mind a négy sarokban könyökösen megtörve a falsíkra metsződnek.

Az északi és a középső kápolna közötti egyezések közé tartozik az is, hogy a keleti sarokoszlopok mind a két esetben fejezetek közbeiktatásával veszik át a boltozati bordák terhét. Az északi kápolna oszlopfejezetei azonban csak sokszögbe tört dísztelen kehelyből és egyszerűen tagozott fejlemezéből állnak, társai a volt ferences templom ablakbélleteiben található meg. A középső kápolnában viszont a kelyheket leveles indadísz futja be, a plasztikusan megmintázott

⁴ Az északi és a déli ablak részben elfalazva, részben átépítve, a középső pedig teljesen elfalazva állott a helyreállításig. E befalazásokból számos kőrács-töredék látott napvilágot a restaurálásakor (ld. a terem szobrászati anyagáról készült utódokumentációt az OMF dokumentáció gyűjteményében). A töredékek két típust mutattak, az egyik az északi ablakhoz, a másik a középsőhöz tartozhatott az ablakbélletek maradványainak tanúsága szerint. Az északihoz sorozott kőrács-töredékek közötti enyhe méretkülönbségek azonban nem zárják ki annak lehetőségét, hogy azok nem egy, hanem két ablakból valók, másszóval: nem lehetetlen, hogy a töredékek egyike-másika a déli ablakhoz tartozhatott.

levelek két egymás fölötti sarokban helyezkednek el, ennyén golyvázottak, négyzetes befoglaló formájuk geometrikus elrendezettségről árulkodik. E jellegük folytán inkább a terem északi pillérének leveles fejezetdíszével rokonulnak.

Különbségek észlelhetők a sarokoszlopok falcsatlakozási módjában is. Az északi kápolnában a középkori mester ezt a feladatot falsíkokra merőlegesen állított, sík felületű bekötő-taggal oldotta meg, a középsőben viszont az oszlop-törzseket egy-egy homorulattal kapcsolta a falsíkokhoz. És folytathatnók a rész-

8. A nyugati falban feltárt ablak maradványai visszafalazás előtt

letkülönbségek felsorolását az oszlop'ábazatok elemzésével, például annak megemlítésével, hogy a sarokoszlopok az északi kápolnában hengeres, a középsőben viszont sokszöges oszlopszékre ereszkednek stb., annak további bizonyosságául, hogy az északi és a középső kápolna építészeti kialakításmódja, habár számos rokonvonást is mutat, ugyanakkor el nem hanyagolható különbözőségekkal is rendelkezik. Végül az elmondottak azt is igazolják, hogy a déli kápolna boltozatrendszere a többitől lényegesen elüt.

Az eddig elmondottak összefoglalva: bizvást állíthatjuk, hogy a káptalantermet eredeti állapotában famennyezet fedte, s keletről három téglány-alaprajzú kápolna határolta. Már nem mondható bizonyosnak, bár valószínűnek látszik, hogy a teremrész és a kápolnasor egyidőben épült. Az azonban vitathatatlan, hogy a három kápolna egy építkezés műve volt, rajtuk legfeljebb kisebb-nagyobb mérvű átépítések történtek az idők folyamán. Arról pedig, hogy

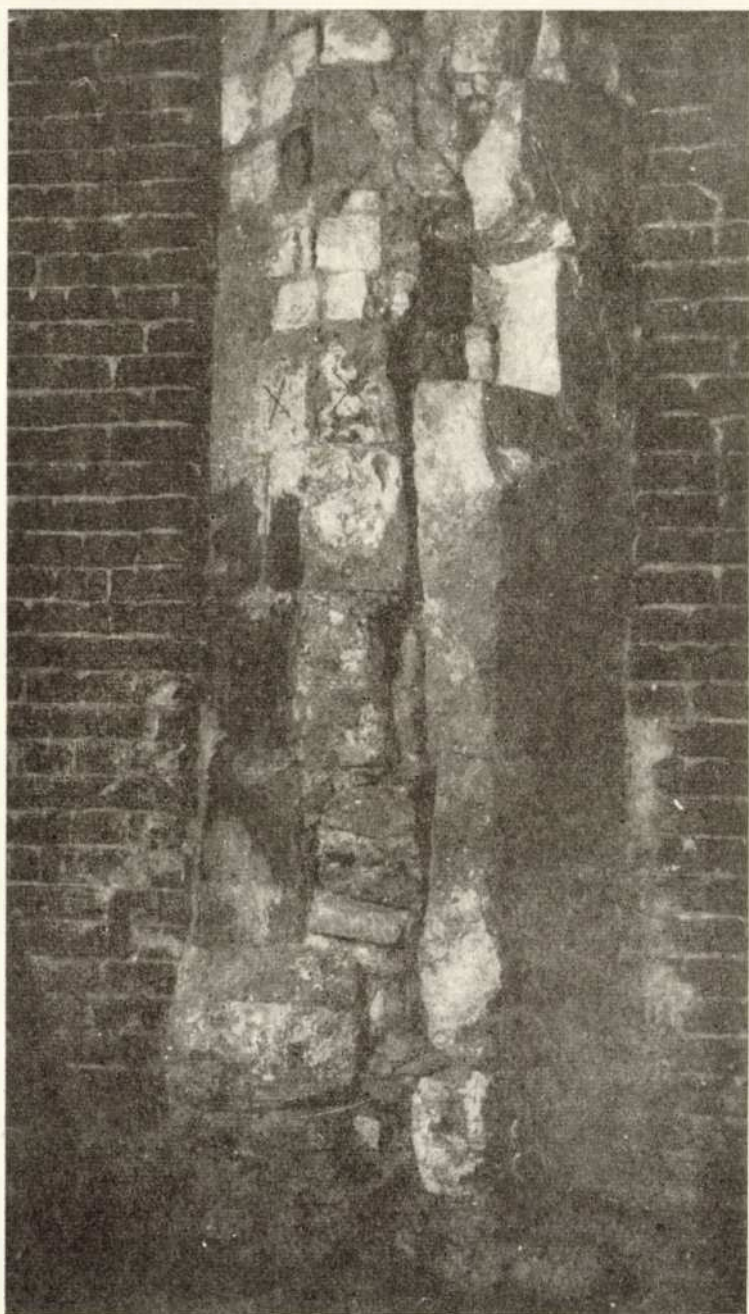
mikor történt az első káptalanterem megépítése — írásos adatok híján csak az építészeti részletek stílustörténeti elemzése révén adhatunk közelítő választ.

Túl messzire vezetne bennünket, ha a formai elemzések bonyolult okfejtésére ehelyütt vállalkoznám. Ezért az alábbiakban csupán összefoglalóan utalok az azokból folyó eredményekre. Mindenekelőtt meg kell állapítanom: a káptalanterem megépítésének kormeghatározása szempontjából csak a kápolnák építészeti formái jöhetnek számításba, mert a famennyezetes teremrészből ilyenek nem maradtak fenn. S a kápolnákéból is csak a legkorábbra tehető részletek, így a nyíláskeretek béléte és általában az északi kápolna építészeti formakészlete. Ha mindezt egybevetjük a volt ferences templom megfelelő tagozataival, úgy közöttük közeli rokonságot ismerhetünk fel, s ez arra mutat, hogy kápolnasorunk nem lehet sokkal fiatalabb annál. Építési ideje legfeljebb a XIII. század végére tehető, s ezt a kormeghatározást a famennyezetes terem északi falmaradványán annak idején felleit falfestmény-töredék stílusa is megerősíteni látszik.

Szakirodalmunk egyöntetűen azt vallja, hogy a káptalanterem famennyezetes terét a XIV. század 30-as éveiben — valószínűen még 1340 előtt — mai formájára beboltozták; a boltozat bordáit a falakba beépített gyámkövekre és a teret hat boltszakaszra osztó két karcsú pillérre helyezték. Tagadhatatlan, ezek az építészeti részletek, az alakos díszű gyám- és zárókövekkel, valamint a pillérfejezet-megoldásokkal együtt, alapvetően új hangot jelentettek a káptalanterem eddigi, szerényebb kialakítási módjával szemben. Valószínűnek tartom, hogy a terem nyugati falában ma is látható csúcsíves bejárat, valamint az attól jobbra-balra fellelt, de statikai okokból kényszerűen újra elfalazott kőrácsos ablakok is e korszak művei⁵ (7. kép). E nagyarányú átépítési munka során a középső kápolna boltozata ugyancsak megújult, amire a boltozati bordák keresztmetszeti rajzának azonosságából és a zárókövek egységes ikonográfiai koncepciójából egyaránt következtethetünk. De ez még nem minden! Úgy látszik, ez a megújítás nem csupán magára a kápolnaboltozatra, hanem annak boltozati támaszaira és ablakkőrácsára is kiterjedt, a sárokozlopok kialakítási módjának és a kőrács rajzának az északi kápolnáétól elütő, formatörténeti szempontból fejlettebb stílusjellege ezt a feltevést határozottan indokolttá teszi (6. kép). És ekkor keríthették sort arra is, hogy a középső kápolnának az északi-ival egykor feltehetően azonos szintjét a boltozatos terem újonnan kialakított szintjére lesüllyesszék.

Még ugyane században történhetett, hogy — nem tudni, mi okból — a terem és a kápolnasor közé a mai hármás ívezetet beépítették. Az íveket nyilván a terem beboltozása után létesítették, mert készítésükkor a terem boltozat két keleti sarokgyámkövét (közülük különösen az északit, ld. a 2. képet) erősen megcsonkították, hogy az ívnyílásokat a lehető legnagyobb fesztávra vehessék.

5 Tudomásom szerint a káptalanterem helyreállítási programja eredetileg csak a két karcsú kötegpillér barokk-korban körülfalazott testének kibontásából állott. Azonban menetközben nem várt leletek (így a szóbanforgó nyugati bejárat mellett két ablak maradványa) kerültek elő, s ezeket a már épülőfélben levő statikai szerkezetek (vasbeton kiváltások) miatt kényszerűen vissza kellett falazni. Ez az eset is ékesen bizonyítja azt, hogy a helyreállításokat gondos falkutatásoknak kell megelőzniök, nehogy ily kényszerhelyzetek előállhassanak műemlekeink kárára. Az ablakok állapota kiegészítésüket, helyreállításukat megengedte volna, hiszen Szakál Ernő formáikat megbízható módon rajzban vissza is szerkesztette. Ha tehát akkoriban e maradványokat kényszerűséből nem kellett volna visszafalazni, úgy ma káptalantermünk két nem kevésbé megkapó szépségű ablakkal gazdagabb lenne.

9. Az északi kápolnapillér helyreállítás előtt

E feltevésém igazolására megemlítem: erre a csonkításra semmiképpen sem lett volna szükség, ha ez ívek a beboltozással *egy időben*, egységes terv szerint készültek volna, de akkor sem, ha a beboltozásra az ívek elkészülte *után* került volna a sor. És különben sem tételezhető fel, hogy a teremboltozat nagy művészi képességekkel rendelkező mestere ezt a részletproblémát ne tudta volna maradéktalanul megoldani. A pusztán rézseléssel tagozott kiváltó ívek mestere tehát a terem boltozatának megalkotójához képest nem állott valami magas szinten! A művésziesen kifaragott alakosdíszű gyámok durva elfaragásával elődjének munkája iránti érzéketlenségéről tett tanúságot, az általa tervezett ívek vaskos arányait pedig a terem architektura könnyed eleganciájával bántó ellentétben választotta meg (4. kép).

A kápolnaívek morfológiai vizsgálata további komoly problémák elé állítja a káptalanterem építéstörténetének kibogozására vállalkozó kutatót. A két megcsonkított boltozati gyámkö a terem keleti falsarkaiban nemcsak arról tanúskodik, hogy meghibásodásuk a közvetlenül mellettük induló kápolnaívek létesítésével kapcsolatos, hanem arról is, hogy ez ívek helyén előzőleg fal állott, amelynek a terem beboltozásakor már léteznie kellett, s az íveket e fal kiváltása céljából létesítették. E fal terem felőli síkja a kápolnaívekével azonos volt, s ennek a falsíknak megfelelően építette be a teremboltozat mestere a művésziesen megfaragott két keleti sarokgyámkövét is. Egykori létezését az is bizonyítja, hogy alapozását — szemtanúk állítása szerint — a padozatok felbontása alkalmával meg is találták. Az természetesen nem lehet kétséges: e falazat is nyílásokkal lehetett ellátva a három kápolna megközelítése céljából, de e nyílások a mai ívek nyílásméretét nem érhették el. A teremboltozat mestere azoktól kényelmesen elhelyezhette boltozatának sarokgyámjait, s csak a kápolnaívek mestere csonkította meg e faragványokat, amikor íveit a régebbi nyílások helyébe megépítette.

Íveink a kápolnák közfalához épített két pillérre ereszkednek. E pillérek helyreállítás közben készített fényképeit vizsgálva újabb probléma tárul elénk. Ugyanis rajtuk — nyilvánvalóan hibás kökötésekből előálló függélyes falelválás mutatkozik, de nem középen, hanem mindkét pillér esetében a szélső kápolnák felé esően (9—10. kép). Úgy tűnik, mintha a régebbi fal ívekkel való kiváltását a középső kápolnában kezdték volna meg, annak tere felől alakították volna ki először a nyolcszögű ívpilléreket zömmel, s csak a szélső kápolnaívek megépítése során egészítették ki azokat észak-, illetve dél felől végleges alakjukra.⁶ Meg kell hagyni: a kápolnaívek mestere a falkiváltásnak ezt a műszaki jellegű feladatát sem oldotta meg különös szakértelemmel, gondossággal: a két szakaszban megépített pillérek testén nem véletlenül jelentkeznek a hiányos falkötések jellemző jegyei.

De még ezzel sem merült ki a kápolnaívek kapcsán felvetődő problémák sora! Itt kér helyet például annak az eleddig felelet nélkül hagyott kérdésnek a

⁶ A kápolnaívek helyreállítás előtti állapotáról ugyancsak Dercsényi tett értekes megfigyeléseket (i. m. 272.). Szerinte a kápolnák közötti, azok elválasztó falához épült ívpillérek „két részből álltak, déli és északi oldaluk nem volt összekötve.” Más szemtanúk állítása szerint sem volt falazatuk homogén, s az egykorú fényképek is igazolják megállapításaikat. A helyreállítás alkalmából a kőpillérek magjába a helyreállítást irányító Lux Kálmán igen szellemesen egy-egy vasbeton pillért rejtett el a boltozat fölött szükségessé vált teher-elhárító szerkezetek alátámasztására.

Sajnálatos azonban, hogy a pillérek nyugati felén a szakaszos ívkiváltás tényét igazoló sajtósági kőosztást új bekötőkövek alkalmazásával megváltoztatták.

10. A déli kápolnatér helyreállítás előtt

megtárgyalása is, amelyre a kápolnák formai elemzése során már felhívtam a figyelmet. Ott tettem említést arról, hogy az északi és a középső kápolna boltozatának nyugati falíve érthetelen módon hiányzik. Úgy tűnik, mintha a kápolnaívek e falíveket elnyelték volna. Ám e rendellenesség magyarázata a kápolnaívek vizsgálatából levont következtetések világánál már nem okoz különösebb nehézséget: a kápolnaívek megépítésekor azok szélességét a helyükön állott falszerkezet szélességi méretéhez képest a kápolnák felé megnövelhették, s így az északi és középső kápolna boltozatának akkoriban még meglevő, látható nyugati falíve e szélesítés áldozatául esett. Viszont nem ez történt a déli kápolna esetében! Ott a boltozatot a kápolnaívek szélességének megfelelően rakták, következképpen azt már csak a kápolnaívek elkészítése után építhették meg.

Végül felvetődik a kérdés: vajon mikor épült az a — nyílásokkal nyilván áttört — választófal, amely eredetileg a teremrész és a kápolnák között állott, s amelytől később a kápolnaívekkel kiváltottak? A famennyezetes teremrészrel és a kápolnákkal egyidőben építették-e meg, vagy csak a teremrész beboltozásakor létesült? Sajnos e probléma az alapfalak annak idején elmaradt vizsgálatának hiányában — vagy elkallódott vizsgálati anyagának ismerete nélkül — ez idő szerint nem oldható meg. Valószínűnek csak annyi látszik, hogy a középső kápolna tere a teremével szorosabban kapcsolódott a teremrész beboltozása idején, mint a két szélső. Legalábbis erre mutat a két térrész padozatszintjének azonossága és faragványos díszének ikonográfiai összetartozása, a két szélső kápolna viszonylag tetemes, a szokványos lépcsőméreteknek nem megfelelő szintkülönbségével és a terem egységes ikonográfiai programjából kirekesztett szerény díszítmény-készletével szemben. Nem lehetetlen tehát, hogy a két szélső kápolna a középsőhöz képest már kezdettől fogva térben elkülönítettebb volt; míg ez a beboltozástól kezdve bizonyosan oltár befogadására szolgálhatott s a teremrészhez viszonylag nagyobb nyílással kapcsolódott, addig azok funkciója eredetileg valami más lehetett, viszonylag kisebb nyíláson kekeresztül közlekedtek a teremrészrel, s csak később, a mai kiváltó ívek elkészítésével váltak ugyancsak oltárhellyé. És a térelhatárolásnak — térkapcsolásnak ez a különböző módja szolgálhat annak magyarázatául, hogy a kápolnaívek mestere éppen a középső kápolnában kezdte meg a kiváltás munkáját, mert itt e kényes művelet viszonylag biztonságosabban volt megindítható és statikailag előbbre vihető, mint a tetemesebb falbontást igénylő szélső kápolnák esetében. E megfontolások folytán úgy látszik, hogy a kiváltóívek elhelyezése előtti állapot még a káptalanterem első építési idejéből származott! Azonban hangsúlyoznom kell, mindezek sejtések csupán, az utolsó szót csakis egy ellenőrző feltárás alkalmával lefolytatandó vizsgálatok alapján lehet majd kimondani.

Ezek után vissza kell térnünk a kormeghatározások problémájára. Eddigi vizsgálataink alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a káptalanterem eredeti, famennyezetes formájában még 1300 előtt megépülhetett, beboltozása viszont a XIV. század 30-as éveire tehető. Továbbá az első építési szakasz műve a keleti kápolnasor, amelynek eredeti architektúrájából azonban csak az északi kápolnáé maradt korunkra, a beboltozás építési szakasza idején pedig átépült a középső kápolna, a mai formájára. Viszont a stílusformák jellegtelensége folytán még közelítőleg sem lehet a harmadik építési szakasz korára, a kiváltóívek készítése idejére következtetni. Egyelőre meg kell elégednünk az építkezés első időhatárának megvonásával, azzal, hogy az ívek 1340 után, de mindenesetre még a XIV. században épültek.

A kiváltóívek építésének felső időhatárát illetően két lehetőség nyílik a kutatás számára. Az egyik: az ívekben fennmaradt díszítő festés korának stíluskritikai módszerekkel való meghatározása, a másik: a déli kápolna-boltozat építési idejének meghatározása, amelyről fentebb már megállapítottuk, hogy a kápolnaívek elkészülte után épült meg. Az előbbivel a művészettörténeti kutatás ez ideig adós maradt, s ennek pótlására nem érzem magam hivatottnak, így csak a másik lehetőség marad számomra s erre térek rá az alábbiakban.

* * *

A déli — Mollay Károly bevezetőmben idézett sorai szerint tollhiba folytán északnak mondott — kápolna boltozatának korára vonatkozóan az építészettörténet megfelelő biztonsággal foglalhat állást. Ugyanis e boltozati formák hazai építészetünk emlékanyagában kevés kivételtől eltekintve a XIV. század utolsó negyedében és a századforduló táján ismeretesek. A déli kápolna beboltozása — helyesebben újraboltozása — tehát a káptalanterem megépítésének immár negyedik építési szakaszát alkotja.

Ezzel tulajdonképpeni feladatomat, a káptalanterem középkori építéstörténetének felvázolását már teljesítettem. Azonban még nem adtam kellő hangsúlyt ez utolsó építési szakasznak, amelynek különös jelentőséget az ad, hogy éppen e déli kápolna boltozati zárókövéről tekint le a Sopron történetében oly jelentős szerepet játszó Agendorfer-Dági család jellegzetes címere a szemlélőre, az a címer, mely a káptalanteremmel kapcsolatos problémák közül talán a legszélesebb érdeklődést keltette fel a helytörténeti kutatás körében (11. kép). És többek között éppen az ezzel összefüggő hely- és családtörténeti kérdéseket feszegeti Mollay Károly is idézett tanulmányában. Megjegyzem: már én is foglalkoztam valamelyest az Agendorfer-Dági család címerével, ha nem is a helytörténet szempontjaitól vezérelve, és kutatásaim eredményét a trinitáshírből írt tanulmányomban már 1957-ben közreadtam.⁷ A még elmondandókra tekintettel talán nem lesz fölösleges, ha akkori eredményeimet rövid foglalatban ezúttal is előadom, s azokat az azóta szerzett megfigyeléseimmel megtoldom.

Idézett tanulmányomban mindenekelőtt magát a címerábrázolást vettem vizsgálatba. Szerintem a címer rajza (egy tőből fakadó három, örvényesen elhelyezett levél) ősi eredetű szakrális motívumkör egy sajátos változata. Trinitás-jelkép, amely a keresztény középkorban más hasonló rajzi szerkezetű szimbólummal együtt a szentháromságot jelképezte. Azonban ezek a jelkép-típusok és -változatok a középkori polgárosodás idején (nálunk művészettörténeti síkon: a gótika kezdeti szakaszaiban) fokozatosan elvesztették korábbi szakrális jelentőségüket tartalmi és formai tekintetben egyránt, s véleményem szerint ez az időszak — az 1300-as évek — kedvezett ennek a „már nem szakrális jelképnek”, de „még nem pusztán ornamentumnak” abban, hogy a heraldika a maga formakellékletárába felvegye. Azóta még további két példa kapcsán nyílt módomban arra, hogy e jelenségre a figyelmet felhívjam, egy budai,⁸ és egy külföldi — német — sírkő címerképének magyarázata során.⁹ Az előbbin ugyanis a „lánckereszt”, az utóbbin pedig a „szívfonat” — mind a két motívum ugyancsak

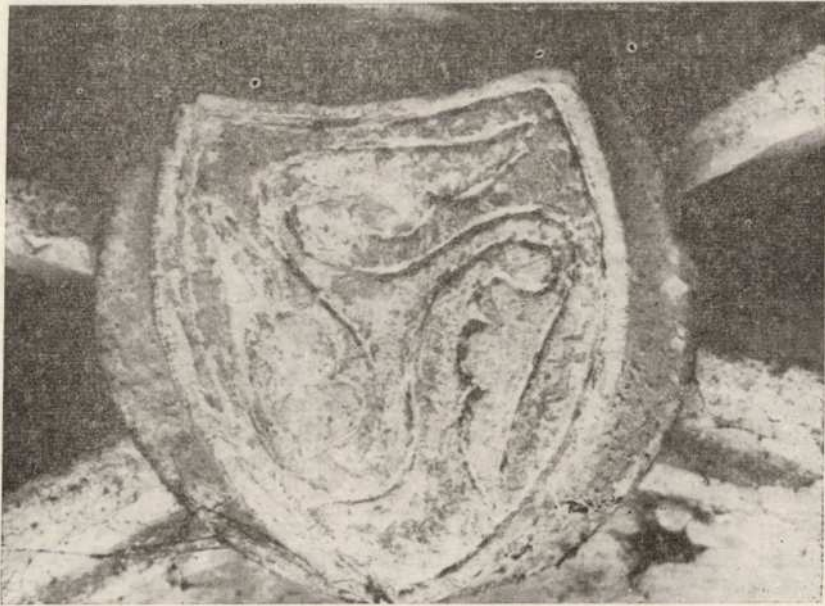
7 Művészettörténeti Tanulmányok. Bp. 1957. (A Művtört. Dokument. Közp. Évk. 1954—55.) 37—38. old. és 86—88. jegyz.

8 U. a. Bp. 1960. (A Művtört. Dokument. Közp. Évk. 1956—58.) 22—23. old. 17. kép.

9 I. m. 33. old. és 69. jegyz.

ősi eredetű, de a középkorban is elterjedt örökkévalóság-jelkép — került pajzsban, címerábrázolásként az elhalálozott sírkövére.

Az Agendorfer-család címerében tehát egy, a maga korában már időszerűtlené váló szentháromság-jelkép foglal helyet. Vajon a család melyik tagja választhatta e címert? — tettem fel magamnak a kérdést, és arra a véleményre jutottam, hogy a család tulajdonképpeni megalapítója, Péter (II) comes (-1321) lehetett a címerképet-választó. Ha tehát a családnak a század 30-as éveiből való káptalanterem beboltozásához valami köze lehetett, úgy a címer elhelyezésének a terem belsejében már megvolt a lehetősége. Ámde a címer mégsem a terem részben, hanem a káptalanterem déli kápolnájának boltozati zárókövén látható, amely a terem beboltozásához képest sokkal későbbi! Így ebből másra, többre következtetni, mint arra, hogy az Agendorfer-családnak a soproni ferencesekhez (illetve a káptalantermük építéséhez) a XIV. század utolsó negyedében

11. A déli kápolna boltozati záróköve

volt valami köze, nem lehet! Ha tehát Mollay Károly mégis úgy véli, hogy az általa közzétett diplomatikai adatanyag és a formatörténeti ismereteink alapján levont következtetések között ellentmondás mutatkozik, úgy ez az ellentmondás csak látszólagos lehet, s feloldása még az előttünk álló feladatok egyike. Erre teszék kísérletet az alábbiakban.

Mindenekelőtt abból a tényből kell kiindulnunk, hogy mai ismereteink szerint csak a déli kápolna boltozatának megújítását tulajdoníthatjuk az Agendorfer-családnak, a velük összefüggésbe hozható építkezés tehát sokkal kisebb mértékű, mint azt Mollay Károly gondolta. Abban viszont igaza van, hogy sem Márton (II), sem János (I) végrendeletében a ferencesek kolostorának építkezésére hagyatékozás nem szerepel, tehát a Márton-féle hagyatékozási levél kapcsolására a káptalanterem építkezésével nem áll kellő alap rendelkezésünkre. Még akkor sem, ha például a végrendeletben szereplő gyümöl-

csős értéke, véleményem szerint, oly kisebb mértékű építkezés pénzügyi alapjául, mint a déli kápolna újraboltozása, már bizvást elegendő lehetett.

Van azonban egy másik lehetőség is! Ha ugyanis vitathatalan, hogy a káptalanterem déli kápolnájához az Agendorfer-családot valamilyen kapcsolat fűzte, úgy nem lehetséges-e, hogy azt a misealapítványt, amelyet Márton az apja és saját lelkiüdvéért tett, azon az oltáron kellett a frátereknek teljesíteniök, amely éppen az Agendorfer-címerrel ékesített kápolnában volt felállítva? Ez esetben ugyanis 1403 táján, a végrendelet kiadása idején, a kápolna boltozatának már állnia kellett, s ez a feltevés az építészettörténeti ismereteinkkel is jól összevág.

E meggondolások alapján — úgy vélem — mégsem szabad teljesen elzárkózunk annak a lehetőségétől, hogy Márton (II) a ferencesek káptalantermének építkezéseibe valamilyen formában bekapcsolódott. Ez a kapcsolat azonban nem az egész káptalanterem megépítésére, hanem csupán a déli kápolna újraboltozására terjedt ki. Egyelőre tehát — más, hihetőbb feltevés híján — a déli kápolna helyrehozatalát néki tulajdonítom, ő tétette fel a boltozati zárókőre családja címerét, tett oltárára misealapítványt. Talán nem vétek nagyot, ha némi merészséggel — de hitem szerint nem minden alap nélkül — a káptalanterem déli kápolnáját — Agendorfer-kápolnának nevezem.

Várostörténet dióhéjban

Írta: **Molnár József**

A város ugyanúgy élő szervezet, mint a társadalmi forma, mint a nemzeti közösség, mint valamely kultúra. A város is erősödik, emelkedik, tündöklő szakaszba kerül, majd hanyatlik; azután kedvező feltételek közé kerülve megfiatalodik és újból fejlődő, erősödő periódusba ér. Ninive városéletének bizonyos fokán elakadtak az újrafiatalodást biztosító gazdasági erők, ezért mai pontosságra törekvő térképek csak nyomát mutatják annak a helynek, ahol valaha fényeskedett.

Hogyan kezd el élni, szerephez jutni, hogyan születik egy város? — Ez a kérdés sokat foglalkoztatja újkori közösségi életünket. Sopron azon városok közé tartozik, amelynek múltja e kérdésre tankönyvbe kívánczó iskolapéldát ad.

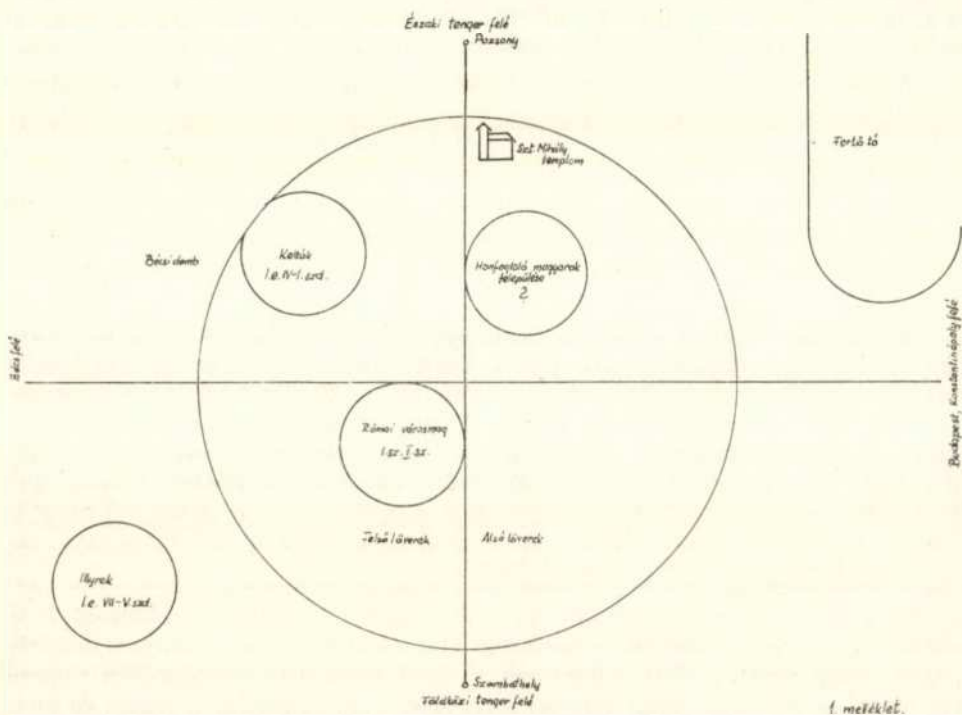
1. Mellékletünkön — amely távolságot, földrajzi teret csak elnagyoltan és torzítvá jelez — szemléltetjük az Északi-tengert a Földközi-tengerrel összekötő ún. Borostyánkő utat és azt a Nyugat—Kelet irányú útvonalat, amely Bécsét Budán keresztül Bizánccal kötötte össze. Ezt a két útvonalat a kereskedelem, a katonai és diplomáciai szolgálat már jóval időszámításunk előtt kezdte népek országútvá vá kitaposni. A két út körülbelül ott metszette egymást, ahol a mai Sas térünk áll. Forgalmas útvonalak ilyen metszéspontjai az ókori fejlődés fokán — bárha nem értek fel a jó kikötési lehetőség, az olcsó vízi út letelepedésre csábító erejével — horgonyvetésre csábították a vándorló törzseket. Úton levő emberektől sok mindent lehetett tanulni, távoli népekről és szokásaikról híreket hallani, kedvezően lehetett csereberélni — sőt ha gyenge volt az utas védelme — lehetőség kínálkozott gyarapodást hozó útonállásra is, ami az Idő e fókán a javak megszerzésének bevett és még általános gyakorlatnak örvendő formája volt.

A vaskor elején letelepedett illíreket még nem számíthatjuk a városalapítók közé. Nem szerették a síkságot; szívesebben éltek hegyekben, hegycsúcshoz közel; nem féltek az erdő vadjaitól és már szelidítettek állatokat. A Kőszegtől Sopronig húzódó hegyláncolat — úgy sejtjük — még sok illír emléket rejtett. Ábránkon az útkereszteződés által meghatározott délnyugati szektorban jelölt körben — a várostól mintegy öt kilométernyire eső 478 m magas Várhely közelében emelték földvárukat. A Károlymagaslat környékén is megtaláltuk letelepülésük nyomait. A feltárt illír sírokból többek között fóníciai eredetű üveggyöngyök is kerültek elő; képzelőerőnkre van bízva, hogy milyen útvonalon és főként milyen módon kerülhettek ezek az ékszerek az időszámításunk előtti V. században a Várhely környékére.

Kelta emlékeket elszórtan találunk a délnyugati szektorban is, de az i. e. IV.—II szd. ásatási anyaga az északnyugati szektorban jelzett végleges letelepedési helyüket mutatja; várfalat nem húztak, ezért őket sem tekinthetjük város-

alapítóknak. Ennek az államalapításig el nem jutott tehetséges népfajtának már volt érzéke a kereskedéshez. Amikor a római császárság a birodalom északi határát a Dunáig tolta fel — a kelták összeolvadtak a hódítókkal.

Az új meghódított terület két katonai igazgatási székhelyet kapott; a mai Alsó-Ausztriában fekvő Carnuntumot és a keleti rész Aquincumját (Óbuda) a Földközi-tenger felől Sopronon keresztül lehetőleg legalkalmasabb módon megközelíteni. Carnuntum felé az Alpok hegyőriásai, Aquincum felé a Balaton tette körülményessé a rövidebb útvonalas megközelítést. Az útkeresztesződés katonai

fontossága miatt kap a város római városrangot: a Flavius-császárok emelik municipummá, ami önálló városigazgatási jog gyakorlását jelentette.

Klaudios Ptolomeus — akinek koponyája alatt először villant meg a gondolat, hogy térképi ábrázolás helyett számjegyekkel, szélességi és hosszúsági fokokkal is meg lehet határozni valamely földrajzi hely fekvését — többek között Sopronét is meghatározta. — A város (Scarbantia) az északi szélesség 39 fok 30 perc adattal szerepel feljegyzéseiben. Mai szakkönyvek a városi tanácsházának helyét — ahonnan a római fórum három istenszobrát kiásták — $47^{\circ} 41' 09''$ adattal jelölik. A római városmag a Sas téri útkeresztesződéstől dél felé kereste meg helyét. A fórum néhány kődobásnyira volt az útkeresztesződéstől.

A római birodalom bomlásának utolsó felvonásában megindul innen is a légiók visszaszivárgása Itáliába. A katonai védelem nélkül maradt város a népvándorlás forgatagába kerül. Avar, szláv nyomokat találunk ebből az időből építkezéses emlék nélkül. Honfoglaló eleink — egyelőre kritika és vita alatt álló elképzelések szerint — az északkeleti szektorban ütöttek sátrat, és csak később, körülbelül a XI. szd táján telepedtek rá az elhagyott római városmagra.

Az új társadalmi formában: a hűbériségben, a rómainál fejlettebb szinten alakulnak ki az átmeneti idő káoszából a magasabbrendű együttélés feltételei. A kereskedelmi forgalom növekedése a Sas téri útkereszteződés gazdasági fontosságát a polgári forradalomig szüntelen emeli. A Dunántúl és részben a Balkán gabona- és állatfeleslege a Sas téren keresztül vándorol Nyugat felé. — IV. Lászlótól megkapja magyar városrangját; árumegállító jogot is kap, harmincad vámhely lesz. — A földműveléssel foglalkozó lakosság anyagi létét a Fertő tóra lehúzódnó lankák szilárdítják meg. A tó éjjeli kipárolgása különleges zamatú borfajták termelésének kedvez. — Levéltárunk számadáskönyvei tanúskodnak arról, hogy a soproni „weirer” gyakorta használt összeköttetés-szerző eszköz volt. A városi tanács elég gyakran vette igénybe „igazságszerző” erejét.

A város szerencsés határszéli fekvése nemcsak a kereskedelmi forgalmat élénkítette; igen jót tett a szellemi és biológiai vérkeveredésnek is. A magyar pompakedvelés és a német takarékoság ötvöződéséből olyan középkori urbánus életforma nőtt ki, amelyet — a Kárpátmedence hűbéri világára gondolva — Kassáéval lehetne leginkább rokonítani. — Nyer ebből a vérkeveredésből az iskolaügy, a zenekedvelés, általában a kultúra ügye, a Szép szeretete. A századok vasfogát kiváló belvárosi házaink lényegében e takarékoság és pompakedvelés ötvöződéséből fakadó magasfokú jólétnek megkövesedett emlékei.

A városok életére is érvényes Lenin egyenlőtlen fejlődésről szóló törvénye. Egy múltban gazdaságilag erős városi közösségnek nem szükségképp kell a fejlődés későbbi szakaszaiban tovább erősödni és hatalmasodnia. A prekapitalizmus szakaszában Hamburg, Bréma, Frankfurt mai szerepükhöz hasonlóan fontos kereskedelmi góccok voltak; de hová tűnt Velence, Firenze, Genua vagy az atlanti parton fekvő Brügge prekapitalizmuskori gazdasági rangossága? Nemcsak az olasz kapitalizmus maradt le a némettől; hűbéri gazdasági rangját elvesztette igen sok olasz város is. Sopronnal is az történt, ami Brüggével: elvándorolt belőle és tőle a gazdasági forgalom.

Ha arra a hatalmas irányító szerepre gondolunk, amelyet a gőzvasút gyakorolt a polgári fejlődésben a gazdasági élet alakulására — könnyen megérthetjük, hogy miért kellett Sopronnak a kapitalizmusban fejlődésében visszamaradnia. — A vaspályákat tervező mérnökök nem romantikus lelkek és nem múlt-tisztelők; kiszámítják két fontos gazdasági góc — például Budapest és Bécs között, hogyan fektethető le leggazdaságosabban a vasúti összeköttetés: oda tervezik meg a vasútvonalat és nem hatja meg őket a forgalom főirányából kieső városok dicsőséges hűbéri rangja. Ezért és a Sina-bankház által képviselt tőkés érdekekért esett ki Sopron a Budapest—Bécs közvetlen vasútvonalból; az osztrák fővárosnak sincs szüksége Sopronra, amióta a semmeringi viaduktok megépítésével megoldották Bécs és Trieszt között a vasúti összeköttetést.

A monarchia gazdasági politikája sem kedvezett Sopronnak. A magyar-osztrák vámúnió elsorvasztotta a város magasfokú kézműiparát; gyáripárunk csak az első világháború után — amikor a vámúnió megszűnt — indult fejlődésnek. Kőszegnek is, Sopronnak is a hűbéri szakaszbeli letelepedésre csábító szívóhatását elsősorban mégis a vasúti közlekedés sorvasztotta el. 2. sz. táblánk segítségével az érdeklődők világos képet kaphatnak arról, hogy Szombathely szívóhatása milyen mértékben növekedett azáltal, hogy vasúti közlekedési góccá vált. E tábla érzékelteti azt is, hogy a kapitalizmus időszaka alatt hogyan lendülnek fejlődésbe a hűbéri szakaszban még egészen jelentéktelen városok,

és mint marad utolsónak és utolsóelőttinek a városfejlődés polgári ütemében Kőszeg és Sopron.

Amikor egy várossal ismerkedünk, első lépésben igyekezzünk a várost időben és térben „megérteni”. A megértésnek csak egyik ága, amikor a múlt időrendi összefüggéseivel ismerkedünk meg. A másik ága — és ez sem hanyagolható el —, amikor a változások térbeli helyzetére gyakorolt hatását, a szomszédsággal való összefüggéseit vizsgáljuk. 2. számú táblánk ezt a gondolatot szolgálja, és ezért mutatjuk be Sopron adatai mellett a jelentősebb dunántúli városok fejlődési adatait is.

Kőszeg a kapitalizmus szakasza alatt lakosságát 27 $\frac{0}{0}$ -kal növelte; a fejlődés ilyen szerény ütemével a dunántúli ranglista utolsó helyére került. Sopron 55 $\frac{0}{0}$ -os lakosságszaporulatával a felszabaduláskor utolsóelőtti helyen volt. Mindkét várost jellemzi a hűbéri rang, a magasfokú általános műveltség (1930-ban a fővárosban magasabb az írni-olvasni nem tudók számaránya, mint Kőszegen) és jellemzi a fővasúti forgalomból kieső határszéli fekvés is. — Sopron ipari fejlődése az első világháború után mindenesetre erősebb lendületet kapott, mint Kőszegé. Az ipari fejlődésben a textilipar kapott súlypontot (A Pamutipar, a Selyemgyár, Sotex, Fésűsfonalgyár kb. 1700 munkást foglalkoztattak a harmincas évek táján).

A felszabadulást követő első évek nem hoztak kedvező változást a városra. Mielőtt ennek okairól megemlékeznénk, szóljunk egy-két szót a határok változó természetéről is, ami szintén lényeges része egy város térbeli megismerésének.

A határt rendszerint az ellenőrzés és vámszedés szándéka szokta meghúzni. A harmincadvám a király jövedelmét képezte; a kimenő áruk után szedték. A kapitalizmus kitalálta ennek antipólusát: az export-kedvezményt és a fogyasztási adóelengedést. — A monarchia ideje alatt a két ország között húzott határ nem volt igazi, fináncal őrzött gazdasági határ, mert a két ország vámúnióban volt. Ennek a következménye, hogy a fejlettebb osztrák gyáripár tönkretette Sopron kézműiparát és csírájában fojtotta meg a magyar ipartelepítési kísérleteket. Az első világháború után megkomolyodott az országhatár; fináncot is kapott. Az új határ elősegítette ugyan gyáripárunk fejlődését, de nehezebben találta meg piacát a soproni bor és nehezebben jött be az osztrák vendég. Csempészték ezen a határon kifelé a bort, a pálinkával lerészegített malacot és hozták vissza Ausztriából a jó magyar cukrot, amelyet exportkedvezményrel, fogyasztási adó nélkül vittek ki, amely künn sokkal olcsóbb volt, mint idehaza, ahol megtermeltük. Ez a határ a felszabadulás után nem húzódott egy centit sem erre vagy arra; megmaradt a helyén, csak megint a természete változott meg. A 47. szélességi fokon — amelyiken, amint említettük, a város fekszik — Ázsia keleti partjain, Vladivosztk fölött, valahol a Tatár-szorosnál kezdődik el a szocializmus világa és nyugat felé e szélességi fokon azzal a kidudorodással végződik, amelynek magját városunk alkotja. A határ két gazdasági rendszer határává alakult át, tehát még szigorúbb őrzést követel. A soproni ember igyekszik megbarátkozni ennek a határnak keményebb természetével, de szívesebben vette volna, ha elkerüli ez a keserű pohár és a népi demokráciák határát nyugat felé távolabbra húzták volna meg a várostól; mondjuk az Atlanti-óceán partján.

A kapitalizmusban gazdaságilag teljesen elértéktelenedett Sas téri országútkereszteződésünk, és cserében szűken kaptunk ipari telepítést. — A szocializmus szakaszában azért indult ismét felfelé ívelő szakaszába a város, mert gyáripár

jelentős könnyűipari létesítményekkel (ruhagyár, épületasztalosipari gyár, fafeldolgozó stb.) gazdagodott.

De ezeken túlmenőleg a megkövesedett és őrzött múlt emlékei is segítik a várost felemelkedésében. Nem helyi, hanem országos érdeké vált, hogy a Dunántúlon a hűbéri életformát hangulati egységben legjobban megőrző két város: Kőszeg és Sopron anyagi és erkölcsi támogatást kapjon ahhoz, hogy pótolhatatlan műemlékeit az enyészettől megmentse és az utókor számára megőrizze. Az Országos Műemléki Felügyelőség támogatásával e két város olyan szabadtéri múzeummá válik, amelyet nemcsak hazai, hanem külföldi turisták is szívesen fognak felkeresni.

A felszabadulást közvetlenül követő borúlátó hangulatot lelkes bizakodás váltotta fel. Az 1960. évi népszámlálási adatok igazolják, hogy ismét növekvőben van a város szívóhatása. 3 sz. táblánk érzékelteti, hogy kikerültünk a kapitalizmus által ránk szabott hullámvölgyből. Az ipari vízzel bőségesen ellátott Győr és az ipari decentralizáció következtében ragyogóan fejlődött Székesfehérvár mellett Sopron a harmadik helyet tartja a Dunántúlon az egy telepre eső munkáslétszám tekintetében. Ez jelezze a városunkkal ismerkedő idegennek azt, hogy múltba néző természetünk csak a műemlékeinknek szól és az ipari fejlődést illetően nem a kézműipar visszaállításával, hanem nagyobb ipari üzemek létesítésével igyekeznek irányításért felelős vezetőink a város fejlődését biztosítani.

Béke legyen velünk, hogy nyitott kapukkal — amint ezt egy régi város-címerünk ábrázolja — fogadhassuk azt, aki jószándékú utasként ér a város falai alá. — Üdülőkkel, turistákkal, vendégeinkkel osztozni szeretnénk azon a sok szépségen, amit műemlékekben, 10 000 kat. hold erdőben, hegyek szelíd hajlataiban a város és környéke kínál.

Ami őrizünk, aminek megőrzése feladatunk, az már nem a mienk, nem egy városé, hanem egy népé, egy országé és nekünk csak az a hálás szerep jut, hogy a sok szépséget lelkes buzgalommal minden erre vetődőnek megmutassuk.

2. számú tábla.

**Dunántúli nagyobb városok népességének alakulása
1869 és 1960 között**

A) A jelen levő népesség:

Év	Kőszeg	Sopron	Nagykanizsa	Sz.fehérvár	Győr	Pécs	Szombathely	Kaposvár
1869	6.915	21.108	15.125	22.633	26.225	23.863	9.666	6.649
1880	7.301	23.222	18.398	25.612	27.574	28.702	13.225	6.571
1890	7.076	27.213	20.619	27.548	30.021	34.067	16.133	12.544
1900	7.930	33.478	23.978	32.167	37.543	43.982	24.751	18.218
1910	8.423	33.932	26.524	36.625	44.300	49.822	30.947	24.124
1920	8.492	35.248	30.037	39.109	50.036	47.556	34.699	29.610
1930	8.537	35.895	30.869	40.714	50.881	61.663	35.758	32.715
1941	10.320	42.255	30.792	47.968	57.190	73.000	42.870	32.982
1949	8.780	35.617	28.798	41.534	57.542	88.302	47.126	33.535
1960	9.818	41.246	34.222	53.934	70.812	114.713	54.465	43.458

B) Az 1869. évi népességhez mért növekedés $\%$ -a:

1880	5.58	10.02	21.64	12.91	5.14	20.27	36.82	43.95
1890	10.23	28.92	36.32	21.45	14.47	42.76	66.90	88.66
1900	11.48	58.60	58.53	41.81	43.16	84.31	156.06	174.00
1910	21.81	60.75	75.36	61.46	68.92	108.78	220.16	262.82
1920	22.81	66.99	98.59	72.42	90.80	99.29	258.98	345.33
1930	23.46	70.05	104.09	79.49	94.02	158.40	269.94	383.00
1941	49.24	100.18	103.58	111.47	118.07	205.91	343.51	396.04
1949	26.97	68.74	90.40	83.11	119.42	270.04	387.54	404.36
1960	41.98	95.40	126.26	146.59	170.02	380.71	463.47	653.60

C) Az 1949. évi adatokhoz mért növekedés $\%$ -a (1949 100 $\%$)

1960	11.82	15.80	18.83	34.67	23.06	29.91	15.43	29.59
------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

3. számú tábla

Az állami ipar megoszlása a fontosabb dunántúli városokban az 1960. évi népszámlálás adatai szerint

A város megnevezése	A telepek száma	Munkások és alkalmazottak száma	Ebből munkások száma, otthon dolgozók nélkül	Egy telepre jutó munkások száma
Győr	91	29.771	22.941	252
Kaposvár	77	8.102	6.260	81
Kőszeg	21	1.733	1.442	69
Nagykanizsa	58	5.493	4.284	74
Sopron	50	8.863	6.988	140
Sz. fehérvár	68	13.268	10.217	150
Szombathely	66	11.136	8.834	134

Macskakő—Katzenstein

Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén (1440—1465.)

Írta: Mollay Károly

1. Házi Jenő levéltári kutatásai és Nováki Gyula ásatásai (SSz. XVI, 332—348) tisztázták, hogy az 1464-ben lerombolt *Macskakő* (németül: *Katzenstein*) nevű vár nem lehetett a Kis- és a Nagy-Tómalomtól keletre húzódó Szárhalmi erdőrészen, miként ezt egy tudálékos helyi hagyomány tartotta, hanem Fertőrákos határában, a *Katzendorfer-dűlő* területén vagy ennek közvetlen közelében keresendő. Házi Jenő számos eddig ismeretlen levéltári adattal gyarapította a vár történetére vonatkozó ismereteinket. A következőkben ezeket az eredményeket új részletekkel, összefüggésekkel és szempontokkal szeretném kiegészíteni.

2. Házi Jenő egy 1760. évi kéziratot térkép alapján meghatározta a *Katzendorfer-szőlők* fekvését: „*Kazendorffer szőlődűlő kb. 20 kh* nagyságú területet foglal magában és egyik oldalával a Fertővel, másik oldalával pedig a meggyesrákosi erdővel határos”. Pontosabban: a dűlőt északon a Meggyes és Rákos közti határ (ma: országhatár), nyugaton a Meggyesről Rákosra vezető országút, keleten pedig a Fertő menti rétek (a térképen: *Wisen*) szegélyezik. Német feliratú térképek itt a dűlőn kívül még a *Katzendorfer Bründl* nevű forrást tüntetik fel, a XX. században is. A dűlő telekkönyvi neve a XX. században: *Untere-Katzendorfer-Weingärten* (magyarul: *Alsómacskakő*) és *Obere-Katzendorfer-Weingärten* (*Felsőmacskakő*). Soproni forrásokban 1400-tól kezdve sűrűn szerepel a dűlő neve, mivel soproni polgároknak voltak szőlőik *ze Katzendarff* (SoprOkl. II/1,45 stb.).¹ A német dűlőnév tehát már a XIV. században élt. A soproniak a győri püspök birtokában lévő rákosi határnak csak a soproni határral szomszédos dűlőiben szereztek szőlőt. A rákosi határ északi részén ilyen volt a *zu Katzendorf* nevű dűlő, amely Sopron 1385-ben megszerzett jobbágyközségének, Meggyesnek (ma: Mörbisch) határával volt szomszédos; déli részén pedig a *Saubrunn* nevű dűlő, amely a soproniak által 1317—1324-ig megszerzett *Págya* nevű birtokkal (ma a város fertői határa) volt határos. E birtokviszonyokból adódtak a határperek a győri püspök és Sopron város között.

A „*weingarten zu Katzendorf*” fogalmazású helyrajzi megjelölésben nyilvánvalóan egy elhagyott, elpusztult, eltűnt falu neve rejtőzik. E falu magyar neve a győri püspök és a soproniak közti első, 1254. évi határperben bukkan

¹ A *Katzendorfer* változat a fenti mellett csak a XV. század végén tűnik fel (1483: „*weingarten in Chaczendorfferen*”; 1495: *Kaczendorffer*; 1496: „*weingarten, der Kaczendorffer genant*”. SoprOkl. II/1, 238, 247; *Gerichtsbuch* 361).

elő. Sopron ekkor jogilag még nem „szabad királyi város”, hanem a megyei ispánnak alárendelt királyi vár: a nem katonáskodó várbélieknek azonban már önkormányzatuk van, saját bírójuk (*maior villae* 'falunagy', *villicus* 'bíró'), aki az esküdtekekkel együtt a polgári lakosság érdekeit képviseli a megyei ispánt képviselő katonai parancsnokkal, a várnaggyal szemben. A per a fertői vám miatt keletkezett, amely Omodé győri püspök (1253—1267.) szerint a rákosi Boldogasszony-templomot, a soproniak szerint őket illette meg. Az ügy eldöntésére a király határjárást, Rákos határjeleinek leírását rendelte el. Ennek alapján 1254. június 4-én a győri püspök javára döntött. A per nem a fertői vám miatt tanulságos, hanem azért, mert azt bizonyítja, hogy a soproniak már 23 esztendővel a várossá emelés előtt terjeszkedni igyekeztek a városuk körüli birtokokon.

Az 1254. évi oklevél már nincsen meg, de tudjuk, hogy Molnári Kelemen győri püspök az 1428—1429. évi újabb határperben, az 1333. évi határper azóta elveszett egyik oklevelével együtt eredetiben bemutatta.² Zsigmond király 1429. nov. 3-i oklevelével a csornai konventet újabb határjárásra utasította, egyben az ügy előzményeit, azaz az 1254. évi és az 1333. évi oklevelek kivonatát is közölte. E kivonat szerint Rákos északi határa 1254-ben ott kezdődik, ahol nyugati határa Cinfalva (ma: Siegendorf), régi nevén *Peresnye* határát eléri: „abhinc regrederetur versus orientem super metas *Machka* vel *Madascad* viam magnam civitatis, que descendit in possessionem Megyes”.³ Azaz a határ „innen keletnek fordul (és halad) *Macska* vagy *Macskád* határa felett a Sopronból Meggyesre vezető út felé”. A *Madascad* változat a várható *Machacad* helyett nyilván az 1429. évi íródeáknak tulajdonítandó, aki az oklevél keltezésében is 1244-et (*quadragésimo quarto*) írt 1254 (*quinquagesimo quarto*) vagy 1253 (*quinquagesimo tercio*) helyett, pedig az oklevélben említett Omodé csak 1253-ban lett győri püspök. Az 1429. évi oklevélkivonat az eredeti, márciusban kelt oklevelet IV. Béla uralkodásának 18. évéből („regni autem sui anno decimo octavo”) keltezi, noha ez már 1253. októberének derekán lejárt. Mindenesetre bizonyos, hogy a magyar *Macska* vagy *Macskád* és a német *Katzendorf* egymásnak nemcsak nyelvi, hanem helyrajzi szempontból is megfelelnek.⁴ Itt, *Macskád*—*Katzendorf* területén fedezték fel egy sziklabarlangban a III—IV. században használt Mithras-szentélyt, amelyet a feliratok tanúsága szerint Carnuntumban (Deutsch-Altenburg) állomásozó római tisztek emeltek a perzsa napistennek.⁵ Carnuntumból ugyanis Scarbantián (Sopron) át vezetett az észak-európai borostyánkő-lelőhelyeket Itáliával összekötő római hadi és kereskedelmi útvonal. A főútvonal Szentmargitbányán (ma: St. Margarethen) át ért Scarbantiába, egy mellékútvonal a Fertő partján, a Mithras-szentély mellett

2 Vö. SoprOkl. I/2, 370; HazOkm. I, 323; SoprVmOkl. II, 136—140. Az 1333. évi pert Lorándnak, Sopron és Vas vármegyék ispánjának 1335. március 12-i oklevele zárta le: Sopron város visszakapta azt a Rákos birtok és a Fertő által határolt területet (*particulam terre*), amelyet a győri püspök a királyi tárnokmester döntése alapján, I. Károly király nápolyi tartózkodása (1333.) idején a soproni polgároktól elfoglalt.

3 Vö. Urkundenbuch des Burgenlandes, Graz — Köln, 1955, I, 234.

4 A megfelelésre már Csánki Dezső (Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897, III, 588) felhívta a figyelmet. A *Katzendorfer-dülő Macskád* — *Katzendorf* egykori határának egy része. XIV—XV. századi kiterjedését még nem ismerjük.

5 Radnóti Aladár: Sopron és környéke régészeti emlékei. Vö. Csatkai — Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 24.

haladt és Sopronkőhidánál torkolt ismét a fővonalba. A Mithras-szentély, Macskád—Katzendorf és Macskakő—Katzenstein ugyan csak helyrajzilag tartoznak össze, még pedig természeti adottságok (útvonal, egyik oldalán művelhető, a másikon könnyen védhető, sziklás területtel) alapján, ezek az összefüggések azonban arra figyelmeztetnek, hogy ásatások ezen a területen még nemegy meglepetéssel szolgálhatnak.

3. A *Macskád* helynév az ómagyar *macska* 'Felis catus; vadmacska' szóból -d földrajzinév-képzővel alakult, amely az -s képzőhöz hasonlóan a valamiben való bővelkedést, valamivel való ellátottságot jelenti. A *Macskád* földrajzi név tehát vadmacskában, a *Meggyes* név meggyben, a *Rákos* rákban bővelkedő területet, patakot (*Kroisbach*) jelent. A -d helynévképző korhatározó értékű: „E képző korai: azokon a vidékeken, amelyeket a magyarság a XII. század után szállt meg, már ritka”⁶. A *Macskád* földrajzi névnek — az 1254/1429. évi adatot is figyelembe véve — tehát legkésőbb a XII. században kellett keletkeznie. Figyelemre méltó e három, lényegében egyazon típusú helynév együttese, amely teljesen elűt a szomszédságában levő helynevek típusától. Meggyes német *Mörbisch* neve kétségtelenül a magyarból származik, de Rákosé (*Kroisbach*) és Macskadé (*Katzendorf*) sem keletkezhetett párhuzamos, azaz egyidejű magyarnémet névadással. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Fertő keleti partján is volt egy *Macskád* nevű település (1324: *Machakad*; 1330: *Machkad*): ez a vele szomszédos Potfalvával (ma: Podersdorf) együtt 1330-ig a heiligenkreuzi (Alsó-Ausztria) ciszterci apátságé lett, amely ugyancsak szomszédos barátudvari (ma: Mönchhof) uradalmához csatolta.⁷ Ennek a Macskádnak is *Katzendorf* volt a német neve. A *Katzendorf* nevű helyek Alsó- és Felső-Ausztriában nem is olyan ritkák és lényegében a magyarhoz hasonló szemlélet alapján keletkeztek. A magyarban a *macska* szó szláv eredetű, a németben a *Katze* latin eredetű: a középkorban mindkettő elsősorban 'vadmacská'-t jelent, de jelenthet valami hitványat is (*macskaméz*, *macskaló*; *Katzengold*, *Katzensohn*).⁸ A magyar *Macskád* alapján azonban mind a Sopron, mind a Moson vármegyei *Katzendorf* esetében csak az első értelmezésről lehet szó, mivel e német nevek csak az elsődleges magyar név fordításai lehetnek.⁹

4. A Fertőrákos és Meggyes közti Macskád-Katzendorf területén volt egy feltűnő szikla, amely a magyar *Macskakő*, ill. a német *Katzenstein* nevet viselte. Ilyen nevű szikla máshol is volt, olyan is, amelyre várát építettek.¹⁰ A Fertőrákos és Meggyes közti szikla neve csak a rajta épült vár és ennek lakói nevé-

6 Bárczi Géza: A magyar szókincs eredete. Bp., 1958², 155; Moór, Elemér: Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936.

7 Csánki i. m. 683; Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. Eisenstadt, 1954. — A település az 1529. évi török hadjárat idején pusztult el.

8 Az ausztriai *Katzendorf* helynevek lehetnek személynévi eredetűek is. Vö. Schiffmann, Konrad: Historisches Ortsnamen-Lexikon des Landes Oberösterreich. München und Berlin, 1935—1940. — A házimacska német neve a XV. században általában még *mausenhund* 'egerésző kutya' volt. Beheim Mihálynak a II. jegyzetben idézett krónikája a macskakői huszita vezérek elfogatását Sopronban (1464. aug. 8.) így indokolja: *die kacz lessit ired mausens hart*.

9 A Sopron vármegyei Macskádnál még korábban, 1249-ből adatolható a Bars vármegyei Macskarév (*Machkazorm*) neve. Vö. Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp., 1955, 321.

10 Vö. 1315/1323: „Cum Castro Sebusku quod idem in monte Machkakw construxit et erexit”; 1367: „Quendam magnum lapidem Machkakw apellatum” (Magyar Oklevélszótár. Bp., 1902—1906). — *Katzenstein* nevű szikla Ausztriában is van (Schiffmann i. m.).

ben fordul elő. A vár neve magyarul 1452: *Machkakw* (olvasd: *Macskakő* SoprOkl. I/3,357 stb.); németül 1443: *das haws Kaczenstein*, *haws zu Kaczenstein*; 1450: *burggrauen zum Katzenstein*; 1451: *der phleger cze dem Kchaczzenstein*; 1464: *Coczstein*, *Kaczenstuen* (I. h. 233, 236, 289, 343; I/5, 127; II/4, 240); lakói 1442: *Kaczenstainer* (I. h. II/3, 364 stb.). Különösen jellemző ebből a szempontból a soproniakhoz intézett egyik 1452. évi levélnek a részlete: „Mer wisset, daz auf heüt oder morgen ettlich geraisig vnd fusknecht *auf den Katzenstein* kommen süllen vnd sullen euch vnd gmain stat Odemburg an schaden sein” (I. h. 381). Az idézett 1464. évi adatok a név első, ill. második tagjának német nyelvjárási ejtését tükrözik, a többi német adat kancelláriai nyelvű. A *Macskakő* vagy a *Katzenstein* elnevezésnek nem minden esetben ugyanaz az alapja. A mi esetünkben nyilván a *Macskád-Katzendorf* falunevék analógiája is közrejátszott a szikla elnevezésben. E szikla és a rajta épült vár közelebbi helyét illetően csak annyit tudunk, hogy ott keresendő, ahonnan a Fertő is könnyen megközelíthető, mert Grafenegger Ulrik soproni ispán és városkapitány 1463. április 16-án ezt írja a soproni tanácsnak: *Eüch ist wol wissennnd, das vom Kaczenstain auss auf dem wasser grosser schad beschiht* (I. h. I/5, 63). III. Frigyes német császár jólértesült udvari énekmondója és krónikása, Michael Beheim 1466-ban írt rimes krónikájában pedig egyenesen a Fertő partjára helyezi: *es lag in ainem grossen se / siben meilen lang oder me.*¹¹ Terepbejárással és ásatásokkal a vár pontos helye bizonyára még ma is megállapítható lesz.

Macskakő-Katzenstein várának szereplése Sopron 1441—1463-ig tartó elzálogosításával függ össze, lényegében tehát a soproni várostörténetnek egyik, nem is jelentéktelen epizódja.

5. *Macskakőről* 1442-ben hallunk először. Augusztus 18-án Ernst Konrád városi jegyző Zaundürr Mihály tanácsbélivel indul IV. Frigyes német király bécsújhelyi udvarába *von des fritts, auch Kaczenstainer vnd Harrenstainer wegen*, azaz „a fegyverszünet, valamint a macskakőiek és a szarvkőiek miatt” (I. h. II/3,364). Egy hónap leforgása alatt a városi jegyző még háromszor tette meg lóháton ezt az utat, mert a városnak még Pálóczi Simonnal, I. Ulászló főlovászmesterével és Sopron vármegyei ispánjával, Kőszeg új urával is meggyűlt a baja (I. h. 364—5).

Pálóczi Simon a borsmonostori (ma: Klostermarienberg) apátság Sopronba menekített ereklyéit és kincstárát, továbbá — a győri püspöki szék üresedése miatt — I. Ulászlótól neki átengedett soproni bordézsmtát követeli a soproniaktól, *quomodo illa vestra civitas de hoc regno Hungarie existat*, „minthogy városok Magyarországhoz tartozik” (SoprVmOkl. II. 308, 310). Sopront ugyanis másfél évvel azelőtt, 1441. február 25-én Habsburg Albert király (1437—1439.) özvegye, Erzsébet királyné elzálogosította IV. Frigyesnek, aki a hathetes korában (1440. máj. 15.) megkoronázott V. László gyámja lett. A jogerős székesfehérvári koronázást a visegrádi fellegrvár kincseskamrájából vakmerően kilopott koronával egy soproni nő, Wolfram Ilona, Székeles Péter († 1431.) soproni patrícius özvegye, utóbb Kottanner János bécsi polgár felesége tette lehetővé. A 31 éves királyné ezáltal fia számára biztosította a trónt, és megakadályozta,

¹¹ Buch von den Wienern. 1462—1465. Herausgegeben von Theodor Georg v. Karajan. Wien, 1867, 365. Az *in* előjáró jelentése itt „an” (Lexer: Mhd. Taschenwörterbuch), Bleyer Jakab (Századok 1902, 560) tehát tévesen helyezi *Macskakőt* a tó „közepére”. Ha meg tudnók mondani, milyen mérföldet számít az általában jól értesült krónikás, a Fertő szeszélyesen változó hosszára kapnánk 1464. évi adatot.

hogy az országnagyok az erősebb párttal rendelkező és egy másik koronával ugyancsak megkoronázott (1440. júl. 17.), 16 éves Ulászlóval kötendő házasságra kényszerítsék. A két párt harcából születő feudális anarchia egyes részleteit éppen Kottanner Jánosné híres emlékiratából ismerjük.¹² Ebből azt is megtudjuk, hogy Erzsébet és udvarának Habsburg-párti főurai szerint Sopron az ország birtoklásának egyik kulcsa (*ain slussl zu dem lant*). Ulászló híveinek elnyomulása miatt ezért vitték V. Lászlót Sopronba (1440. jún. 3—júl. 3.), s csak azután IV. Frigyeshez. Nem véletlen, hogy IV. Frigyes a megszorult királynétól éppen Sopront csikarta ki zálogul a 8000 aranyra rúgó kölcsön fejében, hiszen Magyarország megszerzésére törekedett. 1441. március 6-án, tehát alig egy héttel a zálogbavétel után, — a soproniak kérésére — már megerősíti Sopront minden kiváltságban (SoprOkl. I/3,213). Ulászló és az országnagyok a Vas vármegyei Márványkő várának aljában ütött katonai táborból március 14-én, Pozsonyból pedig a szabad királyi városok erélyesen tiltakoztak ugyan az elzálogosítás ellen¹³, de eredménytelenül. Március 29-én Ernst Konrád városi jegyző elindul első diplomáciai küldetésére az éppen Grácban időző német királyhoz (I. h. II/3,257), április 11-én pedig IV. Frigyes tanácsosát, Ebersdorfer Zsigmondot nevezi ki városkapitánnyá, akinek a város már a kinevezés másnapján — hódolata jeléül — hallal kedveskedett (I. h. I/3,217; II/6,163; II/3,258). Az új városkapitányt május 19-én iktatták be, 1442. február 1-én azonban már Pottendorfer Albert kapja a soproniak jelképes ajándékát, halat és 10 pint bort, s március 2-án át is veszi városkapitányi tisztét, amelyet 1444. december 6-ig tölt be (I. h. 337; II/6,163; I/3,235).¹⁴ 1442. augusztus 18-án, amikor először hallunk Macskakőről, Ebersdorfer tehát nem soproni városkapitány, de már lefoglalta magának a soproni bordézsmát (megelőzve az Ulászló-párti Pálóczi Simont), továbbá Rákos falu minden jövedelmét. Alkalmat erre a győri püspöki szék betöltetlensége, ürügyet Macskakő—Katzenstein várának birtoklása szolgáltatta. Az előző győri püspökről, Zólyomi Benedekről utolsó adatunk 1440. szeptember 25-ről,¹⁵ az új győri püspökről, Salánki Ágostonról az első adatunk 1446. november 25-ről éppen Rákos falu jövedelmével és a soproni bordézsmával kapcsolatos. A soproniak, akiknek a rákosi határban volt szőlőjük, 1440-ben kifogásolták, hogy a püspök rákosi várnagya a rákosi hegyvámot a soproninál 14 pinttel nagyobb mértékkel (*mensura*) méri; a rákosi mérték a püspök szerint azonban csak 4 pinttel nagyobb.¹⁶ A soproniak még arra is hivatkoztak, *quod totus comitatus*

12 Vö. Mollay Károly: Kottanner Jánosné és naplója. SSz. XI, 1—9.

13 HazOkm. IV, 326; SoprVmOkl. II, 301, 308; SoprOkl. I/3, 217; Mollay: SSz. XII, 176.

14 A soproni városkapitányok sorrendjét abból a kimutatásból ismerjük, amelyet a városi tanács készített IV. Frigyes 1450. évi két felszólítása után az elzálogosítás óta fizetett, ill. nem fizetett adóról (SoprOkl. I/3, 279, 285—6; II/6, 163—5). E kimutatással ellentétben Ebersdorfert nevezi soproni városkapitánynak két 1443. évi és hét 1444. évi oklevél (I. h. I/3, 233, 236, 238—40, 246—7, 251). Lehetséges tehát, hogy Pottendorfer Albert csak Ebersdorfer helyettesítésére átmenetileg működött Sopronban.

15 Ezután ugyanis hamarosan zágrábi püspök le't. Vö. Monumenta Historica Civitatis Zagrabiae. Zagrabiae, 1894, II, 194 stb.; A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. Bp., 1895, III, 52, 529.

16 Ez a mérték a pint többszöröse, azaz az *akó* (latinul *urna*, németül *ur, urn*, majd *eimer, emmer*). A mértékek körül zajló vi'ák, pereskedések abból adódtak, hogy még olyan elismert mértéket is, mint a soproni akó, sem számítottak mindennél azonos számú pinttel, sőt különbséget tettek abból a szempontból is, szolgáltatásról (hegyvám, dézsma) vagy kimérésről, eladásról van-e szó. A szolgáltatásokat

Soproniensis se regit iuxta mensuram civitatis Soproniensis, „hogy egész Sopron vármegye a soproni mérték szerint igazodik” (I. h. 203). Ha ez ebben a formában nem is volt igaz, annyi bizonyos, hogy Kálmán győri püspök közel egy évszázaddal korábban, 1345-ben Sopronban kiadott oklevélben már elrendelte, hogy a rákosi szőlőtulajdonosok hegyvámját a rákosi várnagy ne a nagyobb mértékkel (*cum maiori mensura*) mérje, hanem azzal, amellyel a soproni polgárok bordézsámját is beszedik, ti. a rákosi határban (SoprVmOkl. I, 183). Mindez azt mutatja, hogy a fent (vö. 2.) említett 1254., 1333. és 1428. évi határpererek a győri püspök és a soproniak között nemcsak a vitás területek hovatar-

ugyanis a cefre vagy a must (esetleg a fejtetlen bor) mennyisége alapján állapították meg, eladásra, kimérésre viszont csak kiforrott, beérett, már fejtett, feltöltött bor került. E minőségi megkülönböztetés a mértékeknel gyakran arra is kiterjedt, bort vagy sört mértek-e. A számolás alapja a kimérés (eladás) akója volt, a lajtokat és a boroshordókat a kádárok nyilván e szerint méretezték. A szolgáltatás és a kimérés (eladás) akója között általában 4:3 volt az arány. A XIX. század első felében a soproni akó Sopronban és Ruszton fejtetlen bornál 42 pintes, fejtett bornál 40 pintes volt (vö. Prickler, Harald: Der Eimer. Ein Beitrag zur mittelalterlich-neuzeitlichen Maßkunde des burgenländischen Raumes. Burgenl. Heimatblätter 1962, 21—34). Ezeket a viszonyokat Sopronban már a XV. századra nézve igazolhatjuk. Joachim Jakob kereskedő 1485. aug. 15-e után két hordó bort ad el: nagyjából (*myner oder mer*) 26 akót, amiért $8\frac{1}{2}$ dénárfontot, azaz 2040 dénárt kap. Mivel a bor pintjét 2 dénárért számítja, ez pontosan 1020 pint bor ára: 40—40 pintes akóval mérve éppen $25\frac{1}{2}$ akót tesz ki (SoprOkl. II/4, 353). Ha a fejtetlen bor soproni akóját 42 pintesnek vesszük, akkor a fenti arány alapján a szolgáltatás soproni akója 56 pintes volt, azaz pontosan 14 pinnel több. Fent láttuk, hogy a soproniak éppen ezt nehezményezték a rákosi hegyvám kiszabásánál: a rákosi várnagy az évszázados szokás ellenére nyilván e soproni nagyakóval mérte a soproniak rákosi hegyvámját. A győri püspök ezért az 1440. évi esetben beleegyezett abba, ha hat soproni polgár, akinek a rákosi határban van szőlője, lelke üdvösségére megesküszik, *quod ius montanum eiusdem nostri castris in mensura ipsius castris hactenus et a longveis temporibus per eos et alios modo eodem non sit soluta, scribimus contenti sine ulteriori discussione*, „hogy (rákosi) várunk hegyvámját ők és mások eddig és régóta (rákosi) várunk mértéke szerint, nem a (kifogásolt) módon fizették, akkor minden utólagos vitakozás nélkül megírjuk beleegyezésünket” (SoprOkl. I/3, 204). Egyben közli, hogy a rákosi mérték *nem 14, hanem csak 4 pinnel* nagyobb a soproninál. Rákoson a szolgáltatás soproni akója ezek szerint 46 pintes, a kimérés (eladás) soproni akója tehát 34 (pontosan $34\frac{1}{4}$) pintes volt. (A lékai és a borsmonostori uradalmakban még a XVII. században is 32 pintes, Kőszegen pedig 30 pintes volt a soproni akó.) — Ha a XV. századi Sopronban a szolgáltatás akóját 56 pintesnek, a kimérés (eladás) akóját 40—42 pintesnek vesszük, akkor fontos fogódzót kapunk a bortermés megállapításához és a számadások nemegy részletét megfejtethetjük. A már említett Joachim Jakob számadásában például panaszkodik, hogy 1489-ben $2\frac{1}{2}$ akó helyett igazságtalanul 3 akó bordézsámot vetettek ki rá; a következő évben azonban elégtétellel veszi tudomásul a kiszabott $1\frac{1}{2}$ akót. Az 1490. évi termésből 400 pinnel (ez 10 akó) 1491. február 11—12-én mért ki, 10 akót pedig a nagybójtji vásárban adott el. A $1\frac{1}{2}$ nagyakó bordézsma éppen 2 kisakónak felel meg. A teljes borkészlet tehát 22 kisakónak vehető. Ha ebből leszámítjuk a szürettől az eladásig (*vom lessen vncz auff vasten-jarmarckchtt*) feltöltésre használt 30 pint bort, akkor az 1490. évi termés kerekén 21 kisakó volt, amelynek bordézsámja 1:10 arányban valóban 2 kisakót, azaz $1\frac{1}{2}$ nagyakót tett ki (I. h. II/4, 356, 377). A bordézsámot ugyanis mindig sommásan, azaz egész, fél, negyed és nyolcad akóban vagy az akónál nagyobb egységben (kúf, vö. SSz. XIII, 125), és nem pinnben állapították meg. A soproni polgárok tehát lényegében azért vitáztak 1345-ben is, 1440-ben is a győri püspökkel és rákosi várnagyával, hogy Rákoson termett cefréjük, mustjuk minden 56 pinnje után csak 46 pinnnek megfelelő szolgáltatást (hegyvám, bordézsma) adjanak, azaz kevesebbet mint Sopronban. — A fentieket Joachim Jakob számadásának egyéb tételei is igazolják. Ezek alapján helyesbíteniünk kell a bordézsámra és a bortermés nagyságára végzetni korábbi számításainkat (SSz. V, 117). Ez szintén tanúsítja, milyen alapvető város-történeti szempontból a súlyok és a mértékek történetének kidolgozása (vö. SSz. XV, 379).

tozása, hanem azok ugyancsak vitás szolgáltatásai miatt is folytak. Láttuk, hogy az egykori Macskád—Katzendorf határa régóta Rákos püspöki birtoknak ilyen vitatott része volt. Nem lehetetlen tehát, hogy e vitás terület biztosítására már Sopron 1441. évi elzálogosítása előtt épült Macskakő—Katzenstein vára, amelyet Ebersdorfer Zsigmond 1441-ben megszerzett magának. A soproni és a rákosi (katzendorfi) bordézsmát mindenesetre 1441-ben szerezte meg, bár ez ügyben közte és Pálóczi Simon között csak 1442-ben folyt vetélkedés. A soproni városbíró 1442. június 21-e után küldi futárját IV. Frigyes udvarmesteréhez Bécsújhelyre *von der zehendwein wegen*, azaz „a bordézsmá miatt” (SoprOkl. II/3, 362), augusztus 18-tól szeptember 18-ig pedig — mint már említettük — a városi jegyző járt több ízben a bécsújhelyi udvarban, sőt futárokat menesztettek Ebersdorferhez *von der Kaczenstainer wegen*, meg Pálóczihoz is. A Kanizsaiak szarvkői várnagyához is ment levél a soproni kereskedők ellen elkövetett hatalmaskodás miatt, amely ellen a soproniak szintén a bécsújhelyi udvarban kerestek védelmet. Mindez arra mutat, hogy Sopron és jobbágyfalvai (Meggyes, Kelénpatak, Somfalva, Ágfalva, Bánfalva, Harka, Kóp háza, Balf) térségében ekkor IV. Frigyes, ill. Ebersdorfer Zsigmond helyzete Ulászlóval és híveivel szemben már megerősödött. E soproni birtokok körülfogták Rákost, amelyre Ebersdorfer mint IV. Frigyes teljhatalmú megbízottja — a győri püspöki szék üresedése miatt — könnyű szerrel rá tehetette a kezét. Sopronnak György napján (ápr. 24.) esedékes 400 magyar aranyforintnyi adóját, továbbá a kötelező újévi ajándékot (3 vég löveni posztó) IV. Frigyes az 1442. évre szintén Ebersdorfernek engedte át. Az ehhez szükséges 448 forintot a városi tanács kölcsönből teremtette elő, amelyet szokatlan módon az 1441. évi bordézsmajegyzék alapján vetett ki, akónként 1—1 magyar aranyforintot számítva.¹⁷ Bár ezt a kölcsönt a városi tanács a szőlőtulajdonosok rendes évi adójába utóbb beszámította, mégis feltűnő, hogy két polgárnál *zu Katzendorf* esedékes bordézsmájukat is beleszámította a kölcsönbe. Mindebből talán szabad arra következtetni, hogy az 1441. évi Márton napja (nov. 11.) körül esedékes soproni és rákosi (katzendorfi) bordézsmát már Ebersdorfer kapta Rákos falu minden jövedelmével együtt.

6. Addig ezzel nem is volt baj, amíg a győri püspöki szék üres volt. 1446 őszén azonban Salánki Ágoston lett a győri püspök, aki a városra a legsúlyosabb egyházi büntetést, a kiközösítést mondta ki, mert a Márton napján (nov. 11.) esedékes bordézsmát nem kapta meg. A kiközösítés miatt IV. Frigyes egyházjogi doktorai tanácsára követének, Eneas Silvius Piccolomininek, a híres humanistának útján a pápa tanácsát kérte ki, amiről Sopront 1446. november 25-én értesítette. Eneas Silvius követségéről visszatérőben, 1447. május 5-én a győri püspökhöz írt levelében megegyezést ajánlott, mert szerinte nem kétséges, hogy idővel minden javát visszakapja, ha IV. Frigyes jóindulatát és kegyét megőrzi: a soproniakat mindenesetre ne zaklassa, a kiközösítést pedig Mihály napjáig (szept. 29.) vagy más ünnepig függessze fel.¹⁸ Salánki Ágoston június 21-én értesítette a soproni városplébánost, hogy kiközösítést szeptem-

¹⁷ SoprOkl. II/6, 163; II/3, 340—58, 360—9. Ernst Konrad városi jegyző számadásának adatai szerint 1 magyar aranyforint 1442-ben 7 bécsi dénársoldust, azaz 210 dénárt ér. Ennyiért akkoriban kb. fél akó jó bort lehetett kapni.

¹⁸ A levél: *Fontes Rerum Austriacarum* II/67. kötet. Wien, 1912, 49—50. A győri püspök Rákost csak Eneas Silvius halála, két évvel Sopron visszaváltása után, 1465-ben kapta vissza (SoprOkl. I/5, 162—3, 178).

ber 8-ig ideiglenesen felfüggeszti (HazOkm. IV, 344). A megegyezés létre is jött, amint ez IV. Frigyesnek 1450. október 5-én a győri püspökhöz intézett leveléből is kiténik: *die von Ödenburg nu etweil jar den zehent ainthalben dir vnd anderthalben dem von Eberstorf auf Kreuspach oder Kaczenstain geben haben müssen* (SoprOkI. I/3, 298). A soproniak tehát 1447 Márton napjától kezdve a bordézmát részben a győri püspöknek, részben Macskakő, ill. Rákos urának fizették: pontosabban soproni termésük után az elsőnek, rákosi (katzendorfi) termésük után a másodiknak. Ezt bizonyítja az 1447. évi bordézsmajegyzék (I. h. II/3, 378—385), amely most már 20 soproni polgárnál feltünteteti Sopronban és külön *zu Kaczenstain* lerovandó bordézsmaját.¹⁹

Salánki Ágoston természetesen nem egyezett bele a kényszerű egyezésbe. Ezt annál is inkább megtehetette, mert 1447-től kezdve lényegesen megváltozott Sopron országos politikai helyzete. IV. Frigyes az 1445. évi hadjárat során ugyan bekebelezett 7 megerősített nyugat-magyarországi helyet, köztük Sopronkertest (ma: Baumgarten) és Macskakőt,²⁰ de az 1446. évi júniusi rákosi (Pest m.) országgyűlés és Hunyadi János kormányzósága az addig a német és a magyar érdekek között vergődő Sopron számára is új helyzetet teremtettek. Mintha csak a rákosi országgyűlésnek a városok függetlenségét kimondó határozata²¹ valósult volna meg: Sopronnak 1446. december 6-tól kezdve nincsen városkapitánya, IV. Frigyesnek nem fizet adót, nem ad újévi ajándékot, peres ügyeiben a szabad királyi városok feljebbviteli bíróságához, a tárnokmesteri ítélőszékhez fellebez, amit a német király rossz néven vesz tőlük, *nachdem vns das benant gesloss Ödenburg mitsambt seinen leüten, herlichkaiten vnd zuehörungen verphenndt ist* (I. h. I/3, 266).²²

Ebersdorfer Zsigmond is védte szerzett jogait. Ebből adódott az a dézsma-viszály, amelyet Házi Jenő részletesen leírt. Ennek folyamán figyelemre méltó, hogy Ebersdorfer Zsigmond 1451 szeptemberében Ziegler János soproni városi jegyzővel folytatott tárgyaláson azt állítja, *das ir in* (ti. a bordézsma) *von alter her vnd auch bey meinen zeiten, do ich zu Ödenburg was, albeg gen Kreuspach gegeben habet vnd darnach zum Kaczenstain*, „hogy ti a bordézsma régtől fogva és az én időmben is, amikor Sopronban voltam, mindig Rákosra adtátok és azután Macskakőre”. A városi jegyző viszont kitarat emellett, hogy a soproniak a bordézsma régtől fogva mindig a püspöknek, azaz Rákosra adták: *Man hat den zehent von alter albeg dem pischolf gegeben*. A városi jegyző tehát nem állítja, hogy 1441 előtt nem létezett Macskakő vára, Ebersdorfer viszont határozottan leszögezi: *Ich ... wil das gesloss innhalten, als ich es gefunden hab*, „úgy akarom megtartani a várat, ahogyan átvettem” (I. h. I/3, 332).

Tanulságos az is, hogy Ebersdorfer még kijelentette: ebben az ügyben sem IV. Frigyes királyhoz, sem máshoz nem fordul. IV. Frigyes ugyanis már egy évvel azelőtt megparancsolta Ebersdorfernek, hogy a bordézsma miatt a soproniakat ne háborgassa és szüretjüket ne akadályozza (I. h. I/3, 297). Macskakő vára a német király számára ekkor már elvesztette korábbi jelentőségét: ekkor

19 A fentieket az is bizonyítja, hogy a győri püspöknek 1447-től kezdve okoz ismét gondot soproni dézsmaborának elhelyezése és értékesítése, bár volt háza a mai Orsolya téren (SoprOkI. I/3, 278, 283; Mollay: SSz. XIV, 332).

20 Prickler, Harald: *Geschichte der Herrschaft Bernstein*. Eisenstadt, 1960.

21 Mályusz Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában*. Bp., 1958, 110.

22 Vö. még SoprOkI. II/6, 164—5; I/3, 269, 279, 285—6; I/4, 16, 52—3, 66—7, 139, 150—1, 158, 163 stb.

nagyobb jelentőségű tárgyalásokat folytat Hunyadi Jánossal és a magyar rendekkel, amelyeknek végső célja a Habsburgok magyarországi uralmának biztosítása volt.²³ Ebersdorfer Zsigmond e tárgyalások befejezését, pontosabban az 1452. szeptember 1-i magyar–német megegyezést már nem érte meg. Nem meglepő tehát, hogy Frigyes (ez év március 16-a óta III. Frigyes néven már császár) szeptember 11-én a soproni bordézsmá ügyében a győri püspök javára dönt, és Macskakő urának (Ebersdorfer Zsigmond testvére, Albert) csak a soproniak rákosi hegyvámját, meg Rákos falu jövedelmét hagyja meg (I. h. I/3, 381–3). Érthető, ha Ebersdorfer Albert már október 26-án eladja Macskakő várát és Rákos falut Ladendorfer Jánosnak, III. Frigyes pedig 1453. március 26-án „ünnepélyesen” lemond róla.²⁴ Macskakő vára ezzel teljesen a feudális anarchiának erőssége lesz.

7. Házi Jenő szerint Macskakő vára „rablóvár hírnevébe csupán azóta került, hogy Ladendorfer János birtokába ment át”. Ladendorfer Alsó-Ausztriában (Gramatneusiedl, Turn stb.) volt birtokos, Macskakő várát alig három évig, 1455. június 25-ig bírta. Azok a hatalmaskodások, amelyeket Ladendorfer macskakői emberei a III. Frigyesselel ekkor még szembenálló Kanizsaiak birtokai és alattvalói, sőt Sopron ellen elkövettek,²⁵ egyáltalán nem lépik túl a Kanizsaiak és embereik által elkövetett rablásokat és hatalmaskodásokat, más magyar nemesurak hatalmaskodásait a vármegye, az ország területén. Sopron városa Ladendorfer Jánossal éveken át jó viszonyt tartott fenn.²⁶ A bordézsmá miatt sem támadtak surlódások, mivel Salánki Ágoston győri püspök a soproni dézsmakerület (*messer*) bordézsmáját bérbe adta: 1453-ban Cillei Ulrik grófnak, 1454-ben pedig Weispriacher Zsigmondnak, Lánzsér (ma: Landsee) várurának. 1453-ban a rákosi határban (*auff Krewspacher grunden*) Weitracher Konrád és Gileis Farkas vették albérletbe a bordézsmát, 1454-ben pedig — nyilván a rossz termés miatt — *gab man kainen zehent auf Krewspacher grunden*.²⁷ Ezért valószínű, hogy Weitracher és Gileis már 1453-ban is mint Ladendorfer emberei Macskakőn tartózkodtak, s részük volt azokban a hatalmaskodásokban, amelyek miatt a Kanizsaiak kapuvári várnagyai a soproni tanácsot már-már a macskakői „gonosztevők” (*malefactores*) pártfogóinak (*fautores*) tartják, III. Frigyes pedig Ladendorfer Jánost — menlevéllel — V. László udvarába akarja idéztetni ((I. h. I/4, 7, 14).

Weitracher családja az említett Sopronkertesen és Kishöflányban (ma: Kleinhöflein), Gileisé pedig az akkor Magyarországhoz, ma Alsó-Ausztriához tartozó Hof községben volt birtokos.²⁸ 1455. június 25-én megvették Macskakő várát és az előző évek gyakorlata alapján — csalárd módon — a rákosi (katzen-dorfi) bordézsmát megint beszédtek, úgyhogy a soproniaknak ebben az évben még külön a püspöknek is, tehát kétszer kellett rákosi szőleik után a bordézsmát beszolgáltatniok (I. h. 126). Érthető, ha 1456-ban és 1457-ben kereken

23 Hóman — Szekfű: Magyar Történet. Bp., 1936², II, 443; SoprOkl. I/3, 298.

24 Vö. Házi: SSz. XV. 333–4.

25 SoprOkl. I/4, 7; 10, 14; II/3, 394.

26 Ladendorfer egy évvel Macskakő eladása után, 1456. június 30-án egy évre, az akkor szokásos 10¹/₆-os kamat mellett, 300 magyar aranyforint kölcsönt nyújt Sopronnak (SoprOkl. I/4, 102, 108, 247, 156, 174, 311), sőt a Zsidók utcájában házat is szerzett, amelyet 1459. ápr. 19-én 100 dénárfontért ad el a városi tanácsnak (I. h. 350).

27 SoprOkl. I/4, 126.

28 Csánki i. h. 667, 690. Weitracherék Sopron vármegyében még Keresztúrt és Peresztéget zálogjogon bírták a Kanizsaiaktól.

megtagadták Weitrachernek a bordézsmá beszolgáltatását, annál is inkább, mert a székasos szolgáltatásokon felül egész szőlőnként még 4 magyar aranyforintot követelt (I. h. 153, 202, 215, 219, 222, II/6, 191). Nemcsak Weitracher Konrád rovására írandó ezeknek az éveknek feudális anarchiája, amelyet eléggé jellemez az a tény, hogy 1456 októberében Csornai Péter és Kanizsai László jobbágyait „gonosztévő fegyveresek” Sopron valamelyik birtokán (Balf, Kópháza, esetleg Harka) megtámadták és a soproni vásárra szánt marháikat elvették (I. h. I/4, 133). 1457 márciusában pedig Ladendorfer János, Macskakő volt urának egyik megbízottja Ausztriából (Turn) nem mert elindulni Sopronba, mert es *yecz gar vnfridlich sey auff den strassen*: csak a nyugtalanító hírek (*die fromden mār*) elmúlásával óhajtotta lóháton az utat megtenni (I. h. 147). Hunyadi Mátyás magyar királlyá választása 1458-ban (jan. 24.) ezen a

Sopronkertes (Baumgarten). Pálos kolostor
(Hidvégi F. felvétele)

helyzetben semmit sem változtatott,²⁹ 1459-ben pedig III. Frigyesnek magyar ellenkirállyá történt megválasztása (febr. 17.) miatt egyenesen romlott, hiszen Sopron vármegye leghatalmasabb birtokosai, a Kanizsaiak is a pártütők között voltak. Július végén Sopron városa nem mer a csepregi tanács két tagjának Sopronba szóló menlevelet adni, *wen ir* (ti. a soproniak) *nicht möcht versprechen für das frend volck vnd yeczvnd vill rauber waren auff der strass* (I. h. 372). Bár a győri püspök az 1459. évi dézsmát Grafenegger Ulrik vármegyei ispánnak és soproni városkapitánynak adta bérbe, III. Frigyes a soproniak kérésére mégis szükségesnek látta, hogy Macskakő urát, Weitrachert figyelmeztesse, ne akadályozza a soproniak szüretjét és ne háborgassa őket a szüret után sem, *es sey vmb zehent oder annders* (I. h. 388, 390—3). Amíg Mátyás a Délvidéken a török ellen, a Felvidéken pedig Giskra János fővezér és cseh huszita zsoldosai ellen volt elfoglalva, azaz legkorábban 1462 májusáig, addig nem is történhetett lényeges változás. Giskra és kapitányai ekkor meghódoltak ugyan Mátyásnak, de a Felvidék nyugati részét és Alsó-Ausztriát előzönlötték a „cseh testvérek”. Véleményem szerint Macskakő ura most, 1462 második felében szövetkezett a huszítizmussal.³⁰

²⁹ Vö. a SopronOkl. I/4—5. kötetének számos adatát a feudális anarchia virulásáról.

8. Mai tudásunk szerint a huszitizmus vallási köntösben jelentkező feudális-ellenes mozgalom. A huszita hadviselés nem öncélú, pusztító, zsákmányszerző hadjárat, hanem egy vallási, politikai, társadalmi forradalom eszköze. A husziták sem a pápát, sem a császárt nem ismerik el a kereszténység fejének, meghirdetik az emberi egyenlőséget, az egyházi vagyon elkobzását, a dézsmamegtagadását, az egyházi kiközösítés semmibe vevését, a házasság felbonthatóságát stb.³¹ Érthető, hogy a feudális „rend” szempontjából „latrok”, „rablók” voltak, amint ezt a feudális szemléletű források állítják; de érthető a sikerük is, főleg a kizsákmányolt parasztok és a városi plebejusok között. A Sopronban is járt Kapisztrán János már 1456-ban megállapította, hogy Magyarországon a huszitizmusnak sok titkos híve van. A már említett (vö. a 11. jegyzetet) Beheim Mihály szerint Weitracher Konrád is huszita „testvér” volt. Sopron vármegyében azonban nemcsak Macskakón, nemcsak Ausztriából, pontosabban Waltersdorfból beszivárgott husziták tartózkodtak, hanem voltak magyar nemzetiségű husziták is. Marcus Bandinus (Bandulovich) bosnyák származású ferences szerzetes, marcianopoliszi (ma: Preslav Bulgáriában) érsek, a moldvai katolikusok adminisztrátora 1646—1647. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvében, a moldvai magyarság legbecsesebb összeírásában a moldvai Huss (ma: Husi) városról többek között a következőket írja: „Korvín Mátyás, Magyarország királya az Úrnak 1460. esztendeje körül Tráciában a törökkel hadakozott, s mikor győztesen visszatért Budára, országában Sopron és Pozsony körül sok magyart és németet talált, akik a Huss-féle eretnokség ragályával meg voltak fertőzve. A prédikátorokat elevenen földbe ásatta, nehogy a tévely pestise tovább harapózzék, mindazokat, akiken ez a ragály fogott, Magyarország határaitól Moldvába száműzte, kik közül az előkelő magyarok e helyen telepedtek meg és vezérük emlékére lakhelyüket *Husznak* nevezték el. Ez idő kovásza, hogy a hussiak eddig magyar nyelven végezték a misét és a vecsernyét, mit mi, a nép megelégedésére úgy módosítottunk, hogy minden, ami a miséhez tartozik, latinul legyen, mise előtt és után egyes istenes énekek a nép áhítatáért magyarul hangozzanak”.³² A moldvai magyarok tehát még a XVII.

30 Tóth-Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp., 1917, 324—6. — A csepregi tanács 1462. jún. 10-én egy soproni bírósági tárgyalás elhalasztását kéri Margit napjára (júl. 13.), mivel *ynczunt kain erber man dar zum ander czihen weder mit dem quet nach mit dem leib, wan sy niren sicher sein* (SoprOkl. I/5, 40).

31 Vö. Székely György: A huszitizmus és a magyar nép. Századok 1956, 331—367, 556—590. — A nemzeti nyelvek, így a magyar kialakulása szempontjából jelentős a huszitáknak az a gyakorlata, hogy az istentiszteletet nemzeti nyelven tartották és a bibliát nemzeti nyelvű fordításban a hívők kezébe adták. Vö. Kardos Tibor: A Huszita Biblia keletkezése. Bp., 1953.

32 Domokos Pál Péter (A moldvai magyarság. Kolozsvár, 1941³) fordítása. A helytörténeti irodalmunkban eddig ismeretlen forrás idézett helyének eredeti szövege: „Mathias Corvinus Rex Hungariae circa an(n)um Domini 1460 bellis Turcicis occupatus in finibus Thraciae, dum Budam victor rediret multos Ungaros et Germanos in suo regno circa Sopronium et Posonium Hussiana labe infectos deprehendit. Praedicantes vivos in terram infodi curavit, et ne amplius erroris pestilencia serperet, quotquot hac contagione correpti errant in Moldaviam exules à limitibus Ungariae eiecit, quorum praecipui Ungari hoc loco resederunt, et in memoriam sui Ducis habitationis vicum Huss appellarunt. Fermentum illius temporis est, quod Hussiani Ungarica lingua Sacrum et Vesperas hus usque cantarunt. Quod Nos cum populi satisfactione sic attemperavimus, ut omnia ad Sacrum pertinentia latinè fierent, et aliquae piae Cantiones Ungaricae ante et post Sacrum pro devotione populi audirentur” (Urechia, Vasile Alexandru: Codex Bandinus. Bucuresci, 1895, 23).

század negyvenes éveiben is huszita módon, azaz nemzeti nyelven tartották istentiszteletüket. Ismeretes, hogy a moldvai magyarok számára készült Tatros városában a legrégebb magyar nyelvű bibliafordítás és öröknaptár, a magyar nyelv egyik legbecesebb emléke, amelynek kézírata, az ún. Münchener Kódex a XVI. század első felében feltehetően Nádasdy Tamáshoz, Nyugat-Magyarország leghatalmasabb főúrához került (vö. Mollay: SSz. XVI. 216). Ugyancsak a XVII. századból, 1615-ből ismeretes az az adat, amely szerint a győri püspök elmozdította Nagyhöflány (ma: Grodhöflein) plébánosát *ob suspicionem Hussitanae sectae*, „huszita eretnekség gyanúja miatt”.³³ E tekintetben tehát még van feltárni és tisztázni való.

Forrásaink, miként ez Házi Jenő cikkéből is kiderül, csak 1464 májusában szólnak először arról, hogy *Bohemi, scilicet qui fratres dicuntur, copiose venissent in castrum Machkakeu*, tehát „csehek, akiket 'testvérek'-nek mondanak, csapatostul érkeznek Macskakő várába” (I. h. I/5, 118). Weitracher Konrád embereit azonban a soproni tanács már egy esztendővel azelőtt, 1463 júniusában még a külvárosba sem engedte be, még vásárlás céljából sem (I. h. 72). Már ekkor az alsó-ausztriai Waltersdorf környékén, Schranawand községben tevékenykedik Tannfeld Hinko (I. h. 73), aki Beheim krónikája szerint ugyancsak huszita volt, sőt az ő apósa, Hans Rohrbacher zálogosította el Waltersdorf várát a huszitáknak. III. Frigyes 1463. március 4-én adott parancsot Grafenegger Ulriknak Macskakő elfoglalására, *nachdem vns, vnsern landen vnd leüiten nu meniger lanng zeit her von dem gesloss Kacznstain schaden vnd rawberey zugeczogen sein vnd fur vnd fur beschiecht* (I. h. 59). Mindezek alapján a husziták beszívargását legkésőbb 1462 második felére teszem.

A továbbiak részben már ismeretesek Házi Jenő cikkéből: Macskakő sikertelen hathetes ostroma, III. Frigyes és Mátyás békekötése (1463. máj.), Sopron felszabadulása a zálogjog alól (júl. 19.), a macskaköiekkel való tárgyalás Sopronban (1464. aug. 7.), Weitracher Konrád és a Waltersdorfból érkezett Vaclav Vulczko, valamint néhány társuk elfogatása (aug. 8.), bár szabadságukat előzőleg szavatolták. Joachim Jakab soproni polgármester 1463—1465. évi számadáskönyvéből³⁴ azonban azt is megtudjuk, hogy Török Ambrus, Mátyás király soproni városkapitánya az említett tárgyalás előtt levélben fordult III. Frigyeshez, *das man den Kaczenstuen vernichtten scholt*. A huszita vezérek elfogatása után a német császár nyilvánvalóan azért is kérte Mátyástól a foglyok kiszolgáltatását. A soproni polgármester számadáskönyvéből kitűnik, hogy a huszita vezéreket — bár nemesek voltak — a várostorony börtönében vasra verték ugyan, a börtön rácsait, a kapu lakatjait és öreg láncait is megerősítették,³⁵ a

Vö. még Mikecs László: Csángók. Bp., 1941; ugyanő: A moldvai katolikusok 1646—47. évi összeírása. Kolozsvár, 1944. — A városnév e magyarázata még megvizsgálandó, a husziták megtelepedése, Bandinus jelentésének alaposága azonban igazolt.

33 Vö. Rittsteuer, Josef: Die Klosterratsakten über das Burgenland. Eisenstadt, 1955, 162.

34. Házi Jenő (SoprOkl. II/4, 233—244) a számadáskönyvet 1464 karácsonyától keltezi, holott az eredeti keltezés (*noch Weinnachten in dem LXIII. jar*) mai időszámításunk szerint 1463 karácsonyát jelenti, mivel a középkorban Sopronban is a karácsony számított évkezdetnek. Ezt a számadáskönyv tartalmi elemzése is bizonyítja (pl. Mátyás király 1464. márc. 29-i székesfehérvári koronázásával kapcsolatos soproni kiadások stb.). A számadáskönyv tételei így az oklevelekkel összhangban értelmezhetők.

35 A munkát Farkas kovácsmester 5 dénársolidusért és Pál lakatos 4 solidus 20 dénárért végezte el.

foglyok egyik éjszaka mégis összetörték vasaikat (*springer*, eiserne Stange mit vier Schellen'), leverték a lakatokat, hogy kitörjenek. Beheim Mihály krónikája szerint ez Vaclav Vulczkonak sikerült is. Szeptember 28-án ismeretlen helyről küldött levelet még fogva tartott társai ügyében a soproni tanácsnak, kérve, hogy (az előbbi súlyos vasak helyett) legalább vaskarikákhoz (*ringer*) láncolják foglyaikat, *damit sew alle mit gesundtem leyb ledig auss ewerr statt kommen* (I. h. 140). A városi tanács ekkor küldte Schöttel Gáspár tanácsbélit *van des Waczla wegen* Magyaróvárra, nyilván Bazini és Szentgyörgyi János grófhoz, aki a soproniak és a husziták között addig is közvetített. A számadáskönyvnek ezt a bejegyzését közvetlenül az a bejegyzés követi, hogy a polgármester 1 dénárfontot adott borraivalóul (*zw vertrinken*) azoknak a kőműveseknek, akik Macskakő várának tornyát lerombolták. Ebből az is következik, hogy a tornyot nem a soproni tanács költségére, nem is Török Ambrus városkapitány romboltatta le, hanem III. Frigyes, aki az 1463. évi soproni béke értelmében — Sopron kivételével — nyugat-magyarországi várait, köztük Macskakőt is megtarthatja. Az augusztus 7-i soproni tárgyalás előtt Török Ambrus ezért kérte III. Frigyest a vár lerombolására, most, októberben pedig a német császártól jogilag már független város tanácsa — ismét a számadáskönyv szerint — ezért értesítette, hogy a husziták állítólag visszatértek és megszemlélték a vár romjait (*pürckstal*). Beheim Mihály krónikája „Wie kaczenstain zerbrochen wart” című fejezetének vége is erre enged következtetni: *Kaczenstain saczet sich geleich /wider den kaiser vnd das reich, ... dar umb/ wart es nider gebrochen*.³⁶

9. Mátyás király véglegesen 1464 novemberében tért meg délvidéki hadjárataiból, ezért csak ezután, pontosabban 1465-ben fordíthatta figyelmét a nyugati országhatárra. Február 28-án adja vissza a győri püspöknek Rákos birtokot és rendeli el, hogy a „zavaros idők”-ben (*his preteritis disturbiorum temporibus*), tehát a feudális anarchia idején Rákosról elmenekült jobbágyokat mindenünnen engedjék visszatérni (I. h. 162—3), áprilisban és májusban Sopronban tevékenykedik Pozsony város kölcsönként hóhéra (I. h. 180), szeptember 7-én pedig a már említett Tannfeld Hinko csapatával lerohanja Sopron külvárosát, kirabolja és felgyújtja (I. h. 202). Véleményem szerint 1465 tavaszán vagy nyarán számolt le Mátyás a huszitákkal, ekkor történhettek azok az események, amelyeket Bandinus érsek említett jelentése az 1460. esztendő tájára tesz.

A husziták támadása Mátyásnak mindenesetre kitűnő ürügyül szolgált, hogy ékes latinsággal írt levelében a pápánál, magyarországi legátusánál, a velenicei doge-nál, továbbá a rouen-i bíboros-püspöknél panaszt tegyen III. Frigyes ellen, Frigyest megfigyelemztesse a Sopron külvárosát ért támadás miatt (vö. Mollay: SSz. IX. 71).

Bizonyos, hogy a husziták bosszúja nagy károkat okozott Sopronnak. A város nagymérvű gazdasági leromlását mégsem egyedül a huszitáknak tulajdonítanám. Véleményem szerint ez egyenes következménye volt az 1440 óta dúló feudális anarchiának, amely a huszitizmussal együtt a feudális társadalom mély válságát tükrözi. Sopron 1440—1465-ig történetének egyik legnehezebb szakaszát éli át: a magyar és a német hatalmi törekvések ösz-

³⁶ Weitracher Konrád és vele fogva tartott társainak további sorsáról nem tudunk. A husziták 1465. szept. 7-i támadása Sopron ellen (l. alább) arra enged következtetni, hogy kivégezték őket.

szeütközésének gyújtópontjában áll. E szakasz története úgy indul, hogy a városi tanács Erzsébet királynétól, a csecsemő V. László anyjától, Frigyes német királytól, a város zálogosurától, és az elzálogosítást el nem ismerő I. Ulászló királytól szinte egyazon időben egymásnak homlokegyenest ellentmondó parancsokat kap. A városi tanácsnak azonban az egész szakasz folyamán résen kell lennie, hogy az egymással szembenálló erőket (a német és a magyar uralkodót, ezek főurait, a vármegye nagyobb és kisebb birtokosait, a huszitákat) ügyes diplomáciával a maga szempontjából egyensúlyban tartsa. Ebben a diplomáciában a városi tanácsnak nagy segítséget jelentett a mindenkori városi jegyző, nevezetesen Ernst Konrád (†1450) és utóda, Ziegler János. A szakasz legvégén, 1465-ben bekövetkezett huszita támadást leszámítva Sopron nem is érte közvetlenül nagyobb csapás. Súlyosabbak voltak ennek a szakasznak közvetett gazdasági kihatásai. Ilyen szempontból még meg kell vizsgálni a részleteket.³⁷ Most csak egyet emelnék ki. 1462. november 27-én, tehát három évvel a huszita támadás előtt, Grafenegger Ulrik, III. Frigyes soproni városkapitánya közli a soproni tanáccsal, hogy az (április 24-e óta esedékes) évi adójukat kérésük ellenére sem fogadhatja el borban, hanem csak pénzben, mert a saját borát sem tudja eladni (l.h. 50). Ez az első eset, hogy Sopron városa rendes évi adóját borban kívánja leróni. Ez az eset rávilágít arra, milyen nehézségekbe ütközött már 1462-ben a bor értékesítése. Ezzel pedig a soproniak egyik legfontosabb jövedelmi forrása apadt el. A részletek tisztázásához és megértéséhez azonban jobban kell majd ismernünk Alsó-Ausztria történetét az 1440—1465-ig tartó években.

37 Mégis vö. Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955; Fügedi Erik: Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. Történeti Statisztikai Közlemények I/1, 43—85; I/2—4, 16—75.

VI. századi germán temető Hegykőn

(Befejező közlemény)

Írta: **Bóna István**

A hegykői langobard temető 1959-ben elkezdett és 1960-ban nagy ütemben folytatott feltárását¹ 1961-ben és 1962-ben két kisebb ásatással kiegészítettük, illetve befejeztük. A harmadik ásatásra 1961. szept. 4—10. közt került sor a Mező utca 17. sz. ház udvarán és kertjében.² 12 sír kibontása után itt elértük a II. sírcsoport és ezzel együtt a temető északi végét. A következő 15. sz. kertben még 1960-ban ellenőrző kutatást végeztünk s megállapítottuk, hogy a temető ebben az irányban nem folytatódik. Hasonló munkát végeztünk 1961-ben a temető déli végén a Mező u. 25. sz. kertben, — itt sem akadtunk további sírokra. 1962. okt. 22—24 között a negyedik ásatás alkalmával ismét a 19. sz. kertben, tehát a temető közepén tevékenykedtünk.³ A temető széleinek megállapítása végett az eddigi feltárások területét keleti és nyugati irányban kiszélesítettük. Ennek során bukkant elő a temető utolsó 5 sírja.

Az 1962. évi ásatással a hegykői temető feltárása befejeződött. Eredményeként Közép-Európában első ízben tárult fel a régészeti kutatás előtt egy teljes egészében és a mai követelményeknek megfelelő módon kiásott langobard temető. A nemzetközi népvándorlaskori kutatásban máris jól ismert Hegykő 81 sírjával egyúttal pillanatnyilag a legnagyobb langobard temető a Duna-vidéken.⁴

Befejező beszámolómban a korábbi számszerűen is nagy eredményekkel szemben mindössze 17 sírről adhatok tájékoztatást. Ez a 17 sír azonban érdekességben, sőt leletek terén sem marad el a másik ásatás nagyszámú sírja mögött.

Az 1961—62. évi ásatások során 6 férfi, 4 női, 3 ifjú és 4 gyermek, illetve csecsemő temetkezést találtunk.

A férfi sírok közül különösen a 70. és 73. harcosok emelkednek ki.

A 70. sírban fatörzsből kivájt koporsóban temették el a szélesvállú, közép-termetű férfit. A koporsó tetején kis bögrét találtunk, amely nyilván útravalónak szánt italféleséggel volt megtöltve. A koporsó felett még juh csontokra is bukkantunk, a pogány szokás szerint másvilági útra adott húsétel maradványait találtuk meg.

1 Az első két ásatásról írt rövid beszámolóim a SSz 14 (1960) 223—241. és 15 (1961) 131—140. lapjain jelentek meg. Jelen beszámolómban szerves folytatása a két előzőnek, amelyet ismertnek veszek.

2 Munkatársaim Kiss Attila és Mesterházy Károly IV. éves régészhallgatók voltak. Az embertani anyag megmentését Tóth Tibor kandidátus végezte.

3 Ásatási munkatársam Németh Péter IV. éves régészhallgató volt.

4 Az 1961—62-ben feltárni kezdett szentendrei langobard temetőben azonban már eddig 80 sírt találtunk. A temetkezések száma itt túl fogja haladni a 100-at.

A koporsóban az elhunyt jobb válla és jobb karja mellé fektették szokatlanul szélespengéjű, hosszú, kétélű kardját. A harcos viseletének további tárgyai egyszerűek voltak: bronz csattal záródó, övre erősíthető, bőrtársoly maradványaiból állottak, benne kis késsel, kovával és acéllal. Lándzsáját, a hegykői temetőben szokásos módon, a sír végébe döfve taáltuk meg, ez alkalommal a jobb láb felőli oldalon. Itt akadunk a sír meglepő leletére is.

A koporsó és a sír vége között két nagytermetű, hatalmas fogazatú kutya egymásra helyezett teteme került elő (1. kép). Egyes germán törzseknél, pl. a thüringeknél gyakori, hogy gazdájuk halála után kedvenc vadászebét is leölik és sok esetben csataménjével együtt közös sírban elküldik a másvilágra.⁵ Gazdájával egy sírban eltemetett kutyáról azonban eddig csak az Itáliába költő-

1. Langobard harcos sírja

zött langobardok köréből volt tudomásunk. A nocera umbrai temető 42. sírjában⁶ a harcos lábánál, de különálló gödörben, helyezték sírba, nyakán nagy vasláncsal felövezett kutyáját. A hegykői 70. sírban talákoztunk először azzal a szokással, hogy a kutyákat gazdájukkal közös sírba temették, mégpedig párosan.

A 73. sírban, amely éppúgy padkás szerkezetű volt, mint az előző, ismét koporsóban temették el a halottat. Ezt a koporsót azonban nem fatörzsből vágták ki, hanem, mint a 18. sír „nagyasszonyának” koporsóját, deszkából ácsolták össze. A két koporsó fej felé egyenletesen szélesedő alakja is megegyezett. Itt, a párhuzamra gondolva, már a koporsó alakja és szerkezete alapján is előkelő temetkezésre számítottunk. Várakozásunkban nem is csalódtunk. A koporsó bal oldalán csakhamar előbukkant a fa pajzs közepére erősíthető vas pajzsdundor, az előkelő germán harcosok védőfegyvere. Magában a koporsóban azonban

⁵ Schmidt, B., Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. (Halle 1961) 82—, 45—46. kép és 5—6. t.

⁶ Paribeni, R., — Pasqui, A., Necropoli barbarica di Nocera Umbra. Monumenti Ant. dei Lincei 25 (1919) 347—, 84. kép.

a bal kéz mentében végigfektetett hosszú kardon kívül csupán egyszerű vas övcsatot találunk. A sír jobb láb felőli végében, ugyanott, ahol a 70. sírban, volt bedőfve a rövid nehéz lándzsacsúcs.

Megcsaltak volna a külső jelek? Nem is lenne ez előkelő, rangos férfi ilyen puritán egyszerűségű felszereléssel? Alig valószínű. Az 1955-ben, még az ásatások megkezdése előtt feldúlt nemzetségfői sír után,⁷ kétségtelenül a 73. sír férfiúja volt a rangsorban következő. Sőt tekintve, hogy (az I. sírcsoportnál-nemzetségnél minden tekintetben szegényebb) II. sírcsoport legjelentősebb harcos temetkezésének bizonyult, alighanem a csoport, a nemzetség főnökére bukkanunk rá. Felvetődhet azonban ismét, hogy miért? — Vajon ugyanebben a II. sírcsoportban a 64. sír harcosa nem viselhette-e ugyanezt a méltóságot? Az is hatalmas 180 cm-en felüli testmagasságú erős férfiú volt (ami a nemzetségi társadalom felbomlása időszakában a katonai vezetők egyik gyakori ismertetője), szintén karddal, lándzsával és pajzsdudoros pajzzsal felszerelve. Mi különbség van a két hatalmas termetű harcos között? Több lényeges különbség is akad. A 73. sír harcosa mélyebb, padkásszerkezetű sírban feküdt. Másodszor e korszakban igen drága, ácsolt és megvasalt deszkakoporsóba temették el. Harmadszor sírja, éppen úgy, mint az I. sírcsoport nemzetségfőjéé és asszonyáé, éppen nem a csoport belsejében, a sírok sűrűjében, hanem a temető szélén, a többiek-től kissé elkülönülten, feküdt. A 73. sír harcosában, egyszerű öltözete ellenére, a II. sírcsoport nemzetségfőjét láthatjuk.

E két kiemelkedő harcoson kívül még három fegyveres sírt találtunk.

A 67. sírban 17—18 éves ifjú feküdt, övében hosszú törrel, lábánál karcsú, könnyű lándzsával.

A 75. sírban legfeljebb 10—12 év körüli fiúcska nyugodott. A bokájánál talált két nyílcsúcs és az övében tarsolyban viselt kés és tűzszerszám mégis arra utalnak, hogy már az ifjúvá avatottak közé tartozott.

A legnagyobb meglepetést mégis a 80. sír ifjú harcosa okozta. Gondosan ácsolt padkás sírban feküdt. Először az arca és melle felett a padkán átfektetett pajzs, vas pajzsdudorjára bukkantunk rá. A pajzsdudor valamennyi eddigi pannóniai langobard párjánál kisebb méretű. Ugyanakkor peremét nagy kerek ezüst szögek díszítik, ilyeneket pedig eddig csak a legelőkelőbb langobard harcossírokban (Várpalota, Tököl, Mannersdorf)⁸ találtak Pannóniában. Nem fordult elő hasonló Hegykőn sem, még a nemzetségfő pajzsdudorján sem.

A sír bal alsó sarkában a bontás során füles korsó került elő, az eddigi legnagyobb méretű pannóniai langobard edény. Mellette csakhamar másik edény is napvilágra jutott, ezúttal egy nagyméretű tál. Végül a sír jobb alsó sarkába dőfve rátaláltunk a lándzsára is, finom pengéjű „kedves” kis fegyverre, az eddigi legkisebb pannóniai lándzsahegyre.

A váz teljes kibontása után meglepetéssel tapasztaltuk, hogy a gazdag edénymellékletek és a felnőtt, rangos harcosra utaló fegyverek alatt 13—14 éves fiú nyugszik. Egyszeriben megvilágosodott, miért volt a lándzsa és a pajzsdudor annyira szokatlanul kisméretű, miért nem találtunk rá a harcos mellett bontás közben kardjára, holott eddig még nem volt példa rá, hogy pajzsdudoros

7. Nováki Gy., Germán sírok Hegykőn. SSz 11 (1957) 262—264, 1—5. kép.

8. Bóna, I. Die Langobarden in Ungarn. Acta Arch. Hung. 7 (1956) 205—206., 30. t. 2; 39. t. 2; 53. t. 3. Mitscha—Märheim, H., Völkerwanderungszeitliche Gräber in Mannersdorf am Leithagebirge. Arch. Aust. 22 (1957) 45—, 1. kép 1.

harcos ne lett volna karddal is felszerelve. Ez a kisfiú a méternyi hosszú langobard kardoknak még nem sok hasznát vette volna!

A 80. sír ifjú harcosának sírjában sok mindent tanultunk. Mindenekelőtt fényt vetett a pannóniai langobard társadalom fejlődésének egy eddig nem teljesen világos kérdésére. Ez a fiúcska aligha vitézségéért kapta a szép fegyver- és edénymellékleteket. Ezek a fegyverek különben sem valami félelmetes harci eszközök, hanem szép, díszes, de mégis veszedelmes játékszerek, helyesebben szimbólumok. Egy társadalmi réteg, a harccal foglalkozó nemesség jelvényei.

2. Ezüst fibula

Ez a harcos nemesi réteg, mint a 80. sír temetkezése bizonyítja, már Pannóniában kinőtt a nemzetségi társadalom, legalábbis névleges egységéből. Hatalma, helyzete, vagyona öröklődővé vált. Gyermekai már születésük pillanatában a nemesi réteghez tartoztak, ifjúvá avatásukkor pedig többet kaptak, mint a szabad harcosok gyermekei, a lándzsa mellé a nemesi réteg hatalmi jelvényét, a pajzsot is viselhették, és joguk volt a sírba is „magukkal vinni”.

A másik tanulság nem kevésbé érdekes. Az ifjú pajzsa, mint említettem, a sír padkáján volt átfektetve. A pajzsdudor és a hosszú vas pajzsfogó úgy fektült a sír felső végében, hogy a pajzs elpusztult farészeinek méretét és alakját meg lehetett állapítani. Ez pedig nagy ritkaság. Pajzs méretének és alakjának megfigyelésére eddig csak a rácalmási 15. sírban volt lehetőség. Ott a felnőtt harcos 60×130 cm-es ovális pajzsral volt felszerelve.⁹ A hegyköi ifjúnak vi-

⁹ Bón, I., Langobard temető Rácalmásán. Alba Regia 1 (1960) 167., 1. kép.

szont mintegy 60 cm átmérőjű kerek pajzsa volt, igen hasonló ahhoz a valamivel nagyobb méretű kerek langobard pajzshoz, amelyet az itáliai Castell Trosino 142. sírjában találtak.¹⁰

A női sírok közül is kettő emelkedik ki. A 65. sír asszonya nyakánál és mellén eddig ismeretlen típusú brossok (fibulák) díszítették a ruhát. Az egyik fibula sas alakú, felülete rekeszekre van bontva, a rekeszek fehér üveglemezekkel vannak kitöltve. Valószínűleg itáliai keleti gót készítmény. A másik, két madárnyakból összetett, jellegzetes langobard, ún. S-alakú fibula volt. S-alakú fibulák nagyon gyakoriak a hazai langobard temetőben (kivéve a hegyköit), de nem ilyen típusok. Hasonlókat a langobardok korábbi hazájából Morvaországból ismerünk, nyilván még az első foglalók hozták Hegykőre. Épp úgy mint a hegyköi 4., 18. és 20. sírban, itt is a medencén kerül elő az előkelő langobard asszonyok legdíszesebb ékszere, a nagyméretű fibula (2. kép). Sajátos alakja arra utal, hogy nyugati, alamann vagy keleti frank ötvösműhelyben készült. E sírban tehát a korabeli nemzetközi ötvösipar és ékszerkereskedelem valóságos találkozóhelyére leptünk. A nő ékszerei déli, nyugati és északi készítményekből állottak.

A 72. sír asszonyában, gyanúm szerint, a II. sírcsoport nemzetségfőjének feleségét láthatjuk. A temető szélén került elő, nem messze a 73. nemzetségfő sírjától. Sírja meglehetősen mély volt, koporsóra ugyan nem találtunk benne, de ezen a részen a talaj olyan színű volt, hogy nem is lehetett észrevenni. A halott nő társadalmi helyzetét mégsem könnyű megítélni. Amit a sírjában találtunk, az az előkelő női viseletnek megfelelően rendben a helyén feküdt. Maga a csontváz is sértetlennek tűnt. A teljes kibontáskor azonban kitűnt, hogy a medence alsó részein kisebb sérülések láthatók, másrészt feltűnt, hogy a medencétől a térdekig tartó szakaszon a sír földjétől elütő sötétebb humuszos talaj húzódik és ebben a részben, szöges ellentétben a felsőtest és a lábszárak gazdag ékszereivel, semmiféle leletre nem bukkantunk. Annál sajnálatosabb ez, mivel a sír asszonyának és a 18. sír nemzetségfő feleségének viselete és leletei között több közös vonást találunk. Térdei között díszes — méltóság jelző — kulcsok voltak („ezüstkulcsos dáma”), bal combján kívül megtaláltuk az ugyancsak szimbolikus, rangjelző vonókést is. Mellén talált ékszerei is díszesek voltak. Az egyik kis fibulla közeli rokona a 65. sír madár-alakú brossának, a másik pedig egy nagyméretű (Pannóniában eddig legnagyobb) ékkövekkel díszített korong alakú fibula volt. A nyak körül megtaláltuk a női sírokból elmaradhatatlan gyöngyöket, a lábak végében pedig még egy kis bögre is előbukkant.

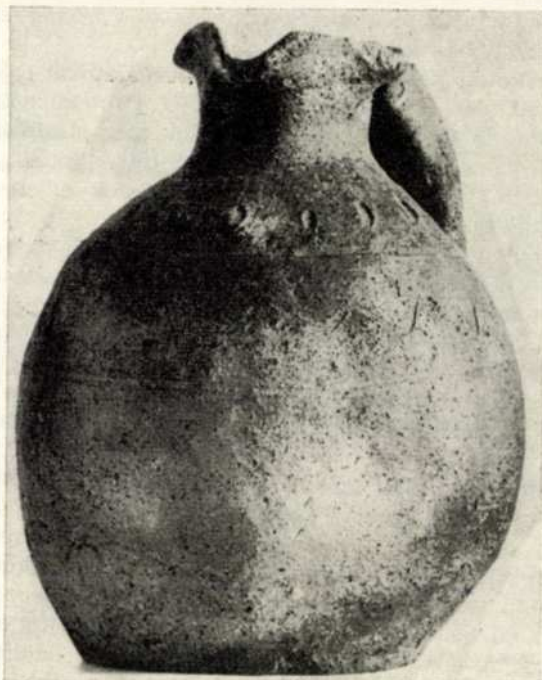
Az ezüstkulcsok úgy feküdtek a két térd között, hogy ökvetlenül valamilyen szalagról kellett lecsüngeniük. A szalagra ezüst karikával voltak felerősítve, ám ennek a karikának csak az alsó fele került elő. A felsőt akkor metzették el, amikor a sírba kis aknaszerű nyíláson át, egyenesen a medencére ástak és az elhunyt díszes nagy fibuláját vagy fibula-párját a róla függő szalaggal együtt kiemelték.

A sír-rablás tényét figyelembe véve kétségtelen, hogy a 72. sír asszonya a II. sírcsoport leggazdagabb női temetkezése volt. Mint több ízben mondtam, a II. sírcsoport lényegesen szegényebb volt az I.-nél, ilyenképpen pedig egyáltalán nem kizárt, hogy a 72. sír női halottját tekintsük e sírcsoport nemzetségfője feleségének.

¹⁰ Mengarelli, L., La necropoli barbarica di Castell Trosino. Monumenti Ant. dei Lincei 12 (1906) 175—, 27. kép.

A 77. sír női halottja a gazdagabb közrendű temetkezés újabb példája. Fémékszerei nem voltak. Helyettük feltűnően gazdag gyöngy nyakláncot viselt (az ékszeres sírokban a nők nyakláncá mindig egyszerű!), övéről is gyöngyökkel kivarrt szalag függött le. A szalag végén pompás hegyikristály gomb csüngött.

A csecsemősírok közül feltétlenül említésre méltó a 68. sír néhány hónapos leánykája. Ruházatához nemcsak nyaklánc tartozott, hanem különös módon egy nagy kés is. Feje mögött korsó (3. kép) és egy nagyméretű tál foglalt he-

3. Korsó gyermeksírból

lyet. Ugyancsak edényt és kést találtunk a 79. sír 3—4 éves fiúgyermeke mellett.

Érdekes az a körülmény, hogy a hazai langobard fazekasság készítményeit túlnyomórészt csecsemő vagy gyermeksírokból ismerjük. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a különböző ókeresztény felekezeteknél a keresztelés csak a felnőtt korban történt, tehát a szülők (akik különben is csak felületesen vagy éppen sehogyan sem voltak keresztények) keresztetlen gyermekeiket, a pogány szokásnak megfelelően, élelemmellékletekkel temették el.

Mint az elmúlt évek ásásai során, most is találtunk olyan minden melléklet nélkül eltemetett férfi és női halottakat, akiknek a keze a medencén vagy a test előtt össze volt kulcsolva. Az ilyen sírok száma Hegykőn elég nagy, az összes temetkezések mintegy 1/10-e. Ha azonban ideszámítjuk azokat az ékszermellékletes női halottakat is, akiket szintén összekulcsolt kezekkel temettek el, akkor a temetkezések mintegy 1/6-át teszik ki. Mármost felettébb feltűnő az a jelenség, hogy Pannónia keleti felében, az eddig feltárt többszáz lango-

bard sírban sem ilyen melléklet nélküli réteggel nem találkoztunk, még kevésbé azzal a szokással, hogy kezeiket összekulcsolják.

Melléklet nélküli, összekulcsolt kezű temetkezéseket a Duna völgyében a szomszédos Noricumban a lauricum (Enns, Ausztria) IV—V. századi temetőből nagyobb számban ismerünk.¹¹ Továbbhaladva nyugat felé az Inn és Isar közötti VI—VII. századi bajor temetőkben, de különálló temetőkben is, gyakran találunk melléklet nélküli összekulcsolt kezű halottakat. Gyakran kőlapokból összeállított kőládákban, kőkoporsókban nyugosznak, épp úgy, mint Lauricumban. Ez az összefüggés már csak azért is nagyon fontos, mert még egy 1070. évi bajor forrás is megemlékezik azokról a „római leszármazottakról”, akik a bajorok közt abban az időben is éltek.¹²

Noha az itt felvetett kérdés még további vizsgálatokat igényel, mégis határozottan fel kell vetnem azt a lehetőséget, hogy Pannóniának az Alpok keleti peremvidékéhez simuló területein a langobardok még a keresztény provinciális lakosság maradványaira találtak. Ezeket alávetették, illetve a langobard nemzetségek kötelékében, mint szolgák vagy félszabadok élhettek anélkül, hogy vallásukban háborgatták volna őket.¹³

Már csak ebből a szempontból is sajnálatos, hogy a Hegykőtől mintegy 20 km távolságban, Fülesten (Nikitsch) a 30-as években osztrák régészekről feltárt langobard temető ma sincs közölve.¹⁴ Amennyire az eddig közölt néhány leletből meg lehet állapítani, a fülesteremető szinte pontos párja a hegykőiének. Több olyan fibulát, korongalakú fibulát, edényt és fegyvert ismertünk meg, amely a pannóniai langobardok körében eddig csak Hegykőn és Fülesten található. A két közeli temető, helyesebben falu népe tehát szoros kapcsolatban élhetett egymással, talán azonos nemzetségbe tartoztak. Ez tekintetben, továbbá a felvetődött egyéb problémák terén azonban csak a fülesteremető temetkezési szokások ismeretében nyilváníthatnánk részletesebben véleményt.

Az a szokás, amelyet az I. sírcsoport bemutatásánál részletesen leírtam, hogy a csoportban elkülönítve temették a férfiakat és a nőket, a II. sírcsoportnál is megfigyelhető volt. Itt is a sírcsoport K—DK-i felében kerültek elő a női temetkezések, míg a Ny—ÉNY-i felét férfiak népesítették be. A férfi temetkezések száma azonban a II. sírcsoportban jóval felülmúlja a nőket, az arány $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$.

11. Kloiber, Ae, Die Gräberfelder von Lauricum. Das Ziegelfeld. (Linz 1957) 171 skk. A közölt sírfényképek nagyobb részén (9. t. l.; 11. t. 2; 12. t.; 14. t.; 19. t.; 28. t.; 35. t.; 36. t.; 37. t. l.; 39. t. l.; 40. t. l.; 42—43. t.; 75 t. l.; 77. t.) a halottak mellükön vagy medencéjükön összekulcsolt kezekkel fekszenek. Feltűnő, hogy a szerző ezt a kéztartást nem tartja jellemzőnek, csupán a temetőben megfigyelhető egyik típusnak.

12. Dannheimer, H., — Torbrügge, W., Vor-und Frühgeschichte im Landkreis Ebersberg. (Kallmünz 1961) 38—40.

13. Van erre egyéb irodalmi bizonyíték is. Nagy Károly 791—796. évi avar hadjáratai után — amelyek vidékünkön is keresztül hullámoztak — 796-ban Augsburgban a bajor püspökök konferenciára gyűltek össze. Ekkor esett szó az újonnan meghódított területeken talált keresztény római provinciális leszármazottakról. Ezek a római keresztények több mint 200 éven át, teljesen pogány környezetben, megőrizték latin nyelvüket és vallásukat is — igaz teljesen elvadult alakban.

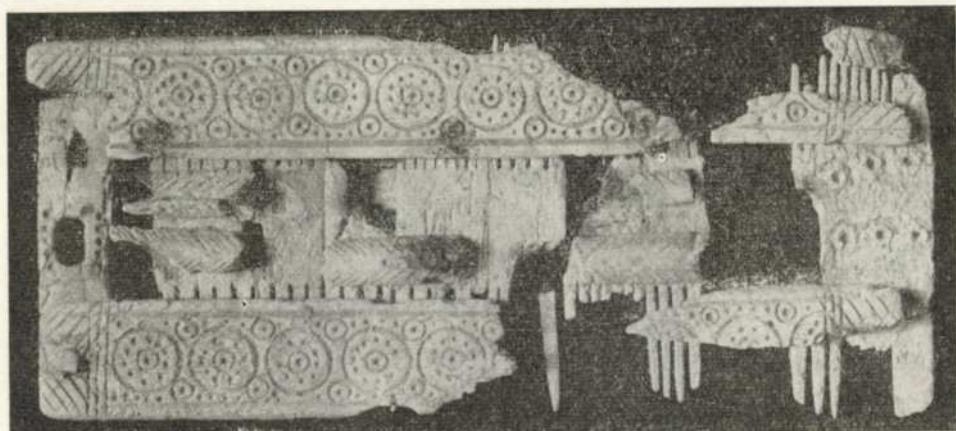
Noll, R., Frühes Christentum in Österreich. (Wien 1954) 132.

14. Már több ízben rámutattam, hogy Pannóniában a langobard temetők mindig római települések közelében kerülnek elő. Ez a szabály annyira erős, hogy azokon a helyeken is, ahonnan eddig római település nem volt ismeretes, sikerült megtalálnunk a langobard temetőtől aránylag nem messze nyomait (Dör, Szák). Hegykőn a Bánhossza nevű dombon pusztítanak évek óta későrómai telepet és kőlapokból, sírkamrákból álló temetőt.

Végül mint érdekességet említem még a temető nyugati szélén talált 5 főből álló fiatalkorú sírcsoportot, amely a felnőttek temetkezési tömbjétől észrevehetően elkülönült. Hasonló „gyermektemetőre” a rácalmási langobard temetőben találtam¹⁵ példát.

A hegykői langobard temető tudományos feldolgozása még több évet vesz igénybe, valószínűleg együtt kerül közlésre a most feltárás alatt álló szentendrei temetővel. E beszámolókkal tehát elsősorban az ásatások során felmerült problémákkal igyekeztem az olvasót megismertetni.

4. Kétoldalas csontfésű díszes tokban

Germanisches Gräberfeld aus dem 6. Jahrhundert in Hegykő

Zusammenfassung

Die im Jahre 1959 begonnene Ausgrabung des Gräberfeldes von Hegykő wurde 1960 weitergeführt und im Herbst 1962 beendet. Insgesamt wurden 81 Gräber freigelegt; es ist anzunehmen, daß die Zahl der ursprünglich hier bestatteten kaum mehr betrug. Die Gräber waren — mit Ausnahme von 2—3 Grabstätten, bei denen ein Räuberschacht festgestellt werden konnte — ungestört.

Unter den Begräbnisstätten, die in den letzten Jahren ausgegraben wurden, verdienen es folgende Gräber hervorgehoben zu werden: Grab 72, ein in einem Baumsarg mit Schwert, Lanze und Schildbuckel bestatteter Krieger, mit Hundeskeletten am Fußende. Ähnlich ausgerüstet war auch der in einem Holzsarg beigesetzte Krieger des Grabes 73. Dem kaum 15 jährigen Jüngling im Grab 80 waren Waffen, wie sie Männern gebühren, mitgegeben worden: eine Lanze und der Schildbuckel eines runden Schildes.

Unter den Frauengräbern möchten wir Grab 65 erwähnen, das S- und Vogelfibeln und eine fränkische Bügelfibel ergab. Grab 72 lieferte — obwohl es ausgegraben worden war — Vogel- und Scheibefibeln, ferner silberne Zierschlüssel.

Die Kinder- und Säuglingsgräber zeichneten sich vornehmlich durch ihre Gefäßbeigaben aus.

¹⁵ Beninger, E., Die Langobarden an der March und Donau (Reinerth, H., Vorgeschichte der deutschen Stämme, Berlin 1940, II. köt.) 830—, 357. t. 1, 6; 362. t. 1, 3; 363. t. 11—14; 364. t. 1—2. A nikitschi leletek Bécsben őrzött részét alkalmam volt a Naturhistorisches Museumban futólag tanulmányozni.

Von dem Langobarden-Gräberfeld konnte nach seiner vollständigen Freilegung festgestellt werden, daß mehrere eigenartige Gefäß- und Schmuckformen eine enge Verwandtschaft mit den Funden des langobardischen Friedhofes von Nikitsch, unweit von Hegykő im Burgenland aufweisen. Es ist zu bedauern, daß dieser bereits seit Jahrzehnten ausgegrabene langobardische Friedhof der Forschung noch immer nicht zugänglich ist, so daß keine Möglichkeit eines Vergleiches der Grabfunde und der Bestattungssitten besteht.

Az árpási románkori templom

Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni Állami Levéltárban

(Folytatás)

Írta: Szigeti Kilián

A töredékek eredete

Említettük, hogy az ismertetett kódextöredékek Sopron város hivatalos könyveinek költségtáblájául szolgáltak. Ez kétségkívül bizonyítja azt, hogy a XVI—XVIII. században a kódexek Sopronban voltak. Afelől sem lehet kétség, hogy nem könyvkötés céljaira hozták a nehéz pergamenkódexeket Sopronba. Radó Polikárppal valljuk, hogy a város a maga hivatalos könyveinek, a Sz. Mihály és Sz. György templom a számadáskönyveknek bekötésére a Sopronban levő és már nem használt középkori kódexeket vette igénybe.⁷

A kérdés azonban tovább folytatható. Vajon magyarországi, pontosabban soproni eredetű kódexekkel van-e dolgunk, vagy külföldről beszerezve Sopronban pusztán csak használták azokat?

Mivel a kódexek nagyon hiányos töredékekben maradtak ránk, így minden egyesről külön-külön nem lehet kimutatni a magyar eredetet. Mégis viszonylag annyi magyar nyomot találunk a pergamenlapokon, hogy azoknak *magyar eredetét általánosságban bátran állíthatjuk*. Ilyen magyar jelleget tükröző adatok:

Az 5. számú töredék XIV. sz.-i misekönyv, melyben szept. 2-án megtaláljuk Sz. Imre ünnepét.

A 66. számú töredék XIV—XV. sz.-i misekönyv kalendáriuma. Ebben jún. 27-én Sz. Lászlónak piros ünnepe szerepel, aug. 27-én pedig Sz. István nyolcadának ünnepe (az aug. 20-i rész hiányzik a kalendáriumból).

A 125. számú töredék XIV. sz.-i misekönyv maradványa. Benne jún. 27-én Sz. László miséjének egy részlete Nove laudis attollamus... szekvencia) található.

A 203. számú töredéken egy XV. sz.-i misekönyvből Sz. István aug. 20-i miséje maradt ránk.

Igaz ugyan, hogy ezek mellett találunk olyan kalendárium-töredékeket is (pl. 193, 259, 270. sz. töredék), amelyekben a magyar szentek nem találhatók meg, de ilyen eset előfordul más, biztosan magyar eredetű kódexekben is, főleg a nemzetközileg központosított szerzetesrendeknél. Így pl. bár név szerint tudjuk, hogy Hunyadi Kelemen (Clemens de hwnyad) ferences írta Marosvásárhelyen a csíksomlyói ferences könyvtár 1522-i Nocturnaleját és 1524-i Gradualeját, mégis a magyar szentek egyikben sem szerepelnek.⁸

⁷ Radó i. m. 97. l.

⁸ Radó i. m. II. kéziratos kötet 123. és 174. szám.

Kísérleljük meg most pontosabban meghatározni az egyes hangjelzett kódexek keletkezési helyét, valamint használatának körülményeit.

Kartauzi Antiphonale

Legjellegzetesebb a 19. szám alatt fentebb ismertetett Antiphonale. Ez a többi soproni Antiphonától eltérően monasztikus jellegű. Ez azt jelenti, hogy Sz. Benedek Reguláját követő szerzetesek használták. Mivel pedig a XIX. sz.-ig nem voltak Sopronban monasztikus szerzetesek, így az Antiphonale kétségkívül máshonnan került ide.

Egy oklevél jön segítségünkre a kérdés megoldásában. Mária királynőnek 1526. szept. 21-én Pozsonyban kelt levele, amely a leveldi (mai kislódi) kartauzi szerzeteseknek már Sopronba mentett egyházi tárgyai érdekében védelmet kér a várostól.⁹

A leveldi kartauziak tehát a Mohács felé közeledő török elől templomi értékekkel együtt Sopronba menekültek. A veszély elmúltával — úgy látszik — visszatértek Levedre, mert még ugyanezen év nov. 14-én a leveldi perjel és konvent már visszakéri a Sopronba mentett tárgyakat.¹⁰

Az idevonatkozó oklevél szavai világosan mutatják, hogy karimádsághoz szükséges dolgokról, tehát éppen Antiphonaleról van szó.

Úgy látszik, hogy a török támadások megismétlődésével az Antiphonale újra Sopronba került, majd a török megszállás állandósulásával és a leveldi kartauzi kolostor pusztulásával végleg ott is maradt, mint azt a ma is tényleg ott levő Antiphonale-töredékek igazolják.

Köztudomású, hogy a XIV—XV. században élénk könyvmásoló tevékenység folyt a kartauzi kolostorban.¹¹ Kézirataikból szépszámmal találunk a budapesti Egyetemi Könyvtárban.¹² Hangjelzett kódexaik közül azonban a soproni töredék az egyetlen fennmaradt emlék. — Nincs kizárva, hogy az Antiphonale írója azonos azzal a leveldi Mátéval, aki 1467-ben az Egyetemi Könyvtár Cod. lat. 72. jelzetű kódexét írta.¹³

Ferences kódexek

A ferences hangjegyes kódexírásnak három korszakát különböztetjük meg Magyarországon. Az első a ferences rend magyarországi elterjedésétől, a XIII. sz.-tól a XV. sz. közepéig tart. Ez az első nagy lendület kora, amely aztán a XV. sz. elején hanyatlásba megy át. — Kódexírását jellemzi a gótikus szövegírás (scripturá gotica textualis formata fracta) és a quadrata hangjegyírás.

A második korszak a ferences reform kora, a XV. sz. közepétől a török időkig. — E korszak ferences kódexeit jellemzi a kerekded betű itáliai gótikus (vagy ha úgy tetszik, korai humanista) rotunda írás, (scriptura gotica textualis formata rotunda), és a szebben formált, rendszerint nagyobb alakú quadrata hangjegyírás.

A harmadik korszak a megkésített gregorián kéziratoknak és a többszólamúságnak kora a XVII—XVIII. században.

A soproni töredékek között található ferences kódexek mind az első korszaknak termékei.

9 Házi: Sopron sz. kir. város története. Sopron, 1925, I. 7. 206. lap. 157. oklevél. — Erre az oklevélre Házi Jenő volt szíves felhívni figyelmemet.

10 U. o. 223. lap 173. oklevél.

11 Teller F.: Magyarország középkori hangjelzett kódexei. Theologia 1944. Bp. 259—261. l.

12 Mezey L.: Codices Latini medii aevi bibliothecae Universitatis Budapestinensis. Bp. 1961, 7—10. lap.

13 Mezey i. m. 122—124. l.

Az ismertetett kódexek közül mindenekelőtt és föltétlenül ferences eredetűnek tartjuk a 17. és 18. sz. alatt említett két Antiphonalet a XV. sz. elejéről. Ferences eredetüket a következőképpen bizonyítjuk. — Nagy kórus használatára szánt Antiphonale káptalani vagy szerzetesi zsolozsmázó kórust tételez fel. Magános pap vagy plebániai templom nem használt nagyalakú, hangjelzett Antiphonalet. Mivel pedig Sopronban a XVIII. századig nem működött káptalan, sem kórusmondó szerzet nem volt a ferenceseken kívül, így a két Antiphonalet ferencesnek vallhatjuk.

Ezt megerősíti a kódexek hangjelzése. Quadrata hangjegyírást csak a szerzetesek használtak Magyarországon, főleg az „új” szerzetesrendek: ferencesek, ágostonos remeték, domonkosok, kartauziak. A bencés monostorokban csak később hódított a quadrata hangjegyírás, a káptalanok keretében pedig — eddig ismert kódexeink és töredékeink szerint — a középkor végéig nem találjuk nyomát. Azok megmaradtak a töretlen fejlődés útján gótikus, majd a rombikus hangjegyek mellett.

A két Antiphonalet ezek alapján ferences eredetűnek tartjuk. A velük való hasonlóság alapján, az írásmód és hangjelzés megegyezése révén ugyan csak ferences kódexeknek valljuk a 9. és 10. szám alatt ismertetett két Gradualet. Ugyanezen alapon gondoljuk ferencesnek azt a kis misekönyvtöredéket (lásd a 6. szám alatt), amely a Pater noster bevezető részét őrizte meg quadrata hangjegyekkel. Végül valószínűleg a ferencesek használták a levéltári töredékek közt található két nagy Psalteriumot (13—14. szám).

Soproni templomok kódexei

Azoknak a töredékeknek eredeti tulajdonosát, amelyek nem sorolhatók a szerzetesek könyvei közé, Sopron város ősi templomai között keressük. Ezek között első helyen gondolhatunk a Sz. Mihály templomra, mint plebánia-templomra, továbbá a Sz. György templomra és a Szentlélek kápolnára. Ez utóbbi kettő csak a XIV. sz. vége felé épült, így a korai kódexekkel kapcsolatban nem jöhetnek szóba.¹⁴ Azért is tulajdoníthatjuk a töredékeket főképp a Sz. Mihály és Sz. György temploménak, mivel több töredéken olvashatjuk: „S. Michaelis Kirchenraittung”, vagy: „S. Georgen Kirchen Raittung”. Tehát ezek a templomok maguk kötötték a számadási könyveiket a már használaton kívüli kódexeikbe.

Ezek alapján a Sz. Mihály templom ősi énekeskönyvének gondoljuk azt az eddig ismert legősibb magyarországi Gradualet, amelyet fentebb 7. szám alatt ismertettünk (lásd 1. képen!). Vele kb. egyidős a vasvár-szombathelyi káptalan-nak hasonló Gradualeja, amelynek egy fóliója ma a szombathelyi Egyházmegye volt könyvtárában található. Az írás és hangjelzés tökéletes egyezése arra enged következtetni, hogy a két Graduale ugyanazon másoló műhelyben, scriptoriumban készült. A XIII. sz. elején még nem túlságosan nagyszámú magyar scriptoriumok között körülnézve, talán a győri káptalant tarthatjuk a két kódex keletkezési helyének, mivel mindkét hely a győri püspökség alá tartozott. De az sem lehetetlen, hogy a vasvári káptalan műve.

Hasonlóképpen a Sz. Mihály templom jön elsősorban számításba, ha a XIII. sz. eleji Breviarium notatum (lásd fentebb a 15. szám alatt ismertetve) eredeti birtokosát keressük.

¹⁴ Házi J.: Sopron középkori egyháztörténete. (Győregyházmegye múltjából IV. szám. I. rész) Sopron, 1939. 5., 127. és 215—216. lap.

A soproni templomokban használhatták a 2, 3, 4, 5. szám alatt ismertetett misekönyveket, valamint a 11. és 12. számú Gradualet. Jellegük harmonikusan beleillik a magyarországi kódexek gyakorlatába.

Nem tudjuk pontosabban meghatározni eredetét annak a XIII. századi Antiphonalnak, amelynek töredékét az 1490-ben Veronában nyomott misekönyv előzéklapján találjuk (16. szám alatt ismertetve). Kétségtelenül magyarországi kódexeknek alapja, mert abban az időben a nyomdák a misekönyvet kötetlenül szállították a megrendelőnek. De hogy a misekönyvet hazánkban hol kötötték, és hol került bele a töredék, azt már nehéz volna meghatározni.

Idegen eredetű kódexek (?)

Két kódex van a soproni töredékek között, amelyekkel kapcsolatban felmerül a gondolat, hogy idegenből kerültek Magyarországra.

Egyik az 1. szám alatt tárgyalt XIII. századi Missale notatum. Kerekded közép-itáliai (rotunda) írása, ugyancsak itáliai hangjelzése nem volt otthonos a magyar scriptoriumokban, legalábbis a ránk maradt emlékek ezt mutatják.

A másik a 8. szám alatt ismertetett Graduale. Sajátos gótikus hangjegyei, neumái, amelyek kissé eltérnek az átlag gótikus hangjegyrástól, valahányszor előfordulnak a magyarországi kódexek és töredékek között, legtöbbször Németország nyugati részére, a Rajna-vidék felé mutatnak.¹⁵

Radó Polikárp a soproni liturgikus könyvek könyvkötés céljaira való felhasználását a protestántizmussal hozza kapcsolatba.¹⁶ Mi azt tapasztaltuk, hogy bár a hitvitákból fakadó kölcsönös ellenszenv sok érték elpusztítására vezetett mégis az egyházi kódexeknek könyvkötésre való felhasználása kb. ugyanilyen arányban megtalálható mindenütt a káptalanok és szerzetesházak részéről is.

Így pl. a győri XVI. sz. eleji művészi ún. Zalka-Antiphonale gazdagon díszített fólióit megtaláljuk a győri székeskáptalani magánlevéltárban épp úgy, mint a hiteleshelyi levéltár 15 felvállási jegyzőkönyvének tábláján, sőt egy-egy lapja úgy látszik eljutott a szombathelyi és az egri káptalan levéltárába is.

Gyöngyösön a ferenceseknél 1755-ben F. Timotheus Boshardt testvér F. Juniperusszal és F. Aegidius Kamliger-rel bekötötték könyvtáruk megrongált könyveit, kötéstáblául felhasználva a régi Psalterium fólióit, valamint egy Graduale pergamenlapjait, amelyből 90 kötetten fedeztünk fel töredékeket.¹⁷

Valami hasonlónak kellett történnie Sopronban is, mert a ferences kolostornak a II. József-féle feloszlítás előtt, 1787-ben készült könyvtárkatalógusában semmiféle középkori kéziratnak, kódexnek nyoma sincs.¹⁸ Azoknak egy részét a város rendelkezésére bocsátották — mint fentebb láttuk —, másrészt azonban maguk a ferencesek használták fel. Ezt kézzel foghatóan bizonyítja az a tény is, hogy a soproni ferences rendház könyveiből a XIX. sz. folya-

15 Magyarországi középkori hangjelzett kódexeink összefoglaló ismertetését, a különböző hangjelzésmódok magyarországi elterjedtségének leírását lásd a *Studia Musicologica* (Bp. Akadémiai Kiadó) kb. egyidejűleg megjelenő kötetében, ahol mindezt részletesebben tárgyaljuk.

16 Radó P.: *Libri lit.* i. m. 97. lap.

17 A gyöngyösi adatokra vonatkozólag lásd a *Gyöngyösi Ferencesek Historia Domus-át*, *Articulus III.* 131. lap. Kivonata az Orsz. Széchényi Kvt. Gyöngyösi Tud. könyvtárának birtokában.

18. Házi J.: *Sopron középkori egyháztörténete* i. m. 193. l.

mán Pannonhalmára került kötetek között Graduale-fólióba kötött könyvet is találunk (Bejegyezve: Pro Conventu Soproniensi 1665.).¹⁹

Igazában azt kell mondanunk, hogy a középkori kódexeknek könyvkötésre való felhasználása nem helyi sajátosság, nem is magyarországi különleges eljárás, hanem Európa-szerte általános gyakorlat volt, mint azt a hozzánk elkerült számtalan nyugat-európai könyv ottan kötött kódex-töredék táblája bizonyítja.

Fertőszentmiklós.
Feszület a 19. század elejéről

¹⁹ Jelenlegi jelzete Pannonhalmi Főkönyvtár 123/b. I. 20. a.

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Juhász Gyula Annájának soproni szereplése

1. Anna örök... De nem Schall Anni, a színészkola tehetségihiány miatt elbocsátott növendéke és nem Sárvári Nuszi, a váradi éjszakák mulatós segédszínésznője. *Anna, a költő szerelme* vonul be a halhatatlanságba. Ő az egyetlen, ő a felejthetetlen. Aki miatt a költő félrecsúszott nyakkendővel jár, eltéveszti a köszönést, és szétépi a másnak írott leveleket. Azért az Annáért, aki már évek óta ifjúságuk városában, egy szatócsüzlet pénztárában ül. Ide jutott, és nem a színpadi sikerhez, amit a fiatal segédszínésznőt rajongóan túlértékelő Juhász Gyula jóslat meg nekj.¹

Anna alakjára Juhász Gyula baráti köre haraggal, keserű szavakkal gondolt vissza. Legkevésbé hihető a nagyobbrészt fikatív és torzító emlékirat szerzőjének, Eörsi Júliának a könyve, aki Örökké tiéd c. — címében is jellemző — könyvében kizárólag magának szeretné a költőt kiszajátítani, s így Annát is rosszindulattal jellemzi. Ha nem is duhajkodó statisztának, de megszorult szegény nőnek tartja, aki úgy élt, ahogy tudott. Keserű vád hangzik Emőd Tamás versében is, melyben az Anna ablaka alatt fagyoskodó költő alakját idézi:

„Váradon tél volt, hogy egy szőke
[r....ó
ablaka táján verselt minden éjjel”²

Nem bocsát meg Dutka Ákos sem. A Holnap városára emlékezve, előtte is az érvényesülést hiába kereső segédszínésznő néha elbotló élete jelenik meg. „...én láttam és látom ma is, olcsó, rikkító szőkeségét ráborulni, puha vágykeltő érzéki arcára. A mindig érvényesülést hiába kereső vidéki segédszínésznő férfit uszító eleganciájában. ...egy-két találkozás után eltűnt a költő életéből, hogy megnőjön a nő, a szerelem illanó távoli káprázatává, s maradjon a tiszta örök szerelem bálványja, melyhez a költő harminc év távlatából is, mikor «nem tudja már milyen volt szőkesége», még mindig visszasír. És Anna ment a maga útján... Mit tudta, mit jelentene Juhász Gyula szerelme az ő számára.”³

Valóban nem tudta. Maga is megérezte, hogy nem hozzá, a valóság naponta botló hőséhez, Sárvári Nusihoz, hanem *a költő lelkében élő álmoképhez, Annához* szólnak a költő síró, vágyakozó, zokogó sorai. „Ismerősök lép'en nyomon gratulálnak a versekhez. Én csak akkor döbbszentem rá nagyon, hogy nekem ezek-

1 Juhász bírálatát Anna nagyváradi színészi munkájáról Péter László idézi Annak örök c. tanulmányában. Dél-Magyarország irodalmi füzetek 5.

2 Az Anna ablaka alatt fagyoskodó Juhász története annyiban is hihető, mert maga a költő is megírta az Orbán lelkében, és Sárvári Nuszi is beszél róla a riporternak 1937-ben. Eörsi Júlia is idézi Örökké tied c. könyvében, 14. l.

3 Dutka Ákos: A Holnap városa 129–130.

hez az Anna-versekhez semmi de semmi közöm. Ezek a csodálatos versek csak a szöke hajamnak, kék szememnek és Juhász Gyula elképzelt ideáljának szóltak, de nem nekem, és nem hozzám" — vallja Anna egy kései riportban, vallja a szín-tiszta valóságot, még ha bizonyos fokig a riportter szavaival is, húsz nappal a költő halála után.⁴

2. A költő hiába tagadta meg a valóságot, Sárvári Nusit, a lelkében élő álomképtől, Annától sohasem szakadt el.

Pedig egyszer lázadni is próbált az önmaga emelte bálványkép ellen. 1924 tavaszán visszavonult Makón barátja lakásába, és több mint tíz év távlatából megírta a végvári (szakolcai) évek tanárának, Orbán Gergelynek, valójában önmagának, Juhász Gyulának emlékeit. Orbán Gergely kimondta, amit Juhász Gyula soha, hogy csak kegyeletből őrzi a reménytelen szerelmet, mert abból nem lehet kiábrándulni. Orbán Gergely kimondhatta, hogy Sárossy Adrienn gyenge színésznő, kinek tehetsége nem futja többre, csak epizód szerepre. És Sárossy Adrienn, a várhelyi színésznő, „fű-fa kitartottja, csak neki elnyerhetetlenül”⁵ úgy lemezteleníti magát a kisregény kocsmái jelenetében, ahogy Juhász Annát nem leplezte le soha. „Állandóan epizód szerepeket sóznak rám, most is csak az Izidórát kapom a Bánk bánból. Ez nem nekem való, ez a vacak szerep... Direkt sértő rám nézve. Azután hangosan panaszkodott, hogy az új cipője szorít, egy számmal nagyobb kellene neki, majd a lakbér miatt kesergett, és közben mohón szüröcsölgette a zizegve gyöngyöző aranylét, és végezetül hosszú keserves ásításba fült a hangja.”⁶ „Elhízott, szeplős arca erősen kifestve, a hangja rekedt és durva, mámoros szeme üresen, únottan pislogott körül, nagyon közönséges volt.”⁷ Mindezt csak Orbán Gergely figyelte meg, Juhász Gyula sohasem vehette észre... „Bátrabban rea-

lista itt, mint bármikor előtte, vagy utána”⁸ — állapítja meg Szalatnai Rezső.

Mi lehetett a forrása ennek az egyszeri lázadásnak? Benne volt-e annak az éjszakának az emléke, fájdalom, mikor a költőt barátja, Korda Sándor kijózanító szándékkal Anna kedvese, Juricskai Barna ablaka alá vitte? „...még láthatta az imádott Anna szökeségét. Egyszerre ott benn kialudt a lámpa, s Juhász a lámpaoszlopot átölelve zokogott az ablak alatt”.⁹

Egyszer tehát kényszerű tanúja volt álomképe közönséges, naponkénti bukásának... Vagy az ellen a hajnal ellen lázadt, amikor verset ír Anna ablaka alatt, míg a színésznőnél vidám társaság mulat? „a kezem megdermedt — vallja Eörsi Júliának —. Odafent mulattak, kihallatszott a dáridó... fölrohantam és megráztam az ajtót: hajnal van Anna! Ittas férfiak buktak ki onnan.”¹⁰ Ha több nem is, a mulatozó társaság bizonyára igaz, az ablak alatt ácsorgó költő alakjával egyetemben, mert ilyen emlék az Orbán lelkében is található. „Szereplőket adtál neki az ablaka alatt, míg ő valamelyik babájával pihent babérain, a kis tehetségtelen” — próbálja kiábrándítani Orbán Gergelyt — Juhász alteregóját — színészbarátja, Bokády, a tenorista.¹¹ De a váradi éjszakában fagyoskodó Juhász Gyuláról Sárvári Nusinak is vannak emlékei. „Ezidőben történt azután, hogy nálam a lakásomon víg társaság gyűlt össze és a hírnökök arról beszéltek, hogy künn a fagyos téli estében az utca túlsó oldalán toporog, fagyoskodik Juhász Gyula, a fiatal tanár” — vallja 1937-ben, a Magyar Hírlap riportterének.

A költő tehát egyszer lázadt az önmaga teremtette álomkép ellen. 1925 szeptember 15. és okt. 1. között megjelentette a kisregényt a Pesti Naplóban. Ebben a regényben „A valóságot keresi alakjai körül, érzelmek és gondolatok igazát

4 Magyar Hírlap 1937, IV. 25., 93. sz.

5 Rónai György: A regény és az élet, 347.

6 Juhász Gyula: Orbán lelke, Örökség, II. 120.

7 Ugyanott i. h.

8 Szalatnai Rezső: Juhász Gyula hatszáz napja, 261. l.

9 Dutka Ákos írja a Holnap városában, 129–130. l.

10 Eörsy Júlia: Im, 14. l.

11 Juhász Gyula: Orbán lelke — Örökség, II. 119.

vizsgálja, és saját szenvedését is a realizmus hitelével ábrázolja.”¹²

Minden hiába, Anna örök... A költőnek nincs ereje, hogy végleg megtagadja az álmok Annáját. Hiába maradt el az emlékeiből lassan. Ha nem is ment utána az élet egyre mélyebb erdejébe, Anna a költő lényének elszakíthatatlan része lett, aki elhibázott életében élt és uralkodott örökkön. Egy év sem telt el az igazságot kereső és emlékeket égető kisregény megjelenése óta, s a költő megírta 1926-ban a legszebb lírai megbánást az Anna örök című versében.

Az álmok Annáját, aki csak lelkében élt, változatlanul szerette. Az élő Nusinak azonban egyik öngyilkossági kísérlete után ajtót mutatott, látni sem akarta, mikor őt a Rókus kórházban meglátogatta.¹³ De álmai hőséneke Velasquez Mária Anna képének másolatát küldte el, „Megint Annára gondolt, s ezt a briliánsokkal ékes Annát küldi a szépséggel ékes Annának — a költő.”¹⁴

3. Annát, a költő szerelmét az irodalomtörténet s a köztudat közepes színésznőnek tartja. Része van ebben az Orbán lelke sorain kívül bizonyára a költő barátai jellemzéseinek is. De így beszél róla pl. utoljára egy nemrég megjelent Juhász Gyula arcképvázlat, Grezsa Ferenc tanulmánya is, Annát egyszerűen harmadrangú, könnyűvérű segédszínésznőnek tartja. Juhász Gyula Annája egy évig, 1918–1919 válságos, forradalmi évadjában soproni színésznő volt. Bizonyára nem lesz érdektelen, ha Anna színészi munkásságát egy év soproni színházi kritikáinak tükrében megvizsgáljuk. Mindez azért is szükséges, mert az egymással szembenálló, ezidőben megjelenő két magyar és két német nyelvű napilap kritikáiból, melyekhez hozzáveteljük az évad három rövidéletű színházi lapját is, Anna színészi teljesítményeit értékelve elismerő, egybehangzón dicsérettel elemző — tehát a kialakult képpel ellentétes — színészi arckép és értékelés alakul ki.

Balla Kálmán igazgató a Sopronvármegye aug. 4-i számában az új évadról, az új társulati tagokról színházi levelet ír. Sárvári Nusi ekkor még nem szerepel

a társulat tagjai között. Szeptember 13-án az Oedenburger Zeitung Ballaék várható áremelése ellen tiltakozik, azért is, mert a jövedelem „legnagyobb része az előadásokkal keveset törődő igazgató zsebebe folyik”.

Ugyanakkor nincs lakás a színészek számára: „hiába járják be a várost, megüresedő hónapos szoba nincsen egész Sopronban. Sem magánháznál, sem szállodában... Ha a város nem segít, a hatvan tagból álló színtársulat hajléktalanul marad” (Svm, 1918. IX. 26.). Sárvári Nusi végül is a Pannónia szállóban kapott egy „udvari és szűkös hotelszobát”. Ezt a Soproni Hétfő színházi mellékletében (okt. 21.) a róla szóló egyetlen riportban olvashatjuk. A művészről színházi hiányra és lakásínségre panaszkodik, de „az emlékek világánál felmelegedett”. Elmond a riportternek néhány dolgot, „ami a közönséget is érdekli”. Pesten aratta legszebb sikereit. Hat évvel ezelőtt indult útnak — nyilván vidékre —, és akkoriban Szomaházi István írta róla a legszebb recenziót. „... a háború ötödik éve Sopronba vezetett. Pedig azelőtt mindig nagy társulatok tagja voltam. Kolozsvár, Nagyvárad, Budapest, főleg Budapest voltak stációim. És minden stáción mennyi virágos siker. Anna Karenina volt egyik legjobb szerepem. Valóságos diadalmenetre vittem magammal ezt az orosz hölgyet... Aztán a klasszikusok.” Majd sajnálkozik, hogy legjobb drámai szerepeiben nem ismerheti meg a közönség. A Soproni Hétfő névtelen riportere írása végén Sárvári Nusi hangját dicséri: „én már csak magát a művésznőt figyeltem. A beszédének lágyságát, orgonáló mélységét”. Ez a szám Nusi fényképét is közli. Nusi hangját dicséri Bisson Válás után bírálatá is az Svm-ben (X. 11.) „megállapíthatjuk, hogy tisztán beszélő színésznő”. A Soproni Napló megjegyzi róla, hogy „elegáns mozgású színésznő. Kevés ábrázolni való volt szerepében.” Ezt ismeri el az Oe. Ztg. is (X. 12.). „Jól képzett beszédtehetséggel rendelkezik. Várjuk bemutatkozását saját területén is.” A következő fellépés címszerep, Bródy Sándor: Szerető c. drámájában Anna alakí-

12 Szalatinai: I. m. 261. l.

13 Anna vallja a riportternek, Magyar Hírlap 1937. IV. 25., 93. sz.

14 Szalatinai: I. m. 273. l.

tása, a herceget Jávor Ervin alakította. „Azokban a jelenetekben, amelyekben a hűvös rutinon túl megszólalt a szívük is, némi szín lopódzott a játéukba” (Svm, X. 16.). Elismerően ír az Sn.: „A drámai személyzetnek Sárvári Nusi játéka vonzó ereje lesz.” De hozzátézi: „A drámai mértékhez azonban hozzátartozik, hogy az alvó szenvedélyek kifejezésére stílust kell keresni”. A Grenzpost szerint a cselekmény vontatott. „Sárvári Nusi eredménytelenül küzdött Serfői emléke ellen.”(?) Ezt követte Kárpáti Aurél—Vajda László Kömives Kelemenje. Az Svm bírálója szerint vidéki színpadon nehéz ilyen archaisztikusan szép drámát stílusosan játszani. Itt is kiemelik a szépen beszélő Sárvári Nusit. Az Sn szerint: „Méltán tapsoltak a művésznőnek, aki a női lélek mélységéből sokat nyújtott.” A Gr. keményebb hangot használ: „vajjon nem lenne-e kedve a drámai együttesnek, hogy egyszer kivételesen jobban megtanuljon egy darabot, mert a sugóluhoz való kapaszkodás és ragadás idővel ingerültté teszi a közönséget...”

Balla Kálmán társulata ellen általános volt a panasz. A társulat nem tud klasszikust előadni, az igazgató nem hoz fővárosi vendégművészeket szerepelni. A Svm X. 27-én kéri a várostól, hogy csináljon rendet(!) a színházban. Művésztől már tavaly sem lehetett beszélni, sem a társulat összetétele, sem az előadott darabok silánysága miatt. Jellemző az Sn elégikus megjegyzése: „Operett, operett, heteken át!” (XII. 11.). Az Oe. Ztg heteken át nem ír a színházról, nincs mit! Október 25-én két hétre spanyoljárvány miatt bezárják a színházat, a kenyér nélkül maradt színészek kabaré-előadásokat tartanak vidéken (Sn, X. 26.).

Roszzul szervezett társulat, gyéren látogatott előadások, készülletlenség jegyei — sorolja fel a kifogásait az Sn kritikusa: „a helyzet a színészekre nézve tarthatatlanná vált”. Ilyen körülmények között alakították meg a színészek a színésztanácsot (XI. 12.), az intézőtanácsnak Sárvári Nusi is tagja volt. November folyamán Nusi alig alakít a maga szerepkörében, népszínművekben szerepel, Rátkay Felhő Klári-jában és a Falu rosszában, ahol Bátki Tercsit alakította. Az Aranyemberben Terézia mamát, erről írja az Sn, „Sárvári Nusi játéka olyan volt, aminek kellett lennie, egy darab

románc...” — a többiről hallgat a bíráló. Még operettben is szerepel, a Sztambul rózsájában epizódszerepe van, a társalkodónő.

December folyamán Nusi kétszer szerepel a színházi krónikában. A kasszadarab Vasgyáros-ban, itt együtt említik Tompa Irmával és Guthi Sárival, mint akik igaz művészettel, pompás rutinnal alakították szerepüket... A másik — jelentős színészi képességeket igénylő dráma, Biró Lajos Hotel Imperial-ja. A bemutató estjén az első felvonás közepén kialakult a villany, a társulat gyertyafény mellett játszott. Az Svm szerint a színészek csak épp hogy leadták szerepeiket, „Sárvári Nusi, Vámos Jenő, Jávor Ervin, Tompa Irma és Budai Sándor jutottak sok tapshoz”. Az Sn igényesebb kritikusa szerint „Sárvári Nusi ma is tudott jó drámai színésznő lenni, kivált abban, amiben őt figyelni kell: az ő néma játékrészleteiben, amelyhez arcának és szemének ritka kifejező skálája van”. Ezt dicséri a Fáklya bírálója is. „Sárvári Nusit csodáltuk legfőképpen, különösen azokban a jelenetekben, amelyekben a nagy lelki vajadások hangtalan megjátszását adta, s szó, beszéd nélkül, egyetlen mozdulatával, arcának vergődő megrándulásával, a nyílt, fájdalomban kitágult szemének beszédes rebbenésével belemarkolt a szívekbe s a drámai jelenetek egész tragikumát minden izével átültette a hallgatókba.” Az Oe. Ztg a bemutatóról megállapítja, hogy gyengébb volt egy közönséges főpróbánál (XII. 29.). Két nap múlva Sárvári Nusiról így ír: „...voltak egyes igen jól sikerült jelenetei, de egészében bebizonyosodott, hogy szerepével keveset foglalkozott, és ez volt a többi szereplő hibája is.” Azt reméli a kritikus, hogy a darab legalább addig műsoron marad, amíg a színészek úgy-ahogy megtanulják a szerepeiket.

Az Svm kritikusa 1918 szilveszteri kabaréját, az előző évek műsorával összehasonlítva, gyengébbnek találta. A jót mégis elismeréssel jegyzi fel: „drámai erővel szavalt Sárvári Nusi.” A Fáklya így ír: „Sárvári szavalata drámai erővel, sokszínű hanglejtéssel nyúlt a hallgatók szívébe.” Harsányi: A káplár c. versét szavalta.

Rövidesen sor került Heyermans nagy szociális drámájára, a Reményre is. Hő-

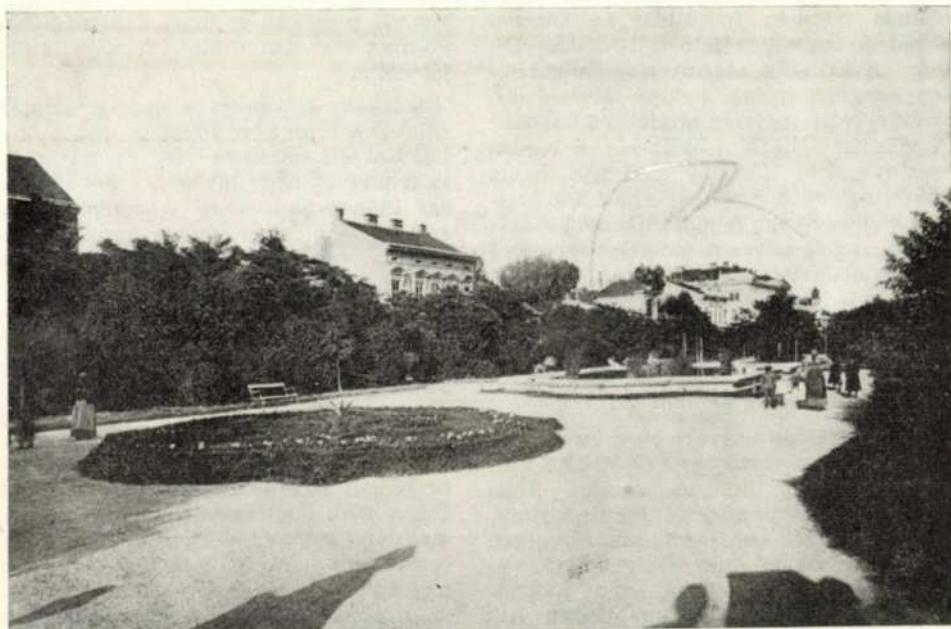
sei kétkezi munkások, halászok. Az előadásról Richly Rezső írt lelkes kritikát. „Mint egy hatalmas veszedelem leselkedik a tenger, a háttérben a tőke, a tenger, a csipős illatú szörnyeteg, amely a húst is lerágja kezéről, cápáit küldi ellene, és telhetetlen gyomrába sülyeszti a halászbárkákat. Sárvári Nusi kitűnő mindvégig csupa frissesség beszédében” (Svm, I. 12.). Az Sn kritikusa Sárvári drámai erejét dicséri, mint játéktípusának lényegét. A dráma a Szociáldemokrata Párt szocialista matinéinek sorozatában került színre, előtte Bors László mondott bevezetőt. Ezzel vitatkozik az Sn kritikusa is: „Heyermans darabjának színre kellett kerülnie. L'art pour l'art, kiemelve a vörös célzatosságából, amelye Bors László sok igaz, artisztikus, de egyszerűs mind a maga egyoldalú kritikája a darabot beállította. A szociáldemokrata párt után jöjjön az irodalomszerető közönség” (Az Sn színikritikusanak méltatlankodása érthető, az új irodalom szerető közönség, a munkásosztály, amely megtöltötte a színházat a Remény előadásakor, valóban szokatlan volt a polgári közönséghez szokott színikritikusnak). Ezt a drámát játszotta különben a társulat a Tanácsköztársaság győzelme után, amikor Kellner Sándor rövid bevezetőjében azt hangsúlyozta, hogy a kultúra emelésére s a proletariátus nevelésére csak ilyen darabokat szabad rendezni. Le kell állítani a gicces kasszasikereket, olcsó belépődíjak mellett nyújtanak a művészek az emberi szellemet nevelő előadásokat (Gr. IV. 1.). Az Svm kritikusa még az első előadások idején rendre utasítja Berg Miksa bárót, aki a szájában cigaretta csikkel, tüntetőleg hátat fordított a színpadnak (I. 19.). — A báró két napon belül sajtó útján bocsánatot kért a viselkedéséért. A Reményt egy gyenge színmű, Lakatos László Férj és felesége követte. A színikritika egybehangzó véleménye szerint csak a második felvonásban volt a művésznőnek lehetősége valamilyen játékra „és itt kihozta Sárvári Nusi a játékból, ami a könnyebb”. Jól jellemzi a színművet a Fáklya: „Lakatos darabja egy intelligens férj és feleség civakodása három felvonáson keresztül. Sárvári Nusi is igen jó volt, igazi ravaszkodó, a flirtöt hajhászó, de alapjában véve mégis csak szerető jószágos asszony volt”. A szocialista ma-

tinék következő darabjaként az Éjjeli menedékhely színrehozására vállalkozott a társulat jan. 26-ra, majd kénytelenek az előadást febr. 16-ra halasztani, ekkor is elmarad, végül febr. 23-án kerül színre először. A dráma színrehozásához sem a díszletállomány, sem a szereplőgárda nem volt kielégítő. Az Sn az előadás után nem akart komoly kritikát mondani, mert a darabot három próba után(!) játszotta a társulat. Az előadás így is élményszámba mehetett. Az Sn költő-kritikusát megdöbbentette a meglehetősen üres nézőtér. A kaszinóban egyidőben bál volt, az épület a zsúfolásig telve emberekkel. Mi lett volna — veti fel Mészáros Sándor a gondolatot —, ha Gorkij megjelenik a mulatók előtt? „És kinyitotta volna a nagyterem ives ablakát, és kimutatott volna a messzeségbe, amelynek perspektívájában vonaglik, vibrál, üvölt és szenved a nyomor.” Megnyomrodott emberek dörömbölnék a társadalom lelkiismeretén „én vagyok az ember, a mezítelen ember, kit ti elhagytatok, élni akarok, hagyjatok élni! A színészek játékában gyakran érvényesül az író gondolata egy-egy beleélésben”. Főként Jávör Ervin színészét, Tompa Irma Natasáját és Sárvári Anna Vaszilsszáját dicséri a kritika. Nem került sor Hauptmann: Takácsok, Barrie: Egenlőség és Tolsztoj: Sötétség országa előadására, amire szintén a szocialista matinék keretében gondoltak. Gábor Andor Princét a kritika megróta. „Gábor Andor ezzel a príncel megkésétt. Unatkozott is a közönség. Egyes friss és formásabb jelentekek kivételével olyan szürke, közhelyekben bővelkedő ez a színdarab, aminőt ma már csak Gábor Andor ír Magyarországon. Sárvári Nusi mindvégig dicséretre méltó” (Richly Rezső kritikája még túlzásában is jellemző a kor újat akaró szellemének).

Jelentős alakítás a kor sok port felkavart drámája: a Szenvedély. Richly Arcübasev drámájáról írt kritikája ismét a kort tükrözi. A Szenvedély megírásához „Orosz írónak kellett jönnie, mert ma minden új igazság orosz föld felől érkezik.” Jól jellemzi Richly a dráma atmoszféráját is: „... az ember semmivel sem különb az erdei tóhoz párázásra induló hímszarvasnál...” „Amilyen zseniális, erős, nyers és sokszor erőszakos Arcübasev drámája, olyannak kellett lennie

az előadásnak is. Legkülönb a harmadik felvonás nagy jelenete. Ebben főleg a nők, Sárvári Nusi, Tompa Irma és Balázs Mancsi kifogástalanok". A Fáklya Nusi alakításában az érzéki légkör robusztus, vérbő ábrázolását dicséri. Nusi „Larimában az érzéki szerelmet domborítja nagyon erős vonásokkal, célt nem tévesztő erővel... Sárvári Nusi a testiség, a részvonalú lendület heroinája, az új drámák túlfűtött, vérbő, pompás testű asszonya, aki körül tépett idegű intellek-

körülbelül így képzelem ezt el!).” Ezt a darabot választotta Sárvári Nusi búcsúfellelésének is. „Szorgalmas színésznő — állapítja meg az Svm kritikusa — nem emlékszünk olyan szerepére, amelyre nem a legnagyobb gonddal készült volna. Sokszor megdicsértük ügyes játékát, és szívesen állapítjuk meg búcsúestjével kapcsolatban, hogy a szezon kezdete óta komolyan fejlődött.” Az Sn kritikusa szerint Nusi vonzódott a szerephez, „amelyben a női lélek belső kraté-

A mai Május 1 tér (Deák tér) 1890 körül.
Rupprecht M. felvétele.

tueket kóvályogtat a szerző. Ha lejön közénk az életbe, finom és jópajtás, és távol áll tőle minden komédia. Az ott marad a színpadon...” Az Sn szerint a Szenvedély nem emelkedik felül az átlagdrámán. Sárvári Nusi játékában a a szenvedélyek éles párviadalát figyelte meg a kritikus. A Grenzpost (II. 20.) nem érti, hogy miért került sor a soproni előadásra? Talán azért, mert ezt játsszák a budapesti Vígszínházban? Sárvári Nusi játékával sincs a kritikus megelegedve. „Ha parókája lángvörös, s ha lábait térdig mutogatja, attól még nem lesz démoni nővé! (Pedig Sárvári kisasszony

reinek pirossága kiizzik az átlagos színészi ábrázolás eszközein át is, és bevilágítja éles profillal az előadót. Sárváry(!) most is tanulmányának fogta fel szerepét, nem kéziratnak... Mint drámai színésznő, magasabbrendű feladatok előtt áll, ezért sikere sem külsődleges, sem könnyed. A tragikus álarcon végigremegő indulatokkal nehezebb sikert elérni a szubrett szerepkörhöz képest. Különös érdeme, hogy szerepét elmélyedten alakítja még a karzat zavarása közepette is... Így ha dicséretet találunk Sárvári alakításában, az súlyban is jelentősebb” — fejeződik be Mészáros Sándor kriti-

kája. A Gr.-ból megtudjuk, hogy a felvonások végén szép virágcsokrokat kapott tisztelőitől. Ismét vigjáték: Gábor Andor Majd a Vicá-ja. Cél az, hogy egy-két óráig jól mulasson a közönség — olvasható az Svm találó értékelésében. A kritikák Szigeti Irént, és Sárvári Nusi primadonna alakítását dicsérik. A következő alakítás: Hajó Sándor darabjának (Az ötvenéves férfi) főszerepe, Gizella. A Fáklya szerint „Sárvári igazi forradalmárnő volt, az utca lánglelkű apostola, szívvel-lélekkel, megértéssel játszott. Igazán örömmel néztük jelenéseit. „Szocialista matinén mutatták be Garami Ernő: A megváltás felé c. drámáját III. 9-én. A kritikák szerint sötét, vigasztalan levegőjű dráma, hatása mégis nagy, Sárvári Nusi „teljesen eltalálta a hangot.” A vélemény mégsem osztatlan, a Fáklya szerint „nem Garami Lujzáját hozta elének, valami egészen más nőt domborított ki játékaival”. A második színrehozás alkalmával is szívesen emlékeznek meg a gondos alakításról. „A közönség hűvösen távol volt. Úgy tetszett, mintha a nézőtér Sopron lelkének, gondolkozásirányának, vagy közömbösségének jelképe lett volna...” A darab újra színre került IV. 6-án, a vörös katonák napján.

Március 18-án Sárvári Nusi és Tompa Irma kezdeményezésére színészbált rendeztek. A báli tudósítás szerint „Nusi szöke feje a sütemények fölött virított. Ő sütötte a sok ennivalót, meg főrendező is volt a bálon.” Az újságok szívesen emelik ki: a színészek mindent megtek, hogy a résztvevők jól érezzék magukat (Svm, III. 18.).

A március 22-i újságok közlik, hogy Balla Kálmánt a Tanácsköztársaság elmozdította a színigazgatóságából, és Kellner Sándor Jávör Ervin drámai színészt bízta meg a társulat vezetésével. Ugyanakkor arról is hírt kapunk, hogy a szociáldemokraták a tanítógyűlés alkalmából Ady-ünnepélyt rendeztek, az előadást Marcek Tibor tanár tartotta, „Sárvári Nusi sok finomsággal néhány Ady verset szavalt”. A következő jelentős színmű: Molnár Ferenc Liliomja. Sárvári Nusi Muskátnéját nagy skálájú komikai tehetségéért dicsérik, mivel elragadóan érvényre juttatta Molnár ragyogó pesti humorát (Sn, IV. 13.). Az Oedenburger Arbeiterrat is mint két remekül átgondolt szerepről emlékezik meg: Sárvári Nusi

Muskátné és Parlagi Béla Ficsur alakításáról. IV. hó 25-én Földes Imre Hivatalnok urak Renéjéért dicséri meg a Soproni Munkástanács (az Sn utóda) Sárvári Nusit. „Szalóki bensőséges Roth báncsija és Sárvári finom, elegáns Renéje vezették az előadást” —, melyet ismét kétségbe ejtően zavart meg, hogy a színészek közül többen rosszul tudták a szerepüket. Csak megemlíti a kritika Nusit, mint a Névtelen asszony mellékszereplőjét, s csak a színlapról tudjuk, hogy szerepelt Földes Imre Kuruzslójában (Csáthné) s egy német vigjáték magyarításában. A postásfiú és húga c. komédiában Pálmay Ilka paródiáját, Almay Milkát játszotta.

4. Május folyamán a magyar színtársulat már útra készülődik. A német színtársulat érkezéfével van, de felvetődik az a terv is, hogy játsszon a két társulat egy időben Sopronban. Gondolnak nyári színpark építésére, szóba került az is, hogy a színtársulat tartsa előadásait az Erzsébet-kerti vendéglő teraszán, de mindez csak terv maradt. Május 8-án közli a Soproni Vörös Újság, hogy a magyar színtársulat május 15-e után már Tatán fog játszani. Közben megérkezett a német színtársulat, de a közoktatási népbiztoság egyidejűleg úgy rendelkezett, hogy a magyar társulat maradjon a helyén. A következő napi Soproni Vörös Újság csak mellékesen említi meg a két társulat ügyét, „amely szerintünk a mai forradalmi időben nem a proletariátus legnagyobb gondja” (V. 16.). A huszadiki szám arról számol be, hogy a színtársulat elutazott, a Remény előadásával búcsúztak el a közönségtől.

A Vörös Hétben (rövid életű színházi lap) Jóna Imre búcsúzik a társulattól. „Búcsúom örökre a grófoktól, báróktól, a frakkos semmi-rekelőktől. A házi baráttól, a szeretőktől, a férjtel, aki mindent tud, a férjtel, aki semmit sem tud. Búcsúom tőlük örökre, mert tudom, hogy másképp jönnek vissza. Jönnek, mint proletár művészek, akik átérzik szívvel-lélekkel hivatásuk nagyságát. Egy új kor előtt állunk, amelyben a volt festett és elkülönített világnak porba kell dűlnie. A dráma legyen emberi dokumentum, amelyben semmi más nem érdekelhet minket, csak az ember” (V. 24.).

A felsorolt színművek nagyobb részének drámai hősnője Sárvári Nusi. Művé-

szetének megítéléséhez a kritika kevés fogódzópontot ad ugyan, annyit azonban világosan láthatunk az egymással szembenálló, Sárvári Nusi művészetét mégis egyaránt kedvezően megítélő két magyar és két német nyelvű napilap, illetőleg a három egymás után megjelent színházi lap bírálatai alapján, hogy Sárvári Nusi feltétlenül jelentékenyebb művészegéniség, mint aminek őt a hibásan kialakult köztudat tartja. Tehát páratlannak tarthatjuk a bírálatokat, s még az sem merülhet fel, hogy a közönség kedvenceként kaphat kedvező megítélést, az évad színházi pletykái alapján az operettprimadonna kapja a szerelmes leveleket, s a szépségverseny pontozásában 250—300 ponttal vezet, Sárvári Nusinak 1(!) pont jutott a Fáklya tudósítása alapján.

Hangját gyakran dicsérik. Szépen, tisztán beszél, hangja széles skálájú, lágy, orgonáló mélységű. Arcának és szemének ritka kifejező ereje lehetett. Néma arcjátéka kifejezi a lelki vajúdást a tragikus nagyságot. Szemei beszédesen kitágulnak a fájdalomban, de léghőrt, hangulatot is célt nem tévesztő robusztus erővel tud ábrázolni. Játéktílusának lényege a drámai erő. A tragikus álarcon végigremegő indulat, a szenvedélyek lenyűgöző kifejezése esetenként új levegőt hozott a színpadra. Ki tud lépni drámai szerepköréből is, mint komikai tehetség is megállja a helyét. Ha kell, finom és elegáns, máskor arhaikus hangot üt meg, sikerülten ábrázol nyomorgó halászlányt, gyűlöletes nyomortanyatulajdonost, érzéki hősnőt és ligeti apacsnet. Szorgalmas színész, szereptudásában kivetnivalót alig talál a kritika. A társulatot búcsúztató Vörös Hét is a legjobb öt színész

közé sorolja nevét. A Fáklya így ír róla a Szenvedély színrehozása után:

„Nem régi ismerősünk, máris lebilincselte a színházlátogatókat nagy átérzésű, mindig a szívből, az átélések igazságából kialakult nagyszerű játéka. Amikor nagy lelki vajúdás gyöttri, olyankor, amikor az ólmos érzések elnyomják a hangot, akkor egy-egy néma arcjátéka, egy-egy megvonagló mozdulata igazi tragikus nagysággal érvényesül nála.

Emlékszünk még a «Hotel Imperial» Annájának mesteri megelevenítésére, magunk előtt látjuk a «Testőr» színésznőjét, de különösen a Reményt, a szomorú, elnyomott nép gyermekében, az apát, a kedvest-elvesztés fájdalmának görcsösen vonagló élénk beállításában a legigazibb művészetet nyújtotta.” Kellott, hogy valami legyen az egyéniségében, amiért a költő is felfigyelt rá. Anna emlékét sokszor idézik, legtöbbször türelmetlenül. A harmadrangúnak vádolt színésznő a költő életében mindvégig elsőrangú szerepet játszott. „Annának víg bukását, könnyű vesztét” meg kellene végre bocsátani, a költő sem csitította el soha Anna-kérő szívét, legszebb sorai, versei sohasem születtek volna meg enélkül.

Juhász halála után egy év múlva Sárvári Nusi is megelegelte a megkopott földi életet, elment a hajdani, ablaka alatt fagyoskodó fiatal tanár után, akit valójában sohasem vett észre. S ha igaz a legendaszerű újságírói történet, nővére az eszméletlen Anna mellett Juhász kótetét találta, benne a dedikáció: Annának, örök szerelemmel.¹⁶

Kovács József

¹⁶ Péter László: Anna örök c. tanulmányából idézem. A Dél-Magyarország irodalmi füzetek 5. száma. Az Anna-kérdés egyetlen összefogó tanulmánya. Sárvári Nusi eredeti nevét, színiiskolai éveit is az ő tanulmánya alapján idézem.

A pesti árvíz 1838-ban és Sopron városa

A régi rossz közlekedési viszonyok folytán az ország egyik legnyugatibb végén fekvő városa, Sopron, kevés kapcsolatot tartott fenn Pest-Budával. Hivatalosan amúgy sem volt még Pest-Buda a főváros. Sopront még csak az 1840-es években kötötte össze postajarat magával Győrrel is, odáig az út rossz időben egy hétig is eltartott.¹ A pesti hírek inkább Pozsonyon vagy Bécsen át érkeztek. Az 1838. március 13-án támadt nagy árvízről március 20-án értesültek a soproniak az alább ismertető levél szerint.

Ez a város nem fekszik folyóparton, csak az Ikva nevű patak szeli át, csak-hogy a hegyekből érkezik a városba, és így néha nagyon megdagad, sőt elég gyakran okozott már árvizet, azonban főleg csak a mellette fekvő házakat öntötte el, vagy a városon kívül a mezőséget.² Így, ha nem is tudtak a soproniak a maguk tapasztalatai alapján az árvizek szörnyűségeiről, a pesti, budai és esztergomi árvíz mélységes megrendülést okozott még olyan körökben is, amelyeknek nem voltak különösebb kapcsolatai e városokkal.

Heckenast Dániel soproni neves ötvös (1775—1840) különösen nagy aggodalomban élt napokon át; fivérének, Mihálynak, a kassai papnak Gusztáv fia, az ismert könyvkiadó és annak egy nőtestvére élt Pesten, de nemcsak ezekért aggodott, hanem a tulajdon fia, Gusztáv is ott szolgált Koszgleba László kereskedőnél néhány hónapja; teltek a napok, és semmi hírt nem kaptak a soproni hozzátartozók. Az öreg ötvös tehát tollat fogott és március 24-én Koszgleba úrhoz intézett pár sornyi levelet: „Besonders Hochzuverehrender Herr von Koszgleba! Da ich in tausend Sorgen und Kummer samt meiner Familie bin, so bitte ich

instaendig mit naechsten Posttag um Nachricht, ob Sie alle samt und sonders samt meinen Sohn bey Leben geblieben sind. Verbleibe dero Ergebenster Daniel Heckenast m. p. Gold und Silber Arbeiter. N^{bene} Wenn vielleicht mein Sohn geschrieben haben sollte, so muss der Brief in Verlust gerathen seyn.” Az apa ugyan hasztalan várhatta fia levelét, nem vezett az el, meg sem íródott, csak március 30-án érkezett a fiatal embertől írás. A következő napon az apa hosszan leírja válaszában, milyen aggodalmakat állott ki 20-tól 30-ig, míg a biztos életjel meg nem érkezett, még az álmai is gyötrelmesek voltak. Egyébként túl a baráti körön, vevői is egyre érdeklődtek, van-e már híre fiáról. Pest megközelíthetetlené vált, akadt, aki kerülővel igyekezett megközelíteni, volt, aki visszatért Várpalotáról. A levelet is alkalommal juttatja el az apa a fiához.

„Lieber Gustav! Ich habe schon manchen Kummer ertragen, manches Unglück bey Feuer, Feinde und Todesfalle von Verwandten erlebt, aber aehnliches als das Pester Unglück noch nie, natürlich war ich bey jeder Gefahr gegenwaertig, im schlimmsten Fall auf Rettung bedacht, oder gefasst, aber hier glich ich einen Menschen, der zum Tode verurtheilt ist, besonders bey jeden herannahenden Posttage, wo ich nach allen diesen traurigen Nachrichten aus Briefen und Zeitungen nichts anders erwartete, als du bist samt deinen Hensleuten mit Haus und Hof versunken. Von 20^t bis zum 30 dauerte diese Angst, also zehn Tage, da haette ich gerne für einen Brief mit diesen 3. Worte (Vater ich lebe) 1 f. C. M. bezahlt, aber umsonst, es kam nichts, den 8ten Tag war schon hin und wieder die Rede, du waerst ertrunken, den 9ten noch staerker, jeder

1 Csatka: Tengelyen, hajón, vasúton Győr és Sopron között. Győri kalendárium. 1941. 48. l.

2 Ilyen árvizekről egykorú krónikák gyakran megemlékeznek, a Payr krónika szerint 1627-ben, 1648-ban, a Csányié szerint 1693-ban, az Amtmanné szerint 1745-ben volt árvíz. Az 1767 májusi árvíz magasságát egy parti házon emléktáblával jelölték meg, 1813-ban a Pressburger Zeitung szerint a megdagadt víz elérte ezt a magasságot is (272. lap). 1833-ban viszont ezen is túlemelkedett az Ikva vize, maga a város tétetett a régi fölé másik új táblát a szint megjelölésével (Tanácsjegyzőkönyv 1833-ról, 3732-es tétel). Ezt a magasságot még egyszer elérte az ár, 1879-ben, mikor ezt az évszámot is rávésték a táblára. Utoljára 1900-ban volt nagyobb kárral járó áradása az Ikvának.

wolte es sogar aus einen Pester Schreiben gehört haben, fragte ich dann nach, so wurde mir versichert, es sey von dir in den Schreiben nichts enthalten, ich fand auch, dass natürlich jederman seine eigene Lage beschrieben, denn was

und auch gesund, gleich darauf erschien mit Franco der ausgelernete von Giefing⁸ selbst der rettende Engel, wir weinten Freudenthraenen, waere das nicht geschehen, ich haette mich müssen niederlegen, zum Geschaeft war ich gaenzlich

Az Ika a szabályozás előtt 1900 körül

kümmerten ihm andere. Sogar alle Herrschaften schickten ihre Dienerschaft fragen, ob ich noch kein Schreiben haette und was mich in der Seele rührte ist, dass die gute Graefin Pejachevich für dich sich interesserte, sogar für dein Leben betete, so standen die Sachen, als am 30ten früh Freund Rozsa die erste Nachricht brachte, du seyest am Leben

nicht mehr zu brauchen etc. etc. Was du in die 4 Schreckenstage gelitten haben wirst, können wir uns leicht vorstellen, ich habe halbe Naechte darüber nachstudirt, wo du waerst, ob du zu Essen zu Trinken hattest, ob du auch schlafen kontest, ob du nicht auch wo irgend auf freyen Gasse ausgestzt warst etc. etc.

Du erwahntest in einem deiner Briefe,

³ A postán feladott leveleket a címzett ki szokta váltani; ha küldője előre megfizette a viteldíjat, úgy mondták: franco. Giefing nagykereskedő volt a később nagyon híres Fekete Elefánt fűszerbolt alapítója. Felszabadult inasa volt a küldőnc, aki a pesti levelet kézbesítette.

dass in eurer Pest so wenig Religion herrsche, an eine Kirche wird da gar nicht gedacht, ich glaube, nach so einen graenzlosen Unglück wird mancher in sich kehren, wird es Strafe Gottes betrachten, gehe also hin zu die Feiertage, verrichte deine Andacht, dancke Gott vor die Erhaltung deines Lebens, den der Verlust des deinigen haette ganz gewiss meinen baldigen Tod herbeygeführt etc. etc.

gewiss immer besorgt für euer Unglück, den mich betrog(?) immer die Nachricht, dass nachdem in Wien und Pressburg der Eisstoss ohne Überschwemmung wegging, die Ofner und Pester, alwo er noch steht, übel daran seyn werden. welches auch wirklich in Erfüllung ging etc. etc. Vielleicht kommt auch mein Bruder von Caschau um diejenige Zeit, berichte mir solches, da könnten wir uns in der Familie alle beysammen herrlich

Sonntag den 8-ten April 1838 Abends 7 Uhr
mit dem

hiesigen Musik-Verein
zum Besten, der durch Wasser verunglückten Armen, in
Pest und Sien
ein großes
C O N C E R T
im großen Casino-Saale gegeben.

Erste Abtheilung:	Zweite Abtheilung:
<p>1. Ouverture zu Oper <i>Mascula</i>, von Gade.</p> <p>2. Concerto mit drei Stimmen, von Bellini, arrangirt von Johann Franz Auger.</p> <p>3. Requiem, Opus 5, von G. Rossini, für drei Stimmen mit Orchester-Begleitung, arrangirt von Johann Casimir Bach.</p> <p>4. Cavatine in F-moll, Opus 10, für drei Stimmen mit Orchester-Begleitung, von R. Schumann, arrangirt von dem Herrn Ullrich, k. k. Hof-Kapellmeister, in Wien, und Herrn Wagner, Hof-Kapellmeister in Prag.</p> <p>5. Concerto mit Violoncello (Violoncello) mit drei Stimmen mit Orchester, für zwei Stimmen, arrangirt von Herrn Aug. Casimir Bach, Opus 10.</p> <p>6. Concerto mit Violine, von Bellini, mit Orchester-Begleitung, arrangirt von Herrn Franz Auger.</p>	<p>1. Concerto für zwei Stimmen, von Gade.</p> <p>2. Trio mit drei Stimmen, von Bellini, mit Orchester-Begleitung, arrangirt von Herrn Franz Auger.</p> <p>3. Introduction und Variationen für die Violine von J. S. Bach, Opus 10, arrangirt von Herrn Franz Auger.</p> <p>4. Der Witz mit drei Stimmen, Opus 10, arrangirt von Herrn Ullrich, k. k. Hof-Kapellmeister in Wien, und Herrn Wagner, Hof-Kapellmeister in Prag.</p> <p>5. Violoncello Concerto für drei Stimmen mit Orchester-Begleitung, von R. Schumann, arrangirt von Herrn Johann Ullrich.</p> <p>6. Trio für zwei Stimmen, Opus 10, arrangirt von Herrn L. Franz, Dirigent der Kaiserlichen Hof-Oper in Wien, und Herrn Franz Auger, Kapellmeister in Prag.</p>

Der Musik-Verein hat durch Herrn Franz Auger, k. k. Hof-Kapellmeister, die Ehre erhalten, die Concerte zu dirigiren, und Herr Franz Auger, k. k. Hof-Kapellmeister, die Ehre erhalten, die Concerte zu dirigiren, und Herr Franz Auger, k. k. Hof-Kapellmeister, die Ehre erhalten, die Concerte zu dirigiren.

Von den letzten Nummern des Musik-Vereins.

BILLETTS ZU VERKAUFEN.

Billets zu 10 Schillingen, 5 Schillingen, 2 Schillingen, 1 Schilling, 50 Kreuzer, 25 Kreuzer, 10 Kreuzer, 5 Kreuzer, 2 Kreuzer, 1 Kreuzer, 50 Heller, 25 Heller, 10 Heller, 5 Heller, 2 Heller, 1 Heller, 50 Pfennig, 25 Pfennig, 10 Pfennig, 5 Pfennig, 2 Pfennig, 1 Pfennig, 50 Heller, 25 Heller, 10 Heller, 5 Heller, 2 Heller, 1 Heller, 50 Pfennig, 25 Pfennig, 10 Pfennig, 5 Pfennig, 2 Pfennig, 1 Pfennig.

Ich habe dir in meinen Schreiben von 8ten Febr. gemeldet, dass ich dich zu die Pfingstfeiertage besuchen werde, nun geschieht es desto bestimmter, ich will nicht Pracht und Luxus sehen, dergleichen vergaenglichen Tand habe ich genug betrachtet, ich möchte das Graue der Verwüstung in Augenschein nehmen, ich wurde gerade 1775 geboren, in meinen Kinderjahren hörte ich immer von den damaligen graenzlosen Wasser-nothen erzahlen, ein Zeitraum von 63 Jahren, was muss damals zu Grunde gegangen seyn, bey damaligen noch sehr schlechten Anstalten, es ist sonderbar, ich wohne in Oedenburg, aber ich war

besprechen und selig unterhalten. Vielleicht das letztemal auf dieser Welt etc. etc."

Még érdeklődik az öregúr unokaöccse, a kiadó iránt, szemrehányást tesz a fiának, hogy február 8-i levelére nem felelt és zárja sorait. Azonban terjedelmes utóirattal látja el, mert alkalom adódik magánúton való küldésre.

„So eben wollte ich den Brief auf die Post expediren, so vernehme ich, der junge Eduard Tschurid ist gestern angekommen, morgen als den 1. Apr. gerade nach Pest hinunter reiset, und so gefaellig ist, den Brief an dich mitzunehmen, er versicherte mich auch, dich

frisch und gesund gesehen zu haben, o welcher Trost für uns alle! wir leben aufs neue wieder auf. etc. Am 12. Maerz schrieb ich einen Brief an dich durch Petschacher, er wolte über Pest wieder zurück nach Caschau zu seinen vorigen Herrn reissen, machte schreckliche Umwege wegen überall ausgebreiteten Was-

ser, kam nur bis Palota unweit Stuhlweissenburg, musste also nol, volens umkehren, brachte mir nach acht Tagen mein Schreiben wieder zurück, es ist ein Oedenburger köpenek⁵ schneider mitgefahren nach Pest Tücher einzukaufen, ich machte dich aufmerksam, wenn du etwas zu schicken haesttest zur reparatur etc. etc.”

Most néhány soproni hír után jótanácsok következnek: „übrigens lieber G. lasse es dir an gar nichts fehlen, was

zu deiner Gesundheit dient, die Wohnungen werden feucht seyn, die Luft beynahe von die vielen tödten Menschen u. Thieren ungesund, lebe frugal u. diaet, ich will dir gerne etwas beysteuern, dass du nur gesund bleibst. Der H. Rittmeister Schmidt laesst fragen, ob das Kaglische Haus in der Göttergasse⁶ noch stehen blieb, wo er einst loschirte.” Ezek után még a helyi gyűjtésről számol be az ötvös apa és várja, hogy fia mielőbb részletesen értesítsa a történekről.

Olyan könnyen nem lehetett napirendre térni a szerencsétlenség felett. Heckenast április 7-én írt levelében jóformán az árvíz a vezérszólam. Felemlíti, mennyire sajnálja fiát, hogy oly rövid pesti tartózkodás után annyi bajt és bajt ért meg, lesz mit elmondani majd unokáinak is. Egyébként aki ilyesmin átment, az megerősödött lélekben és könnyen elviseli, amit még az életben el kell túrnie. Fia hanyagsága miatt tesz némely szemrehányást, máig sem tudja, hol lakik és milyen körülmények közt; csak annyit említett fia, hogy a külvárosban, valamely ismerős szerint az Országúton.⁷ Heckenast Gusztáv, az unokaöccs megküldte Bulwer regényeit, éppen az árvíz napján érkezett a Pompéi utolsó napjai, nézegette az öreg ötvös, de mivel a leírás vágott a pesti szerencsétlenséggel, hát úgy borzadott, hogy le kellett tennie a könyvet. Mindenhonnan érkezik segély a két városba, csak a kiosztásnál becsületes emberek működjenek! Tán a fiú boltja is megszűnik. Úrdivat bolt, viszont az előkelőség ott hagyta Pestet. Egyébként ismét emlegeti a kétség nehéz napjait. Március 14-én Heckenast leánya egy soproni hangversenyen szólót énekelt, de az apa nem ment el, otthon szomorkodott, mert a fia régen nem adott életjelt, példa jutott eszébe, hogy ez csak betegséget jelenthet. 16-án megmaradt egy darab mandulás rétes ebédkor, mondták is a lányok, ez ízlenék Gusztávnak, mire az apa azt mondta, ízlene bizonyára, de hát nem szenved szükségét, és íme akkor volt a fiú a legnagyobb nélkülözések

5 Szűrszabó, köpönyegkészítő.

6 Bálvány utca a Lipótvárosban.

7 A mai Tanácskört.

Színezett metszet a pesti árvívről a Soproni Széchenyi Könyvtárban

Metszet a Soproni Geiger kosárfonó krónikájában

közt. De még álmaiban is megjelent a fiú sírva és megtörtén.^{7a}

Az egyes ember hangulata a polgárság összességéét is tükrözi. A városi tanács március 24-én tartott ülésén került szóba az árvíz és határozatot hoztak, hogy gyűjtést kell városszerte rendezni, a begyűlt pénzből kétharmad Pestnek, egyharmad Budának jusson. Azonkívül a városi pénztárból is kell juttatni a testvérvárosoknak, de a szintén sújtott Esztergomnak is, ha a magasabb helyről⁸ erre engedély érkezik. A gyűjtést maga a polgármester, Vághy Ferenc irányítja.

Egy kissé a büszkeség hangzik ki az elsőség folytán abból a válaszból, amelyet a tanács a megyének III. 26-án kelt átiratára III. 28-án ad: „Minekutánna a Város, azon kívül hogy az érinte(!) Buda és Pest Várocsokbéli a Duna kiáradása által nyomoruságba ejtett s elszegényedett Lakosok felségelésére a folyó évi és hó 24-ről a Jegyzőkönyv 1092. száma alatt lévő Tanács végzésnek következésében a Kebelében ugvis már pénzt gyuitett é végre a Város Köz Casásbul is, mellybe az Uradalmi jövedelmek is bé-folynak,⁹ segedelmet ajánland, melly Sommák a Tanács által szokott módon egyenesen az illető Városi Hatóságoknak leküldetni fognak, amik okáért ez eránt a Ns Vmegyének iratni fog.”

Önérzetesen hivatkozhatott a város a helytartótanácsnak 9974 III. 20. keltű leiratának vételekor is, amelyet március 31-én tárgyaltak, hogy a gyűjtést már megindították és ugyanaz napon érkezett József nádor leirata is ez ügyben. Megtartották a községi ülést is, amely 1000 ft segélyt szavazott meg a városi pénztárból, mégpedig 500-at Esztergomnak, 500-at az ikervárosnak, úgy, hogy egyharmada jusson Budának, kétharmada Pestnek, Esztergomnak azért többet, mert a városi gyűjtésben nem szerepelt.

Április 11-én el is ment az ezer ft. rendeltetési helyére.¹⁰

De itt sem állt meg a dolog. Április elsején a színházban a német társulat a fél bevételt átadta a városnak, 263 ft. 40 krajcárt tett ki.¹¹ Majd az 1829-ben alapított Zeneársaság (mely közel 130 évig fennállt és a mai Liszt Ferenc szimfonikus zenekarba ment át) a sújtottak javára hangversenyt adott április 8-án. Ugyanis évi hangversenyek egyike az egylet fenntartotta énekiskola alapját szokta szolgálni, a műsor szerint most a szükölködökre voltak tekintettel, a közreműködők lemondtak költségeik megtérítéséről, és a vezetőség kijelentette, hogy gazdálkodásával az énekiskola így támadt hiányát is pótolja. A városi kasszinó nagytermét a bérlő ingyen adta oda, de az is kevésnek bizonyult, mert — ahogy Heckenast értesíti fiát — zsúfolt volt. A fennmaradt műsor így hangzott:

1. Caraffa: Masaniello. Operanyitány. (A helybeli katonazene adta elő.)
2. Bellini: Alvajáró. Ária. Knöps Paula, műkedvelő énekesnő.
3. Herz: Rondo brilliant. Zongora és quartett. Sieber Karolin műkedvelő.
4. Romberg: Cantablie et thema varié. Cselló és quartett. Uhl János, a kismaroni hercegi zenekar híres csellistája.
5. Lindpaintner: Koncert két kürtre. 2. és 3. tétel. Czegka katonakarmester és Fousek kürtös.
6. Bellini: Norma. Duett. Jenik Mari és Knöps Paula. Műkedvelők.
7. Herold: Zampa. Operanyitány. Katonazene.
8. Bellini: A puritánok. Ária zenekar kísérettel. Jenik Mari.
9. Pechatsek: Introduction. Variatiok. Hofer Péter, műkedvelő hegedűs, egyébként nagykereskedő.

7 a Heckenast ötvös levelei dedunokájának, Heckenast Gusztáv tört. tud. kandidátus tulajdonában. Közölhetőségért köszönet.

8 Anzuhoffende hohe Genehmigung. Soproni tanácsjegyzőkönyv. 1838. 1092. sz. végzés.

9 A megye a „segedelem adás”-t azért kérte, mert a városnak nyolc jobbágyfaluja volt. Sajnos maga az átirat nincs már meg a Soproni Állami Levéltárban.

10 Soproni tanácsjegyzőkönyv 1838. 1142. 1143. 1199. 1302.

11 Soproni tanácsjegyzőkönyv 1838. 1200. sz. végzés. A Marie c. 3 felvonásos színművet adták a színházi zsebkönyv tanúsága szerint (Uzsoki András szíves közlése).

10. Halirsch: Der Ritt mit den Wogen.
Ballada. Vogel Leopoldina.
11. Romberg: Orosz dalok. Cselló. Uhl
János.
12. E napra írt kórus.

A 12. műsorszám Cantate címmel kis füzetke alakjában megjelent és a címlapból kiderül, hogy szövegét Petz Lipót, Sopron neves költője és műfordítója írta, persze nagyon istenes szöveggel, hálát mondva a megmenekültek nevében. A zenét az 5 strófás szöveghez Englmann Károly énektanár írta. A műsor és a szöveg eladásából származott pénzt a bevételhez csatolták, amely 560 ft-t tett ki.¹² Ezt, a színházi estből származott 263 ft. 40 krajcárt is átvette a város és befejezván a gyűjtést 1807 ft-t és 48 krajcárt, április 11-én továbbították, a leszámolás után Jurászovits Terézről érkezett 10 krajcárt is hozzácsapva.¹³

Voltak a pesti árvíznek vámszedői is, az ügyes ponyva-árusok. Közvetve tán használtak a hajmeresztő képekkel és a szerencsétlenség leírásával, mert fokozták a részvétet, de az elkapkodott példányok csak őket gazdagították. Sopronnak két krónikása is megemlékezett naplójában a végzetes napokról. Michel János sekrestyés csak egy ilyen ponyvakiadást ragasztott be könyvébe. A két-lapos nyomtatvány magassága 34,5 cm. Változatosan nyomott címe: Beschreibung (der am 13-ten Maerz 1838) s'att-gehabten /grossen Ueberschwemmung/ der könipl. Freistaedte /Pesth und Ofen./ Erinnerungsblatt für die Gegenwart und Zukunft. Most kétsoros mottó következik:

„Mit des Geschickes ewgen Maechten
Ist kein sicherer Bund zu flechten.”
Március 9-cel kezdí a rémségek elő-

adását. A második lap végén az elpusztult házak számát állítja össze. A nyomda nem közli a nevét.

A másik krónikás Geiger Márton kóráfonó.¹⁴ Feljegyzéseinek 585. lapján ismert tényeket hoz fel és március 25-éről keltezet: jelentés alapján adja meg az összerokadt házak számát. Az adatok egyeznek a fenti ponyvatermekben megadottakkal, így az is csak március 25-e után keletkezett. Geiger is szerzett ponyvákat. Beragaszt egy eléggé gyenge rézmetszetet ezzel a címmel: „Beispielloses furchtbares Unglück, welches den 16. Maerz 1838 in Ofen und Pesth, nebenloser Jammer in beyden Staedten... vastagon nyomott cím. A magyarázó szöveg 20 sornyi kezdete: Die Greuel der Verwüstung, a befejező szavak: die Summa von 3000 annehmen. Mérete 21,5 x 30 cm. Budavár és a pesti part képével, a zajló Dunában 2 gőzhajó, négy csónak, malomkerék, gerendaroncsok. Valószínűleg utánnnyomása annak a metszetnek, melyet a bécsi Ghelen nyomda adott ki.¹⁵ Beragasztott Geiger egy második darabot is, amelynek hossza 34,5 cm, és amelynek szövege igen csekély eltéréssel a Michelnél található példánnyal azonos, ahogy a méretben sincs különbség. A Geiger példány elhagyja a befejező adatokat, ehelyett azonban, ahogy a ponyvánál szokásos, versben foglalja össze a szöveget, hogy énekelni lehessen ismeretes dallamra. Nyolc strófás ez a Lied. Végül a nyomda megnevezése: Oedenburg, gedruckt bei Kath. Kultschar. Ez az ötödik ismert soproni ponyvatermek, egyúttal a legkorábbi is.¹⁶ Szintén a soproni részvét egyik jele. Valószínűleg külföldi terjesztésre szánták, erre vallanak ezek a sorok:

12 A műsor a Soproni Allami Levéltár gyűjteményében, a szöveggönyv a Geiger krónikában

13 Soproni tanácsjegyzőkönyv 1838. 1363. sz. végzés.

14 Mindkét krónika a Soproni Allami Levéltárban.

15 Schön: Buda-Pesti képek, könyvek Csillag Béla gyűjteményében. Budapest, 1936. 145-ös szám. A cím azonos, a méret nem egészen: 21,8x32 cm. Úgy tudom, ezen a gonddal megszerkesztett katalóguson kívül, amely 21 metszetet és ponyvát sorol fel az árvízről, más felsorolás nem jelent meg. Eppen azért érdekesnek tartom a soproni Széchenyi könyvtárban levő színezett metszet megemléztését és közlését, amellyel másutt nem találkoztam. Mérete 21,5x33 cm. Címe: Scenen aus der Uberschwemmung von Pest im Jahre 1838. Wien bey J. Bermann et Sohn. 562. Az Eskü téri templom környékét mutatja.

16 Csatka: A képmutogatók. Soproni Szemle. 1956. 347. lap.

„Stadt Pesth im liehlichen ungarschen
Land,
Als immerdar blühend, der Welt wohl
bekannt.“¹⁷

Magyar területen aligha kellett kiemelni, hogy Pest magyarországi.

Mikor 1838-ban a soproni színigazgató átadta a maga obulusait, a városi tanács elismerését fejezte ki neki. Érdekes, hogy Sopronban még 1910-ben is a színház tartotta frissen a nagy árvíz emlékezetét. Ugyan's az akkor adott Peleskei nótárius című magyar bohózat,

amelyet az árvíz évében, ősszel adtak először Pesten, az utolsó felvonásban humorosan emlegeti az egyik szereplője, Baczur Gazsi jegyességével kapcsolatosan. Ugyanis az apósjelölt kefekötő volt: becsületére vált a mondásnak, hogy iszik, mint a kefekötő. „Midőn az árvíz tódulni kezdte, pinczéjébe futott, borát menteni, de látván a víz sebes áradását, csupa undorodásból, hogy majd kény'elen lesz vizet inni, meghalt.”

Csatkai Endre

A hajdani Vig paraszt vendéglő (ma gyermekotthon)
a Bécsi utcában

¹⁷ A brünni morva múzeumban is vannak efféle ponyvatermékek, amelyeket németül nyomtak ugyan, de bennük „morvaizmusok” is vannak. Négy változat található, az egyik címlapján a kép – természetesen semmi kapcsolatban a tárggyal – Mária mennybemenetele. A debreceni Déri Múzeum évkönyve. 1958/9. Ludovikova M.: Kraemerleder mit ungarischen Motiven in den Sammlungen des Maehrischen Museums in Brno. 107. lap.

Weiss Mihály soproni diák emlékkönyve

Az Országos Széchényi Könyvtár soproni vonatkozású német kéziratait J. Hajdu Helga ismertette a Soproni Szemle lapjain (XI. 188—199. XII. 24—36.). A latin nyelvű kéziratok közül, melyek ugyancsak bőven tartalmazzak Sopronnal kapcsolatos műveket, ezúttal egyetlen darabban, Weiss Mihály emlékkönyvével szeretnék foglalkozni (Jelzete: Oct. Lat. 131.). Az albumot sem a tulajdonos, sem a bejegyző személyek különös, híres volta, sem a bejegyzett szövegek irodalmi vagy történeti értéke, hanem inkább az a körülmény teszi számunkra értékessé, hogy benne a 18. század eleji Sopron csaknem valamennyi számottevő egyéniségének emléksorait megtaláljuk. Ha pedig még a többi bejegyzést is hozzávesszük, tipikus képét kapjuk egy soproni diák szülővárosából kiinduló, külföldi egyetemeket látogató, majd egy magyarországi ev. parókián megállapodó életének.

A kis, aranyozott bőrkötésű album az alapító Széchényi Ferenc gyűjteményéből került a könyvtárba. Az előzéklapon tévesen megadott terjedelem („paginarum 60.” — a kézirat valójában 136 fólióból áll) Miller Jakob Ferdinánd (1749—1823), a cím pedig („Weiss Michaelis Soproniensis album. Codex seculi XVIII.”) Mátrai Gábor (1797—1875) könyvtárörök kezétől származik. Az M. W. betűk az 1718-as évszámmal az album külső kötetablájába is bele vannak nyomva, a tulajdonos teljes nevét pedig a gerincre ragasztott egykorú címke mondja meg, de több bejegyző is (fol. 68, 106, 132) említi.

Weiss Mihály az 1718. évet október végéig Sopronban töltötte, 1719—23-ig Tübingenben tanult, ugyanebben és a következő évben a bejegyzések szerint Stuttgartban, Jénában és Lipcsében fordult meg. 1726-ban ismét otthon volt Sopronban, 1734-ben pedig mint „pastor Ecclesiae Kismányokiensis”-ről emlékezik meg róla a bejegyző.

Ezek az emlékkönyvből kihámozható életrajzi adatokon kívül sem Weiss Mi-

hályról, sem pedig szüleiről vagy leszármazottjairól nem tudunk semmit. A soproni adózó polgárok 1715-ös összeírásában Weiss Jánosról és Kristófról találunk említést.¹ Egyikükben talán Mihály apját sejtethetjük. Az 1734. évi összeírás idején már egy Ádám, három János és két Rozina viselte a Weiss nevet (U. o. 312. l.).

Egy kivételével valamennyi soproni bejegyzés 1718 szeptember végétől október végéig, tehát kb. egy hónap időtartam alatt készült. Weiss, szokás szerint, bizonyára külföldi egyetemre való indulása előtt csináltatott-magának albumot és az otthon töltött utolsó hetekben tanítóival és jötevőivel iratott bele. Jötevői pedig szépszámmal akadhattak. Bár Sopron 1720-ban már az ország hetedik legnépesebb városa volt,² a 18. század elejének háborúi és járványai után csak nehezen tért magához. A tanulóifjúság sorsa különösen nagyon sanyarú volt, míg a lelkes Kastenholz András soproni lelkész alapítványokat és patrónusokat szerző tevékenysége 1717-ben nem járt kézzelfogható eredményekkel.³ Hogy Weiss Mihály is Kastenholz pártfogoltjai közé tartozott, mutatják az album bejegyzett emléksorai (fol. 46):

„Sic vivendum ne frustra nos natos esse putemus.

Habes praestantissime Weissi manum, mentem, monumentum studiis tuis faventissimi Joh. Andreae Kastenholz evangelii in ecclesia patria praeconis.”

Ugyancsak megtaláljuk az emlékkönyvben a soproni tanulóifjúság másik nagy pártfogójának, Ostffy Mihálynak — mégpedig dátum szerint első — hazafias szellemű bejegyzését is Cicero: De officiis c. művéből („non nobis ipsi nati sumus, sed maximam sui partem patria sibi vindicat”, fol. 53.). A gimnázium és az evangélikus egyház részéről még több bejegyző örökítette meg magát. Így Deccard János Kristóf (fol. 68), a gimnáziumnak 1712 óta rektora, a jénai latin társaság tudós tagja, akinek a magyar evangélikus tanítók nyomorúságáról írt érteke-

1 Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. sz.-ban. Sopron, 1939. 301. l.

2 Thirring G.: Sopron népessége a 18. sz. elején. SSz. I. 162. l.

3 Németh Sámuel: A soproni ev. liceum tanulóifjúsága a XVIII. században. SSz. 1957. 65—78. l.

zését az egyházi előjáróság nem szívesen fogadta. Kastenholzon kívül a másik soproni lelkész, Meissner Mihály is szeretettel emlékezik meg az útnak induló diákról (fol. 45.). Meissner nem volt soproni születésű. A szász fejedelem csapatainak tábori lelkészéként került Nyugat-Magyarországra, és Sopronban 1691-ben tartott prédikációja nyomán hívta meg őt lelkészül az ev. gyülekezet.⁴ Itt említjük meg még a soproni alumneum egy erdélyi szász diákjának Brantsod Mártonnak bejegyzését, aki Weiss legjobb barátjának nevezi magát és a latin nyelvtan konjugációs minta-igéivel alkotott kedves szójátékkal búcsúzik tőle (fol. 126):

„Ama Deum super omnia, proximus ut
teipsum,
Doce Te inferiores, et tua institutione
aliquando indigentes,
Lege doctorum approbata scrip'ta et
libros,
Audi eruditos et tibi superiores.”

A város előjárói és nevesebb polgárai közül még a következő nevekkel találkozunk Weiss albumában: Artner János Vilmos (fol. 64), Artner Vilmos (fol. 47), Asbóth Ádám (fol. 70), aki Lakner Krisztof életrajzát írta meg, Deccard Zakariás (fol. 69), Dobner Ferdinánd a sokszoros polgármester (fol. 43), Dobner János Teofil (fol. 49), Eisenreich János Rudolf (fol. 124), Hackstock Mátyás (fol. 58), Kleinrath János (fol. 61), Liebezeit János Sámuel (fol. 92), Martins János Krisztof (fol. 63), Pamer György Ferdinánd, a költő apja (fol. 94), Pauer János Ádám (fol. 62), Petritsch Mihály (fol. 57), Poch János György (fol. 48), Reichenhaller Lipót (fol. 66), Sailer György Vilmos (fol. 56), Türck Ábrahám (fol. 67), Unger Mátyás (fol. 44) és fia (fol. 66), Wohlmuth János a nagy zenepedagógus (fol. 50) és unokaöccse Wohlmuth János Konrád (fol. 84). — A tübingeni egyetemi évek alatt, 1723-ban még Serpilius János Krisztof, az utolsó soproni Serpilius-sarj emléksorival szaporodott a soproni bejegyzők száma (fol. 99^v).

Weiss valószínűleg még 1718 október utolsó napjaiban elindulhatott Tübin-

genbe, mert már ez évben az egyetem inmatriculált hallgatója volt.⁵ 1725-ig a magyar protestáns diákok minden megszorítás nélkül látogathatták a külföldi egyetemeket. Tübingent különösen sűrűn felkeresték, mert Eberhardt württembergi herceg révén 1659-től 2—3 magyar teológus ingyenes ellátásban részesült az egyetem szemináriumában.

Az egyetem tanárai közül — akiknek nevét az albumban megtaláljuk — legnagyobb egyéniség Christoph Matthäus Pfaff (1686—1760), a híres és világlátott biblikus és hebraista, majd Tübingenben a teológia professzora, aki sokat fáradt az evangélikusok és reformátusok egyesítésén, és emiatt mindkét fél részéről sok támadásnak volt kitéve (fol. 3). A bejegyzők között szerepel még Johann Eberhard Rösler (1668—1733), az egyetem filozófia tanára, aki a württembergi herceg kíséretében tett utazásai során 1698-ban Magyarországon is megfordult és 1723-ban — a bejegyzés idején — az ösztöndíjak, így bizonyára a magyar diákok alapítványának is kezelője volt (fol. 28). A magyar evangélikus egyházat különösen pártfogoló Oslander-család két tagjának, a Thukydides kiadó Johannak (fol. 1) és a fiatalon meghalt filozófia professzornak (1689—1725), Johann Rudolphnak (fol. 22^v) nevét találjuk az albumban. Professzorai közül még Johann Christian Klemm (1648—1754), a görög nyelv tanára, majd az egyetem könyvtárosa örökölte meg magát a sokatmondó bejegyzéssel: „A rixosa theologia libera nos Domine!” (fol. 33). Az egyetemi évek emlékeit őrzik még diaktársainak sorai, akik közül a magyarokat név szerint felsoroljuk: Matolai János (fol. 78), Rumi Sámuel (fol. 97), Sinkó Márton (fol. 98) és az erdélyi-szász Ziegler József (fol. 97^v).

Weiss Mihály albumába 1723-ban került az utolsó tübingeni bejegyzés. Ugyanebben és a következő évben még Stuttgartban, Jénában és Lipcsében fordult meg. Az itt töltött rövidebb idő alatt, úgy látszik, csak egy-egy tanárt hallgatott és a természettudományokat részesítette előnyben. Stuttgartban Phi-

⁴ Joh. Andr. Kastenholz: Christliche Leichenpredigt bey volkreicher Beerdigung des... Herrn M. Michael Meissners. Regensburg, 1724.

⁵ Németh S.: A soproni líceum tanulójának külföldi tanulmányai. 1680—1782. SSz 1935. 99—117. l.

lipp Joseph Jenisch (1671—1736), a gimnázium matematika tanára, neves polihisztor (fol. 35v); Lipcsében pedig az egyetem fiziológia professzora, Michael Ernst Etmüller (1673—1732), aki többek között a napfoltokról, a vérkeringésről és „De monstro Hungarico” értekezett, szaporította bölcs soraival a bejegyzők számát: „Aegrotu dum anima est, spes est” (fol. 26). Jénában Johann Franz Buddeus (1669—1729) teológiai professor, számos vitairat, morális és filozófiai raktátus szerzője, Luther leveleinek kiadója, örökítette meg magát az albumban (fol. 40).

Weiss 1724 nyarán érhetett haza Sopronba. Ez év áprilisában ugyan még Lip-

csében volt, de már 1723-ban egy diák-társa mint „in patriam abituriens”-től búcsúzik tőle (fol. 93). Életútjának további állomásairól csak egy-egy szórványos adat őrzött meg az album. 1726-ban még Sopronban volt. A salzburgi Johann Christoph Ermel teológus kedves pártfogóját és tisztelt barátját köszönti itt benne (fol. 99). 1731-ből két bécsi bejegyzést találunk (fol. 96, 136v). Végül 1734-ben mint Kismányok (Tolna m.) „celeberrimus, clarissimus doctissimusque” pásztoráról emlékezik meg róla Seregélyesi György, a szomszédos Hidas község lelkésze (fol. 132).

Vizkelety András

Római sírkő Lajtaszentgyörgyön (St. Georgen)

Sopron város legrégebb német nyelvű oklevele

Mindeddig Gaiszel Miklós soproni városbírónak 1361-ből keltezett oklevelét tartottuk Sopron város legrégebb német nyelvű oklevelének, amely a Soproni oklevéltár I. 1. 124—5. l.-ain került kiadásra. Újabban Bécs város gazdag levéltárából 1352. szeptember 27-i keltezéssel még régebbi német nyelvű oklevél került elő. Ennek az oklevélnek magyar tartalmi kivonata és szó szerinti szövege a következő:

1352. szeptember 27. Wolfger fia János soproni városbíró, a tanács és a város közönsége értesíti a bécsi mészárosokat és az osztrák kereskedőket, hogy a soproni Keresztes-udvarban egy nehéz vég doorni posztó után 6 bécsi dénár, egy könnyű vég doorni posztó után 4 bécsi dénár, egy hosszú vég kölni posztó után 6 bécsi dénár, egy vég yperni posztó után 9 bécsi dénár, egy hosszú vég löweni posztó után 9 bécsi dénár, egy rövid vég

löweni posztó után 6 bécsi dénár, egy vég aacheni posztó után 4 bécsi dénár, egy hosszú vég mainzi posztó után 4 bécsi dénár, egy vég lengyel posztó után 2 bécsi dénár, egy vég loden vagy szürke posztó után 3 bécsi fillér, azaz másfél bécsi dénár a vám és nem több. Biztosítják szabad közlekedésüket a Lajta vize és Sopron városa közti térségben mindazok részéről, akik joghatóságunk alá tartoznak, és ha mégis bántódásuk esne Bécsben, efelett a bécsi városi bíróság, ha Sopronban, akkor a soproni városi bíróság fog ítélni. Végül ígérik, hogy üzlekkötéseikben vasárnaptól szerda estig senki sem zavarhatja meg őket Sopron városában.

Ich Johans, hern Wolfger sun, zu den zeiten richter in Odenburch, vnd di geworn purger mitsamt der gemain auch daselbz, geben ze mer gedeknuzz disen brief allen fflaischkern von der stat ze Wyenn vnd allen den lauten, di da arbeitend di strazz auz den landen dez hochgeporn fursten hern Albrecht, herczogen ze Osterreich, ze Steyr vnd ze Karnden vncz gen Odenburch, daz di maut an dem Crauczhof ze Odenburch von alter her also chomen ist, daz si geben schuln von einem swaren tuch von Dorn sechs Wyenner phennig, von einem ringern von dem vier phennig, von einem langen von Koln sechs phennig, von einem Eyperschen tuch nevn phennig, von einem langen von Leuen nevn phennig, von einem kurzzen von Leuen sechs phennig, von einem von Avch vier phennig, von einem langen von Mencz vier phennig, von einem Polanischen tuch zwen phennig vnd von einem loden oder von einem grawen tuch drey helbling. Vnd von den tuchen allen schuln si nicht mer geben, dann vorgeschriben stet. Wir haben auch den vorgeanten lauten verhaizzen, daz nieman, der zwischen vns ist gesezzen ze Odenburch oder vber den wir ze gebieten haben, si zwischen der Leyta vnd Oden-

burch aufhaben noch bechummern schol weder ir leib noch ir gut, denn wa ein ieglichev wandlung geschiecht, da schol si werden gericht. Geschicht si ze Wyenn, si schol auch da werden gericht. Geschicht si ze Odenburch, si schol auch da werden gericht vnd niendert anderswa. Auch haben wir den vorgeanten lauten verhaizzen, welhi vnder in in vnserr vorgeanten stat ze Odenburch dez herytagez vnd dez mitichens vnd di tag baid vncz an di nacht in einem kauf stend, den schol nieman, der zwischen vns ist gesezzen, in den kauf treten vncz daz si davon gend, si chauffen vmb gest oder vmb gesezzen laut zwischen vns ze Odenburch. Daz dise red stet sey vnd vnzerbrochen beleib, geben wir vorgeante purger in Odenbruch disen brief zem lemptigen gezeug vnd ze mer offenn vrchund versigelt mit vnserm stat anhangendem ins'gel. Der brief ist geben nach Cristez geburt drevzehenhundert jar vnd in dem zwaivndfunfzigisten jar, des nachsten phincz'tagez vor Sant Michelz tag.

Jelzése: Bécsi városi levéltár, Urkunden nr. 414.

Hártya, melyről hártyszalagon Sopron városának szürke viaszba nyomott paizsalakú pecsétje függ le.

Az oklevél szövegében előforduló helynevek az alábbiak: Dorn = Doorn, város Hollandiában, Koln = Köln am Rein, Avch = Achen és Mencz = Mainz, városok Németországban, Eypern = Ypern, Leuen = Löwen, városok Belgiumban.

Ennek az oklevélnek regesztája már megjelent a Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, II. Abteilung I. Band 98. l.-án.

Meg kell még jegyeznem, hogy az oklevél *a*, *o* és *u* magánhangzói feletti többnyire *e* betűs jelzéseit a nyomda visszaadni nem tudta.

Házi Jenő

Fertőszéplaki iskolaügy 1873-ban

A *Sopron* című hetilap alapításától kezdve (1871) lelkesen felkarolta a város és a megye közművelődésének ügyét. Liberális politikai állásfoglalása a nemes hagyományok iránti tisztelettel párosult, s nemegy esetben a művelődést előre lendítő kezdeményezéseknek is ez a lap adott legelőször hangot. Maró gúnnyal ostromozta a kispolgári szüklátó-köröséget, az áldozatvállalásból való húzódozást, a barbárságot, a maradiságot, a felekezetieskedést, a bigottságot, egy szóval az akkori magyar kisvárosi és vidéki közélet minden visszasságát.

Az iskolaügynek, ezen belül a népoktatás ügyének abban a korban az egész országban sem akadhatott lelkesebb szócsöve a *Sopron*nál. Alig van olyan száma, amelyben nem olvashatnánk valamilyen oktatási vagy nevelési kérdésről. Az iskolák, kiseddóvó intézetek életéről szóló tudósítások mellett nemegyszer találkozhatunk a népoktatás elmaradottságát kipellengérező cikkekkkel is.

Az alábbiakban szó szerint idézek egy ilyen írást, mely a lap 1873. évfolyamának szeptember 29-i számában *Sárváry* aláírással, *Inkább nem kell tanító* címmel jelent meg.

„A múlt héten utaztam Sopronmegyében, a kiszáradt Fertő mellett. Ott akadtam egy magyar falura. Nem írom ki nevét, hisz mindjárt meg tudják nevezni t. olvasóim, ha azt mondom, hogy csinos templomának két tornya van. No hát ezen »szép« falu magyar lakosairól akarom elmondani, mennyire lelkesednek a népnevelés iránt. Egy dombocskán áll magányosan iskola-épülete. A tanító lakása olyan, mint egy pusztai rongyos csárda; a gerendákat faoszlopok tartják; nád és zsupp-fedélzetével a szél játszik; tűzfala le van omolva; kapuja nincsen; kerítésen a szénásszekér könnyen bemehet, — egy szóval: én, mint vidéki, szégyenlettem ránézni.

Tanköteles gyermek van abban a faluban mintegy 170. Világos, hogy az öreg tanító, ki, melleleg mondva, azon községben már mintegy 40 év óta működik tövises, háládatlan pályáján, mondom: világos, hogy önmege, egyedül nem képes 170 gyermeket si-

kerrel oktatni, azon kívül temetni, orgonálni, harangozni stb. — Azért az öreg tanító fölszólítja a község lakosait, hogy fogadjanak egy segédtanítót. »Hm! minek? vagy hát fogadjon a mester maga!« Így okoskodtak az uraimék. Szeptember 1-én jött egy 5 gymn. osztályt végzett ifju az öreg tanítóhoz, kérvén őt, hogy vegye magához szerény díjazás mellett gyakoronok tanítói minőségben. Ujlag fölszólítja a tanító a községet; de a bölcse elöljárók azt mondták: »Inkább nem kell tanító, mintsem ők pénzt adjanak tartására!« —

Jó. Most halljuk! Azon kéttornyu templommal bíró községben van plebánis is egy káplánnal; de mivel két filiális község tartozik hozzá, a materközségek, akikről szó van, kénytelenek évenként 15 ünnepnapon a filiálisba menni misére. Ámde miért tegyék ők ezt? Inkább bele egyeztek abba, hogy második káplán is fogadtassék és ennek tartásába évenként 170 forintot fizetendek. 1 mise kerül nekik (170 ft : 15 =) 11 ft. 33 1/3 krajcárba. Szeretem a vallásos, erkölcsös népet; szép, ha a templom oltárára áldozatokat hord; de mit mondjunk azon népről, mely egy felől vallása iránt buzgólkodik, másfelől gyermekeinek erkölcsös neveltetésével nem örökdik?...

Felhívom az egyházi t. c. hatóságot, méltóztassék ezen ügyet figyelembe venni!"

Azt hiszem, ehhez a szöveghez nem sok kommentár kell. A legdöbbenetesebb viszont éppen az, hogy a falusi népoktatásnak, a tanítóság nyomorúságos sorsának s a parasztság művelődés iránti rideg közönyének majdnem tipikus rajza ez az akkori időkben, még a sűrűn lakott Dunántúlnak e legnyugatibb sávjában is.

A soproni és környékbeli olvasók — a cikk bevezető soraiiban található utalások nyomán — könnyen kideríthették, hogy *Fertőszéplak* községről van szó. Bár nem volt okuk a megsértődésre — inkább tenniök kellett volna valamit a fertőszéplakiaknak e barbár állapotok megszüntetése érdekében —, valaki tollat ragadott és *Fertőparti* aláírással, ugyan-

csak a *Sopron* hasábjain. *Izenet Sárvári-nak* címmel, az 1873. október 25-i szám-ban így válaszolt:

„Széplak, okt. 7-én. Hogy szegényes az iskolánk, elismerjük; de hogy igazán szegénynyé öreg mesterünk teszi, amiről ön álmodni sem kíván, azt még ugy kölcsönben akarom, hogy ön ismerje el.

Hiába építenénk palotát iskolául, öreg mesterünket az nem fiatalítaná meg, s nemcsak bölcsebbé, okosabbá, de még jobbkedvűvé sem tehetné már a tanításban.

Egyébiránt, ha az iskolaszoba, egyáltalán az egész iskolaépület, mely korántsem oly roskadozott állapotú, mint a minőnek szándékkal festik,* kissé a bentlakók lelkiismeretes gondozási tárgya volna, még nem válnék a széplakiak gyalázatára. S ha csakugyan gyalázatukra van a rossz iskola-épület: akkor kölcsönben önnek is t. Sárvári ur meg kell engedni, hogy az iskolába járó gyermekek tapasztalt tudatlansága jó részben az öreg mesternek sem válhatik oly dicséretére, mely lekesíteni tudna bennünket a népnevelés terén egy, mint ahogy vallásunk nagyobb gyakorlatának kifejtésében, öndicsekvés nélkül legyen mondva egyre buzgunk.

Hogy népünk áldozatkész s nem sajnálja filléreit minden jóra és szépre, annak, dacára az elemi csapásoknak, tagadhatatlanul sok szép jelét adta; de jelen esetben nem lehet józanul akarata, hogy új iskolát építvén, fényes siremléket emeljen a népnevelésnek(?)

Helyén van, ha az iskolaépület szép és jókarban áll mi is belátjuk, de még inkább helyén van, ha az iskola maga jó és szép eredményt tud felmutatni — ez a fő, amaz csak mellékes. Amazért a főért tessék tehát buzogni elsőben, csak aztán a mellékesért! Különben könnyen megtörténhetik, hogy éles szemrehányásai olyasmit eredményeznek, amiért öreg mesterünk, kit hiszem mélyen tisztel, éppen nem leendő háládatos.

Minket pedig, legyen szives vallásos buzgóságunkban nem sértegetni annak felszámításával, mit s mennyit áldozunk újabban egy szent mise szolgálatáért!

Arról vádol t. Sárvári bennünket, hogy a népnevelés ügyében mitsem akarunk tenni; hogy míg a káplánság alapítására annyit áldozunk, addig egy segédtanítót, ki mint mondatik 5 latin osztályt végzett, de képezdén aligha volt, fogadni nem akarunk.

Tehát ezért lelkesedik ön annyira! Igaz nem tagadom, vonakodunk oly tanítót fogadni, ki csupán az öreg mester kényelmére legyen a szó teljes értelmében s mégis mi reánk háruljon annak fizetése, tartása stb. Míg a törvény szabályai szerint két osztályt nem építhetünk, egy második tanító fogadására, teljes ellátására nem köteleztethetünk, mert két tanító egy osztályban nem taníthatván, ismét csak ugynott volnánk, ahol voltunk; ugyanannyi gyermek, ugyanegy tanítóra!

Győzött azonban szívünkben az ön által gáncsolt vallásos érzet, mely az öregek iránti tiszteletet, illetőleg kiméleletet, gyermekeink iránt pedig kötelességet teljesíteni parancsol. — Az idén is, mint már előbbi években, fogadtunk tanítót, s nem mondhatja senki, hogy míg az egyiket megtesszük, a másikat elmulasztjuk. Meglehet győződve t. Sárvári ur, hogy ha a népnevelés terén előre nem haladtunk, az nem rajtunk mult. Hogy ön reánk az egyházi hatóság figyelmét fölhívja, azt köszönjük, legalább segítve leendő ügyünkön. Önnek pedig azt tanácslom, ne nyuljon a darázsfszékbe.”

A döbbenetes otromba hangnemű cikkben egy *csillag* és egy *zárójelbe tett kérdőjel* vonja magára mindenekelőtt az olvasó figyelmét. Mindkettő a *szerkesztő jelzése*. A csillaggal hivatkozott *lábjegyzetben* ez olvasható: „Bizony oly rossz az, hogy rosszabb már alig lehet, szerk.”

Ebből is kitűnik, hogy a lap szerkesztője nem a *Fertőparti* álnév alatt meghúzódozó, a széplakiak nevében protestáló tollforgató — talán jegyző vagy pap — pártján áll, hanem *Sárváryéval* azonosítja véleményét. A zárójeles kérdőjel pedig egy nyakatekert fogalmazású mondat végén áll, amelyből az hámozható ki: ha a széplakiak a düledező viskó helyett új iskolát építenének, az a népnevelés „fényes siremléke” lenne. Ez az ellentmondó zagyvaság bizony megérdemli a kérdőjelet.

Feltehető, hogy az öreg iskolamester valóban belefáradt már a tanításba, s elkedvetleníthette a 170 gyermek oktatásának és nevelésének eredménytelensége — hiszen ilyen elképesztően magas tanulólétszám mellett nehezen képzelhető el megfelelő eredmény —, a vele szemben alkalmazott embertelen, cinikus hang, ugyanakkor az öregek iránti tisztelet emlegetése, és a cikkíró „vallásos buzgósága” azonban semmiképpen sem egyeztethető össze.

A lap olvasói — anélkül, hogy a szerkesztő egyetlen szót is hozzáfűzött volna *Fertőparti* válaszához — könnyen eldönthették, mi az igazság. Kilencven esztendő távlatából mi is tudjuk: a feudális társadalmi rend talaján sarjadt népnemesség s ennek természetes velejárójaként szinte középkori állapotok a magyar köznevelés vonalán.

Kelényi Ferenc

Barokk síremlék
a szatonyi ev. temetőben.
Csatkai E. felvétele.

Gyóni Géza soproni évei

Gyóni (Áchim) Géza költő „egy szebb élet fanatikus vágyója”, írói pályájának elején néhány évet Sopronban töltött mint újságíró. Pozsonyban kezdte irodalmi tevékenységét, evangélikus teológusként, 1906-ban azonban, egy szerencsétlen amerikai párbaj következményei lehetlenné teszik tanulmányainak folytatását és hazatér Alsódabasra (Pest megye) szüleihez. A papi hivatás nem vonzotta Gyónit, csupán apja kívánságának tett belenyugvással eleget, akit nagyra becsült és alávetette magát akarátának. A családban hagyományos volt a papi hivatás, apáról fiúra szállt, az édesapja fiában látta e hagyomány öröklésének biztosítékát. Gyóni azonban az írás mesteriségét becsülte többre és a családi terv sikertelen alakulását örömmel fogadta. A község szolgabírói hivatalában segédgyakornok, mikor 1906 tavaszán Schwarcz Lipót kunszentmiklósi nyomdász, a Kiskunsági Híradó tulajdonosa, Dabason is indít egy lapot Alsódabas és Vidéke címmel.¹ A szerkesztői tennivalók elvégzésére Gyónit kéri meg, aki ezt az állást szívesen elvállalja. 1907 végére azonban világossá vált, hogy a járás nem biztosít megfelelő számú rendszeres újságolvasót, az érdeklődés a lap iránt hihetetlenül kicsi, az előfizetők száma inkább fogy mint nő, a kiadásokat fedezni egyre nehezebb. Schwarcz Lipót kénytelen a lapot megszüntetni és Gyónit elbocsátani. Az állásátalan költő Budapestre megy azzal a szándékkal, hogy közgazdasági tanfolyamot végez és jegyző lesz falujában, de 1908 elején váratlanul hazajön és a maga szakállára újra megindítja a lapot, Dabas és Vidéke címmel. Nem tud szabadulni a szerkesztés gondolatától, tetszik neki az önállóság, de rossz üzletember, anyagi fedezet hiányában a lapot neki is meg kell szüntetnie.

Röttig Odó a legnagyobb soproni napilap, a Soproni Napló kiadója és tulaj-

donosa lapjához megfelelő szerkesztőt keresett. Gyónit versesköteteiből, Nagy Lajos teológus későbbi lelkész és Richly Rezső levéltári segéden keresztül ismerte meg és meghívta lapjához.² Szüksége volt egy íráshoz érő munkatársra, mert Gyóni előtt a szerkesztési munkákat egy gabonaügynök végezte három hónapig. Sopron sem volt ismeretlen Gyóninak, Miska öccse, akivel együtt pusztultak el Krasznajarszokban, itt tanult a hadapródiskolában. Elvállalta tehát Röttig ajánlatát, havi 160 koronáért. Először a Pannóniában lakik, majd novemberben olcsóbb lakásba költözik Borsch kárpitoshoz a Színház utca 24 alá.

Minden vagyona elfér egyetlen közepe nagyságú bőröndben, ezt viszi magával az új lakásba, ennyi a költözködés. Év végére már olyan anyagi helyzetbe kerül, hogy kényelmesebb lakást választhat, átköltözik az Orsolya térre Mracsek szabómesterhez. Ez a ház a háború alatt megsemmisült. Szállásadója nem tudott magyarul, Gyóni meg németül, így kénytelenek voltak megotatással megérteni kívánságait egymással. A mesternek volt egy bájos leánya, aki igen hamar elbűvölte szőke szépségével a női nem iránt amúgy is érzékeny Gyónit. Ez az első soproni szerelme. Addig tart, amíg meg nem ismeri F-nét, a Várkerületi posta vezetőjét, a „minden asszonyok asszonyát”. Ez a kapcsolat maradandóbbnak bizonyult az előbbinél, még fogságban is gondol rá, írva hozzá verseket. F-nével gyakran sétáltak együtt a Bécsi-dombon, a Hubertusz vadászlakba be-betérve egy kis friss tejre.

Gyóni 1911 húsvétjáig dolgozik a Soproni Napló szerkesztőségében. Röttig mellett a szerkesztés tényleges munkájából nem vehette ki részét, a laptulajdonos féltő gondnal óvja teljes vezetőszerpét, erősen érezteti a szerkesztőség dolgozóival a tulajdonos helyzetéből kö-

1 Új Sopronvármegye 1942. április 18.

2 Korábban megjelent versei: Versek. 1904. Pozsony. Szomorú szemmel. 1909. Bp., Későbbi kötetei: Tábortűz mellett, lengyel mezőkön, 1914. Bp., Levelek a Kálváriáról. 1916. Bp. Nagy Lajos ev. lelkész a Bp.-i Fasori templomban, később maga is író és gyurói lelkész.

vetkező fölényét. Gyóni udvarias volt Rötttiggel szemben, de hízelegni nem tudott. Rötttig a költő fölényes hozzáértéséből fakadó hűvösségét dacnak minősítette, így kapcsolatuk a kölcsönös udvariasság határán nem jutott túl.

1911 tavaszán a lap anyagi helyzete miatt Gyóninak el kellett hagynia munkahelyét és Pozsonyba utazik, egzisztenciális lehetőségek után kutatva. Itt még diákkorából vannak ismerősei, ezektől remél segítséget. A Nyugatmagyarországi Híradóban ír néhány verset és a szerkesztőségben talál alkalmakként munkát. Schöpflin Aladár hívja ugyan a Vasárnapi Újsághoz Pestre a kritikai rovatot vezetni, de nem megy, bár Pestre felutazik Pozsonyból. Az ilyen hanyagságok — közöny sorsa iránt — a bohém és könnyelmű Gyóninál megszokott jelenségek, hozzátartoznak lelkivilágához.

1911 pünkösdjén Gyóni visszatér a Soproni Naplóhoz, javult a lap anyagi ereje, és Rötttignek szüksége volt nyelvi műveltségére. A magasabb fizetés még kényelmesebb életre ösztönzi, nem gondol a holnapra, sokat iszik a Nika vendéglőben, de a házi borkiméréseket is szorgalmasan látogatja cimboráival. A meggondoltság, a szigor maga iránt nem volt kenyerre. Új lakásba költözik, a Lackner Kristóf utca sarkára (Ógabona tér 8), a Jäger kisasszonyokhoz. Évközben meghal édesapja, öröksége egy fekete esernyő, ez minden, amivel a temetésről visszatér.

A lap szerkesztésében most se érvényesül Gyóni felfogása, bár Rötttig álláspontját, szerkesztési módszerét, merev és elavult újságírási fogásait elítéli, azonban túrni kénytelen. Először ez az ellentét módszerbeli, később kibővül és politikai tartalmúvá változik közöttük. 1911 júliusától jelennek meg szatirikus versikéi, a Vasárnapi ódák. 1912 nyaráig minden vasárnapi számban megtalálható pár soros, néha borotvaéles ironiájú évelődése, olykor ostromzó ítélete, meg-

vetése a város kispolgári megnyilvánulásai, a burzsoá álszenteskedés, a bürokraták álhumanista betűrágása iránt. Igen gyakran továbbmegy a város belső „látványosságain”, a Tisza-kormánynak az osztrák érdekeket feltétlenül kiszolgáló szűklátókörű politikáját is tollára tűzi. Az ódáknak érezhető 48-as és ellenzéki hangja van. A lap tartalmatlanságában eleven színpaltok a Vasárnapi ódák sorai.

1911 végén Rötttig helyett sógora, Ámon Vilmos, aki eddig a Felvidéken újságíróskodott, veszi át Rötttig szerepét. Kétségtelenül többet ért az íráshoz nála, de elég vaskalapos és maradi ahhoz, hogy Gyóni számára ez a változás ne jelentsen semmi újabb lehetőséget. Ezután is kielégítetlen a szelleme és tiltakozó az öntudata. A Soproni Napló erősen kormánypárti, Tisza politikájának híve, pártjának, a Munkapártnak hivatalos soproni lapja. Gyóni nem azonosította magát a Napló szellemével, ez az ellenszenv nemcsak Rötttig egyéni tulajdonságai következtében kiváltott szubjektív megnyilvánulása csupán, több annál, a szülői házból hozott nacionalizmusa, osztrákellenessége, nem engedte a közös vélemény kialakítását. Ettől a nacionalizmustól élete végéig sem tudott megszabadulni.³ Harca Rötttiggel, a város feudális és egyben polgári világával, tudott tehetségének félreállítása, eltávolítása az úri Magyarország idegen világtól is.

„... az áriát, mely szép volt és magyar volt” nem hallgatja senki,

„... mert nem volt mögötte félezer magyar hold...”

Rötttig „diktatúrája” is hozzájárult annak a vallomásnak a megszületéséhez amely a Naplóban jelent meg:

„Oh jó éjszaka, jó anyánk nekünk,
Imádunk téged csókos zengő ajkkal.
Fátylaid alatt igazak lehetünk,
Hazudni tanít mostohánk a nappal.”⁴

3 Költeményeinek ilyen vonatkozásait ki is használják a hivatalos irodalmi hangadó képviselői: Ady és a Nyugat ellen (Rákosi Jenő). A II. világháború idején is divatos lett és vele igazolták az uralkodó osztály imperialista törekvéseit. Nacionalizmusa faluja 48-as szelleméből táplálkozik. Dabason van eltemetve Kossuth apja. Másodunokatestvére, Achim András, az első parasztképviselő. Nacionalizmusának egyetlen pozitív értelme az, hogy vele Tiszaék dualizmusát kifogásolja, és erősíti azt az ellenzéket, amelyik vérszegényen ugyan, de mégis hozzájárult ennek a rendszernek a bukásához.

4 Soproni Napló. 1912. január 12.

Gyóni és a Napló között a feszültség enyhült egy időre, amikor Rötttig új lapja, a Kultúra megjelent. 1911 végén művészeti, irodalmi és kritikai folyóirat született, főleg üzleti érdekből. Ez közelálló témájával valamennyire lekötötte képzeletét, enyhítette eddig csillapítatlan vágyát a valóban művészi újságírás iránt. A lap kéthetenként tízezer példányban jelent meg, díszes formában. Országos igényű tartalommal indult, ezért ilyen nagy a példányszám. Gyóninak néhány verse is helyet kapott a lapban, különben a főszerkesztője Ámon, Gyóni csak a segédje. Ez sem igazi orvosság, de több mint amennyit a Napló jelent. A Kultúra nem volt életképes, rövid időn belül megszűnt. Országos érdeklődés nem nyilvánult meg iránta, a város nem biztosított elég olvasót és főleg vásárlót. Talaját vesztve Rötttig vérmes reményei hajótörést szenvedtek. A városban a lakosság számára viszonyítva sok hírlap jelenik meg: a Soproni Naplón (napilap) kívül a Sopron (napilap) a Hétfői Hírlap (hetilap), a Nemzetőr (kétszer egy héten), a Virradás (hetilap) és négy német nyelvű napilap: az Oedenburger Zeitung, a Radikal, a Grenzpost, a Westungarisches Volksblatt. A Kultúra bukása után végleg szembekerül Gyóni Rötttiggel, de nyílt lázadásra nem fajul a költő ellenállása, ennél sokkal gyengébb és kispolgáribb, maradni akar, számára ez létkérdés. Rötttig tudta nélkül gyakran vállal munkát a számára megfelelőbb beállítottságú, Tisza- és háborúellenes lapok, a Sopron és a Nemzetőr szerkesztőségében. A Nemzetőr a függetlenségi párt soproni lapja, szellemét illusztrálja a következő vezércikk-részlet:

„...Keresztülgázolnak mindenben ami jog (Tiszáék, S. Gy.) ami igazság és romboló utjukban nem ismernek megállást. Bécs pusztító karjai közé: ez a cél amely Tiszát üzi, hajtja, tarack

5 Nemzetőr. 1912. július 11.

6 Sopron. 1912. november 3.

7 A Sopron című napilapban érdekelve voltak a szociáldemokraták is, a Petőfi könyvnyomda, ahol a lapot nyomtatták a párt tulajdona volt, és Zsombor Géza vezette. A Sopront alapító szerződés így határozza meg a lap célját: „a szerkesztőség tagjainak utasítás adandó, hogy felekezeti érdekeket szolgáló vagy egyházi vagy vallási intézményeket támadó cikk a lapban nem közölhető. Főcél a lap élénk kiszolgálására, a munkásosztály érdekeinek védelmezésére, szociális intézmények megvalósítására fordítandó, a közegészség és a népoktatás különös figyelem tárgya legyen, azon politikai kérdések mellett, amelyek a nemzet független-

ágyu, egyéb gyilkoló szerszám, nagy katonatiszti fizetés, ez a fő, ezekről kell elsősorban gondoskodni a többi mellékes. Mellékes, hogy az örültek száma mennyire szaporodott, mellékes, hogy félmillió tanköteles gyermek nem járhat iskolába, mellékes, hogy a tuberkolózis öl, gyilkolja a munkások ezreit, mellékes, hogy az ipar és kereskedelem pang, mellékes, hogy minden törekvés gyümölcsét az osztrák fölözi le, ...és a nép hallgasson, fizessen és túrjón...”⁵

A Sopronban jelent meg híres verse is, a „Caesar, én nem megyek” című.⁶ Gyóni a háborúellenes megmozdulásokat vezet a városban, irányítja az ifjúság hangulatát, tekintélye van a diákok előtt, ő a Hírlapírók Országos Szövetsége soproni csoportjának ügyvezető elnöke is.

1912 nyarán Rötttig felmérve Gyóni jelentőségét az újságja életében, fontos lépésre szánja el magát. Mindenképpen közelebb akarja magához kapcsolni a költőt, felelős szerkesztővé akarja tenni az időközben eltávozott Ámon helyére. Gyóni azzal a feltétellel hajlandó az ajánlatot elfogadni, ha szabad kezét kap, és Rötttig semmilyen formában sem befolyásolja szerkesztői munkáját. Rötttig erre nem hajlandó, és így Gyóni kilép szolgálatából. Új állást nem talál, igen nehéz helyzetbe kerül. Nyomorog, hitelben étkezik, lakbérét nem fizeti, szobájából napokig nem jön ki, egész nap ágyban fekszik. Barátai igyekeznek segíteni rajta amennyire lehet. Gelei Frigyes tanító, Ágoston Ernő festőművész, Kugler Alajos levéltáros, Rábel László és Mayer Géza újságírók a Pesten megjelent Szomorú szemmel c. kötetét árultatják a diákokkal, hogy a bevételből megélhessen.

Az év végén a Nemzetőr és a Virradás Sopron fejlődéssel napilappá alakul és a laptulajdonos Berecz Ábel meghívja Gyónit főszerkesztőnek.⁷ Végre teljesült a vágya, lelkiismeretének megfelelő új-

ságot szerkeszthet, de a tett kibontakozni nem tudott, 27 szám után a lap hetilappá zsugorodott, majd beolvadt ellenfelébe, a Soproni Naplóba. Gyóni újra állás nélkül tengődik egész télen. A legnehezebb körülmények között él. A Sopron még tartozik bérével és ezt per útján akarja behajtani. Szobáját eddig megjelent versesköteteivel fűti. Próbálkozik Szombathelyen a Vasvármegyénél, a nagykanizsai lapnál, Pesten, Kaposvárott állást keresni, de eredménytelenül.

nom, hogy e három hónap alatt többször nem ebédeltem, mint ebédeltem és ha a böjtölés valóban érdemessé tesz valakit az üdvösségre, akkor én arra bőségesen rászolgáltam. ...azzal akarnak elútni a három hónapi béremtől, hogy én éppen olyan alapító tag voltam, mint a többiek. Ez már csak azért is abszurd feltevés, mert rajtam kívül senkinek se jelentett kenyeret az a lapvállalat, amint-hogy összeroppanása senkit se fosztott meg a kenyértől, egyedül engem..."⁸ A

1900 körül lerombolt ház a Kellner Sándor utcában

Helyzetét feltárja egyik levele, amit dr. Östör József ügyvédhez írt: „Igen tisztelt Ügyvéd ur! Méltóztatik ismerni arról az oldalamról, hogy nem tartozom a zaklató kliensei közé és nem szoktam alkalmatlankodni ügyemmel. Bizom ügyem igazságában három hónapon keresztül várom perem lefolyását és várom természetesen ezután is. Ebben az órában, mely rám nézve a tizenkettedik, nem mulaszthatom el, hogy őszintén fel ne tárjam helyzetemet az igen tisztelt Ügyvéd ur előtt.

Szégyelem leírni, de le kell immár ir-

pert azonban elvesztette és még 62 korona perköltséget is kellett fizetnie. Ugyanakkor hitelezője, Pál Samu vendéglős 240 koronát akar megkapni tőle — mint adósságot — hasonló módon. A per még akkor is folyt, mikor Gyóni Szabadkára költözött és csak bevonulása akasztotta meg. Pál Samu követelését nem hajthatta be soha.

Gyóni keserves helyzetén azzal enyhít, hogy új lap tervét vázolja fel és ehhez próbál mecénásokat keresni. A tervezett lap neve: Sopronmegyei Politikai Napi-lap, a következő rovatokkal: Legújabb

ségét, a vagyonosodását és az igaz népuralom megvalósítását célozza." Soproni Újság 1949. 100. szám.

8 Soproni Újság 1949. 102. szám.

hírek, kommentárok, Színház, művészet, Sport, Törvényszék előtt.⁹ A terv azonban ábránd maradt.

Tompa Kálmán, Nádasi József szintársulatának helyettes igazgatója is gyakran adott erkölcsi és anyagi támogatást Gyóninak, barátaival Tompa lakásán

volt ideje a teljes felismerésig eljutni. Ellentmondásaival és költői hibáival küzdve esett ki a lant a kezéből, rátalált a helyes út elejére, de azon továbbmenni már nem tudott. A hadifogságban megértette a szocialista forradalom korszakalkotó értelmét:

Hauser Károly: a Fővényverem utca 1900 körül (rajz)

alakította meg a Fáklyások művészi társaságát. Itt olvasta fel az Élet szeretője c. készülő kötetének verseit. Azonban — ez jellemző könnyelműségére — a költemények nagy része elveszett. Ősvátának, a Nyugat szerkesztőjének akarta megmutatni és egyik színészbarátjára bízta, aki a szerkesztőt nem találta, a verseket a New-York kávéházban hagyta azzal, hogyha a szerkesztő bejön, adják oda; a füzet elkallódott.¹⁰

1913 elején Nádasi segítségével a Bácskai Hírlap munkatársa lesz Szabadkán. Innen vonul be a monarchia hadseregébe, részt vesz Píseňisl őstromában; hadifogságba esik Miska öccsével együtt, és 1917. június 25-én meghal Krasnojarszkban, születésnapján.

Gyóni életműve nem teljes, torzó, félbeszakadt a háború következtében. Nem

„Zengjen a völgy és minden dús halom
Forradalom,
Téged szomjuhoz'unk eleitől fogva

Penészes gőg, úri tivornya
Pince salak, nyomor kohó
Tenálad ágyaz minden arany tárgya
Te kelsz belőle fényvel gazdagon
Forradalom,
Nyomornak, fénynek, lánghajú leánya

Trónjára a nép visszatér...”

A maga helyét sírversében így jelöli ki:

„Véres harcok verték fel hírét,
De csak a béke katonája volt.”¹¹

Simkovics Gyula

⁹ Soproni Újság 1946, december 25.

¹⁰ Nádasi szintársulata 1905-től 1911 szilveszteréig működik Sopronban, innen Szabadkára költöznek. Az élet szeretője c. kötet töredékei 1917-ben jelentek meg Budapesten.

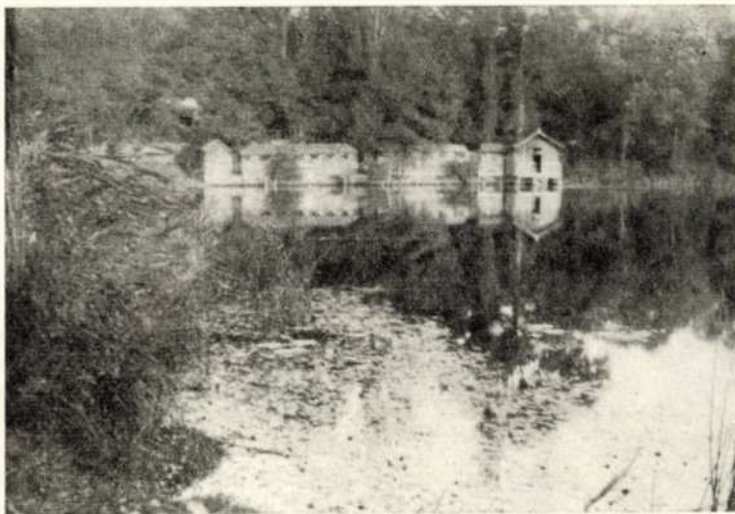
¹¹ Gyóni: Caesar, én nem megyek. Válogatott versek 1959. Bp 232. 1.

Soproni gyógymód a marhavész ellen (1839)

A soproni tanács 1839 legelején hivatalos levelet kapott Bécsújhely tanácsától. A szomszédban ugyanis kezűkhöz jutott Kalmár György boltos röpirata, amelyben a marhavész ellen hasznosnak bizonyosodott gyógymódját közli a világgal. Ez a Kalmár pedig soproni volt és tekintélyes kereskedő hírében állt. Boltját a Szivárványhoz címezte, és valóban akár a cégére, áruinak is sokféle színe volt, a porcelántól kezdve illat-

1850-ben, mégpedig annyira fenyegetően, hogy a dunántúli kerület miniszteri biztos, Hauer István báró, aki Sopronban, szülővárosában székel, saját aláírásával ellátott négy lapos fólió hirdetőt adott ki, amelyet még egy főállatorvos és a város négy vezető személyisége is aláírt a veszély nagyságának k' domborítására.

Olvashatjuk benne, hogy Romániából 1849-ben áterjedt a baj Erdélybe, onnan meg hamarosan Nagyvárad, Temes-

A Tómalom 1910 körül

szerig. Bécsújhely oly irányban tudakozódott, hogy a soproniak szerint mennyiben megbízható a gyógymód. A soproniak pedig azzal feleltek, hogy városukban megszűnt a járvány, amelynek akkoriban német neve Löserdürre volt (Tanácsjegyzőkönyv 1839; 376. és 605. végzés). A Hazai Tudósítások c. lap is foglalkozott 1829-ben a veszedelmes betegséggel, de még akkoriban nem volt a mai elnevezés forgalomban, pacalfenek neveztek, a betegség lényegét pedig a cikk a „szádrétű gyomor összvesztésében” találta. Kalmár gyógymódja pedig nagyon egyszerű volt, friss kútvízzel kúrálta a beteg barmokat, a maga állítása szerint sikerrel.

Ha a tanácsi végzés szerint 1839-ben a baj meg is szűnt, újból felütötte a fejét

vár környékére, majd az egész országra, sőt Alsó-Ausztriára is. A megelőző, tehát Kalmár találmányának idejében dühöngő vérszről is szolgáltat adatokat az irat: 1828-ban Bukovinából hurcolták be és csak 1840-ben szűnt meg.

Az irat a nyelvészeknek is szolgáltat olvasnivalót, amennyiben fejtegeti, hogy a fentebb is említett német név nem megfelelő, a Rinderpest volna a helyes. Így a magyar szó sem fedi a betegség lényegét, valóban ma megmosolyognák, ha valaki pacalfenét emlegetne marhavész helyett. A négy oldalnyi okos szó azonban nem tudja eltakarni a szomorú igazságot, amelyet a 4. lapon olvashatunk: Was das Heilverfahren bei der Rinderpest anbelangt, muss man leider offen gestehen, dass bis jetzt kein Verlaess-

liches ermített wurde." Azaz eddig még nem sikerült megbízható gyógyszer: találni. Még némi soproni büszkeséggel olvashatjuk a folytatásban, hogy az egyszerű és olcsó vízkúra még legjobban vált be. A soproni keltű, 1850. október 9-én kiadott nyomtatvány a Liszt Ferenc

Múzeum adatlárában van. Arról persze, hogy a vízkúra Kalmár György gyógymódja révén tört utat magának, vagy mások is rájöttek, az állatorvosi tudomány történetének ismerői tudnának csupán felelni.

László Ernő

A gyermek Liszt Ferenc kérdéses aradi hangversenye

Az 1823-as esztendő jelentős Liszt életében. Április 14-én játszott Beethoven előtt, aki a hírek szerint homlokon csókolta, május elsején hazája fővárosában, Pesten mutatkozott be és május 19-én magánkörben adott hangversenyt. Jóllehet már 1820-ban nyilvánosan játszott Sopronban, azt megelőzően Bádenben és Kismartonban, sőt Bécsben is már 1822-ben szerepelt nagy sikerrel, mégis az 1823-as évet tartották később pályakezdetének és 1873-ban ünnepelték annak 50. évfordulóját.

Az 1823-as év eleje azonban talán még egy nagyobb művészkörutat is hoz, amelyről eddig nem esett szó a Liszt-irodalomban. Ugyanis Jancsó Benedek, jónévű helytörténész a következő című munkájában Aradvármegye és Arad szabad király város monográfiája (1895. II. kötet 824. lap) ezt írja: „Talán nem tévedek, ha Aradon a műzene iránt való lelkesedés fölkelését Liszt Ferencnek tulajdonítom. A még csak 12 éves Liszt 1823 februárjában Aradon is hangversenyt rendezett. Az ifju Vásárhelyi János már ekkor elragadtatással szólt róla: „Amphion erdület s Arion bájolta

[Balénát,
Mozart és Haydent szertecsodálta világ.
Hát te, magyar, kit bájol hangod s most
[ki csodáljon?
Légyen elég, ha magyar lant koszoruja
[fedez.”

Jancsó szerint a vers szerzője kevéssé ismert, 1800-ban született, 1843-ban halt meg; annak idején almanachokban szerepelt neve több vers alatt. Legtöbb munkája kéziratban maradt és mint a közölt vers, az aradi líceum könyvtárában lappang. Szinnyey a Magyar írók lexikonában említ egy költői hajlandóságú Vásárhelyi Jánost, aradi alispán fiát, aki később maga is alispán lett. Valószínűleg azonos azzal a költővel, aki Lisztet versével tisztelte meg.

Mindenesetre gondolkodóba ejti az embert, hogy Liszt Ádám, a mester apja, aki annyira féltette a gyermeke, télvíz idején Bécsből ily messzi útra vállalkozott volna. Nyilván más útbaeső várost is felkerestek, ha tényleg Aradig merészkedtek, de eddig nyoma ennek nincs. Liszt valóban járt Aradon: 1846-ban, mikor Oroszországba indult, november 6-án és 10-én hangversenyzett. Akkor azonban Jancsó tanúsága szerint Vásárhelyi nem élt, de az aradi poétai lelkek megtalálták az utat Liszthez, dicsőítő verseket nyomattak és a hangversenyek alkalmával szétszórták. (Somnich: Liszt Ferenc élete. Bp. 1925. 206. la).

Cs. E.

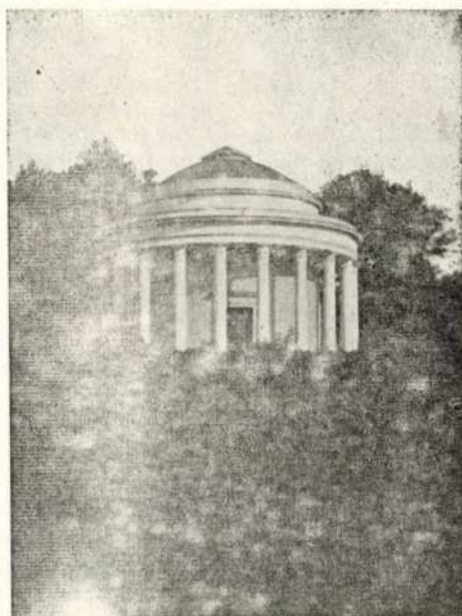
Egy soproni születésű természetrajzos a 19. század első felében

A SSz kisebb-nagyobb cikkeiből mindjobban kirajzolódik a soproni természetrajzi gyűjtés képe is. Az alábbiakban a sort megtoldjuk egy budai botanikussal, aki azonban az idézett forrás szerint soproni születésű volt. A Hazai és külföldi tudósítások című lap 1827-ben, 17. számában, a 136. lapon ezt írja: „PREYS Mátyás Sopronyi fi, Budai Polgár, és Fűvek gyűjtője, a ki az utóbbi Francia háboruban a közös armádának kiszolgáltattott Orvosi növények által a Szövetéses Fejedelmek megalégedését annyira megnyerte, hogy nem tsak a mi felséges Királyunktól, hanem az Orosz Tsászártól, és Burkus Királytól arany emlék pénzekkel megjutalmaztattnék; mostanában édes Hazájának, de különösen a Lovakat kedvelő Hazafitársainak nyilvánosságos hasznára, már régebben megtalált, s számos próbák által hasznosnak ösmértetett Ló porát különösen az any-

nyira ártalmas Tüdő Gyulladás elkerülésére, és annak, valamint egyéb belső Ló betegségek kigyógyítására, tovább terjeszteni kívánván, arrul bővebb Tudósítását mai Ujság levelünkhöz kaptosjuk. A Ló por ónn pakétákban 24 lát számra lepetsételve, 1 forinton ezüstben árultatik.”

Preyss tevékenysége tehát nem szorította szülővárosára. Egyébként Thirring Gusztáv Sopron házai és háztulajdonosai c. könyvében (1941) a 87. lapon szerepel a Preyss Mátyás név, 1798-ban a mai Rákóczi utca 41, a csinos Két mór ház mellett (Spitzer ház) álló épület volt egy Preyss Mátyásé felerészben, de már 1810-ben nem szerepel ez a név. Lehet, hogy botanikusunké volt, és mivel a közben már nagy erővel folyó francia háborúk idején előbb említett tevékenységét fejtette ki, eladta.

László Ernő

A Leopoldina templom a kismartoni parkban

A Liszt Ferenc Múzeum működése 1962-ben

Múzeumunk életében nagy változást hozott az 1962-es év: állami kezelésből megyei kezelésbe került át. Ez természetesen bizonyos zökkenőkkel járt, főleg pénzügyi kérdésekben, de kialakult a hónapok folyamán a remény, hogy különleges viszonyaink megismerése után új hatóságunk részéről is megkapjuk azt a megértést és támogatást, amelyben 1951-től fogva a Művelődésügyi Minisztérium részesítette intézetünket.

A munka objektív akadálya a Fabricius-ház bizonytalan sorsának kérdésében gyökeredett. A gyönyörű középkori és kitűnően helyreállított épület rendeltetéséről csak júniusban történt meg a végleges döntés, viszont már hónapokkal előtte odaköltöztettük a régészeti anyagot. A régi házban eképpen megüresedett helyiségeket tatarozni kellett és újból rendezni; emiatt a múzeumot márciusban, majd májusban és júniusban összesen 45 napig zárva kellett tartanunk. Az említett döntést követő második héten kezdődtek a Soproni Ünnepi Hetek, az állandóan emlegetett Fabricius-házban valamit mégis kellett mutatni, és így a Művelődésügyi Minisztérium jóvoltából a Szépművészeti Múzeum barokk kép- és szoboranyagot, a Nemzeti Múzeum pedig régi díszruhák mellett elküldte az ún. Rákóczi-aranykincseket. Így takaros kiállítás fogadta Sopron vendégeit. A nagy szállítási költségek miatt ez a kiállítás augusztus 21-ig itt maradt. Összesen 15 000 látogatója volt. A végleges kiállítás a Fabricius-házban csak 1963 tavaszán nyílik meg.

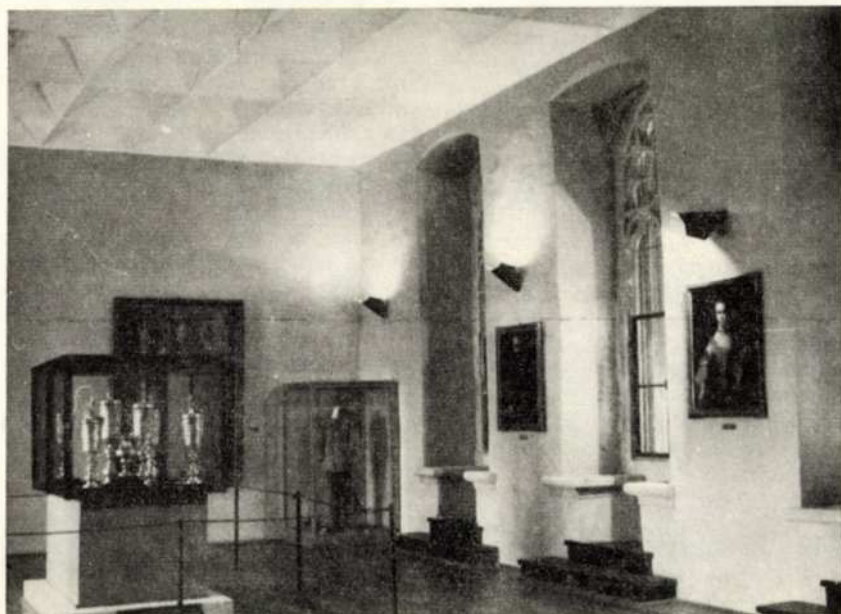
A régi házban július elsején nyílt meg az új rendezés. A régészet helyén egy

helyiséget kapott a színház-történeti és zenetörténeti anyag. Persze a színház-történet, amely Sopronban a 15. század elejétől számítódik, csak főbb vonásai-ban nyerhetett bemutatást. Ez alkalommal, Sopron megyei vonatkozásai miatt, Elssler Fanny világhírű táncosnő emlékeiből isadtunk mutatót. A zenetörténeti anyagban természetesen nem feledkezünk meg a híres Stark-virginál-könyvről (1689), de főleg Haydnra és Goldmarkra voltunk tekintettel, egyúttal kiállítottuk azt a gazdag anyagot, amelyet múzeumunk nagy amerikai mecénása, a soproni származású Scholtz János ajándékozott legújabbban. A második helyiség, a hajdani római terem, teljességgel Liszt Ferenc emlékezetét szolgálja. 1947-ben csak egy falrészlet jelezte Liszt soproni kapcsolatait, az idők folyamán tehát elértük, hogy egy tekintélyes nagyságú helyiséget teljesen Liszt-emlékekkel tölthetünk meg. Itt is első ízben mutathattunk be Liszt-kézírásokat Scholtz János ajándékából. Végre egy harmadik helyiséget a soproni iparművészet egyes ágainak bemutatására szántunk, egy tárló ötvösműveket mutat be, köztük Kuhn Gottfriednek, a legjelesebb soproni ötvösnek számos darabját a 18. század második feléből, egy-egy tárló az ónöntők, könyvkötők és a habán fazekasok munkáit viszi a látogatók elé. A hajdani képes szoba a soproni munkásmozgalom emlékeit tárja fel az 1830-as évektől kezdve a felszabadulást követő évekig, fő tekintettel az 1919-es vértanúkra. A képes szoba anyagát szeptemberben az átriumba vittük át, ahol kitűnő meg-

A Fabricius ház nyitó kiállításából: a Rákóczi-kincsek.
Adorján A. felvétele.

A Fabricius ház nyitó kiállításából. (Adorján A. felvétele.)

világításban mutatja meg a soproni festőművészet és grafika fejlődését 1850-től 1945-ig. Több hely lévén, számos eddig nem mutatott munka is kiállításra kerülhetett. Mielőtt ez az átrendezés megtörtént, az átriumban rendeztük meg a 81. külön kiállítást Horváth József grafikai munkásságának bemutatásával.

Az egész emeleti rész az új rendezésben a néprajzi anyag bemutatását szolgálja. Ismét bemutatásra került — új helyiségben — a kapuvári szoba restaurált állapotban. A folyosón korszerű tárlókban a Sopron megye népművészete c. kiállítás nyílt meg, amely magába foglalja a fazekasok, hímző asszonyok (rábaközi hímzés, hőveji fehér hímzés, „tót” hímzés) és faragó pásztorok művészi értékű emlékeit. Az alagsorban ismét felállításra került a kovácsműhely.

A régi ház együttesen a Lábás-házzal szép látogatottságnak örvendett: 28 133 személyt mutattunk ki, 1961-hez képest csak 1 %-os a növekedés, de tekintetbe kell vennünk a 45 napos szünetelést.

Gyűjtő munka tekintetében említést érdemelnek a régészet terén a következő ásatások és leletek: Fertőszentmiklós mellett két bronzkori (gáti kultúra) csontváz került felszínre, bronz ékszerekkel és egy törrel. Osli határában egy homokbányában újabb kelta sírokat tártak fel, bennük aránylag sok edény, bronz- és fakarperec, fibula, vaslándzsa és kés volt. Újkéren az országútól délre római kori falak törmelékeit hozta fel a mélyszántás. Csepreg határában Szakony felé későrómai csontváz sárokat találtak. Rőjtökmuzsaj határában a középkori Muzsaj falu templomának és a körülötte levő temető helyét sikerült megállapítani.

A néprajzi anyag gyarapításában ez évben is jelentős helyet kapott a német és horvát nemzetiség, tekintve, hogy tárgyi emlékeiket egy-egy szoba-belsőség megszerzésén túl 1945 előtt nem gyűjtötték. E gyorsan pusztuló anyagból viseleti darabokat, a kópházi horvát tyuká-

szok felszerelését vásároltuk meg. A kisipari műhelyek száma egy teljes felszerelésű kefekötő műhellyel szaporodott, Tolnai Ferenc volt tanácselnökhelyettes ajándékából. A gyűjtőmunkát átmeneti pénzügyi nehézségek akadályozták. Múzeumunk a Nemzeti Múzeumnak egy teljes kádárműhelyt szerzett meg.

A képzőművészeti anyagot vétel útján Kokál Károly soproni festő egy olajfestményével gyarapítottuk, Fabricius Endre főtanácsos pedig egy kisebb Steinacker arcképet ajándékozott. Ugyanő az iparművészeti anyagot is hathatósan gyarapította szép régi kerámiákkal, továbbá családjára vonatkozó számos emléktárgyat adományozott. Megkaptuk a volt Testvériség Munkásdalárda zászlaját és ivókürtjét. Horváth László kárpi'os két szép biedermejer karszékkal örvendeztette meg a múzeum vezetőségét. Adattáraink is szépen gyarapodtak, ki kell emelnünk Fabricius Endre ajándékát, családjának az 1840-es évekből való latin és magyar nyelvű krónikáját.

Fényképanyagunk 1423 darabbal gyarapodott, itt nagy segítséget kapunk restaurátorunk részéről, aki ügyes fényképész. Könyvtárunk 264 darabbal bővült.

A múzeum parkja az 1484-ből származó hatalmas Pék-kereszt felállításával — a Műemléki Felügyelőség jóvoltából — elsőrangú dísszel lett szebb.

A múzeum tudományos dolgozói számos tudományos és ismeretterjesztő előadást tartottak Sopronban, Kapuvárott és a fővárosban. Ezek együttes száma 14, a megjelent tudományos cikkek száma 17, elkészült, de nem jelent még meg 4, valamint itt említendő 11 ismeretterjesztő cikk és rádió-előadás. A múzeum régészeti akadémiai megbízásból ásatásokat végzett Veszprém, Vas és Borsod megyében őskori földvárak, illetve középkori vasolvasztó telepek után kutatva. A néprajzos berendezte és vezetésével látta el a pápai képfestő múzeumot.

A múzeum vezetősége

A Központi Bányászati Múzeum 1962. (ötödik) évi beszámolója

1962-ben tovább folytattuk gyűjtő-, rendszerező- és feldolgozó munkánkat.

Gyűjtő munkánkat elsősorban a Középdunántúli Szénbányászati Tröszt bányáinak területére terjesztettük ki, s annak legnagyobb pozitívuma, hogy sikerült megmentenünk az ajkai Arminaknai, 1903 gyártási évű Schlick-féle, kéthengeres, 70 lóerejű, gőzerővel meghajtott aknazállítógépet. Ez a hazánkban egyedülálló gép helyben marad, az aknatoronnyal és szállítókasokkal együtt. Gépházát feújítás után helyi, ajkai bányászati emlékekkel rendezzük be s mint múzeumunk tartozékát az ezévi múzeumi hónap (október) keretében adjuk át rendeltetésének.

Ettől eltekintve kiszállásaink során több, értékes műszaki emléket, írásos anyagot és rajzot sikerült begyűjtenünk. Gyűjtésünket kiterjesztettük a képzőművészet területére is s szereztünk több bányászati vonatkozású képet és szobrot.

További munkánkból kiemelhetjük, hogy szakminisztériumunk, a Nehézipari Minisztérium segítségével múzeumunk anyagából a Képcsarnok Vállalat (Budapest, V., Szép utca 5.) megjelentette 14 „nagy” bányászunk rézmetszetű portréját s 14 rézmetszetű rajzot adott ki a magyar bányászati technika fejlődéstörténetéből. Mindezek anyagát a grafikusművészek irányításunk mellett, múzeumunkban gyűjtötték össze s a képek zsűrizését is múzeumunk vezetősége végezte.

Ebben az évben egyébként felújítottuk múzeumunk épületének udvarát s hiányos tetőzetét. E munkálatokra 55 ezer Ft-ot költöttünk.

Tovább gyarapítottuk gyűjteményünk anyagát s leltárunk 669 darabbal, tárgyi emlékekkel, géppel és könyvvel gyarapodott.

Múzeumunk látogatottsága az 1961. évhez viszonyítva 10,5 %-kal emelkedett, s látogatóink közül ez évben sem maradtak el a bányák dolgozói. Így számos

más, üzemi és gyári látogató mellett a tatabányai-, nógrádi-, borsodi-, pécsi-, komlói- és középdunántúli szénbányászati trösztök s hozzájuk tartozó üzemek dolgozói, mérnökei és technikusai jegyveztek be nevüket vendégekönyvünkbe. Emellett 18 tudományos intézet, egyetem, főiskola és technikum tanárai, hallgatói és dolgozói fordultak meg múzeumunkban s számos gimnázium és állami általános iskola növendékei tanulmányozták gyűjteményünket, a nagyszámú külföldi látogató mellett.

Megemlíthetjük még, hogy múzeumunk anyagából 1962-ben a napi sajtóban, különböző szemlékben és szaklapokban 15 tanulmányt publikáltunk, ezenkívül múzeumunkról 14 rövidebb-hosszabb beszámoló látott napvilágot a sajtóban.

A tudományos munkával kapcsolatban közölhetjük azt is, hogy a Nehézipari Minisztérium anyagi támogatásával a múzeum vezetője és adminisztrátora 1962 októberében 14 napos bányásztörténeti kutató munkát végzett a Szlovák Állami Központi Bányászati Levéltárban, Selmecbányán.

Befejezésül szólunk arról, hogy múzeumunk az 1962. év októberében lett 5 éves, amiről a sajtóban is beszámoltunk.

Múzeumunk 5 évvel ezelőtt azzal a céllal nyitotta meg kapuit, hogy megismertesse bányászatunk technika-történetét, elsőbbségeit, a szakma úttörő példaképeit, hogy a múlton keresztül szolgálja a márt s bemutatott anyagával megbecsülést és elismerést biztosítson a bányászatnak s a bányászat dolgozóinak.

Az eltelt 5 év alatt múzeumunk maradéktalanul megvalósította célkitűzéseit, emellett a bányászati technika fejlődéstörténetének olyan tudományos nyilvántartó és adatszolgáltató szerve lett, melyet a bányaműszaki történetírás európai nevű reprezentánsai keresnek fel s merítenek gazdag anyagából.

Faller Jenő

M E G E M L É K E Z É S E K

Divéky József
1887—1951

1945 nyarán egy múzeumbarát keresett fel azzal, hogy Divéky József, igen híres grafikusművész itt él Sopronban, szélütötten, nyomorúságban tengődik és metszeteinek eladásából éldegél, segíteni kellene rajta: vásároljon a múzeum tőle. Igaz, hogy a második világháború utolsó szakasza sok idegent sodort városunkba, mégis hihe-

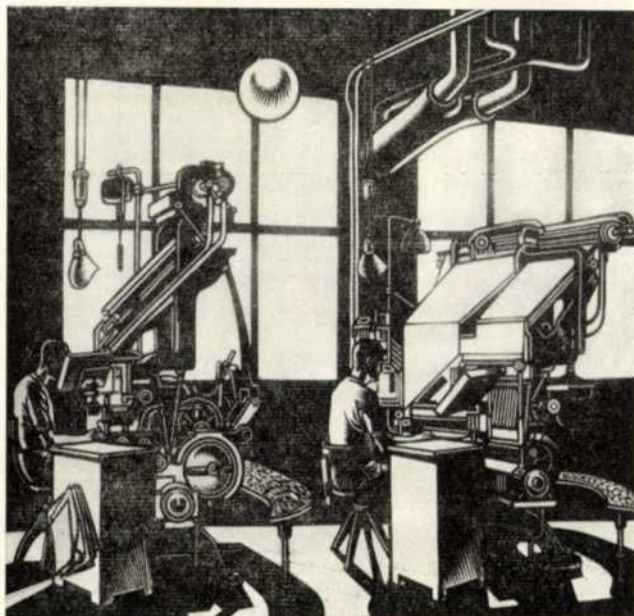

Divéky: Önarckép. Liszt Ferenc Múzeum

tetlennek tűnt fel előttem, hogy éppen Divéky vetődött volna ide; azt feleltem tehát, hogy ha majd a munkáit meglátom, kiderül, hogy tényleg a neves művésztől van-e szó. Pár nap múlva egy igen idős asszony állított be hozzám, valóban egy nagy csomó kőrajzzal, rézkarccal, köztük általam is jól ismert grafikáival. Az öreg asszony a művész édesanyja volt, akinél béna fia meghúzta magát.

Természetesen azonnal vásároltam a múzeum számára metszeteket, amennyire persze a háborús károsodást szenvedett intézménytől telt és felhívtam a műbarátok figyelmét a mesterre. Magam is sietve tiszteltem nála. Az akkori Esterházy (ma Wesselényi) utca 9. számú házban, udvari szobában lakott igen csekély nyugdíjban részesülő anyjával, aki már régebben ott kapott lakást. Rendkívül művelt volt a művész, és a hamarosan köréje seregülő műbarátok és soproni grafikusok áhitattal hallgatták életrajzát és fogadták hasznos útmutatásait.

Divéky József 1887. szeptember 28-án született a Pest megyei Farnoson. Atyja minisztériumi tisztviselő volt, és mint ilyen Bécsbe került 1892-ben, valamelyik közös minisztériumba. Divéky tehát nem járt magyar iskolába, mégis a legzamatosabb magyar nyelven szólt, mert édesanyja évtizedes bécsi tartózkodása alatt sem

Divéky: Nyomda

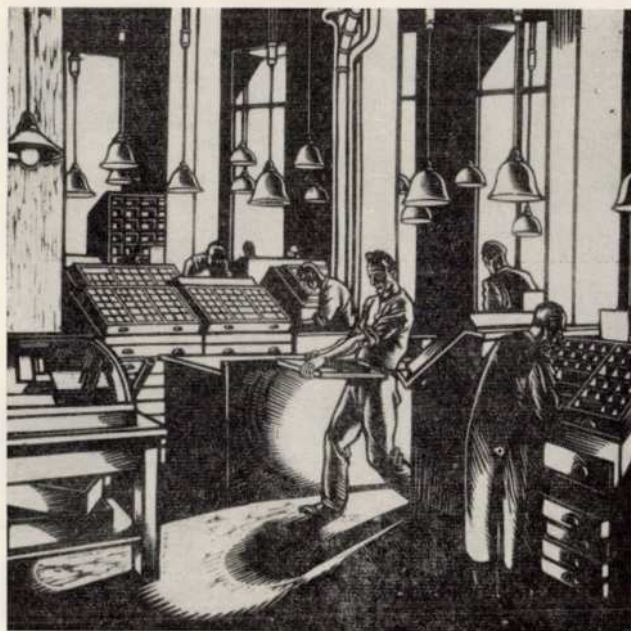
volt hajlandó megtanulni németül többet, mint egy pár közhasználatú szót. A családban tehát mindenkor a magyar szó járta. Művésznünk a bécsi képzőművészeti akadémián kezdte tanulmányait, majd átment az iparművészeti főiskolára ugyanott. Akkoriban virágzott a Wiener Werkstaette nevű művészeti társulás, Divéky is szorgalmasan dolgozott velük. Közben katonasorba lépett, de nem volt kedve az osztrák ármádiában szolgálni, megszökött Svájcba; ott hamar megismerték, illusztrátor lett. Még az első világháború előtt Belgiumba költözött. Ott bábszínházat alapított, maga faragta, festette, ruházta a bábuit; a gondolata az volt, hogy így teszi általánosan ismertté Pergolesi és Mozart kis operáit, azonban belebukott a vállalkozásába. Belgiumot 1914 nyarán megrohanták a németek, nem volt maradása, hazajött; most mint katonaszökevényt a frontra vitték meg is sebesült, de bár mint művész eléggé ismert volt, csak katonai műszaki rajzokra fogták. A gyomai Tevan nyomda azonban foglalkoztatta és vele illusztráltatta a Ludas Matyit és a Peleskei nótáriust. A világháború befejeztével ismét Svájcba ment ki.

Nagy kiadók és nyomdák foglalkoztatják, közel jut a munkásmozgalomhoz, az illusztrálás pedig a legnagyobb világirodalmi remekekkel ismertette meg, ábrázoló ereje egyre mélyült, míg kezdetben csak vonalainak csodálatos könnyű vezetése

érdekelte. Gogol Holt lelkek című regényének illusztrációi különösen nagy hatást tettek. Különböző technikákkal készít rajzokat Goethe Faustjához. Magas művészi szintre emeli a plakátot és nagy sikerrel alkalmazza erre a célra a l'nometszetet. Állásfoglalása mind tisztább a világ sorával szemben. A Haláltánc-ciklus bátran hirdeti megvetését kora társadalmával szemben, amint perverzítésbe, túlekedésbe merülve halad a végső pusztulás irányába.

Magyarságát nem tagadta meg soha. Ahol alkalma nyílt, honfitársaival állított ki. Egyébként arcképeket is festett, sőt van freskója is: Svájcban munkásokról alkotott falképet.

Itthon nem feledték a nevét, de figyelték a fasiszta Németországban is. Varsó barbár elpusztításának hírére egy hatalmas grafikai lappal válaszol. Az Iparművé-

Divéký: Nyomda

szeti Főiskolára több ízben is meghívták tanárnak. Nehezen határozta el magát, 23 év alatt otthonosnak érezte magát Svájcban, mégis 1941-ben, bízva az újabb meghívásban, útnak eredt, azonban a kinevezésből semmi sem lett. Barátjánál, Gergely Ödönnél húzta meg magát, csak alkalmi grafikák készítésével tengődött, amelyekkel a baráti kör próbálta ellátni. Egyetlen könyv-illusztrálásra kapott csak rendelést, Csokonai Vitéz Mihály Dorottýájához készített kítűnő metszeteket. Gergely Ödön megbízta egy nagyobb lap elkészítésével, amely Ady Endre „In'és az örökhöz” c. költeményének lett volna az illusztrációja, de egyúttal vészkiáltás a fasiszmus ellen. Amúgy sem talált kellő szavakat a hazai állapotok megbélyegzésére, besúgták, és kormányzósértés miatt 1943/44 telén félévre bebörtönözték.

Gergely Ödön értesít egy hozzám intézett levélben további kálváriájáról. Keltötte a börtönbüntetést, trombózt kapott, a Rókus kórházba került, onnan teljesen munkaképtelenül elbocsátották, és így ismét Gergelyéknél lakott, míg Budapest sorsát is megpecsételte a háború, és a művész Sopronba menekült az anyjához, aki Bécsből odaköltözött, mikor külföldre a magyar állam nem fizetett tovább nyugdíjat.

Városunkban akkor még megvolt a kisgrafika-gyűjtök csoportja és tagjai hamarosan megvásárolták Divéký készleteit, sőt két ízben fametsze'es karácsonyi

köszöntő lapot is rendeltek nála. Hanem hát mély fájdalommal kellett látni, hogy a mester hajdani művészetének árnyéka sincs már meg. A betegség megbénította a kezét; mire a teremtő gondolat az idegpályán bénult ujjaihoz érkezett, nehézkes kemény rajz telt ki csak azoktól. Így is készített még néhány exlibriszt: Nováki Gyula, a Ruhmann család, Kótai Albert, Csipkés Kálmán és mások is megbízták. Igyekezett pályázatokon részt venni, de gyengén sikerült munkáival leszorult. Tervezett egy arcképsorozatot: Gorkij, Lenin, Sztálin képmását meg is alkotta, azután az is elakadt. Amikor hírére vette, hogy a bábjátékot feltámasztják, azonnal tervez-

Divéky: Arckép

getéshez látott. Ott sem sikerült ajánlkozása. Hasztalan próbált grafikus kurzust rendezni, nem akadtak tanítványok. Lassan elmaradtak a rendelők, majd az ismerősök, csak a szorosabb barátok vették körül, de azok is csak nehezen tudtak bajain segíteni. Kívánt po. tolókcocsit, hogy néha szabad levegőre is juthasson, mert lába már nem bírta; megszerezték neki, akkor nem volt, aki tolja, hiszen édesanyja is túl volt a 80-on már. Lakásukba társbérletet vettek, szerencsére igen jólelkű embereket, ők ketten egy tűzfalra néző szobácskában húzták meg magukat és ketten éltek a szegényes özvegyi nyugdíjából. Mikor 1951-ben az öre asszony ágyának esett, a társbérlet gondoskodtak róluk.

1951 szeptemberében meghalt az özvegy. A baráti kör nagy gondban volt, és már korábban kieszelték, hogy a művészt a szociális otthonban helyezik el, amiről csak a temetés után beszéltek: Divékynek nem volt ellenvetése, de másnap 1951.

szeptember 9-én reggel a szomszédok holtan találták, szívgörcs ölte meg. Két nappal később édesanyja friss sírjába helyezték nyugalomra.

Egy évvel később, 1952-ben, a soproni Liszt Ferenc Múzeum emlékkiállításal igyekezett leróni hálóját a haladó szellemű, vértanú művész iránt. Még egyszer sikerült összegyűjteni könyveit és képeit, és így még fájdalmasabbnak tűnt fel a művész nagyságával szemben éle'ének kálváriajárása.

Csatkai Endre

Divéky: Háború és béke

44. Ki volt Marsigli?

A soproni útikalauznak a Lenin körüti Füredi-házzal kapcsolatos megjegyzése azt is említi, hogy 1685-ben itt Sopronban írta Marsigli Luigi a feketekávéról szóló értekezését. Ki volt ez a Marsigli és milyen körülmények között készült ez az

értekezés, s miért éppen Sopronban? Hol lehetne az értekezésről bővebb adatokat találni? Feketekávévilágban élünk, sokunkat érdekelne ennek a soproni érdekességnek az ismertetése.

Czuczor Ernő

45. Marsigli soproni szereplése.

Marsigli Lajos Ferdinánd mindenhez értő olasz mérnök volt, akiről minden magyar lexikon értesít, hogy részt vett 1686-ban Buda ostromában, majd a karlócai béke után ő vezette a határmegállapítás munkálatait, közben tanulmákkal való kapcsolatairól Borsody — Bevilaqua és Mazsary Béla következő című munkájában olvashatunk: Pest-Budai kávéházak. 1935. 1060—77. lap. Ezek szerint Marsigli 1683-ban részt vett Bécs ostromában, ott török fogságba esett, megszabadulva I. Lipót ezredesnek nevezte ki és pihenőre Sopronba küldte. Valószínű-

leg azonban azért került ide, mert 1685-ben Lothringeni Károly itt készítette elő Budának a következő évre tervezett ostromát; a mai Kossow-házban lakott. Marsigli 1685-ben itt írta Bevida Asiatica címmel könyvét a kávé természetrajzáról és főzési módjáról, fogsága idején szerzett tapasztalatai alapján. Címének magyar fordítása: Az ázsiai ital. Ezzel a magyarországi kávéfőzésről írván, Marsigli elsőnek jelenik meg a kávé nagy bibliográfiájában.

Cs. E.

46. Az 1553-as soproni országgyűlésről

Sopronban köztudomás szerint öt ízben volt országgyűlés. Ezek közül gazdag irodalma van az 1681-esnek (Zsilinszky Mihály és Payr Sándor külön füzetei, mások munkáiban is gazdag utalások), az 1622-es és 1625-ös években tartott országgyűlésekről is bőven olvashatunk Payr és mások munkáiban, az 1634/5-ösről ép-

pen ebben a rovatban kaptak felvilágosítást az érdeklődők. Hátra volna, hogy a legkorábbiról, az 1553-asról is kapjanak azok adatokat, akik vendégeikkel ismertetik a város történetét, melyben kétségkívül jelentős esemény lehetett ez az országgyűlés is.

Több idegenvezető

47. Hogyan folyt az 1553-as soproni országgyűlés?

Valóban kevés szó esik a Sopronban tartott első országgyűlésről, aminek az oka az, hogy eléggé kevés jelentősége volt. A pestis miatt Pozsony helyett itt tartották. Payr Sándor (A soproni ev. egyházközség története. 1917. 83—84. lap) szerint április 9-től május 19-ig gyűléseztek az ország nagyjai, míg az uralkodó, I. Ferdinánd, április 21-től a végéig időzött Sopronban (Géva: Itinerar Kaiser Ferdinands. 245. lap). Türk Dániel lőcsei jegyző naplójából valamelyes részleteket is megtudhatunk (Századok. 1871. 19—20. lap). A király megérkezve Sopronban trónusra ült, balján Miksa, a későbbi király és másik fia, Károly, állt, röviden beszélt és csak kevesekkel fogott kezet. Az országgyűlés a szomszédos monostorban folyt, tehát a volt bencés székházban, az előterjesztések nem sokat tartalmaztak. A király mentegetődzött, hogy az 1552-re ígért török-ellenes hadjárat elmaradt; hazafiasságra intette a rendeket és segílyt kért. A királyi előterjesztés Temesvár, Drégely, Veszprém és Szolnok eleste miatt a rendeket vádolta meg, azok felzúdultak, hogy az idegen vezérek okozták e várak török kézre jutását, hiszen nemegy magyar család fia odaveszett. A főrendeket felkérték, tudják meg a királytól, békével vagy háborúval akarja-e az országnak még megmaradt csekély részét fenntartani, a felelethez képest adnak segílyt, felkelést, és támogatják a végvárat. Május 13-án a 3 ft-ra emelt segílyt tárgyalták.

Ugyanezen a napon jelentős esemény is történt. A király olyan törvénycikk elfogadását kívánta, amely megtiltja a nyomdászoknak és könyvárusoknak a püspökök által helyben nem hagyott könyvek árusítását. A rendek erre nem álltak rá azzal a megokolással, hogy birtokaikon tudtukkal ilyesmi nem történik. A törvénycikk a protestáns szellemű

könyvek ellen irányult, az erélyes fellépés mégis általában a cenzúra irányában mutatkozó tiltakozásnak tekinthető.

Sérelmezték a városok, hogy nem hívták meg képviselőiket; Ferdinánd erre azt válaszolta, hogy nem tudja, kin múlt ez; jól tették azok, akik hívás nélkül is elküldték képviselőiket.

Payr említett könyve harmadkéből hivatkozik a naplóra, más forrásból említi, hogy a humanista Oláh Miklós érsek is jelen volt, akinek rokonai birtokolták Lándzsér várát. Ez akkoriban zálogjogon Ausztriához tartozott, ennek visszaváltásával is foglalkozott az országgyűlés, továbbá általában vallási kérdésekkel; Ferdinánd ugyanis a protestánsok ellen óhajtott volna törvényeket, de a rendek elodázták.

A városnak elég sok pénzébe került az idegenforgalom, húst és bort kellett a vendégeknek szolgáltatni és szépészeti szempontból a templomhoz vagy kolostorhoz tapadó bódékat leromboltatni.

Sopron azért nem járt mégsem rosszul, mert a város kezére jutott az eddigi egyházi vagyon nagy részének kezelése (Bán: Sopron újkori egyháztörténete 22. 23. lap). A város nem győzött papjaira eleget panaszkodni, hogy eladósodtak, házaikat, szőleiket veszni hagyják. A papok viszont az országgyűlésen fordultak Ferdinándhoz, de panaszuk nemcsak a város, hanem a győri püspök ellen is irányult, hogy saját szerzeményeikről legalább is maguk dönthessenek végrendeletikben, mit is a király biztosított, aki egyébként nem volt a város pártján. Az országgyűlés ideje alatt maga is látta, hogy a templomok épülete és berendezése rossz karban van, és így meghagyta, hogy po. a volt bencés templom ablakait javítsák ki a kolostor vagyonából, ami 3546 színes üveggel meg is történt (Bán i. m. 34. lap).

Cs. E.

Sopron népművelését szolgálják a

Soproni Hazafias Népfront

rendezvényei:

Kultúrelőadások

Hangversenyek

Kiállítások

*Látogassa ezeket és segítse ezzel is
a szocialista kultúrprogramot!*

Az üdülónegyed bejáratánál várja az

Ady Endre Kultúrház

* SOPRON, ADY U. 10. — Telefon: 17-34

*

* **Tanfolyamok:**

* **szabás-varrás, nyelvoktatás**

*

* **Tudományos ismeretterjesztő előadások**

* a havi műsorplakát szerint

*

* **Minden kedden és szerdán mozielőadás,**

* **minden vasárnap filmmatiné**

*

* **Minden vasárnap táncest**

*

Büfé és eszpresszó a Soproni Vendéglátóipari Vállalat kezelésében

Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA

Sopron, Kőszegi út

IGÉNYES
BEL- ÉS KÜLFÖLDI
VÁSÁRLÓK
SZÁLLÍTÓJA

Soproni
Gépipari és Finommechanikai Vállalat

Sopron, Mátyás király utca 5 — Telefon: 10-37

Mindennemű **lakatosmunka vállalása**

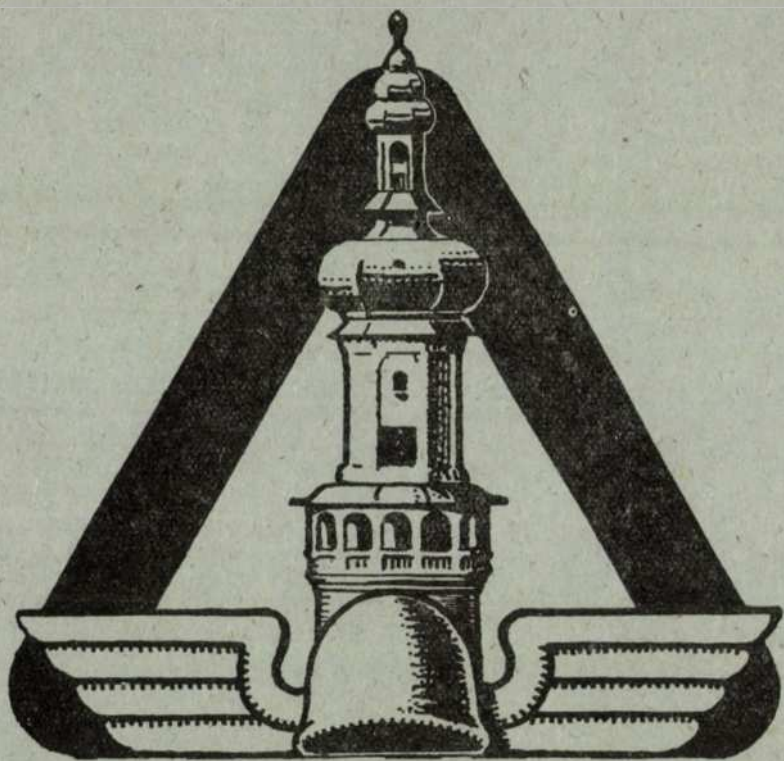
Faipari és egyéb **megmunkáló gépek** gyártása

AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása

HŰTŐGÉPEK garanciális javítása

OLLÓK, KÉSEK köszörülése. — ÓRÁK javítása jótállással

*Városunk lakosságának
ruházati igényét kielégítik*

a Győr-Sopron megyei

Ruházati

Kiskereskedelmi Vállalat

SOPRONI SZAKBOLTJAI

Közkedvelt

a

**SOPRONI
SÖRGYÁR**

készítménye

A kiváló

Világos

Sör

Barna

Sör

Kinizsi

Sör

A SOPRONI

ÉLELMISZEREKISKERESKEDELMI VÁLLALAT

fűszer, csemege, édesség

dohány,

tej és hús boltjai

*a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára
állnak*

**SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET**

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA

Ötvös utca 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárak, kisgépek, védőszerk
műtrágya stb.- A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók,
permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Központi telep és iroda:

Kossuth Lajos útca 5 — Telefon: 10-58 és 10-59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 — Telefon: 17-29

VÁLLAL:

*kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos, szobafestő, mázoló, címfestő,
dukkozó, üvegező, üvegsíszoló, kályhás, parkettás*

munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz

S O P R O N

Vitnyédi u. 13

Telefon: 12-73

**Asztalos, festő, mázoló, játék, kárpitos,
javító, iparművész** részlegeivel

a lakosság szükségleteinek kielégítésére
a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálósobát, kombináltsekreényt, rekamiét, sezlont,
konyhabútort

és mindenemű egyéb lakberendezési tárgyat,
egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben
és ízléses kivitelben

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást
és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden
alkalomra nagy választékban kaphatók

a Soproni Kiskereskedelmi Vállalat üzleteiben

SOPRONI

HÚSIPARI VÁLLALAT

S O P R O N

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói

jóminőségű hentesáru

készítésével

járulnak hozzá

az élelmiszeripar fejlődéséhez

Hátulsó utca 2—4. szám alatt

*a húsipar húsüzletében naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban*

Soproni kisiparosok *1963-ban*

Danis Dezső

cukrász

Kolostor u. 9. — Telefon: 10-31

Gecseg Jenő

kelmefestő és vegytisztító

Lenin krt 21 — Telefon: 18-80

Hirschler Rezső

üveges, tükörkészítés, üvegesizolás, homályosítás

Lenin krt 39 (Ikvahíd)

Hoffer Ferencné

cukrász

Lenin krt 86 — Telefon: 22-49

Hoffmann Ödön

cukrász

Lenin krt 4 — Telefon: 24-81

Horváth László

kárpitos

Színház u. 1 — Telefon: 14-87

a lakosság szolgálatában

HORVÁTH — SCHWERÁK

órás

vésnök

Lenin körút 25 (alapítva 1888)

KARNER KÁROLY

szobafestő és mázoló-mester

Rákóczi u. 39 — Telefon: 11-85

KERCSMÁR JENŐ

rádió- és televízió-szerelő

Újteleki u. 6 — Telefon: 17-16

LOVASS JÓZSEFNÉ

hölgyfodrász

Ógabonater 2-4 (autóbusz végállomás) Tel.: 11-89

MOZSOLITS JENŐNÉ

női fodrász

Templom u. 5 — Telefon: 10-32

RAJKAI FERENC

kárpitós

Lenin körút 40 — Telefon: 14-89

Soproni

PAMUTIPAR

Sopron,

Selmeci utca 15—17

szám

Telefonszám:

20-90

PAMUTSZÖVŐGYÁR

E L Z E T T

V A S Á R U G Y Á R

Z Á R G Y Á R

S O P R O N

Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,

AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,

ÉPÜLETVASALÁSOK

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába“ motor, futómű,
kapesolóművek
Csepel 130–300 futómű és esörlőművek

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A TAKARÉKBETÉT KAMATOZIK,
BÁRMIKOR, MINDEN ELŐZETES FELMONDÁS NÉLKÜL
FELVEHETŐ!

BŐVEBB FELVILÁGOSÍTÁST AD AZ

ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR FIÓKJA

SOPRON, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

KÉVÉS PÉNZÉRT SOKAT NYERHET! LOTTÓZZON – TOTÓZZON

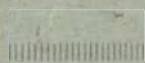
a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában

SOPRON, Hátsókapu 8

Fémlemezipari Művek

SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE

Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

Termékei: *Különféle tűárak — Kárpitos díszszegek*

Cipőkarikák — Fűzőszemek

Bőrszegecsek

Lövői Késgyár

Termékei: *Háztartási kések — Zsebkések*

Ipari kések — Mezőgazdasági gépkések

Különféle kéziszerszámok

SOPRONI
RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi u. 6

13 ÉVES MŰKÖDÉSE ALATT

GYÁRTMÁNYAIVAL:

NŐI-, LEÁNYKA- ÉS BABY-RUHÁIVAL

A BEL- ÉS KÜLFÖLDI IGÉNYEKET

EGYARÁNT KIELÉGÍTI

Saját laboratórium

Saját tervezés

TEMPÓ

GYORSSZOLGÁLAT

SOPRON, Lenin krt 30 - Telefon: 17-12

Vállalja az időt, fáradságot igénylő munkákat:
csomagszállítás, expressz küldemények feladása, beszerzési megbízások,
virágok, ill. koszorúk beszerzése és szállítása, tűzelő behordása,
fafűrészelés, szénrostálás, földmunkák elvégzése.
Padlás, pince lemtalanítás, takarítás, ablaktisztítás, mosás, vasalás
és egyéb háztartási munkák.

Begyűjti a javítandó tárgyakat és a Soproni Kézipari Szövetkezettel
kijavíttatva rövid időn belül visszaszállítja.

A CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT keretében megbízható, hozzáértő
nevelőket biztosít gyermekek felügyeletére, amíg a szülők lakásuktól
távol vannak.

Beteg családtagok ápolására megbízható, szakképzett
betegápolókat biztosít.

Beadványainak elkészítésére, hivatalok sürgős munkáinak
elvégzésére taxi gépiró szolgálat

TEMPÓ GYORSSZOLGÁLAT

Mindenféle

lakatos, bádogos munkát, javítást és szolgáltatást a lakosság felé,
valamint galvanizálási munkát vállal

a **Soproni**
Fém-tömegcikk
KTSZ

Sopron, Rákóczi u. 37 — Telefonszám: 23-39

SOPRONI
Járműgyártó
SZÖVETKEZET

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27 — Telefon: 17-26

—
SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

LENIN KÖRÜT 90 — Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrúruk készítése, javítása

—
MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

BOTOND UTCA 10 — Telefon: 23-25

Megbízható, gyors, biztos-szerviz

—
BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

RÁKÓCZI UTCA 27

Kézikoosi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás,
autókarosszéria készítés

Soproni Ásvány- és Szikvízüzem

Sopron, Május 1 tér 54

Készít:

Szikvizet

Üdítőitalokat: BAMBI — CITROM — MEGGY

és a keresletnek megfelelően bármely gyümölesszörpből
elállított üdítőitalt

Forgalomba hozza:

a szénsavval telített

balfi lithiumos ásványvizet (gyógyvíz)

K A P I T A T Ó K: a Soproni Szálloda — és Vendéglátó Vállalat, valamint
a Soproni Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat összes üzemegységeiben

Tisztaság:
fél egészség

*Saját egészsége érdekében látogassa
a több káddal bővített, hőlégfürdővel
központi fűtéssel
korszerűsített*

**v á r o s i
f ü r d ő t**

F ü r d ő v á l l a l a t

Soproni

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

korszerűsített,

higiénikus

termeiben

gondos

és

figyelmes kiszolgálás

A
SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT
MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1 — Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek — Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakból

— Szolgáltató részlege

Lenin körút 94 — Telefon: 21-79

Szemfelszedés — Himzés — Előnyomás
Nylonharisnya átkötés

M i n ő s é g i m u n k á v a l!

TAKARÉKOSKODJUNK

a g á z z a l

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

a G Á Z M Ū H Ő Z

Táncsics Mihály utca 12 — Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással várja kedves vendégeit

Ü Z E M E I :

PANNÓNIA ÉTTEREM, FEHÉRTEREM:

a város reprezentatív vendéglátó üzeme

BISZTRÓ:

a város központjában hideg ételek választékával, reggelizési lehetőséggel, cukrászati készítményekkel és presszófeketével

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM-, GYÖNGYVIRÁG-, CIKLÁMEN-, PÖTTYÖS

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

BOROSTYÁN CUKRÁSZDA:

a Május 1. tér és Batsányi utca sarkán

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Sütemény- és fagylaltkülönlegességek,

üdítő italok nagy választékban!

Látogassa meg üzemeinket!

Győr-Sopron megye

Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Aradi vértanúk útja 22. Telefon: 11-48

MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

PANNONHALMA MONOSTOR

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállás biztosítás:

turistaszálláson — fizetővendéglátó helyeken

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8

Soproni turistaszállás, Fenezei utca 4

Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8

Soproni turistatábor és camping sátoztáborral

Váris

Szállásigények idejében bejelentendők az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

DULATEX

SOPRONI TELEPE

SOPRON, BAROSS ÚT 24. SZÁM

Gyapjuszövetek
Takarók
Műszaki szövetek
Bútorszövetek
Szőnyegek

Liszt Ferenc Művelődési Ház

SOPRON, LISZT FERENC UTCA 1. — TELEFON: 27-55

**a soproni kultúrélet
központja!**

Ismeretterjesztő előadások,
hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok
Orosz, angol- és német nyelvtanfolyam
Szabás-varrás tanfolyam

Balettiskola — Színjátészó csoport — Bábcsoport — Kézimunka- és rajzsakkörök
Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok — Liszt Ferenc klub — Ifjúsági társalgó

É. M. **Soproni**
Épületasztalosipari Vállalat

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

GYÁRT:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

GYÁRTELEP:

SOPRON, TERV U. 2

Telefon: 17-55, 10-70

SEGÍTSD

Sopron városképének külső szépségét,
az utcák tisztaságát!

TÁMOGASD

a Köztisztasági Vállalat fontos
munkáját

Ne szemetelj az utcán!

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ KISIPARI SZÖVETKEZET**

v á l l a l :

Rádió javítást,

Gyermekkocsi javítást,

Bádogos, vízszereleési,

Lakatos, esztergályos, géplakatos,

Villanyszerelő, motortekereselő

m u n k á k a t

Sopron, Ógabona tér 16

***Vásárolja
finomáru készítményeinket!***

---

*fonott kalács, briós, sajtrúd,
túróstáska, diós- és mákoskifli stb.*

SOPRONI SÜTŐIPARI VÁLLALAT

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatskai.

Lokalhistorische Quartalschrift.

Inhalt

- Csemegi, Josef:** Wann wurde der Kapitelsaal des gewesenen Franciskanerklosters in Ödenburg erbaut?
- Molnár, Josef:** Stadtgeschichte in gedrängter Form
- Mollay, Karl:** Katzenstein. Feudale Anarchie und Hussiten in der Umgebung von Ödenburg (1440—1465)
- Szigeti, Kilian:** Mittelalterliche Kodexfragmente mit Notenschrift im Ödenburger Stadtarchiv
- Bóna, Stefan:** Germanisches Gräberfeld aus dem 6. Jahrhundert in Heligenstein (Hegykő). III. Teil
- Kovács, Josef:** Die „Anna“ des Dichters Julius Juhász am Theater in Ödenburg
- Csatskai, André:** Das Pester Hochwasser im Jahre 1838 und die Stadt Ödenburg
- Vizkelety, Andreas:** Das Stammbuch des Ödenburger Studenten Michael Weiss
- Házi, Eugen:** Die älteste deutschsprachige Urkunde aus Ödenburg
- Kelényi, Franz:** Das Schulwesen von Schrippen (Fertőszéplak) im Jahre 1873
- Simkovics, Julius:** Die Ödenburger Jahre des Dichters Géza Gyóni
- László, Ernst:** Ödenburger Kur gegen die Viehseuche
- Csatskai, André:** Ein fragliches Konzert des Knaben Liszt in Arad
- László, Ernst:** Ein aus Ödenburg gebürtiger Naturforscher aus der ersten Hälfte des 19. Jhs.
- Jahresbericht des Franz Liszt Museums für 1962
- Faller, Eugen:** Jahresbericht des Zentral-Bergbaumuseums in Ödenburg für 1962
- Csatskai, André:** Der Graphiker Josef Divéky
- Wer war Marsigli?
- Vom Soproner Landtag im Jahre 1553

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratokat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkített szedést szaggatott aláhúzással jelezzék (a ritkítást csak szavaknál eszközöljék).

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket: (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrektúrában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja. (A korhű helyesírást is pontosan jelöljük a kéziratokban.)

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félevenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekkszámamlaszám: egyéni 61.280, közületi 61.066

(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett számlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a kiadónál rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztőség, Sopron, Városi Tanács

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

ARA: 16,— Ft

INDEX: 25.915

SOPRONI SZEMLE

XVII. ÉVFOLYAM

1963.

3. SZÁM

**KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA**

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBIÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÜLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULÁY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Kölkedő István</i> : Soproni bérmozgalmak az 1905—1907-es orosz forradalom idején	193
<i>Kelényi Ferenc</i> : Péterfy Sándor	203
<i>Csapody István</i> : A Sopron megyei „Nagyerdő” története	217
<i>Füredi Oszkár</i> : A soproni Orsolya tér újjászületése	227

Helytörténeti adattár

<i>Horváth Zoltán</i> : „Kommunista” vádlott 1850-ben	233
<i>Firbás Oszkár</i> : A Sopron megyei erdők helyzete II. József korában	236
<i>Csatkai Endre</i> : Kétszáz éves közkert Sopronban	241
<i>Czobor László</i> : Az első munkásábrázolás a soproni színpadon (1873)	249
<i>Domonkos Ottó</i> : A soproni magyar szíjgyártók és csiszárok történetéhez	255
<i>Házi Jenő</i> : Turnhofer Tamás ősei	261
<i>Monori Erzsébet</i> : Új adatok Sopron magyar színészetéhez 1841-ig	267
<i>Faller Jenő</i> : Jegyzetek a soproni „Deákkúti vármegye” történetéhez	270
<i>Péczeley Piroska</i> : Soproni vonatkozású diákversek a keszthelyi Helikon könyvtárban	278
<i>Fried István</i> : Rummy Károly György soproni vonatkozású gyűjteménye	282
<i>Klafszyk Henrik</i> : Zupancic Miklós Károly	285

Terjedelem: 8,8 (A/5) ív 34 szövegközti ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre — 63.41608 Győr-Sopronmegyei Nyomda, Győr

Soproni bérmozgalmak az 1905—1907-es orosz forradalom idején

Írta: Kölkedi István

A századforduló után egyre erősödött a szociáldemokrata párt Sopronban, is. 1903-ban két sztrájkot is kirobbantottak a szervezett munkások, sőt 1904-ben is mutatkozott némi mozgolódás. Azt várná az ember, hogy 1905-ben az orosz forradalom kitörése nyomán Sopronban is, éppúgy mint az ország többi részén egymást érik a bérmozgalmak s ezek velejárói, a sztrájkok.

E tekintetben, úgy látszik, mégsem volt elég erős a szociális mozgalom. Valószínűleg ennek az volt az oka, amit a rendőrség is feltételezett:

„... bár a város területén lakó munkások érzelmeik tekintetében a szocialista tanok felé hajlanak, nagyobb arányú mozgalmat azonban szervezkedésük tökéletlensége miatt nem indítottak...” (Soproni Állami Levéltár, 529/rk/1906.).

A rendőrség itt idézett jelentése a sztrájkokról a következőket mondja:

„Stricke-mozgalmak városunk területén 1905 évben észlelhetők nem voltak, kisebb terjedelmű munkabeszüntetések bérdifferenciák miatt voltak ugyan, azonban az iparhatóság előtt történt tárgyalás folytán úgy a munkaadók és az alkalmazottak közt létrejött megállapodással a munkabeszüntetés végetért.”

Valóban kis terjedelmű munkabeszüntetésekről lehetett csak szó, mert sem arra, hogy melyik szakmákban, vagy műhelyekben, sem arra, hogy mikor voltak ezek a sztrájkok, semmiféle egyéb nyom nem maradt fenn. Holott Magyarországon a kereskedelemügyi miniszter jelentése szerint 1905-ben 325 sztrájk fordult elő, s ebben majdnem 40 000 munkás vett részt, kiesett 800 000 munkanap és közel 3 millió forint munkabér veszett el (Soproni Napló, 1907. január 27.).

Annál is inkább feltűnő az adatok hiánya, mert arató-sztrájkokról olvashatunk a „Sopron” című lapban. Zichy Jakab gróf birtokán hagyták abba a munkát az aratók, mert a vállalkozó ehetetlen táplálékot adott nekik. A csendőrség közbelépése, — négy aratót elfogott — szüntette meg a sztrájkot („SOPRON”, 1905. július 28.).

Amennyiben volt is sztrájk a városban, azért sem lehetett jelentős, mert a kereskedelmi miniszter körrendeletet adott ki a sztrájkok és a munkából való kizárások megfigyelésére. Statisztikai lapokat nyomtattak, s ezekkel regisztrálták a sztrájkokat. 1905-ből pedig nem került elő még eddig ilyen statisztikai lap.

1906

Lehetséges az is, hogy a soproni munkásokat nem rázták fel eléggé az orosz forradalom 1905. évi eseményei. Hatása inkább csak az 1905. év végére juthatott el hozzájuk, mert mi más magyarázhatná meg, hogy 1906-ban ugrás-

szerűen emelkedik a sztrájkok száma. Az 1906. évi megmozdulásokat az is elősegíthette, hogy ekkor már az egyes szakszervezetek nemcsak helyi szakegyletek voltak, hanem csatlakoztak az országos szervezetekhez, s onnét kaptak ösztönzést a bérharcok megvívására.

„Sopron sz. kir. városa területén szocialisztikus irányú munkásmozgalmak a központból kiindult izgatások következtében az 1906-ik évben egyes munkásosztályoknál, különösen a szervezkedett munkásoknál ugyan észlelhetők voltak és mindinkább észlelhető volt, hogy a város területén tartózkodó munkások meglehetősen nagy része érzelmeik tekintetében nagyon is a szocialista tanok felé hajlanak, azonban nagyobb arányú mozgalmat az egyes ipari szakszervezeteknél előfordult sztrájkok kivételével, amely sztrájkoknak szervezkedésük tökéletlensége következtében rövid idő alatt eleje vétetett — nem indítottak és szorosan véve szociális forrongások és zavarások az elmúlt évben elő nem fordultak...” (13315/906/rk.).

A jelentés 5 sztrájról és 2 bérharcról ad számot. A sztrájkokban a famunkások, illetve asztalosok, a szabómunkások, a kovácssegédek, a kőművesek és a kőfaragók vettek részt, rajtuk kívül még a nyomdászok is sztrájkoltak, de erről a rendőri jelentés nem tesz említést. A bognársegédek és a csizmadiaségédek sztrájk nélkül kiharcolták követeléseiket.

A bérharcot az asztalosok kezdték el februárban. Müller György Kis utcai asztalosmester egy osztrák munkást fogadott fel, amiért a többiek elégedetlenkedtek.

„... Van elég magyar munkás is, nem illő tehát, hogy az itthon kínálkozó keresetet is külföldi munkásnak juttassák...” (Soproni Napló, 1906. február 11.) — vélték a munkások és azt követelték Müllertől, hogy az osztrák munkást bocsássa el. A mester azonban nem engedett, ezért a Müllernél dolgozó hat segéd sztrájkba lépett február 6-án. Ezt az elhatározásukat még aznap bejelentették a rendőrkapitányságnak és az alkalmat egyszerre megragadták, hogy sorsukon javítsanak. Tizenegy pontból álló követeléssel léptek fel az említett indokok kívül és ehhez a követeléshez csatlakoztak a többi asztalossegédek is.

Követeléseik a következők voltak: „1. Napi 10 órai munkaidő. 2. A legcsekélyebb napibér 2 korona 80 fillér legyen. 3. Hogy azok, akik máris 2 korona 80 fillér bért élveznek 20 % béremelésben részesítendőek. 4. A darabszámos munka eltörrendő. 5. A különórákban való dolgozás esti 6—9 óráig 50 %-al, 9 órán túl pedig 100 %-os pótlékkal díjaztassék. 6. A műhelyen kívül való munkálkodásnál a városban 20 %, a városon kívül pedig 50 % pótlék nyujtassék. 7. A bizalmi rendszer elismerése és szakegyleti munkaközvetítés igénybevétele. 8. Tisztességes bánásmód, műhely tisztán tartása és a házban való élmezés eltörzése. 9. Május hó 1-je munkásünnepnapnak elismertessék. 10. Vasárnapi munkaszünet betartása. 11. A mozgalomban résztvett munkás 3 hónapon belül el nem bocsájtható” (13315/906/rk.).

Ezek a követelések már elárulják, hogy nem a soproni asztalosmunkások állították össze őket. Minden bizonnyal a famunkások szakszervezetének központja nyújtott hozzá segítséget, s a bérharc mindenképpen kitört volna, csak a véletlen, Müller cselekedete, gyorsította meg a bérharc elkezdését.

Müller György egyedül nem mert, de nem is akart a 11 pontból álló követelésről dönteni. Hajlandónak mutatkozott az utolsó három pontot teljesíteni: május 1, vasárnapi munkaszünet, és a mozgalomban résztvettekre vonatkozó kitételeket. Ennyi azonban a munkásoknak nem volt elég. Erre Müller elbocsátotta a munkásokat.

Egyeztető tárgyalásokra került sor. Érdekessége az egyeztető tárgyalásnak,

hogy az egyeztető bizottság tagjai a különböző szakszervezetek helyi vezetőiből kerültek ki. Ackerler Károly a kőművesek, Ferenczy János pedig a cipészek szakszervezetében tevékenykedett.

Az egyeztető tárgyalások nem vezettek először eredményre, később sikerült a megegyezés. A munkások a minimális bérré és a bizalmi rendszer elismerésére vonatkozó követelésüket elejtették. A fizetéseket 1907. március 1-ig 10 százalékkal, azután pedig 20 százalékkal emelik, ez minden munkásra vonatkozik, a város területén, de műhelyen kívül dolgozók, ha hat napnál többről van szó, 20 százalék pótlékot kapnak, vidéken pedig 40 százalékos pótlék jár nekik. A többi pontot változatlanul elfogadták a mesterek.

A sztrájkra vonatkozólag az elmondottakon kívül még annyit tudunk, hogy a sztrájk hat napon át tartott és 40 munkás vett benne részt. A kiegyezés előtt 1 munkaadót (Müller Györgyöt) 8 napon át 6 alkalmazottja bojkottálta. A bojkott jelentette a sztrájk kezdetét.

A szabómunkások sztrájkja követte márciusban az asztalosokét. A szabók már nem vártak semmiféle adandó alkalomra, hanem az asztalosok példáját követve benyújtották munkaadóikhoz követeléseiket. A beadványt 78 segéd írta alá. Tizenhat pontban állapították meg követeléseiket és bejelentették azt is, ha a mesterek március 25-ig azokat nem teljesítik, március 26-án abbahagyják a munkát.

A követeléseikben 11 órás munkanapot, 2 korona 60 fillértől 4 korona 20 fillérig terjedő bért kívántak, ezen belül a szakma minden munkájának díjszabását megállapították, a különórákért másfélszeres bért, este 10 óra után a bér kétszeresét követelték, a kellékeket a munkaadó biztosítsa, a becsületes munkaelosztást is felvetik. A beadvány további része politikai jellegű: a vasárnapi munkaszünet, május elseje, tiszta és egészséges lakás, a mozgalomban résztvevők el nem bocsátása, a szervezett munkások alkalmazása, a műhelyrend kiügyesítése.

Az első egyezkedési tárgyalásnál nem tudtak eredményt elérni, ezért a darabszám dolgozó szabómunkások március 26-án reggel, a hetibéresek pedig délután abbahagyták a munkát. A sztrájkanyagát a Palatinusban ütötték fel. A sztrájkolók naponta kétszer, reggel 9 órakor és délután 3-kor beszéltek meg a nap eseményeit a naponként újraválasztott sztrájkbizottsági elnök vezetése mellett. A mesterek megkísérelték, hogy nyomást gyakoroljanak munkásaikra. Határozatot juttattak el hozzájuk, amelyben kijelentik, hogy ha a munkások 48 óra alatt az ismert feltételek mellett, — egyedül a 11 órás munkaidőt voltak hajlandók megengedni — munkába nem állnak, a sztrájkoló munkásokat egy éven belül nem fogadják vissza.

Több ízben is tartottak egyeztető tárgyalást, míg végre sikerült az egyezséget létrehozni. A munkaviszonyokra, a munkaidőre vonatkozó követeléseket elfogadták a mesterek, a béreket 10 százalékkal emelték, a túlóráknál 20, illetve este 10 óra után 40% pótlék fizetését vállalták. A külön munkálatokra vonatkozólag pedig a munkás és munkaadó egyezkedik szabadon.

A 6 napig tartó sztrájkban 69 szabómunkás vett részt. Több szabóiparost, akik a fenti megállapodást nem tartották be, munkásaik 14 napig bojkottálták. A soproni szabómunkásoknak 1872 után ez volt a legnagyobb munkabeszüntetésük.

Külön meg kell emlékeznünk a kovácsmunkások sztrájkjáról. Ezt a sztrájkot nem a szociáldemokrata szervezet irányította, hanem a keresztényszocialisták. Érdekes, hogy a keresztényszocialisták megtanulták és alkalmazták is azokat a módszereket, amelyeket a szociáldemokraták követtek. A sztrájk közvet-

len oka a kovácslegények sanyaru helyzete volt. Reggel 5 órától este 8-ig tartott a munkaidejük és mindezt heti 5 korona bért kaptak. A mesterek által nekik juttatott élelmezés pedig silány volt. A keresztényszocialista kovácssegédek követeléseai hasonlítanak a szociáldemokrata szakszervezetek követeléseihöz. Napi 10 óra munkaidő, 30—50 filléres órapénz a túlmunkánál. Házi étkeztetés helyett heti 4 korona reggeli- és vacsorapénz, munkaszünet vasárnaponként és ünnepnapokon. A nagyobb ünnepek előtti hétköznapi délután ugyancsak munkaszünet. Ebben is hasonlít a követelés a szociáldemokratákéhoz, csak éppen egyházi ünnepekre és nem a nemzetközi munkásünnepre vonatkozik.

A kovácsok bérmozgalma is az egyeztető tárgyalások útján került megoldásra. Mivel először itt sem sikerült megegyezésre jutni, 19. sztrájkba lépett. Négy közülük mindjárt munkába is állt, ezt csakhamar követte újabb öt. A sztrájk 8 napig tartott, ebben 12-en vettek részt. A megegyezés részben létrejött. A munkaidőt 10 és fél órában állapították meg, a túlóradíjakat 30—40 fillérré emelték. A kovácsmesterek közül azonban csak négy fogadta el a megegyezést, amíg Zalka, Reczetarits és Seywald kovácsmesterek visszatartották a követeléseket. Ezeket a mestereket a munkások 3 hétig bojkottálták.

A kőművesek is tavasszal sztrájkoltak. Sorsukon javítani akarván, 19 pontból álló követeléssel léptek fel a munkaadókkal szemben. Ez az első olyan bérkövetelés, ahol a munkások a napszámber helyett órabért akartak kapni. Minimális órabérnek 28—32 fillért követeltek, előírták, hogy a tanoncok száma a segédekének 10 százaléka lehet, az akkord eltörlését, kinti munkánál 25—50 százalékos pótlékot, a munkakörülmények javítását és a szokásos politikai követelményeket, bizalmi férfirendszer elismerését és a május 1-ének munkásünnepé nyilvánítását kívánták. A megegyezés szerint, amely több tárgyalás útján jött létre, kimondták, hogy a minimális napibér 2 korona 90 fillér, tehát az órabér bevezetését nem tudták kiharcolni. Az akkord nem kötelező, vidéki munkánál 20 % bértöbblet és vasúti költség a kívánságuk szerint.

A kőművesek sztrájkja 14 napig tartott és 164 munkás vett benne részt. A sztrájk időpontját pontosan nem lehetett megállapítani, minden bizonnyal április közepén lehetett, mert az alkudozásokról a soproni sajtó április közepe táján adott hírt. Érdekessége ennek a sztrájknak, hogy itt már nyíltan találkozunk a központ beleavatkozásával. A Nemzetőr 1906. április 13-i számában hírt ad arról, hogy Ackerler Károly elnökle alatt mintegy 350 kőműves értekezletet tartott, amelyen a pozsonyi és budapesti szakszervezetek egy-egy küldötte is részt vett. Az építőmunkások szakszervezete a fentebb említett követeléseket nemcsak Sopronra vonatkoztatta, hanem érvényüket Sopron megyére is kiterjesztette. Ezzel a mesterek esélyeit akarta csökkenteni. A megyei kőművesek közül tehát nem kaphattak segítséget. A mesterek azonban jó fogással éltek az egyezségek alatt. Igyekeztek — és ez sikerült is nekik — a munkásokkal a következőket megértetni:

„...hogy ha minden kívánságuk ezuttal nem teljesíthető, annak nem a munkaadók szűkkeblősége, zsugorisága az oka, hanem a viszonyok, amelyek az építés árának hirtelen való és tulságos fokú megdrágítását nem engedi meg...” (Soproni Napló, 1906. április 22.).

S mint a következő év bebizonyította, a főnökök zsugorisága volt mégis csak az igazi oka.

Az egyezés létrejötte után sem csillapodtak le a kedélyek, mert néhány tulajdonos nem tartotta azt be. Ezeket még néhány napig bojkottálták a kőművesek.

A soproni kőművesek sztrájkja nem volt hatástalan a megyére sem. A soproniakkal egyidőben a csornai kőművesmunkások is benyújtották követeléseiket a csornai mestereknek. Ezek azonban a tárgyalást nem akarták felvenni, ezért a munkások letették a szerszámot. A sztrájk azonban hamarosan és részben megszűnt, mert Klemens Antal teljesítette munkásainak kívánságát. Ezek a munkások tehát dolgozni kezdtek, a többiek is kénytelenek voltak követni a példát (Soproni Napló, 1906. április 22.).

A bognárok is áprilisban indultak bérharcba. Követeléseik közül a leglényegesebb a 10 órai munkaidő, 30—50 fillér túlóra pénz, az ünnepnap előtti hétköznapi délutánján munkaszünet. A megegyezés tárgyalások útján sikerült, a napi munkaidőt 11 órában a túlórapénzeket óránként 20—40 fillérben, a heti reggeli- és vacsorapénzt 3 korona 60 fillérben állapították meg. Az egyházi ünnepekre vonatkozólag is megállapodtak. Ezt a sztrájkot is a keresztényszocialisták vezették. Munkabeszüntetés nem volt.

A tavaszi sztrájkok közül meg kell említenünk a nyomdász-sztrájkot is. Ez egészen rövid ideig tartott. A Röttig-nyomda személyzete tette le a munkát, mert tarifakülönbözet mutatkozott. Valószínűleg abból adódott, hogy március elején kötöttek új megállapodást. A munkaadó és a munkások között azonban még a délelőtti folyamán sikerült a nézeteltérést elsimítani, így másnap reggel megkezdték a munkát (Nemzetőr, 1906. május 3.).

A nyár folyamán több sztrájkra 1906-ban nem került sor. Az ősz viszont újabb munkabérmozgalmakat hozott Sopronban. Ezek közül leghosszabban a kőfaragó segédek sztrájkja tartott. A kőfaragósegédek is jól választották meg a bérkövetelések benyújtásának idejét. Szeptember a legnagyobb munkaidő náluk, hiszen a megrendelések november elsejére szoktak történni, mert a siremlékeket halottak napjára állíttatják fel a rendelők.

A kőfaragósegédek 13 pontból álló követeléssel léptek fel. Ebben a munkaidő csökkentését, a fizetések rendezését, az akkord-munka beszüntetését, május elseje munkásünnepnek való elismerését követelték. Ezek, mint az eddigi bérmozgalmaknál láthattuk, szokványos követelések voltak természetesen a szakmának megfelelően kiigazítva. Követeléseik 9. pontja azonban sajátos szakmai probléma megoldását akarta elérni:

„9. Az alkalmazottak közül szeptember hó 1-től március 1-ig egy sem bocsátható el, munkahiány esetén az összes munkásoknak egy időben szünetelniük kell, ha a munkások egyike a fenti idő alatt elbocsájtatnék, ugyancsak 3 havi bér kifizetendő, ha pedig a mozgalomban résztvett munkás a téli időszakban munkával ellátva nem lenne, úgy a jelen esetben létrejött munkaszerződés érvénytelenné nyilvánítatik és a tavasszal újabb követelésekkel fognak fellépni.”

A munkások fenti követeléseik megadását a következő év április 1-től kérték. A munkaadók ugyancsak 14 pontban közölték válaszukat. A választ azonban a munkások sérelmesnek találták, erre a követelések azonnali teljesítését kívánták. A munkaadók megtagadták, és a műhelyek bezárásával fenyegetőztek. A munkások nem engedtek, ezért 1906. szeptember 5-én a munkásokat egytől-egyig elbocsátották. Ez az embertelenség annál is inkább szembetűnő, mert volt olyan kőfaragó-segéd is az elbocsátottak között, akit egy helyen töltött 40—50 évi szolgálati időért a kormány is kitüntetett (Soproni Napló, 1906. szeptember 6.).

A kőfaragósegédek kizárása, illetve sztrájkja a Mechle- és a Hild-féle kőfaragó-cégeket érintette. A Soproni Napló 1906. szeptember 30-i híradása szerint a Mechle-cég két hét után teljesítette a segédek követeléseit, a Hild-cég azonban

addig az időpontig nem. Végül is a munkaadók engedtek. A rendőrségi összefoglaló jelentés szerint (13315/906/rk) a sztrájk majdnem négy héten át tartott, míg végül a munkaadók elfogadták a munkások követeléseit és két munkás kivételével valamennyit visszavették a munkaadók. A kőfaragók sztrájkjában 18 munkás vett részt.

A munkabérmozgalmakra ugyancsak az őszi bizonyult a legkedvezőbbnek a csizmadia munkásoknál is. Ezért léptek fel ők is szeptember elején követeléseikkel. Ezeket 9 pontba foglalták össze. A cafrendszer helyett darabszámos munka életbe léptetését követelték, több bérosztályt állítottak fel, a szokásos politikai követelésekkel is előállottak. A munkabérmozgalmak eredménytelenségével végződött. Az ügyes munkások darabszámban dolgoztak, a gyengébbek heti bérért, de a darabszám ezeknél nem állapítható meg. A felmondás ideje 8 nap és csak vasárnap a munkabérfizetésekor történhet. A munkaidő reggel 6-tól déli 12 óráig, délután 1 órától fél óra megszakítással este 8-ig tart. Túlórázni szabad. Élelmezés címén hétköznap 60 fillért, vasárnap pedig 1 koronát fizet a munkaadó.

Az itt felsorolt sztrájkok, munkabérmegmozdulások voltak 1906-ban, szemmel láthatóan az oroszországi forradalom hatására Sopronban. Néhány jellegzetes vonását állapíthatjuk meg ezeknek a bérharcoknak. Feltűnő, hogy csak tavasszal és ősszel került rájuk sor. A tavasz és az ősz volt a legalkalmasabb a sztrájkok kezdésére. Az építkezéseket tavasszal kezdik a kőművesek, tavaszra csináltatnak új ruhát. Télen hordanak csizmát, halottak napjára állíttatnak sírkövet. Nekik tehát ez a főszezon.

Kezdték megtanulni tehát a munkások, hogy olyan időpontban lépjenek fel követeléseikkel, amikor a sztrájk a legnagyobb kárt jelenti a munkaadónak.

Érdekes vonása a soproni sztrájkmozgalmaknak, hogy kizárólag férfiak vettek benne részt. Érdekes jelenség az is, hogy a hét bérmozgalmából egy sem érintette a soproni gyáriparat. Az igaz, hogy nem volt valami nagy a soproni gyáripar, de ebben az időben már mégis dolgozott néhány gyár. Ezek munkásai azonban nem voltak eléggé szervezettek, a szakszervezetek az üzemi agitációra nem fektettek súlyt. Csupán a kézműipari szakszervezetek voltak igazán erősek, ezért tudtak csak ott bérmozgalmat kezdeményezni.

Maga a rendőri jelentés, amely az 1906-os soproni mozgalmakat összefoglalta, megállapította, hogy az egységes vezetés hiánya miatt nem értek el nagyobb eredményt, nem tudtak nagyobb tömegeket megmozgatni. Az év tavaszán, bár állandóan szó esett a szociáldemokrata pártokról, de lényegében helyi pártszervezet nem volt, csak egyes szociáldemokrata szakszervezetek működtek. A sztrájkok azonban már azt is megmutatják, hogy érik a párt megalakulásának a feltétele is. Az eddig külön-külön tevékenykedő szakszervezetek egységesen próbálkoznak a munkaadókkal egyezkedni. A szabók sztrájkjánál például a többi erős szakszervezet vezetője, képviselője is részt vesz az egyeztető bizottságban, mint a bizottság tagja.

Eppen ezért látta úgy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt országos vezetősége, hogy Sopronban is szükséges önálló pártvezetőséget alakítani, s így kapta meg az önálló titkárságot, függetlenített titkárral. Ennek a központosított vezetésnek meg is lett az eredménye, amely azonban csak 1907-ben jelentkezett.

Mielőtt rátérnénk az önálló titkárság megalakulása utáni idők taglalására, térjünk vissza még az 1906-os eseményekre.

A munkabeszüntetések következtében több sztrájkoló munkás ellen indítottak eljárást:

„... az 1906-ik évben bekövetkezett munkaszünetelések alkalmával a beérkezett feljelentések alapján az alul felsoroltak ellen a büntető eljárás, azért,

mert munkatársaikat fenyegetéssel igyekeztek szabad akaratuk érvényesítésében akadályozni, folyamatba tétetett, akik név és foglalkozás szerint a következők: Koller János, Januskai Károly, Bognár János, Markovits József, Pretsch András, Schambauer Ignác asztalos — Tóth János, Pintér Péter, Németh Márton kovács — Graf János, Strantz György, Schwartz Pál kőmives — Bierbaum Tófor kőfaragó segédek és Brand Tóbiás gyári munkás.

Ebből nevezettek bizonyítékok hiányában az ellenük emelt vád terhe alól felmentettek, míg ellenben Brand Tóbiás gyári munkás 23 éves, ev. vallásu, nőtlen állapotu, büntetett előéletű, sopronbánfalvi lakos, a vasáru-gyár részvénytársaság Sopron—Gráz volt alkalmazottja az 1884. évi XVII. tcz. 164. §-a alapján azért, mert munkatársait fenyegetéssel igyekezett arra bírni, hogy a munkát beszüntessék a Sopron városi I. foku iparhatóság részéről 200 korona pénzbüntetésben és pénzzel meg nem váltható 10 napi elzárásra ítéltetett, amely ítélet fellebbezés folytán a II. foku iparhatóság által 100 korona pénzbüntetésre és 5 napi elzárásra leszállított és ezen II. foku ítélet a kereskedelemügyi m. kir. minisztérium 78.747/906. sz. leiratá-
val egész terjedelmében jóváhagyatott." (13315/906/rk — Megjegyzés: a külön nem jelzett anyagok is ez iratban található.)

Brand Tóbiás esetéből is látszik, hogy a soproni gyáripari munkásság ebben az időben — talán éppen az aránylag kis létszámuk miatt — még nem érte el a politikai fejlettség és a szakmai szervezettség olyan fokát, amely komolyabb megmozdulásra, esetleg sztrájkharc vívására érett tette volna. A gyári munkások zöme a környező falvakból járt Sopronba dolgozni és az idegenből érkezett szakmunkásoknak hosszabb nevelőmunkája kellett ahhoz, hogy megértsék a gazdasági harc, a sztrájk célját. A szakmunkásokat pedig, mint már fentebb említettük, a szociáldemokrata párt sem segítette ebben az időben. Mert az egyes szociáldemokrata szakszervezetek, amelyeknek összessége adta névleg a szociáldemokrata pártot, a saját kis és nagyobb ügyeivel volt elfoglalva, s nem segítette a másik szakmák szervezkedését.

A soproni sztrájkok, amelyek az országos sztrájkok egyenes következményei voltak, ezek pedig az 1905/7-es orosz forradalom hatására lángoltak fel különös erővel, ugyancsak hatást fejtettek ki a környékre. Április elején Eszterháznak a hercegi palota tatarozáson dolgozó 30 kőmives lépett sztrájkba bérjavításért. A sztrájk ugyan csak egy napig tartott, de lehetetlen nem látni benne az ugyan-
ebben az időben érlelődő soproni kőmives-sztrájk hatását (Nemzetőr, 1906. április 4.).

Czinfalván a cukorgyárban ősszel, a cukorrépa szezon idején léptek sztrájkba béremelésért a munkások. Az üzem 7 napig állt és 141-en vettek részt a mozgalomban (Soproni Napló, 1906. okt. 21. és okt. 25., valamint az alispán 1906. évről szóló jelentése). A munkások napi két korona helyett 5 koronát követeltek. Ezt nem kapták meg, hanem külön jutalmat ígért a gyár mindazoknak, akik a szezont végigdolgozzák, mégpedig napibérük arányában 8—15 koronát. Egyébként a munkások, mint az alispán jelentése megjegyzi, 2000 korona munkabért veszítettek a 7 napos sztrájkjal.

A munkássztrájkok nyomán a mezőgazdasági és földmunkások is egyre jobban megértik, hogy összefogással harcolhatnak igazukért. Áprilisban csongrádi kubikusokat szerződtek a Rába-toroki Répce árapasztó munkálataihoz. A 72 kubikos megérkezett, de nyomban ott is hagyta a munkahelyet, mert nem olyanok voltak a munkakörülmények, mint amilyent a szerződés megjelölt (Nemzetőr, 1906. április 25.). Salamonfán pedig az uradalmi cselédek léptek ősszel

sztrájkba, mert egy öreg cselédet a bérlő el akart bocsátani. Fellépésükre visszavették az elbocsátott öregembert (Soproni Napló, 1906. okt. 28.).

1907

Most már áttérhetünk az 1907-es év eseményeire. Mint már fentebb említettük 1906 őszén megalakult Sopronban is az önálló szociáldemokrata titkárság. Ennek legfontosabb feladatai közé tartozott, hogy az egyes szakmák harcait irányítsa és szervezze a szociáldemokrata pártot.

Az önálló titkárság tevékenysége eredményesnek mutatkozott, legalább is, ami a mozgalmak számát illeti.

„A bérharcok az előző évekhez képest sokkal nagyobb méreteket öltöttek ugy számuknál, mint kiterjedésüknél fogva, mert míg az előző években csak elszórtan egy-két iparág munkásai léptek bérharcba, addig ez évben a bérharcok majd az összes szakmabeli iparmunkások részéről és jóval nagyobb számban fordultak elő” (A polgármester 1907. évi jelentéséből).

De nemcsak a sztrájkok számában, hanem minőségében is állt be változás. Alighogy megkezdődött az év, nagyszabású sztrájk bolygatta fel a város nyugalmát. Ezúttal nem valamelyik szakma hagyta abba a munkát, hanem egy gyár — mindössze néhány éves — volt kénytelen leállni. A Welles-Schwitzer és társai gumikötőgyár 160 munkása közül 142 hagyta ott a gépeket. Itt nem egyszerűen munkabérjavításról volt szó, hanem a gyárvezető egy intézkedése kényszerítette a munkásokat sztrájkra.

A sztrájk előtt az volt a munkarend, hogy a szövők tisztítás nélkül adták át a munkát, a gyár vezetősége a kész anyag tisztítására külön munkásokat alkalmazott, akiknek a bérét az érintett szövöktől arányosan levonta. Ez a munkarend két éve volt már érvényben, a gyár vezetői azonban elégedetlenek voltak vele, mert szerintük, a szövők így hanyagabb munkát végeznek. Schwitzer Zsigmond igazgató ezért úgy határozott, hogy a szövők saját maguk kötelesek a tisztítást is elvégezni, így az áru átvételénél a hiányokat rögtön leigazolhatják és kötelezhetik a munkást a javítások elvégzésére.

Ennek a rendelkezésnek az egyik munkás, név szerint Wagner Gyula ellenezte, kifogásolta a gyárban uralkodó tarthatatlan állapotokat, amire a gyár vezetősége Wagnert azonnali hatállyal elbocsátotta. A munkásnak sem volt mindegy, hiszen a fizetést a megszótt áru hossza alapján kapták, s nekik munkakiesést jelentett a tisztogatás. Még akkor is jobban jártak, ha — mint a gyár vezetői úgy is tették — a tisztogatásra beállított munkás bérét az érdekeltektől levonták.

Az elkeseredés nagy volt és Wagner elbocsátása kirobbantotta a munkáság ellenállását. Január 16-án délután 152-en sztrájkba léptek.

Az iparhatóság tárgyalásokat kezdett a békés megegyezésre. A munkások is gyűlést tartottak, amelyen 145-en vettek részt. A gyűlés előadója „Wajdits Béla foglalkozás nélküli könyvkötősegéd” volt. E kifejezést az iparhatóságot képviselő rendőrbiztos használta a jelentésében (667/rk/1907). Wajdits volt a múlt év vége felé felállított szociáldemokrata titkárság függetlenített titkára. A szociáldemokrata párt közbelépése mindjárt új szint adott a sztrájkknak.

A mozgalom lényegében spontánul tört ki, ezt mutatja az is, hogy nem a szokásos módon állították össze a követeléseket, valami kapkodás látszik rajtuk.

A sztrájk időközben kizárássá módosult, mert a gyártulajdonos nem volt hajlandó tárgyalásokba kezdeni addig a munkásokkal, míg azok a munkát fel nem veszik. Mivel pedig a munkások erre nem voltak kaphatók, a gyárigazgató

kizárta a sztrájkoló munkásokat, munkakönyveiket és hátralékos fizetésüket letétbe helyezte az iparhatóságnál.

A munkások értekezlete ennek ellenére megállapodott a követelésekben. Ez mindössze négy pontból állott: 1. a korábban alkalmazott munkarend visszaállítása, 2. május 1 munkásünnepnek való elismerése, 3. szabad szervezkedés, 4. a kizárt munkások visszavétele a gyárba. Megalakították a 8 tagú bizottságot is, de Schwitzer nem volt hajlandó ezután sem tárgyalni (667/rk/907).

A sztrájkanyagát a Korona szállóban ütötték fel (Nemzetőr, 1907. január 16.). A tulajdonossal tárgyalni akaró delegáció összetétele jelentős változást mutat. A férfiak mellett nők is azonos számban találhatók meg benne: Wagner Gyula, Günther József, Köppl József, Grossner Eduard, Ackerler Katarina, Deucher Teréz, Lagler Teréz és Dreisinger Louise. A békéltető bizottságban ugyancsak három férfi és három nő vett részt.

Ez az első eset, amikor soproni sztrájkban egyáltalán részt vesz nő is, amellyel vezetésében szerephez jut. Ackerler Katarina pedig, egyébként is politikus családból származhatott, mert az előző évi kőműves sztrájk vezetésében Ackerler József nevével találkozunk.

A nők megjelenése a munkásmozgalomban az egyik új vonás, a másik pedig az, hogy a közvéleményt is a sztrájkolóknak mellé igyekeznek állítani. A párttitkárság nyílt levelet nyomtatott magyar és német nyelven és ezeket csztogatta a város közepén. A röplaposztásban Wajdits Béla személyesen is részt vett. Tőle kobozta el a rendőr január 18-án a Várkerületen a rendőrségi iratok között fennmaradt nyílt levelet, amely így hangzik:

„Nyílt levél a városi képviselőtestület, a polgármester, a Sopron és vidéke munkásaihoz a soproni gummigyári munkások és munkásnők ügyében.

A Welles-, Schwytzer és társai soproni gummigyár munkásait és munkásnőit kizárták. Azt a száraz kenyeret, melyet eddig nekik nyújtottak, azt is elvették. Miért? Azért, mert felemelték az emberszeretet — a legszebb emberi erény — szent eszméjét és szolidaritást vállaltak egyik munkatársukért, kinek bátorsága volt a tarthatatlan állapotokra a gyár vezetősége előtt rámutatni. Sopron város képviselői és hatóságai! Meddig fogjátok még tűrni, hogy olyan egyének, kik az államtól és a várostól óriási összeget kapnak, mint subventiót — a város gyermekeit és anyáit ily alávaló módon kizsákmányolják? Meddig fogjátok még tűrni, hogy ezen külföldiek, kik a százezreket kizárólagosan külföldön pazarolják el — saját hazánkfiáit ilyen alávaló módon kizsákmányolják? Tudjátok-e mit keresnek e dolgozó szorgalmas munkások és munkásnők? Egy férfi munkás átlagosan 90 kr.-t keres naponként, egy női munkásnak hallatlan éhbért fizetnek, 40—50—60 kr.-t naponként, fiatal, zsenge gyermekeknek — és ezeket nagyon szeretik a gyárakban, 6—7 koronát fizetnek... 14 napra.

Meddig akarjátok tehát nézni, mint esnek áldozatul a munkásosztály — a társadalom e legértékesebb osztályának — gyermekei és anyái a legkülönfélébb be'ességeknél? Százazrekre rug azoknak a száma, kik évenként tönkremennek azért, hogy szaporítják egyesek millióit. Egyedül a múlt évben 80.000 embert ragadott ki a tüdővész az élők sorából, kik majdnem mind a munkásosztályból kerültek ki. *Ezen változtatni kell!* A képviselők kötelessége megvédeni a dolgozók érdekeit! A hatóság kötelessége a magyar munkásosztályt megvédeni egyes idegenek önkénye ellen. Sopron és vidéke Polgárai! Protestáljatok energikusan ezen galád eljárás ellen! Harcoljatok velünk, mert nem tudjátok, nem-e fanyarodnak rá gyermekeitek és nőitek arra, hogy ők is gyárba menjenek. Senki ne vállaljon munkát a gummigyárban egész addig, míg az igazgatóság a munkások csekély követelményeit ki nem elégíti.

A soproni összmunkásság.”

(643/rk/907 — Készült Alfred Romwalter, Sopron, 907. 6612.)

A nyílt levélen kívül falragaszokat is készítettek magyar és német nyelven. Ezen a kizárt munkások és munkásnők nevében kérték a város lakosait, hogy

gyermeküket ne engedjék addig a gyárba dolgozni, míg a követeléseket a gyár vezetősége nem teljesíti. A munkásokat is felszólították, hogy ne menjenek dolgozni (965/rk/907 — Készült: Alfred Romwalter, Sopron, 907 — 6611.).

A nyílt levelet nemcsak utcán osztogatták, hanem postán is küldték különböző címekre, minden bizonnyal a város vezetőinek és a képviselőtestület tagjainak.

A sztrájk kezdeti lendülete azonban nem tartott sokáig. Napról napra többen jelentkeztek munkára, s új dolgozókat is alkalmazott a gyár.

Ezúttal találunk először nyomtatott statisztikai ívet a sztrájkok nyilvántartására. Ebből tudjuk meg a sztrájkolók számának csökkenését. A kérdőív 8. pontja a sztrájkoló munkások számát tünteti fel. Eszerint

1907. január 15-től 16-ig	48 férfi	84 nő
1907. január 17-től 18-ig	44 férfi	60 nő
1907. január 19-től 20-ig	40 férfi	35 nő
1907. január 21-től 22-ig	35 férfi	20 nő
1907. január 22-től 23-ig	5 férfi	10 nő

sztrájkolt; a legutolsókat nem vették vissza a munkába. A sztrájkoló munkások legnagyobb száma tehát 48 férfi és 84 nő volt, több tehát a nő, s a végleg kizártak között is kétszer annyi a nő mint a férfi. Ez annál is inkább feltűnő, mert a gyár nődolgozói nem voltak kétszer annyian, mint a férfiak, mindössze 11-gyel voltak többen a férfiaknál. A munkaviszály előtt 79 férfi és 90 nő állt a gumigyárban alkalmazásban. Ebből az adatból viszont azt is megállapíthatjuk, hogy míg a férfiaknak 60—65 százaléka sztrájkolt, a nőknek több, mint 90 százaléka.

A sztrájk január 22-én ért véget. A gyár vezetősége a külföldi munkásokat nem vette vissza, mert szerinte ezek voltak a sztrájk szervezői, Günther József Morvaországból származott Sopronba, míg Köppl (Köppel?) Lajos Helvétiaiból (Svájc) került a gumigyárba (667/rk/907). A gyár vezetősége nem vette vissza az Ágfalva, Bánfalva, Somfalva községekből bejáró dolgozókat sem.

A sztrájk eredménytelenül végződött, egyetlen követelést sem teljesített Schwitzer Zsigmond, a gyár igazgatója, s ezen még az sem változtatott, hogy a cég piestingi (Ausztria) gyáranak munkásai szolidaritást vállaltak a soproniakkal és kijelentették, hogy ha a gyár vezetősége nem teljesíti a soproni munkások követeléseit, ők is sztrájkba lépnek. Nem adott döntő fordulatot az ügynek ez a kiállítás, hanem a soproni munkások voltak kénytelenek engedni. Az egész ügy folytatásaként Wajdits Béla párttitkár ellen igazató tartalmú röpiratok terjesztése miatt hatósági eljárást indítottak, két munkás ellen pedig erőszakoskodás miatt emeltek vádat (Soproni Napló, 1907. január 20. és január 24.).

Folytatjuk.

PÉTERFY SÁNDOR

Írta: Kelényi Ferenc

Ötven évvel ezelőtt, 1913. augusztus 10-én hunyt el pándorfalui magányában Péterfy Sándor, a magyar „Tanítók Atyja”. Hamvait Budapestre szállították, s augusztus 14-én a Kerepesi-temetőben a főváros adományozta diszszírhelyen, Szinnyey József sírja mellé temették el.

Péterfy Sándor öregkori arcképe

Nem volt akkor magyar tanító, aki nem ismerte volna nevét. Az iskolákon gyászlobogók lengtek, s az ország minden részéből a küldöttségek százai képviselték a pedagógus társadalmat a temetésen.

Minek köszönhette Péterfy Sándor óriási népszerűségét? Mi tette őt a 19. század második felének s a századfordulónak egyik legismertebb pedagógus vezér-egyéniiségévé?

A legelső társadalmi rétegből indult el pályáján, és rendkívül sok küszködés után tanítói, majd tanítóképző intézeti tanári oklevelet szerzett. Ifjúkorának pietista, filantropista hatásai mélyen belevésődtek lelkébe, sőt bizonyos életszakaszában tevékenysége kibontakozásának is korlátokat szabtak.

Gyakorlati pedagógiai munkásságát a maga korában épp úgy nagyra értékelték, mint gondosan és szakértelemmel szerkesztett tankönyveit vagy nevelés-történeti értekezéseit, monográfiáit.

Tevékenységének akkor legértékesebbnek tartott területe azonban a magyar tanítóság szociális szervezése volt. Már fiatal tanító korában elhatározta, hogy életének minden szabad óráját kartársai tűrhetetlenül sanyarú helyzetének megváltoztatása érdekében használja fel. Szervező munkája nyomán az 1870-es évek táján igen erőteljesen indult meg hazánkban a tanítóság egyleti élete, s az egyetemes tanítógyűlések előkészítése, lebonyolítása terén kifejtett tevékenysége nevét egycsapásra országszerte ismertté tette.

A legnépszerűbb tanügyi lapokban: a Népi tanítók Lapjában, a Magyar Tanügyiben, a Népi nevelők Lapjában (két évig szerkesztője is volt) és a Néptanítók Ismerettárában a cikkek százait írta a „tanító-nyomorúság” megszüntetése, a magyar tanügy, a pedagógiai közélet fejlesztése, a különösen nehéz helyzetbe jutott tanítókon és hozzátartozóikon való segítség érdekében.

Önzellen törekvéseit Eötvös József is nagyra értékelte, s az ő kívánságára Péterfy a közoktatásügyi tanács népművelési szakosztályában is hallathatta szavát.

A második egyetemes tanítógyűlés naplójának szerkesztéséért kapott 200 forint tiszteletdíj felajánlásával indította el — a tanítóság önszegélyezésének jegyében — azt a mozgalmat, amelynek eredményeként 1875-ben létrejött az Eötvös-alap. A tanítóság áldozatkészsége s a társadalom széles rétegeinek mozgósítása nyomán csakhamar jelentős összeget sikerült összegyűjteni, s a kamatokból sok elesett tanító, ill. hozzátartozó sorsán enyhíteni.

Péterfy a pedagógus jóléti intézmények egész sorát szerette volna megteremteni az Eötvös-alap segítségével. Sok-sok kudarc, kiábrándító huzavona ellenére 1899. november 19-én végre megnyílt a budapesti Tanítók Háza a VIII. kerületi Szentkirályi utca 47. szám alatt, majd 1904. szeptember 30-án a kolozsvári Tanítók Háza. Mindkét épületben a legnehezebb körülmények közt élő, nagycsaládos tanítók egyetemi, főiskolai tanulmányokat folytató gyermekei kaptak hajlékot.

A fáradságot nem ismerő, lázas tevékenység fokról fokra felörölte Péterfy erejét, egészségét. 1896-ban tanítónőképző intézeti és az országos rajztanárképző akadémián betöltött pedagógia szakos tanári állásából nyugalomba vonult ugyan, de a „Magyarországi Központi Fröbel-nőegyesület” felkérésére még 6 éven át igazgatta az V. kerületi „gyermekkertészni képzőintézet”-et.

Bár élete utolsó 10 évét visszavonultságban töltötte, a pedagógus közélet kérdései továbbra is élénken érdekelték.

Olyan korban élt, amikor a magyarányú gazdasági fejlődés egyre égetőbb feladatként sürgette a népoktatás széleskörű kibontakoztatását, ehhez azonban a kedvezőtlen politikai és társadalmi légkör nem teremtette meg a szükséges feltételeket. Péterfy jól látta, hogy a népoktatási törvény végrehajtását nemcsak a dolgozó néprétegek nyomorúságos helyzete teszi lehetetlenné, hanem a kultusz-tárca szűgyenletes szűkmarkúsága meg az a tény is, hogy az egyházi iskolafenn-tartók — jogaik késhegyig menő védelmezése mellett — vállalt kötelezettségeiknek nem tesznek eleget. Világnézetének korlátai azonban már eleve megakadályozták abban, hogy megalakulásuk nélkül küzdjön a helyesen felismert célokért,

illetőleg az elérésük útjában álló akadályok ellen. Idealista világszemléletéből eredően nemcsak hirdette, hanem őszintén hitte is, hogy a pedagógus társadalom szellemi és anyagi jólétének biztosítása az egyetlen járható útja a magyar köznevelés feudál-kapitalista posványából való kilábolásnak. Ha pályájának bizonyos szakaszaiban látta is a dialektikus összefüggéseket, világszemléletének béklyói kizárólag a pedagógus-szervezkedés területére s az emberbaráti célok szolgálatára szűkítették le tevékenységét.

A „szabadító magyar tanító” szerepét kívánta vállalni, a forradalmárok tisztán látása, bátorsága nélkül azonban „csak” a „Tanítók Atyja” lett. A tanítóké s tágabb értelemben a magyar pedagógusoké, akik valóban atyjukként tisztelték önzetlenségéért, érdekeik fáradhatatlan szolgálatáért.

Élete utolsó szakaszában azonban egyre világosabban látta, hogy az önsegelezés eszméjének megvalósítása egymagában vajmi kevésbé képes a „tanítónyomorúság” felszámolására, s hogy az Eötvös-alap juttatásai is csak alamizsnát jelentenek a legelesettebbek számára. A „pándorfalui remete” utolsó levelei ezt a felismerést tükrözik, s ez magyarázza utolsó éveinek rezignáltságát is.

Halálának ötvenedik évfordulóján áldozunk méltó tisztelettel Péterfy emlékének, a magyar népoktatás ügye lelkes harcosának, az önzetlen emberbarátnak. És idézzük föl ez embertelen kor döbbenetes köznevelési helyzetének képét, hogy méginkább értékelni tudjuk köznevelésünk jelenét és egyre biztatóbb perspektíváit.

NEMESCSÓTÓL SOPRONIG*

Nemescsóban, ebben az isten háta mögötti kis Kőszeg melletti faluban még pár évtizede is büszkén használták az emberek nevük előtt a „nemes” megjelölést. Itt úgyszólván mindenki „nemes” volt, a néhány holdas kisparaszt épp úgy, mint a foltozó varga vagy a szatócs. A családok féltve őrizték nemesi kutyabőrüket, vagy ha az már rég elkallódott, legalább sűrűn hivatkoztak rá.

Pedig két-három évszázada is alig emelkedtek már ebben a községben tornácós nemesi kúriák; hétszilvafás, bocskoros nemesekként túrták a sovány földet, a vályogból vert apró házak zsuppfödél alatt lapultak meg. Ezelőtt 300 évvel mindössze 170—180-an éltek a faluban, ma sem emelkedik a lélekszám 500 fölé.

Az ellenreformáció időszakában mégis nevezetes helységgé lett ez a kis Vas megyei község, úgyhogy a törvényhozás is foglalkozott vele. Ugyanis az 1681. évi soproni országgyűlés a megyénkénti 2—2 artikulásis hely közül Vas megyében az egyiknek Nemescsó községet jelölte meg (a másik Nemesdömölk volt) az evangélikusok számára.

Egy teljes évszázadon át, egészen II. József uralkodásáig, a megye nyugati és déli részéből Nemescsóba jártak az evangélikusok templomba. Különösen a nagyobb ünnepekre sereglett össze itt sok ember, úgyhogy nemcsak a templomban, hanem még két kis imaházban is — külön magyar, német és vend nyelven — folyt az igehirdetés.

Jó felkészültségű, külföldi egyetemeken tanult prédikátorok működtek a faluban. Közülük különösen kiemelkedik *Sartorius (Szabó) János* alakja, aki *Halléban Francke Agost Hermann* tanítványa volt, s hazánkban — *Bárány Györggyel* és *Bél Mátyással* együtt — a pietista eszmék legbuzgóbb hirdetője lett.

Halléban Francke nevelőintézetének magva a paplak egyik szobájában megnyitott népiskola volt. Sartorius is követte mesterének példáját a szegényes

* Az alábbiakban a szerző *Péterfy Sándor* című monográfiájának soproni vonatkozású első fejezete következik (Szerk.).

ittthoni viszonyok adta keretek között. 1729—1756-ig, tehát 27 esztendeig működött Nemescsóban, s ezalatt a *népiskola* mellett *latin iskola* felállításáról, sőt *alumneum* és *árvaház* létesítéséről is gondoskodott. Ez az 1730 tájt alapított árvaház — az evangélikusok első ilyen célú magyarországi intézménye — adott indítékot a *kőszegi árvaház* 1741-ben történt felállítására, mely *hazánk első városi árvaháza*.

Sartorius tiszteletre méltó iskolaalapító és emberbaráti törekvéseit utódai nem karolták fel. A protestánsok vallásszabadságának szélesedésével fokról fokra csökkent Nemescsó jelentősége, úgyhogy az 1790-ben leégett latin iskola pótlásáról sem gondoskodtak többé.

Ebben a faluban született 1841. augusztus 5-én *Péterfy Sándor*.

A nemescsói evangélikus gyülekezet keresztelési anyakönyve II. kötetének 118. lapján, 10. sorszám alatt (1841. év) szó szerint az alábbi bejegyzések olvashatók:

„Születés Napja. Augustus 5^{kén}

Keresztelés Napja. Augustus 5^{kén}.

Kereszteltetett Neve. Sándor.

Szülék, Neveik, Polgári Sorsok és Lakhelyek. Atyja. Iffjabb Péterfi József NemesCsóban lakozó Agilis Öregjebb Péterfi Józsefnek Berger Katalin Feleségétől Született Fija. Anyja. Született Nemes Takáts Eörszébeth.

Kereszt Atyák és Anyák. Polgári Sorsok és Lakhelyek. 1./ Ns. Dávid Pál Ns. Csóban lakó Ruha Szabó és Felesége Ns. Kultsár Judith. 2./ Ns. Kajtár János Ns. Csóban lakozó Közbirtokos és a Felesége Született Ns. Helyésy Eszther. 3./ Nemes Horváth Dániel Nőtlen és Ns. Horváth Juliánna Leány Assz. Ns. Csóban lakozó Nemz. Horváth Sámuel Birtokos Urnak Nz. Hajas Thrésia Hitvesétől Született Magzatai. 4./ Iffjabb Boros István Agilis és a Felesége Ns. Kajtár Juliána Nemes-Csóban.

Keresztelő. Simonyi Hajas Károly Nes Csói Evang. Predikátor.”

Bánó Ádám nyugalmazott tanító, aki a századfordulótól kezdve évtizedeken át tanított a faluban, s jelenleg is ott él, *Péterfy* családi körülményeinek, gyermekkorának legjobb ismerője. Tőle és *Péterfy* számos megnyilatkozásából tudjuk, hogy a család — a nemesi származásra utaló „y” ellenére — nehéz anyagi körülmények között élt. Az apa pár hold sovány földön gazdálkodott, s bár sertésekkel és gabonával is kereskedett, a népes család eltartásáról csak igen szűkösen tudott gondoskodni. Akkoriban meglehetősen általános volt azon a vidéken, hogy a kisparasztkok Szombathelyen megrakodtak olcsó gabonával, s azt hosszas szekerezéssel a drágább győri piacon értékesítették. Valószínű, egy ilyen útja alkalmával ismerkedett meg a fiatal *Péterfy József* későbbi feleségével, a Szombathely közeléből, Meszlenből származó *Takáts Erzsébet*t. Házasságukból 13 gyermek született: 4 fiú és 9 leány. Volt tehát gond bőven a *Péterfy*-családban.

Miként testvérei, *Péterfy Sándor* is otthon, Nemescsóban végezte elemi iskolai tanulmányait. Az eszességével társai közül korán kitűnt gyermeket szülei a pár kilométerre levő *kőszegi* algimnáziumban taníttatták tovább. Bár ott is kitűnő eredményt ért el, a család nehéz anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy az algimnázium elvégzése után folytathassa tanulmányait. Különben élete végéig nagy-nagy nosztalgiával emlékezett vissza *Kőszegre*, arra a városra, amely őt, a szegény parasztfiút — mint egyik 1892-ben kelt levelében írja — „anyai keblére ölelte és iskolájában taníttatta.”¹

¹ 1892. december 13-án kelt levél *Hammer Gyula* *kőszegi* ev. tanítóhoz (*Hamar Gyula* ny. tanítóképző intézeti igazgató tulajdonában).

Kőszegi tanárai közül különösen *Beyer János* állt közel szívéhez. Neki árulta el legelőször, hogy a néptanítói pályára készül. Anyagi támogatást tőle sem remélhetett, de olyan tanácsot kapott szeretett tanárától, amely egész életpályáján önképzésének legfőbb ösztönzője lett. Bár Beyer valamennyi diákja közül legtöbbször tartotta az akkor 14 éves *Péterfyt*, mégis így szólt hozzá: „Fiam, ne hidd, hogy a néptanítói pályára akárki is alkalmas, különösen azt ne hidd, hogy választott pályádon üres fejjel boldogulhatsz, mert aki tanítani akar, annak előbb magának kell valamit tudni!”²

Péterfy megújított szülőháza Nemescsóban

Péterfy gyermekkorában még élénken élhetett a falu hajdani híre, intézményeinek az emléke. Ez annál is inkább valószínű, mert falubeli tanítója, *Zeberer Ágoston* rendkívül művelt pedagógus volt, *Zürichben* szerezte oklevelét, utóda, ill. beosztottja, *Bruck Henrik*, a híres zenész pedig később tanítóképző intézeti tanár lett. Nyilvánvaló, ők is élesztői és ápolói voltak a falu értékes hagyományainak, s falusi viszonylatban kiemelkedő pedagógiai munkásságuk nem maradt hatástalan *Péterfy* érzékeny lelkére.

A továbbtanulás útja az algimnázium elvégzése után tehát egyelőre elzáródott az ifjú előtt, de önképzését falujának két jőnevű tanítója nagyban elősegítette. Rövid ideig *Zeberer*, majd *Bruck Henrik* mellé állt be szülőfalujában „mesterinas”-nak, s szorgalmasan tanulmányozta a tőlük kapott könyveket.

Magyarországon akkoriban a „mesterinas”-ok alkalmazásával — elsősorban a nagylétszámú iskolákban — legtöbbször az öreg tanítók terhelésén próbáltak könnyíteni. A gyakran 150—200 gyermekkel bajlódó iskolamester mel-

² A soproni ev. tanítóképző intézet 1916/17. évi értesítőjében *Papp József* ny. igazgató: *Megemlékezés Péterfy Sándorról* című cikkében idézi (10. lap).

lett azonban ritkán végeztek rendszeres pedagógiai munkát, inkább csak a „mellékes” tennivalókat (fegyelmezés, adminisztráció, harangozás, kántori segédlet stb.) végeztették velük.

Péterfy a szerencsésebbek közé tartozott, mert nemcsak falujában volt módja műveltségének gyarapítására, hanem 1857-től kezdődően *Nagygeresden* is jóhírű iskolamester — *Németh Ferenc*³ — egyengette útját a tanítói pálya felé.

Több szempontból is lényeges különbség mutatkozott *Péterfy* nemescsói mesterinaskodása és nagygeresdi segédtanítószkodása között. Zeberer, ill. Bruck Henrik csupán a *lehetőséget* tudta megadni a 15 éves gyermekifjúnak, hogy egy éven át izlelgesse a kis falusi iskolában a pedagógus mesterséget — a tőlük kapott könyvek is a kedv-ébresztés célját szolgálták —, fizetést azonban természetesen nem biztosíthattak számára. Nagygeresden viszont már a 16 éves segédtanító évi 35 forint fizetést és teljes ellátást kapott. Nem mellékes annak a megállapítása sem, hogy ezt az összeget az *iskolafenntartó* gyülekezet folyósította *Péterfy*nek.

Gyakori esetnek számított ugyanis, hogy maga az előregedő tanító alkalmazott segédtanítót — a gyülekezet engedélye alapján — a rendkívül népes tanulószereggel való bajlódásának megkönnyítése érdekében. Sokszor éles viták előzték meg a segédtanító alkalmazását: a tanító az iskolafenntartó egyházközségre, az meg a tanítóra próbálta áthárítani az anyagi terheket.⁴

Tehát Nagygeresden, ahová a filiákból is sok gyermek járt az evangélikus iskolába, a *gyülekezet* alkalmazta *Péterfyt Németh Ferenc* mellett segédtanítónak. Persze nem is igen tehetett másként, mert akkoriban az iskolába járó gyermekek száma a faluban 200 körül mozgott, s kézenfekvő volt a kántori teendőkkal amúgy is erősen igénybe vett főtanító valamelyes tehermentesítése. Az állás végleges elnyerését, a tényleges pedagógiai munkában való aktív részvételt azonban itt ún. „tanító-képességi vizsga” eredményes letételéhez kötötték.

Ebben az időben Nagygeresden *Haubner Máté* volt evangélikus szuperintendens lelkészkedett, aki csak nemrég szabadult — a szabadságharc alatti bátor magatartása miatt — a Habsburgok kufsteini fogságából. A hazafias érzései miatt sok kálváriát megjárt művelt pap nagy hatással volt az ifjú *Péterfy*re. *Haubner* atyai szeretettel támogatta törekvéseit, és a vizsgára való felkészülésének előmozdítása céljából értékes könyvtárát is rendelkezésére bocsátotta.

Elsősorban *Palmer, Schütze, Fáy, Kellner* és *Edvi Illés* munkáit tanulmányozta szorgalmasan, s a képességi vizsgán elnöklő *Haubner* előlegezett bizalmát kitűnő szerepléssel hálálta meg.

Két évet töltött *Péterfy* segédtanítóként Nagygeresden, s ez az időszak rendkívül értékesnek számít látókörének bővülése, pályájára való felkészülése szempontjából.

Egyik életrajzírója, *Böngérfi János* — *Péterfy* személyes barátsága révén — sok érdekes adatot rögzített a „Tanítók Atyjá”-nak életéből. Nagygeresdi tartózkodásának egy említésre méltó epizódját is ő jegyezte föl. A történet szerint *Péterfy* principálisa, *Németh Ferenc* főtanító, egy alkalommal valamelyik

3 Kiemelkedő munkásságának elismeréseként az 1860-as évektől kezdődően a soproni tanfelügyelőségen *Ballagi Károly* mellett teljesített szolgálatot.

4 Lásd: *Kelényi Ferenc*: Fertőszéplaki iskolaügy 1873-ban (SSz, 1963. 2. sz.).

filiában végzett kántori teendőket, s a fiatal segédtanító magára maradt 206 gyermekkel az iskolában.

„... Az oktatás hevében belép Haubner, az iskolafelügyelő. A fiatal tanító tovább tanít s a felügyelő néma szemlélő marad. De az oktatás végén a gyermekesereg eltávozása után, kezet nyújt a lelkes fiatal tanítónak s buzdító szavak kíséretében elismerőleg nyilatkozik működéséről. Majd másnap Niemyer művével ajándékozza meg... Ennek tanulmányozása győzte meg őt arról, hogy egy hivatását méltóan betölteni óhajtó néptanítónak alaposan képzett s művelt egyénnek kell lennie.”⁵

Haubner egyébként más módon is egyengette Péterfy életútját. Nagygeresd egyik filiája volt *Sajtoskál*, ahol a *Rupprecht* földbirtokos család élt. Velük is megismertette pártfogoltját, sőt mikor a család egyik tagja, az akkor Győrben állomásozó *Rupprecht Henrik* tábornok nevelőt keresett gyermekei mellé, habozás nélkül a 17 éves Péterfyt ajánlotta neki, jóllehet fájt a szíve, hogy meg kell válnia a tehetséges fiatal segédtanítótól. Haubner úgy vélte, nem szabad elszalasztania az ifjúnak a jóval kedvezőbb anyagi lehetőséget, aztán meg az előkelő család pártfogása további életpályáján, iskoláztatását illetően is előbbre segítheti.

Ez az elképzelés azonban nem valósulhatott meg. Alig költözött át ugyanis Péterfy 1858 nyarán Győrbe, Rupprecht gyermekeihez, kiderült, hogy a tábornoknak 3 hónap múlva el kell foglalnia új állomáshelyét Lengyelországban. A család ugyan szívesen magával vitte volna a hamarosan megkedvelt nevelőt, ő azonban az igen kecsesítő honorárium kilátásba helyezése ellenére sem volt hajlandó elhagyni hazáját, lemondani arról a tervéről, hogy mielőbb magyar néptanító legyen. Rupprecht úgy látszik, nem neheztelt rá ajánlatának visszautasítása miatt, sőt távozása előtt a velük atyafiságban levő *Nagy János* répceszemerei földbirtokos gyermekei mellett szerzett számára új munkahelyet.

Papp József idézett Péterfy-életrajzában a győri nevelősködés rövid időszakáról ezt írja:

„Az előkelő család körében való néhány hónapi tartózkodás jótékony hatással volt az ifjúra, társadalmi műveltséget, megnyerő, udvarias modort sajátított el. Megismerkedett a győri evang. egyház fejlett tanügyi viszonyaival és az ott működő kiváló tanárokkal és tanítókkal.”⁶

Ezt a megállapítást azonban így, teljes egészében nem fogadhatjuk el, miután ismerjük Péterfynek erre az időszakra utaló megjegyzését, mely szerint „nevelő korában gyakran szellemi árvaságát” kellett tapasztalnia.⁷ Nem kétséges viszont, hogy Győrhöz való későbbi vonzódásában ezek a korábbi tapasztalatok is közrejátszottak.

Az 1859/60-as tanév elején Nagy János földbirtokosnak az ev. líceumban tanuló fiai nevelőjeként érkezett Péterfy Sopronba. Ekkor már elmúlt 18 esztendő. Sok-sok élettapasztalata mellett túl van már egy fájdalmas csalódáson, ugyanis 1859 nyarán egy szerény „rendes” tanítói állásra pályázott, de nem választották meg, mert *tanítói oklevelet* kértek tőle, s ő csak Nagygeresden szerzett *tanítói-képességi bizonyítványát* tudta bemutatni.

Már 16 éves kora óta saját keresetéből tartotta fenn magát, sőt időnként az otthoniakat is támogatta. Éppen ezért nem kis lelki vívódás előzte meg azt

5 *Pedagogiai Plutarch*, Budapest, 1887, I. kötet, 222. lap.

6 I. m. 10—11. lap.

7 *Böngérfi* idézi i. m. 222. lap.

az elhatározását, amely röviddel Sopronba érkezése után érlelődött meg benne. Végül is úgy döntött, hogy lemond nevelői tisztéről, s felvételét kéri a soproni ev. tanítóképző intézetbe.

Ez az iskola 1858. október 3-án nyitotta meg először kapuit. Létrehozásában a legfőbb érdem *Pálffy József*é, az intézet első igazgatójéé, aki az itthoni közöny láttán valósággal végigkoldulta Északnyugat-Európát, s külföldi pietista baráti körének támogatásával teremtette elő az önálló — a teológiától szétválasztott — soproni tanítóképző felállításához szükséges anyagi eszközöket. Korábban ugyanis — már 1829-től kezdődően — az ev. hittudományi főiskola keretei között indult meg Sopronban a tanítóképzés. Ez azonban majdnem egy negyed évszázadon át igen kezdetleges módon ment végbe: a teológia keretei közt egy tanár neveléstanra, a városi gyülekezet orgonistája meg zenére oktatta azokat a teológusokat, akik inkább a pedagógus pálya felé vonzódtak.

Éppen *Pálffy*nak, a volt nagygyeresdi lelkésznek a nevéhez fűződik — aki 1853 óta a teológia és a tanítóképző tanfolyam (seminarium) vezetője s egyzsersmind a gimnázium exhortátora és a soproni ev. gyülekezet magyar lelkésze volt — az akkori értelemben vett korszerű tanítóképző létrehozása. Szervező munkája nyomán lassanként jó felkészültségű, a nevelés elméleti és gyakorlati kérdéseiben egyaránt jártas pedagógus gárda sorakozott itt fel a modern tanítóképzés gondolata mellett, azonban kereken 5 esztendő múlt el, míg a Képezde utcában önálló épületben kezdhette meg az intézet működését.

Hogy képet alkothassunk az új iskola benépesedéséről, az alábbiakban idézzünk néhány sort *Papp József*nek az intézet 50 éves jubileuma alkalmával kiadott „A soproni evang. tanítóképző intézet története” című könyvéből:

„Az új intézet 1858. év október hó 4-én megkezdte működését.⁸ Létrejötté kiáltó szükség volt. Hangosan hirdeti ezt az a körülmény, hogy mindjárt az 1858/9., vagyis az első iskolai évben a felvett növendékek száma 54-re rúgott. Ezek két osztályra osztva nyertek oktatást. Az egyik osztályban voltak a rendes növendékek, az ú. n. »seminaristák«, a másik vagyis előkészítő osztályban a »praeparandisták«.

Mindkét osztályban kétéves tanfolyam volt tervezve, tehát 2 évi praeparandiai tanfolyam után 2 évi seminariumi tanfolyam. A második iskolai évben a seminaristák száma 27-ről 38-ra emelkedett, a praeparandistáké pedig 21 volt, összesen 59. A harmadik iskolai évben, 1860/61-ben a rendes növendékek száma 42, az előképzősöké 25, összesen 67.”⁹

Péterfy tehát — miután nevelői állásáról lemondott — ebben az intézetben jelentkezett felvételre 1859 őszén, hogy a lehetőséghez képest mielőbb rendes tanítói oklevelet szerezhessen. *Pálffy*, a volt nagygyeresdi lelkész szívesen fogadta a kitűnő ajánló levelekkel és tanító-képességi bizonyítvánnyal rendelkező volt nagygyeresdi segédtanítót.

A tanítóképzőnek a Soproni Állami Levéltárban található legrégebb felvételi naplójában akadunk rá *Péterfy* adataira. A vaskos kötet címe: „A soproni evang. egyházkerületi képezde anyakönyve 1854diktől kezdve 1882-ig”. Az 1854—1858 között felvett tanulók adatai után üres lapok következnek, majd az újjászervezett intézet új korszakát ez a cím jelzi:

„A képezde ujonani szervezése — s a képezdei épület megnyitásától kezdve Octob. 3: 1858”.

⁸ Az intézet ünnepélyes megnyitása október 3-án volt; az október 4-i dátum itt nyilván a tanítás megkezdésére utal.

⁹ I. m. 27. lap.

Népnevelők lapja.

A „Népnevelők pesti egyletének“ hivatalos közlönye.

Felelős szerkesztő: Péterfy Sándor.

Társzerkesztők: Lakits Vendel, Roth Vilmos és Sreter Lajos.

Megjelenik minden szombaton.

Előfizetési ár: Egész évre 4 fr. félfévre 2 fr. negyedévre 1 fr. Pályázatok és egyéb hirdetések petit soroként 10 kiral számoltatnak. Előfizetési pénzek postai utalvánnyal küldendők.

A lap szellemi részét illető küldemények Péterfy Sándorhoz Pest, Deák tér 3. sz.; előfizetési pénzek, reclamációk stb. a kiadóhoz intézendők. Kiadó: Aigner Lajos könyvtárna Pesten, Váci utca 18., nemzeti szálloda.

3. szám.

Pest, 1872. január 20.

VII. évfolyam.

A közoktatásügyi költségvetés tárgyalásához.

Ha vannak jelek, melyekből a jövőt olvasni lehetséges; ha van, mi biztosítékot nyújthat arra nézve, hogy a magyar állam az európai életképes államok sorából nem fog kitörülteni soha, hogy hivatásának az új korszakban ép úgy meg fog felelni, mint ama zivatáros multban, mely lételet adta: ugy e jelek, o biztosítékok közt a legfontosabb azon tény, miszerént a magyar törvényhozó testület, ha a népnevelésről van szó, feláll mint egy férfiu s mint egy test s egy lélek tette s határtalan áldozatra kész s az egyes tételeket is különös figyelemre méltatja.

Ezen határozat: „Tekintettel azon sokféle, nagyfontosságú és mellőzhetlen népnevelési kiadásokra, melyek szükségleteknél a miniszteri előterjesztésben is felsoroltatnak;

tekintettel arra is, hogy az ország törvényhozása az elemi oktatás, a népnevelés iránti köteleességét csak akkor teljesítheti, ha azon cél elérésére megkívántató összeg irányoztatik elő:

utasítatik a közoktatásügyi miniszter, hogy jövőre mind az iskolatanácsok, mind a tanfelügyelők által nyert és egyéb adatok alapján a népnevelési szükségletekre az e célnak kellőképp megfelelő és egy év folyamán át hasznosítható, részletezett összeget terjeszteszen a háj elé” — a magyar népnevelés történetében egy szép lapot képez, melyen Madarász József neve is fénylik.

Ezen határozat egyrészt szent kötelezettségének teljesítésére hívja fel a minisztert, másrészt biztosítja arról, hogy az ország a népnevelés ügyének emeléseért kész oly mérvben áldozatokat hozni, a mely mérvben áldozatokat hozni, a mely mérvben azt a miniszter értékesíteni képes. — Ily határozat a felelősség terhét súlyosbitja ugyan, de tette

A 81. számozott lapon 28-as sorszám alatt találjuk Péterfy felvételi adatait:

„Szám: 28

Felvetetés napja és esztendeje: Oct. 1. 1859.

Név: Péterfy Sándor

Vallás: ág. evang.

Szül. helye és esztendeje: Ns. Csoó Vas m. 1841

Atyja, annak polg. állása 's lakhelye: Péterfy József földmivelő Ns. Csoóban

Jegyzetek: *Bennlakó segéd*”.

Az igazgató Péterfyt ún. rendkívüli növendékként vette fel a tanítóképzőbe, ami azt jelentette, hogy képességi bizonyítványa és előzetes pedagógiai tevékenysége alapján nem kellett tanulmányait előről kezdenie, hanem *mindjárt az utolsó évfolyamba kerülhetett*. Itt kell helyesbítenünk azt a korábbi téves adatot, mely szerint Péterfy 3 éven át tanult a soproni tanítóképzőben.¹⁰

Az érett ifjú, aki nagy tudásszomját — mostoha életkörülményei folytán — serdülő kora óta eddig csak esetlegesen és csupán autodidakta-módon elégíthette ki, a soproni tanítóképzőben most már rendszeresen és céltudatosan készülhetett tanítói oklevelének megszerzésére.

Az adatai közt szereplő „*Bennlakó segéd*” megjegyzés arra utal, hogy Pálffy részben őt bízta meg az internátusban lakó tanulók felügyeletével. Így aztán szállásáért nem kellett fizetnie, étkezést is ingyen kapott az intézetben.

Érdemes megjegyeznünk, hogy az 1859/60-as tanév kezdetéig a növendékek a líceumi tápintézetben étkeztek. Pálffy fáradhatatlan munkássága nyomán, a gyűjtések eredményeként átmenetileg lehetővé vált, hogy a tanítóképzősök étkeztetését bent az intézetben oldják meg, tehát az *internátusi jelleg* a maga teljességében megvalósulhatott. Később azonban az adományok sajnálatosan gyérültek, így pusztán az alapítványok jövedelme nem volt elegendő a saját intézeti konyha fenntartására, úgyhogy 7 esztendő múlva ismét a líceumi tápintézetbe jártak étkezni a tanítóképzősök.¹¹

Péterfy otthonról nem remélhetett anyagi támogatást, így aztán rendkívül nagy kedvezménynek számított, hogy az igazgató ingyenes helyet biztosított részére az intézetben. A teljes évi díj ekkor 96 korona volt;¹² ilyen nagy összeget képtelen lett volna a legidősebb gyermekre áldozni a népes Péterfy-család. De erre nem is volt szükség, mert Pálfytól az ingyenes ellátás mellett még egyéb támogatást is kapott: ruházatot juttatott neki az intézet jómódú pártfogóitól és tanítványoktól szerzett számára a líceum növendékei köréből.

Példaadó szorgalommal látott hozzá Péterfy vállalt kötelezettségeinek teljesítéséhez. A tanítóképzőben csupán a neveléstudományi és zenei tárgyak óráin kellett részt vennie, s rendkívüli növendékként bejárhatott a líceum utolsó évfolyamának irodalomtörténeti, fizika- és kémia-óráira.

Tanítóképzős tanulmányainak második hónapjában az a megtiszteltetés érte, hogy Pálffy az *előkészítő* évfolyam néhány tárgyának a tanítását és az *intézet könyvtárának a kezelését* is rábízta.

Lázás aktivitása ellenére megijedt ettől a nagy bizalomtól, mert éreznie

10 Lásd Bánó Adám kéziratos Péterfy-életrajzát, melyet a szerző 1941. december 13-án, a Sárvarotól tartott tanítógyűlésen olvasott fel Péterfy születésének 100. évfordulójáról való megemlékezéséül.

11 Az iskolafenntartó dunántúli egyházkerület a teológia és a líceum mellett mindig mostohagyermekként kezelte a tanítóképzőt, úgyhogy ez az állapot a már régen korszerűtlenné vált öreg intézet bombatámadás általi pusztulásáig fennmaradt.

12 Papp József i. m. 96. lap.

kellett eddigi tanulmányainak hézagosságát. Saját feljegyzése szerint így sóhajtott fel:

„Most kell majd csak igazán éreznem, hogy alig tudok valamicskével többet tanítványaimnál. Uram Isten! Hát nekem az a végzetem, ami a templomépítő zsidó népé volt a fogság után, akik egyik kezüket a vakoló kanálon, a másikat a védő fegyveren tartották, hogy felépíthessék ellenségeik között új templomukat. Örökösen tanulnom kell tehát, hogy tanítói kötelességemnek eleget tehessek?”¹³

Egyébként az intézet könyvtára volt legkedvesebb tartózkodási helye. Mint maga mondja: „meglepte a könyvmoly-természet, a tudás-kórság”; olvasott, tanult éjjel-nappal mindent, ami kezébe akadt. Miként *Böngér*fi írja: „Az igazgató nem egy ízben éjfélkor zavarta őt ki a könyvtárból”.¹⁴

Tanárai kivétel nélkül szerették és nagyra értékelték. Legtöbbször természetesen Pálffy Józsefet becsülte, mégpedig nemcsak azért, mert neki köszönhette, hogy bejutott a tanítóképzőbe, hanem elsősorban azért, mert korán felismerte benne az európai látókörű pedagógust, a magyar tanítóképzés fáradhatatlan úttörőinek egyikét.

Már a fővárosban tanított, mikor az Eötvös alapította *Néptanítók Lapjának* 1868. június 11-i számában¹⁵ megjelent Pálffy: „A tanítóképezdekről” című dolgozata. Lelkes hangú levélben hívja fel még ez év nyarán a győri tanítók figyelmét erre a cikkre,¹⁶ s szó szerint is kiemeli Pálfynak a tanítóképzők nevelő tevékenységét sürgető megállapítását:

„Leendő tanítókat nem csupán oktatni, hanem és főképp nevelni kell, s ezt leginkább a jó példa által lehet, mert verba docent, sed exempla trahunt.”¹⁷

A közművelődés kiszélesítésének tennivalóit fejtegető levelében még egy Pálffy-idézet olvasható:

„Az államnak áll mindenek fölött kötelességében, a felől gondoskodni, hogy a nép, mely az államot képezi, minél műveltebb, értelmesebb és becsültebb legyen.”¹⁸

Midőn 1895-ben *Falvay Antallal* és *Luttenberger Ágosttal* együtt — az Alma Mater iránti „soha nem szünő hálaérettől indítva” — felhívást intézett az intézet volt növendékeihez „milleneumi alap létesítése tárgyában”,¹⁹ kegyelettel emlékezik meg Pálfyról, az iskola létrehozójáról, első igazgatójáról, aki az intézetet növendékei második otthonává tudta tenni.

Mert *Péterfy* valóban otthon érezte magát a soproni tanítóképzőben, ahová érett ifjúként, sok-sok hányattatás után, éppen Pálffy jóvoltából sikerült bejutnia. Mindkét keze tele volt ugyan munkával, hajnaltól késő éjszakáig szinte

13 *Papp József: Megemlékezés Péterfy Sándorról* című cikkében a 11. lapon idézi.

14 I. m. 71. lap.

15 *Néptanítók Lapja*, I. évfolyam, 19. szám, 290—294. lap.

16 A levél Péterfy szellemi öröksége egyik leghűségesebb gondozójának, néhai *Benedek Vince* volt győri iskolaigazgatónak hagyatékából *Dr. Kovácsics Sándor* egyetemi m. tanár jóvoltából került hozzám.

17 I. m. 291. lap.

18 I. m. 293. lap.

19 „Szándékunk — így szól a felhívás — oly alapot teremteni, mely — címével hazánk ezeréves fennállásának emlékével hozatván kapcsolatba — a soproni evang. tanítóképző-intézet javára tételnék le, s évről-évre történő gyűjtésekkel folyton gyarapítva, kamatai által ugyan azon czélt szolgálná, mint az intézet többi vagyona, nevezetesen: egyrészt az intézet fenntartását s esetleg továbbfejlesztését, másrészt a szegényebb sorsú növendékek segélyezését s a kitünő szorgalmúak megjutalmazását...” (*Papp József* i. m. 67—68. lap).

minden órára esett valamilyen tennivalója, az intézet falai mégis valami eddig nem tapasztalt, jóleső biztonságérzetet is jelentettek számára. Védeltségének kellemes érzete s a tudományokkal való mélyebb és rendszeresebb barátkozása azonban már egy rövid félév múltán hirtelen megszakadt. 1860 január végén az a megtiszteltetés érte, hogy a győri algimnáziumba küldték ki helyettesnek, egy elhunyt tanár pótlására.

Akkoriban szerte az országban igen gyér volt az utánpótlás szakképzett tanítóknál. A tanítóság felemás, gyakran döbbenetesen lealázó társadalmi helyzete épp úgy nem vonzotta erre a pályára az ifjakat, mint a silány javadalmasítás. Ezért sokszor megtörtént, hogy a még tanulmányaikat végző utolsó éves

Propaganda-képeslap a budapesti Tanítók Házáról

tanítónövendékeket küldték ki rövidebb-hosszabb időtartamú helyettesítésre. Legtöbben persze szívesen fogadták a megbízást, mert nemcsak kereseti lehetőséget jelentett ez számukra, hanem azt a kecsegtető kilátást is, hogy — megkedvelésük esetén — oklevelük megszerzése után véglegesen megválasztják őket.

Péterfy szívesebben maradt volna továbbra is az iskolában, de az intézet legkitűnőbb növendékeként nem háríthatta el Pálffy megtisztelő bizalmát, mellyel a jóhírű győri „kisgimnázium”-ba irányította.

Korábbi győri nevelősködése idején már megismerkedett a várossal, az ottani tanügyi viszonyokkal, sőt sok pedagógussal is. Ez az ismerős környezet nagyban hozzájárult a magával folyton elégedetlenkedő ifjú önbizalmának kellő megszilárdulásához. Iskolai munkája mellett sokat tanult és olvasott, úgyhogy a tanév befejeztével — megbízatásának eleget téve — jól felkészülten térhetett vissza Sopronba a *tanítóképesítő vizsgára*.

Az intézet anyakönyvének tanúsága szerint *Péterfy erkölcsé példás, szorgalma kitűnő, az egyes tárgyakban elért eredménye kivétel nélkül kitűnő, ill.*

dicséretes.²⁰ Ilyen jó bizonyítványt akkor az iskola egyetlen más növendéke sem kapott, tehát Péterfyt joggal emlegették az intézet legkiválóbb tanulójaként.

Pályigazgató mindjárt Sopronban is marasztalta: a dunántúli ev. tanítók hathetes nyári tanítóképző tanfolyamának egyik tanáraként. Aztán megint válaszut elé került. Győrről ugyanis — helyettes tanítóskodása idején — anynyira megkedvelték, hogy a sok pályázó közül (akik közt több tapasztalt Győr-környéki tanító is akadt) *egyhangúan őt választották meg rendes tanítónak*. Mivel azonban úgy érezte, hogy továbbképzése szempontjából többet jelent számára a Pály által felajánlott *tanítóképző intézeti segédtanári állás*, leköszönt a sokkal nagyobb javadalmazással járó győri állásról, és *egyelőre Sopronban maradt*.

Az 1860/61-es tanévben tehát a soproni tanítóképzőben tanított, mégpedig most már nemcsak az „előképzőben”, hanem a „képezdei osztályban” is. Szoros barátságot kötött *Bruck Henrikkel*, egykori nemescsói tanítójával, aki szintén ennek a tanévnek az elején került ide zenetanárnak és *Bakó Sámuellel*, aki ösztöndíjasként a szászországi waldenburgi tanítóképzőben végezte tanulmányait, s hazatérve ugyancsak itt kapott segédtanári állást. Mindkettőjük barátsága sokat jelentett Péterfy általános műveltsége hiányainak pótlása és látókörének bővülése szempontjából.

Hogy mennyire nem haszontalanul múlt el ez az esztendő, s hogy Péterfy valóban csak a tanulmányainak élt, azt bebizonyította még ebben az évben egy újabb vizsgáján: a dunántúli egyházkerületi képesítő bizottság előtt is, amely kitűnő minősítésű *képezdei tanári oklevelet* állított ki részére.

* * *

A Nemescsótól Sopronig megtett út a pedagógus pályára való felkészülés időszakának tekinthető Péterfy életében. Rögös, kanyargós életút volt ez, amely a munka sűrűjébe, a felnőttek világába gyerekkövel besodródott ifjút végül is a tudás fégyverével s a legnemesebb emberi tulajdonságokkal vértette föl. Korán megláttatta vele a néptanítói pálya magasztos feladatait, ugyanakkor közművelődésünk döbbenetes elmaradottságát, sivárságát is. Ezek a felismerések készítették arra, hogy a pedagógus hivatásában *a közösségért végzett önzetlen munkában* keresse a kulturális nyomorból kivezető utat, s ennek nélkülözhetetlen velejárójaként tekintette a pedagógus munkájának társadalmi elismerését, megbecsültetését, helyzetük gyökeres megjavításának sürgetését.

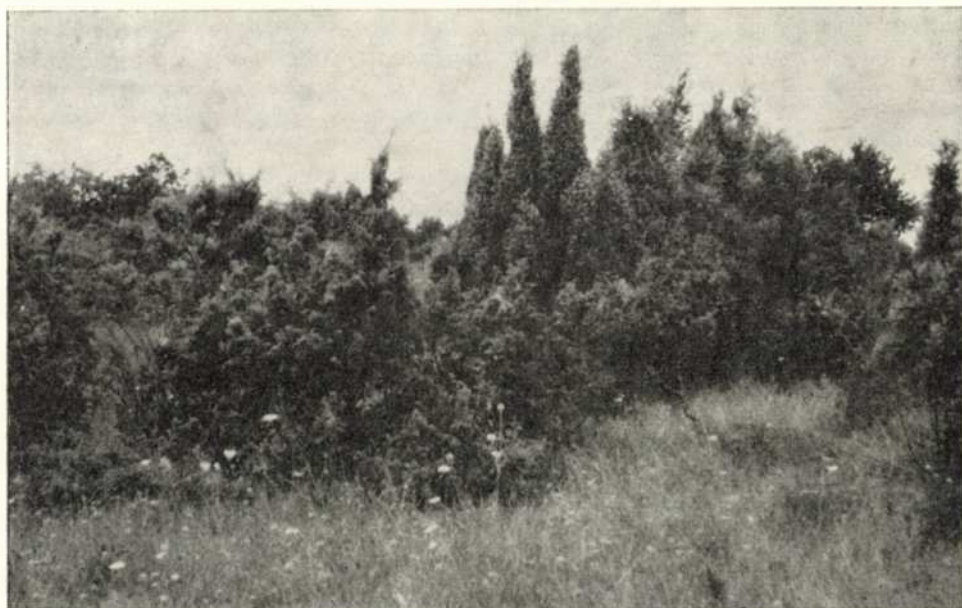
Életének irányt mutató eszméi Sopronban fogalmazódtak meg benne, s innét indult el azon az úton, amelyen — világnézetének korlátai, gyakran sok-sok megalkuvás ellenére — oly sokat tett a közművelődés és a magyar tanító-ság felemelése érdekében.

²⁰ „A soproni ág. h. ev. egyházkerületi tanítóképző intézet anyakönyve 1853/4-től 1887/8-ig.” Az 1859/60-as tanév 29. sorszám alatt osztályozott tanulója (Soproni Állami Levéltár).

A Sopron megyei „Nagyerdő” története

Írta: Csapody István

Sopron városának és volt nyolc úrbéres községének [Magyarfalva (Harka), Sopronbánfalva, Ágfalva, Lépesfalva, Kelénpatak, Fertőmeggyes, Balf és Kóp-háza] a középkor végén, ill. az újkor elején kialakult tekintélyes erdőbirtoka hozzávetőleg 15 000 kat. holdat tett ki és — a trianoni békeszerződéssel érintett területektől eltekintve (Lépesfalva, Kelénpatak, Fertőmeggyes) — tulaj-

Jellegzetes kép az egykori iváni Nagyerdő legeltetett állományai helyén, boróka-csoportokkal

donjogi viszonyuk csak a felszabadulással változott meg (4.). Ekkor (1945) az említett erdőterületek a községi, termelőszövetkezeti és közbirtokossági társulatok erdeinek kivételével a mai, végleges formáját 1951-ben elérő Tanulmányi Áll. Erdőgazdaság kezelésébe kerültek, történetüket és viszonyaikat eddig CSAPODY (3, 4), FIRBÁS (6, 7, 8), HÁZI (10), TAGÁNYI (16), TAMÁS (17) és ZÜGN (19, 20) közlései vázolták.

Sopron város és volt úrbéres községei erdeinek állami kezelésbe kerülésével egyidejűleg és azt követően számos egyéb, korábban javarészt magántulajdont képező erdőterület is a Tanulmányi Áll. Erdőgazdasághoz kapcsolódott. Ez a ma kb. 9000 hektár, nem összefüggő erdőterület Győr-Sopron

megye és a délről szomszédos Vas megye néhány, összesen 50 községének határában fekszik (A Sopron környéki erdészet területén: Egyházaskapu, Fertőboz, Fhomok, Gyalóka, Hidegség, Keresztély, Nagycenk, Pereszteg, Pinnye, Répcevis. Sopronhorpács, Skövesd, Sszécsény, Und, Vejke, Völcselj, Zsira; a röjtöki erdészet területén: Csapod, Dasztifalu, Fertőendred, Fszentmiklós, Fszéplak, Hegykő, Lövvő, Nagylózs, Pusztacsalád, Röjtök; az iváni erdészet területén: Cirák, Csáfordjánosfa, Csér, Dénesfa, Gyóró, Iván, Kisgógánfa, Makkoshetye, Nagygeresd, Nemeskér, Nemesládony, Répcelak, Répceszemere, Sajtoskál, Simaság, Szentivánfa, Szopor, Tompaládony, Vasegerszeg, Vámoscsalád).

A felsorolt községek majdnem mindegyikét érintő, egykor hatalmas erdőterület *Nagyerdő* néven volt ismeretes. Kiterjedéséről II. József 1783. évi kataszteri térképlapjai (8) szolgáltatják az első megbízható adatokat (4). Eszerint a Nagyerdő Sopron vármegye területének legalább egyharmadát foglalta el és határai (13: p. 17) az alábbiak voltak: „*Nagylózs határában kezdődött, a sárvári út mentén délnek haladva nyugati része Felszopor és Ság keleti házsorait érintette; Ivánt délről is közrefogta, a Cséri majort érintve Dénesfát megközelítette; innét északnak, majd Gyórót északról megkerülve, északnyugatnak haladt, keleti széle Kisfaludnál a Rábaközbe is átsapott. A Kisfalud—Potyond—Babot közt elterülő erdőség éppen úgy összefüggött a Nagyerdővel, mint a Kapuvártól északra fekvő hansági égeres. Agyagost még érintette, innét délre fordult, majd Lesvárt érintve, északnyugati széle Nagylózsnál érte el kiindulási pontját.*”

A hatalmas, összefüggő erdőség először 1416-ban, LÓSY JAKAB fia, BELED és EBERGÓCZI TAMÁS fia, JÁNOS közt végbement „osztály”-nál szerepel, tőlük a VICZAYakra, majd a NÁDASDYakra szállott és a kincstár útján DRASKOVICH MIKLÓStól nagyobb részét a SZÉCHÉNYIek, kisebb részét az ESTERHÁZYak szerezték meg (4: p. 99; 13: p. 467).

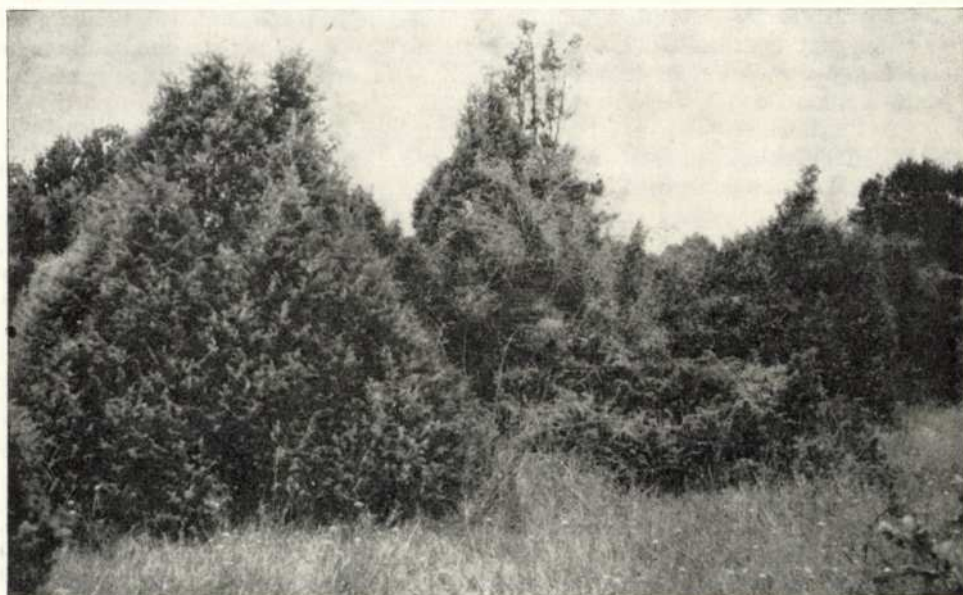
A SZÉCHÉNYI-család latifundiumainak megalapítója SZÉCHÉNYI GYÖRGY volt, aki NÁDASDY FERENCnek a WESSELÉNYI összeesküvésben való részvétele miatti hűtlenné nyilvánítás után az államkincstár által 1671-ben lefoglalt NÁDASDY-birtok nagy részét 1678-ban megvásárolta. Így lett a SZÉCHÉNYIeké elsősorban Fertőhomok, Fertőszéplak, Fertőboz, Hegykő, Hidegség, Iván, Kövesd, Lövvő, Nagycenk, Pereszteg, Sopronhorpács, Újkér és Vejke. A zömben a felsorolt községek-ből álló, ún. „sárvárfelsővidéki uradalom” SZÉCHÉNYI GYÖRGY érsek öccsének, LÓRINCnek korai elhunytával annak fiára, az 1697-ben grófi rangra emelkedett SZÉCHÉNYI GYÖRGY-re szállt. Ennek fia volt ZSIGMOND, akinek 1738-ban bekövetkezett halálával a 6 nagykorú gyermek közül LÁSZLÓ kapta Horpácsot és vele együtt Lövvőt, Gógánfát, Újkért, Fertőbozt és a Nagyerdő $\frac{1}{4}$ részét; ANTAL kapta Nagycenket tartozékaival, Röjtökkel, Hidegséggel, Csérral és a Nagyerdő $\frac{1}{4}$ részével, ZSIGMOND kapta Fertőszéplakot Hegykővel és a Nagyerdő $\frac{1}{4}$ részével, IGNÁC kapta Pereszteget, Homokot, Kövesdet és a Nagyerdő hasznának negyedét. Minthogy LÁSZLÓ grófnak egyenesági leszármazottja nem volt, halálával (1760) a birtok öccsére, a már említett ANTAL cenki grófra szállt, majd ennek halálával (1767) a Széplakon ugyancsak elhunyt ZSIGMOND fia, FERENC gróf örökölte. Ő volt a Nemzeti Múzeum megalapítója, SZÉCHÉNYI ISTVÁN apja, aki birtokaiból — melyet vásárlással tovább gyarapított — egy részt 1814. augusztus 31-én fiainak engedett át. Fiai közül LAJOSnak jutott Sopronhorpács, Gógánfa, Sopronkövesd, Pereszteg, Vejke és a Nagyerdőből mintegy 1000 hold; PÁLnak jutott Újkér, Lövvő, Iván és a Nagyerdőből 2000 hold; ISTVÁN kapta Cenket, Fertőbozt, Hidegséget, Fertőhomokot, Hegykőt és a Nagyerdőből 2200 holdat. A Nagyerdőnek ezen, Röjtök határába eső 2200 holdja volt az, amely birtoktestre nézve SZÉCHÉNYI ISTVÁN az 1825-iki pozsonyi országgyűlésen 60.000 Ft megajánlással a Magyar Tudományos Akadémiát megalapította (1: p. 651; 4: p. 97).

A horpácsi birtok SZÉCHÉNYI LAJOS halálával fiára, DÉNESre, majd JÁNOSra szállt (1934); az iváni, PÁL gróf halála után fiára, KÁLMÁNra maradt, utolsó haszonélvezője pedig SZÉCHÉNYI ANDOR marcali földbirtokos volt. A nagycenki

bir'ok SZÉCHENYI ISTVÁN tragikus halálával (1860) BÉLA fiáé, majd SZ. BERTALANÉ és SZ. KÁLMÁNÉ lett. A három birtok közül az iváni már 1814-ben hitbizománnyá szerveződött a pölöskei és a felsősegedi hitbizományokkal együtt; a nagycenkit 1880-ban vonta a soproni törvényszék a maga hitbizományi hatósága alá, cserében a Zala megyei, feloldott hitbizományi ingatlanokért egészen 1937-ig, amikor visszacsatolták a segedi hitbizományhoz. A horpácsi hitbizományt SZÉCHÉNYI PÁL alapította (1, 2, 4, 9, 18).

A másik nagybirtokos család, az ESTERHÁZYak Sopron megyei birtokainak tulajdonjoga a SZÉCHÉNYIékével egyidős. A 15. szd.-ban a KANIZSAYak, majd 1536-tól a NÁDASDYak tartották kézben a megye nagy részét. NÁDASDY FERENC „hütlensége” folytán a kincstárra szállott birtoknak az a része, amely nem a SZÉCHÉNYI család kezébe került, az ESTERHÁZYaké lett (1, 2). Így vált ESTERHÁZY-birtokká 1681-ben Csapod, Fertőendréd, Fertőszentmiklós és Süttör, 1771-ben a SZÉCHÉNYIektől visszaválta Fertőszéplak és Sarród (részbirtok). Öröklés és vásárlás útján tehát a Nagyerdőből az ESTERHÁZYak is részesültek, noha annak legnagyobb része a SZÉCHÉNYI-család tulajdonát képezte. A felsorolt községek, ill. azok határába eső erdőtetek alkották az ESTERHÁZY-féle hercegi hitbizomány *süttöri* uradalmát, amelynek a központja a 18. sz. végéig Fertőszentmiklós volt és csak 1770 táján váltotta fel azt Eszterháza, a mai Fertőd. Az ESTERHÁZY-hitbizomány *kapuvári* uradalmából területünkre csak a Malomfői, Endréd-Gálici, továbbá a Kis- és Nagy-Cser üzemosztályok estek, a többi 12 üzemosztály (Kecöl, Schweizer-

A tönkrement erdők helyén ma hatalmas borókák (*Juniperus communis*) a bugaci homokpuszták hangulatát idézik

tilos, Osló-, Kapuvári-, Boldogasszony-, Süttör-, Csikós-égeresek, Faluhely, Pethlen, Iharos, Osló- és Vitnyéd-cser) a jelenlegi beosztást figyelembe véve a Kisalföldi Áll. Erdőgazdaság (Győr) része. Az ESTERHÁZY-hitbizomány *köszegi* uradalmából területünkhöz tartozott Szakony, amelyet 1695 óta birtokoltak ESTERHÁZYak (4: p. 97–98).

A két mammut-birtok mellett a SZÉCHÉNYI-családdal rokonságban levő FESTETIChek sági uradalmáé volt 1735-től Alsópor egy része és Pusztacsalád, a község határában levő Szolgagyőr kivételével, amely már a 17. és 18. szd.-ban a SZÉCHÉNYI-család birtokához tartozott. Pusztacsalád később a FESTETICHekről visszaszállt a SZÉCHÉNYIekre. Ugyanez a sors érte Simaságot is, amely 1840-ig a FESTETIChek, 1840-től 1867-ig SZÉCHÉNYIek, 1867-től 1917-ig herceg HOHENLOHE, a két világháború között ÓRSI BALOGH BRUNÓ kezén volt. A CZIRÁKYaké

volt a középkortól kezdve Cirák, Dénesfa és Veszkeny; a SZÉCHÉNYiekkel rokonságban levő VICZAY grófoké Ebergóc; a NICZKY grófoké, majd a RUPPRECT családe Sajtoskál; a RÁTKY, majd a ZICHY-MESKÓ családe Salamonfa, Gyalóka és Und; a győri római katolikus püspökségé Fertőrákos és Zsira; a VICZAYaké, /eké. 1867-től SCHEY FÜLÖPé, 1881-től pedig a báró SOLYMOSSYaké Nagylózs; a SZÉCHÉNYieké, később FELSBÜKI NAGY PÁLé, majd BAUER MIHÁLYé, a két világháború között báró BERG GUSZTÁVé és VERSEGHY NAGY ELEKé a röjtöki erdők Muzsaj-cser, Lesvár és Kisasszony-erdő elnevezésű erdőtestjei (4: p. 98; 13, 14).

A felsorolt — de közel sem teljes — földbirtokos családok, ill. elődeik a 16. szd. elejéig megelégedtek a jobbágyaiktól úrbéres szolgáltatásként szedett természetbeni és pénzbeli adózásokkal és az ún. úrbéri ingatlanok, köztük erdők képezték legfőbb jövedelmüket.

A Nagyerdő, amely mint összefüggő erdőtest elsősorban jöhetett e tekintetben figyelembe, 1783-ban még elzárta egymástól Csapodot, Pusztacsaládot, Ivánt, Himódot, Hővejt és Vitnyédet, mint ahogyan a Nagyerdőt kísérő kisebb erdőrészek (Nagycenk, Kövesd, Keresztély, Horpács stb.) is egykor ahhoz kapcsolódtak. A községek, később irtásfalvak között a közlekedés csak ember- és állatposta útján, erdei ösvényeken történt; egy-egy központi helyről, pl. Csapodról gazdag erzetben, minden lakott hely irányában pókhálószerűen ágaztak szét ezek az utak. A Nagyerdő sűrű, ősi úthálózata ma, amikor az összefüggő erdőtest már erősen felszakadt és az erdőirtások miatt felmérhetetlenül leolvadt, ennek az időszaknak emléke.

Az erdőirtást jelen esetben szószerint kell értenünk. A Nagyerdőnek a SZÉCHÉNYiekhez tartozó nyugati és déli nagyobb felében, valamint az ESTERHÁZYakhoz tartozó keleti és északi kisebb részében letelepedett népesebb falvak jobbágysága számára ugyanis a szűkös telki állomány nem biztosított megélhetést és ezért a lakosság — amely az úrbéri egyezségekig használati díj, robot- és terménybeszolgáltatás ellenében maga gazdálkodott, az urasági ingatlanok „elkülönözése” után pedig azok jó részét tulajdonába vette — rendszeres erdőirtással teremtett magának új szántóterületeket. Az erdőirtás hosszú és keserves munkája legtöbbször jó minőségű irtásföldekkel jutalmazta és újabb és újabb irtásföldek létrehozására csábította végrehajtóit. A lakosság a 18. szd. közepéig oly zavartalanul folytathatta erdőirtó tevékenységét, hogy az irtásföldek 1787 és 1793 között 5780 kisholdat (1 kishold = 1200 n.-öl), 1867 körül 13350 kisholdat tettek ki (4:100).

Az erdőirtásban *Iván* járt az élen, amely Sopron megye legnagyobb irtásfalujává vált (13). Az Iván határában fekvő irtásföldek területe az 1762. március 28-án eszközölt hivatalos vizsgálat szerint elérte a 3000 holdat, 1841-ben pedig FÉNYES ELEK (5) szerint 3800 kisholdból állott. Iván után az irtás-területek nagyságának sorrendjében Lövő és Nagycenk következett. *Lövőn* 1728-ból 530, 1741-ből 1200, 1798-ból 1408 hold irtásföld ismeretes (13: p. 61): Nagycenken pedig 1750-ig közel 1200 holdnyi irtásföldről esik szó, úgy, hogy a 18. szd. második felében 50 év alatt újabb 700 kisholddal gyarapodott az irtásföldek területe. *Hidegségről* tudjuk, hogy a „hidegségiek az erdős területek irtását oly sikerrel gyakorolták, hogy bérbevett irtásföldjeik területe többszörösen meghaladta a tulajdonképpeni megélhetést biztosító úrbéri állományt (13). *Sopronkövesden* 1728-ban 286, 1752-ben 561, 1766-ban 1000 kisholdra ment fel az irtásföldek területe és 1808-ban többek között az alábbi, erdőtörténeti kutatás szempontjából is érdekes elnevezésű határrészeket foglalta magában: Kertalja, Vízálló, Gyöprejáró, Nyulászó, Cserkút, Új irtás, Erdődülő, Gubahegy, Pusztarend, Csordahajtó, Szilfák, Kövecses, Lencses-szeglet, Alsó-szabóc (13). *Pusztacsalád* községben 1728-ban még csak 16, 1752-ben már 84, 1778-ban

120 holdat irtottak ki szántónak. *Hegykőn* 1728-ban 161 hold, 1804-ben 427 hold irtásföldet találunk (13). *Zsirán* az erdőirtást már 1572 óta üzték és irtásföldeik — melyek a Jakab-irtásban, Alsó- és Felső-Cserszegben, Alsó- és Felső-Mogyorósban, továbbá a Cseresben feküdtek — 1728-ban meghaladták a 124 kisholdat.

Az úrbérések erdőirtásain felbuzdulva — de pénzügyi meggondolásoktól is vezérelve — az irtótevékenységet egyes uradalmi bérlők is követték. Így pl. tudomásunk van arról, hogy amikor gróf SZÉCHÉNYI FERENC 1787-ben hosszabb külföldi útra indult, 6 évre bérbeadta Ivánt, Cséri majort, Hegykőt,

A Nagyerdő egykor a képen látható cseres-kocsányos tölgyesekből állott

Lövőt, Kövesdet, Hidegséget, Fertőbozt és Cenket, valamint Horpácsot és Gógánfát SÁGHY DÁNIEL cenki ispánnak 40.000 forint készpénzért és 5600 forint deputátumért. A gazdálkodást ellenőrző bizottság azonban hamarosan kifogásolta, hogy a bérlő az egész cenki erdőség kivágását tervbe vette. Ekkor SZÉCHÉNYI FERENC azt kívánta, hogy a bérlő az erdők rendszeres irtásáért bért fizessen (1.).

Az erdőirtás alól ESTERHÁZY jobbágyszabályai sem voltak kivételek. *Fertőszentmiklóson* pl. 1778-ban 1150 hold irtásföldet tartottak nyilván és egy 1851-ből származó feljegyzés szerint „Szentmiklós erdeje kihalófélben van” (Üzemterv). Azt, hogy a jóslat mennyire bevált, bizonyítja az a körülmény, hogy Fertőszentmiklósnak 1914-ben már csak 54 kh. erdeje maradt. (Az azóta 500 kh.-ra növekedett erdőterület 1918-tól kezdődő telepítés eredménye.) Nem kevésbé rossz volt a helyzet *Csapodon* is, ahol 1853-ig az 1009 kishold irtásföldből $\frac{1}{3}$ rész a volt úrbéresek örökös birtokába került, $\frac{2}{3}$ rész az uradalomé maradt (KOMLÓS G.). *Fertőendrédnek* Csapod és Gőbös major felé voltak irtásaik (13). *Cirák* telki állománya 1828-ra erdőirtás által megkétszereződött. *Dénesfán* a 18. század elejére a Cser-erdő teljesen elpusztult (13).

A további példák felsorakoztatása nélkül is nyilvánvaló, hogy „a sopronmegyei nagybirtok szántóföldi állományába igen jelentős tételt képviseltek azok a területek, amelyeket valamikor a parasztok erdőirtás által hoztak létre, s amelyeket a multban lefolytatott urbéri birtokrendezések során vettek el tőlük és kapcsoltak az urasági majorokhoz” (14: p. 1.). Az erdőirtások a 19. szd. elejéig tartottak.

A Nagyerdő vázolt területi csökkenéséhez jelentős értékcsökkenés is járult. Ez utóbbi 1. az urbarium „faizási” joggyakorlatában, 2. a mérhetetlen legeltetésben és alomszedésben, végül 3. a külterjes gazdálkodás egyéb körülményeiben leli magyarázatát.

1. A faizás joga azt jelentette, hogy a lakosság épület- és tűzifa szükségletét az uraság erdejéből szabadon, minden dézsma és fizetség nélkül elégíthette ki. Nem is volt baj ezzel mindaddig, amíg vissza nem éltek vele. De gróf SZÉCHÉNYI ZSIGMOND 1730. december 12-én Sopron vármegyéhez benyújtott tiltakozásában már olvashatjuk, hogy „a 30 falunak jobbágysai a Nagyerdőnek hozzájuk közel eső részét vágják, benne legeltetnek” (1: p. 461).

A mértéktelen fahasználatot először talán az 1666. évi mihályi végzés kísérli megakadályozni, mikor kimondja, hogy „pénzen erdei fát úrnak-jobbágnak egyaránt tilos, az erdőt csak saját szükségletükre használhatják” (13). Noha a határozat elvileg — nagyon helyesen — nem tesz különbséget úr és jobbág között, a valóságban a megszorítás, a bér és a dézsmafizetés terhe legelőször mégis a parasztra csapott le.

A NÁDASDYak (akik a SZÉCHÉNYIek és ESTERHÁZYak előtt a megye korlátlan urai voltak) iváni majorának tisztartói 1654-ben megkezdvén a Nagyerdő használatának szabályozását, úgy korlátozták a lakosság faizási jogát, hogy egy-egy fő csak 2 szekér száraz hulladékfát szedhetett, ezért is egy köből zabot és egy kappant kellett az uraságnak fizetni. A környékbeli nemességre a rendelkezések nem vonatkoztak, csak amikor NÁDASDY FERENC hűtlenné nyilvánítása után birtokai a kincstárra szálltak, KÖVÉR GÁBOR és MAJLÁTH MIKLÓS, a kincstári javak igazgatói kezdték 1674-ben nehezményezni az iváni Nagyerdő eddigi közhasználatát — még a nemesekkel szemben is! Jogainak korlátozása ellen a környék összes nemese a megyén tiltakozását jelentette be, de minthogy tulajdonjoguk tisztázatlan volt, a Nagyerdő használatáért évszázados harc kezdődött. Ez volt a „nagy per”, amely alatt sem szüntek meg a fapusztítások és faorzások elleni panaszok. SZÉCHÉNYI GYÖRGY levelezésében pl. 1713-ból azt olvassuk, hogy tilos erdejéből „irtsák ki a tüskét, mint azt a régiek tették, de az makktermő fának békét hagyjanak s léssen rétyük, szénájuk ha jól viselik gondjait, mert az ő nekik minden esztendőben új-új irtásrétet engedjék csinálni az Nagyerdőn, azt éppen nem engedhetem” (2: p. 447.).

Ezzel szemben ott, ahol faizás szempontjából az erdők évek óta tilalmasak

voltak — mint pl. Sopronkövesd határában a Cerina és a Göbecse nevű erdők —, az állományok kitűnő állapotban maradtak (13).

2. Ami a legeltetést illeti, a Nagyerdő erre kiválóan alkalmasnak mutatkozott. Állományainak legnagyobb részét ugyanis kocsányos- és kocsánytalan-tölgy, továbbá csertölgy alkotta, sőt néhol a molyhostölgy is előfordult. Ezek a tarvágásos üzemmód mellett egyre jobban elcseresedtek és a legelő állatnak bő makkterméssel szolgáltak.

Azt, hogy a Nagyerdő legfőbb állományalkotó fafaja már a 17—18. században a cser volt, elsősorban történeti- és helynév- emlékek bizonyítják. Az Iván határában fekvő Csérimajor (Csér) is a falu közös birtokát képező csererdő helyén keletkezhetett, mert még a 16. és 17. században is Cser-major néven fordult elő, csak a 18. szd.-tól kezdve nevezik Csér-nek. Cserre utal számos hely- és dűlőnév, így pl. a sopronkövesdi Cserkút, a zsirai Cseres, a vitnyédi Csermajor, a dénesfai Cser-erdő, a csapodi Kis- és Nagy-Cser, továbbá maga a cseriföld, cseritalaj elnevezés is. Utóbbival kapcsolatosan ugyan egy másik magyarázatot is ismerünk, amennyiben az ősi magyar szóhasználat cserinek nevezte mindennek az alját (11). Akár egyik, akár másik magyarázatot fogadjuk is el, bizonyos, hogy a Nagyerdő roncsainak mai állapotára mindkét magyarázat helytálló. Visszatérve azonban még a Nagyerdő fafajösszetételére, a tölgyeken kívül előfordultak még a fehér-, szürke- és rezgőnyár, a szílek (sopronkövesdi „Szilfák”), a vadvörte (ciráki Körtvélyes), a Répce mellett a magaskőrís, Dénesfán a mézgás éger. Egyéb fafajok eddigi ismereteink szerint sem térképen, sem levéltári anyagban és üzemtervben említve nincsenek, csak még a legeltetett területek töviskés cserjeerdei (pl. Gelegenyés) utalnak arra, hogy a terület jelenlegi állapota régi keletű.

A Nagyerdő állattartó képességét a makktermő cseresek és tölgyesek mellett a ligetes erdők által közbezárt füves foltok, újra beerdősödött irtásföldek még csak növelték. Így érthető, hogy az uradalmak maguk is, de az úrbéresek is népes állatállományukkal előszeretettel keresték fel kenyéradó gazdájukat, a Nagyerdőt.

Az állattenyésztés különböző ágai közül a *sertés- és juhtenyésztés* divott. Híres, többezer darabból álló juhászatuk volt 1750—1770 tájékán Ciráknak, Csapodnak, Fertőendrédnek, Fertőszentmiklósnak, Fertőszéplaknak; nagyhírű sertéshízlalás folyt Csapod, Pusztacsalád és Rábakecöl határában. Pusztacsalád lakosságának nagy része, hogy csak egy kiragadott példát említsünk, juh- és sertéspásztor volt, az egész megye területéről ide hajtották a hízlalásra bérbe vett kondákat. A 18. századvégi korlátozások azonban ezt megszüntették és 1828-ban már semmi nyoma sem található az egykor virágzó állattartásnak, csak a lerágott, tönkretett állományok.

A juh- és sertés mellett a *szarvasmarha* is szabadon járta az erdőt és az eféle állattartástól a jobbágyságot sem tarthatta vissza az a 10—20 dénáros bér, amelynek fejében később a legeltetést megengedték. Nemcsak Iván, de Lövé és még mintegy 25 község gazdáiról és zselléireiről tudunk, akik a nyár folyamán állataikat elhajtották az iváni uraság erdejébe, ahonnan a barmok a tél beköszöntése előtt meghízlalva kerültek vissza (13). Panaszodik is rájuk SZÉCHÉNYI ZSIGMOND (1730), de még az ESTERHÁZYakra is SZÉCHÉNYI GYÖRGY (1717). Íme egy részlet EBERGÖCZY LÁSZLÓhoz írt leveléből: „Erdőispányomnak feje vesztése alatt megparancsoltam, hogy összeszedetvén az erdők őrzőit, most vigyázzanak a Cseri major és az határok közötti makkos tilosokra, az minthogy igenis az herceg marhái ugyan ma Csapodra haj-

tattván, onnan kieresztettek az tilosra étszakának idején és elhajtattak a vitnyédi cserre" (2: p. 466).

3. Az egyéb körülmények között, amelyek a röjtöki és Iván környéki erdőségek, de más erdők minőségi leromlását előidézték, szerepelnek a pénzben megszorult birtokosok rendkívüli favágásai, a külterjes sarjüzemmód alkalmazása és a vadászat, amelynek érdekében a nagyszámú vad védelmére a sűrű cserjékkel átszőtt, ápolatlan erdőkre való törekvés még akkor is háttérbe szorította az erdőgazdálkodás szempontjait, amikor másutt már erre tudatosan törekedtek. A vadászatot az uradalom maga gyakorolta és bár elmondható, hogy a századfordulóig az akkori aránylag kis vadlétszám mellett komolyabb eredményeket pénzügyileg nem hozott egyik birtokosnak sem, helyenként nagy súllyal esett latba. A SZÉCHÉNYIEK pl. az 1891 előtti években szívesen vadásztak a mai Rongyos-erdőben, az ESTERHÁZYak pedig a fertőszentmiklósi erdő területén. Jelentősebb számú nagyvadról — írásbeli feljegyzések alapján — csupán a lozsi erdőből van tudomásunk (üzemterv), a többi területen főként apróvad (nyúl, fácán, fogoly) képezte a vadászat tárgyát. Így 1918-ig Fertőszentmiklós erdeiben, a kökényes-galagonyás-vadrózsás foltokon csak nyúl, fácán és fogoly volt. Itt vonult át a bregenzi pásztás hajtás, amelyen a lesvári résszel együtt fél nap alatt 4—500 nyúl esett (KOMLÓS G. adata).

Az elmondottakat összefoglalva, nem csodálkozhatunk azon, hogy a területileg is kisebb, időközben leromlott erdőségek szomorú képet mutattak és már 1797-ben, az úrbéri elkülönözés során SZÉCHÉNYI FERENC megvizsgálván „szívén viselte jobbjait megillető haszonvételek kiszolgáltatását, úgy találta, hogy a Nagyerdőnek Pusztacsalád felé eső része — ahová az ivániai állataikat szokták kihajtani — annyira ki van pusztítva, hogy alig látni egy-két szálját, s a kavicsos-homokos-köves talajon a legelő is teljesen hasznavehetetlen" (1.).

A leromlás elsősorban a termőhelyileg gyenge részeken volt tartós és hatását napjainkban is keserűen érezzük. Ezekben a termőhelyeken (pl. Iván, Csapod) a felhagyott irtásterületek legelőkké, majd parlaggá váltak és teljesen kiestek a gazdálkodás menetéből. A kedvezőbb termőhelyű erdőirtások (pl. Dénesfa, Kövesd, Nagycenk, Röjtökmuzsaj) azonban idővel részben visszaerdősödtek (14: p. 18). Így erdősdöttek vissza pl. Dénesfa község határában a kurucvilág idején a Gelegenyés, Círákon a Körtvélyes, 1676-ban a CZIRÁKY MIKLÓS birtokát képező Székás és Irtás nevű rétek (tölggyel és cserrel). A visszaerdősödést a 18. század közepétől kezdve az irtást addig maguk is minden eszközzel elősegítő földesurak is támogatták azért, hogy jelentős mennyiségű irtásföldet visszaváltottak jobbjáyaiktól és a rosszabbakat makkvetéssel, vagy csercsemetével beerdősítették. Így gróf SZÉCHÉNYI ANTAL 1756 körül 460 holdat erővel váltott vissza úrbéreseitől, 1794-ben pedig a nagycenki uradalommal kapcsolatban újabb 1400 hold irtásföld visszaváltásáról olvasunk (14). Ezek a visszaváltások és általában az erdők irtásának és kezelésének módozatai az úrbéri elkülönözéssel voltak kapcsolatosak és sokkal inkább a tulajdonjogi és birtokviszonyoktól, semmint a termőhelyi adottságoktól függtek. Nagyon természetes ugyanis, hogy azok az uradalmak, amelyek kiterjedt erdőbirtokkal rendelkeztek, kevésbé folytattak erdeikben rablógazdálkodást, mint azok, amelyek szorult pénzügyi helyzetekben rendkívüli használataikat kisebb erdőbirtokaikon kényszerültek összpontosítani.

Az úrbéri rendszer felbomlásával az erdőknek az úrbéri telki állományba tartozó része a volt úrbéresek tulajdonába került és az ún. „volt úrbéresek erdei" keletkeztek. Így jutott az 1797. évi úrbéri egyezés alapján az újkéri

volt úrbéresek tulajdonába 50,26 kh., a *peresztegiekébe* 1836-ban 182,9 kh., a *sopronhorpácsiakéba* 1845-ben 33,2 kh. legelőilletőségképpen, az *ivániaknak* a fákkal ritkán benőtt Viszta nevű dűlő 1856-ban faszükségletük biztosítására azzal az erdőterülettel együtt, amely az 1797-ben kihasított erdőterületnek (797 kh.) a parasztok kérelmére történt szántóterületre való becserélése után továbbra is tulajdonukban maradt. A *lövői* volt úrbéresek pusztacsaládi legelő-illetőségű területe 1859-ben jutott tulajdonukba 52,3 kh. kiterjedésben, 1860-ban pedig 375,23 kh., az úrbéri egyezés alapján. *Zsirán* az 1874. évi birtokrendezés juttatott — legelő hiányában — 260 kh. erdőt a volt úrbéreseknek. *Sopronkövesden* a Cerina és Göbecse nevű, jóminőségű erdőkből kaptak a volt jobbágyok telkenként 8 holdat, 36 % jobbágytelek és 80 zsellér után összesen 411 kh.-at. *Csapodnak* szántó- és kaszálórétjei mellett a Pusztacsalád—Gyóró-i úttól délre, a Mísehordó-útnál és András ispán tavánál volt egy ún. Pörös-erdejük. A *keresztélyiek* jártak a legrosszabbul: ők jelentéktelen erdővel voltak kénytelenek megelégedni.

A volt úrbéresek erdőtulajdona idővel magától értetődően vétel útján gyarapodott, sőt újabb volt úrbéres csoportok alakultak. *Lövő pl.* 1862-ben a Kisfaludyakkal együtt megvette a Nagyerdőnek Lövő határába eső, még meglévő részét, és amikor Lövön 1870-ben a földesuraság végleg megszűnt, az erdő a volt úrbéresekre szállt. Az *újkéri* volt úrbéres csoport 1910-ben a SZÉCHÉNYI családtól vásárolt meg 25 kh. erdőt. A *sopronkövesdi* volt úrbéres csoport 1929 októberében vásárolt 96 kh. 503 n.-öl erdőt, az alsó- és felsőszakonyi volt úrbéres csoport a bank útján vásárolt meg 30,91, ill. 25,36 kh. erdőt a SZÉCHÉNYI-család egykori erdőbirtokosságából.

Mind a nagybirtokok, mind a volt úrbéresek erdeinek közös bélyege, hogy azokat évszázadokon keresztül rendszeres gazdasági üzemterv nélkül kezelték. Az első üzemtervekkel csak az 1890-es években találkozunk, nevezetesen a Nagyerdő első üzemterve 1891-ből való, az 1852-ben hitelesített úrbéri birtokrendezési térképpel együtt. *Csapod* első üzemterve 1890-ben, *Pusztacsaládé* 1884-ben, *Hegykőé* 1891-ben, *Újkéré* 1829-ben, *Nagycentké* 1893-ban, *Pereszteg*é 1896-ban, *Zsiráé* 1898-ban stb. készült el. Az üzemtervek általánossá csak a két világháború közötti időben váltak (pl. *Röjtökmuzsaj*: Lesvár-Muzsaji cser, Kisasszonyerdő elnevezésű részeire 1937-ben, *Nagylózsra* 1939-ben, *Szolgagyörre* 1934-ben készültek).

Üzemtervezettség nélkül az akácosokat 20 éves, egyéb állományokat általában 30—40 éves vágásfordulójú sarjüzemmód szerint kezelték, az ápolásokat és tisztításokat elhanyagolták, az állományok — kevés kivétellel — leromlottak, súlyos örökséget hagyva az utódokra. (Az üzemtervezettség idejétől kezdődő új korszak erdőgazdálkodásának elemzése másik tanulmányunk tárgya lesz.)

Irodalom — Literatur:

1. Bár'fai Szabó L.: A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi-család története. Bpest, 1913. I—II.
2. Bár'fai Szabó L.: gróf Széchényi György levelei báró Ebergényi Lászlóhoz. Bpest, 1929. I—II.
3. Csapody I.: Sopron város erdőgazdálkodásának 100 éve (1848—1948). Előmunkálat. Kézirat, 1955.
4. Csapody I.: A Tanulmányi Állami Erdőgazdaság. 210. o. Kézirat, 1961/62.
5. Fényes Elek: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja' statistikai és geográfiai tekintetben. 2. kiadás. Pest, 1841.
6. Fírbás O.: Adalékok a soproni erdők XVIII. századbéli állapotához. SSz, 1957. 276—281.
7. Fírbás O.: A soproni erdők történetéből. Erdőgazdaság és faipar. 1958. I. p. 19.

8. Fírbás O.: A Sopron megyei erdők II. József korában. Kézirat. 1963.
9. Fraknói V.: Gróf Széchenyi Ferenc. Bpest. 1906.
10. Házi J.: Sopron szab. kir. város története. Sopron. 1934.
11. Magyar P.: Zárójelentés a kavichátak (Kemenesalja) termőhelyfeltárásáról. Kézirat. 1962. (Kivonat: Részjelentés: Erdészeti Kutatások. 1962. 58. évf. 1—3. sz. p. 374—375.).
12. Mohl A.: Lövő története. Győr. 1930.
13. Soós I.: Ősi Sopronmegyei nemzetségek. Székely és Társa. Sopron. 1940.
14. Soós I.: Az urbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében. Szerző kiadása. Sopron. 1941.
15. Scós I.: Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez. SSz. 1937. p. 259—279.
16. Tagányi K.: Erdészeti Oklevéltár. Bpest. 1896. I—III.
17. Tamás J.: A soproni hegyvidéki erdők történelmi fejlődése, leírása, fafaj-, elegyarány- és korosztály viszonylatában, napjainkig. Kézirat. 1955.
18. Zichy A.: Gróf Széchenyi István életrajza. Bpest. 1896. I—II/2.
19. Zügn N.: Egy hazai erdőgazdaság 5 évi átlageredményei. Erdészeti Lapok. 1934. 73. évf. p. 43—52.
20. Zügn N.: Soproni erdészeti régiségek. SSz. 1938. p. 31—51.

A soproni Orsolya tér újjászületése

Írta: Füredi Oszkár

A három teres és öt utcájú, történelmi múlttal teli soproni belváros leg-hangulatossabb, intim tere a Mária-kúttal díszített Orsolya tér volt a háborús események előtt. 1945 februárjában a tér legértékesebb történelmi épületei elpusztultak; a védtelenül hagyott Mária-kút rommá vált, erősen megsérült a neogótikus templom és az iskola. Az 1750-es években remekbe épült rokokó palota (Gyóni-Proszwimmer ház) homlokzata ugyan megrongálódott, udvari emeletes loggiái azonban épségben maradtak, az épület helyreállítható álla-

1. Az elpusztult Lunkányi-ház helye — mai állapotában

potban volt. Sajnos azonban az akkori — nem éppen tervszerűen indított és még kevesebb kíméléssel végzett — romeltakarítási akciónak ez a nagy értékű soproni ékszer is áldozatává vált. A tér nyugati oldalán állt sarokerkélyes „Lunkányi-ház” (Orsolya tér 4. sz.) részben a 18. század elejének emléke, rommá lett; Sopron egyik legszebb tere elpusztult.

A tér északi oldalán egy igénytelen lakóház állott, a földszinten apró üzlet-helyiségekkel. Az 1945-ös márciusi események következtében a földszint bolt-helyiségeinek homlokfalai megrendültek, részben kidőltek és előtűnt a gótikus árkádsor, mintegy az elveszett történelmi értékek sovány pótlásaképpen. Ebből az igénytelen, romos épületből alakult ki 1953-ban a városi tanács segítségével, az újjáépítés első jeleképpen a kisipar soproni múzeuma, a mai „Lábas-ház”. A tér legszerényebb és elhanyagoltabb romháza indította el a tér újjáépítési munkálatait, és újjáalakítása egy újabb értékes történelmi emlékkal gazdagította a tér északi lezárását.

1962. augusztus 7-én az ÉM győri tervező irodája házi tervpályázatot hirdetett a soproni Orsolya tér beépítési tanulmánytervének elkészítésére. A pályázatot az 1962. október 23-án kelt bírálati jegyzőkönyv szerint eredményes volt. A beérkezett 6 pályázat közül Erdeős Lászlónak, a soproni tervező iroda építészének munkája nyerte el az első díjat. E tanulmányterv szolgál a végleges

2. A Lunkányi-ház
Orsolya tér 4. sz. épület — az 1945-ös bombázás előtt

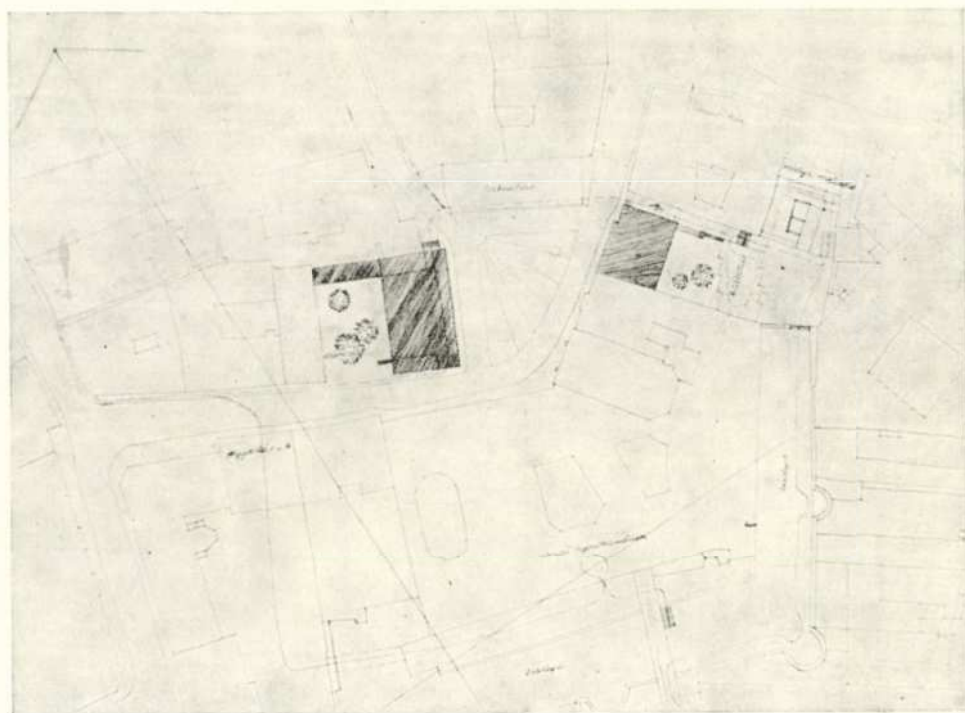
kivitelezési tervek elkészítéséhez alapul. A tervbírálati jegyzőkönyvek e pályaműre vonatkozó döntését az alábbiakban idézem:

„A pályamű beépítési terve nem szokványos, hanem új úton haladó, sőt szellemes megoldás. — Igen jó megoldás a Fegyvertár utca felőli megnyitás és az Orsolya tér 4. számú épület lábakra való állítása. — A szűk Orsolya teret ezzel bővítette, levegőssé tette. Egy szűk térségből aránylag nagy teret alakított ki, a történelmi térfalak megtartása mellett. — A presso elhelyezése is szerencsés ötlet, mert alkalmat ad a történelmi környezet nyugodt szemlélődésére. A Cézár-ház és Orsolya tér 1. sz. épületek közötti lépcsős átjáró, mint jellegzetes soproni megoldás, igen jól alkalmazott ötlet. — A környezetbe való

illeszkedése kifogástalan. — Az új épületek helyes átmenettel kapcsolódnak a régiekhez. Az új épületek tagozása jó. — A történelmi ritmust megtartva szellemesen lazít. Az Új utca 30. számú épület homlokzati és tető átalakítása úgy önmagában, mint környezetében jó. — Alaprajzi elrendezésében a pályázat eleget tesz a feltételeknek. Helyes megoldás a Fegyvertár utca 2. sz. épületben levő rossz földszinti lakás megszüntetése. — Egyedül az Orsolya tér 4. számú épületen alkalmazott 2—2 db ablakkal egybeépített francia erkélyajtó kifogásolható, de ez is könnyen megoldható a homlokzat egységessége érdekében.”

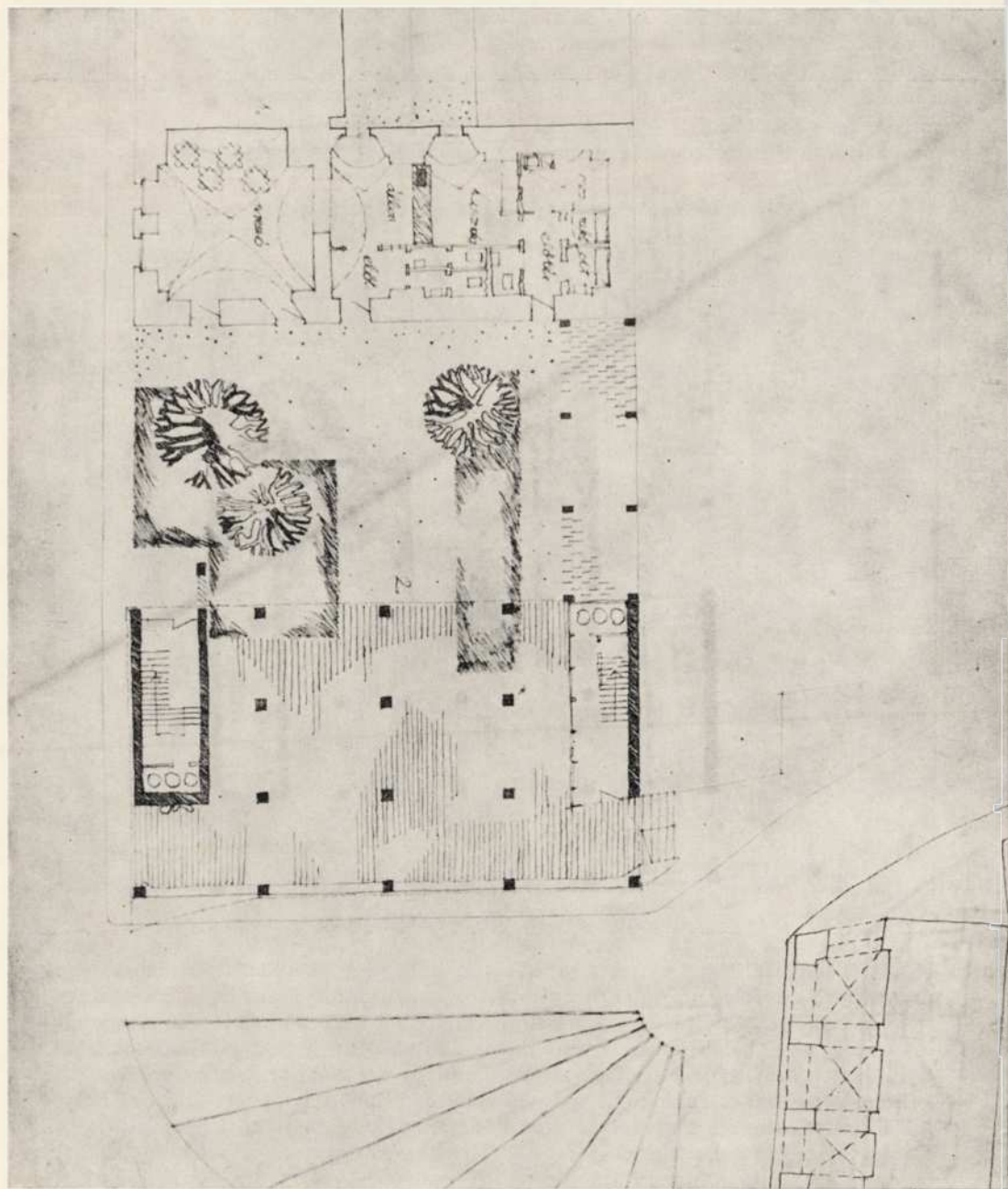
A terv további értéke annak a vonalvezetésnek kialakítása, amely a belváros itteni történelmi érdekességeinek zavartalan, nyugodt szemlélését teszi lehetővé.

A pályázati feltétel a tervezendő lakások számára nagyon szűk beépítési

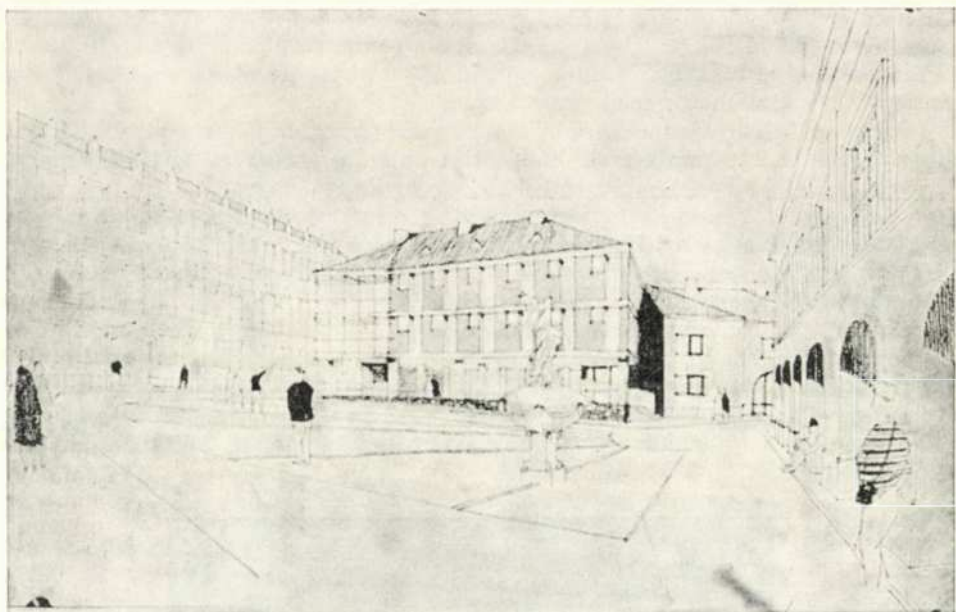

3. Az Orsolya tér beépítési terve

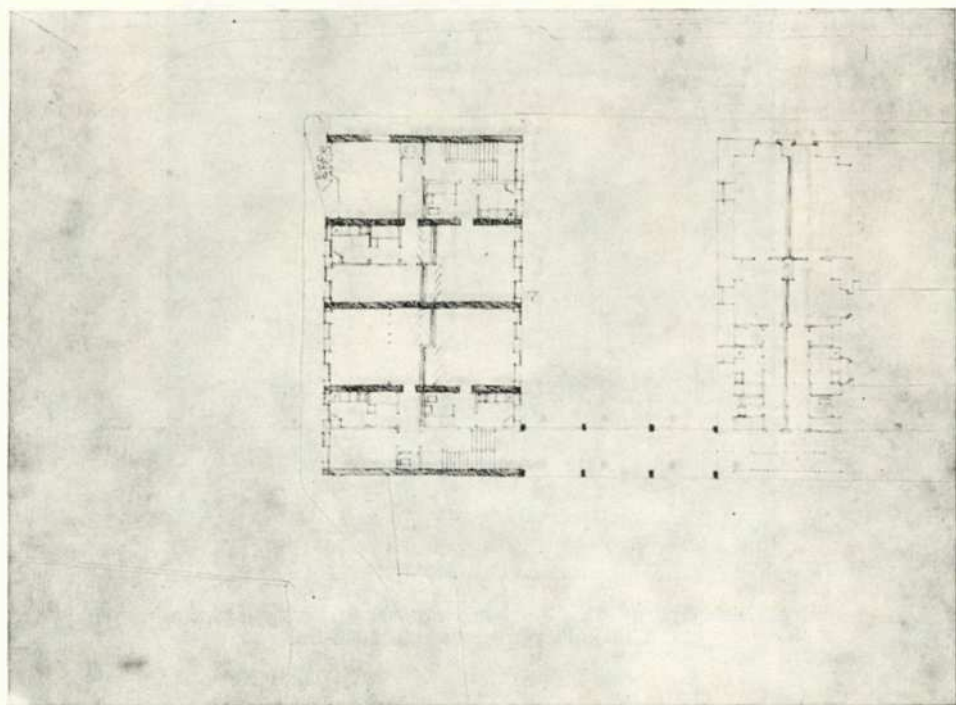
területet engedélyezett, viszont a lakások könnyebb megközelítési lehetősége érdekében, de főleg az udvari nyitott folyosó, a múlt századvégi bérkaszárnnyák e szörnyszülöttének kiküszöbölése céljából, a tervező két lépcsőházat volt kénytelen az Orsolya tér 4. számú házba tervezni. Ez a kényszerűségből adódott, nem gazdaságos megoldás, akaratlanul is, arra a gondolatra vezet, nem kellene-e az épület funkcióját megváltoztatni. Mind a központi fekvésű hely, mind az épületnek a Fegyvertár utca 2/a épülettel, az espressó útján való kapcsolási lehetősége, az idegenforgalmat kiválóan szolgáló 20 szobás, jó ízléssel berendezett szálloda kialakítását tenné kívánatosá. A kapcsolt Fegyvertár utcai épületben az étterem, konyha, gazdasági és személyzeti helyiségek nyernének ... szerény költséggel — bőséges elhelyezést. Sopron idegenforgalmi lakásszük-

4. Az Orsolya tér 4. sz. épület újraépítése — földszinti alaprajz
(Balról a csatolt Fegyvertár u. 2. sz. épület)

6. Az Orsolya tér perspektivikus képe az újjáépült 4. sz. épülettel és a 'érre visszaállított rekonstruált Mária-kúttal

5. Az Orsolya tér 4. sz. épület' újraépítése — I., II. emeleti alaprajz (Balról a csatolt Fegyvertár u. 2/a. sz. épület)

ségele hosszú időre kielégítést nyerne, mindez oly környezetben, amely a turisták érdeklődését legjobban leköti, ahol a római fürdő maradványain kezdve, a középkori várbástyán megtett séta után, a soproni céhek munkásságának múzeumát szemlélhetik meg zavartalanul.

Sopron belvárosára ezen annyira jellemző hangulatú térségbe állítja be a tervező azt a képzőművészeti kiállítási termet a várbástya tetején, amely a tervezett méretekből Sopron művészeinek évtizedes vágya.

Sok vita folyik még mindig szakértők, műtörténészek között, de a nagyközönség körében is, a történelmi városrészek foghíjainak mikénti beépítéséről. Úgy vélem azonban, hogy a budai vár foghíj-beépítései a kérdés eddigi élet letompították, mert az ott történt foghíj beépítések épületei, bár maiak, de mégis bizonyos tudatos alázattal illeszkednek a történelmi környezetbe, nem a régít utánözva, hanem a mait hangsúlyozva. Nem kell e kérdés megfajtése érdekében külföldi, jó, utánzásra méltó példákat keresnünk, mert ami a budai vár romossá vált régi utcáiban az új beépítés terén sok óvatossággal és szeretettel történt, utánzásra méltó, jó példa. Az Orsolya tér foghíj beépítése ezt a jó példát követi.

A Szt. György utca 3. sz. ház elpusztult udvari szárnya
Csatkai Endre felvétele 1930-ból

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

„Kommunista” vádlott 1850-ben

Kommunista „lázdokén!” Sopron megyében legelőször Módos (Sörtély) Anfal kisfaludi szabómester került bíróság elé.¹ Pörét 1850. áprilisában tárgyalták. Érthető az államhatalom képviselőinek rettegése, hiszen a nemrég lezajlott magyar forradalom emléke és a Kommunista Kiáltványban meghirdetett program lidércnyomásként nehezedett rájuk. Félelmükben a legkisebb államellenes megnyilatkozást is kommunista törekvésnek tekintették. Módos „bűne” az volt, hogy Kisfalud utcáin leveleket szórt el. Az államügyész szerint „a polgári társaság békéjének felzavarására, a nemesek és uraknak kiirtására és az emberiségnek végpusztulását maga után vonzó Kommunizmusnak tűz vetés által is létre hozására”. Továbbá, „az uralkodóháznak tartozó hűségnek megtagadására és Kossuth Lajos pártütő iránti ragaszkodására” buzdított.

Kisfalud felgyújtásával is fenyegetőzött, ha a közbirtokosság az irtásföldek tagosításáról nem mond le. A „Corpus delicti”, azaz négy levél pedig ott feküdt a bíróság asztalán. Noha Módos csupán kettőt ismert el magáénak, ez legfeljebb csak azt bizonyította, hogy a „láztók” többen voltak. Sőt az egyik levél írója Módosnál radikálisabb, mert név szerint felsorolta azokat a nemeseket, akikkel le kell számolni. Lássuk a Módos által írt levelek szövegét:

Polgár társak tudjátok mi az újság

Minapában is meg irtam az igazat minden polgár érthette volna, ha napfinre hozták volna, hanem mit mondák itten csak nemességnél mos: is még minden hatalom holot nemes név már el maradt esztendeje — nem akarnak az egyenlőséghez testvériséghez semmi kép állonyi, mert minket polgárokat még mos: is parasztnak tartanak — hanem még látják nem sokára a nemes vér hol omlik ki, hogy minket de igen gyűlölnék a petsovit'sok, ha így van az dolog gyűlöljük hát egy mást — ebbül mást úgy sem lehet várni, mint István fő herceg nádor kívánsága volt, hogy a paraszt ölje le a nemes embert — szaporodnak is már a sasok derékassan, akik lest állnak várván a Kedvező Udő: — jön Kossutnak levele mind el vagynak zárva. De zárják vagy nem azért mindenek tudva vagynak nálunk majd elől adnak mik szükség nem lesz reá — már hallom az elől Járókat is magokhoz igazítják. De jaj nektek az ollan polgároknak jegyzőknek nemeseknek Uraknak vigázzanak, hogy paraszt kézbe ne kerüljenek — el lesztek úgy pusztítva, hogy néme'nek hir mondja sem marad — még értsétek azt jól nem soká látunk nemes embert.

Kívül: El ösmerem magaménak Sörtél Antal.

¹ SÁL. M. törv. sz. külön cs. 57. sz.

A borítékon: Ki Ezen Levelet még kapja többel is olvastassa.

A második levél:

„Oh Szomoru hír a Mellet Kis Falud még talán soha nem hallot, mind a mostani Szeginyeket riasztó Udőben — most válik ám el, hogy egyenlők leszünk vagy nem — Ki rekesztették az Szeginyeket: az előbbi tag osztál bo de vagyon ki rekesztették ám most egiszlen, ha nem vigyázzo. — hogy mihelt az kert osztál Meg lesz kis Faludot a Tüz emésze meg — nem sokáro a falat látjátok — örülhetek az egybe kapcsott kertjeiteknek — ez ol bizonos mind most épen látjátok, de se órájo se napja porrá liszen — minden ember szabad akaraton van — tehát mit akar — Oh szomoru nap.

Kivül:

Olvassátok.

Most Fekete pecsétetes levéllel szolgálok, másodszor vörössel, harmadszor feketével de az: ne várjátok. Mert akkor már késő.

El — ösmérem magaménak Sörtél Antal.

Láthatjuk, hogy a levelek írója nem volt tollforgató ember, és valószínű Marx tanításáról, a kommunista eszméről soha nem hallott. Viszont a levelek, valamint a vád- és védelem képviselőjének polémiája több kor- és helytörténeti adattal szolgál, amely a hiányos levéltári iratanyagban másutt nem található meg. A pöranyag hűen tükrözi a kislelűdi szegénység forradalom utáni hangulatát, az államhatalom, ill. az uralkodó osztály és a szegényparasztság osztályharcának korabeli elvi álláspontját.

Mi indította tehát Módost a levelek megírására?

„Abbul eredő keserű fájdalom, hogy a kertem végében az Irtáskerteknek tagosítása előtt birt két darab Irtás kerttül, mellyeknek egyikét zálogba a másikat haszonbérben birtam, elkellert maradnom”. A kis darabka irtásföld elvesztése tehát létalapját jelentette Módosnak és vele több más kislelűdi szegényparasztnak. Ismeretes, hogy Mária Terézia urbárium a rögzítette a jobbágyok kezén levő földterület nagyságát. A további paraszti

terjeszkedésnek az útja Kislelűdon is az volt, ha irtással újabb területeket vetek művelés alá. Viszont a földesúr az irtás-területet pénzzel visszaválthatta. A kislelűdi földesurak 1828 táján kb. 200 hold irtásföldet váltottak vissza.² Újabb támasz 1839-ben érte a kislelűdiak birtokálományát. Ekkor a közbirtokosok, a tagosztályos pörrel egyidőben, a még jobbágyi kézen maradt irtásföldet visszaváltásáért is pört indítottak³, s ezt olyan ügyesen vezették, hogy a határnak legszebb és legtermékenyebb részét maguknak szereztek meg. A védő ügyvéd hangsúlyozta, hogy „a vádlottat is, azelött birt kis kertjétől megfosztották, s így annak elkeseredése nem egészen alaptalan”.

A földjétől megfosztott Módos ezért az urakat és nemeseket a haza ellenségeivel, a németekkel azonosította. A nemesi kiváltságok megszűntek — írta —, mégis a hatalom a nemesek kezében maradt és a parasztot megvetették, gyűlölték. A nemes—paraszt ellentétből csak az következhet, amit István főherceg, nádor kívánt, hogy „a paraszt ölje le a nemes embert”.

István főherceg, ill, a kamarilla, állítólag az 1846. évi galíciai események magyarországi megismétlődésében reménykedett. Hiába! A nemzeti összefogás 1848-ban mégis megvalósult. Mindezekből következik, hogy a forradalmi időkben a nemzeti összefogás eszméje a parasztság soraiba mélyen behatolt. Viszont Módos példája azt is bizonyítja, hogy a szabadságharc elvesztése után parasztságunk a nemesi vezetésből mindörökre kiábrándult. A bukás után Módosnak és a hozzá hasonló szegényeknek, a föld és szabadság egyet jelentett Kossuth nevével. Nem bízott a falu gazdagparaszt vezetőiben sem, „urpártolással” vádolta őket. Módos a tagosítást, egyéni károsodását — anarchikus módon — gyujtogatással akarta megakadályozni. Fenyegető leveleivel hetekig izgalomban tartotta nemcsak Kislelűdot, de a környékbeli falvak lakosságát is. A tűz hatalmas anyagi kárt okozhatott, mert a parasztházak falának többsége sövényből készült, a teteje pedig nádból. Pl. Endréden 1834-ben, 163.764 Ft a tűzkár, ahogy az előljárók írták: „tetszett a Min-

² Sóos I.: Ősi Sopronmegyei nemzetségek. 201 p.

³ SÁL. Kgy. ir. 164 1839. sz.

denhatónak Endrédi Helységet porrá égetni”.⁴ A csornai hercegszeriek 1836. júl. 17-én 39.000 Ft, az ivániai szept. 8-án, 81 ezer Ft értékű kárt szenvedtek.⁵ Gyakran támadt tűz bosszúból, tükrözve a falun belüli társadalmi ellentéteket. Nem véletlen tehát, hogy az 1836. évi országgyűlés alsó tábláján vita tárgya volt a falusi bíró vagyonának tűzkár-biztosítása.

Mindezek ellenére Módost az államügyész nem a gyújtogatási szándék miatt, hanem elsősorban azért vádolta, mert a roppant erőfeszítéssel és áldozattal helyreállított közbékét akarta felzavarni, és „az állományi szerkezetnek felforgatására” lázított.

A per folyamán Módost védőügyvédje azzal próbálta menteni, hogy a vádlott elegendő erkölcsi képességgel, családi összeköttetéssel, vagyonnal és befolyással nem bír, hanem nyomorult, együgyű szabómester, aki az államra veszedelmes nem lehet. Érvelésével azonban az államügyész nem értett egyet, ellenkezőleg, hangsúlyozta, hogy ... „éppen a vagyon-talan emberek (proletariusok) leginkább szeretnek felzendülni, a 'ulajdon szén-ségét letapodni és Communismusra fakadni'. Példának említi, hogy 1848-ban „Rákoson (Fertő-), Nyéken (ma Necken-marck, Burgenland) és Csornán a személy és vagyon bátorság hiánya, az irtásföldek után járó dézsának megtagadásával és az urasági földeknek erőszakos visszafoglalásával” párosult.

A vádlott bűnét, az ügyész szerint, annak együgyűségével men'eni nem lehet, mert a föld népét „feltűnő ravaszsgal”

azzal ámította, hogy a nemesség nem hajlik az egyenlőségre, noha éppen a nemesség önként lemondott törvényes előnyeiről és a terhes szolgálatokat, tartozásokat elengedte. Súlyos vádként említi, hogy az alperes „Kossuth lázító leveleire utalni és iránta való ragaszkodásra nem félemlert”. Végül védelembe vette a tagosztályos pörben hozott feudáliskori ítéletet is. Sopron megyében — mondta az ügyész — a határ kiosztásakor szabadválasztást engedtek a jobbágyoknak. Az esetleges károsult kárpótlást nyert, mert kevésbé jó földből többet kapott. A tagosztályos pörből eredő sérelem nem indokolja a bosszúállást; a nemesek kiirtására felszólító levelek megírását.

A lázítási büntett elkövetését az ügyész bizonyítottan látta és kérte a bíróságot, hogy Módos Antalt az 1723. évi kilencedik törvénycikk alapján mint lázítót ítélje halálra. Az ítélet meghozására 1850. május 22-én került sor, amely szerint Módos (Sertély) Antal a bíróság „két évi vasban és közmunkában, hetenként két napi böjt-tel, a szeszes italok nélkülözésével eltöltendő fogságra és tömlőcz tartásának megfizetésére” ítélte. A bíróság az ügyész vádját, érvelését lényegében elfogadta, de az ítélezésnél figyelembe vette „hogy a bűnös merény minden következés nélkül volt,” ezért a halálos ítélet meghozatalától eltekintett. A kerületi főtörvényszék az ítéletet már június 7-én jóváhagyta és a kiszabott büntetés végrehajtását elrendelte.

Horváth Zoltán

⁴ SÁL. Conserp. 419.

⁵ Uo. 461.

A Sopron megyei erdők helyzete II. József korában

II. József, a „kalapos király” 1782-ben elrendelte országainak feltérképezését, továbbá a térképkészítéssel kapcsolatban az országleírások elkészítését. Ezt a hatalmas munkát három éven át a műszaki katonatisztek tucatjai végezték. A térkép és az országleírások eredetiben a bécsi levéltárban lehetők fel (Kriegsarchiv. Kartenabtheilung. B. IX. a. 527.). A Hadtörténeti Múzeum fotókópiás másolatot készített az említett okmányról, amelynek teljes címe: „Originalaufnahmskarte von Ungarn. Aufgenommen unter der Direktion des Obristen Neu und Oberleutnant Baron Motzel des Generalquartiermeisterstabes in den Jahren 1782—85. (angebl. seit 1763 und bis 1787): 1. Landesaufnahme: „Josefinische Landesaufnahme.”

A térkép léptéke 1:28 800. A felvétel 1451 lapot tartalmaz. Ehhez hét kötet leírás tartozik (Militärische Beschreibung von Ungarn).

Ez a hatalmas térképmű a Kárpát-medence egész területét magában foglalja; minden városra, falura, településre hitelen adatot tartalmaz. A műszaki tisztek által készített színes térképlapok megmutatják a települések alakját, az utak, utcák fekvését, irányát; mutatják az erdőtakarót, a vízrajzi helyzetet stb. Az országleírás pedig rajzban ki nem fejezhető adatokat tartalmaz. A térképlapok és az országleírások elkészítéséhez szükséges anyagot egy katonai szervezet településről településre járva szedte össze. Az anyagforrás értékét emeli az a tény, hogy az összegyűjtés a hadiszervek által előírt szempontok szerint történt, egyéni szempontok tehát nem érvényesülhettek.

Az országleírások közül az összes létező települések nevét, elsősorban németül. Gyakran azonban két-három néven is felünteti helyneveket, ha a lakosság két vagy három nyelvű. A magyar-

lakta területeken sok helyen csak a magyar név szerepel, melyet fonetikusán, legtöbbször hibásan írnak le. Közlik a települések egymástól való távolságát rendes lépésben mérve és órában számítva. Pontos képet nyerünk a mészív köépiletekről, a folyó és állóvizekről. Részletesen leírják az erdők kiterjedését, fafajait. Megemlékeznek az árterekről, a rétek, mocsarak helyzeteéről, az utak állapotáról, sőt történelmi, régiségtudományi megjegyzések is találhatók bennük.

Szembeötlő a sóházak, a vendéglátónak, egészségháznak, iskolának és a postahivataloknak megjelenése. Kezdi lebontani a városfalakat, várbástyákat, melyek jelentőségüket veszítették. A töröktől viszonylag megkímélt országrészekben — Északnyugat-Dunántúlon, Felvidéken és Erdélyben — a középkorból fennmaradt kistalu-rendszer áll még fenn. Az északnyugati megyékben több száz egymáshoz közel eső község található, míg az Alföldön a török pusztítások következményeként az ellenállni kevésbé tudó apró települések helyett kevés számú tanya nagyközség épült.

A faluban a templom után a legfontosabb épület a kocsmá. Itt mérték az uraság borát. A jobbágyság borát a falu végén a kurtakocsmákban árulták.

Igen nagy jelentőségű az ország hidrológiai viszonyairól készült helyzetkép, annál is inkább, mivel a Kárpát-medence vízrajzi viszonyait a nagy szabályozások, gátépítések, csatornázások, átvágások elkészítése előtt rögzíti. Az állandó vízelöntések következtében kiterjedt mocsarak, lápok, nádasok találhatóak mindenütt, melyek megszabják a lakosság terjeszkedésének határát, foglalkozásának módját, a közlekedés formáit. Sok település a víz miatt hónapokra el van zárva a külvilágtól. A Balaton környéke meglehetősen kihalt.

Keszthelyen kívül csak néhány apró falu található a parton. Magas törzsű tölgyerdők és szőlők húzódnak a víz széléig. A tihanyi félsziget a magasabb víz-álláskor szigetként áll ki a tóból. Az összeírás idején is sziget volt.

Az országleírás az ország erdőviszonyait is részletesen rögzíti. Községről községre, településről településre ismereti az erdők kiterjedését, a fanemeket, a sűrűséget és az áthatolhatóságot, illetve a járhatóságot és a fák magasságát.

A háborúk sok erdőt pusztítottak el. Az Alföld csaknem teljesen fátlan, csak a folyók partjain lehet néhol apró fásításokkal találkozni.

Az országleírások tölgy-, bükk-, cser-, nyár-, fűz-, éger-, hárs- és fenyőerdőket említenek. Sok a bozót, az áthatolhatatlan cserjés. Vannak egyes erdők, elég sok a vadgyümölcsfa. Ritka erdő sok helyen fordul elő.

Érdekes, hogy a Mecsek csaknem teljesen kopár, a Bakonyt pedig sűrű, áthatolhatatlan erdőség fedi.

Az országleírások anyagából Eperjessy Kálmán szegedi egyetemi tanár révén sikerült megszerezni a régi Sopron megyei településekre vonatkozó és az erdőkről szóló részeket. Alább közlöm az idevonatkozó anyagnak magyar fordítását. A helység- és településnevek azonosításában Csátkai Endre, a fordításban Emmer József volt segítségemre.

Az alábbi fordításban az országleírásban szereplő településnevek mellett zárójelben betű szerint a régi elnevezéseket közlöm.

Ágfalva (Agendorf). Magas, szálas erdő. Bánfalva (Wondorf). Ágfalvától 1, Soprontól 1 órai járányira. Magas szálas erdő.

Sopron (Oedenburg, Soprony, Sopronium). Ágfalvától 1 1/2, Bánfalvától 3/4 órai járásra. Magas szálas erdőség.

Magyarfalva, Harka (Horka, Horkau). Gírmától 1, Németkeresztúrtól 1 1/4 órányira. Kolenbach és Németkeresztúr között sűrű, a Németkeresztúr és Sopronkövesd közötti erdődarab leginkább szálas, a Gírméből Warasdorf felé vezető út mentén némi jegenyefenyő. A feltüntetett cserjék Nagycenk felett vannak. Sopronkövesd felé fiatal, felvendéglőig Borestek és Penur szőlőtörök tölgyerdő található egészen a nél.

Fertőboz (Holling). Fertőendrédnél 3/4, Nagycenktől 1 órányira. Erdőről bejegyzés nincs. Endréd = Hidegség.

Nagycenk (Gross und Klein Zinkendorf, Czikendorf). Sopronkövesdtől 1 3/4, Peresztégtől 3/4, Széchenyitől 3/4 órányira. Erdőről bejegyzés nincs.

Peresztég (Bermstegen). Szécsénytől 1/4, Pinnyétől 3/4, Sopronkövesdtől 1 1/2 órányira. Erdőről bejegyzés nincs.

Szécsény (Szeczin). Peresztéggel egyesült. Pinnye (Penier, Penye). Röjtöktől 1 3/4, Fertőhomoktól 1, Hegykőtől 1 1/4 órányira. Erdőről bejegyzés nincs.

Nagylózs (Losing, Lor, Locsa). Sopronkövesdtől 3/4, Ebergőctől 1, Fertőszéplaktól 2 órányira. Erdőről bejegyzés nincs.

Ebergőc (Börgüetz, Börgöztz). Sopronkövesdtől 1, Röjtöktől 1/2 órányira. Itt sincs erdőről bejegyzés.

Röjtök (Rüdök). Fertőszéplak 1 3/4, Fertőszentmiklós 1 1/4 órányira, Csapodtól 2 órányira. 1/4 órányira a falu mögött kezdődik egy erdő, amely a vízhez egészen közel terjed. Az erdő ritka, egyes, középszálas. Észak felé az erdő sűrűbb lesz és szálas. Csapodig leginkább tölgyekből áll. Ez az erdő Röjtöktől 1/4 órányira terjed ki és ugyanolyan összetételű mint az előbbi. Van egy út rajta keresztül, amely Újkérnél és Nemeskérnél vezet el. A kis erdődarabok, melyek a Röjtökről Széplakra vezető út mentén terülnek el, szálas tölgyerdők, melyek leginkább cserjével vannak benöve és az utakon kívül járhatatlanok.

Hegykő (Heiligen Stein, Hain kő). Fertőszéplaktól 3/4, Fertőhomoktól 1/2, Pinnyétől 1 1/4 órányira. Erdőről nincs bejegyzés.

Fertőhomok (Homok). Szécsénytől 1, Pinnyétől 1, Nagycenktől 1 1/4 órányira. Itt sincs erdőleírás.

Hidegség (Kis Endre, Endröd). Fertőbozától 3/4, Fertőhomoktól 1/2, Nagycenktől 3/4 és Szécsénytől 3/4 órányira. Erdőről bejegyzés nincs.

Zsira (Sira és Tenning, vagy Gyulaviz és Salamonya). Gyalókától 1/4, Untól 1 1/4 és Műnichshoftól 2 1/4 órányira. Műnichshof és Zsira között egy közepes magasságú szálas és magas szálas-erdő terül el, leginkább vastag és egyes fákkal.

- Sopronkövesd (Giessing). Undtól 2, Völcesejtől $1\frac{1}{4}$, Lövőtől $1\frac{1}{4}$ és Röjtöktől 2 órányira. Erdőről bejegyzés nincs.
- Und (Utthen). Sopronkövesdtől 2, Zsirától 1 órányira. Erdőt nem említi.
- Sopronhorpács (Ledetz és Horpacs). Undtól $\frac{3}{4}$, Zsirától $1\frac{1}{2}$, Völcesejtől $\frac{1}{2}$, Gógánfától $\frac{1}{2}$ órányira. Itt sem említi az erdőt.
- Völcej (Wiltschen). Sopronhorpácstól $\frac{1}{4}$, Sopronkövesdtől $1\frac{1}{4}$, Lövőtől $\frac{1}{2}$, Nemeskértől 1, Egyházásfalutól $\frac{3}{4}$, Újkértől $1\frac{1}{4}$ órára. Északnyugat felé egy sűrű középszálas erdő elegyesfajú fákkal, egy ugyanolyan erdőség Nikitsch és Völcej között, amely Nikitsch felé egyre sűrűbb, Völcejtől Und felé pedig ritkás.
- Egyházásfalu (Goijanfa, Gogányfa, Dasztfalu, Keresztin). Völcesejtől $\frac{3}{4}$, Sopronhorpácstól $\frac{1}{2}$, Salamonfától 2, Nemeskértől 1, Lövőtől 1 óra járásra. A falu mögött egyenlő távolságra egy sűrű szálas és közép magas szálas tölgy erdő kezdődik, mely a Salamonfa felé vezető út feléig terjed.
- Újkér és Felsőszopor (Ujkir, Ober Szopor). Kereszténytől $\frac{3}{4}$, Völcesejtől $1\frac{1}{2}$, Nemeskértől $\frac{3}{4}$, Pusztacsaládtól $1\frac{1}{2}$ órára. Magas szálas elegyes. Nem túlságosan sűrű erdő, amely Pusztacsalád felé terjed ki.
- Nemeskér (Nemes Kir). Újkértől $\frac{1}{2}$, Gógánfától 1, Völcesejtől 1, Lövőtől $\frac{1}{2}$, Pusztacsaládtól 1 és $\frac{1}{2}$ óra járásra. Az erdőség, mint Újkérnél, csak valamivel sűrűbb.
- Lövő (Schützen). Nemeskértől $\frac{1}{2}$, Egyházásfalutól $\frac{1}{2}$, Völcesejtől $\frac{1}{4}$, Sopronkövesdtől $1\frac{1}{4}$, Röjtöktől $1\frac{3}{4}$, Csapodtól $2\frac{1}{2}$ órára. Negyedóránnyira a falu mögött kezdődik az erdő, amely a vízhez egészen közel terjed. Az erdő ritka, elegyes, középszálas. Észak felé az erdő sűrűbb lesz és szálas. Csapodig leginkább tölgyekből áll. Ez az erdő Röjtöktől negyedóránnyira terjed ki és ugyanolyan összetételű, mint az előbbi. Van egy út rajta keresztül, amely Újkérnél és Nemeskérnél vezet el.
- Németzsidány (Rakendorf, Rochendorf, Német Sidány). Peresznyétől $\frac{1}{2}$ órányira. Középszálas és alacsony elegyes, meglehetősen sűrű erdő.
- Peresznye (Pressing). Németzsidánytól $\frac{1}{2}$, Frankótól 1 órányira. Magas és középszálas erdő, amennyiben a terep megengedi, mindenütt átjárható.
- Gyalóka. Salamonfától $\frac{1}{4}$ órányira. Erdőről nincs bejegyzés.
- Alsószopor (Újkérrel egyesítve) (Unter Szopor). Felsőszoportól $\frac{1}{4}$, Ivántól $1\frac{3}{4}$ órányira. Ság és Iván között az első csoport erdő magas, szálas vastag tölgyekből áll. Iván felé már közép magas, ritkásabb és elegyes fák találhatók.
- Saród (Schrollen). Fertőszéplaktól $\frac{1}{2}$, Eszterházától $\frac{1}{2}$ óra járásnyira. Erdőt nem említi.
- Fertőszéplak (Szeplak). Eszterházától $\frac{1}{2}$, Szerdahelytől 1, Röjtöktől $1\frac{3}{4}$ órányira. Itt sincs erdőről bejegyzés.
- Fertőd (Esterhaz stost an Schüttern). Fertőendrétől $\frac{1}{2}$, Petőházától $\frac{3}{4}$ órányira. Nincs erdő.
- Muzsaj (Mondschein). Röjtöktől $\frac{1}{4}$, Fertőszentmiklóstól 1 óra járásra. Az erdőt itt sem említi.
- Fertőszentmiklós (Miklos). Petőházától $\frac{1}{2}$ órára. Erdőről nincs bejegyzés.
- Szerdahely (Fertőszentmiklóssal egyesítve). Petőházától $\frac{1}{2}$ órányira. Az erdőt nem említi.
- Petőháza (Petőház). Fertőendrétől $\frac{1}{4}$, a kastélytól $\frac{3}{4}$ óra járásra. Erdő nincs.
- Fertőendréd (Sz Andre). Agyagosszergénytől 1, Vitnyédétől 1 és $\frac{1}{4}$ órányira. Erdő nincs.
- Agyagosszergény (Szergi és Agyagos). Vitnyédétől 1 órányira. Az erdőt nem említi.
- Vitnyéd (Witnyed). Kapuvártól 1, Agyagostól 1 óra járásra. Erdőről bejegyzés nincs.
- Kapuvár (Kapuwar). Oslitól $1\frac{3}{4}$, Vitnyédétől 1 óra járásra. Erdő nincs.
- Garta (Gorda). Babottól $\frac{1}{2}$ óra járásra. Erdőről bejegyzés nincs.
- Babot, Ordot. (Most egyesítve.) Gartától $\frac{3}{4}$ órányira. Rábatamási 2 óra, Szárföld 1 óra, Jóbaháza 1, Bogyoszló 2 óra járásra. A magas szálas erdőség tölgyekből áll. Agyagos és Babot között tiszta tölgyerdő található, bozóttal sűrűn átnöve. Az utak Oslit és Agyagos között leginkább mocsarasak és alacsony fákkal és cserjékkel vannak benöve.
- Oslit (Oszli). Veszkéntől $\frac{3}{4}$, Szárföldtől $1\frac{1}{4}$, Kapuvártól $1\frac{3}{4}$, Gartától $1\frac{3}{4}$ óra járásra. Az erdő közép szerű, tölgy, mocsárban áll.

- Pusztacsalád (Pusztá Csalad). Nemeskértől $1\frac{1}{4}$, Csapodtól 1, Ivántól $1\frac{3}{4}$, Ciráktól $2\frac{3}{4}$ és Himodtól $2\frac{3}{4}$ órányira. Az erdőség sűrű szálás és csak a megjelölt utakon járható. Dénesfáig, Cirákiig és Gyórig terjed a közép- és magas tölgyerdő.
- Csapod. Hővejtől 2, a muzsaji kastélytól $1\frac{1}{2}$, Lövőtől $2\frac{3}{4}$, Ciráktól $2\frac{1}{2}$, Gyórotól 2, Himodtól $1\frac{1}{4}$, Hővejtől 2 óra járásra. Az erdőről szóló bejegyzés szóról szóra megegyezik a pusztacsaládi bejegyzéssel.
- Dénesfa (Dienesfa). Répceszemerétől $1\frac{1}{4}$, Ciráktól $\frac{1}{2}$, Csapodtól 3, Pusztacsaládtól 3 óra járásnyira. Az erdő ugyanolyan, mint Pusztacsaládnál.
- Cirák (Czirak). Dénesfától $\frac{1}{2}$, Csapodtól $2\frac{1}{2}$, Pusztacsaládtól $2\frac{3}{4}$, Beledtől 1, Gyórotól $\frac{1}{2}$ óra járásnyira. A kis Rábán túl találni egy rész szálás tölgyerdőt.
- Gyóró (Gyura). Ciráktól $\frac{1}{2}$, Csapodtól 2, Himodtól 1 órányira. Erdeje: mint Pusztacsaládnál.
- Himod. Gyórotól 1, Csapodtól $1\frac{1}{2}$, Pusztacsaládtól 2 és $\frac{3}{4}$, Hővejtől $2\frac{3}{4}$, a göbösi vendéglőtől 1 óra járásra. Kisfalú és Himod között sűrű erdő található egyes fajú fákból.
- Hővej (Höwey). Himodtól $\frac{3}{4}$, Csapodtól 2, Göböstől $1\frac{1}{2}$ órányira. Göbösi felé szálás sűrű tölgyerdő található.
- Göbösi major (Meyerhof Göbösi). Csapodtól $2\frac{1}{2}$, Himodtól $1\frac{1}{4}$, Hővejtől $1\frac{1}{4}$ órányira. Az itt található tölgyerdő be van növe bozóttal és egészen a monbyoui kastélyig terjed.
- Lesvár (Schloss Morabyu ungarisch Leswar). Csapodtól $1\frac{1}{4}$, Mujsajtól $2\frac{1}{4}$ órányira. Az erdőről szóló leírás megegyezik a göbösi majoréval.
- Iván. Alsószoportól 3, Pusztacsaládtól $1\frac{1}{4}$, Csértől $\frac{3}{4}$ óra járásnyira. A falu bizonyos távolságban erdővel van egészen körülveve, amely közép és magas szálás ritka fákból áll.
- Csér (Dorf Csir). Ezer lépésre innen található a major, Ivántól $\frac{3}{4}$, Csáfordjánosfától $\frac{1}{4}$ óra járásra. Egy bizonyos távolságra a falutól kezdődik az erdő, amely teljesen körülveszi a falut. Az erdő közép- és magas szálás ritka állású fákból áll.
- Csáfordjánosfa. Répceszemerétől $\frac{1}{2}$, Csértől $\frac{1}{4}$ órányira. Erdőről nincs bejegyzés.
- Répceszemere (Szomere). Csápodjánosfától $\frac{1}{2}$, Dénesfától $1\frac{1}{4}$ óra járásnyira. A falu erdővel van övezve bizonyos távolságban, amelynek állománya közép és magas szálás ritka fákból áll.
- Bősárkány. Acsalagtól $1\frac{1}{4}$ órányira. Erdő nincs.
- Acsalag. Bősárkánytól $1\frac{1}{4}$ óra járásra. Itt a mocsárban áll az erdő, csak télen lehet közlekedni.
- Veszkeny (Veszkin). Kapuvár $1\frac{3}{4}$, Ordot-Babot $\frac{1}{2}$, Szárföld $\frac{1}{2}$ óra járásra. Erdőről nincs bejegyzés.
- Szárföld. Bogyoszló $1\frac{3}{4}$, Jóbaháza $1\frac{1}{4}$, Rábatamási $\frac{3}{4}$, Farád $1\frac{1}{2}$ órányira. Erdőt nem említene.
- Rábatamási. Jóbaháza $\frac{1}{4}$, Bogyoszló $\frac{1}{2}$, Farád $\frac{3}{4}$ órányira. Nincs erdőről bejegyzés.
- Bogyoszló. Jóbaháza $\frac{1}{4}$, Csorna $\frac{1}{4}$ óra járásra. Nincs erdőről bejegyzés.
- Farád (Fárrad). Maglócától $2\frac{1}{4}$, Dörtől 1 órányira.
- Csorna (Csorna Markt). Maglócától $1\frac{1}{2}$, Pásztoritól $1\frac{1}{2}$ óra járásra. Nincs erdő.
- Maglóca (Moglocsa, Maglocsa). Bősárkánytól $\frac{3}{4}$, Acsalagtól $1\frac{1}{2}$ órányira. Az itt található erdő szálás, mocsaras és tölgyekből áll.
- Barbacs (Borbács). Maglócától $\frac{1}{2}$, Dörtől $1\frac{1}{4}$ óra járásra. Az itteni erdő is mocsaras és tölgyekből áll.
- Dör. Csornától 1 órányira. Erdőről nincs megjegyzés.
- Pásztori (Felső Pastory). Csornától $1\frac{1}{2}$, Farádtól 2, Jóbaházától $1\frac{3}{4}$, Bogyoszlótól $1\frac{3}{4}$ óra járásra. Itt egy közepszerű erdő van.
- Kisfalud (Kis Falud). Bogyoszlótól 2, Babottól $1\frac{1}{4}$, Hővejtől $1\frac{3}{4}$, Himodtól $1\frac{1}{2}$ órányira. Az erdő szálás tölgyekből áll. Kapuvár felé az erdő keresztül-kasul, kevert vadgyümölcsfákkal és bozóttal van benőve.
- Mihályi (Mihályi Markt). Vadosfától $\frac{1}{2}$, Gyórotól $1\frac{3}{4}$, Bogyoszlótól 2 óra járásra. Az erdő egyes fafajokból áll, bozóttal nagyon sűrűn benőve.
- Vadosfa. Ciráktól $2\frac{1}{4}$, Mihályitól $\frac{1}{2}$ óra járásra. Az erdő olyan, mint Mihályinál.
- Vica (Vicza). Beledtől $\frac{1}{4}$, Ciráktól $1\frac{3}{4}$, Mihályitól 1, Vadosfától $\frac{1}{2}$ órányira. Olyan az erdő, mint Vadosfánál.
- Beled (Belid). Edvétől $\frac{1}{2}$, Ciráktól $1\frac{1}{4}$, Mihályitól $1\frac{1}{4}$ órányira. A keceli erdő-

- nek egy része középszálas tölgyből áll. Vadgyümölcsfákkal elegyesen és bozóttal erősen benöve. A keletre eső erdő, mint fent. A kis Diurn erdő kelet felé tölgyekből áll, gyümölcsfákkal elegyesen, bozóttal benöve.
- Vásárosfalu (Vásárosfalva) Beledtől $\frac{1}{4}$, Pálitól 1, Edvétől $\frac{1}{4}$ órányira. Az erdőség olyan, mint Belednél.
- Edve (Etve). Pálitól $\frac{3}{4}$, Beledtől 1. Vásárosfalutól $\frac{1}{4}$ órányira. A páli erdőnél írják le az Edve körüli erdőket.
- Vág. Edvétől $\frac{1}{2}$, Pálitól 1, Szanytól $1\frac{1}{2}$ órányira. A keceli erdő a sebesi erdőn innen áll. Középszálas tölgyből tevődik össze és vad fákkal van keverve. Sűrű, de egyes helyeken az utakon kívül is járható. A vági erdő is sűrű, a sebesi a sokszor kiöntő Rába miatt mocsaras.
- Páli (Paly). Zsebeházától 1, Magyarkelesztúrtól $1\frac{1}{4}$, Szanytól $2\frac{1}{2}$ órányira. A páli erdő hasonló összetételű, mint a wayai és keceli: tölgyekből áll és sűrű bozóttal van benöve.
- Magyarkelesztur. Zsebeházától $\frac{1}{2}$, Pálitól $1\frac{1}{4}$, Vadasfától $\frac{3}{4}$, Mihályitól $1\frac{1}{4}$, Kisfalutól $1\frac{1}{2}$, Babottól $2\frac{1}{4}$ órányira. A bozót Bethlenig igen sűrű a falu mellett azonban valamivel ritkább és járható.
- Sopronnémeti (Némethi). Szillsárkánytól $\frac{3}{4}$, Jobaházától $\frac{3}{4}$ órányira. A kis erdőség Németinél, melyet Fölösnek is neveznek, közép magas tölgyekből áll, bozóttal sűrűn benöve.
- Zsebeháza (Sebeház). Magyarkelesztur $\frac{1}{2}$ óra, Sopronnémeti $\frac{3}{4}$ órányira. A kis erdő szálas tölgy, amely nagyon ritka.
- Potyond. Bogyoszlótól $\frac{1}{4}$ órányira. Zsebeházánál kis erdő található.
- Pásztori (Alsópasztory). Bogyoszlótól $1\frac{3}{4}$, Rábapordánytól $1\frac{1}{2}$ órányira. Itt egy középszálas tölgyerdő áll. A nagyobbik rész fiatal fákból tevődik össze.
- Rábacsanak (Csanak). Sziltól 1, Szanytól $1\frac{3}{4}$, Pásztoritól 1 óra járásnyira. Az úgynevezett kispataki erdő szálas tölgyből áll és vadgyümölcsfákból. Az erdő ritka.
- Szil (Szil Markt). Szanytól $1\frac{1}{2}$ óra, Rábacsanaktól $1\frac{1}{4}$, Sopronnémetitől 1, Vágtól $1\frac{1}{2}$, Magyarkelesztúrtól $1\frac{1}{4}$, Pálitól $1\frac{1}{4}$, Zsebeházától $\frac{1}{2}$ órányira. Az úgynevezett szili erdő középszálas tölgyből áll, bozóttal benöve. A hozzá csatlakozó bozót egyes helyeken járható. A szili és szanyi erdő leginkább bozóttal benőtt középszálas tölgyből áll, mely itt-ott mocsaras.
- Szany (Szány). Vágtól $1\frac{1}{2}$, Keceltől $\frac{3}{4}$ óra járásnyira. A kis szanyi erdő kelet felé tölgyből, dióból és más gyümölcsfákból áll, bozóttal sűrűn benöve. Szentandrás felé az erdő ritka, tölgyfák és gyümölcsfák keverékéből áll. Ezek többnyire fiatal fák.
- Erdészeti szempontból ez az anyag azért felbecsülhetetlen értékű, mert csaknem kétszáz év távlatából ismerjük meg a még sok helyen szinte érintetlen állapotban megtalálható erdeink faállomány-összetételét és állapotát. Azért sorsdöntő ez, mert az 1780-as években az erdőgazdálkodás még olyan külterjes volt, hogy kevés kivételtől eltekintve, a megye területén azok a fafajok állottak, amelyek ott őshonosak voltak, vagy legalább is előfordultak. A XIX. század utolsó évtizedeiben, de különösen a XX. században fordult csak elő a fafajcsere, amely egyúttal megváltoztatta megyénk erdeinek egész arculatát.
- Az országleírás által rögzített akkori helyzetnek a maival való gondos és részletekbe menő összehasonlítás nem lehet célja jelen dolgozatnak. Annyit azonban már most is meg lehet állapítani, hogy rendkívül nagy változások történtek kétszáz év alatt az erdők területét, fafajösszetételét, faállomány viszonyait és minőségét illetően.
- A leírások alapján megállapítható, hogy szinte egész Sopron megye erdőterületét tölgyesek foglalták el. Ezt az összefüggő tölgyerdő állományt itt-ott tarkította csak vadgyümölcsfa vagy fenyő. Az összefüggő erdőségek határára, illetve szélén keletkeztek a települések. Idők folyamán a lakosság az erdőirtások egyre nagyobb mértékű alkalmazásával óriási területeket tarolt le, tett szabaddá az erdőtől és változtatta szántófölddé. Az erdő területe egyre kisebb zsugorodott. Az akkori erdőterület nem egész kétharmada vált mezőgazdasági területté, tehát harmadára csökkent az erdő területe. A fafajösszetétel is jelentősen megváltozott. Az építkezések, az iparosodás miatt megindult a tölgyfák mértéktelen kitermelése. Pótlásról egyáltalán nem gondoskodtak, s a tölgyek helyét elfoglalta a

korán, gyakran és sokat termő csertölgy.

Megdöbentő az a kép szakmai szempontból, amelyet a jelenlegi fafajösszetétel mutat. Az erdőterületek legnagyobb részét cser borítja. A csupasz területek újra erdősítése fenyővel és akáccal történt.

Jelenleg tehát a valamikor híres tölgyesek helyét a cser, az akác és a fenyő foglalja el.

Felhasznált irodalom:

1. Az első katonai felvétel országleírásai. 1782—1785. Colonne N°. III. Sopron megyére vonatkozó részei.

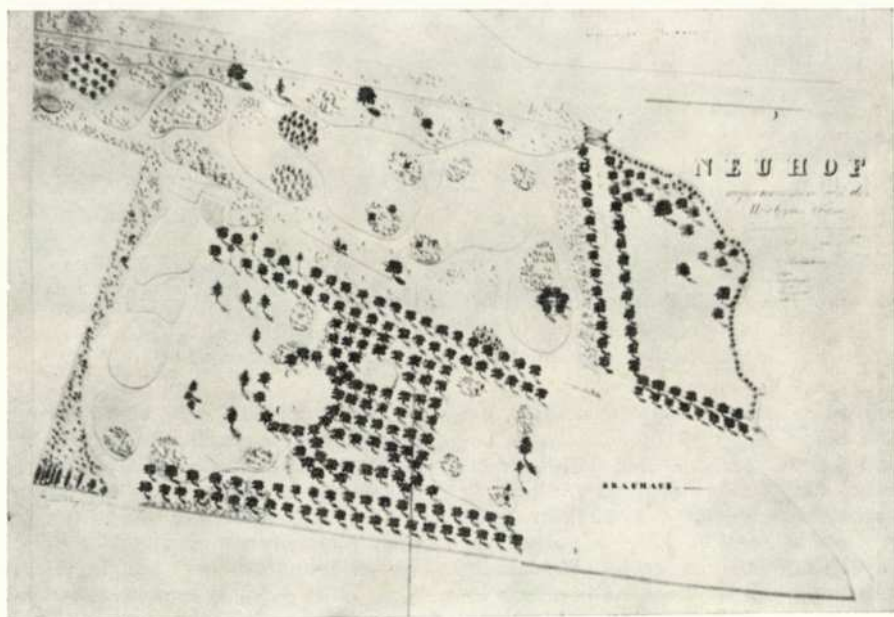
2. Eperjessy Kálmán: Az első katonai adatfelvétel országleírásának forrásértékei. Agrártörténeti Szemle 1961. 3—4. szám, 522. o.

Firbás Oszkár

Kétszáz éves közkert Sopronban

A közkertek időszaka a 18. század második felében kezdődik. Az istenadta népre is kezdenek gondolni Magyarországon a hatalmon levők. II. József rendeletére 1785-ben Budán a Városmajorból közkert lesz; már 1729-ben vásárolta a város Daun városparancsnoktól, eperfatelepet rendeztek benne meg kertészeknek

Városligetet Batthyány József hercegészek ajándékozta kb. ugyanebben az időben Pestnek, Nagyváradon Rhédey Lajos a róla elnevezett kertet. Annak tehát, hogy valamely polgári közösség gondoljon a saját hasznára közkert alapítására, a 18. században kevés példa akad, éppen ezért jelentős dolog, hogy Sopron városa kerek

Az Erzsébet-ker alaprajza 1860 körül

adták bérbe addig. A megelőző évben, 1784-ben valószínűen szintén az uralkodó szándékainak hatására, Pesten Orczy László báró alapította közcélokra sokáig mint nevezetesség elhíresedett kertjét. A

200 évvel ezelőtt közkertet létesít lakosai részére, a későbbi *Erzsébet kertet*.¹

A mai Lenk-átjárónak nevezett ház helyén állt épület már 1687 óta Reisinger Menyhért tekintélyes polgáré volt, aki-

nek halála után az épületet Preysing generális vette meg, a házhoz föld és malom is tartozott. 1737-ben esett meg a vásárlás (Tanácsjegyzőkönyv, a továbbiakban Tj. 1737,392. lap), és a következő évben a számadáskönyv szerint az új gazda a városi téglavetőből hat részletben 27.500 darab téglát vásárol. Lehet, hogy ebből a nagy mennyiségből a városi ház átépítésére is fordított valamit, de mivel 1741-ben a Tj. a generális újonnan létesített kertjéről szól (280. lap), amelyben mint később kiderül, épületek is voltak,

het, hogy az efféle kerteket valóban főrangúak juttatták a városoknak.²

Úgy látszik, sem a generális, sem annak halála után, 1759-ben feltűnő özvegye, aki a Thering-Seelfeld családból származott, nem volt jó gazda, a Neuhoftól épületei romlásnak indultak; mikor ugyanis a család túl akart adni a kerten és Festetics Károlynak felajánlotta vételre, a rossz állapotra való hivatkozással nem tartott rá igényt, a belvárosi házat azonban megvásárolta. Így tehát a család 1763-ban licitára bocsátotta a kertet. Ve-

Az Erzsébet-kert az 1944–45-ben elpusztult vendéglővel
(Képeslap 1910 körül, Gyűrű Ernő gyűjteményéből)

bizonyal zömében itt használták fel a sok téglát. A Tj. ekkor *Neuhof*-nak nevezi a kertet. Tudvalevőleg a Neuhoftól elnevezés ma is még eléggé használatos az Erzsébet kert helyett és sokakban ébren tartja azt a balhítet, hogy a parkot valami Neuhoftól nevű generális ajándékozta a városnak, ami nézetnek az is alapja le-

vő akadt több is, így a városban lakó Szluha grófné, Starhemberg gróf, Wischy Samuel tanácsos, de a városi vezetőségnek is kedve támadt reá. Márciusban már a helytartótanácsához fordultak azzal, hogy olcsó áron megkapható a kert, persze az épületeket nem annyira kijavítani kell, mint újból felépíteni falait és bol-

1 Rapaics: Magyar kertek. 258., 270., 173. lap. Szücs: Szabad kir. város Debreczen történelme. III. 1086. lap. Az 1860-as években az „Emlékkert társulat” nevű alakulat, tehát nem a város létesített kisebb kerteket.

2 A kérdést a SSz. hasábjain is szóba hozták. 1956. 389. lap. Jómagam szóban és írásban mindig küzdöttem a tévhit ellen, mégis a Magyar dal folyóiratnak az 1925-ös dalosverseny alkalmával kiadott soproni számában a várost ismertető cikkembe – tudtomon kívül – belevették ezt a hibás Neuhoftól generális mesét.

tozni. (Fogalmazások könyve 1763, 122 lap). A városi közgyűlés elé is került a dolog. Az érvelés egyik érdekes pontja az volt, hogy ha nem a város veszi meg, ismét valami főrangú kezébe kerül, azzal ismét ezek száma gyarapodnék a várásban, már pedig ismeretes, hogy ezek kü-

282. lap). A vételár miatt Voss Károlynétől, az árvaház alapítójától 2000 ft-ot, Gábrriel Katalintól 200 f-ot vettek fel 5 %-ra. (Tj. 131. lap).

A vétel idején egyelőre alig-alig merült fel a gondolat, hogy messze az Újteleki kapun túl sétat hely kínálkozik, itt-ott

Az Erzsébet-kert az 1944—45-ben elpusztult zene-pavilonnal
(Képeslap 1910 körül, Gyűrű Ernő gyűjteményéből)

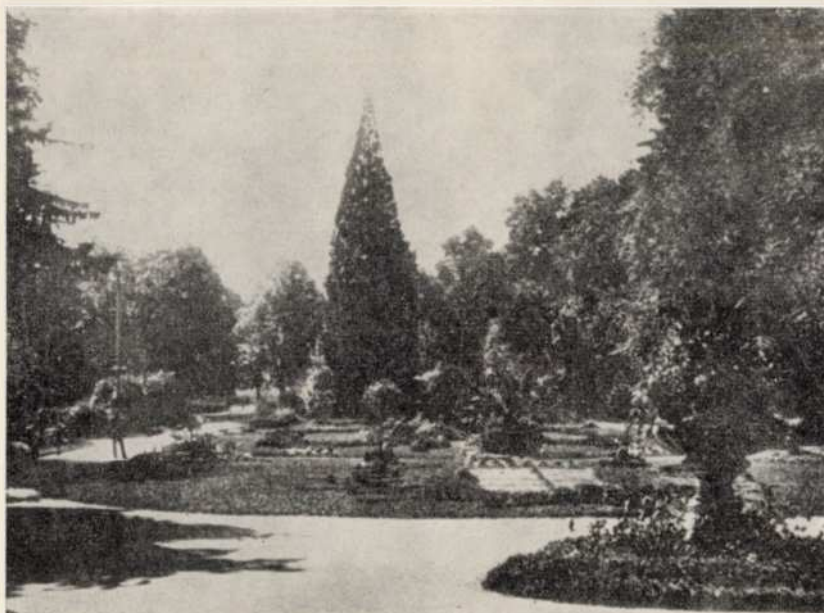
lönböző ürüggyekkel kibújnak a polgárokat sújtó terhek viselése alól. Egyébként az is érv volt, hogy a város sörfőzője nagyon rossz karban van, és így is-úgy is újat kellett volna építeni, a Neuhoft építményei alkalmasnak látszottak rá, hogy ott helyezték el. Az eddigi sörfőző a mai múzeum környékén volt és a kuruckorban nagy szerepet játszott, ott rejtőztek el a kurucok. Ne feledjük el, hogy akkor még a várost fal választotta el a külvilágtól, a sörfőző tűzveszélyes volt, ezért került a falakon kívül, a Neuhoft ebből a szempontból is alkalmas helynek tűnt. Végre több halasztás után 1763. szeptember 3-án megvolt a végső árverés 6000 ft-ról Szluháné 11 050 f'-ra verte fel az árat, a város még 10 ft-ot ráígért, így ezen a napon sikerült szereznie egy nagy kertet és néhány rozsanó épületet polgársága számára. (Fogalmazások könyve 1763, 224,

említik, hogy díszkert is van, azaz németül Lusgarten, csak a következő évben, azaz 1764-ben terjesztik fel a helytartó tanácshoz a tervezetéseket. Szárazmalmot is akarnak létesíteni, ahol vízi erő helyett ökröket alkalmaznak; volt ugyan a városnak efféle intézménye, de már nem nagyon lehetett használni, a mai Széchenyi Gimnázium helyén állott, színészek csináltak színházat belőle, az azoktól kapott bér is némi hasznot hozott a városnak. A malomra és a sörfőzőre Trost György nevezetes soproni építőmester és Schaffer Gaspár ács készítettek terveit 3857 ft-os költségvetéssel. A Neuhoft-hoz két és fél holdnyi mező is tartozott, azt el akarták adni, viszont az épületek körül levő kertet nem, mert mint a beadvány mondja, nyáron nagyobb a sörfogyasztás és úgy látszik maga a kert és a kellemes park az embereket iddoga-

lásra fogja ösztökélni (unus et solus hortus et amoena viridaria homines ad bibendum invitatura videantur", Fogalmazások könyve 1764, 75. lap, március 14).

1764. február 29-én kiadták bérbe a házat a sörfőzőnek, Ottinger mesternek, aki a következő évben már 366 akót mért ki. A város egyébként Zechmacher János

jenek helyet, bontották le, oltárát a Nep. szt. János megdicsőülését ábrázoló kisebb képpel a múzeumban helyezték már régebben el, valószínűleg még a Preysing korból származott a berendezés. 1800 körül már azonban valóban sétahelynek számított a Neu Hof. Pontos adatunk nincs róla, hogy mikor lett fontosabb cél a séta

Részlet az Erzsébet-kertből a kaliforniai fenyővel (Gyűrű Ernő gyűjteményéből)

császárkőbányai kőfaragó közreműködésével építtette át a megfelelő épületet, 1766-ban pedig a szárazmalmot a fisch-amendi malomkőgyártóval. (Mühlstein-Factor. Számadáskönyv 182. lap). Felülnő, hogy a város ennyire áldoz a sörfogyasztásért, mikor egyébként mindent elkövet a borfogyasztás növelésére, a sörfogyasztás ellenében. Éppen azért itt is megkezdődött a harc. 1766-ban eltiltják a zenélést a Neu Hofban, ami pedig nagy vonzó erő volt (Tj. 1766, 132. lap). Még 1767-ben egy nagyobb befektetés jelentkezik: a Deák kút vizét odavezetik a sörfőzőkhöz (Tj. 1767. 68). Későbbi leírás szerint kút is volt. 1805-ben ugyanis a bérletet a Pressburger Zeitungban hirdetik és az épület leírásánál említik ezt és említenek egy kis kápolnát is. Ezt az egész épület lerombolásakor, már a felszabadulás után, hogy a SOTEX kultúrháznak nyer-

maga, mint a sörvívás, de Bredetzky Sámuel soproni tanító leírása ebből az időből, már úgy mutatja, mint kedvelt kiránduló helyet: „Az Ujteleki kaputól pár ezer lépésre fák-övezte csinosan fekvő épületet látunk, mely most a város tulajdona: ez a rendes sétahely Sopron előkelő és kevésbé előkelő közönségének, az utóbbi vasárnap meg ünnepnapon ide gyülekeznek, hogy az elsöben gyönyörködjenek. A hely meglehetősen közelsége, a szép, bár még francia stílusú kert és más ezer kellemesség felkeltenék a közönség teljes érdeklődését, ha valamivel jobban gondoskodnának a csinosításról és kényelemről. A kert legszebb részei a kedves lugasok, melyek a magába vonuló gondolkodót szívesen látják. Néhány kőszobor emléke is áll ott, melyeket azonban a jóízű ellen elkövetett merényletnek tartani. A bejáratnál Mars áll, egy elkopott

rokkant, akinek kicsavarodtak a lábai, Neptunt pedig, ezt az igazi szörnyeteget egy nürnbergi kontár durva fametszete után rontották el még tovább. A kert földíszei néhány évvel ezelőtt a vadgesztenye fasorok voltak, amelyeket a mostani bérlő gazdasági okokból erősen megnyesegetett és elrontott" (Beytraege zur Topographie des Königreichs Ungern. 1803. 78. lap).

1800 körül már általában angol park volt a divatos, innen Bredeczky lekicsinyítő megjegyzése a francia stílusra. Egyébként évtizedekig nem sok gond volt a kertre. Inkább az, hogy jövedelmezőségét fokozzák. Így magadták az engedélyt egy színésznek, hogy 1806. május 19-án kint zenei akadémiát tarthasson, de csak napfénynél, este nyolc órára — a tűzveszélyre való tekintettel — be kell fejeződnie az előadásnak. (Tj. 1806. 1121 sz. végzés). Majd meg körhinta felállítására került szóba, amelynek bevétele persze szintén a városi jövedelmet szaporítja. A város neves építész, Hild Vencel csinált is tervet, de nem került kivitelre, végre 1815-ben a bérlőre ruházták az engedélyt azzal, hogy bért is fizessen érte, és ha majd véget ér a bérlés, a város megváltja a körhintát (Tj. 1815. 63, 3812. sz. végzések). A sörfőző bérlője persze szívesen elvégezte a befektetést, amely 9854 forintjába került, mert a körhinta igen sok embert csábított oda és jócskán fogyott a sör. Hogy azután a tömeglátogatás mennyire nem tett jót magának a kertnek, mutatja egy útleírás 1829-ből, amely szerint a Neuhofer nagyon elhanyagolt (Krikkel: Wanderunger zu den Umgebungen des Neusiedlersees. 1829.). Az egyik bérlő 1823-ban tánctermet kívánt volna építeni a körhinta mellé, hogy még jobban fokozza a bevételét és a csődületet, a város bele is ment volna azzal, hogy csak nappal használhassa, de azután a bérlő visszakozott (Tj. 195. és 2044. sz. végzés). A tóra is kiterjedt Rupprecht János reformkori találatkő polgár figyelme, fűrdőt akart létesíteni, miután ilyesmire már a katonaság is gondolt. A beadvánva olyan furfangos volt, hogy nem emíttetett, hol lenne az uszodája, így meg is kapta az engedélyt, csak miután kiderült, hogy az is a Neuhoferban lenne, visszavonták az engedélyt (Tj. 1823, 3887. sz. végzés. 1833. 3278. és 3551. sz. végzések).

Úgy látszik, elavult a körhinta is, 1836-

ban javítják (Tk. 1507), de magára a kertre is már nagyon ráfér az átalakítás. 1840-ben a tanácsban szóba kerülnek a már Bredeczky ócsárolta szobrok is, a tervbe vett nagy rendezéssel azokat is el kell távolítani (Tj. 1402). Cirkuszok korában is felütötték a sátrukat a Neuhoferban, 1840 körül pedig a rendes színtársulat is épített valamiféle arénát. A sörházban nyaranta a toronyörök és a győri cigányzenészek felváltva hangversenyeztek. Slachta Etelka, soproni leányzó érdekes magyar nyelvű naplójában elmondja, hogy május elsején „a barnák a Marseillet 3-szor játszák. Igen szép zene" (122. lap).

A parknak átalakítására ösztönző hatással volt az első dunántúli vasút építésének híre, mely Bécsújhelyt kötötte össze városunkkal, itteni pályaudvarát a Neuhofer közelébe tervezték. 1845-ben megkezdték a vasútvonal építését, és így a leendő pályaudvar környékét is korszerűsíteni kellett, hogy az érkezőknek jó benyomása legyen a városról az első percekben is. Már korábban tárgyaltak Liechtenstein herceg, Ritter Károly nevű kertészével. 1846-ban pedig megkezdődött végre a nagy átalakítás, amelynek kapcsán a francia kert angollá alakult át. 1846/7 telén nagy volt a munkanélküliség és nyomor, itt alkalom nyílt munkára (Tj. 1847. 838. sz. végzés). Betemették a kisebbik tavat, a nagyobbbat pedig kikövezték. A sokat emlegetett szobrokat eladták, Bosch Gáspár sörfőző vette meg 2 ft-on. A körhinta és a „születli" elhelyezése majdnem 2000 ft-ba került volna, egy új „szalon" 26.470 ft-ba, erről le kellett tenni, a királyi kamara javasolta, hogy a „kerengjáték"-ot alakítsák át „mulatóterem"-mé, ami meg is történt (Tj. 1841, 4193. és 4832. sz. végzések; 1846, 1863. sz. 1211, 129, 478. sz. végzések). Mára a kert abban az állapotban maradt 1944/5-ig, amibe 100 évvel előtte helyezték. A város részéről Kánia Ferdinánd felügyelt az átalakításra. 1847. június 11-én jelenthette: „a mostani időpontot, melybe... az ügy nevezetű Neuhoferban már jobbadán meg készült kert alkalmatosság tartó és szorgalmas felügyelettel és műveléssel kíván, annak beteljesítésére legcélszerűsábnak véli", ezért két kertészt ajánl felvételre. A városi tanács Irschek Ferdinándot választja meg, aki Peningben született, azaz ma már Bécs

egyik peremvárosában. Számára a serfőző házában jelölt ki lakást. A határozatot pedig ekképpen kicirkalmazva okolták meg: „mert a Neuhoftkert, mely közelében lévén a Bécsújhely—Sopronyi Vaspálya indudvara, de a nélkül is, mint mulató kert kellő kép átalakítva, a látogatók mind inkább szaporodó számát oda kecsegtetendi, s ennél fogva a városi javadalom haszon hajtóságát növesztendi, ugy szinte a város környéke különféle terain és helyein ugy a közsétán levő ültetvények, fa sorok és kertalkatok de mindenek felett a selyemtenyészés tekintetéből szaporított szederfa ültetvények, már többé felvigyázó nélkül, kinék szakértő embernek, tehát kertésznek kell lennie, el nem lehetendek” (Fasc. XXVI. 3681.)³

Bizony nagy szükség is volt a kertészre, mert a Neuhoft nagy szerep várt pár hét múlva: 1847-ben egymásra torlódtak Sopronban az idegenforgalmi események. Elsőnek a magyar orvosok és természetvizsgálók gyűlése több napon át a városban zajlott. A Honderü c. lap a Neuhoftól így írt: „Különös díszére szolgál Sopronnak a közönség használatára újolag megnyitott ujkert (Neuhoft) nevet viselő regényes sétahely, mely kivált népünnepélyek rendezésére különösen alkalmas. Ide gyűjté vala ki nem csak a természetvizsgálókat, hanem az egész soproni közönséget azon fényes világosítás, zenészet és népies táncok és vidámságokkal összekötött ünnepély, mely f. hó 16-án volt számunkra rendezve s valóban, miként a nemes város vendégszívessége, ugy a derek rendezők kivétel nélküli jóízlése, de főleg a Sopront s annak vidékét lakó szépnem felől tőn kétségtelen bizonyosságot. Alig tudnám megmondani melyik osztály érdemelné ki e tekintetben Páris almáját, annyí csinos arczról sugárzanak le a legszebb kökényszemek. Paraszt nők közül mindenesetre a horvátnőket illeti szépségdíj, kiknek feltűnően szép képüket érdekesen dús öltözetük is emeli. Magyarság közt a férfinem volt a kitűnő, miként csinos nemzeti viseletük, ugy szabadon karcsu testalkotásuk által. A kert általában világítva, több, alkalomhoz illő csinos transparentekkel díszítve s eleven virágfüzerekkel dúsan felczifrázva tökéletes ünnepi pompában ragyo-

gott.” Négy nap múlva, István király napján robogott be az első vonat Bécsújhelyről, a kert ismét szőhöz jutott, az új szalonban költötték el az első, persze meghívott utasok a villásreggelit és hallgatták meg az ünnepi beszédeket, verseket.

Most tehát divatba jött a Neuhoft, az újdonság varázsával is hatott, kellemes is volt, a szomszédos állomáson érkező-induló vonatok is sokáig meg nem ünt látványossággal szolgáltak. 1848. június 4-én az ev. templomi férfikar, akkor még név nélkül, hangversenyt adott kint, amelynek műsorán a Talpra magyar is szerepelt Lorenz János megzenésítésében. A győri Hazánknak megküldték a falragasz magyar szövegét, amelyet furcsaságképpen közölt is a lap. Hangzott pedig a kéreketört magyarságú hirdetemény így: „Jövv Szombaton azaz június 4-dikén estvéli 5 órakor az itteni N. kertben nagy-szerű látszatmányát hallatandja a XX férfiú ének egyet.” No de hazafias céra ment a dolog, meg kellett bocsátani, különösen mert a hamarosan következő Bach-korszakban a búsmagyarok is odavonultak ki a sörfőzőbe, hogy ne legyenek szem előtt. A diákok már rég rájöttek erre a kitűnő rejtkehelyre, és mikor 1841 elején Petőfi visszatért a katonaságból, idejártak vele a diákok: „Mi pedig a Neuhoft-féle mulató helyre csődültünk ki esténként s ott folyt a beszéd a katona élet tarkaságairól minden tartózkodás nélkül” — írja Sas István, a költő barátja későbbi visszaemlékezéseiben. Igen, a „tartózkodás nélkül”, ez volt a vonzóerő a Bach-korszakban.

Tartottak kint bálokat is, 1855-ben a város üvegházat építtetett, gesztenyefákat ültettek. Azonban 1865-ben ismét vurstli keletkezett kint, körhinta, céllövészet verte fel a csendet. Az új rendezéskor a négy évszak szobrát is felállították, egyik csak 10 évig állta a sárat, akkor rossz állapota miatt eltávolították. A helyi sajtó efféle kisebb változásokról is értesítette olvasóit és persze részletességgel számolt be arról a második nagy népünnepélyről, amelyet kint 1857-ben Ferenc József látogatása alkalmával rendeztek, ekkor még a kerítést is lebontották, hogy a szomszédos mezőt

³ Erre az adatra Domonkos Ottó volt szíves felhívni a figyelmemet.

bevonhassák az ünnepségbe, pedig Kánia ötletéből sövénykerítés volt, amit a Magyar Hirlap 1852-ben példamutatónak említ olvasóinak. (4032. lap).

A vurstlit hamarosan kitelepítették, általában maradt a hangulatos csend, azaz nemesebb hangok keltek néha versenyre a madarakkal. Ugyanis a város 1889-ben magas zenepavilont építtetett

vekedett 1899-ben a területe. A szomszédos kert Bánfalva felé a Pejachevich grófi családé volt, amelytől 1884-ben a Vághy család vásárolta meg, tőle pedig a polgármesteri jelentés szerint a város, a most már Erzsébet kert nagyobbítására és még üvegházat is építettek az új részre. Kb. 100 éve díszlik már a kertben az óriási kaliforniai fenyő, a parkban má-

Az Erzsébet-kert egykori kápolnájának oltárképe:
Schaller: Nep. Szt. János mennybemenetele
Liszt F. Múzeum

(Polg. mesteri jelentés 1889-ről, 68. lap). Hosszú évtizedekig ott szólt jó időben a katonazenekar. 1899-ben kapta a park az Erzsébet kert nevet, a Neuhof név lassan kikopott a használatból. De meg is nő-

sodik helyén (SSz 1957, 297. lap Csapody I. cikke).

Az angolpark módjára megújult kert sok szép napot ért meg. 1863-ben az első magyar dalosünnepély egy rendezvényé-

nek is színhelye volt, számos népünnepélyt látott, így az első munkás május elsőnek egy epizódja itt játszódott le, ugyanis mikor a munkások Bánfalváról estefelé hazafelé tartottak, a kertben rendőrök elvették tőlük harmonikáikat.

1900 körül a park közepén vendéglő épült, amely érettségi bankettek és találkozókat jellegzetes színhelye lett. Az első háborús elsőtétítés 1941-ben ilyen alkalommal esett meg. A Bánfalvi patak menti részen egy kis vízesést csináltak a romantikus lelkek számára, később ott katonai teniszter létesült, a vendéglő közelében időjelző, egyszóval állandóan korszerűsítették, de meg kell vallani, hogy a sétálók általában mind ritkábban keresték fel. Közben a város egészen a közelébe kúszott a parknak, távolabbi sétahelyek jöttek divatba.

Bosch Gáspár volt az utolsó sörfőző. Az épületet a város 1884-ben a lundenburgi Stein Bernátnak és a pozsonyi Goldschmied Sándornak adta bérbe, kik

ott malátagyárat alapítottak. Hosszú loma épület volt, számos vakárkádval fordult fala a Nándor fasor (ma Ady Endre út) felé, diákkoromban évek hosszú során át iromba betűkkel volt vagy 5/6 példányban ráfirkálva: Sonkatolvaj.

Maga a park évről évre szépült Dabner Nándor emlékezetes főkertészsége idején, aki 1957-ben halt meg, és akinek látnia kellett a kert pusztulását. Mert bizony az 1944/5-ös bombázások nem kímélték — a pályaudvar közelsége folytán — az Erzsébet kertet sem. Elpusztult a vendéglő, a négy évszaknak egyébként semmi műbeccsel nem bíró szobra (alighanem múlt századvégiek voltak csak), a zenepavilon, az időjelző, számos régi fa. Nem kímélte a bomba a pályaudvar felőli bejáratnál állt barokk nepmuki szent János szobrot sem. Sok egyéb sürgősebb teendő ellenére is az Erzsébet kert természeti szépségeiben ismét megújult, mellette a mai élet a kultúrházzal jelentkezik.

Csatkai Endre

A Május 1. tér képe a mai ált. iskola környékén
(Képeslap 1930 körül)

Az első munkásbrázolás a soproni színpadon (1873)

▲ Strike (sztrájk) című, Szigligeti Ede és Balázs Sándor által írt „eredeti népszínmű”-ről lesz szó. (Bár hogy nem eredeti, ezt a későbbiekben látni fogjuk.) Aradi Gerő, a soproni magyar színház igazgatója a „Sopron” 1873. március 8-i számában közölt programcikkében jelenti be többek között „A strike” érkezését is, mely „Pesten állandó tetszés mellett adatik egy év óta.” Tekintsük végig röviden a darab útját: honnan, milyen történelmi talajból ered, s mit is tartalmaz tulajdonképpen?

Az 1860-as években a nyugat-európai kapitalizmus megszállásával mind nagyobb és nagyobb arányúvá válik a bérmunka kizsákmányolása, ami a munkások öntudatosodását, szervezkedését vonja maga után. 1864-ben megalakult az I. Internacionálé, nemzetközi egységfrontot képezve a tőkével szemben. Egyre élesebb lesz az osztályharc, a munkásság munkaidő-, munkavédelmi- s legfőképpen bérkövetelményei alátámasztására mind gyakrabban fordul a gazdasági élére legveszélyesebb fegyveréhez, a sztrájkhoz. A kiegyezés után nálunk is fellendül a kapitalista fejlődés, öntudatosodik, szervezkedik a munkásság. 1866-ban megalakul az Általános Munkássegylet, cselekvésre szervezve a munkásokat. A Párizsi Kommün évében Pesten elsőként a nyomdászok mozdulnak meg, majd 1871 tavaszán már a pékek, serfőzők, szabók is sztrájkolnak. Sopronban 1872-ben van az első nagyobb sztrájk, de a szabósegédek mozgalmát itt is hatalmi úton elfojtják, a szervezőket kitoloncolják. Feszült azonban a helyzet, s ezt érzi a városi uralkodóosztály is. A közvéleménnyel a hatóságok el akarják hitetni, hogy a munkásság józan, megelégedett — csupán csendháborítók ingerelnek és bűjtogatnak. Ezt a felfogást tükrözik a korabeli hivatalos irások, a sajtó és rész-

ben Szigligeti műve is. A félelemre alapos okuk van, amit hűen kifejez a „Sopron” 1873. máj. 3-i számának cikkírója: „a józanabb lapok aggódó szavakkal jelzik a majdnem naponként fölmerülő, s egyre veszélyesebb szint öltő munkásstrikokat...” Elrettenve sorolja fel a bécsi szabók, Berlin, Boroszló, Lipcse, Bécs, Pest nyomdáinak, az angol köszémbányáknak, a berlini és bécsi fiakkerosoknak bérkövetelési akcióit, valamint a bécsújhelyi Sigl-gyár csaknem 3000 munkásának sztrájkját. A mozgalom elleni érvelése világosan mutatja a burzsoázia hivatalos képviselőjének, a hatóságnak a sztrájkok igazi okát elhallgató, ezt vallás-erkölcsi prédikációkkal elkendőző ténykedését: „Ha egyszer a munkás kebléből kihalt a kötelességérzet; ha azon éber, s rendesen nagy befolyású örnek — a lelkiismeretnek — hangos parancsszavát magában elnyomja és megveti, s csak állati ösztöne s a beléje oltott hamis, de hangzatos elvek után indul; mi sem természetesebb akkor, mint az, hogy ő is olyan akar lenni, amilyen az ő kenyeres gazdája és mestere, hogy bérével soha meg nem elégszik; hogy a munkaidőt mindig sokalja; hogy gyárosának s mindenkinek nagyobb tulajdonát irigyli...; hogy mindig strikol és rakoncátlankodik.” Az „Oedenburger Nachrichten” még tovább megy (1873. ápr. 23-i szám): úri göggel és gyűlölettel vegyes rettegéssel konstatálja az európai méretű sztrájkokat, miközben ezek jogtalanságát igyekszik bizonyítani. Eszerint a munkás jobban keres, mint a hivatalnok vagy katonatiszt; nincstelenségének ő maga az okozója, meg az iparhatóságok (a munkásság önkormányzati szervei), amelyek az opportunistáknak vezetése miatt nem tudják orvosolni a bajokat. S erre mit tesznek a munkások? A számukra legké-

nyelmesebb megoldást választják: sztrájkolnak.

A korabeli lapokat vizsgálva tehát kitűnik, mennyire mindennapi problémák voltak az egyre sűrűsödő munkássztrájkok a 70-es években. De nemcsak a hivatalos írások és a sajtó, hanem a szépirodalom területére is behatol a sztrájk — mint egyike a legaktuálisabb témának az adott korszakban. A következő évtizedekben elszaporodik a sztrájkábrázolás a színpadon, de többnyire csak harmad-, vagy negyedrangú alkotásokban. Világirodalmi rangra csupán Gerhart Hauptmann „Takácsok” (1892) c. színműve emelkedett, mely már 1895. aug. 2-án bemutatásra került nálunk a budai színházban, majd 1900. okt. 22-én játszott a Vígszínház. A kevésbé jelentősek közül hazai vonatkozásban megemlíthetjük Szávay Gyula „A munka” c. darabját (1892), Langman „Szegény emberek” c. „munkásdrámá”-ját (eredetileg „Turaser” a címe), melyben a háttérrel képezi a sztrájkmotívum (1899. jan. 14-én mutatta be a Népszínház).

Gerő Károly „Felhőszakadás” és Gécy István „Angyalföld” c. népszínműveiben szintén a háttérben aratósztrájkok húzódnak meg. (Előbbit 1898. ápr. 16-án, utóbbit 1900. márc. 30-án mutatta be a Magyar Színház.) Az említett művek mind a század utolsó évtizedében keletkeztek; tematikus ősük nálunk egyrészt a már teljesen elfeledett Manuel „Munkások” c. egyfelvonásos drámája, melyet már 1870-ben színrre hozott a Nemzeti Színház, de mint a Figyelő 1871. évf. 25. lapján megjegyzi, több más darabbal együtt „alatta áll ama mértéknek, melyet egy elsőrendű... műintézetnél használni kellene”, másrészt a francia Coppée-nek „A kovácsok sztrájkja” c. verses munkája (La greve des forgerons), mely Magyarországon 1873-ban jelenik meg nyomtatásban (Ozorai Árpád fordításában) — de a téma első népszerűsítése már 1871-re esik. Ez év okt. 29-én mutatta ugyanis be a Nemzeti Színház Balázs Sándor és Szigligeti Ede „A strike” c. drámáját, amely nem más, mint a Coppée-versek dramatizált változata. A francia eredetiben bíróság előtt áll a vádlott, aki kalapáccsal agyonütötte munkatársát. A gyilkosság oka: a sztrájkra lázító munkás (az áldozat) az éhező családja miatt sztrájktróvá vált másik

munkást (a főszereplő Jean apót) gyávnak, árulónak nevezi, mire az utóbbi heves felindulásában megragadja a végzetes kalapáccsot és végrehajtja a Coppée szerint szükségszerű ítélete. Balázs és Szigligeti darabja mind tartalmilag, mind eszmeileg szinte változatlanul utánzata az eredetinek, csupán magyar környezetbe helyezte a cselekményt, magyar nevekkal (Jean apó = István bácsi, felesége: Eszter, veje: Lajos stb.), s a színpadra való átdolgozásnál elhagyta a bírói keretet.

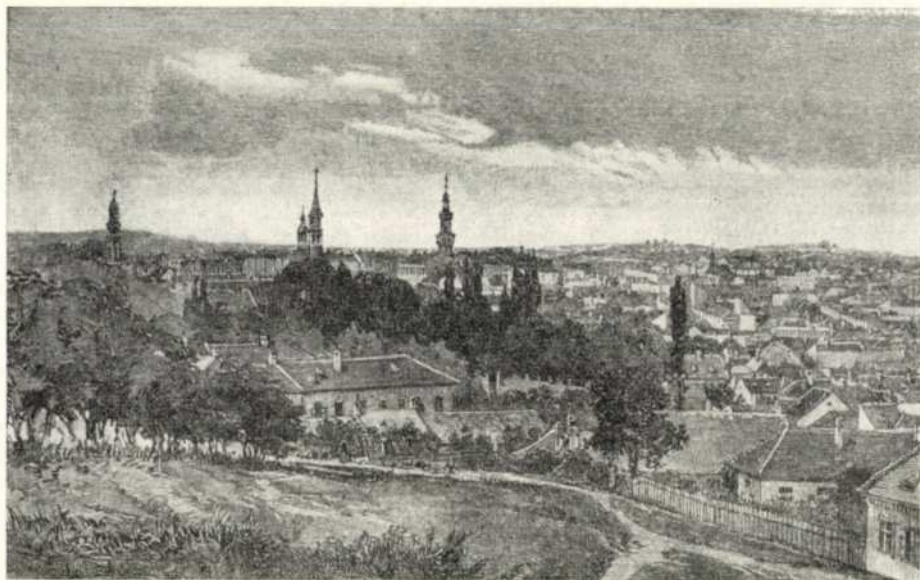
Hogy az első magyar színpadi munkásábrázolás problematikáját tisztábban láthassuk, ide csatolnám a mű tartalmi ismertetését, annál is inkább, mivel nyomtatásban — tudomásom szerint — csak a színházak számára készült 1871-es kiadás hozzáférhető.

Lajos, a korhely, tönkrement takács ül a daloskedvű özv. Szikráné vendéglőjében. Hiába könyörög, nem kap bort a fiába szerelmes kocsmárosnétól, ezért morogva elsompolyog. Alig távozott, megjelenik a kocsmában apósa, István bácsi feleségével, Eszterrel s a két kicsi unokával. Az amolyan idilli, patriarchális életet élő nagyszülők rájönnek, hogy a nótázó Szikráné szerelmes legidősebb unokájukba, Gyulába, aki különben a gyár esze és büszkesége. István bácsi is idős létére ott dolgozik, mert — mint mondja — „munka nélkül élni sem tudnék”. Hamarosan együtt van már az egész család: betoppan Gyula, majd a húga, Ágnes, aki Pesten szolgáló, s most szabadságot kapott. Pénzt szimatolva Lajos is előmerészkedik, s István alig csillapuló haragja közepette megfogadja lányának, hogy jó útra tér: munkát vállal, — de ez nem cseng valami meggyőzően. Hanem egyszer csak zaj hallatszik: „a gyári munkások közelednek”. Gyula megadja az okát is: „Rég sugnak bugnak. Munkaszüntetést terveznek — az örültek! Mintha csak egy hétig is megélhetnének kereset nélkül!” A munkások azonban még nagyon szervezetlenek, maguk sem tudják, mit, miért cselekszenek. Bizonyítják ezt a mozgalom vezetőjének, a Szikráné után epekedő, könnyűvérű Kovács Jenőnek szavai: „Megválasztottatok — s a közbizalmat nem lehet elutasítani”. A sztrájk igazi okát, a munkásság követelését a két német ajkú munkás, Anselm és Fridrik

kiáltja ki: „...akarni, hogy a munka jól megfizetni, mi fixiren a bért... Akarni mind enni pecsenye, nemcsak a fabrikan-ten und kapitalisten.” Szikráné hiába nevezi „nagyszájú, jött-ment csavargó-nak” Anselmet, a munkások az utóbbi mellett állnak, de akkor már ellene fordulnak, amikor vagyonszerzést követel. Fridrik tereli ismét más irányba a hangulatot: „Csak azt akarjuk, hogy a munkát illően fizessék meg, addig pedig

sein.” István tanácsát fogadják meg, követeket menesztenek a gyárhoz. Megesküsznek, hogy csak a deputáció eredménytelensége esetén sztrájkolnak tovább. Változás után Somvári gyáros házában vagyunk, ahol nagy vendégeskedés folyik. Max, a milliomosfiú nagyvilági sikereivel dicsekszik, azt fejtegeti éppen, hogy „a gyár elveszi a földet s a föld férjhez megy a gyárhoz.” Somvári, a „jó gyáros” típusa, atyai leereszkedéssel

Sopron látképe a Kuruc-dombról
(Háry Gyula rajza 1896 körül)

strikolunk.” Erre aztán már felzúg az éljen! Gyula, a felemelkedett munkás, már csak hivatalból is, a „gyárnok” oldalán áll: a sztrájk eredménye koplalás, nyomor, rablás, gyújtogatás, öldöklés lesz. A munkások erre megtámadják, csak Szikráné tekintélye menti meg. Fridrik megnyugtató és méltó választ ad Gyulának: „A gyárnok erős vinkulummal tömérdek munkát vállalt el, sok változó fog lejárni — ha mi csak két hétig kitartunk, vagy fizet, vagy tönkre jut.” István bácsi, a fontolgotó, óvatos ember típusa: „Erőszakkal semmit sem érünk el, a gyárnok kibőjtől vagy tönkrejut, és vele mi is.... Mi szegények vagyunk, de nem is illő kést tenni a torkára, mert ő mégis jó, becsületes ember.” Anselm hiába lázadozik: „Nichts kerni, hanem mus-

és nyájassággal beszél Gyuláról a vendégeknek, miközben megjelenik a sztrájkolók csapata. Somvári nem enged, sőt mikor Fridrik kijátssza a legsúlyosabb kárját, Gyulát árulónak nevezi és elkergeti. Gyula még most sem ébred fel, igyekszik visszatartani nagyapját, de hasztalan: most már István bácsi is megesküszik, s testestül-lelekestül a sztrájkolók közé áll.

A második szakasz Somvári családi perpatvarával kezdődik, az apa ügynöke leveléből értesül Max fia haszontalan-ságáról és léhaságáról, ezért felesége minden fenyegetése és rimánkodása ellenére is munkára szorítja. Somvári, aki kovács volt valamikor, már-már engedne (hiszen csak nagyravágyó felesége állandó zaklatása miatt különbözött össze a

munkásokkal), amikor Angyalka leánya jön a hírrel, hogy a munkások visszatérnek a munkához, azzal a feltétellel, hogy István bácsi és Gyula is visszatérhesse nek. Somvári nagykegyesen „megbocsát” nekik, sőt a jószívű Angyalka figyelmeztetésére még pénzt is küld Istvánéknak. Amíg azonban ez eljut odáig, változás után István bácsit és családját látjuk a legnagyobb gondban: nem tudja élelmezni feleségét, unokáit s ekkor toppan be Ágnes-unokája, akit Lajtos teljesen kifosztott. István bácsi és Gyula elhatározzák, hogy Pestre mennek dolgozni, míg a munkaszünet tart: „Kiállhatatlan kezd lenni, hogy nem dolgozhatom,” mondja a nagyapó. De mielőtt elindulnának, megjelenik Szikráné, akinek ajándékát — saját magát vagyonával — nem fogadja el Gyula; a vendéglősné bánatában azután Ágnest nyugtatja meg, hogy legalább az ő ügyét fogja rendbehozni Kovács Jenővel. Mikor Angyalka megérkezik, a „kedvező hír”-rel, Szikráné rögtön látja, hogy hová húz Gyula szíve. István bácsi viszont önérzetesen utasítja vissza Somvári békeküldeményét: „...nem vagyunk koldusok, alamizsnát nem fogadunk el.”

Ezután ismét a munkások csoportját látjuk: Anselm rossz újságot hoz „... sokan lenni árulók, tovább nem strikolni, visszamenni a gyárba. „Fridrik viszont jó hírrel jön: a szomszéd köszénbánya munkásai is hozzánk szegődnek. Jönnek is már nagy csapatokban. „Szikráné megígérteti Jenővel, hogy feleségül veszi Ágnest, de erre már nem kerülhet sor. István bácsi meghozza a munkásoknak a gyáros „jó” feltételeit; kéri, oldozzák fel esküje alól, mivel családja éheznek, ő dolgozni akar. Ekkor Jenőben — pénzt dobva oda — megszólal a heves, de a következetesség folytán már-már öntudatos munkás hangja: „Vedd hát ezt, ha koldus vagy s tartsd meg esküdet, vagy gazember vagy!” A darab csúcspontja a kalapácpárbaj, melyben a felbőszült István bácsi megöli Ágnes unokája választottját, Jenőt, aki viszont halálakor beismeri, hogy megérdemelte ezt a súlyos büntetést.

A harmadik szakasz cselekménye néhány órával később játszódik. Eszter és a két kis unoka várja Gyulát és nagyapót, de csak nem jönnek. Végre megjelenik Gyula, aki a városból hívott katonaságot

a gyárat megtámadó munkások ellen. Tudatosan a gyáros mellett áll: „a mieink a gyárba menekültek... a bányamunkások hozzájuk szegődtek, s mindenféle csöcselék... Így lesz egy szikrából néha tűztenger. Kik e szerencsétlen mozgalmat kezdték, maguk sem tudták, hol fog végződni!”, Gyula elsiet a gyáros védelmére, majd István bácsi botorkál a színpadra, magát igazolva bevallja nejeének tetteit, mire az asszony azonnal szörnyethal. Ágnes megőrül, majd a hídról a folyóba veti magát. Közben István elrohan az égő gyár felé. Gyulával együtt megmentik Somvárinét és Angyalkát a tűzből. A gyáros siránkozik: „Javítani akartam sorsukon, nagyobb bért ajánlottam, s mégis! — rom és pusztulás!” Híre jön, hogy Lajos vérbe-fagyva fekszik. Az utolsó jelenetben Somvári a haldokló István bácsi előtt társává, fiává fogadja Gyulát és beleegyeznek, hogy elvegye Angyalkát. A darab a fődbíró szavaival zárul, mely Szigligetiék hibás álláspontját fejezi ki: „Szerencsétlenek! Javítani akarok sorsukon, s vizsgálkódva a balsorsot hívták fel. — Aki szelet vet, vihart arat.”

Coppée, s így Szigligetiék alapkonceptiója is az a lényegében téves felfogás, hogy a sztrájk a munkást és a gyárost egyaránt tönkreteszi. A szerzők tehát a burzsoázia talaján állnak, ami a „jó gyáros” alakjában (Somvári), valamint a becsületes (István bácsi) és a lázító munkások (Anselm, Kovács Jenő) ellentétében ölt testet, továbbá idesorolhatjuk az olyan ellentmondásokat is, mint az, hogy a legaktívabb és legkövetkezetesebb munkások egyike, Kovács Jenő, halála előtt beismeri „bűnösség”-ét. — Miben áll akkor mégis Szigligeti pozitívuma? Elsősorban abban (s ez emeli a művet alapvetően hibás szemlélete ellenére, ha nem is drámairodalmunk élvonalába, de legalább az el nem feledés szintje fölé), hogy először jelenik meg színpadon a magyar munkás (a vasárnap esti előadásokon munkásközönség előtt), aki bár még idegen hatásra, sőt idegenként és anarchikus formában (Anselm), de már többé-kevésbé mérlegelve a reális lehetőségeket (Fridrik, Jenő) nyíltan ki meri mondani: „Azt akarjuk, hogy a munkát illően fizessék meg...” Igaz, hogy a megalkuvásba ágyazott forradalmi szavak a romantikus dramaturgia köntösében s

az 1871-es nagy sztrájkok után hangzot-
tak el (éppen ezek eredményeként), de
hát a munkásmozgalmak nem szűntek
meg, s valószínű, hogy a vasárnap esti
közönségre (mely legnagyobb részét mun-
kásokból, kisiparosokból és segédekből
állt — Figyelő 1873. 407. l.) nem volt ha-
tástalan a mű, amit az előadások ez évek-
ben viszonylag magas száma is bizonyít.
(Vö. A Nemzeti Színházban a legjobb da-
rab is általában csak 2—3 előadást ért
meg, míg „A strike” 1872—74-ben több
mint 10-szer került színre. Igaz, ebben
közrejátszott Szikráné szerepében Blahá-
né nagy népszerűsége is, aki ebben az
évben, 1871-ben került a Nemzeti Szín-
házhoz Debrecenből). Adták 1871. nov. 1.,
5., 19., 1872. dec. 25-én, 1873. II. 3., VI. 2.,
VIII. 17.; 1874. II. 8., V. 30-án — e dátumok
mind vasárnap vagy ünnepnapot
jelentenek, ugyanis ekkor volt sikere a
darabnak Blahánéval a szegényebb ipa-
ros-közönség előtt. Játsszották 1874. XII.
27-én, valamint 1875-ben is, de ekkor
már a Falu rossza jelenti az újat, A Strike
csak a színészek játéka miatt maradt
műsoron. Ez nem is csoda, ha egy pillan-
tást vetünk a szereposztásra: Szikráné:
Blaháné, Kovács Jenő; Tamásy József,
Lajtos; Feleki Miklós, István bácsi; Ko-
máromi Alajos, Eszter; Paulayné, An-
selm; Újházy Ede

Térjünk vissza az első előadáshoz, s
ennek kapcsán nézzük a mű fagadtatását
és értékelését. Említettük, hogy az
„egyszerű publikum”-ra „A strike” ked-
vező hatást gyakorolt. A kritika viszont
elmarasztalta a művet. „Mindenki érzi,
hogy az emberek keserű bűnhődése nincs
indokolva, s a katasztrófák a közönség
legnagyobb közönyével találkozhatnak” —
írja a Pesti Napló 1871. okt. 30-i száma. A
Figyelő 1871. évf. 504. lapján ezt olvashat-
juk a bemutatóról: „Szigligeti és Balázs
Sándor pályadíjnyertes népszínművét...
hozták színre nagyszámú közönség előtt.
A darabnak kevés hatása volt s mint dra-
mai alkotás, a legszerényebb követelmé-
nyeket is alig elégíti ki. Meséje kuszált,
több mederben folyó, jellemei indokolat-
lanok s befejezése a valóságosság rovásá-
ra történik. Mint iránymű szintén nem si-
került, minthogy egyes mozzanatai a hihe-
tetlenségig túlzottak, s a költői igazság-
szolgálatás benne nem oly nemű, hogy a
kevésbé mivelts s a tragikai bukás iránt
gyöngé érzésekkel bíró nézőre mélyebb és

közvetlen hatást gyakorolhatna.” A cikk
ezután a színészeket méltatja, akik közül
természetesen Blaháné tűnt ki. De a hiva-
talan kritikus nyilvánvalóan más közön-
ségre alapozta ítéleteit: arra a közön-
ségre, amelyet a sajtó, de a mindennapi élet
is már megtanított rettegni a munkás-
sztrájkoktól, s most megütközve vette tu-
domásul, hogy a szocialista követelések
már az arisztokratikus deszkákon is han-
got kapnak. A különböző folyóiratokban
és napilapokban megjelenő kritikák sum-
mája tehát körülbelül a következő:

Mivel a mi ipari fejlettségünk a nyugati
kapitalista vállalatoknál jóval alacson-
yabb fokon áll, így a magyar munkás-
ság is fejletlenebb, tehát a sztrájkok ná-
lunk nem belső indítékúak, nem a mun-
kásosztály rossz helyzete és életkörülmé-
nyei váltják ki, hanem külföldi agitáto-
rok izgatására jönnek létre, ahogy ezt
Anselm és Fridrik alakja bizonyítja. S
mégis, nem ők bűnhődnek, hanem
a becsületes munkások s a „jó gyáros”.
Minden bővebb kommentár nélkül is
érezhető ebből a korabeli sajtó eszté-
tikai-művészeti köntösbe bújó reakciós
politikai irányzata: hiába akarta Szig-
ligeti a figyelmet az eseményeket hátulról
irányító agitátorokra fordítani, a való-
ban hiányzó lélektani motivációt a mun-
kasközönség még csak áthidalta valahogy,
a kultúrpolitika azonban a legnagyobb
mértékben kihasználhatta abból a cél-
ból, hogy a mű helyes szándékáról a kö-
zönség figyelmét elterelje, sőt az agitátor
ellen irányítsa.

Sopronban 90 évvel ezelőtt, 1873. má-
jus elsején került bemutatásra „A strike”.
Ha egy pillantást vetünk a színház heti
műsorára, rögtön érthetővé válik a kö-
zönség magatartása a tárgyalt darabbal
kapcsolatosan. Szigeti József „Kisértet”
c. népszínműve, a Huszárcsiny Vachottól,
a Dobó Katica Tóth Kálmántól, Dobsa:
„IV. László”, továbbá az „Egyik olyan,
mint a másik” c. francia vígjáték mellett
nem csoda, ha az ilyen kevésbé mai kér-
désekkal foglalkozó darabokhoz szokott
közönség nem túlságosan lelkesedett a
soproni színpadon először megjelent nem
„egyszerű”, hanem aktívan cselekvő mun-
kások láttán. A „Sopron” 1873. május 3-i
számában a fővárosi kritikához hasonló
tudósítás jelent meg, mely a közönség
megnyugtatóására szintén a téves alapesz-
mét emeli ki, evvel akarván elterelni a

figyelmet a műben rejlő pozitív értékekről: „... határozottan tendenz darab, s a munkaszünetelés káros következményeit akarja festeni. Néhány csinos dalt nem számítva az egész meglehetősen gyenge s távoztunkban nem tudtuk megérteni, mivel érdemelte meg a 100 arany pályadíjat.” (Ez pedig érthető, Szigligeti 1837 óta a Nemzeti Színház titkára volt, 1873-tól igazgatója.) „A szereplők minden igyekezete dacára a közönség nem birt felmelegedni s meglehetősen elégtelenül távozott... Az egész darab csupán epizód-ból állván szerepe nincsen tulajdonképpen senkinek, ahol pedig nincs tér, ott a legjobb színész is hiába fárad, semmiből nem lesz semmi.” Az Oedenburger Nachrichten 1873. máj. 4-i számában már egyenesen úgy értékeli a „becsületes” munkás tragédiáját, hogy „az erény kerülendő!” Hogy mit ért erény alatt, az a továbbiakban világosodik meg abból, hogy a sztrájkolók egy humánus elv (a kizsákmányolás, s ennek megtestesítője, a gyáros) ellen küzdenek, következképpen a gyárat és érdekeit védeni akaró István bácsi és családja az okatlanul lázadók áldozatává vált. Végső soron tehát ez még élesebb elítélése a munkásmozgalomnak mint a magyar nyelvű kritikában.

Szigligeti darabjának sorsa ezzel Scpronban megpecsételődött. Több előadást nem ért meg, pedig a 90-es években a fővárosban ismét gyakran játszották, de most már teljesen olyan beállításban (amit lehetővé tesz az adott téves kiindulás), mely a hatalmon levők malmára hajtotta a vizet. Röviden összefoglalva az, hogy míg a 70-es években a csak ritkán felbukkanó, de az eseményekben kevésbé szereplő agitátor ellen tüzelte a közvéleményt (hiszen az agitátor az okozója minden bajnak), addig a 90-es években az agitátor kompromittálásával közvéleményül gyengítette az egyre növekvő munkás- és parasztszervezeteket, s ezzel Szigligeti minden eredeti jószándéka ellenére is az uralkodó osztály érdekeit támogatta. Ennek folytán a darab hangsúlya s eltolódott: a 70-es évek előadásain még az

emelték ki, hogy a sztrájk egyformán káros a munkáltatóra és a munkásra, a 90-es években viszont már az agitátor legellenszenvesebb megformálásán van a hangsúly. Hogy a hivatalos kultúrpolitika felismerte ezt a változást, azt híven mutatják azok a számok, ahányszor a darabot ismét előadták.

A Coppée-i koncepció újraéledését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1897-ben Leon Viktor (Lehár későbbi szövegírója) az eredeti szöveget átdolgozza; Beer Miksa pedig zenét szerezve hozzá, elkészül Coppée művének operaváltozata is. A budapesti operaház 1899. okt. 4-én mutatta be, amint erről a Vas. Újság 1899. évf. 694. lapján beszámol.

„A strike” került bemutatásra 1890. május 1-én, az első munka ünnepén, amikor is a városligeti színikör hozta újra színre, a műnek inkább haladó gondolatait domborítva ki. A Nemzeti Színházban mint örökös tag Blaha Lujza 1902. nov. 10-én a „Strike”-ben lépett fel először (Vas. U. 1902. évf. 739. l.).

Befejezésként tehát még egyszer leszögezhetjük, hogy bár a darab politikailag helytelen talajból nőtt ki (különösen szembetűnő ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a marxista politikai gazdaságtan és a dialektikus materializmus alaptörvényeit Marx és Engels már több mint két évtizede rögzítették, pontosan meghatározva benne a munkásosztály helyét, történelmi szerepét s ezen keresztül konkrét feladatait), Szigligeti Magyarországon mégis csak elsőként vitte színpadra a munkásság életét és lényegét, aktuális problémáit. Hogy ezt nem sikerült a művészi tökéletesség szintjén árazolnia, abban elsősorban a már sokat emlegetett téves szemléletmód akadályozta meg. Ezért nem is említhetjük művét drámairodalmunk nagy alkotásai között, az adott korban betöltött bizonyos fokú társadalmi-politikai hatását, s ennek folytán irodalom- és színházörténeti jelentőségét azonban nem tagadhatjuk.

Czobor László

A soproni magyar szíjgyártók és csiszárok történetéhez

(Városközi céhviták, „feketelisták” a XVII. században)

A soproni magyar szíjgyártók és a velük közösséget vállaló csiszárok 1597-ben alakítottak céhet Sopronban.¹ Artikulusaik latin nyelven íródtak, a soproni tanács erősítette meg, engedélyezte testületi működésüket. A céh iratai között fennmaradt egy, a somorjaiaktól kölcsönként szabályzat másolata, melyet eredetileg a somorjaiak is a nagyszombatiaktól kaptak 1568-ban.² Ebben a nagyszombatiak az inas- és legénytartásra vonatkozó rendelkezéseket írták le, mint a céhélet egyik legfontosabb, és legtöbb vitára alkalmat adó területének szabályait. Ezt használták fel a soproniak is céhlevelük megszerkesztésénél, és ezzel egyúttal el is kötelezték magukat a somorjaiakkal most már együttes anyacéhhez, a nagyszombatiakhoz. Ezt bizonyítja a soproni szíjgyártó céh jegyzőkönyvének egyik bejegyzése is 1614-ben, amikor a soproni mesterek (Csiszár Mihály céhmester, Szijszár István, Csiszár György, Csiszár Balázs és Szijszár Mátyás) Nagyszombatba utaztak céhlevelükkel, hogy az ottani céh mestereivel is elolvastassák és megerősítsék szabályzatukat. Kisebb huzavona után a város diákjával olvastatták fel a latin nyelvű levelet, amit a jelenlevő mesterek helybenhagytak, megerősítettek, de azt is mondták, hogy a királlyal is szokás confirmáltatni, azonban a soproni tanács is elegendő a céhlevel kiadásához.³ Ezzel az aktussal azután forma szerint is vállalták az alárendelt céh szerepét a soproniak, míg maguk is nem váltak céhlevel-kölcsönzővé és így anyacéhé.

A városközi céhkapcsolatok ebben az időben általánosak, sőt néha egy egész országrész mesterei fognak össze, hogy rendszabályokat hozzanak a műhelyeket önkényesen elhagyó legények ellen. Ez történt 1631-ben is Győrött a kisasszony-

1. ábra.

A győri szíjgyártó-, csiszár-, nyerges-, és lakatgyártó céh pecsétje. 1634. Kötőfékagy, magyar nyereg, kopjatók, íj és lakat rajzával

napi vásárkor. A végzés meghozatalában részt vett a pozsonyi lakatgyártó céh mestere, Komáromból öreg Szyjartó János, Sellyéről maga a céhmes'er, Újvárból Szyjartó Joseph, Somorjából Lakatgyártó Mihál, Pápáról Szijszáró Giörgi, Szyjartó Istuan, Veszprémből egy lakatgyártó, Szentmiklósról Szyli Szyjartó Péter, Csütörtökből (Pozsony m.) Szyjartó Mathe. A határozat kimondja, hogy akár-

1 Soproni Állami Levéltár. Lad. XXXVI. Num. 1. (A továbbiakban SÁL.)

2 SÁL. Lad. XXXVI. Num. 3. Közölte Házi Jenő: XVI. századi magyarnyelvű levelek a Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron, 1928. 61–63.

3 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2. 74–77. 1.

mely királyi város mesterének műhelyében dolgozzon is a legény, aratás idején két hétnél tovább ne maradhasson távol a műhelytől. A két hét letelte után azonnal térjen vissza a műhelybe és „ne kótódgiek az ő Vraual mert büntetese leszon”. Ha valamelyik legény felfuvalkodottságból mégis elmegy szénát gyűjteni, akármilyen dologra, vagy szőlőt őrizni ura bosszúságára, az olyan legénynek cselekedete után munkát ne adja-

A pozsonyi csiszár-, szíjgyártó-, paizsgyártó és nyerges céh pecsétje. 1629.
Két tör és két szablya rajzával

nak egy egész esztendeig, és ha valahol mégis adnának neki dolgot, de közben kitudódik tiltott és kárhozatos cselekedete, akkor vegyék el tőle a munkát. Az ő urának azonban tartozik minden tisztességes dologban szolgálni. — A királyi városokban dolgozó legények a vásár előtt és után két hétig nem hagyhatják el mesterüket. — A soproni szíjgyártókhöz írt tájékoztatást a győri céh nevében Csiszár István céhmester írta alá, egyben kérve a soproniakat, hogy ők pedig tudassák ezt a végzést a lakatgyártókkal, hogy azok is tudják magukat mihez tartani.⁴ E határozat arra enged következtetni, hogy a legények javarésze a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság köréből származott, akik a sűrű, nagy mezei munkák idején visszajártak segíteni családjukhoz, szüleikhez, vagy saját jövedelmük növelését igye-

keztek biztosítani e munkák révén. A legények úti-levele elárulta, honnan jöttek és érdeklődni lehetett volt gazdájuknál magaviseletük felől.

A mester és legény közötti örökös ellentét mellett, sokszor a mesterségen belül is vita dült, vagy a rokon iparágak mesterei nem tudtak megegyezni abban, hogy kinek mit szabad gyártania. Pozsonyban pl. a német nyereggyártók azzal a kéréssel fordulnak a városi tanácshoz, hogy tiltsa meg a szíjgyártóknak a kocsihörözést vagy borítást és szíjazást, amint azok azt most az ő kárukra végzik. A szíjgyártók azt bizonyítják, hogy ezt ők eddig is végezték; a kocsiakat a kas aljáig szokták borítani, keresztiszíjakat és egyéb hozzávaló eszközöket készítték. A pozsonyi tanács azt kéri tőlük, hogy e munkához való jogukat másokkal is bizonyítsák, miszerint Magyarországon a kocsi borítás nem a nyereggyártók joga. A szíjgyártók kérik a soproniakat, hogy mellettük foglaljanak állást, oltalmazzák tanult mesterségüket. „Mi ugy emlékszünk, kik országszerre vándoroltunk, hogy Magyar, Erdély, Horvat és Lengyelországokban szíjgyártók dolga a kocsi hörözés és borítás, nem a nyereggyártóké.” Ilyen értelmű levelet várnak a soproniaktól is, illetve azt küldjék a pozsonyi tanácshoz. Befejezésül kijelentik, hogyha eltiltják őket ezektől a munkáktól, akkor ők is kérni fogják, hogy a német nyereggyártók se készíthessenek „...Tatar Njerget es magyar forma(n) valo Njerget...” Ebben is kéri a soproniak támogatását. Ami azonban a hintó borítást illeti, arról nem is hiszik, hogy nekik, mint szíjgyártóknak, joguk lenne hozzá. Igazságuk nagyobb megerősítése érdekében arra kéri a soproniakat, hogy e híradást továbbítsák a községiekhez is, hogy azok is írjanak a pozsonyi tanácsnak érdekük védelmében levelet.⁵ A válasz elküldéséről nem tudunk.

Sopronban is működtek német szíjgyártók, de nem a magyar céh keretében, hanem a bécsújhelyiek kötelékében. 1644-ben a bécsiektől kölcsönözték a szabályzatot céhlevelük megszerkesztéséhez, melyet azután a soproni tanács

4 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/6.

5 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/7.

elé terjesztettek jóváhagyásra. Kérelmükben elmondják, hogy eddig csak ketten voltak a városban, az újhelyi céhbe voltak felvéve, de számuk már több mint háromra növekedett, és így joguk van önálló társaságot alakítani. A szegődtéseknél szükségtelemné válik a sok utazás és költség. Ígérik, hogy szorgalmas munkát fognak végezni. Kérelmüknek helyt adott a soproni tanács, a benyújtott szabályzatokat a város pecsétjével megerősítették.⁶

Az anyacéhvel szembeni lekötelezettség megszégéséből kerekedik nagy vita a nagyszombatiak és a pozsonyiak között 1663-ban. A nagyszombati szíjgyártók a soproni szíjgyártó és csiszár céhhez írott levelükben panaszojják, hogy a pozsonyiak az ő mestereiktől sokadalmak idején adót akarnak szedni, sőt zálogot is vettek attól, aki nem akarta a kirótt összeget megfizetni, jóllehet a szombatiak adták a pozsonyiaknak száz év óta használt artikulusaikat, avval a kikötéssel, hogy egyet fognak érteni velük a pozsonyiak. Az ügyben a szombati tanács a pozsonyi tanácsot is megkereste, de eredménytelenül. Ezek után nagy felháborodásukban kijelentik, hogy „...mys (mi is) őket Czehbeli Mestereknek nem akariuk ismerny. Kihez kepest sem a nalok tanulo Inasoknak sem Legények(nek) munkat csak egy nap sem adunk Contaroknak alab ualoknak tartuan...” Vásárok alkalmával pedig dupla zálogot fognak venni, mert megszegették fogadásukat. „...ezen gondolatlan új találmány és szokás az egész Országban nem csak nekünk, de legtöb(beknek) és mások(nak) is karára és gyalazatiara uagion...”, ezért saját legényt se bocsássanak hozzájuk a soproniak, aki pedig közülük tudatlanul odamenne, az olyan legényt büntetés nélkül vissza ne fogadják maguk közé. Aki pedig megátalkodott és mégis pozsonyi mesterhez menne, soha többé maguk közé ne fogadják és semmiféle munkát ne adjanak neki, addig míg a nagyszombatiakkal igazságban és békeségben nem akarnak élni a pozsonyi mesterek. — Kéri a soproniakat, hogy több környékbéli város mestereivel is közöljék ezt a ha-

tároza'ot, ilyen módon ellenállva az újításnak. Alkalmommal ők is pártját fogják a soproniaknak.⁷ A soproniak tíz nap múlva válaszolnak a levélre, hangoztatják, hogy fogadásukat megtartják, ti. mindenkor egyetértésben lesznek a nagy-

A sopronnyéki szíjgyártó-, nyerges- és csiszár céh pecsétje. 1666. Szablya, lóporszarú, kopjatok, német és magyar nyereg rajzával

szombati mesterekkel, és mellettük foglalnak állást e vitás kérdésben. Pozsonyból jövő inast be nem fogadnak, legény legfőljebb két hétig maradhat munkában, az innen elmenőket figyelmeztetik, hogy Pozsonyba ne menjenek, ha e tilalmat megszegik, akkor többé maguk közé nem fogadják őket.⁸ Az anyacéhvel szembeni fogadalom részleteiről a fenti vita után pár évvel, 1666-ból van pontos hírünk. A soproniak kölcsönözték szabályzatukat a sopronnyéki szíjgyártó és csiszár mestereknek, akik önálló céhet kívántak alakítani, azért azok ünnepélyes nyilatkozatot tettek. „Mys (mi is) látván az ő kez(yel)mek hozzánk maghamutatot íó akarattyat és Attyafiui voltát,

6 SÁL. ad. Lad. X. Fasc. III. Nr. 50. Céhlevelük uo. Fasc. III. Nr. 48.

7 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/4.

8 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/10.

teszünk ő keg(yel)meknek keresztény ió hűttel ilyen fogadás tételt, hogy valahol az mi Urunk ő Nag(ysa)ga Uraságában és Tartományában Kiritagok, Egyhaznapiai és vásárok lesznek és szolgáltatnak, mind azokon a vásárokon es Kiritagokon nem fogunk ő keg(yel)mekkel viszalkodny és veszekedny, hanem szabad legyen az mi oda fölyül meghnevezet Soprony Szyártó és Csiszár Mester Attyankfijának az régi szokás szerint, Satorokat csinálny, Arojokat kirakny, és szintén ugy mint my, szabadon arolny, mitőlünk, és mégh masoktólis miáltalunk semmi bántások ő keg(yel)meknek ne lehessen. Sött hogy ha valakitől másoktól

Szifgyártó-, csiszár-, és paizgyártó
céh pecsétje 1568. Somorja.
(Nyereg, szablya, lőporszarú
ábrázolásával.)

ő keg(yel)mek meghaborittatnakis avagy jniurialtatnak, lāván a keg(yel)meknek igazságát, ezen dologhban tartozunk ő keg(yel)mek, miat ioakaro szomszéd barátaink mellet fogni és oltalmazni...⁹ Hasonló fogadalmat tehetek a soproniak, de a pozsonyiak is a nagyszombatiaknak.

A soproni magyar szifgyártók és csiszárok 1670-ben régi céhlevelüket magyar nyelvre fordítva terjesztik a tanács elé megújításra. A szabályzat első pontja

az inasok felől intézkedik. Hat hetes próbaidő után négy évre szegődik az inas, mester fia három évre. Két inasnál többet tartani tilos. „Az Inasnak pedigh közönséges Magjar posztotül le-szen ruhája, egy ümögge, egj Nadraggal edgjut...”, ha azonban jól forgó-dik a műhelyben, akkor mesterének szabad egyébbel is jutalmaznia. Három vagy négy év után két mester előtt sza-badul, de utána még fél évig nem hagy-hatja el mesterét, heti bére nyolc pénz. Az italpénz pedig, ami gyakran adódik, harmadrészben az övé, ha nála ügye-sebb legény van a műhelyben, ha más legény nincs, akkor fele az övé, fele pedig a mesteré. A félév letelte után heti bére 16 pénz. — Nagy gondot fordít a szabályzat a remeklés feltételeire és a remek meghatározására. A szokásos irat-ok bemutatása után a tanácstól kapott válasz birtokában a polgárjog elnyeré-sére, két forint letétele mellett kérheti a legény a remek feladását. „Az Mester Remeket olljan jó jártot bőrbül csinallja megh, az melljet maga kezével készi-tet el, és ezen bőrt, minek elő'te hozza kezdene, az Mester Remeknek csinalsa-hoz, tartozik az töb Mesternek megh mutatni, hogy ha leszene illendő avagy nem az Mester Remekhez.” (XIII. §). Akár mester fia, akár nem, tartozik minden legény válogatás nélkül elkészí-teni a remeket. „Ugj mint elsőben egj Paripara valo minden szerszamoto, jo jar-tot bőrbül, ugj mint egy fék agjat szá-rostül, Egy kötő féket Fék szárostul, egy szügyellőt, Farmatringot, egy par Kengjel Sziiat, egy Terhellő Sziiat, és egy Kopia Tokot. Secundó ezeknek fölötte tartozik mégis csinálni egy Szekeres Féke*, és egi ehöz valo Hamot. Tertio item tartozik posztoval buré'ot Fék agiat, kötőfeket, szügyellőt és Farmatringotis csinálnj.” Mester fia csak a felét köteles a meg-jelölt remeknek elkészíteni (XIV. §). — Igyekszik a céh egyeduralmát biztosítani a városban. A XXVI. § tiltja a kalmá-roknak a mesterségük körébe vágó sod-rott szíjak és bőrből való keshüvelyek idegenektől való vételét, csak a helyi mesterektől vehetnek. A kötélverőknek sem szabad másoktól venni kenderből készült lőszerszámokat, hanem csak ma-guk csinálhának olyanokat, ami mester-

ségükben jogos volt eddig is (XXVII. §). A német nyereggyártóknak pedig megtiltja a XXVIII. § a hámok és kötőfékek foltozgatását, ami nem tartozik az ő mesterségük körébe. Befejezésül a csiszároknak a céhhez való tartozását erősíti meg a szabályzat.¹⁰ Ezeknek a remeklésnél egy kardot és egy pallost kellett készíteniök tizenkét hét alatt.¹¹ A remek készítését hetente két mester ellenőrizte. Bemutatásakor két városi biztost is meg kellett hívni, majd mesterebédet adott a remeklő és még aznap 20 forintot letett a céhládába. Esztendő elteltével pedig még 42 forintot volt köteles befizetni, különben se legényt, se inast nem tarthatott.¹² A mesterfelvételi könyv bizonyítja, hogy milyen pontosan ügyeltek a 13 féle remekdarab elkészítésének betartására, sőt a mesterek fiai is hét-nyolc darabot készítettek, mint a 13 darab „felét”.¹³ A bejegyzésekből és a levelezésből kitűnik, hogy a soproni céhnek befolyása volt a nyéki, szentmiklósi, kőszegi, rohonci és sárvári mesterek munkájára, kölesönöket adott nekik, néha pedig azok közül hívott két mestert a remeklés ellenőrzésére.¹⁴ Az 1597 és 1723 közötti időből 35 magyar szíjgyártó és csiszár mester nevét ismerjük Sopronból.¹⁵

Az anyacéhvel szembeni lázadás másik példáját a győri mesterek írták le 1692-ben a soproniakhoz küldött levelükben. Komáromban ifjú legények, akik Győrben is dolgoztak, összesen kilencen (se tanuló levelük, se nemzetség levelük nincsen), titkon a kancelláriához fordultak és „... sinistra informatioval Ártyi-

culusokat szöröztek magoknak, és ottan Komáromban Remeket nem akarnak csinálni, és külömbb Mesterek(nek) akarják magokat tartani, mint az Mező és Király Városokban lévő Remek Csináló Mesterek es sohonnet valo Chehektül függni és egyet értény nem akarnak, az melly dologh halhatatlan Ujságnak itil-tetik lenny...” A pozsonyi és nagyszombati céh is fel van háborodva e merészség láttán. Levelet kérnek a soproniaktól, melyben ők is elítélik e cselekedetet. A győri és a szombati szíjgyártó céh követeket akar küldeni a királyhoz, ezek vinnék magukkal a pozsonyi, szombati, pápai, soproni mesterek leveleit régi jogaik védelmében.¹⁶ A soproniak hamarasan válaszolnak a levélre, kifejtve véleményüket a kérdésben. „... az fölül megh nevezet Comaromi leghényeket Bötsületessi nem hadgyuk, kik minden Chéheknek uy szokást szabny Akarnak, se Nemzetsgeh Levélre se Remekre nem ighekeznek: hanem jövendübeny Leghenyek, avadgy masok Föl szabaditassára ighekeztvén; olyanoknak mindenkor utjokat el allany kegyelmetekel Edgyetemben készek leszünk, és munkat sohult sem Adatny nem engedünk méghlen az Reghi Czehek szokasokban be lépnek, és kegyelmetekel megh alkuszna.”¹⁷ E „megalkuvás” a győri céhtől való függését jelentette volna a komáromiaknak. Az ügy kimeneteléről nincs tudomásunk. Az elmondottakból világosan látszik, hogy milyen féltékenyen őrködtek a céhek szerzett jogaik fölött, azokat örök időkre érvényeseknek hitték, minden ellenkezőt veszedelmes „újtás”-nak minő-

10 SÁL. Lad. X. Fasc. III. Nr. 51.

11 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2. 51. 1.

12 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/35.

13 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2.

14 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/8, 20, 25, 26, 90.

15 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 1. és Nr. 2. Mesterek 1597-ben: Ioannes Ghoghollas, Stephanus Borsetsák, Georgius Seklith, 1609-ben: Szyiarto Istuan, Csisar Giorgi, Csisar Balas, Csisar Mihál, 1611-ben felvéve: Csisar Leorincz, Sziyartho Matthias, 1621 (a továbbiakban az évszám a felvétel évét jelöli) Sziarto Balas, Csisar Georgy, 1622 Iffiu Csisar Mihalis, 1638 Sziarto György Matthias, 1642 Csiszar Jacob, Szygyarto Cristoff, 1645 Csiszar Péter, 1648 Szygyarto Istvan (=Kontrossa István), 1654 Szygyarto Mihaly, 1666 Szygyarto János, 1669 Sziyartho György Mattyas, 1671 Kontossa János, 1678 Hakstok Mattyas (Szygiarto Christoph fia), 1680 Bakos Sziyartho György (Kőszeg), 1683 Sarkán Mihaly (rohonci mester fia), 1686 Budai Thamas Csiszár, Horváth György Csiszár, Syarto Farkas (Farkas Syarto Conrath), 1690 Freligh Görg (később Fröllich), Szaller Mattyas, 1691 Hachstock János, 1694 Freligh Janos (szíjgyártó), 1701 Gegerics Görg (Säbelmacher), 1700 Hüpfel Balthasar Riemer, 1719 Johan Georg Fröllich Riemer, 1723 Schremer Mihál.

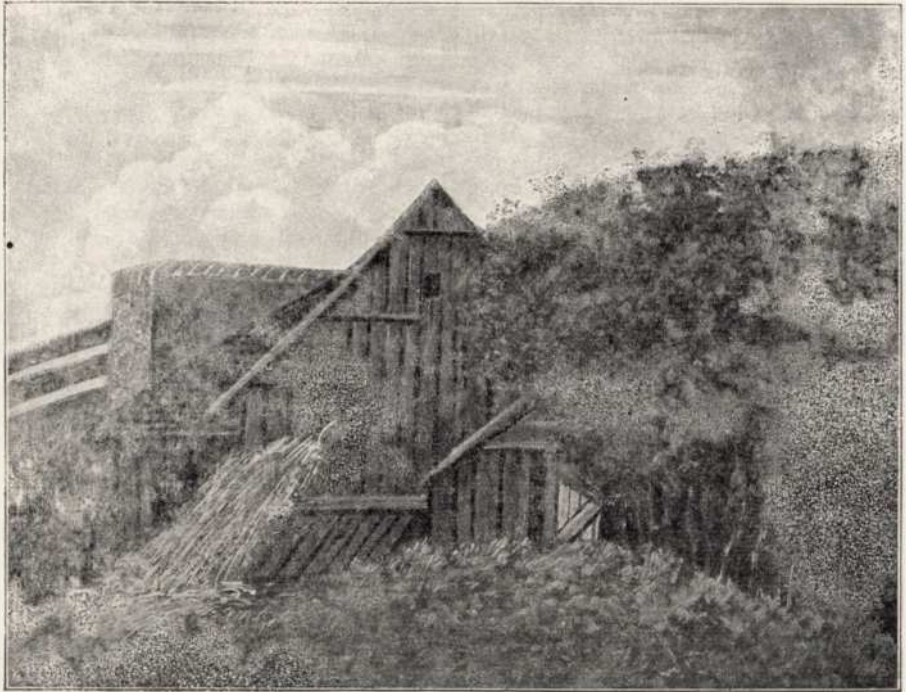
16 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/2.

17 SÁL. Lad. XXXVI. Nr. 2/35.

sítettek és széles körben szervezkedve harcoltak ellene. A saját érdeküket néző legényeket megbüntették, vagy ha ez sem használt, akkor a környező városok műhelyeiben lehetetlenné tették a működésüket, szinte „feketelistára” kerütek. A mester elleni cselekedetük egyik városból a másikba könnyen terjedt a vásározással kapcsolatos utazások és nem éppen jóindulatú levélváltások következtében is. De nem riadtak vissza az egy mesterséghez tartozó mesterek attól sem, hogy egy másik város összes mestereit bojkottálják, nem engedtek hozzájuk és nem fogadtak tőlük érkező legényeket, amíg csak meg nem törtek és vissza nem tértek a régi merev kötelékek közé, félretéve az egyéni érdeket, ami pedig nagyon is serkentője lett volna az egész

iparág fejlődésének. Szervezeteikben és magatartásukban is érvényesült a kor hűbéri szelleme és minden kötöttsége. Ez ellen lázadtak fel a Komáromban céhet alakított legények, olyan szabadságot kívántak maguknak a XVII. század végén, amit a céhek, mint testületek, csak a XIX. században értek el, amikor a helytartótanács egységes szabályzatot adott ki, megszüntetve a céhek egymástól való függését. A céhek merevségükkel már a XVII. században akadályozták a zavartalan fejlődést, a tehetségesebb mesterek előretörését, a tőkeerős műhelyek kiemelkedését, megszűnésük mégis csak a XIX. század utolsó harmadában következett be.

Domonkos Ottó

A posztós céh kallója 1860 körül
V. ö. SSz. 1957. 311. lap.

Turnhofer Tamás ősei

A soproni Szent Lélek templom kórusa felett egy kerekalakú zárókövön egykorú gótbetűkkel az alábbi felírást olvashatjuk:

A (nno) D (omini) M [CC] CC

XXI h (a) nc capella (m) edificavit Tho
mas Tor (n) hofj (er)

azaz magyarul: Az Úrnak 1421. évében ezt a kápolnát Turnhofer Tamás építtette fel.¹

Ha Turnhofer Tamásról semmi egyebet nem tudnánk, mint amit e felírás mond, már akkor is megérdemelné, hogy neve feledésbe ne merüljön. Szerencsére az 1399. évtől kezdve haláláig, amely 1424-ben következett be, számos adat vonatkozik rá, amelyek alapján joggal elmondhatjuk róla, hogy korának egyik legkiválóbb polgára volt Sopron városában, és neki lehet köszönni Sopron első felvirágzását. Mint belső tanácsos 1399-ben György fia Miklós polgármesterrel, Agendorfer Márton városbíróval és Gaiszel Miklós belső tanácsossal egyetemben Holics várában Zsigmond király elé já-

rul, akitől városa számára három fontos oklevelet eszközöl ki.²

Az 1402. évi Szent György-napi tisztújításkor Turnhofer Tamást városbírónak választják meg polgártársai, amely tisztelet 1406. évig bezárólag viselte, amikor polgármesterré lépett elő és ezt a hivatalt 1412-ig töltötte be. 1415-ben ismét a polgármesteri székben ül. Ez alkalommal két éven át volt polgármester, végül 1418-ban újból egy éven át polgármesterként működik.

Az elmondottak szerint Turnhofer Tamás az 1399—1424 közti 26 éven át megszaktítás nélkül a soproni belső tanács tagja és közben 4 éven keresztül városbíró, míg három ízben, összesen 10 éven át polgármester. Mindebből következik, hogy Sopron városának közügyeit a XV. század első negyedében főleg Turnhofer Tamás irányította.

Turnhofer Tamás nevével első ízben az 1379. évi telekkönyvben találkozunk, amikor a belváros 10. kerületében egymás mellett $2 + \frac{1}{4} + 1\frac{1}{4}$, azaz összesen $3\frac{1}{2}$ ház felett rendelkezik,³ így házai szá-

¹ E felírásnak helytelen kiolvasása miatt az a téves vélemény alakult ki, mintha ezt a kápolnát 1221-ben Forhof Tamás építtette volna. Nem vették észre, hogy az évszámában: CC ki van törve, míg a családnevet kezdő T betűt F betűnek vélték. L. erre nézve Henszlimann Imre: Magyarország csucs-íves stílusú műemlékei c. munka 76. l.-át.

² Házi, I. 1. 261—3. l.

³ Uo. I. 1. 185. l. Amennyire bizonyos, hogy az 1427. évi belvárosi adójegyzék (Közölve: Házi, II. 2. 364—367. l.) — az első e nemben, amely fennmaradt — a várostoronynál kezdő az adózók felsorolását, éppen olyan bizonyos, hogy az 1379. évi telekkönyv a belvárosi háztulajdonosok jegyzékét az Újteleki utcával szemben fekvő belvárosi háznál kezdő el. *Nota, dy erst saylmasze, dy in dye stat gehört, dy hebt sich an vor der Newstift...* — mondja a telekkönyv.

Egyébként a telekkönyvnek célja és rendeltetése is egészen más mint az adójegyzéknek. A telekkönyv tartalmazza a belvárosban az összes zsidó háztulajdonos nevét, a külvárosban pedig az összes majort, míg az adójegyzék mindezeket mellőzi, mert a zsidók nem a városnak, hanem a királyi kincstárnak adóztak, míg a majorok az egész középkoron át „*steuer, robot, wacht und torsteen*” mentesek voltak, és így az adójegyzékekben egy-egy major csak abban az esetben van említve, ha épületében a cselédségen kívül adóköteles zsellér vagy iparos lakott. Mindebből következik, hogy az adójegyzékek alapján a belvárosi Zsidó utca — a későbbi Új utca — házainak sorrendjét megállapítani nem tudjuk, a külváros házainak egymásutánjában sem lehetünk biztosak, mert tájékozatlanok vagyunk abban a tekintetben, hogy az 1379. évi telekkönyvben felsorolt 13 major utóbb kinek a birtokába jutott, és e majorok állományában az idők folyamán milyen változás állott be.

ma után Sopron városának *negyedik* leg-
gazdagabb polgára.⁴

Turnhofer Tamást az egyik vélemény
Turnhof nevű osztrák helységből szár-
maztatja.⁵ E felfogás helytelenségét azon-
nal belátjuk, ha meggondoljuk, hogy
Turnhofer Tamás 1379-ben legfeljebb
15—20 éves ifjú, tehát még nem is lehe-
te: házasember, így nagy vagyonát sem
nem szerezhetette, sem házasságával nem
jutott hozzá, nem is szólva arról, hogy
ilyen vagyont egyetlen soproni család sem
volt képes lányának hozományul adni.
Turnhofer Tamás tekintélyes vagyonának
magyarozatátul marad tehát az utolsó le-
hetőség, hogy t. i. azt *örökölte*, de itt
mindjárt felmerül a súlyos kérdés, hogy
kitől?

Az örökség kérdésének tisztázásánál
hivatkozom az 1459. évi vagyonössze-
írásra, ahol is a belvárosban többek kö-
zött ezt olvashatjuk:

*Item Traismaurerinn an Konratshof
MCXVII tal. den.*

Item Chonratshoff III^c tal. den.⁶

E bejegyzésnek magyar értelme a kö-
vetkező: Traismaurer özvegyének vagyona
Konradshof nélkül 1117 font dénár érté-
kű, míg Konradshof értéke 300 font dé-
nár.

Ez a Konradshof megfejtí Turnhofer
Tamás származásának titkát, mert Kon-
radshofról tudjuk, hogy István fia Kon-
rád városbírónak tulajdona volt és neve-
ben az ő emlékét őrzi. Ez a Konradshof

István fia Konrád halála után fiára: Ist-
vánra szállt, kinek elhnytaival azt ismét
a fia: Tamás, a mi Turnhofer Tamásunk
örökölte.

Viszonylagosan bármily sok adat vo-
natkozik is Turnhofer Tamásra, azért
családi körülményei hiányosak előttünk:
így feleségét nem ismerjük, míg gyerme-
kei közül két fiúról és három leányról tu-
dunk. A két fiú közül az egyiknek még a
neve is homályba vész, míg a másik fiú
nagyapja nevét: Konrádot kapta a ke-
resztségben. Amikor Turnhofer Tamás
1424-ben végrendelet nélkül meghal, e két
fiú már szintén nincs életben, így hatal-
mas vagyonán három lánya: Margit,
Anna és Erzsébet osztozkodnak, de ré-
szesül e vagyonból két rokon is: Trais-
maurer Péter és Vetterler Frigyes.

E rokonok viszonya Turnhofer Tamás-
hoz a következő: volt Turnhofer Tamás-
nak egy Anna nevű nővére, kinek első fér-
jétől két gyermeke született: Traismaurer
Péter és Borbála, ki Vetterler Frigyeshez
ment nőül.

Turnhofer Anna 1427-ben a soproni ta-
nácsához írt levelében minden örökségről,
mely őt testvére után megilleti, fia:
Traismaurer Péter javára lemond.⁷ Két-
ségkívül ez a lemondás tette lehetővé
Traismaurer Péter számára, hogy Kon-
radshofot a többi örököstől pénzen meg-
váltsa és ezt az ősi családi birtokot maga
számára biztosítsa.⁸

Az elmondottak szerint Turnhofer Ta-
más a leghíresebb soproni patricius csa-

Az 1379. évi telekkönyv és az 1427. évi belvárosi adójegyzék között 48 év a különbség. Erre az időszakra esik a városalapításkor és a XIV. században szerepet játszó soproni patricius családok kihalása. Vonatkozik ez nemcsak Turnhofer Tamásra, hanem a Harkai, a Dági, a Kelénpataki, a Meggyesi családokra csakúgy, mint a Gaissel, a Schmuckenpfennig, a Kolb családokra egyaránt. Mindezek helyébe új családok léptek. A belvárosi házak tulajdonosai tekintetében tehát ez alatt a 48 év alatt nagymérvű változás következett be. Ebben leli magyarázatát, hogy Turnhofer Tamásnak $2\frac{1}{4}+1\frac{1}{4}$ házái közül, amelyek 1379-ben még a várostorony két oldalán állottak, más szóval a várostoronyt körülfojták, 1427-ben csupán már csak egyik vejének, Zenkel Istvánnak háza maradt meg, míg a másik két vejének: Schadendorfer Mátyásnak és Moser Osvátnak házai bizony már távolabb állottak. Ezeket a házakat vagy maga Turnhofer Tamás vette meg és adta el helyettük a várostorony körül házait, vagy a vejel látták így jobbnak.

4 Első Stichwinckel Jakab $4\frac{1}{4}$ házzal, második Gaissel Henrik $3\frac{3}{4}$ házzal, harmadik Schmuckenpfennig János $3\frac{3}{4}$ házzal.

5 Mollay: Háztörténet és várostörténet. SSz. 1959. évf. 124. l-on 7. jegyzet.

6 Házi, II. 4. 126. l.

7 Uo. I. 2. 328. l.

8 Traismaurer Péter életrajzi adatait feldolgozta Mollay Károly: Középkori soproni család-
nevek c. munkájának 48—53. l.-jain, míg Turnhofer Tamásra és családjára vonatkozó adatok
megtalálhatók Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet c. tanulmányában, SSz. 1959. évf.
124—131. l.

ládnak tagja, amely család történetével legalább röviden illik foglalkoznunk, annál is inkább, mert sok adattal — sajnos — nem rendelkezünk.

A kortársaitól Marcel-nek nevezett István comes már hű embere volt IV. Béla és V. István királyoknak is, de nevével első ízben csak 1273 őszén találkozunk, amikor Sopron vára Péter várnagy áruháza miatt kénytelen volt meghódolni II. Otakár cseh királynak. Ez alkalommal Miklós nevű fiát kellett túsul átadni a cseh királynak, miként két nővére is egy-egy fiút áldozott fel ugyanezen célból.⁹

1274-ben a mi Istvánunk tanúként szerepel, mint előkelő soproni polgár Pero soproni bíró mellett, akit ebben a tisztében utóbb felváltott.¹⁰ 1276. október 17-én mint soproni bíró állít ki oklevelet Theodor soproni johannita házfőnökkel egyetemben az időközben elhunyt Pero volt bíró végrendeletéről, aki lelke üdvére tekintettel Kelénpatak nevű birtokát a borsmonostori apátságnak adományozta. Kelénpatakon István bírónak is volt birtokrésze, amelyet Miklós fia Jekel halála után a soproni ispán adott neki. Ezt a birtokrészt most ő is odaajándékozta Borsmonostornak.¹¹

Erre az időre esik, hogy a cseh király hatalmában levő Sopron vára önként megnyitotta kapuit a törvényes király, IV. László előtt és ezzel a lépésével a túsul elhurcolt gyermekeik életéről lemondott. Mivel István volt ekkor a soproniak bírája, nyilvánvaló, hogy a magyar hazához való hűség szempontjából ez az anynyira jelentős elhatározás csak az ő rábeszélésére történhetett meg.

Sopronnak ez a példát mutató hazaszeretete egy évvel később teremtette meg gyümölcsét, amikor IV. László király Rudolf német királlyal történt hainburgi találkozása után Sopronnak vette útját, ahol egy hétig időzött. Ez alatt az idő alatt István bíró látta el a királynak és kíséretének ételmezését olyan közmegelegedésre, hogy a király a szomszédos Zuan — a mai

Bánfalva — királyi vár földből egy ekényi területet adományozott István bírónak fúradsága jutalmául.¹² Ezt az adománylevelet Károly Róbert király 1317-ben a maga részéről szintén átírta és megerősítette,¹³ a győri káptalan pedig 1321-ben ugyancsak ünnepélyes alakban átírta.¹⁴

De erre az egy hétre esik a városalapító oklevél kiállítása is,¹⁵ amelyet Sopron sokévszázados történetében a legfontosabb eseménynek kell tartanunk. Nem lehet kétséges, hogy ennek az anynyira jelentős oklevélnek megszerzésében István bírónak oroszlánrésze van, így elmondhatjuk, hogy a városalapítás tényében neki jelentős a szerepe.

A városalapítás Sopronban mélyreható változást teremtett. A vár védelmét, amely 1277-ig a megyeispán kötelessége volt a megyében élő várjobbágyok segítségével, ezentúl Sopron polgárságának kellett egyedül ellátni. Rendkívül megtisztelő, de egyben ugyancsak rendkívül súlyos feladat volt ez.

1277 előtt a soproni polgár nem lakhatott a várban. Ezt a kegyet egyedül Harkai Fülöp, a legelső névleg ismert soproni polgár nyerte el IV. Béla királytól.¹⁶ 1277 után viszont minden soproni polgárnak be kellett költözni a várba, ahol a mindenkor megválasztott és udvartartásának, valamint a várat védő várjobbágyoknak szállásai most üresen álltak. Ennél az átköltözködéskor csak természetes, hogy a legjobb elhelyezkedést, a legjobb lakást, tehát — mondjuk ki világosan — a megyeispán hajlékát, csakis István bíró kaphatta meg, aki a város feje volt, így őt illette meg a legjobb rész. Mivel a vár súlypontja az Előkapu, azaz a várostorony közvetlen szomszédsága volt, ennél fogva csakis itt lehetett a megyeispáni szálláshely is. Az a meggyőződésünk, hogy az 1379. évi helyzet, amely szerint Turnhofer Tamásnak a várostorony két oldalán $2 + \frac{1}{4} + 1\frac{1}{4}$ háza volt, változatlanul megfelel az 1277. évi helyfoglalásnak, s innét származik a család-

9 Hazai Okmánytár II. 28. 1.

10 Fontes rerum Austriacarum II. Abt. 11. Band 188-9. 1.

11 Hazai Okmánytár, III. 24-5. 1.

12 Ház, I. 1. 6-7. 1.

13 Hazai Okmánytár, II. 30-1. 1.

14 Ház, I. 1. 36. 1.

15 Soproni Városi Levéltár, Dl. 12.

16 Hazai Okmánytár, II. 18. 1.

név és a családi címer eredete is. Mind a családnév használata, mind a családi címer megválasztása Sopronban a XIV. század második felében már kimutatható szokás hatása, mely a mi esetünkben a várossá alakulás idejére visszamenő állapokra mutat.

Egyébiránt István városbíró családi birtokát egy 1283. évi oklevél bizonyosága szerint Kovácsinak hívták (Kvach, Kwachi) és az pontosan ott feküdt, ahol ma a *Konradsfeld* nevű dűlő terül el.¹⁷ De ebből az oklevélből azt is megtudjuk, hogy István városbíró már ekkor nem volt életben, mert ezt a Kovácsfi földet már nem ő, hanem a fiai birtokolták.¹⁸

Miként merült feledésbe a magyar Kovácsfi név és lépett helyébe a német *Konradshof*, amely elnevezéssel egyébként első ízben csak 1426-ban találkozunk,¹⁹ erre nézve Károly Róbert királynak 1317-ben kelt oklevele nyújt felvilágosítást. Ebben az oklevélben a király többek között elmondja, hogy a lázadó Kőszegi Gergely fia András a hozzá hű István fia Konrád soproni városbírónak 400 márkára becsült kárt okozott, miként az e vidék összes lakosa előtt ismeretes.²⁰ Ez a hatalmas összegű pusztítás azt jelenti, hogy Kovácsiban minden épületet a földdel egyenlővé tettek a dühükben magukat fékezni nem tudó lázadók, az összes állatállományt elhajtották, a cselédséget vagy megölték, vagy világgá kergették, egyszóval Kovácsiból csak a pusztai föld maradt meg.

E szörnyű pusztítás után, mihelyt beköszöntöttek a békésebb évek, István fia Konrád újjáépítette mindent és ahogyan a szomszédságban éppen ebben az időben Kolb Henrik fia János felépítette a róla elnevezett Kolbenhof — a mai Kópháza — helységet, hasonlóképpen Kovácsfi romjain felépült új pusztának vagy majornak

is nem Kovácsfi maradt a neve, hanem e vidék fokozatos elnémetesedésének megfelelően új nevet kapott: Konradshof alakjában.

A Kovácsiban végbevitt esztelen rombolás szolgált alkalmul Károly Róbert király számára, hogy a lakatlannak mondott Egered nevű soproni várföldet, amely Sopron határában terült el, 1317-ben István fia Konrádnak adományozza az ő és apja érdemére tekintettel. Ezekről az érdemekről ebben az oklevélben elég bőségesnek mondható tájékoztatást nyerünk. Mindezek alapján ez az elajándékozott Egered várföld mentesül mind Sopron város, mind a megyeispán joghatóságától.²¹

Mivel ennek az Egered várföldnek egy másik részét IV. László király még 1284-ben Harkai Fülöp fia Istvánnak adományozta,²² ez a két egeredi birtokos Servác soproni városplébános kíséretében 1319-ben Amadé fia Miklós soproni ispán előtt megjelenván és Egeredre vonatkozó királyi adományleveleiket felmutatván, elnyerték annak oltalmát és védelmét.²³

István fia Konrád legutolsó említésével 1338. március 16-án találkozunk, amikor mint polgármester két társával Visegrádon járt a királyi udvarban.²⁴ Halála nemsokára ezután következett be, mert 1339-ben már nevével nem találkozunk a soproni tanács tagjai között.²⁵ 1341-ben Konrádnak özvegye: Klára és fiúk: István az egeredi birtokrészüket 9 bécsi széles dénárért eladják Harkai István fiának, Istvánnak és Bertalannak, mint szomszéd birtokosoknak a szavatosság vállalása mellett.²⁶

Ezenkívül István városbíró családjára vonatkozólag még egy adatunk van csupán 1321-ből, amely Pétertől, a soproni johannita-rendház praeceptorától származik. Ebből megtudjuk, hogy Péternek nagybátyja volt István városbíró, így Pé-

17 Soproni Városi Levéltár, Dl. 16.

18 Uo. ...terra Kvach, que est filiorum Stephani civis Supruniensis...

19 Házl. II. 1. 33. l.

20 Hazai Okmánytár, II. 29. l.

21 Uo. II. 28-9. l.

22 Uo. II. 16-7. l.

23 Nagy Imre: Sopronmegyei oklevéltár, I. 83. l.

24 Uo. I. 141. l.

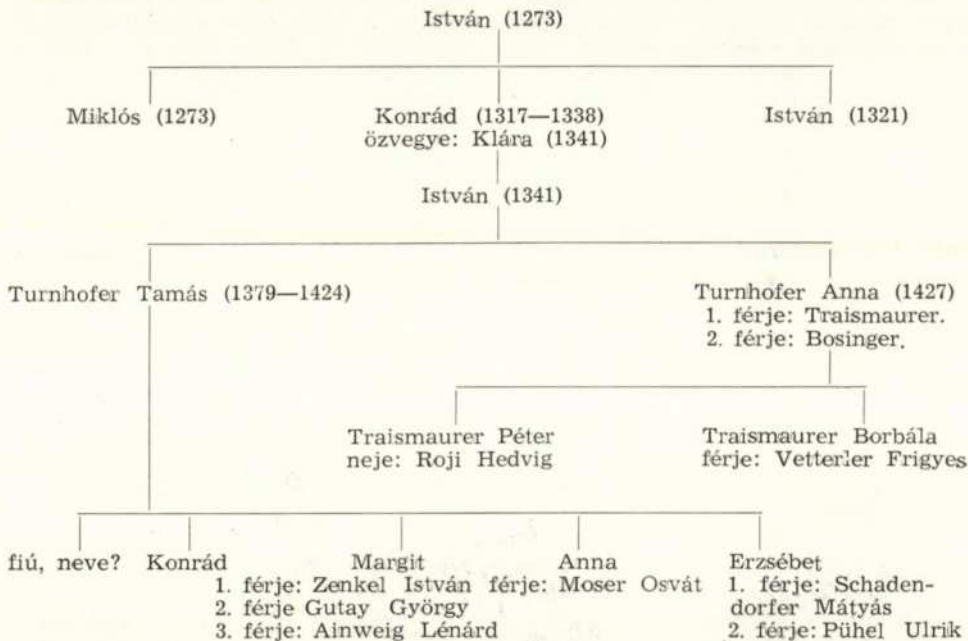
25 Hazai Okmánytár, III. 141. l.

26 Nagy Imre: Sopronmegyei oklevéltár, I. 166-7. l.

ter István városbíró egyik ismeretlen nevű nővérének volt a fia, kinek húgát: Ágneszt Dági Péter fia Fülöp vette el feleségül. De megtudjuk ebből az oklevélből még azt is, hogy István városbírónak volt

még egy István nevű fia is, aki ekkor még élt.²⁷

István városbírónak családfáját a meglevő adatok alapján tehát a következőképpen állíthatjuk össze:

Arra nézve, hogy egy család és annak legközelebbi rokonsága valamely városban a hatalmat mennyire kézben tudja tartani, ennél tanulságosabb példát keresve sem lehetne találni a most között családfánál. Az eddig ismert adatok szerint ugyanis Schadendorfer Mátyás városbíró volt az 1412/3. és az 1418/21. években, Vetterler Frigyes városbíró az 1422/3. években, Zenkel István városbíró az 1429/30. és 1432/3. években, míg polgármester az 1434/5. években. Moser Osvát városbíró az 1431/2., 1434/5. és 1436/7. években, míg polgármester az 1439/46. években, Traismaurer Péter városbíró az 1438/9. és 1440/1. években, végül Ainweig Lénárd polgármester az 1450/2. és 1456/9. években.

E száraz felsorolás megílésem szerint mindennél meggyőzőbben beszél. Kétségkívül a felsorolt személyek egyénileg is rátermettek voltak az általuk viselt tisztségre, de hogy az István városbíró által megalapozott vagyoni helyzet és abban való részesedésük ugyancsak hozzájárult a felemelkedésükhöz, mindezt tagadni aligha lehet.²⁸

A volt bencés, előzőleg ferences templomban látható kecskés címerről egyik tanulmányomban megállapítottam, hogy az Gaissel Henrik címere, aki Büki István fia János ártatlan megölése miatt hagyományozta hatalmas vagyonát e templom felépítésére.²⁹ Turnhofer Tamást és társait Zsigmond király 1412-ben hasonló természetű gyilkossággal vádolja. Az ál-

27 Házi, I. 1. 34-5. l.

28 Turnhofer Tamás 3 vejének, úgymint Zenkel Istvánnak, Schadendorfer Mátyásnak és Moser Osvátnak, valamint két rokonának, nevezetesen Traismaurer Péternek és Vetterler Frigyesnek gazdagságát az 1427. évi belvárosi adójegyzék mindennél világosabban tanúsítja. A belváros ezévi 1339 forint adójából ez az öt soproni polgár 297 forintot fizet, azaz az egésznek 22 %-át!

29 SSz, 1961. évf. 308-316. l.

dozatokat ez alkalommal Undi Mihály és Wolfhart testvéreknek hívják.³⁰ Szinte önkéntelenül felvetődik a kérdés, hogy vajon Turnhofer Tamás is nem lelkiismeretének megnyugtató céljából szánta-e magát rá a Szent Lélek kápolna felépítésére? Ha más adatunk nem lenne mint csak Zsigmond királynak említett oklevele, könnyen hajlamosak lennénk erre a feltevésre, de szerencsére ebből az időből fennmaradt egy városi könyv, amelynek az 1392. évből eredő bejegyzéseiből megtudjuk, hogy Undi Mihály és a Wolfhart testvérek közönséges rablók és utonállók voltak, cinkostársaikkal egyetemben, akik ilyenformán megérdemelten fe-

jezték be életüket az akasztófán.³¹ Turnhofer Tamásnak ebben az ügyben csupán annyi része volt, hogy közreműködött a rablók kézrekerítésében, akiknek kihallgatását és elítélését már az illetékes bíróság végezte el annak rendje és módja szerint és hajtotta végre a meghozott halálos ítéletet. Nem lehet tehát Undi Mihályt és a Wolfhart testvérek kivégzését Büki István fia János halálával összehasonlítani, és így a Szent Lélek kápolna felépítése egyedül és kizárólag Turnhofer Tamás vallásos lelkületének és ebben az irányban meghozott áldozatkézségének az eredménye.

Házi Jenő

A Szt. Mihály kapu környéke 1860 körül
Hauser Károly rajza

³⁰ Házi, I. 2. 57-8. l.

³¹ Uo. II. 1. 4-6. l.

Új adatok Sopron magyar színészetéhez 1841-ig

Sopron színháztörténetének gazdag irodalma van. Elsőnek 1891-ben Kugler városi levéltáros füzete jelentkezik: A soproni színház története 1841—1891, tulajképpen a színházépület 50 éves fennállásának örömnépeére készült, de az akkori levéltári kutatások alapján 1768-ig megy vissza. 33 lapos. Ugyancsak Kugler Alajos adta ki 1909-ben a mai színházépület felavatására a Soproni színészet története című füzetet (46 lap), amely munka a korábbihoz képest kevés új adatot hoz ugyan, de pontosabb a levéltári utalások révén. Mindkét munka a magyar színészet első megjelenését 1846-tal keltezi, jöllehet egyfelől már 1890-ben Kovács Sándor a soproni Magyar társaság történetében közölte, hogy az első magyar színelőadás 1792-ben esett meg, mikor is a diákok Hunyadi Lászlóról adtak elő tragédiát, sőt volt magyar diákelőadás 1808-ban és 1828-ban is (Zrínyi Miklós és az ő barátai, Salamon Király Vörösmartytól). Már megjelent akkor Déryné naplója, amelyben megírja, hogy 1820-ban Sopront is felkereste a Kilényi társulat. Ez utóbbi adatot Bayer József cikke alapján Payr Sándor 1917-körül a Soproni Napló egy cikksorozatának külön lenyomatában (16 lap) szintén hozza, felfrissítve Kovács adatait. 1929-ben Vatter (Vértes) Ilona alapvető munkája a Soproni német színészet története 1841-ig jelent meg, a magyar színészetre nézve felhasználva az addig megjelent adatokat 1841-ig. Payr adatait ugyanis Csatskai Endre számos hírlapi cikkben egészítette ki. Szorgalmasan böngészte a korabeli folyóiratokat és tanácsjegyzőkönyveket, így kiderítette, hogy Déryné 1820-as szereplése, valamint a Kugler feltételezte 1846-os első magyar megjelenés között számos alkalommal játszottak a magyar színészek Sopronban, sőt a kép még a Bach-korszakban sem oly kietlen, mint ahogy Kugler füzeteiből kitetszett. 1941-ben a színházépület száza-

dos jubileuma alkalmából egy terjedelmes cikksorozatban mindezt újból folyamatosan is kiadta, éppen azért volt sajnálatos, hogy ugyanennek az évnek termékeképpen Gantner Antal a Soproni színház és színészet története című 88 lapos könyvében 1841 után ez adatokat mellőzte, aminek a révén a soproni magyar művelődés történetén bizonyos csorba esett. A korábbi időszakra nézve Kuglert és Vattert vette vezérfonalának, a későbbiekben azonban tétova lett, és számos elírás folytán a munka nem vált a tudomány hasznára. Csatskai Endre egyébként, mint ismeretes, Vatter munkájának folytatásaképpen 1961-ben kiadta a Soproni színészet története 1841—1950 c. könyvét (102. lap + XVI tábla).

Kedvező körülmények, hogy a Széchenyi Könyvtárban eddig limbusként heverő színházi zsebkönyvecskék nagy tömege rendezésre került, sőt listájuk nyomtatásban is megjelent (Monori—Hankiss: Színházi zsebkönyvek bibliográfiája, 1961: 481 lap). A soproni vonatkozású kis könyvekből tehát nemcsak azt lehet megállapítani, amit eddig főleg Payr és Csatskai kutatásaiból tudtunk, hogy mikor és mily társulat játszott Sopronban, hanem azt is, hogy milyen darabokat. A 621. számú zsebkönyv Déryné szereplését és Kilényi Dávid társulatának műsorát közli. Maga a hírneves művész is ír róla kései naplójában: „Ott is (ti. Pozsonyban) mindenk fölött ki voltam emelve, valamint Sopronban is. Ott is jöttek bírálatok, melyek hangomat magasztalták. Ott többnyire operákat adtunk, mert akkor csupa német publikum volt. Még akkor nem hullámoztak sem koszoruk, sem dicsérvő versek. Nagyra vettük, ha egy bírálat ticsésőleg szólt rálunk” (A Bayer kiadásban I. kötet 454. lap). Csatskai meg is találta a korabeli lapokban a híradást, csak hogy az túlságosan szűkszavú volt és csak néhány darabról adva számot, azt a

hitet keltette, hogy csak egészen rövid volt a szereplés (Déryné Sopronban, Sopronvármegye, 1925. II. 1.), ámbár 11 napon belül nyolcszor állt a társulat a sporoniak elé, mégpedig április egytől 11-ig a következő darabokban. 1. „*Mátyás király választása*”, vitézi játék 3 felvonásban, szerzői Heinisch és Arnold; alighanem Szentjóni darabjának átdolgozása, amelyhez Heinisch ismert karmester írt zenét. 2. *Újhold vasárnapi gyermek*. Vígopera, 2 felvonás. Perinet bécsi író tréfás darabja, amely 1809-től fogva évtizedekig nem került le a műsorról. 4. *Gróf Benyovszky*. Énekes játék, 5 felvonásban. Kotzebue darabja, szintén évtizedes műsordarab. 6. *Tulokmányi Máté*. Vígopera 3 felvonásban. Eredeti címe Rochus Pumpnickel volt, a bécsi külváros kedvelt műsordarabja, a soproni német színházban még 1867-ig is betevetd farsang idején a színpadra. Szerzője Stegmayer volt, magyarra Láng Ádám színész fordította és megtoldotta „A nyiri fi” alcímmel. Sopron megelőzte a pest-budai magyar színpadot, ott csak 1833-ban adták először. 7. *Árulás és szerelemföltés*. Szomorújáték 5 felvonásban, szerzője Spiess, egy magyar fordítás a soproni líceum tanítványától, a későbbi táblabírótól, Ihász Imrétől való volt, esetleg éppen az szólalt meg. Ihász akkor már soproni lakos, övé volt a Caesar-ház. 8. *Tündérművészet Magyarországon*. Vígjáték 2 felvonásban. Ez ugyan eredetileg csak magyarosított darab volt, de ügyes átdolgozások és szép magyar népdalok beszövése révén annyira nemzeti darabnak számított, hogy 1923-ban még a Nemzeti Színház sem talált mást a Petőfi centenárium megünneplésére. Nemcsak Dérynének, hanem sokkal később Blaha Lujzának is kedves szerep jutott benne, így a soproni színpadnak is sokáig kedvelt műsordarabja maradt. 9. „*Helvétziai Ház Nép*”. Három felvonásos opera. Szerzője Weigl József, Kismartonban született, atyja Haydn csellistája volt, aki ezen a réven keresztapának hívta meg a nagy mestert. Ilyen csillagzat alatt Weigl József a maga korában nagy hírnévre tett szert, főleg a Schweitzer Familie c. operája emelte népszerűségét 1809-ben. Sopronban is szívesen látott darab volt minden naív jelenetei ellenére, de egy duettje még 1914 körül sem hiányzott az operarészletek gyűjteményeiben. Utoljára 1841-ben adták Sopronban. 11. *Tatárok Ma-*

gyarországon. Szomorújáték 5 felvonásban Kisfaludy Károlytól. Bizony maga a költő is sok hazapuffogatásként emlegette ezt a kezdő korabeli művét, de akkoriban nagy hatást tett itt is, másutt is. Az előadás: a hírneves Szentpéteri javára adták. A zsebkönyvben mulatságos sajtóhiba van: „Tatárok Magyar orrszágon”. A szíves fogadtatás, amelyben az első magyar színtársulat Sopronban részesült, arra készítette, hogy még egyszer, augusztusban elsején és hatodikán visszatérjen. Az újságtudósítás azonban részvétlenségről beszél. Először Gróf Zrinyi Miklós címen szomorújátékot adtak öt felvonásban. Valószínű, hogy Körnernek ismert darabja volt, de voltak más színdarabok is a szigetvári hősről, így Láng Ádám is írt egyet Zrinyi Miklós várásban címen. A társulat 6-án Énekes Quodlibet címmel egyveleget adott búcsúzóul, amelyen Déryné is közreműködött és amelyen először hangzott Shakespeare a soproni színpadon magyarul, ugyanis Kilényi a Hamlet monológját szavalta el. Sajátos, hogy a zsebkönyv a Baköz, Kotzebue igen vidám és csiklandós vígjátékának előadását nem említi; a Magyar Kurir július 20-i előadását közli, a Guodlibetét pedig augusztus elsejéről.

Megvan az 1829-es évről a Dunántúli Színiársulat Társaság műsora is, de nincs említése, mikor és mit adtak elő, csak a helyek, ahol szerepeltek. A könyvecskét egyébként Sopronban nyomták és Csa'kai foglalkozott is vele, mert egy színpad is fennmaradt a sokat emlegetett vitás András és Béla c. darabbal, amelyen szerzőképpen Kossuth Lajos szerepel.

Az 503. szám Játékszini zsebkönyv címmel a Komlóssy társulat 1834. évi működéséről számol be; ez augusztus 24-től szeptember 1-ig játszott Sopronban a könyvecske adatai szerint a következő műsorról. 24. *Bársony cipő*. Hatfelvonásos vitézi játék Birch-Pfeifer Saroltától. Rikató darabok légióját írta a bécsi színész, jól ismerte a színpadot és a közönséget, főleg annak karzati részét. A hét felsorolt darab közül három tőle való. 25. *Szerellem mindent véghez vihet*. 4 felvonásos vígjáték. Kül hinnie, hogy e cím mögött Shakespeare Makrancos hölgye rejtőzik. Eszerint az első teljes magyar Shakespeare előadás — mostani tudásunk szerint — ez volt. A darabot 1838-ban színre hozta Bakó Gábor társu-

lata is, amint Csatkai egykorú lapokból erről értesít, tehát nem az volt az első Shakespeare-előadás, mint eddig hittük. 26. *Nemes tréfa*. Négyfelvonásos vígjáték. 28. *Szapári Péter*. Birch Pfeifer Sarolta vitézi játéka. A török aga járomba fogta az elfogott vitézt; mikor az kiszabadult és kínzója az ő fogságába került, megbocsátott neki. Erről szól a vízenyős darab, amely azonban Körner Zrinyijével minden magyar nemzeti ünnepen műsoron volt a német színészeknél. 30. *Hinkó* (a hóhérlégény). Birch-Pfeifer Sarolta regényes játéka 5 felvonásban. Ezt a rémdrámát is nehezen engedte le a színpadról a vasárnapi közönség. 31. *Tündérvilág*. A fent már ismertetett darab. Szept. 1. *Lumpaczius vagabundus*, „paródia” két felvonásban, Nestroynek ma is elevenül ható darabja, 1945 után még a Nemzeti Színház sem tartotta méltóságán alulinak a színre hozatalát, persze Heltai Jenő fordításában, meg is jelent nyomtatásban. Érdekes, hogy e társulat szeptember 21-én Kismartont is felkereste, ahol főispáni beiktatás volt, és akkor a Béla futását, Kotzebue magyar tárgyú, a tatárjárás idejét tükröző drámáját adta elő.

A 401-es számú zsebkönyvnek Emlény a címe, ami a biedermeier korban nevelítést jelentett; Esztergomban nyomták 1841-ben és az Abday társulat egy teljes havi vendégszerepléséről számol be, ami már nagy szó. A társulatról megemlékezett Csatkai, címéről ismerte is az Emlényt, a műsort azonban nem. Így az

alábbiakban adjuk. Augusztus 15. *Nőm férje*. Schick háromfelvonásos vígjátéka 20. *Vén deák*. Talán a Zolky, a vén deák c. népszerű darab? 24. *Griseldis*. Halm bécsi írónak mindenütt nagy hatással adott szomorújátéka. Szeptember 5. *Bársony cipő*. Birch-Pfeifer Sarolta fent már említett darabja. 6. *Gyászvitézek* Szigligeti Edétől. 7. *En voltam*. Alighanem a *Das war ich* című kedves rövidebb darab, amelyből még 1905 táján is operát írt Blech neves berlini karmester. 3. *Tizenhatéves királynő*. 12. *Nőm férje*. Ritka eset később is, hogy ugyanabban az időben ismétlésre kerülhessen egy darab. 13. *Peleskei nótárius*. Gaál napjainkig fennmaradt kedves bohózata. 14. *Sobri*. Miéle darab, nem tudni; Sobri Jóska híres betyár volt, és így annak megjelenése a színpadon aligha volt valami irodalmi termék. Mégis ez a szeptember 14-e jelentős dátum a soproni színészet történetében. Ugyanis a szárazmalomból átalakított színházban ez volt az utolsó előadás. Nem egészen egy hónap múlva, október 9-én már az új színház nyílt meg a *Norma* című operával. Az új színházban már mind gyakoribb vendég lett a magyar múzsa, mint azt Csatkai Endrének a bevezető szavakban említett és 1961-ben megjelent könyvében részletesen olvashatjuk. A zsebkönyvek soproni vonatkozásainak jelen ismertetésében is egyébként több adattal egészítette ki a felsorolt darabokat.

Monori Erzsébet

Jegyzetek a soproni „Deákkúti vármegye” történetéhez

Zábrák Dénes „Deákkúti vármegye” című,¹ 1878-ban „Kiadott első, idevonatkozó munkája mellett mindig nagy érdeklődéssel kísértem azokat a kisebb-nagyobb tanulmányokat,² melyek a múlt század első évtizedeiben, az 1827-ben alakult soproni képletes diákvármegye történetéhez szolgáltatottak adatokat.

Hosszabb ideje foglalkozom ui. az egykori selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémia hallgatóinak ún. „selmeci” diákszokásaival, s azok keretében többek közt a Selmecről Sopronba is áthozott Steingrube, képletes diáknagyközség hagyományaival. Ezek során érlelődött meg bennem, hogy a Deákkúti vármegye helyes értelmezése végett rámutatok arra, hogy a soproni egykori ev. líceum tanulóinak képletes vármegyébe való szervezkedése a maga korában nem volt elszigetelt jelenség, s céljában és felépítésében lehetetlen rá nem ismerni arra a hasonlóságra, mely többek közt pl. a mondott selmeci Steingrube nagyközséghez és több más hasonló, külföldi diák-egyesüléshez fűzi.

A hivatkozott „vármegye” történetével foglalkozó munkák ui. — Zábrák is — leírók csak, tényeket, eseményeket regisztrálnak, figyelmen kívül hagyva mindent, ami abban más hazai és külföldi iskolák, elsősorban főiskolák múlt század eleji diákszervezkedésével kapcsolatos. Pedig elválaszthatatlan ettől, mert szorosan beletartozik azokba a múlt

század eleji, Európa-szerte ismert diákmegmozdulásokba, melyeknek első nyomaival hazánkban az említett selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémián találkozzunk.

Ennek igazolására, gondolom, leghelyesebb, ha röviden bemutatom Steingrube nagyközség megszületését és berendezettségét, melynek szokásaira Sopron lakói közül néhányan talán emlékeznek még, tekintve, hogy annak erősen megfakult hagyományait a Selmecről 1919-ben Sopronba helyezett Bányászati és Erdészeti Főiskola hallgatói, a „főiskolások” az 1920-as, 30-as években még városunkban is ápolták, s egy kis csoportjuk részben a nagyközség statutumai szerint élt Sopronban.

***

Bevezetőül rá kívánok mutatni arra, hogy az 1789. évi francia forradalom új világot jelentő, „jakobinusnak” mondott eszméi feltarthatatlanul törtek maguknak utat s találtak termékeny talajra, különösen a német egyetemi és főiskolai ifjúság körében, mely ún. akadémiai- vagy diáklégiókba tömörülve, német nemzeti színekbe öltöztetett, republikánus jelszavakkal harcolt Napóleon zsarnoksága ellen. Ez eddig nem lett volna hiba, tekintve, hogy a birodalom, illetve Ausztria egyáltalában nem vette rossznéven, hogy a „jakobinusként” nyilvántartott ifjúság elvérzik a harctereken. A baj ott kezdődött, amikor a diáklégiók, illetve azokból kiala-

1 Teljes címe: A soproni evang. lyceumi ifjúság „Deákkúti vármegye” egyesületének története. Írta: Zábrák Dénes I. éves theológus. 3 arany pályadíjjal jutalmazott munka. Sopron, 1878.

2 L. Németh Sámuel: A soproni Deákkúti vármegye. SSz. XIV. (1960) évf. p. 265–267. — Berecz Ábel: A Deákkúti vármegye. A soproni evangélikus líceumi diákszövetség emlékkönyve. 1918–1938. p. 36–38. — Uo. dr. Ruhmann Jenő: A deákkúti búcsúzó. p. 54–57. — Fírbás Oszkár: A soproni hegyvidék forrásai. SSz. XIII. (1959) évf. p. 328–330. — Tudományos Gyűjtemény. 1826. VIII. köt. p. 131–132.

kult szervezetek, bajtársi egyesületek, „Burschenschaftok” nem szereltek le, hanem tovább folytatták a harcot, most már a bécsi kongresszust követő reakció ellen.

Az ifjúság ismerte fel ugyanis elsőnek, hogy a „népek csatája” — ahogy a Napóleon elleni harcot nevezték — mitsem eredményezett, a feudalizmus tovább virágzott s mindenki a „hárm

egyetemek és főiskolák elismert szervei lettek.

Így az első, 1815. jún. 12-én alakult jéni „Burschenschaft” hamarosan lefektette az egyetemes német bajtársi egyesületek alapszabályait s két évvel később, 1817. okt. 18-án már az összes német egyetemek küldöttjeinek részvételével megrendezték a „Wartburgi ítélet napot”, amikor szim-

A Deákkúti Vármegye zászlója

szentszövetség”, nálunk közelebb-ről Ferenc császár és Metternich elnyomása; nyögte.

Ebben a légkörben és időpon'tban születtek meg a német egyetemeken és főiskolákon a Burschenschaftok, magyarul bajtársi egyesületek, melyek néhány év alatt alakították ki formáikat és jellegzetes szokásaikat, s melyek minden üldözés ellenére is fel'ar'hatatlanul szervezkedtek s miután a tanárok is felsorakoztak a diákok soraiba, titokban az

bolikusán elégették a reakciót, annak rendeleteit és intézményeit.

A bajtársi egyesületek szervezése ezek után Jenából központosan folyt, s az 1810-es évek végén nem volt már német felsőoktatási intézmény, ahol nem találtak bajtársi egyesületeket, melyek talán azért is terjedtek oly gyorsan, mert szervezkedésüket kíméletlenül üldözték, s ez érthető, hisz azok harcot indítottak minden ellen, ami a haladást gátolta.

A fiatal mozgalom hamar átterjedt Ausztriára is, ahol azonban Metternich

és Ferenc császár uralmának terrortól terhes korában nem találhatott szilárd talajra.

Mint hazai egyetemeink és főiskoláink történetéből tudjuk, a Burschenschaft mozgalom hazánkban egyedül a közvetlen Bécsből igazgatott, német nyelvű és szellemű selmeci Bányászati Akadémián tudott átmenetileg gyökeret verni, az Ausztriából Selmecre került Stegmayer Károly (1800—1862), von Helms Gyula és a tiroli Pacher Antal bányamérnökhallgatók kezdeményezésére. Ezek hárman voltak azok, akik elhittették a német ajkú selmeci akadémikusok között a Burschenschaft magját, s 1823-ban megalapították a nagynémet gondolatot hirdető selmeci „sváb”, hivatalosan „Deutschen Gesellschaft in Schemnitz”³ nevű bajtársi egyesületet, a későbbi „Schacht”⁴ elődjét.

A „sváb” egyesülettel szemben — amennyire az akkori lehetőségek megengedték — a magyar hallgatók is azonnal szervezkedni kezdtek, s már 1832-ben megalakították a „Selmeci Magyar Olvasó Társulatot”,⁵ mely az akkor erősen elnémetesedett szlovák Selmecen a magyar nemzeti gondolatot tűzte zászlajára és harcolni kezdett az idegen, akkor erősen lábra kapott sláv és német nemzeti törekvésekkel szemben. Tudjuk, hogy a lelkes ifjak, akik a Társulatot életre hívták, mindössze 24-en voltak, de merész fellépésükkel rövidesen nagy táborot gyűjtöttek, s a szabadságharc kitörésekor már szervezetten, zárt sorokban zárkóztak fel Kossuth zászlói alá.

A Társulat, mely 1848-ig, tehát 16 éven át hirdette a magyar gondolatot Selmecen, a szabadságharc mozgalmas eseményei közepette az elnéptelenedett akadémián megszűnt, s amikor 1850. jan. 1-én újból megnyílnak az intézet kapui, az elnyomatás szomorú napjaiban lassan újra elevenednek gondolatai és célkitűzései, s kibontakoznak azok a magyar

diáktársulatok, klubok és egyesületek, melyek aztán végül is diadalra vitték a magyar hallgatók ügyét az Akadémián.

Ezek között talán az első a „Kokánfalvi magistrátus” volt, mely részben a későbbi Steingrube területén eredeti, magyar szellemű diáktársulást, jelképes faluközösséget létesített bíróval, jegyzővel s egyéb községi funkcionáriussal. Működéséről nagyrészt csak azt tudjuk, hogy szoros bensőségben élte a „falubéli” hallgatókkal, s azokat különböző tréfás összejövetelek, névnapok, disznótorok, és más „falusi” mulatságok keretében összefogta. A jelképes „Kokánfalvának” természetesen ennél sokkalta jelentősebb célja és rendeltetése volt: a selmeci magyar ifjúság harcát szimbolizálta a németesség, a Habsburg reakció ellen, s így a belőle kialakult Steingrubeval együtt az akkori Akadémiai diákságának haladó szellemű megmozdulása és társulása lett.

Keletkezésének időpontját pontosan nem tudjuk, 1854-ben azonban már megvolt, s 1855-ből nagyjából már vezetőségét is ismerjük. A magistrátus ugyanis — mint negyed századdal később Steingrube — magyar falu módjára volt szervezve; bírója, jegyzője, közbirtokosa, „compossessor”, kovácsa, csöze, szakácsa volt, magyaros falusi szokásokat ápolt, mókás rigmusokkal köszöntötte tagjait névnapokon s a rigmusokat, melyeket a „notárius loci” komponált, írásban is átnyújtotta az ünnepeltnek.⁶

Ezernyolcszázötvenötben tehát a Kokánfalvi magistrátus — mint magyar szellemű faluközösség — már teljesen kialakult, s minden valószínűség szerint — mint később Steingrube — Selmec egy diáknegyedében tevékenykedett.

De a „Kokánfalvi magistrátus”, illetve Steingrube nagyközség alapítása a mondottakon kívül még mélyebben gyökerezik s eredetét az 1800-as évek első évtizedeiben Németer-

3 L. Faller Jenő: A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnökhallgatók Ifjúsági Körének múltjából. III. A Deutsche Gesellschaft in Schemnitz. Bástyánk. II. (1943) évf. 11. és 12. számok.

4 L. Faller Jenő: A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnökhallgatók Ifjúsági Körének múltjából. V. A „Schacht”. Bástyánk. IV (1944). évf. 4. és 5. számok.

5 L. Faller Jenő: A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnökhallgatók Ifjúsági Körének múltjából. IV. A „Selmeci Magyar Olvasótársulat”. Bástyánk. IV (1944). évf. 1., 2. és 3. számok.

6 L. Aradi János: Egy öreg bányász visszaemlékezései. Bány. és Koh. Lapok. XLIII (1910). évf. 50. köt. p. 288.

A Deákkúthoz vivő sétaút részlete 1935 körül

szágban és Ausztriában kialakult Burschenschaftok érdekes, jelképes diákvárosaikban, köztársaságaiban, hercegségeiben kell keresnünk.

Tudjuk, hogy pl. Jenában, ahol a német Burschenschaftok bölcsője ringott, már 1813-ban megalakult a Ziegenhain nevű jelképes diákköztársaság, és pedig azzal kapcsolatban, hogy az időben a német egyetemi és főiskolai diákság körében — elsősorban Jenában — a Burschenschaftot illetően nézeteltérések és egyenetlenségek keletkeztek. Így Jenában az 1810-es évek elején a diákok két pártra szakadtak. Ezek egyik része, mely száműzte az ivászatokat és dorbézolásokat s magát „altdeutschok”-nak, ó-németeknek nevezte, 1813-ban megalakította a Ziegenhain nevű jelképes diákköztársaságot, míg a diákok másik része, mely kilengő, tivornyázó életet élt, a Lichtenhainnak nevezett jelképes hercegségbe csoportosult.⁷

Ezek a diákközösségek, magistrátusok vagy köztársaságok Jenából kiindulólágtán más egyetemi és főiskolai városokban is megjelennek,⁸ és pedig mindenütt ott, ahol a diákok valami oknál fogva kettészakadtak.

Ez magyarázza a Kokánfalvi magistrátus megszületését is, melynek alapja lényegében az az ellentét volt, amely a német és magyar hallgatók közt, az ottani német Burschenschaft megalakulása, 1823 óta mutatkozott. A magyar hallgatók első támadása a Burschenschaft ellen a „Selmeci Magyar Olvasó Társulat” 1832. ápr. 12-én történt megalakítása volt, melyet azután az 1849-et követő reakcióban a Kokánfalvi magistrátus, majd 1880-ban

az abból kialakult Steingrube nagyközség követett.

A nagyközség életének háttérében ui. minden tréfás külsőségei mellett is komoly magyarosító törekvések huzódtak meg, akár a Kokánfalvi magistrátusban, vagyis harc a német diákok szervezkedésével szemben.

A harcot — mint tudjuk — az 1875-ben megalakult akadémiai „Magyar Társaság”⁹ már a Steingrube létesülése előtt meg is nyerte, a magyar hallgatók azonban nemcsak az akadémiát, de magát Selmecet is magyarrá akarták tenni, s e célból alapították Steingrube nagyközséget.

A Kokánfalvi magistrátus és Steingrube képletes községek megszületéséhez hasonló adottságok hívták életre a szóban levő „Deákkúti vármegyét”, melybe a Sopronban tanuló magyar diákok csoportosultak és szervezkedtek, hogy fenntartsák és élésszék a magyar szellemet az akkor még teljesen német ajkú és kultúrájú városban, ha azt a „vármegye” szervezetében nem is találjuk ily határozottan kimondva.¹⁰

Ismerjük ui. azokat az ellentéteket, melyek a magyar diákok s a soproni német ifjúság között már a múlt század első évtizedeiben megmutakoztak. Így tudunk arról, hogy már 1820-ban — tehát a „Deákkúti vármegye” hivatalos megalakulása előtt — egy Bánfalván rendezett majális alkalmával véres verekedés keletkezett a bánfalvi „német legények” és a „magyar diákok” között, minek következtében a tanári kar hosszú időre eltiltotta a „kedves tavaszi diák majálisokat”.¹¹ És tudunk arról is, hogy később, 1842-ben, maga a „me-

1913. Jahrg. Heft 1. p. 4-7. és Der burschenschaftliche Gedanke auf Österreichs Hochschulen vor 1859.

8 Rámutatott erre részben Berecz Ábel is a 2. sz. lábjegyzékben idézett munkájában, hol a 36. oldalon a következőket olvassuk: „A Deákkúti Vármegye az evang. főiskola tanulóinak ifjúsági egylete volt, aminő sok volt hajdanán. Németországban többnyire a római köztársaság. nálunk a magyar vármegye törvényhatóságának a mintájára. Sárospatakon a református főiskolában 1817-től 1822-ig volt Páncél vármegye, 1832-től 1836-ig Nádor vármegye”.

9 L. Faller Jenő: A Bányai, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók Ifjúsági Körének múltjából. I. Az akadémiai „Magyar Társaság” 1876. évi zászlóavató ünnepsége. Bástyánk. III (1943). évf. 8. szám.

10 A Vármegye céljával kapcsolatban Berecz Ábel is azt írja a 2. lábjegyzetben idézett munkájában (p. 37): „A Deákkúti Vármegyének fontos és nemes célja volt a magyar gondolkodás és magyar szellem terjesztése. A tanuló ifjak kedvéért a német polgári családok tagjai kénytelenek voltak magyarul beszélni s így lőnek a Deákkúti vármegye tagjai a magyar nyelv terjesztésének apostolai”.

11 L. Zábrák Dénes idézett munkáját p. 3.

A Deákkúthoz vivő sétaút részlete (1942)

gye” is meghasadt s két pártra oszlott, melyek közül az erősebb — melybe a higgadtabb diákok tömörültek — magát „magyaros”-pártnak nevezte, nyilván azért, mert a másik, a „zsirosnak” nevezett diákpárt kevésbé volt magyar szellemű.¹² S tudjuk azt is, hogy — minden valószínűség szerint hasonló okokból — nagy volt az ellentét a sop-

De ezeket úgy kell kiolvasnunk Zábrák bevezetőben idézett, alapvető munkája minden sorából, bármennyire is nem kívánt ennek különösebb hangsúlyt adni, vagy talán nem is akart abban az időben, 1878-ban, amikor munkáját írta. Ennek ellenére munkája több helyén azzal indokolja a vármegye életre hívását, hogy „a vármegye a magyarságot igyekezett fenn-

Uj módon irt kalendariumlévél, vagy

STEINGRUBENI BAKTER-KÜRT

Politikai, közigazgatási és országos érdekekül szolgáló orgánom, melyből megtudatik mi történik ott, meg a környéken.

—* Megjelenik és kapható a feőpennai hévatalban. —*

Mi történik az Operenciás tengeren túl? — meg innen? a Nagykösségben?

Man, hogy túl mi történik, azt mindenki tudja, de hogy mi történik innen, csak azok tudják meg, akik esmerik a betű-vetést, meg azt olvasni is isgyák.

Lesütött a naplón: Steingrube tornyára
Az egész országán nagy boldogságra
Mert meg a naplón így süttött vala
A kupaktanács ember határa

Jegyzőkönyv nemes és Nemzetes Steingrube Nagykösség kupaktanácsáról, mel Kr. U. sz. u. 1931-dik esztendő Vízkereszt (jan.) havának havának 11-dik naptyan tartott a kösségházán.

DICSÉRTESSEK!

Itt van a bíró uram botostól, feőpenna pennastól — tofik jobbra-balra a Nakkösség böcs vénei, más azzal körül meg a többi erdemos pógarság. Hármát út bíró uram az asztalra, annak is a tejere, meg is hallod a ligy repülését, oly csend lesz nyomában. Megadja a kántrom uramma az alaphangot a kösségi nótaóhoz.

Ita Steingrubeba óra vóna,
Már kilenczet ütött vóna;
De mine' ho' nintsen óra
Teak így mongyuk találomra
Óra, óra, de minekis vóna nekünk
Teak azt latnok, ho' akasztunk
Így magyarázhat józ
Steingrubeba mostan óra. — Dicsértessek!

Ahátval kiserte az kupaktanács a utána nagy kippel út hexzaja a böcs és na (fontosságú tanakodásho'), levén a Desznótórról szó.

Beró uramé a szó és aszongya nem tud már nyugtonni, mer folyvást aszekerahák a nagykösségi meg a szomszédbeli legnyek, meg jányuk.

Mihelyest kilep a portajábu rögvét ott terem a szomszédok Jóska, meg a szamadó Gyulaja, a sánta harangozó, oda furakodik, hogy mindent hajjon, meg is jegyzé, hogy inkább levágatja a másik labaszarát is, ha nem használhat a tánczba.

Hát azért csak ne vágd le, nem mintha kár vóna érte, — mongya a bíró úr, — de akkor mivel fogsz azután harangozni.

Ide gyalték meg tán 7 kösségből is a Nagykösségi bíróhoz a feher vászonteledek, elálljak az újat, egyik elül, másik hátul ringatni, csak hogy nem megtanzoltatják.

Nem gyózi őket szóval arról kajahalni, Orzse, ilon, no meg te Mari, einve de is cun-talanok vattok.

Maid **hustmeghagyó hettűjén** legyetek ilyenek: Mongyak is, „de ilyenek am”. „Na sz akkor lesz is bald, meg azt lyó is lozr” — mongya a bíró úr.

Mire emezen treálkodzasokat Bíró uram e'monta vóna man, latni vajmi keveset lehetett, a nagy pipalást eregetesbe, teak a szavát lehetett hallány.

Mög is indítják a szelcsnálló motola masnát, körbe meg a Feőpenna számol be, hogy es mint gonduja a Desznótoros ceczóval egybekötött bald megrendezését. Kärhözti a kalendarium igazgató urat, hogy a farsangot olyan rövidre szabta, akár csak a feher npek tavalyi vigánója vót, mintha nem is vóna a Nagykösségnek sok ildomos vászontépie. No meg oszt tuttommal a szomszéd kösségbe is vannak szip számma, hát pengig szent igaz, nem vóna jó végződése, ha mindezők a nyakunkon maradnának.

Tennyi kó hát valamit! Mivel meg a Kalotsa kanasz is oda számol be, hogy kösségi híró-jóságunk oly terjedelmet ért el, hogy 7 talu

1931. jan. 13-i szám

roni kat. gimnázium és az ev. líceum diákjai között és bár a „De ákkúti vármegye” mindjárt megalakulása-kor egyesülésre szólította fel a gimnázium diákjait, azt a kat. tanári kar később is megtiltotta.¹³

tartani”.

Igazolja ezt az is, hogy a De ákkúti nevét már 1834-ben „Magyar kút”-ra változtatják, hogy Sopron környékén, ahol csupa németiség lakik, legyen egy „magyar kút” is, mely a diákok „gyül-

¹² L. uo. p. 11–12.

¹³ L. uo. p. 8.

helye".¹⁴ De — olvassuk Z á b r á k monográfiájában — „az ifjuság, mely szervezetében magyar alkotmányos formát adott testületének, a magyar nyelvet beszélte (nem csak titokban s a »signum« ellenörködése mellett), ápolni és fenntartani akarta saját kebelében a magyar táncot, zenét és öltözetet is, tekintve, hogy Sopronban az 1820-as években nemcsak a magyar nyelv, hanem az öltözet, tánc is mind kimentek a divatból s helyüket idegenek foglalták el. A magyar zenét fenntartotta az ifjusági zenekar, a táncot s ruhát pedig a »verbungósok«, akik feszes, többnyire kék, vagy piros magyar nadrágba, magyar csizmába s gombos mellénybe öltözve, bő, lobogós gyolcsingujjal s persze kalappal jelentek meg a »majálisokon« ... s járták el a verbung táncot".¹⁵

Ezt olvasva önkéntelenül is Steingrube magyar „cé-có"-ira, majálisaira és „báld"-jaira kell gondolnunk, melyeken ugyancsak „magyaros" öltözék volt kötelező.

De mindezeknél többet mond az, hogy — mint olvassuk — Világos után, ha 2—3

ifjú együtt ment a Magyar kút felé, a rendőrség ebben már összeesküvést szimatolt.¹⁶

A Magyar kút tehát a magyar szabadság gondolatának volt a szimbóluma Sopronban, melynek 49 után minden legkisebb megmozdulásától félt a reakció, mint ahogy Bécs ezidőben az egész országban elfojtott minden iskolai, főiskolai vagy egyetemi szervezkedést, mert annak háttérében még hosszú évekig összeesküvést látott.

Összefoglalva: Az egykori soproni ev. líceum diákjainak magyar vármegyébe való szervezkedése nem elszigetelt jelenség. Az szorosán illeszkedik bele azokba a diák-megmozdulásokba, melyek a XIX. század első éveiben Jenából kiindulólág végigfutottak Németország és Ausztria iskoláin, főiskoláin és egyetemein s a soproni Deákkúti vármegyéhez hasonló egyesületekbe, magistrátusokba, nagyközségekbe, köztársaságokba és hercegségekbe tömörülve folytattak harcot az európai reakció ellen.

Faller Jenő

A Széchenyi tér az 1850-es évek végén. Ismeretlen műkedvelő rajza

14 L. uo. p. 10.

15 L. uo. p. 8.

16 L. uo. p. 7.

Soproni vonatkozású diákversek a keszthelyi Helikon könyvtárban

Festetics György (1755—1819) a reformkort megelőző évtizedekben haladó szellemű nagybirtokosként volt ismert. Sopronban különösen számon tartották működését, nemcsak azért, mert Sopron megyében, Ságon született, hanem magában a városban is számos háza volt. Az egyikben internátust is alapított, azt később Keszthelyre helyezte át. Az ifjúságnak tehát nagy pártolója volt, hasonló módon a zsenge magyar költészetnek; többször gazdagon megajándékozta Kisfaludy Sándort, Berzsenyi Dánielt és Keszthelyen a költők számára Helikoni ünnep néven ünnepélyeket is rendezett, amelyet legújában fel is újítottak ifjúsági versengés képében. Mikor 1790-ben a soproni líceum költői hajlamú fiataljai Magyar Társaság néven önképzőkört alapítottak, Festetics 180 forintos alapítványt tett, egyaránt szolgálva a költészetet és fiatalságot. De a fiatalok hálája sem maradt el: 1803-ban megpillantották a májusi országos vásáron pártfogójukat, Döbrentei Gábor tagtársuk (a későbbi akadémiai titkár, író) javaslatára örömnünetet rögtönöztek a tiszteletére, ez annyira meghatotta Festeticset, hogy még 60 forinttal megtoldotta alapítványát.¹

Bő verstermés jellemzi a Magyar Társulat munkásságát.² Tagadhatatlan, hogy számos később jónévű író került ki onnan, így az említett Döbrentein kívül Kis János, Kazinczy barátja, Bárány Boldizsár, a Bánk bán első rostálója, Pákh Albert. A versek nagy része azonban valami jótékony iskolabarát névnapjára

vagy halálára készült, így a címek közt tömördek hangzik ekképpen: *Koszorú, Gyászhalom, Bús keservek, Gyászoló érzések. A megbusult szívnek keservei. Bus alagya (= elégia). Gyászos alagya. Gyászdal. Emlékoszlop. Ertzmárványból készült örök emlékezet. Más oldalt: Örvendező versek. Öröm lantolat.*³

A Festetics iránt érzett hála is nemegyszer késztetett egy-egy ifjút arra, hogy társai nevében a jövőre lépjen és örömeiben, bánatában részt kérjen. Mikor anyja, Bossányi Júlia 1805-ben meghalt, Döbrentei Gábor *Gyászoló érzések* címen írt verset. Baranyay F. pedig *Gyászoló alagya* címmel.⁴

De örömnapok is virradtak a keszthelyi Festetics házra, 1806-ban kettős esküvőt ünnepeltek, Festetics György egyik lányát Szidóniát Almássy Illés gróf, a másikat, Júliát pedig Zichy Károly gróf vette nőül. Ebből az alkalomból a Magyar Társaság két füzetet jelentkezik Szidónia tiszteletére (*A házaseset gyönyörűségei. Hymen és Dianna között történt örömmalkudozások.*)⁵ Két másik füzettel pedig Júliát ünnepli. A négy füzetből három van meg a Helikon könyvtárban. Kettő alkalmi szindarab, a haramdik füzetben két alkalmi óda van.

I. *Hymen és Dianna között történt örömmalkudozások.*⁶

Festetics Szidónia és Almássy Illés esküvőjére készült allegorikus játék, mitológiai alakokkal. Mottóul Kisfaludy Sándor egyik Himfy-dalából idéz, versformája is ennek változata. Az első rész Hymen és Diana párbeszédével kezdődik.

1 Kovács: A soproni Magyar Társaság története. 1890. 26. lap.

2 Csatkai: Képek a soproni diákélet múltjából. Sopronvármegye 1923. II. 10.

3 Petrik: Magyarország bibliográfiája 1711— 3 kötet.

4 Petrik: Magyarország bibliográfiája I. 563. lap.

5 Petrik: Magyarország bibliográfiája II. 84., 196. lap.

6 Helikon Könyvtár, Lit. hung. 607.

Az előbbi lelkendezve hívja Kupidót, Ámort s a gráciákat, hogy a „muzsák vezérét”, Apollót értesítsék:

Hogy ő-is Seregeit
Készítené a pompához,
S idvezlő énekeit
Tzytherája hangjához
Szólván öszve kaptsolná
Magát velünk Sopronná.

A Zavaros Balaton
Partjára kell mennünk,
S ott egy deli Galanton
Komplementumot tennünk,
Két lántzom közepébe
Zárott Szívek elébe.

Azzal folytatja, hogy a két grófi sarj hírét, dicsőségét mind a négy égtáj hirdeti, majd azon tűnődik, értesítsék-e Marsot, hogy „nagyobb ágyuiból salvekat lövellene”. Aztán felszólítja híveit, hogy nagy pompával jelenjenek meg s piros pántlikával felcifrázott kalapjukra rozmaringot tűzzenek és cicomázzák fel magukat:

Kezdjétek a Frizurához
Szagos Zsirral s Haj-porral
Igy mentek az Uj-párhoz
Keszthelyen hármassal,
Sorotokból az Éljen
Harsogjon szerte széjjen!

Itt bekapcsolódik Diana, felszólítva lányait, a nimfákat, kerekedjenek táncra. énekeljenek s aztán „nyulakat, szarvast, őzet nagy számosan löjjetek, hogy egy nagy, pompás főzet kitelhessék tőletek”. Most azonban Himen, hallva és látva a nagy készülődést. leinti Dianát, hogy neki már nincs köze a grófi arához, mert az hozzá hódolt s Diana elvesztette fölötte hatalmát. Diana azonban azzal érvel, hogy míg az ő koszorúját viseli, addig jussa van hozzá, ezért a tiszteletadás őt is megilleti, végül megegyeznek abban, hogy seregeiket egyesítik, így mennek a keszthelyi nászra s közösen dalolják a lakodalmi éneket. A következő szakaszban meg is jelenik az éneklő sereg: Ámor, Himen, Diana, múzsák, gráciák, akik hol kórusban, hol szólót énekelve, jókívánóságokkal s dicsérettel halmozzák el az ifjú párt. Ekkor Mars is megjelenik a

színen s a vőlegényhez, aki ezredesi rangot viselt, e szavakkal fordul:

Te pedig nagy Méltóságos
Grófom!! e földi hivságos
Élted után, majd az Égben
El jut, hol jutalmad végben

Lesz egy Borostyán korona,
Mellye: Vitézséged fona:
Ez diszitvén fejedet,
Igy érd boldog végedet!!!

(A Legényeihez)
Erre tí-is Legények
Tábori vitézek Seregek
E Pannoni Fő-Vérnek
Salvét lövén, a Hirnek
Jelt adjatok kevélyen
Hogy nagy Herosunk éljen.
(A Márs Serege lő)
Pif! Paf! bru! bru! tiri! trattara!!!

II. *Ámor követsége.*¹

Az előző mintájára készült színdarab, Festetics Juliánna és Zichy Károly esküvőjére. Itt Bachhus, Kupidó, Vénusz és Ámor társalgását a Muza hét versszakos monológja zárja be.

Bachhus tanácsot kér az istenektől és istennőktől, mit kellene tenni, hogy a keszthelyi bor jobban fogyjon.

Tudjátok azt már mindnyájan
Jó bor termett az idén
Keszthelynek hegyei tájján
Még-sinta divatja igen.
Ennek okát adjátok
S fejtétek, ha tudjátok.

Az istenek Kupidóra tekintenek. Kupidó megígéri Bachhusnak, hogy „lakodalmat hirdet”, mert nyila eltalálta Zichy Károlyt. Ámde Bachhus kijelenti, hogy a lakodalomhoz nem elég a vőlegény, menyasszony is kell. Most közbeszól Vénusz, hogy Keszthelyen jártában rátalált Festetics Juliánára és tanácsolja, hogy küldjék hozzá követségbe Ámort, „az alázatost”. De Ámor el is járt tisztében, hogy

Egymáshoz égő szerelem
Bennek Ujj Gyulladozzék.

¹ Helikon Könyvtár, Lit. hung. 600.

Kupidó pedig arról szól, hogy Bachhus örömeire mennyi bor fogy majd el a lakodalmon, s ott

.... kedv lesz, nem aggodalom:
A Vendégek tántzra kelnek
S az Ujj-Párnak örülnek.
Ekkor a színre lépő Muzsa így énekel:
Már is a deli Sopronyi
Muzsa néhány barátja,
Innét fellül a Bakonyi
Erdő szélre kiáltja:
Éljen két Grófi nevezet
Zichy s Festetics Nemzet.

Örömünket nem kiméljük,
Sőt Véletek közöljük
Áldozatul Néktek Öntjük:
Mert mi-is meg izeljük,
Ha Helikonnak tetején
Vigan leszünk innepjén.

Ezután hosszasan kíván sok jót az új párnak, hogy életük boldogságban minél tovább tartson s ha a párkák majd egyszer eltépik életük fonalát, korona várjon rájuk. Ekkor színre lép a „Dallaló Sereg”. Legények, nimfák, istenek váltakozó és együttes kórusát Amor szólója fejezi be:

E két gyöngynek egybe füzve
S a két szívnek egybe tűzve
Kell lennie halálíg.
Ez élet minden terheit
Valamint az kellemeit
Egygyütt szedegetgessék.
Már hát az egész világban
Nem tsak a Keszthelyi várban
Azt sikoltsák: Éljenek!!

III. A szerelem győzedelme^a.

Alkalmi óda Zichy Károly és Festetics Julianna esküvőjére. Mottója: Catullus, In Epithalamio Juliae et Malli két verszaka. Versformája sapphoi szak. Elején igen terjengős és zavaros olimpiai képet fest. Gyöngyszekerén felvágat Főbusz, „a nap tisztos Ura” az ég bús fellegeinek ormára s a táj pirosas-kármin ragyogású lesz. Középen Cypria és a kis Amor vigadozik, Cynthia lányai pedig körben ülve énekelnek. Mind vidámak, s az idő atyja Szaturnusz is örvend. Zeusz pedig Kupidó tegezére tekintve:

Szólla minthogy a szeretet kötözte
Szíveket, majd így lehet itt lakozni,
Innepet tartani seregelnek össze
Hymen elébe.

A zűrzavaros kép hosszan és unalmasan folytatódik, míg rátér a Keszthelyi nászra. A költő ebbe a szakaszba úgy belekeveredik, hogy az örömapa, Festetics György dicsőítésénél már nem is tudja az olvasó ki megy férjhez, ki a vőlegény, kit „nyilazott meg Amor”, az apát-e vagy leányát vagy a vőlegényt!

... el hiv hol magyar Ég alatt a
Halhatatlanság meredek fokáig
A ditsőültekhez emelkedett Név
Tettit imádjá

A magyar Tenger, — s kinek itt kö-
[töttek
Zöld borostyánbúl koszorut fejére,
Érdemi hogy nagy s tetemessek ért-
[vén

Hunnia lyányi.

A nyilas fitzko pitzin Amor itt is
Mert bé-térültek s örömeire egy Fő
Honny Vérnek meg nyilazá alakját
Keszthely Urának.

Csak pár versszakkal odébb bonyolódik ki a zűrzavarból, s az olvasónak végül elárulja az ifjú jegyespár nevét, kiknek érdemeit, jótulajdonságait terjengősen festi. Az utolsó strófákban a Zichy és Festetics nemzetséget életeti, s befejező sora: „Éljen az Ujj Pár!!!” pontot tesz a nagy igyekezettel s nem kisebb erőfeszítéssel kiizzadott mű után.

Öröm Dal.

Az előző füzet második ódája, ugyan csak Festetics Julianna esküvőjére készült. Versformája terjedelmes, páros rimű magyaros forma. Az első részben arról énekel, hogy a szerelem még a legvadabb állatot is megszelídíti:

Képzeldjünk és vegyük szemre az oktalan
[állatok
Mint kedvellik párjaikat; bár magatok
[szóljatok:
Melly nyájas hizelkedéssel simul ennek
[mejjére
Még a leg-vadabb állat is borul társa
[keblére.

^a Helikon Könyvtár, Lit. hung. 361.

Szeléd ekkor ha bár máskor lángoljon
[dühös szájja,
Mert a természet kellemje elfogta szive
[tájja.

A második rész az emberi szerelmet festi:

Hát az ember, minden dolgok böltsen
[elintézője,
Minden egyéb állatoknak feje s elől
[ülője,
Aki még a titoknak is felfedező bűvárja,
Valjon ebbe Szeretetnek nints-e bé-folyó
[árja?
Az ki a nagy Istenségnek ditső képe s
[remeke,
Nem parantsolhat-e néki Vénus pitzin
[gyermeke?

Valjon ez Isteni remek olly érzéketlen
[élne?
Hogy a kis tsalfa Ámornak hatalmátúl ne
[félne?
Úgy vagyon, a mindenható kebelünknek
[tájjára
Helheztetett egy érzékeny Szívet, pedig
[baljára.
A melly sok mennyei tettek s virtusok
[szeközlője
Leve, az édes Érzések adója és szerzője.

Hosszasan, terjedelmesen bölcselekedik
e tárgyról, és csak az ötödik szakaszban
fordítja a szót a Festetics—Zichy házasa-
ságra.

Jer hát Muzsám a vadonyos Bakonyrak
[mellékire
És a zajos Balatonnak dagályos vidékire.
Hol Honnyunk kegyes Hérója a Hazának
[javára,
Sok áldozatot teve a Múzsák oltárára.
Jövel kérlek, szemléljük meg szép Keszt-
[helynek határit,
Minek Magyarok Tengersé mossá siros
[ugarit.

Kisded Ámor oda is már mint látom
[bétosztatot
És a hű szerelemnek egy fényes oltárt
[vonyatot.

Mivel ott két Grófi személyt egymásnak
[szerelmére
Indította, a Házasa élet boldogabb izlésére
Mert Gróf Zichy ó Nagysága Festetics Ju-
[liannát
Meg kedvellé a Szüzeknek remekjét és
[példáját,
És véle hű szeretetét meg osztani ki-
[vánta,
S őket Himen lántzaival egyesétni
[ajánlta.

A tárgyalt művek mindegyike Sziesz
Antal soproni nyomdájában készült.
A címlapok feliratának igen nagy mű-
gonddal beosztott szövegét a különféle
betűtípusok variálása teszi mozgalmassá.
A szöveg nyomása is tiszta. A füzet ked-
vességét emelik Gritner bécsi grafikus-
fametsző fejlécei és záróvignettái. Ezek
egy része még rokokó stílusban készült,
más részük már klasszicizáló ízlést tük-
röz. A művek szerzőjét nem ismerjük,
nevét seholsem árulja el.

Az ilyen alkalmi ódáknak és szindara-
boknak régi történelmi hagyományai
vannak. Hiszen Shakespeare Szentiván-
éji álom c. műve is főúri esküvőre ké-
szült. Legtöbbször maguk a főúrak ját-
szották, sőt a versforma énekszövegszerű
kezelése arra enged következtetni, hogy
énekelték és tánccal is tarkították.

Könnyen lehet, hogy a fenti művekhez
Stárk Péter, a Festetics György által ala-
pított keszthelyi zeneiskola tanára szer-
zett zenét, aki nemcsak kitűnő pedagógus,
de kiváló zenész is volt. A növendé-
keiből alakult ének- és zenekar 1801-től
kezdve szerepelt ünnepélyeken és a kas-
télyban tartott fogadásokon. Stárk Péter
ezekre az alkalmakra is sok zeneszámot
komponált.

Bár e négy irodalmi munka gyenge
költői tehetségről és gyarló verselési
technikáról tanúskodik, mégis meg kell
becsülni bennük írójuk nagy mitológiai
tájékozottságát és őszinte igyekezetét,
hogy bőkezű támogatójuknak, Festetics
Györgynek lerója háláját.

Péczeley Piroska

Rumy Károly György soproni vonatkozású gyűjteménye

A kutatás nemrég számolt be egy, a Széchényi Könyvtár Kézirattárában található gyűjteményről, melyet Rumy Károly György a legkülönbébb nyomtatványokból és kéziratokból állított össze.¹

Ez a gyűjtemény² válogatójának egyéniségéről, jelleméről, érdeklődéséről ad képet. Jellemzi Rumy sokfelé irányuló s éppen ezér³ meglehetősen szétszórt érdeklődését, bemutatja a mindenfajta érdekesség s újdonság iránti mohó tudás-szomját. De az a rendszertelenséget, kapkodást is, mely nem engedte, hogy igazi, nagy tudóssá fejlődjék.

Hogy képet kapjunk e gyűjtemény tarkaságáról, adalékként szolgáljanak az alábbiak.

Horváth János veszprémi kanonoknak 1809-es beszédét is őrzi, melyet a győri ütközetben elesett Festeti's János emlékére mondott. De megtaláljuk Mušicki kétnyelvű — szerb és német: változatú — költeményét, mellyel József nádornak hódol a szerb költő, Kazinczy levelezőtársa. Majd a „Chronique de Paris ou le Spectateur Moderne” hirdetési felhívását olvashatjuk, másutt az 1807-es esztendő tescheni diáknévsorával találkozunk.

Ugyanez a rendszertelenség nyomja rá a bélyegét a soproni vonatkozású kéziratokra, nyomtatványokra. S ha meg is próbáltunk valamiféle csoportokat alkotni, az anyag sokfélesége így is szembetűnő.

Rumy Károly György négy évet töltött Sopronban, ezalatt teljes szívvel élte a város életét, részt vett a társadalmi életben, hírlapi cikkeiben és tu-

dományos közléseiben sokat foglalkozott Sopronnal. Írt az iskolákról, a kiadványokról, a Magyar Társaságról, Kis Jánosról, a tanárokról. Egy cikkében: „Verzeichniss einiger Gegenden im Oedenburger Comitatus in Niederungern” című közlésében³ a megye községeivel, nagyobb falvaival, fontosabb városkáival foglalkozik a topográfus, a statisztikus szemszögéből. Adatokkal fest helyzetképet, s kiemeli a megye festői elhelyezkedését. Szól Kis József tanulmányáról, melyet 1817-ben ömaga fog közölni „Monumenta Hungarica” című könyvében. A szerző a Fertő-tó leírását kísérli meg.

Gyűjteménye több szempontból érdemel említést. Egyrészt itt találjuk a főleg németországi s osztrák (jenai, hallei, bécsi stb.) újságokban megjelent cikkek forrását. Másrészt a soproni helytörténeti kutatás sem nélkülözheti ezeket a Szinyeyi bibliográfia adatait olykor helyesbítő közléseket.

A soproni vonatkozású nyomtatványok s kéziratok első csoportjába soroljuk a Goldner Mihály halálára írt gyászverseket, megemlékezéseket. A város bíróját s evangélikus gimnáziumának „előülőjét” több német, magyar s latin nyelvű költemény siratja el.

A magyar nyelvű költemény címe: „Gyász-halom mellyet Nemzetes és Vitézlő Goldner Mihály Ur Soprony Szabad Királyi Városa időre Birájának és egyszer s mind az itt lévő A. V. tarto Gymnasium nagy Érdemű Elöl ülőjének halálára emelt a Sopronyi Magyar Tanuló-Ifjuság nevében Adam Ferentz”.

1 J. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. SSz. XII. 25–26. l.

2 Handschriften und Druckwerke, gesammelt von Karl Georg Rumy, OSZK Kézirattár, Quart. Germ. 782.

3 Vaterländische Blätter, 1814, 357–59. l.

Tipikus iskolai versszettel van dolgunk. A mottó Virág Benedek egy verséből való. Lényege mi lenne más: csak a teste halt meg, szelleme tetteiben örökké él. S mindez közhelyektől lapos nyelven, párosrímű tizenkettősökben.

Szinnyei bibliográfiája is említi Bárány Boldizsárnak, a Bánk bán rostája szerzőjének alkaioszi strofájú sirató versét. Bárány ugyancsak a „*Sopronyi M. T.*” nevében mondta el. Mottóját Horatiustól kölcsönözte, költeménye tele klasszikus reminiscenciákkal. A Kárpátok ormáról lesiető Hir (talán a vergiliuszi Fama mintájára), a hattyú szavakra készülni kényszerített Melpomené is közhelyei ennek az iskolás, utánzóan patetikus költészetnek.

A német nyelvű nyomtatvány címe így hangzik: „*Empfindungen am Grabe des weyl. Wohlgebornen Rechtswohlgelehrten Herrn, Herrn Johann Michael Goldner, des innern Raths verdienstvollen Mitgliebs und subst. Stadtrichters, von der studierenden Jugend auf dem Oedenburger Ev. Gymnasium den 21. März 1811.*” A nyomtatvány címlapjára kézírással egy név van írva — véleményünk szerint Rummyé az írás —: Wohlmuth. Talán nem tévedünk, ha úgy véljük: Leopold Wohlmuth diákról van szó. Ugyanarról, aki a gyűjtemény egy másik darabjában is szerepel, egy műsorban: *Einladung zur öffentlichen Declamir-Übung der Oedenburger deutschen Gesellschaft in eigenen Arbeiten abzuhalten im Hörsaale der Rhetorik des Evangl. Gym. Ostermontag den 15. des Aprils 1811. um halb Elf*. E műsorban 10-es sorszámossal találtuk meg az előbbi gyászvers valószínű szerzőjét: *Die Freundschaft, Poesie von Leopold Wohlmuth*.⁴

A költemény mottója Schillertől származik, s a német klasszikusok — elsősorban Schiller — ismerete az emelkedett, fényesre törekvő stílusban tükröződik. A versforma: nyugat-európai, ötödféles, ötös, keresztírmes jambusokban hömpölyögnek a sorok.

Most egy latin nyelvű kézíratról kell szólnunk: „*Nania ad tumulum Perillus-*

tris ad Generosi condam Domini Ioannis Michaëlis Goldner Libera Regiaque Civitatis Soproniensis Interioris Ordinis Senatoris et subst. Iudicis utrobique merittissimi”. S ismét idegen kézzel, ugyanavval, mely Wohlmuth nevét az előbbi nyomtatványra írta: *Kutasy*. Szinnyei említi Kutasy György felső-szakonyi lelkész nevét, egy szintén kéziratban maradt művéről szól. Bár a címbe némi pontatlanság csúszott. Szinnyeinél: *Carmen lugubre in exequiis...* A kézirat címlapján: *Carmen lugubre quod in exequiis...*⁵

A két kézirat írása azonos kézre vall. Kutasy szerzőségét valószínűsíti az azonos horatiusi mottó, valamint az egy tollra valló stílus. Bár az előbbi versformája: disztichon, ez utóbbié hexaméter.

Szinnyeitől tudjuk, s ezt a kéziratok is alátámasztják, hogy Kutasy György 1811-ben soproni diák volt. S, íme, a gyűjteményben található másik kézirat szerint még 1812-ben is ő köszöntötte a soproni iskolai ifjúság nevében a hivatali pályáján emelkedő Kis Jánost: „*Ara Gravitudinis Reverendissimo ac Amplissimo Domino Ioanni Kiss Nomine Inventutis Scholasticae in Gym. A. C. Add. Soproniensis a Georgio Kutasi*”(!). S a jól ismert idegen kéz aláírta: „*cliente devinctissimo*”.

Kissé nehézkes, olykor nehezen kibogozható mitológiai képekkel túlzásúfolt, ámbar jól gördülő hexameteres versről van szó, mely ünneplő a város kiváló fiát (*Unus es, Hungaricae, quem pulsat gloria gentis...*)

Így bővíthettük egy-két apró adattal Szinnyei bibliográfiáját.

Még két nyomtatványról kell megemlékeznünk. Az egyiket a Soproni Magyar Társaság 1811. jún. 10-én adta ki „*Méltóságos Sárvári Felső Vidéki Gróf Széchenyi Pál és Méltóságos Guilford Károlina Gróf Kis-Asszonyoknak öszve kelések Alkalmatosságával így...*” éreze. A költemény két részből áll, 12 és 8 szótagos sorok váltakoznak az elsőkben, a másodikban ilyen Kisfaludy Sándor-os strofákat találunk: „*Páros élet, érted*

4 8-as sorszámossal Leopold Petz szerepelt (Der Bewohner im Monde, der auf unsere Halbkugel herabguckt. Poesie von...), 9-essel pedig Wilhelm Schimko, kiből majd Pozsonyban lesz tanár (Das hohe Alter, Prosa von...).

5 OSZK Kézirattár, Oct. Lat. 365.

hogy ég Egy Sziv, áldott nevezet! Sokszor boldog, kit már az Eg Egyszer ilyenre vezet. —”

A másik nyomtatvány a reformkor egyik nagy alakjának diákkori latin nyelvű versezete, Bezerédj Istvánnak disztichonokban írott költeménye. Alkalmi vers ez is, az életrajzírók szerint „nincsen valami különösebb jelentősége”.⁶ Bezerédj a soproni katolikus gimnáziumba járt, s itt a VI. osztály után Esterházy Páltól szorgalmáért jutalmat nyert. Így keletkezett költeménye, mely ünnepli a nagyhatalmú s kegyes főurat: „*Harpyas abigit regno Tuc dextra rapaces, Te Duce non Hunnus Turcica tela timet*”.

Persze, Bezerédj verse ugyanolyan diákosan dagályos, olykor képzavaroktól zsúfolt, mint névtelenebb társaié. Csakhogy Bezerédj iskolájának tanárai a barokk örökségét továbbították diákjaiknak, a klasszikus világot sokkal merevebben, ridegebben s „szabályszerűben” értelmezték, ez derül ki e versből. Míg az evangélikus iskola növendékeit olyan tanárok tanították, akiket megragadott a neohumanizmus szelleme, a klasszikus világot emberibbnek látják, s ezért jelképek, mitológiai képek a tudás, a megismerés köréből valók. Úgy is mondhatnók: Bezerédj verse inkább nemesi szemléletet tükröz, míg Wohlmut

vagy Kutasy költeményei a honorációrértelmiség világát idézik. A költemények stílusában az iskola szelleme mutatkozott meg.

A hirdetések közül a volt soproni diák: Horváth Zsigmond könyvhirdetését emelnénk ki. Kis János tanítványa volt, majd német egyetemekre járt. Eljutott Weimarba Goethehez is. 1833-ban lesz az Akadémia tagja, s történeti—nyelvészeti—stiliztikai munkálatokban vesz részt. Toldy Ferenc jelentőségét abban látja: hogy „intézetünk egy hasznos tagja” volt.⁷ „Amerikának haszonnal mulattató esmértetésé”-t ajánlja Kis János az olvasóknak. „... a legjobb kutatókból van véve, s mind a magyarságra, mind a tárgyakra nézve ditséretes szorgalommal készítve” — állapítja meg.⁸

Még két „Namenverzeichniss”-t kell megemlítenünk, mely az evangélikus polgári iskola (Bürgerschule) 1811 júniusi, s 1812 májusi állapotát tükrözi. Meg egy másik nyomtatványt, mely az Esterházy Pál kitüntette benedekrendi iskola eminens diákjainak s másoknak névsorát tartalmazza.

Íme, ez érinti közvetlenül Sopront Rummy gyűjteményéből. Nem volt érdektelen vizsgálata, egy-két helytörténeti (főleg iskolatörténeti) adalékkal szolgált.

Fried István

⁶ Bodnár István—Gárdonyi Albert: Bezerédj István, Budapest, 1918, I. k. 48. l.

⁷ Toldy Ferenc: Gyászbeszéd Horváth Zsigmond felett, Összegyűjtött Munkái V. k. 145—50. l.

⁸ A Széchényi Könyvtár Horváth Zsigmondnak négy levelét őrzi 1836—37-ből. E leveleket Horvát Istvánhoz írta egy a körzetében talált s majdnem Pestre szállítandó római kori régiség ügyében.

Zupancic Miklós Károly

Sopron, — más vidéki városokkal összehasonlítva — sok mindenféle tekintetben különleges helyzetben van.

Különösen szembetűnő ez a különbség a zene terén. Sopronban nincsen hivatá-

mény egyik oka annak, hogy a legnagyobb művészek olyan szívesen jönnek újból és újból Sopronba hangversenyezni. Ennek az országSZerte elismert különleges zenei légkörnek egyik megte-

sos zenészekből álló zenekar, de van olyan, csupa zenekedvelőből álló szimfonikus zenekar, amely nemcsak országos, hanem nemzetközi viszonylatban is, vidéki városok mértékével mérve, szinte páratlan. És van olyan zeneértő, lelkes közönség, amely minden hangversenyt ünnepé tud varázsolni, s ez a körül-

remtője és rajongóan fáradhatatlan művelője Zupancic N. C. volt,

Zupancic N. C. 1858. szeptember 20-án Karloviceban (Károlyváros) született. Alig nőtt ki a gyermekcipőből, katonazenésznek jelentkezett és 18 éves korában már tagja volt a híres Ziehrer udvari karmester vezetése alatt álló 76-

os gyalogezredbeli, Bécsben állomásozó katonazenekarnak. Bécsben bő alkalma volt a már otthon megkezdett zenei tanulmányait folytatni. A 76-os zenekar, mint a soproni háziezred zenekara, több ízben Sopronban hangversenyezett, így 1876-ban egy hétre jött ide, s ez alkalommal mutatkozott be Sopronban Zupancic, a Tell Vilmos nyitány bravúrosan eljátszott cselló-szólójával. Sopron annyira megtetszett neki, hogy leszerelése után Sopronban telepedett le. Eleinte magánórákat adott, majd 1887-ben átvette az 1829-ben alapított Soproni Zeneegyesületi Zeneiskola hegedű- és gordonka-szakát, s magánóráinak folytatása mellett a soproni volt Lähne-féle tanintézetben hegedűt és éneket tanított.

Aldásos tanítómesteri működésének kezdetétől fogva nemcsak hegedülni, csellózni tanította növendékeit, hanem lángoló ideáizmussal, határtalan lelkesedésével a szép muzsika iránti szeretetet öntötte tanítványai szívébe. Birodalma nem a nagy szimfónikus zenekar, hanem a kamarazene bensőséges hangulata, családias melegsége volt, és mint senki más, értette a módját, hogy ezt a szeretetet már kezdetől fogva elültesse tanítványai szívébe.

Zupancic kimondottan művészlélek volt. Fáradtságot nem ismerve, a tanítás befejezése után, csaknem minden nap összeült tanítványaival triózni vagy kvar-tettezni, vasárnap délelőttönként pedig, télen-nyáron, egybegyűjtötte összes növendékeit vonószekerekre muzsikálásra.

De nemcsak idejét, hanem — ha voltak — filléreit is a muzsika oltárára rakta. Megalapította a Haydn—Mozart—Beethoven Klub-ot, amely kamarazene-együttes 1896. november 22-én muzsikált első ízben nyilvánosan. A Haydn—Mozart—Beethoven Klub évenként 3 rendes és több rendkívüli hangversenyt adott, sokszor nagyhírű művészek közreműködésével. Ezek a rendezések nagy költségekkel jártak s bizony nemegyszer fordult elő, hogy Zupancic a kiadások jórészét sajátjából — mecénások segítségével — volt kénytelen fedezni. A viszonyok rosszabbodása folytán ezeket a rendezéseket idővel be kellett szüntetni s ezután a Haydn—Mozart—Beethoven Klub nyilvánosan évenként csak egyszer, Kismartonban (Burgenland fővárosa) szerepelt, ahol minden év nagypéntekén Haydn József

sírja felett ennek nyolctételes, op 51. számú oratoriumát adták elő, vonósnégyesi letételben.

Első ízben 1898. április 22-én vitte ki tanítványait erre a Haydn emlékének szentelt zenei zárándoklatra, és haláláig nem volt esztendő, amelyben ez a kismartoni szereplés elmaradt volna. Pedig akadály és nehézség sok adódott, különösen az első világháború alatt és Burgenlandnak Ausztriához való csatlakozása után. De ha másképpen nem lehetett, hát székéren vagy gyalog, vagy a GYSEV előzékenysége folytán vasúti mozdonyon tette meg híveivel a kismartoni utat. Halála órájában, a kórházi ágyon egyetlen kérése volt, hogy a Haydn—Mozart—Beethoven Klub maradjon életben, és a kismartoni Haydn-hangversenyek sorozata ne szakadjon meg. Ezen kívánságának árván maradt tanítványai meg is feleltek, évről évre megrendezték a tradicionális kismartoni hangversenyt. Sajnos azonban 1949 óta a legnagyobb erőfeszítések dacára sem lehetett ezen utazásokat megrendezni, annak ellenére, hogy a burgenlandi tartományi kormány több ízben hivatalosan meghívta a Haydn—Mozart—Beethoven Klubot.

Ezen kismartoni hangversenyek messzire kinőttek a vidéki rendezések nivójából, aminek egyik bizonyítéka az is, hogy a bécsi rádió ismételtlen közvetítette. Ezt az évenkénti rendezést a nemzetközi zenei körök is nyilvántartják s a soproniak akadályoztatása óta Zupancic művészi-fiának vezetésével a bécsi filharmonikusok egy vonósnégyese látja el ezt a Haydn-tiszteletet, kifejezetten a soproniak helyettesítéseképpen. Bizonyosra vehető azonban, hogy a Haydn—Mozart—Beethoven Klub további akadályoztatása esetén ezen világviszonylatban egyedülálló tradíció ápolását a bécsi filharmonikusok fogják átvenni.

A soproni zenei élet fejlesztésében és magas színvonalra emelésében nagy segítőtársa volt Zupancicnak a soproni zongoristák nagy nevelője, Altdörfler Viktor zongora-orgona-művész személyében.

Amilyen fanatikusan szerette Zupancic a muzsikát, úgy rajongott a hegyekért, és utánozhatatlan leleményességgel tudta ezt a két nagy szerelmét összehangolni. Amikor csak tehetette és az anyagiak megengedték, egész családját

kivitte a közeli osztrák hegyekbe, természetesen hangszerekkel együtt. Az, hogy a gyerekek egyike-másika még nem bírta el a hegyi utat, nem képezhetett akadályt: a legkisebbet egyszerűen elhelyezte a hátizsákban és így vitte fel a hegyre. Fenn aztán, „közel a csillagokhoz”, előszedték a hangszereket, eljátszottak 3–4 tercettet, az előadott művekről pergamentpapíron másort készített s azt gondosan, üvegbe helyezve, elásta a hangverseny színhelyén. A Hohe Wand, a Rax, Schneeberg, Rozália csúcsán egyszer bizonyára elő fognak kerülni ezek a műsorok. — De muzsikált tanítványaival a Fertőrákos melletti Mythras-barlangban is, és a világháború alatt a mai Művelődési Házban berendezett hadikórházban fekvő sebesültekhez is elvitte a muzsika örömét, a kottatartókat az ágyakra és ágyak közé állította.

Nagy kitüntetés volt, ha nagyobb tanítványainak egyikét-másikat magával vitte a magas hegyekbe, Dachsteinre, Grossglocknerre. Legszebb, felejthetetlen hegyi élményeimhez tartoznak ezek a túrák! Kitűnő hegyi vezető volt, s ahogy a zenében nem volt számára megoldhatatlan probléma, a hegyekben, sziklákon és gleccsereken is bámulatos biztonsággal tudott vezetni. Viharban, átláthatatlan ködben, amikor az ember szinte a tengerét sem látta a szeme előtt, mindig megtalálta a helyes utat.

Zupancic kitűnően értett ahhoz, hogy a muzsikát is, a természetet is úgy mutassa be, hogy azok teljes szépségben álljanak tanítványai előtt. S amilyen lelkiismeretesen betartotta és betartatta a muzsika szabályait, oly szigorúan örködött azon, hogy a hegymászás törvényeinek maradéktalan érvényt szerezzen. E tekintetben tirannus volt s aki vele ment, annak eleve alá kellett vetnie magát az ő akaratának. Nem volt itt kivétel! Midőn legjobb barátja, Altdörfer Viktor egyszer egy megerőltető túra alkalmával felkiáltott: „Hát birka vagyok én, hogy ellenvetés nélkül mindig azt csináljam, amit te akarsz?” Ezt a választ kapta: „Igen, ha velem akarsz jönni, akkor birkamódra kell engedelmességednek.” De ezt az engedelmességet nem bánták meg soha, mert nálánál jobban, szebben nem vezetett senki. Nagyon vigyázott a hegyekben arra is, hogy a hegymászők törvényei mindenkor ér-

vényre jussanak. Ennek volt köszönhető, hogy a legnehezebb túráknál sem történt szerencsétlenség. Csak egyetlenegyszer volt baj, amikor szegény Hoffer Ottó „pápi” a Grossglockneren belezuhant egy gleccserszakadékba s a Zupancic által alarmírozott mentőcsoporthoz beérkezéig bizony nehéz helyzetben volt.

Még arra is volt gondja, hogy hegynek menve a cipőzsinór szorosan, hegyről 'efelé lazán legyen megkötve. Felfelé menetben soha egy szót sem volt szabad szólni, hogy könnyű legyen a lélegzés, s hogy jobban hallassék a madarak és hegyi patákokcskák dalolása, mely utóbbiak Zupancic szerint mindig C-dúrban vannak hangolva.

Jaj volt annak, aki nem úgy viselkedett, nem úgy cselekedett, ahogy ő azt megkívánta. Egy példa: nyolcéves fiát egyszer magával vitte Mozart városába, Salzburgba. Szótlanul vezette fiát a Getreidegasseig, ott megállott s így szólt: „Fiam, térdepelj le, mert Mozart szülőháza előtt állasz!” A kisfiú azonban nem térdelt le, restelkedett és csendesesen megjegyezte: „Papa, ne csinálj feltűnést, az emberek már idénéznek.” Erre Zupancic megfordult, szó nélkül elrohant és otthagya egyedül a kisfiút, aki később csak a pályaudvaron találta meg apját.

Zupancic kétszer nősült, mind első, mind második felesége három-három gyermekkel ajándékozta meg, két-két fiúval és egy-egy leánnyal.

Fiai kivétel nélkül elsőrangú művészekké lettek: a legidősebb a pécsi zeneiskola tanára volt, két fia, Niko és Vilmos a bécsi filharmonikus zenekar tagja, Miklós pedig a Wiener Symphoniker első gordonkása.

Zupancic mint muzsikus az idealista szinte páratlan mintaképe, mint ember elveihez hajthatatlanul hű volt. A szláv ember keménységével, fanatizmusával tartott ki elvei mellett. Korának „nagyjai” előtt sohasem hajolt meg, emiatt igen sok keserű órája volt, de annál nagyobb odaadással szolgálta a népet, a szegények érdekeit.

A Tanácsköztársaság idején sok tekintetben érezhette érdemeinek elismerését. Szívesen teljesítette Kellner Sándor kívánságát és vasárnaponként a Casino nagytermében a dolgozók részére kamarazene-hangversenyt adott. Ezeknél a hangversenyeknél Kellner Sándor mel-

lett mindig ott ült az első sorban a zene-rajongó Entzbruder is. A hangversenyeket a dolgozók belépti díj nélkül hallgathatták, Zupancicot azonban a kultúrvezetőség — szabadkozása ellenére — megfelelően honorálta. Zupancic azzal vette át a díjazást: ez az összeg a legelső, amit muzsikálásért kaptam!

Zupancic élete húrja hosszú, kinos szenvedés után 1929. november 13-án pattant el. Emlékét Sopronban a Széchenyi téri volt lakásán és Kismartonban Haydn József sírja felett, egy-egy tanítványa által állított márványtábla

hirdeti. De márványnál is jobban őrzik mesterük emlékét az egész világba szétszéledt növendékei. Idehaza már csak kevesen vannak, akik mint volt növendékei soha el nem múló hálával, szeretettel és kegyelettel őrzik felejthetetlen mesterük emlékét, és igyekeznek fenntartani a tanítómesterük szívéhez nőtt Haydn—Mozart—Beethoven Klubot; teljesítik, úgy ahogy lehet, Zupancic utolsó kívánságát: minden évben, most „in memoriam Zupancic” felhangzanak a Haydn oratórium akkordjai.

Klafszky Henrik

A Széchenyi palota környéke 1870-ben

Sopron népművelését szolgálják a

Soproni Hazafias Népfront

rendezvényei:

Kultúrelőadások

Hangversenyek

Kiállítások

*Látogassa ezeket és segítse ezzel is
a szocialista kultúrprogramot!*

Az üdülőnegyed bejáratánál várja az

Ady Endre Kultúrház

* SOPRON, ADY U. 10. — Telefon: 17-34

*

* **Tanfolyamok:**

* **szabás-varrás, nyelvoktatás**

*

* **Tudományos ismeretterjesztő előadások**

*

a havi műsorplakát szerint

*

* **Minden kedden és szerdán mozielőadás,**

*

minden vasárnap filmmatiné

*

* **Minden vasárnap táncest**

*

Büfé és eszpresszó a Soproni Vendéglátóipari Vállalat kezelésében

Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA

Sopron, Kőszegi út

IGÉNYES
BEL- ÉS KÜLFÖLDI
VÁSÁRLÓK
SZÁLLÍTÓJA

Soproni
Gépipari és Finommechanikai Vállalat

Sopron, Mátyás király utca 5 — Telefon: 10-37

Mindennemű **lakatosmunka vállalása**

Faipari és egyéb **megmunkáló gépek** gyártása

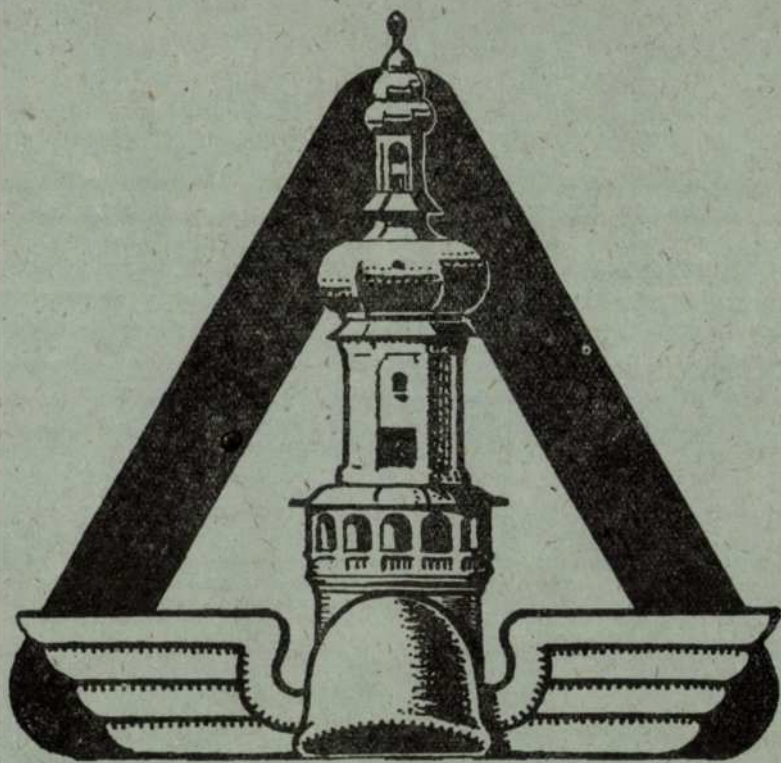
AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása

HŰTŐGÉPEK garanciális javítása

OLLÓK, KÉSEK köszörülése. — **ÓRÁK** javítása jótállással

*Városunk lakosságának
ruházati igényét kielégítik*

a Győr-Sopron megyei

Ruházati

Kiskereskedelmi Vállalat

SOPRONI SZAKBOLTJAI.

Közkedvelt

a

**SOPRONI
SÖRGYÁR**

készítménye

A kiváló

Világos

Sör

Barna

Sör

Kinizsi

Sör

A SOPRONI

ÉLELMISZERKISKERESKEDELMI VÁLLALAT

fűszer, csemege, édesség

dohány,

tej és hús boltjai

*a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára
állnak*

**SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET**

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA

Ötvös utca 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek

műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók,

permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Központi telep és iroda:

Kossuth Lajos utca 5 — Telefon: 10-58 és 10-59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 — Telefon: 17-29

VÁLLAL:

*kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos, szobafestő, mázoló, címfestő,
dukkozó, üvegező, üvegcsiszoló, kályhás, parkettás*

munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz

S O P R O N

Vitnyédi u. 13

Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázoló, játék, kárpitos,
javító, iparművész részlegeivel

a lakosság szükségleteinek kielégítésére
a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont,
konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat,
egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben
és ízléses kivitelben

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást
és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden
alkalomra nagy választékban kaphatók

a Soproni Kiskereskedelmi Vállalat üzleteiben

SOPRONI

HÚSIPARI VÁLLALAT

S O P R O N

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói

jóminőségű hentesáru

készítésével

járulnak hozzá

az élelmiszeripar fejlődéséhez

Hátulsó utca 2-4. szám alatt

*a húsipar húsüzletében naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban*

Soproni kisiparosok 1963-ban

Danis Dezső

cukrász

Kolostor u. 9. — Telefon: 10-31

Gecseg Jenő

kelmefestő és vegytisztító

Lenin krt 21 — Telefon: 18-80

Hirschler Rezső

üveges, tükörkészítés, üvegesiszolás, homályosítás

Lenin krt 39 (Ikvahíd)

Hoffer Ferencné

cukrász

Lenin krt 86 — Telefon: 22-49

Hoffmann Ödön

cukrász

Lenin krt 4 — Telefon: 24-31

Horváth László

kárpitos

Színház u. 1 — Telefon: 14-87

a lakosság szolgálatában

HORVÁTH — SCHWERÁK

órás

vésnök

Lenin körút 25 (alapítva 1888)

KARNER KÁROLY

szobafestő és mázoló-mester

Rákóczi u. 39 — Telefon: 11-85

KERCSMÁR JENŐ

rádió- és televízió-szerelő

Újteleki u. 6 — Telefon: 17-16

LOVASS JÓZSEFNÉ

hölgyfodrász

Ógabonater 2-4 (autóbusz végállomás) Tel.: 11-89

MOZSOLITS JENŐNÉ

női fodrász

Templom u. 5 — Telefon: 10-32

RAJKAI FERENC

kárpitos

Lenin körút 40 — Telefon: 14-89

Soproni

PAMUTIPAR

Sopron,

Selmeci utca 15—17

szám

Telefonszám:

20-90

PAMUTSZÖVŐGYÁR

E L Z E T T

V A S Á R U G Y Á R

Z Á R G Y Á R

S O P R O N

Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

Z Á R A K,

AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,

ÉPÜLETVASALÁSOK

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE

SOPRON, BATSÁNYI U. 15.

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek

„Rába“ motor, futómű,

kapesolóművek

Csepel 130—300 futómű és csörlóművek

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A TAKARÉKBETÉT KAMATOZIK,
BÁRMIKOR, MINDEN ELŐZETES FELMONDÁS NÉLKÜL
FELVEHETŐ!

BŐVEBB FELVILÁGOSÍTÁST AD AZ

ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR FIÓKJA

SOPRON, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

K E V É S P É N Z É R T S O K A T N Y E R H E T ! L O T T Ó Z Z O N – T O T Ó Z Z O N

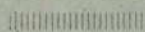
a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában

SOPRON, Hátsókapu 8

Fémlemezipari Művek

SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE

Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

Termékei: *Különféle tűárak — Kárpitos díszszegek*

Cipőkarikák — Fűzőszemek

Bőrszegecsek

Lövői Késgyár

Termékei: *Háztartási kések — Zsebkések*

Ipari kések — Mezőgazdasági gépkések

Különféle kéziszerszámok

SOPRONI
RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi u. 6

13 ÉVES MŰKÖDÉSE ALATT

GYÁRTMÁNYAIVAL:

NŐI-, LEÁNYKA- ÉS BABY-RUHÁIVAL

A BEL- ÉS KÜLFÖLDI IGÉNYEKET

EGYARÁNT KIELÉGÍTI,

Saját laboratórium

Saját tervezés

TEMPÓ **GYORSSZOLGÁLAT**

SOPRON, Lenin krt 30 – Telefon: 17-12

Vállalja az időt, fáradságot igénylő munkákat:
csomagszállítás, expressz küldemények feladása, beszerzési megbízások,
virágok, ill. koszorúk beszerzése és szállítása, tüzelő behordása,
fafűrészelés, szécurostálás, földmunkák elvégzése.

Padlás, pince lomtalanítása, takarítás, elbaktisztítás, mosás, vasalás
és egyéb háztartási munkák.

Begyűjti a javítandó tárgyakat és a Soproni Kézipari Szövetkezettel
kijavíttatva rövid időn belül visszaszállítja.

A CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT keretében megbízható, hozzáértő
nevelőket biztosít gyermekek felügyeletére, amíg a szülők lakásuktól
távol vannak.

Beteg családtagok ápolására megbízható, szakképzett
betegápolókat biztosít.

Beadványainak elkészítésére, hivatalok sürgős munkáinak
elvégzésére taxi gépiró szolgálat

TEMPÓ GYORSSZOLGÁLAT

Mindenféle

lakatos, bádogos munkát, javítást és szolgáltatást a lakosság felé,
valamint galvanizálási munkát vállal

a **Soproni**
Fémtömegcikk
KTSZ

Sopron, Rákóczi u. 37 — Telefonszám: 23-39

SOPRONI

Járműgyártó

SZÖVETKEZET

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27 — Telefon: 17-26

—
SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

LENIN KÖRÚT 90 — Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrúruk készítése, javítása

—
MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

BOTOND UTCA 10 — Telefon: 23-25

Megbízható, gyors, biztos szervíz

—
BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

RÁKÓCZI UTCA 27

Kézikoosi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás,
autókarosszéria készítés

Soproni Ásvány- és Szikvízüzem

Sopron, Május 1 tér 54

Készít:

Szikvizet

Üdítőitalokat: BAMBI — CITROM — MEGGY

és a keresletnek megfelelően bármely gyümölcszörpből
előállított üdítőitalt

Forgalomba hozza:

a szénsavval telített

balfi lithiumos ásványvizet (gyógyvíz)

●
KAPHATÓK: a Soproni Szálloda — és Vendéglátó Vállalat, valamint
a Soproni Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat összes üzemegeiben

Tisztaság:
fél egészség

*Saját egészsége érdekében látogassa
a több káddal bővített, hőlégfürdővel
központi fűtéssel
korszerűsített*

**v á r o s i
f ü r d ő t**

F ü r d ő v á l l a l a t

Soproni

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

korszerűsített,

higiénikus

termeiben

gondos

és

figyelmes kiszolgálás

A
SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT
MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1 — Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek — Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakkból

Szolgáltató részlege

Lenin körút 94 — Telefon: 21-79

Szemfelszedés — Himzés — Előnyomás
Nylonharisnya átkötés

M i n ő s é g i m u n k á v a l!

TAKARÉKOSKODJUNK

a g á z z a l

akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

a G Á Z M Ű H Ő Z

Táncsics Mihály utca 12 — Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással várja kedves vendégeit

ÜZEMEI:

PANNÓNIA ÉTTEREM, FEHÉRTEREM:

a város reprezentatív vendéglátó üzeme

BISZTRÓ:

a város központjában hideg ételek választékával, reggelizési lehetőséggel, cukrászati készítményekkel és presszókafékkal

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM-, GYÖNGYVIRÁG-, CIKLÁMEN-, PÖTTYÖS

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

BOROSTYÁN CUKRÁSZDA:

a Május 1. tér és Batsányi utca sarkán

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Sütemény- és fagyaltkülönlegességek,

üdítő italok nagy választékban!

Látogassa meg üzemeinket!

Győr-Sopron megye

Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Aradi vértanúk útja 22. Telefon: 11-48

MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

PANNONHALMA MONOSTOR

Kirándulások

előkészítésc, program összeállítása, szervezése

Szállás biztosítás:

turistaszálláson — fizetővendéglátó helyeken

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8

Soproni turistaszállás, Ferenczi utca 4

Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8

Soproni turistatábor és camping sátoztáborral

Váris

Szállásigények idejében bejelentendők az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

DULATEX

SOPRONI TELEPE

SOPRON, BAROSS ÚT 24. SZÁM

Gyapjuszövetek
Takarók
Műszaki szövetek
Bútorszövetek
Szőnyegek

Liszt Ferenc Művelődési Ház

SOPRON, LISZT FERENC UTCA 1. — TELEFON: 27-55

**a soproni kultúrélet
központja!**

Ismeretterjesztő előadások,
hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok
Orosz, angol- és német nyelvtanfolyam
Szabás-varrás tanfolyam

Balettkola — Színjátszó csoport — Bábesoport — Kézimunka- és rajzszakkörök
Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok — Liszt Ferenc klub — Ifjúsági társalgó

É. M. Soproni
Épületasztalosipari Vállalat

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

GYÁRT:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

GYÁRTELEP:

SOPRON, TERV U. 2

Telefon: 17-55, 10-70

SEGÍTSD

Sopron városképének külső szépségét,
az utcák tisztaságát!

TÁMOGASD

a Köztisztasági Vállalat fontos
munkáját

Ne szemetelj az utcán!

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ KISIPARI SZÖVETKEZET**

v á l l a l:

Rádió javítást,

Gyermekkoesi javítást,

Bádogos, vízszereleési,

Lakatos, esztergályos, géplakatos,

Villanyszerelő, motortekercselő

m u n k á k a t

Sopron, Ógabona tér 16

Vásárolja

finomáru készítményeinket!

---

*fonott kalács, briós, sajtrúd,
túróstáska, diós- és mákoskifli stb.*

SOPRONI SÜTŐIPARI VÁLLALAT

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.

Lokalhistorische Quartalschrift.

Aus dem Inhalt

- Kölkedi, Stefan:* Ödenburger Lohnbewegungen zur Zeit der russischen Revolution in den Jahren 1905—1907.
Kelényi, Franz: Alexander Péterfy, „der Vater der ungarischen Lehrer“.
Füredi, Oskar: Rekonstruktion des Ursuliner Platz in Odenburg
Csapody, Stefan: Geschichte des Waldes, gen. Nagyerdő im Odenburger Komitat.
Horváth, Zoltán: Des Kommunismus angeklagter Schneider im Jahre 1850.
Csatkai, André: Zweihundert Jahr alter Volksgarten in Odenburg.
Czobor, Ladislaus: Die erste Darstellung der Arbeiterklasse auf der Ödenburger Bühne.
Háti, Eugen: Die Ahnen von Thomas Turnhofer.
Pecsi, Piroska: Gedichte von Studenten mit Beziehungen auf Odenburg in der Bibliothek „Helikon“ zu Keszthely.
Domonkos, Ottó: Daten zur Geschichte der Ödenburger ungarischen Riemer und der Schwerfeger.
Monori, Elisabeth: Neue Daten zur ungarischen Theatergeschichte Ödenburgs bis 1841.
Faller, Eugen: Notizen zur Geschichte der Ödenburger Studentenvereinigung „Deák-kúti vármegye“.
Fried, Stefan: Die Ödenburger Datensammlung von K. G. Romy.
Klafszy, Heinrich: Nikolaus Karl Zupancic

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!
2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék (a ritkítást csak szavaknál eszközöljék).
3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzunk.
4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.
5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrektúrában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja. (A korhű helyesírást is pontosan jelöljük a kéziratokban.)

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Közpon-i Hirlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizési csekk számszám: egyéni 61.280, közületi 61.066

(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a kiadónál rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztőség, Sopron, Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

ARA: 16,— Ft

INDEX: 25.915

SOPRONI SZEMLE

XVII. ÉVFOLYAM

1963.

4. SZÁM

KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÜRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LÖRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELENYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KAROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Kölkedj István</i> : Soproni bérmozgalmak az 1905-1907-es orosz forradalom idején	289
<i>Főző Géza</i> : A soproni borvidék	300
<i>Csatkai Endre</i> : Vándorkereskedők és vándoriparosok a régi Sopronban és a megyében	313
<i>Helytörténeti adattár:</i>	
<i>Reuter Camillo</i> : A Rába-vidéki nyelvjárás egy XVIII. századi emléke	323
<i>Zilahy József</i> : Faipari mérnökök képzése Sopronban	333
A Sopronkőhidán 1944. decemberében kivégzett három ifjú-kommunista	342
<i>Csatkai Endre</i> : A magyar zene térfoglalása Sopronban 1863 folyamán	347
<i>Karner Károly</i> : Adatok a magyar jakobinusok történetéhez	352
<i>Fabricius Endre</i> : Sopron és környékének utikalauza 110 évvel ezelőtt	356
<i>Simkovics Gyula</i> : Köznevelés Sopron megyében a XIX. század végén	357
<i>Csatkai Endre</i> : Csornai színházi élet 1860-ban	360
<i>Faragó Sándor</i> : Adat Kapuvár régi színészetéről	360
Új emléktáblák Sopronban és környékén	361
<i>Kotsis Tivadar</i> : A fertőrákosi montmorillonit kristálykémiai formulája	365
<i>Csatkai Endre</i> : Wagner, Verdi és Mascagni művei a soproni hangversenyteremben és színpadon	368
<i>Hetyéssy István</i> : A soproni országgyűlések és a magyar korona soproni házigazdája	371
<i>Sopron kulturális élete 1962.:</i>	
<i>Mojzer Miklós</i> : „A magyar barokk művészet” kiállítása a Fabricius házban	373
<i>Megemlékezések:</i>	
<i>Fábján Lajos</i> : Parragi György 1902—1963.	380
<i>Pántos György</i> : Dr. Varga Lajos 1890—1963.	382
<i>Soproni könyvespolc</i>	384

Terjedelem: 8,8 (A/5) ív 36 szövegközti ábrával. Példányszám: 1000

63.42631 Győr-Sopronmegyei Nyomda, Győr

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XVII. ÉVFOLYAM

1963

4. SZÁM

Soproni bérmozgalmak az 1905—1907-es orosz forradalom idején

(Második rész)

Írta: Kölkedi István

A szociáldemokrata párttitkárság erőteljes közbenjárásával levezetett első soproni sztrájk nem a legkedvezőbb előjeleket mutatta a további munkásmozgalmak, bérharcok számára. De ez nem zavarta a párttitkárt, Wajdits Bélát. Valamennyi munkásmozgalom élére állott és nagy energiával harcolt a munkások igazáért.

A sztrájkok ismertetésénél ez alkalommal nem az időrendi sorrendet alkalmazom, hanem először a soproni gyárakban lefolyt sztrájkokról számolok be, majd a kisipari szakszervezeti mozgalmakat, az egyéb mozgalmakat, a brennbergi sztrájkot és végül a szeptemberi általános sztrájk soproni eredményeit ismertetem.

A gumigyári sztrájjal egyidőben a Zepkó-féle téglagyárban is lefolyt egy kisebb sztrájk. Erről nem sokat tudunk, csupán a kérdőív, a sztrájknyilvántartás másolati példánya maradt ránk. Eszerint a sztrájk mindössze fél napig tartott. A munkások január 17-én hagyták abba a munkát és 18-án már munkába állottak.

A sztrájk a kérdőívbe írt adatok szerint azért keletkezett, mert a magyar nyelven nem beszélő téglamester nem bánt a munkásokkal megfelelő módon és a nődolgozókat nem látta el állandóan munkával. Jobb bánásmódot és a nőmunkások részére jobb munkaellátást követeltek. A 16 férfi közül 14, a 10 nő közül pedig 9 lépett sztrájkba. Eredménye a sztrájknak nem volt, mert „a sztrájkolók 1/2 napi sztrájk után maguk is beismerték, hogy a panaszuk nem igazolt és alaptalan” — írja a rendőrség. A megjegyzésében azonban közli a minden bizonnyal alapos gyanúját:

„Ezen téglatelepen a m. év őszén több Szombathelyen alkalmazásban volt téglamunkás lett alkalmazva, akik a m. évben Szombathelyen a téglamunkások bérmozgalma alkalmával nagy tevékenységet fejtettek ki és ezek inkább kísérletet tettek arra vonatkozólag, hogy a tavasszal kilátásba helyezett bérmozgalom alkalmával agitálásuknak lesz-e foganatja.” (667/rk/907)

Minden bizonnyal azért nem spontán, önmaguktól hagyták abba a sztrájkot, hanem az iparhatóság közbelépésére. (665/rk/907)

Itt ismét találkozunk nőkkel. Ez mutatja, hogy mennyi energia volt a munkásmozgalomban, hogy minden különösebb előzmény után két helyen is egy időben sztrájkra lehetett bírni őket.

Az iparhatóság közbelépésének a hatása a sztrájkok beszüntetésére nem volt kicsiny. Ezt egy másik téglagyári munkabeszüntetés esetében láthattuk. Május 25-én Hasenöhrl Ferenc téglagyárában hagyta abba a munkát négy téglatoló munkás. Ezeknek a feladata volt, hogy a körkemencébe be- és kirakják a téglát. Kevesellték a bérüket, ezért azt követelték, hogy minden ezer téglá után, akár berakásról, akár kirakásról van szó, 2 korona 20 fillért fizessen a gyáros. Ennek a sztrájknak a kitörésében is része volt a rendőrség szerint a szociáldemokrata pártnak.

Hasenöhrl az iparhatósághoz fordult, hogy a munkásokat kényszerítse visszatérésre. Az eljárás nyomán Kastner Vilmos, Kastner Samu, Hudacsek Márton és Feichtinger Ferenc azt vallották, hogy 14 nappal előbb kérték már a munkabérjavítást, mivel azonban a gyáros e kérést nem teljesítette, abba hagyták felmondás nélkül a munkát. Hauser József, az ötödik munkavállaló viszont azzal védkezett, hogy napszámosként állt Hasenöhrl alkalmazásában, így felmondás nélkül léphetett ki. Az iparhatóság az előző négyet visszatérésre kötelezte, míg Hausert nem. A sztrájk-nyilvántartás éppen ezért veszi négynek a sztrájkolók számát.

A sztrájkolók, Hauser kivételével, vissza is tértek munkahelyükre, mégpedig eredményre vezetett a sztrájkjuk, mert a tulajdonos teljesítette követelésüket, megkapták a 20 fillér emelést. Így a sztrájk 3 nap után május 28-án véget ért. (6576/rk/907 — 5652/rk/907).

A tavasz és az őszi sztrájkok, bérharcok ideje, mint már az 1906-os eseményeknél is megállapítottuk. Ez az 1907-es üzemi sztrájkoknál is beigazolódtott. Áprilisban az Első Soproni Serfőző és Malátagyár Részvénytársaság sörgyárában is sztrájkra került sor. A 34 férfi és 5 nő munkás közül 22 férfi lépett sztrájkba április 16-án. A sztrájkolók két héttel előbb béremelést (10 százalékos) követeltek, a munkaidő megváltoztatását, a bizalmi rendszer elismerését, a május 1-i munkásünnep elfogadását akarták elérni.

A követeléseket Glück Alfréd igazgató nem fogadta el, ezért tört ki a sztrájk. Az egyezkedések során 7 százalékos béremelést értek el a munkások, négyet közülük azonban a gyár vezetősége nem vett vissza. A sztrájk szervezésében itt is részes volt Wajdits Béla szociáldemokrata párttitkár.

Ezzel végére is értünk az üzemi munkabérmozgalmaknak. Annyit megállapíthatunk, hogy az 1906-os évi munkásmozgalmakhoz arányítva lényeges eredmény már az is, hogy a szakmai szervezetek mellett a gyárimunkások is részt vettek a bérmozgalmakban és a nők is kiemelkedő szerepet tölthettek be.

A szakmai szervezetek sztrájkjai az ácsok megmozdulásával vették kezdetüket. Az ácsok január 27-én délelőtt 10 órakor tartottak nyilvános gyűlést a Munkásotthonban, ahol 24-en elhatározták, hogy memorandummal fordulnak a munkaadókhöz helyzetük javítása érdekében. (880/rk/907 — 1060/rk/907 — Nemzetőr, 1907. jan. 29.)

A munkarendben, illetve memorandumban 13 pontot szögeztek le. A leglényegesebb pontok: 9 és fél óra munkaidő, 36 fillér minimális órabér, túlórákra 6 százalék, nagy ünnepek munkarendje, a külső munkáknál 1 korona pótlék naponta, szálláspénz 2 korona és útiköltség, kútmunkáknál 10 fillér pótlék, a fűrészeszelőről a mester gondoskodik, szervezett munkások alkalmazása, szakszervezeti munkaközvetítés, bizalmi rendszer, május elseje elismerése, ezzel szemben a segédek betartják a munkaidőt pontosan, becsületesen dolgoznak, anyaggal, szerszámmal lelkiismeretesen bánnak. A munkarend 1908. március 18-ig érvényes. (2890/rk/907 — Német nyelvű nyomtatott példány.)

A memorandumot februárban nyújtották be és még március 19-én sem fogadták el a mesterek.

„...bejelentjük, hogy mi soproni ács munkások a mai napon sztrájkba lépünk. A sztrájk oka, hogy a munkaadók szerény követeléseinket, melyeket 3 hete nyújtottunk be nekik, nem fogadták el. Tekintve az ács munkások rendezetlen viszonyait és az alacsony béreket, tekintve továbbá azon óriási drágaságot, mely Sopronban uralkodik, kényszerítve voltunk, hogy megragadjuk a legutolsó eszközt, hogy sanyaru helyzetünkön valamit javíthassunk. A sztrájk-tányát Bóhm Károly vendéglőjében, Balfi utca, ütöttük fel...” (2890/rk/1907)

A sztrájk nem tartott sokáig, mert március 20-án a békéltető bizottsági ülésen sikerült megegyezést létrehozni. A bérminimumot 30 és 36 fillérben állapították meg, a rendkívüli munka után pedig 6 százalék pótlékot fizettek. A vidéki munkáknál a pótlék 20 százalék, a szerződés érvényességét pedig 3 évre hosszabbították meg. (2960/rk/907.)

Az ács munkások másnap reggel felvették a munkát.

Az asztalosoknál sem múlt el sztrájk nélkül az év. Ez alkalommal a Szent György utcai Abperl-féle asztalosműhely szociáldemokrata munkásai léptek sztrájkba, hogy mikor és mi okból, nem sikerült kideríteni. Csak közvetve van adatunk a sztrájkról. A szociáldemokrata asztalossegédek sztrájkjának ellen-súlyozására Abperl Gusztáv csupa keresztényszocialista segédet alkalmazott, Gyurkovits István munkás megfenyegette a sztrájk-törőket, ezért a hatóság 5 napi elzárásra és 20 korona pénzbüntetésre ítélte Gyurkovitsot. (Nemzetőr, 1907. március 12.)

A híradás szerint néhány nappal korábban volt a sztrájk. Gyurkovits fel-lebbezett az ítélet ellen, a tanács enyhített a büntetésen, mert — mint az indo-kolás kimondta — a fenyegetés csak szóban történt, ezért mindössze egy napi elzárásra és 50 forint pénzbüntetésre ítélte. (Nemzetőr, 1907. április 17.) Ugyan-ebből a sztrájkból kifolyólag Gyurasits Ferenc asztalossegédet az első fokú ipar-hatóság 10 napi elzárásra és 100 korona pénzbüntetésre ítélte, jogerősen a büntetést 5 napi elzárásra és 100 korona pénzbüntetésre csökkentették. (Nemzetőr, 1907. július 19.) A híradás szerint, Gyurasits azokat a munkásokat fenyegette meg, akik a munkába vissza akartak állni.

Tavaszi hónapot találtak alkalmasnak a szobafestők és mázolóok is arra, hogy bérharcukat megvívják. Március 27-én nyújtották be memorandumukat a munkaadóknak. Tizenöt pontban foglalták össze követelésüket. Eszerint a nyári munkanap március 15-től október 15-ig tart, napi 10 óra munkaidővel, reggel 7-től este 6-ig. Hat óra után 5 százalék pótlék, este 8-tól hajnali 5-ig kétszeres díj jár. A minimális bér napi 3 korona. Ezen felül 20 százalékos emelés. Ünne- napokon 50 százalékos bértöbblet jár, délután 4 óra után pedig kétszeres díj. Külső munkáknál 2,—, illetve 2,60 korona pótlék jár. Vasárnap akkor is fizetni kell a pótlékot, ha nem dolgoznak. Csak szombaton lehet felmondani, a bizalmi rendszer elismerése, május 1. munkásünnep, munkarend, jellemző kitétel: „A se-géd nem köteles 10 percnél korábban a munkakezdés előtt műhelyben lenni”. (3213/rk/907.)

Az egyezséget megkötötték. Tíz óra munkaidő, 3 korona bérminimum, a többinek 10 százalékos emelés. A munkaadók követelték, hogy az egyezés 1907. június 1-én lépjen életbe és 3 évre szóljon, azonkívül a dohányzási tilalmat tart-sák be a segédek. A munkások elfogadták a feltételeket. Ezzel sztrájk nélkül sikerült béremelést elérniök a szobafestő és mázoló munkásoknak. (3212/rk/907.) A békéltető tárgyalást április 11-én tartották.

A cipésziparban a sztrájkot a Mangold Mór-féle cipészüzem munkásai kép-viselték. Mangoldnál 9 férfi volt alkalmazásban, közülük heten sztrájkoltak május 6-tól és május 9-én álltak munkába. A sztrájk oka a munkabér csekély-

sége volt és az, hogy a kellékeket a munkásoknak kellett megvenniök, és hogy a bérfizetés szombaton este történt.

A sztrájkolók azt követelték, hogy egy cipő elkészítése után ne 3 korona 20 fillért, hanem 3 korona 80 fillért fizessenek, a javításokért 10 százalékkal adjanak nagyobb bért, a „zügehört” a munkaadó biztosítsa, a munkabért szombaton délben 12 órakor fizessék. A sztrájk előtt a Mangold-féle üzem alkalmazottjait ugyan jobban fizették, mint másutt, mégis magasabb bért kívántak, mert az átlagnál finomabb és több időt igénybe vevő munkán dolgoztak.

A sztrájk eredménnyel végződött. A munkabért megkapták, de a kellékek helyett új cipőkhöz 1 koronát, javításokhoz pedig 50 fillért adott a tulajdonos hetenként.

A Mangold-üzemi cipészek sztrájkjában érdekes, hogy éppen az országos vásár napjaira esett, azért nem tudott a munkaadó korábban érintkezésbe lépni alkalmazottaival, mert a vásáron nagyon el volt foglalva. Különben sztrájk nélkül is megegyezett volna alkalmazottaival. (5326/rk/907)

Áprilisban kezdődött az év egyik leghosszabb és legelkeseredettebb soproni sztrájkja. Mint az előzményekből már tudjuk, a soproni kőművesmesterek 1906-ban ígéretet tettek arra, hogy amennyiben módjuk lesz, teljesítik az akkor el nem fogadott követeléseket is. A kőművesmunkások 1907 tavaszát gondolták megfelelő időpontnak, hogy ennek az ígéretnek teljesítésére kényszerítsék a munkaadókat.

Április 12-én jelentette be a kőműves munkások szakszervezete az ipartestületnek, hogy amennyiben a munkaadók követeléseiket nem teljesítik, hétfőn sztrájkba lépnek. Legfontosabb követelésük a bérrendezés volt, amely az előző évben elmaradt. A különbözet a munkák faja szerint 32, 40—65 fillér volt az érvényben levőhöz viszonyítva, ezt a rendes időn túl végzett munkákért kérték óránként. Ezenkívül munkavédelmi rendszabályokat kívántak, mégpedig hogy az egyemeletes házaknál is tartsák be azokat az óvórendszabályokat a munkások testi épségének megvédésére, amelyeket a munkarend a két és három emeletes házak építésénél előírt. Ez annyit jelentett, hogy egyemeletes házakhoz is ugyanolyan állványzatot készítsenek, mint a két-, háromemeleteseknél. Küszöböljék ki a létrákkal való manipulációkat. Természetesen a bizalmi rendszer elismerése és a májusi munkásünnep megtartása is a követelések között szerepelt.

A munkások elhatározták, hogy a harcot a végsőig viszik. Pedig a megegyezésre nem sok remény mutatkozott, mert a munkaadók is szervezetbe tömörültek.

„Itt már nem munkás és munkaadó áll egymással szemben engesztelhetetlen harcban, hanem két szervezet: a munkaadóké és a munkásoké és nem egyéni elhatározásé a szó, hanem az erős központi hatalom nyomásáé...”

A békéltetési eljárásnak kevés reménye maradt, mert egyik fél sem akart engedni. A harc kimenetele is igen kétségesnek látszott. (Nemzetőr, 1907. április 14.)

A megegyezés nem sikerült. A kőműves munkások április 15-én sztrájkba léptek. A sztrájkanyagát az Uszoda vendéglőben állították fel.

A sztrájkról érdemes részleteket is közölnünk. A Nemzetőr a sztrájk kitörése után kiküldte munkatársát a sztrájkanyagára és onnét írt tudósítást. Érdemes ezt a riportot elég részletességgel ismernünk, mert ez az első ily nemű írás a soproni lapokban és a sztrájkanyagáról valamint a munkások magatartásáról,

harci eszközeiről — amennyiben ezt ötven év távlatából meg lehet állapítani — hű képet fest.

„... A kőműves munkások igen vigan vannak a sztrájktyánán. Éppen dél volt — írja tudósítónk, — mikor a csonkára fűrészelt akáciák között a megdagadt Ikva partján az Uszoda-kertnek tartottam. Munkások jöttek tömegesen az uton: a sztrájktyánáról. Ebédelni mentek — a családhoz.

A nagy kertbe lépve, kissé néptelennek látszik. Sokan elmentek, de azért az üveg mögött haragos taglejtések kavargják a levegőt.

Elémbe jön egy fiatal, de komoly fiatalember. A vezér. (Valószínű Wajdits Béláról, a szociáldemokrata szervezet függetlenített titkáráról ír itt a cikk írója. A szerző megjegyzése.) Harag nem látszik rajta, de sok eltökéltséget mutat az arca. Most az egyszer igen komoly tétre megy: a becsületre. Körülnézék a kertben. Nevetve szól az elé jövő munkás:

— Nagy a kert, elférünk még néhány ezren. (A többieket várják!)

Tudja, hogy miért jövök. Beszél a nélkül, hogy kérdezném.

— A legnagyobb baj az, — mondja — hogy az áll a soproni munkaadók szervezete élén, akinek igen mindegy a dolog. Akit nem érint a bérharc és mégis az ő kezében merevedik meg minden békés hajlandóság.

Nagy keserűséggel szól Ullein Józsefről, a munkaadó szervezet elnökéről, aki sehogy sem akar hallani a követelésekről és ő rá hallgatnak a többi munkaadók.

— Lásna — mondja — könnyű Ulleinnak. Ő most is dolgoztat, mert mindössze két segéddel dolgoztat! és ezek mellé aztán alkalmaz 25—30 inasgyereket. Ezekkel most is dolgoztat, míg más vállalkozó 50—60 embert, munkást foglalkoztat. Azok megadnák, amit követelünk, mert tudják, hogy becsületes a szándékunk, de Ullein József a hangadó és nem akarnak ellene tenni a többi munkaadók, akinek pedig versenyt támaszt a tanoncok olcsó munkaerejével. Ha vállalkozásra van alkalom, könnyen engedhet Ullein 20—30 százalékot a többiekkel szemben, mert alig kell valamit kifizetnie szombaton érte. Mi azonban nem engedünk. Pénteken megjön a pénz a központból. Minden munkás 80—90 krajcárt kap naponként.

Figyelembe kell venni azt is, hogy van olyan hét, hogy csak 4 napot dolgoztunk és bért is csak ezekért a napokért kaptunk. Nem sokat követelünk és mégis úgy szólván kidobtak bennünket a kérelmünkkel.

Kérte, hogy ezeket írjam meg, majd tisztábban látnak a többi munkaadók is.

A kert kapujában voltam már, mikor utánnam szaladt egyik munkás és egy papírlapot hozott.

A felhívás szövege — ugymond — ma nyomatjuk ki, falragasznak szánva.

És én itt adom az írást, hogy beszéljen és meggyőzzön. Ha van ereje erre, maga is elvégzi, ha nincs, az én szavam sem adhat neki. Holnap már ez a falragasz állítja meg a sarkokon az embereket. A város lakosságához szól, tehát mindenkihez, a mi olvasóinkhoz is.

Ime a felhívás:

Felhívás Sopron lakosságához.

Sopron és vidékének kőművesegédei hétfő reggel óta bérharcba vagyunk, mert jogos követeléseinket, 4—5 fillér óránkénti drágasági pótlék iránt való kérelmünket a munkaadók visszautasították. Minden, műhelyben dolgozó munkás jobban van biztosítva az időjárás, a hideg ellen, mint mi kőműves munkások, mert meg kell gondolni, hogy mi szezon-munkások vagyunk, és télen 4 hónapon át munkaalkalom nélkül vagyunk. Mi kőműves munkások meg vagyunk győződve, hogy a munkaadók szintén szervezetbe tömörültek, de szervezetük soha sem verhet olyan mély gyökeret, mint a mi szervezetünk. Tudjuk azt is, hogy tavaly munkabérünket 25 százalékkal emelték, de azzal a megjegyzéssel, hogy mindent egyszerre nem lehet megadni és megígérték a munkaadók, hogy most ennyit adnak, jövőre megint segítenek valamelyest a helyze-

ten. Mi most becsületes munkások, erre az ígéretre építettünk és ma ez a válasz:

Mi építőmesterek és építési vállalkozók kijelentjük, hogy veletek semmi tárgyalásokba sem bocsátkozunk, minthogy munkabéreteket tavaly fel-emeltük, azzal a biztosítással, hogy ez a bérjavítás több évre szól.

Minekünk azonban bizonyítékaink vannak, hogy nem ilyen szerződést kötöttünk a munkaadó urakkal és így joggal lépünk fel a követelésünkkel, mert mi szerződést nem szegtünk. Sem mi nem tudunk, sem a munkaadók nem tudnak felmutatni ilyen kölcsönös szerződést. Mi mindig tisztességtudó munkások voltunk és azok maradhatunk mindmáig.

A munkástársadalom alapjai: a kőművesmunkások nem bukhatnak és nem fognak elbukni a kenyérért folyó harcban.

Kiváló tisztelettel

Sopron és környéke kőművesmunkásai."

(Nemzetőr, 1907. április 17., szerda)

A sztrájk, mint már fentebb közöltük, április 15-én vette kezdetét. A riportból is láthatjuk, hogy nemcsak a tárgyalásokat, hanem a propaganda egyéb eszközeit is igénybe vették a munkások és nem csalódnak, ha úgy véljük, a szociáldemokrata párt titkársága kezdeményezésére. A mesterek azonban nem engedtek a sztrájkolóknak. Sőt az egyeztető bizottsági tárgyalásra el sem küldték megbízottaikat. (Nemzetőr, 1907. április 18.)

A sztrájkbizottság azonban egyéb eszközöket is igénybe vett. A sztrájk ötödik napjára felvonulást szerveztek. A „körmeneten” — így nevezték annak idején a felvonulásokat — táblákat akartak vinni. E tüntetést meg is tartották. Ez egyben búcsúzás is volt Soprontól. Mert a munkások többsége látta, hogy a munkaadókkal nem tudnak megegyezni, ezért kikérték hátralékos fizetésüket és csütörtökön, valamint pénteken mintegy százötvenen elutaztak Ausztriába, hogy ott vállaljanak munkát. A sztrájkolók számát pontos adatok hiányában, a sajtójelentéseket alapul véve 500-ra becsülhetjük. A felvonulás rendben folyt le. Ez egyben köszönetet is jelentett a város dolgozóinak, akik élelmiszerekkel és egyéb holmikkal segítettek a sztrájkolókat. Ez ugyancsak első olyan adat, amit a sztrájkok folyamán először tapasztalunk. (Nemzetőr, 1907. április 18., április 19. — 4077 és 4226/rk/907 — 578/rk/907.)

A hét végére a sztrájkolók és a munkaadók között az érintkezés teljesen megszakadt, a rendőrség hiába fáradozott azon, hogy a megegyezést létrehozza. (Nemzetőr, 1907. április 21., vasárnap.) A sztrájk tovább tartott. A munkásoknak a második hét közepére mintegy 70 százaléka elhagyta a várost és az ittmaradtak száma már egész csekélyre zsugorodott. Ekkor már teljesen reménytelen volt, hogy egyáltalán valami kis eredményt is elérhessenek. Ez a jelenség nem volt kizárólag soproni. Az ország nagyon sok városában folyt ugyanebben az időben, Budapesttel együtt, sztrájk. A sztrájkalap — éppen a mesterek ellenállása folytán — nem bírta a hosszan tartó és nagyszámú sztrájkot. Ezért a központi sztrájkbizottság az eddigi heti 40 fillér sztrájk-hozzájárulást heti egy koronára akarta felemelni. A szervezett munkások jó része ezt nem vette jónéven. Ezért a központi sztrájkbizottság engedélyezte, hogy Budapesten kívül még 17 városban munkába állhassanak a sztrájkoló kőművesek teljes követelésük megadása nélkül. Ebből láthatták a még itt maradt sztrájkoló munkások, hogy nem sokáig állhatnak ellen. (Nemzetőr, 1907. április 25., csütörtök.)

A kőműves munkások azonban még tartották magukat. Legalábbis néhányan. Akadt köztük egypár, aki felvette a munkát. A sztrájk vezetői természetesen a sztrájktrórkot a munka abbahagyására akarták rábírní, ha lehetett szó-

val, de előfordult, hogy — mint Perger János esetében — vita közben tettelegességre is került sor. Pergert ezért három napi elzárásra és 60 korona pénzbüntetésre ítélték és bíróság elé is állították. (Nemzetőr, 1907. május 4. Szombat.) Ebből az adatból tudjuk azt is, hogy még a harmadik héten is tartott a sztrájk.

Ez azonban már csak végső agóniája volt a nagy bérharcnak. Egyre többen kényszerültek felvenni a munkát. Ekkor azonban már a munkaadók nyeregben érezték magukat. Csak abban az esetben voltak hajlandók új egyezséget kötni, ha abban nemcsak a munkabért állapítják meg, hanem a teljesítendő munka mennyiségét és minőségét is. Pontosan meg akarták állapítani, hogy egy kőműves hány téglát köteles óránként elhelyezni és ehhez hasonló feltételeket akartak bevenni. A kőművesmesterek országsszerte megkezdték a szövetkezést. (Soproni Napló, 1907. május 5.)

Sopronban is sor került a mesterek szövetségének megalapítására. Május negyedikén, tehát még a sztrájk tartama alatt, megtartották a közgyűlést Ullein József elnöke alatt, amelyen a 120 soproni építőiparos közül 45—50-en meg is jelentek. Az itt ismertetett ügyviteli szabályzatra jellemző, hogy a szövetség tagjai csak a szövetség közvetítéséből vehetnek fel munkást, tehát olyant, aki a szövetségtől igazolványt kaptak. Igazolványt azonban csak olyannak adtak ki, aki kijelentette, hogy a szakszervezet által kötött egyezségeket magára nézve kötelezőnek el nem ismeri.

Ezzel a szövetséggel akarták megsemmisíteni a szakszervezeteket a mesterek és a szakmai szervezkedésnek itt Sopronban is sok kárt okoztak.

A szociáldemokrata párt soproni szervezete fellépett az építőipari munkaadók szövetségének eme ténykedése ellen és május 12-én, vasárnap 11 órakor nyilvános népgyűlést tartottak a Színház utcai Munkásotthonban.

A gyűlésen először Wajdits Béla beszélt németül, majd Ferenci János szólalt fel magyarul. A gyűlésről írt rendőri jelentés megállapítja:

„... Wajdits Béla egy ízben erősen kifakadt a rendőrkapitányi hivatal ellen és az építőmesterekkel való összejátszással gyanúsította...”

A gyűlésen elfogadtak egy határozati javaslatot, amelyben a népgyűlés résztvevői határozottan tiltakoznak az építőiparban bevezetett bárcarendszer ellen. Ez a bárcarendszer minden bizonnyal az igazolvány megkövetelését jelentette, mert mint mondotta a határozat:

„... weil deren Spitze gegen die Arbeiterorganisation gerichtet ist, und ihre einzige Tendenz die Denulierung der Arbeiterorganisationen ist...”

Eszerint a bárcarendszer a munkásszervezet ellen irányul és a munkásszervezetnek sajátos semmibevevését jelenti. A továbbiakban érélyesen tiltakoztak e rendszer bevezetése ellen és kijelentette a határozat, ha a munkaadók mégis bevezetik, a munkások sztrájkba lépnek, leteszik a munkát. (5039/rk/907 — 578/rk/907.) A gyűlésen a szónokok beszéltek az építőmunkások kizárásáról is. Ez az 1907-es kőműves-sztrájknak már az utolsó rezdülése volt. A sztrájk teljes befejezését nem sikerült megállapítani. A sikertelenség mindenesetre hosszú időre megbénította a soproni szervezet komolyabb tevékenységét.

Az eddig felsorolt valamennyi sztrájkban részt vett a szociáldemokrata pártszervezet is, valamint az egyes szakszervezetek központja jóváhagyásával törtek ki.

Az év augusztusában egy vadsztrájk is volt. Mégpedig az útépitőmunkások léptek sztrájkba. A pozsony—varasdi út javítását kezdték meg a kőhidai fegy-

ház környékén. A munka körülbelül egy hónapig tartott volna és az állami útmester két korona napibérért negyven munkást vett fel. Az első nap reggel hat órakor a munkások meg is kezdték a munkát, de amikor a nagy gőzhenger megérkezett, a napszámok leálltak és kijelentették, hogy csak 3 korona napibérért hajlandók dolgozni. Az útmester azonban elbocsátotta a sztrájkolókat és a közeli falvakból keresett munkásokat. A sztrájk minden bizonnyal a soproni sztrájkok hatására tört ki, mert az elbocsátott munkások többsége soproni volt. (Soproni Napló, 1907. augusztus 29.)

A nyár vége felé új szakma kezdett bérharcba. A soproni borbélysegédek intéztek memorandumot a borbélyok egyletéhez. A 11 pontból álló követelésükben azt kívánták a borbélysegédek, hogy nyáron reggel fél 7 órától este 8-ig, télen reggel 7-től este fél 8 óráig tartson a munkaidő, délben egy órai ebéd-szünettel, az ünnepnapok záróráját is rendezni akarták, heti félnap szabadidőt, a szakszervezet elismerését kérték, és egyéb ehhez hasonló kívánságaik voltak. A munkaadók elutasították a követeléseket, de a tárgyalások azért megkezdődtek. (Nemzetőr, 1907. aug. 31. és aug. 28.)

Végül is sztrájk nélkül sikerült a megegyezést kiharcolniok. A nyári munkaidőt elfogadták a mesterek, de szombaton és ünnep előtti napokon este negyed tízig tartanak nyitva. Az ebéd elfogyasztásához elegendő időt adnak, az ünnepi nyitvatartásban is megegyeztek, a félnapi szabadságot módosították, a mesterek „különösen és indokolt esetben a segédeknek hetenként lehetőleg néhány órai szabadidőt engednek”. A május elsejei munkásünnep alkalmával, ahol 2 segéd dolgozik, az egyik délután szabad, ahol azonban csak egy segéd van, akkor mehet ünnepelni, ha a munkaadója még munkaképes. A segédek cselédmunkára nem alkalmazhatók, de ha nincs tanonc, a segédek „az üzletet kötelesek rendben és tisztán tartani”. A megállapodás érvényességének határidejét 1909. szeptember 1-ben állapították meg.

Az év legnagyobb és leghosszabb sztrájkja szintén ősszel tört ki Brennbérgbányán. A sztrájknak januárban már előzménye volt. Január 30-án dél előtt 11 órakor 100 külszíni bányász leállt, mert Zwaller Mátyás ágfalvi szociáldemokrata párttitkár által két nappal korábbi beadványukat, amelyben napi bérük 20 fillérrel történő felemelését kérték, az igazgató elutasította ezzel az indokolással: „bár télen lényegesen kevesebb a külszíni napszámok munkája, annak ellenére a nyári napszámbért kapják”.

Ennek a sztrájknak lefolyásáról közelebbi adat nem maradt fenn. De mindez, mint hangsúlyoztuk fentebb, csak bevezetője volt az 1907 szeptember—októberi sztrájkknak.

A brennbergi munkásbizalmiak szeptember elsején 23 pontból álló követényt nyújtottak át a bánya vezetőjének. A 1—11. pontban bérjavítási, a 12—18. pontokban szociális jellegű, a többiben egyéb követeléseket szögeztek le. A bánya igazgatósága a követeléseket elvi okokból visszautasította szeptember 11-én. Erre még aznap 800 brennbergi bányász a karbantartókkal együtt abbahagyta a munkát. A karbantartók azonban két nap múlva ismét munkába álltak, nehogy a bánya teljesen tönkremenjen.

Jellemzője a sztrájkknak, hogy mindössze 15 fillér napi bérkövetelés miatt tört ki, hiszen a munkások, a vajúrok és segédvajúrok 3 korona 85 fillért kaptak 8 órára, a bányában dolgozók kétharmada megkapta a beadványban követelt 4 koronát, sőt ennél is többet. Az egyeztető tárgyalások folytak, de az igazgatóság merev magatartása miatt nem sikerült eredményt elérni, mert a munkások a 4 koronás bérminimum megadása nélkül nem voltak hajlandók szóbaállni velük.

A sztrájk alatt több munkást letartóztattak. A sztrájk 27 napig tartott.

A bányászok ellenállása megtört, hiába kaptak a városból és egyéb helyekről segítséget; eredmény nélkül fejeződött be. Sopron polgármestere becsület-szóra megígérte, hogy a munkások követelését teljesítik, de ezt írásban nem adták meg. Természetesen nem is tartották be szavukat.

A sztrájk következtében 70 bányász elhagyta családotól Brennberget és Szerbiába, Romániába, Csehországba vándorolt. Körülbelül ugyanennyi hazai bányákban keresett munkát. A megtorlás sem maradt el: Weidlich Izidort, a főbizalmi 10 társával együtt még szeptember végén elfogták és 5 napi elzárásra, valamint 50 korona pénzbüntetésre ítélték, ezenkívül kitoloncolták az országból.

A sztrájknak még egy rövid folytatása is volt. A vājárkereset a szóbeli ígéret ellenére nemhogy emelkedett, hanem csökkent, ezért október 16-án 56 külszíni munkás sztrájkba lépett és csak másnap kezdtek ismét dolgozni, amikor követelésüket teljesítették. Ezzel befejeződött az 1907-es brennbergi sztrájk, hogy 1909-ben újult erővel robbanjon ki. (Lásd részletesen a Soproni Szemle 1959. évi 3. számában, Faller Jenő: „Brennbergbányai munkásmozgalmak. Az 1907. évi sztrájkok” című munkájában.)

A brennbergi sztrájkkal lényegében befejeződött az a soproni munkásmozgalmi harc, amely a századforduló utáni gazdasági válsággal kezdődött és az 1905/7-es oroszországi forradalom hatására 1907 elején érte el a csúcspontját, de az uralkodó osztályok, a munkaadók egyre fokozódó ellenállása, szervezete sége folytán már nem érthette el azt a hatást, amit a munkásság a kezdeti sikerek alapján elvárt.

Mielőtt a korszak rövid összefoglalóját elmondanánk, még egy számottevő sztrájkról kell megemlékeznünk. A szociáldemokrata párt 1907. szeptember 10-ére nagyszabású általános sztrájkot és tüntetést hirdetett. Sopronban is folyt ennek érdekében agitáció. Magáról a soproni eseményekről azonban nem maradt ránk semmi adat. Csupán annyit tudunk, hogy Sopronban ebben a sztrájkban 264 munkás vett részt. (A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 1900—1907 III. kötet, 568. oldal.) A sztrájkban résztvett munkások számából egyszerre következtethetünk arra, hogy ez volt az első olyan alkalom, amikor a soproni munkásság egy része, több üzem és szakma dolgozója egy politikai célért sztrájkba lépett. Ez a sztrájk nem volt általános sztrájk. Sőt a szervezett munkásoknak csak aránylag kis csoportja vett benne részt, hiszen a szervezett munkások létszáma ebben az időben meghaladta az 1500-at. (Ugyanott 508. oldal.) Mégis, ha eddig egyugyanazon időpontban sztrájkolt is több üzem vagy szakma dolgozója, akkor külön-külön a sajátos érdekeikért szálltak harcba, míg a szeptember 10-i sztrájk célja, mint mondtuk, azonos volt, mégpedig az általános, egyenlő, titkos választójog kiharcolását tűzte maga elé.

A brennbergi sztrájkkal a soproni sztrájkmozgalmak egy időre lezárultak. E korszak mozgalmainak, illetve az 1907. évi eseményeknek rövid összefoglalóját adja a rendőrkapitányság jelentése:

„... a magyarországi szociáldemokrata párt helyi szervezetéből indultak ki az ipari munkások sztrájkmozgalmi, aminek folytán ezen párt hívei a még szervezve nem volt iparomunkások csoportjaiból mindinkább szaporodtak. Ugyanilyen pártból indult ki a brennbergi bányamunkások sztrájkmozgalma és akik szintén tömörülve mindannyian ezen párthoz csatlakoztak.

Azon körülmény, hogy ezen pártból kiindult nagyszabású kőművessztrájk semmiféle eredményre nem vezetett és az építőiparosok az összes munkásait a munkából kizárták, azt eredményezte, hogy a többi sztrájkra készülődő ipari munkások a tervezett sztrájkról teljesen lemondtak és némi bizalmatlan-

sággal viseltettek a szociáldemokrata párt helyi szervezet vezetősége irányában..." (2620/rk/908).

Az 1905/7 előtti munkásmozgalmakról szóló rövid tanulmány és e rövid áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy a soproni munkásmozgalom fellendülését a századfordulót követő gazdasági válság kezdte el, a nagyobb lendületet az oroszországi forradalom kitörése adta meg, amelynek komoly hatása csak 1906-ban ért meg, az akkor sorozatossá vált bérmozgalmakkal, nagy lendületet adott a városi szociáldemokrata titkárság megszervezése, e kettőnek együttes hatása 1907-ben tömeges sztrájk és bérmozgalmak kitörésére vezetett. Ekkor azonban már az országos mozgalom hanyatlóban volt, s hiába érte el Sopronban a csúcspontot, hatása nem lehetett már akkora, mintha 1906-ban érte volna el tetőpontját. A hanyatló mozgalom okozta, hogy a legnagyobb soproni sztrájkok kudarccal végződtek.

Nem volna teljes a kép, ha röviden nem emlékeznénk meg a soproni sztrájkok Sopron környékére gyakorolt hatásáról. Sopron vármegye alispánjának 1907. évi jelentése az alábbiakat állapítja meg:

„... Munkáviszonyok tekintetében az 1907 év folyamán sem állott be javulás, sőt talán most még rosszabbak az állapotok, mint az elmúlt években. A munkások helyzetük javítására irányuló törekvése, de még gyakrabban a felvetett hatalmi kérdések mind sürűbben kenyértörésre juttatták a dolgot a munkás és a munkaadó között. Jellemző az ország és nyugati határszélén uralkodó munkáviszonyokra, hogy míg 1905-ben a soproni iparfelügyelői kerületben egyetlen nagyobb munkabeszüntetés sem volt, 1906-ban már 3 telepen 58 napon át szünetelt a munka, 1907-ben pedig 11 sztrájkmozgalom alkalmával 488 munkás 6275 munkanapot veszített...”

Ezek az adatok természetesen nem foglalják magukba a Sopron városban lefolyt sztrájkokat, és az agrármozgalmakat sem. Holott ilyenekre is került sor, ha nem is Sopronban, a környéken. Befejezésül egyet ezek közül szeretnénk röviden ismertetni.

Ez a sztrájk Sopronkeresztúron, a hercegségi uradalomban, helyesebben a nagyecenki cukorgyár nagybérletében tört ki a béresek között, július 10-én. A sztrájkban 94 béres vett részt, mert béremelést, kollektív szerződést akartak elérni, valamint a munkaidő megállapítását. Azt kívánták, hogy munkaidejük reggel hattól este hat óráig tartson. Az első két pont teljesítésétől a tárgyalások folyamán egy-kettőre elálltak, míg a munkaidő-rövidítéshez szigorúan ragaszkodtak. A nagyecenki cukorgyár hajlandónak mutatkozott arra, hogy télen teljesedjék e kívánságuk, de nyárra a munkaidőt reggel öttől este 7-ig szabta meg. Jellemző a béresek sztrájkjára, hogy a marhákat a sztrájk ellenére gondosan etették. (Soproni Napló, 1907. július 11., csütörtök.)

A gyár megegyezett a béresekkel a kért munkaidőben, de kikötötte, hogy a kezdés előtt vagy befejezés után is dolgoznak, ha szükség van rá, óránként 16 fillér bérért. Így másfél nap után a sztrájk látszólag véget ért. (Soproni Napló, 1907. július 14.)

De csak látszólag. A gyárral történt megegyezés azonban nem volt végleges, mert jogerőre emelkedéséhez az igazgatóság hozzájárulására volt szükség. Az igazgatóság félt attól, hogy anarchia lesz úrrá a munkában, egyik béres elkezd dolgozni, a másik pedig nem hat óra előtt, mint volt is rá példa, ezért felrúgta az egyezséget és kijelentette, hogy amelyik béres reggel ötkor nem áll munkába, elbocsátják.

Az igazgatóság ultimátumára a hermannshofi major cselédjei harmincan megtagadták a munkát, míg a többi majorban dolgoztak. Aztán meggondolták magukat, munkába álltak, ellenben Sopronkeresztúron 10 cseléd és 7 napszámos tagadta meg, hogy reggel ötkor munkába álljon. Az uradalom azonnal elbocsátotta őket. (Soproni Napló, 1907. július 21.)

Ezzel az intézkedéssel elvette az uradalom a sztrájk-kedvet, mégis, nem ismerve a történeteket, megjelentek a lakompaki és lakfalvi uradalom cselédei, mégpedig huszonnégyen és bejelentették, hogy csatlakoznak a sztrájkolókhöz. Amikor megtudták, hogy vége a sztrájkknak, maguk is munkába álltak, kisebb kívánságaikat előadva. Ezek teljesítését az uradalom meg is ígérte. Így ért véget a sztrájk.

Ezt a bonyodalmas agrársztrájkot azért volt érdemes megemlíteni, mert tisztán látszik, hogy — ha nem is a szociáldemokraták kezdeményezték, de befolyásolták. És ezen a sztrájkon látszott meg a legjobban a nem kellő előkészülés és a nem kellő összeforrottság. Különbösen az ipari sztrájkokat is ez jellemezte.

Utolsó gondolatként még megemlíthetjük, hogy ilyen sztrájkosorozat, mint amely az orosz forradalom hatására az 1906. és 1907. években Sopronban lefolyt, a város történetében többet nem következett be.

Az Erzsébet utca (ma Köz ársaság utca) 1890 körül

A soproni borvidék

Írta: Főző Géza

Sopron szőlőtermesztése és borkereskedelme a 13—20. században

Az első világháborút megelőzően a szűkebb értelemben vett Magyarország (tehát Horvátország és Szlavónia nélkül) 21 történeti borvidékre osztdott.¹ A trianoni békeszerződéssel szőlőterületünk egy része elveszett, mások összezsugorodtak. Így a ruszt—sopron—pozsonyi borvidék Ruszt és Pozsony szőlőterületét veszítette el. Kényszerű szükség követelte a megmaradt csonka borvidékek összevonását, s az újonnan keletkezettek valahová való beosztását. Az 1936. évi bortörvény az országot négy borvidékre osztotta fel, pontosan megjelölve az egyes borvidékek határait. A négy borvidék: a Dunántúl, Felvidék, Alföld és Nyírség, mely a törvény értelmezése szerint „tömegborokat termelt”. Ezen a túl radikális megoldáson kívánt segíteni az 1938. évi hegyközségi törvény, mely kiemelte a két első összesített borvidékből (Dunántúl és Felvidék) a történeti borvidékeket, megvédve ezzel azok helyzetét. E törvény szerint mint „soproni borvidék” különültünk el a nyugati, illetve dunántúli történeti borvidékektől, egyúttal meghatározva azt is, hogy törvényesen védett szőlőfajtánk és a belőle szűrt bor a „Zöld vetelini”.

Kielégítőbb megoldást az 1947. évi rendelet tartalmaz, mely a már kialakult különböző borvidékek jellegének megtartása mellett és annak fokozása érdekében a telepíthető szőlőfajtákat is újra szabályozta. A rendelet szerint az ország 17 borvidékre oszlik fel: 1. soproni-, 2. nesz mélyi-, 3. móri-, 4. somlói-, 5. badacsony—balatonfüred—csopaki-, 6. mecseki-, 7. szekszárdi-, 8. villány—siklósi-, 9. Balaton melléki-, 10. dunántúli-, 11. alföldi-, 12. nyírségi-, 13. egri-, 14. Tokaj-hegyaljai-, 15. debrői-, 16. gyöngyös-visontai- és 17. felföldi borvidékre.²

A soproni borvidék szőlővel való betelepítését sokan az avaroknak, mások pedig a rómaiaknak tulajdonítják. Bizonyítható eredete azonban a történelem előtti idők homályába vész.

A soproni szőlőtermesztésre vonatkozó legrégebb feljegyzésünk egy a soproni levéltárban levő 1270-ben kelt oklevél, melyben V. István a Sopron megyei nyilasokat megerősíti szabadságaikban, hogy saját szőlőik után hegyvámot ne adjanak.³ Ebből kitűnik, hogy már ebben az időben virágzó szőlőkultúra és fejlett hegyvámrendszer volt Sopronban. Mivel azt is tudjuk, hogy a honfoglaló magyarság állattenyésztő, pásztorkodó nomád nép volt, kézenfekvő következtetés, hogy a szőlőművelést az új hazában tanulta meg az itt talált lakosságtól. (A történelem tanúsága szerint mindig évszázadok teltek el, amíg a hódító

1 Drucker J.: Magyarország szőlőgazdasága. Budapest, 1905. 21. o.

2 Csepregi—Zilai: Szőlőfajtáink. Ampelográfia. Budapest, 1955. 364. o.

3 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész I. köt. Oklevelek 4. o.

nép átveve a meghódított nép kultúráját vagy a hódított lakosság a hódítóét.) A következő oklevél 1317-ből való, ebben I. Károly király *Potendorfi Rudolf* comesnek adományozza hűséges szolgálataira való tekintettel „...comeseknek Balf nevű birtokát két szőlővel ... két soproni belvárosi és egy külvárosi gyümölcsös kerttel bíró házaikkal együtt...”⁴

Rakodás a Haladás tsz-ben. Beskó József felvétele

A soproni borkereskedelem széleskörű kiterjedtségére utal egy 1338. évi oklevél, melyben I. Károly király szigorúan megparancsolja a pozsonyi és egyéb határszéli ispánoknak, valamint vámszedőknek, hogy a soproni polgárokat, úgyszintén más magyar-, cseh vagy lengyelországi kereskedőket, akik soproni bort szállítanak, ne háborgassák...⁵

A német ajkú lakosságnak jóval a honfoglalás utáni időkben való betelepülését bizonyítja I. Lajos király 1368-ban kelt leirata, melyben meghagyja az ország vámosainak és a királyi harmincadosoknak, hogy Ausztriából Sopron városába letelepedés céljából jövő személyektől ingóságaik után vámot és harmincadot ne szedjenek...⁶

Sopron városa már a 14. században legjelentősebb bortermelő vidéke volt az országnak. Ennek védelmében az akkori uralkodók kiváltságokkal ruházták fel a várost. Így 1412-ben Zsigmond király megtiltotta, hogy akár bel- vagy kül-

4 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész I. köt. Oklevelek 30. o.

5 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész I. köt. Oklevelek 70. o.

6 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész I. köt. Oklevelek 147. o.

7 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 59. o.

földi bort szállítsanak a város területén keresztül a város engedélye nélkül. Az ilyen bort a soproniaknak jogukban állott kiönteni.⁷ Ugyancsak ebben az évben utasítja János győri püspököt, hogy tartsa tiszteletben Sopron város régi kiváltságait.⁸ 1419-ben azzal a kiváltsággal ruházta fel a soproni polgárokat, hogy az ország egész területén elkobozhatják saját céljaikra az összes külföldi borokat.⁹ 1422-ben,¹⁰ 1423-ban,¹¹ 1428-ban ismét Kelemen győri püspöknek küld szigorú parancsokat, hogy a bordézmát a város régi szokásai szerint szedesse és oldja fel a soproni polgárokat az egyházi büntetések alól, amelyekkel őket sújtotta.¹²

Kétségtelen, hogy Sopron városának anyagi jóléte a szőlőtermelésből fakadt és ezt polgárainak szorgalmával, virágzó iparával és ügyes kereskedelmi szellemmel oly magas fokra emelte, hogy alig néhány város versenyezhetett vele az országban.

Ebben az időben Zsigmond király adományára révén megszerezte Kópháza (Víz) birtokát, miután már korábban IV. Lászlótól Bánfalva (Zoon) és Ravazd nevű birtokokat, Robert Károlytól Balf falu felét és Págya nevű birtokot, Mária királynőtől Meggyes falut, 1410-ben megvásárolta Harka birtokát,¹³ 1416-ban pedig Kelénpatakot.¹⁴ Ezzel összes birtoka 39 000 kh.-t tett ki, ebből szőlőre esett 4370 kh. Ebben az időben szőlőbirtok volt nagyrészt Egered (Brennbergbánya) és Kópháza is, ahol most házak állanak.

Zsigmond király halála után azonban rövidesen anyagi romlás következett be. Ennek okait egyrészt a III. Frigyes német császár és Mátyás király közötti súrlódásban, majd a husziták pusztításaiban kell keresnünk. Tetézte a bajokat, hogy Sopron városa — megúnva a rabló szomszédot — Macskakő várát részben csel útján elfoglalta és lerombolta. A husziták bosszút akartak állni váruk elpusztítása miatt és ezért Ausztria területéről betörve, Sopron környékét felölték és felégették. A szőlők nagy része is áldozatul esett a pusztításnak.

1477-ben a Mátyás király és III. Frigyes között kitört nyílt háború ideje alatt tovább pusztultak a szőlők. A következő évben vizslát támadt Sopron és Pozsony városa között a soproni borokkal való szabad kereskedés ügyében. Mátyás király a soproniakat régi kiváltságaikba visszahelyezte és ugyanekkor Pozsony városát ezzel ellentétes kiváltságaitól megfosztotta.¹⁵ Ez az ítélet bizonyoságul szolgál arra, hogy annak idején a soproni borok első helyen állottak az országban.

Sopron, mint határszéli város, sok zaklatásnak volt kitéve az ellenség és gyakran a szomszédok részéről is. 1483-ban Mátyás király csapatokat rendelt ki a soproni szüret zavartalan biztosítására, mert már ez is nehézségekbe ütközött.¹⁶ Halála után méginkább rosszabbodott a város helyzete. Egyrészt Kanizsai János a fertői halászat miatt került háborúságba Sopronnal és 20 éven át pusztította a város határát. Másrészt a lándzséri Weispriach Ulrik özvegye bosszúlta meg II. Ulászló királytól elszenvedett sérelmét a soproniakon. E harcok során

8 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 61. o.

9 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 170. o.

10 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 229. o.

11 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 254. o.

12 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 355. o.

13 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 31. o.

14 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész II. köt. Oklevelek 105. o.

15 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész V. köt. Oklevelek 365. o.

16 Házi J.: Sopron szab. kir. város története. I. Rész VI. köt. Oklevelek 23. o.

Sopron város falvai elpusztultak és vele a szőlőbirtokok is. A város teljesen elszegényedett.

Ez időtől fogva mint szőlőtermesztő és bortermelő vidék elvesztette elsőségét és a Zsigmond király idejében birtokolt szőlőterület is megfogyatkozott. Először a szerémségi, majd a sashegyi és Pozsony vidéki borokkal kényszerült versenyre kelni, de versenytársaival együtt még mindig az elsők között járt a 18. század végéig a többi borvidék előtt.

A 19. századtól kezdve azonban Tokaj, Eger, Arad, Érmellék, Badacsony, Villány, Szekszárd és Horvátország borvidékei is megnövekedtek jelentőségükben és Sopron borvidéke értékelésben mint „ruszt—sopron—pozsonyi borvidék” a hetedik helyre csúszott. Pozsony, Modor, Szt. György, Récse és Bazin összefüggő szőlőterülete 3941 kh.-t ölelt fel,¹⁷ ezzel szemben Sopron, Ruszt, Oka, Szentmargitbánya és Meggyes szőlőterülete csak 2771 kh. volt, ebből Sopron város határában 1500 kh. Újabb csapást mért a soproni szőlőtermesztésre a filoxéra behurcolása az 1875. évben. Ez időtől kezdve rohamosan apadt a város szőlőbirtoka és ezt tetézte a néhány évvel később fellépő peronoszpora, mely 1895-ben iszonyú pusztítást végzett az egész ország szőlőiben. Egyideig szénkénegezéssel védekeztek a filoxéra ellen, majd a század elején megkezdődött a szőlők felújítása amerikai alanyokra készített oltványokkal (*Riparia portalis*). Ezzel két évtized telt el, mely idő alatt az Alföld immunis homokjára telepített szőlők átvették a vezetést a tömegbor-termelésben. 1905-ben az Alföld homokszőlői csak Pest megyében 530, Bács-Bodrog megyében 250 ezer hl bort termeltek. Ugyanez évben minőségi borokból Zalában (balatoni borvidék) 145, Tolnában (Szekszárd, Paks, Bátaszék) 145, Aradon (Mogyoród, Ménes) 100, Baranyában (Pécs, Siklós, Villány) 102, Fejér megyében (Mór) 88, Esztergomban 48, Somogyban 55, Sopronban (Sopron, Oka, Ruszt) 40, Veszprémben (Somló) 20 ezer hl bort szűrték. Tokajhegyalján 50, Erdélyben 104, Zágráb vm. 190, Szerém vm. 121 ezer hl bort termeltek.¹⁸ Mennyiségi termelésben tehát már csak a tizenkettedik helyen állott Sopron, a homoki bortermelést figyelmen kívül hagyva.

A borkereskedelem terén azonban még mindig első helyen állott. Az egész országban — talán Pozsonyt kivéve — nem volt még egy vidék, melynek oly régi és fejlett borkereskedelme lett volna. A világháború végéig hét nagy borkereskedő cég működött a városban: Flandorffer Ignác, Russ János, Kláber Mór, Wolf, Pfandler, Spitzer és Ullmann. Ezek a borkereskedők nemcsak a helyi termelés közvetítésére szorítóztak, hanem az egész ország minden borvidékéről szedték össze a készleteket és látták el a külföldet magyar borokkal. De végül a soproni borkereskedelmet is elérte végzete. Míg az elcsatolt területek (Ruszt, Oka, Meggyes stb.) a soproni borvidék területét csorbították meg nagy mértékben, ugyanakkor az Ausztriától való elszakadás a borkereskedelemre mért halálos csapást. Az elszakított területek fölötti kesergésben született irredentizmusra az osztrákok merev határárral feleltek. Az Olaszországból Ausztria területére vámentesen bevitt borokkal a magas behozatali vámmal sújtott magyar borok nem versenyezhettek és a soproni hírneves bornagykereskedők egymás után szüntették be tevékenységüket.

17 Drucker J.: Magyarország szőlőgazdasága. Budapest, 1905. 18. o.

18 Drucker J.: Magyarország szőlőgazdasága. Budapest, 1905. 23. o.

A soproni borvidék szőlőfajtáinak származása

A Kékfrankos szőlőfajtánk elődje volt a *Vadfekete*, mely Európába már az újkőkorban eljutott, de az sincs kizárva, hogy őshonos volt a Földközi-tenger mellékén.¹⁹ Andrasovszky József a fehérbogyójú *Alanteremő* szőlővel együtt, mint külön fajtát *Vitis mediterranea* néven foglalja egybe. Kétségtelenül középkori, esetleg ókori pannóniai szőlő, *Vadfekete* néven már Fabricius szőlőjegyzékében is megtalálható. Később *Csókaszőlő*, *Cigányszőlő* nevét is feljegyezték, mely azt mutatja, hogy az újkorban már hitvány szőlőnek tartották. Szórványosan ma is előfordul, de nem nagyon becsülik. Sopron környékén már kivesszett fajta. A *Vadfeketéből* erjesztett bor sötétpiros, fanyar, savanyú, de nagyon tartós volt. A középkorban egyetlen vörösbort adó fajtánk és a Kadarka elterjedése után azt a szerepet töltötte be, mint napjainkban az *Othello*. Kedvezőtlen esztendőekben a *Vadfekete* borával színezték a gyenge színű *Kadarkát*. Sopron vidékéről a *Kékfrankos* szőlő elterjedése szorította ki a 18. században.

Az Oklevél szótárból tudhatjuk meg, hogy a középkorban is nagyon fontos volt a csemegezőlő, de főleg a borszőlőfajtákat fogyasztották mint gyümölcsöt. Ugyancsak az Oklevél szótárban található meg a középkori szőlőfajták nevei is. Egy 1410-ben írott oklevélben olvasható az első szőlőnév: *Vinee Hasártószőlő dicte*. Ebből megtudhatjuk egyúttal azt is, hogy híghúsú szőlőfajta volt és hasmenést okozott. *Matolay János*, a magyar tudományos szőlészet megalapítója a *Polyhos* és *Boros-bial* szőlőfajtákat említi, megjegyezve, hogy bár a fürt és bogyó nagysága felülmúlja a többiét, de nedvük nagyon híg és vizes, ezért a belőle szűrt bor silány.²⁰

Jóval később Görög *Demeter* szőlőlajstromában²¹ olvasható a *Fehérszőlő* és *Boros-szőlő* név. Előbbiről megjegyzi, hogy „elcsapja az ember hasát”, utóbbiról zárójelben közli, hogy „hasmenést okoz”. Egy 1454-ben kelt oklevél említi a *Cserszőlő* nevet. Ez egyes helyeken ma is a *Gohér* szőlőnek a neve. Hajdan legkorábbi szőlőnk volt és a legjobb csemegezőlőnek tartották még a múlt század közepén is, melegházakban hajtatasra használták. *Entz Ferenc* feljegyezte, hogy május első napjára *Gohér* szőlőt küldtek a királyi asztalra. Ugyanezt a szőlőfajtát később *Calepinus Bajorszőlő* néven említi, de feljegyezték *Bajnár* és *Bajnák* néven is. *Molnár István Cserbajor* néven említi. Bogyói hosszúságúak, sárgásfehérek, igen édesek, augusztusban érik. A soproni borvidéken *Augster*, *Augusztá* néven ismerik. Napjainkban már mellőzött fajta, de a múlt században főfajtáink közé tartozott. Divatosabb nyugati fajták szorították háttérbe, főleg az Olaszrizling. Rossz csere volt, mert csak a soproni fehér bor minőségét rontotta.

Egy 15. században írt Hortulariumban olvasható először a *Kecskecsesű* szőlő neve. Ma is e néven ismerjük. Már az ókorban elterjedt szőlőfajta volt a Földközi-tenger mellékén, ahol *Marokkói* szőlőnek nevezték. *Gesner Konrád* feljegyzése szerint a németek tőlünk kapták az első töveket és német neve is a magyarból fordított *Gaisdutzen*.²² Így fordították a franciák is később *Pis de chèvre* alakban. Viszont mi déli szláv szomszédainktól kaptuk a szőlőt is, nevét

19 Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 84. o.

20 Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 82. o.

21 Görög D.: Azon sokféle szőlőfajtáknak lajstroma, amelyeket egy érdemes hazánkfia Európának majd minden nevezetesebb szőlőhegyeiről és kertjeiből meg hozott és a grintzingi szőlőiben, Bécshez egy órányira a *Cecius-hegynek* (*Kahlenberg*) meleg oldalán 1819. s a következő esztendőben elültetett. 1829.

22 Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 83. o.

is. Szójegyzékeink a 16. században, valamint későbbi szótáraink a *Bumamma*, *Bumastos* nevű ókori szőlővel igyekeztek azonosítani, azonban az olaszok más fajtát ismernek e néven. Nagyfürtű, nagy és hosszú bogyójú, kemény húsú, vastag héjú, későn érő csemegeaszőlő.²³ Ma három változata ismeretes: fehér, piros és fekete. Ez utóbbi volt az ősi fajta. Sopron környékén csak a fehér változata van elterjedve.

Bormérés az udvarban. Friedrich Károly felvétele

Régi szőlőfajtánk a *Bakator* is, röviden *Bakar*, mely név az Adriai-tenger partján levő Bakar — olaszul Buccari — községnévből ered. Görög Demeter munkájában *uva buccarana* néven szerepel. Fabricius már a 16. században feljegyezte Bakator néven. A múlt század elején divó klasszicizmus ennek a szőlőfajtának is Itáliában kereste eredetét,²⁴ azt állítva, hogy a *Bacco d'oro* olasz szőlőfajta nevének átvétele. Erőltetett magyarázat, mert a Bakator piros színű szőlő, az olasz név pedig aranyszínű szemet jelent. De még a középkorba is igyekeztek visszavezetni eredetét egy 1385-ben kelt oklevél segítségével, melyben *Ladislao dicto Bakator De Nogzakach* név található. E magyarázatnak viszont az a szépséghibája, hogy ez a szőlőfajta csak a 15. század végén került hazánkba. Sopron környékén a 17. században elvesztette jelentőségét és ma már teljesen ismeretlen, kiveszett fajta. Csak Erdélyben, Érmelléken található még nagyobb elterjedtségben.

A soproni borvidéken *Zapfner*, *Zapfete* néven ismert szőlőfajta a *Furmint*. Bél Mátyás a soproni borokról írt munkájában *Tumidulának* (duzzadt, dagadt)

23 Teleki Szőlőtelepek Villány, szőlészeti értesítője. 1935/36. 20. o.

24 Csepregi—Zilai: Szőlőfajtáink. Ampelográfia. Budapest, 1955. 143. o.

nevezte. Somlón *Szigeti szőlőnek*, Muraközben *Zöld szőlőnek* nevezik. Erdélyben *Somszőlő*, Stájerországban *Mosler* és *Maljak* a neve, Horvátországban *Moslavec*. Stájer neve nem a Mosel folyó, hanem a szerémségi Moslavinának elnémetesedett neve, ahonnan a *Furmint* szőlő ered. Ma is használatos *Furmint* nevét azonban a 18. században Franciaországból kaptuk. Eredeti francia alakjában *Formint*, ma *Froment* és e néven szalmát jelent, vagyis szalmán aszalt szőlőt. Kedvezőtlen esztendőekben Franciaországban így aszalják a szőlőt, hogy aszúszemekhez jussanak.

A *Hárslevelű* szőlő sokáig *Fehérszőlő* elnevezés alatt bújtt meg (die Weissen), Tokaj vidékén még ma is így nevezik. Délről származik és a szláv *Lipovina* névből alakult ki mai neve.

A *Sárga muskotály*, társnevein *Muscat Lunel*, Sopron környékén *Weyrer*, a legrégebb szőlőfajtánk, eredete teljesen homályba vész. Már a régi görög és római gazdasági írók említést tesznek róla.²⁵ Valószínű, hogy Sopron vidékén már a honfoglalás előtt el volt terjedve. A bort adó fajták között különleges helyet töltt be: telepítése csak a tokajhegyaljai és soproni borvidéken van engedélyezve.

Ismeretlen eredetű és napjainkban már jelentőségét veszített régi fajták a *Mézesfehér* (Mézes, Margitszőlő, Honigler) és a *Rakaszőlő* (Fehérdinka, Fehérfrankos, Silberweiss). Ez utóbbi feltehetően szerémségi származású. Az első világháborút megelőző években sok Rakaszőlőt szállítottak a soproniak Bécsbe csemegezőlőként.²⁶

A *Kolmreifler* szőlőnévben az *Ezerjő* rejtőzik. A móri borvidék főfaja, Sopron környékén már veszített jelentőségéből. Nyugati eredetű szőlő, melyet német közvetítéssel kaptunk.

A 17. század végén megszűnt a Szerémség közvetítő szerepe a balkáni úton jött keleti fajtákban, és helyét a soproni borvidék foglalta el a nyugatról jövő fajták közvetítésében. Az első nyugati fajták a délnémet területről, az Alpok vidékéről érkeztek hozzánk és ezek között is a *Zyrifandel* szőlő volt az úttörő. Matolay említi először a soproni borokról írt értekezésében *Cyriotron* tudományos néven.²⁷ Nevének eredete ma sem tisztázódott véglegesen. Egy időben a *Zierfahner* szóból akarták levezetni, de ilyen szőlőnevet a német szőlészet nem ismer. Minthogy a *Zyrifandel* (népiesen *Cirfandl*, *Cirifandl*, *Cifandel*) a *Szilváni* szőlővel egyidőben tűnt fel, lehetségesnek tartják, hogy a Zyrifandel a Sylvaner népetimológiai változata. Ausztriában becsült és ismert fajta, a híres gumpoldskircheni borokat Cirfandli, Szilváni és Veltelini szőlőfajtákból szűrik. Nálunk a soproni borvidéken és a Dunántúlon többfelé elterjedt.

Az előbb említett Szilváni szőlő Sopron és Pozsony vidékén nyert új hazát, de az egész országban ismert fajta. Több változata van, ilyenek a *Zöldszilváni*, *Fröhlich-Szilváni* (Müller-Thurgau keresztezése) és a *Rizling-Szilváni*.²⁸ A nyelvészek egyidőben Erdély latin nevéből akarták leszármaztatni, azonban tévesen, mert oda csak a 19. század közepén jutott el ez a szőlőfajta. A Sylvaner név egyszerűen csak erdeit akar jelenteni.

Jellegzetes alpi szőlő a múlt században elterjedt *Rizling*. Nevében a római *Raetia* tartomány, a mai *Riessland* helyneve ismerhető fel. Már a rómaiak is ismerték. Ezzel szemben az *Olasz rizling* francia eredetű és Champagne környék-

25 Csepregi—Zilai: Szőlőfaj'aink. Ampelográfia. Budapest, 1955. 129. o.

26 S. Biró G.: Szőlő metszése. 1935. 51. o.

27 Rapaiacs R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 220. o.

28 Teleki Szőlőtelepek Villány, szőlészeti értesítője. 1935/36. 19. o.

A Haladás tisz borospincéje. Beskó József felvétele

kéről származik. Az olasz jelzöt valahol Németországban kapta megkülönböztetésül a Rajnai rizlingtől.²⁹ Mint a magyarban, úgy a német nyelvben is gyakran jelent franciát az olasz jelző.

A *Zöld veltelini* (Grüner muskateller) csak Sopron környékén elterjedt fajta és az ebből szűrt bor törvényesen védett bormárkánk. A *Val Tellina* szóból származik, így nevezik az *Adda* folyó völgyének azt a részét, mely a *Como*-tól a *Stiller Joch*-ig terjed. Ausztriában nagyon elterjedt fajta és *Feltliner*, *Feldlinger*, *Feldleiner* népies nevek alakjában is ismerik.

²⁹ Rapaics R.: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940. T. T. T. 221. o.

Kevésbé elterjedt szőlőfajta hazánkban a Tramini, főleg csak a soproni borvidéken ismerik, de itt sincs sok belőle. Könnyű benne felismerni *Tramin* tiroli község nevét, ahonnan ered. Társnevei: *Piros tramini*, *Fűszeres tramini* stb. Bora felséges, fűszeres zamatú, az elsők között is elől jár.

A 18. században ismét délről kaptunk egy szláv nevű szőlőfajtát, a Kövidin-kát. Sopron környékén a piros változatát *Steinschiller* néven ismerik. A *Dinka* szó a délszláv nyelvben dinnyeszőlőt jelent, eredetileg a dinnyebor neve volt, melyet dinnyeszüretkor ittak.³⁰ Ezzel végleg lezárult a balkáni út közvetítő szerepe a hazánkba érkező újabb fajták tekintetében. Az alpi szőlőfajták sora is kimerült a Traminivel, és ezután csak francia szőlőfajták érkeztek hozzánk.

A francia szőlőfajták között a *Burgundi* csoport vívta ki az első helyet. A soproni borvidéken elterjedt Burgundi fajták: a *Kékfrankos* (egyéb nevein *Blaufränkisch*, *Limberger*), kisebb mértékben a *Kisburgundi-kék korai* (Jakab szőlő), tévesen Frankenthali. Elenyésző mennyiségben feltalálható a *Nagyburgundi-kék* fajta is, melyet sokan a Kékfrankossal tévesztenek össze. A két fajtát könnyű megkülönböztetni egymástól: a Kékfrankos fürtje hosszú, vállas, gúlaalakú, míg a Nagyburgundi-kék fürtje jóval rövidebb és hengeres. Elterjedőben van újabban a *Kisburgundi-szürke* is,³¹ társnevein *Pinot gris*, *Auvergnas-gris*, *Szürkebarát*, Erdélyben *Hamvas*, mely a badacsonyi borvidék legfinomabb borát adja.

A szőlőbirtokok megoszlása, szüreti szokások, szőlőtelepítés, a szőlők megmunkálása

Sopronban királyi vagy nagyobb főúri szőlőbirtokok nem voltak, a város területéhez tartozó szőlőket a városi polgárság birtokolta. 1715-ben 14 810 kapa szőlő volt a soproni polgárok kezén, ebből 862 kapa a városi tanács tagjai, 2816 kapa pedig a főurak és nemesek kezén volt. A tanácstagok, nemesek és főurak szőlője adómentes volt I. Lipót 1696. április 23-án kelt kiváltságlevelé alapján.³²

Szántóföld és legelőterület aránylag kevés volt, a főjövédelmet — bár a polgárság egy része iparral is foglalkozott — a bortermelés képezte. A szőlők megmunkálását, a termés betakarítását, a szüretet gyakran megnehezítette a szomszéd városokkal, várbirtokosokkal való örökös villongás, Frigyes császár hadai, huszíták betörései, a kurucok sarcai és nem utolsósorban a győri püspökök túlkapásai. A szüret a soproniaknak soha nem volt vidám mulatság, inkább emésztő gond, aggodalom. A békésebb idők beálltával sem változott a helyzet, a szüretelés örömeinek dallal, muzsikával, vidám szórakozással, gondtalan mulatozással való kifejezése a soproni borvidéken nem tudott kifejlődni.

Megünnepezték ugyan a szüretet, de ez csupán szokások és hagyományok ápolásából állott. Rendszerint az utolsó lajtot díszítették fel virággal, szalaggal és egy levágott, fürtökkel teli szálvesszővel. Odahaza a gazda kolbásszal és

30 Főző G.: Termesztett és gyűjtögetett gyümölcsseink származása, nevük eredete. (A szerző kéziratosa, iniciaisokkal és gyümölcsképekkel díszített, kiadásra nem kerülő munkája.) Dinnye. 83. o.

31 Andrasovszky J.: Ampelographiai tanulmányok. A m. kir. szőlő- és borgazdasági központi kísérleti állomás (Ampelologiai Intézet) évkönyve. VIII. évf. 1921—1925. Budapest, I. füzet, 115. o.

32 Thirring G.: Sopron városa a 18. században. Sopron, 1939., 175. o. . . . egy kapa (Pfund) 60, majd később 80 négyszöglet tesz ki.

Borkimérő cégér (Buschen) a Rózsa utcában. Friedrich Károly felvétele

borral vendégelte meg a szüretelőket. A bortermelők egyesülete minden évben megrendezte a szintén hagyományos szüreti mulatságot, melynek magvát a „Hüterspiel” képezte. Némely esztendőben ünnepi menet is volt.³³

A soproni borvidék egykori gazdapolgárai a Kékfrankos szőlőfajtában szerencsésen megtalálták az éghajlatnak és időjárásnak leginkább megfelelő — ha nem is vörösbornak, de sillerbornak legalkalmasabb — fajtát. Nem mondható ez a fehér szőlőfajták megválogatásáról. A Gohér szőlőfajtánál már említés tör-

³³ Neubauer J.: Geschichte des oedenburger Wirtschaftsbürger-Männergesangvereines. Oedenburger Zeitung, 1881. okt. 19. sz.

tént arról, hogy háttérbe szorította az újabban telepített Olasz rizling, lerontva ezzel a soproni fehérborok minőségét. Az ok egyszerűen csak az érési időben rejlik.

A régi soproni szőlőfajták közül a Gohér (Augster), a Mézesfehér (Honigler), a Rakszőlő (Silberweiss), Ezerjő (Kolmreifler), Muskát Lunel (Weirer), a Zöld veltelini (Grüner muscateller), az újabban terjedő Szürkeburgundi (Auvergnas gris, Szürke barát) augusztus hó végén, szeptember elején érnek, tehát akkor, amikor a soproni borvidék időjárása még napfényes, meleg és száraz. A bogyók tökéletesen kiédesednek, savtartalmuk átalakul, a fürtök nem rothadnak, szüretkor tehát nincsenek penészes fürtök. Érési idejük nagyjából egybeesik, nincsen éretlen vagy túlrett szőlő. Ezzel szemben az Olasz rizling (Welschrisling) közismerten középkesei fajta és ilyen a Furmint és a Cirfandli is. Érési idejük október közepe, de az Olasz rizling némely esztendőben még ekkor sem érik be, mert a soproni borvidéken szálvesszőzik, nem törődve azzal, hogy ez a szőlőfajta 2—4 szemes csapművelést kíván.³⁴

Másik baj, hogy a többi, már teljesen beérett fajta fürtjei októberben rothadni kezdenek, de nem lehet szüretelni a Furmint, Cirfandli és főleg az Olasz rizling miatt. Ezért a legtöbb esztendőben savanyúak, cukortartalomban, íz- és zamatanyagokban szegények a soproni fehér borok.

A soproni borvidéken ismeretlen a szőlők téli takarása, tehát két munkamenet kiesik a gondozásból: ősszel a „fedés” vagy „takarás”, tavasszal a „nyitás”. Erre csak ott van szükség, ahol tartani lehet az ólmos esőktől, melyek a rügyekben tesznek kárt. Viszont növeli a munkanapok számát a szálvesszős művelésmód, a karótöbblet, az ún. „vendégkaró” beverése, a szálvessző kikötése, a hajtások kötözése. Valamennyi szőlőfajtát szálvesszőznek, tekintet nélkül arra, hogy a fajta rövid-, hosszúcspes- vagy szálvesszős művelést kíván. Főleg ez okozza, hogy a legkitűnőbb szőlőfajták is, melyek más borvidéken aszú- és pecsenyeborokat adnak, nálunk csak gyenge minőségű asztali bor osztályozást érnek el.

Igen érdekes, bár helyenként klasszicizáló hóbortot árul el Drinóczy György csornai kanonoknak az 1830—1847-es évekről szóló kéziratos könyve,³⁵ melyben felsorolja a soproni borvidék szőlőfajtaikat, azok származását, leírja a szüret lefolyását és foglalkozik gazdasági kérdésekkel is.

„1. A Furmint, vagy az u. n. Sziget szőlő (uvatumidula) németül Zapferen. Ez Formiából, Olaszország legkisebb tartományából származik Magyarországra és a magyarok nevezték el furmint szőlőnek.”

Leírja, hogy hegyen, síkcn egyaránt tenyészik, „csak leves, nedves és kövér földje legyen”.

„2. Fehér polyhos v. vállasszőlő (albulae) németül die Weisen. Az ebből szürt bor ugyan nemes, de ize nem olyan kellemes, mint a furmintból szűrötté.”

„3. A Fehér gohér vagy bajor (Augustae) németül Augster, melyet Béla király hozott Dalmácia szigetéről a Napoli di Malvasia néven nevezetni szokott Moresi hegyről, vagy a tokajhegyvidéken lévő királyi szőlőkben dolgozó olasz szőlőmunkások.”

„4. Barna szőlő (Subfuscae) Krämler, leve igen nemes,” (valószínűleg a Traminivel azonos).

34 Teleki Szőlő:elepek Villány, 1941, évi őszi árjegyzéke. 3—4. o.

35 Drinóczy Gy.: Bőngészet Sopron megye ismérétehez. Kéziratos könyv a Soproni Állami Levéltárban. 162., 163., 191. o.

„5. Gyöngy fehér (Austendae) Gässler.”

„Sárfehér.”

Megemlíti még a fehér, fekete, vörös „muskatal”-t, a kecskecsöcsű és hárslevelű szőlőt.

„A szüret a jobb birtokosoknál nagy figyelemmel hajtatik végre. Először válogatják a Zapfnert (das Gute) és ha érettek, szépek a fürtök a Mehlweis és Lagler; azután a középszemű (das G'schnatl) Silberweis, Geisztutln (kecskecsöcsű), Muskateller (nem szagos, mert azt Veirernek mondjuk, továbbá a Zuckertraube stb. Legutólján a rossza (das Zähe) jön kézbe.”

Feljegyezte még, hogy dézsmát Sopron csak a győri püspöknek ad. A város szőlőbirtoka szerint 1965 holdra terjedt, átlagtermése 40 ezer akó volt.

A múltra való visszapillantásában megállapítja, hogy „1669-ben a bor nagyon drága volt, Leopold császár pincemestere Laxoniai herceg számára vásárolt bor akójáért 15 tallért fizetett”.

Felsorolja Ruszt szőlőfajtaait is: „az Augster, Weihrer, Silberweis, grüne Weisler, Kolm-Reifler, Zierfandler és egyebek”. Megemlíti, hogy „ujabban a Zapfner helyett a késői érésű Oportoit kezdik ültetni”.

Itt ugyan nagyot tévedett a derék kanonok, mert a Zapfner fehér-, az Oporto pedig vörösbort adó fajta. Ugyancsak tévedett az érési időben is: az Oporto nagyon is korán, a Zapfner pedig későn érik.

Egyébként alig van még egy tudományág, amelyben olyan sok felületes, téves, gyakran tudálékos és már-már a babona határát súroló leírás, adat vagy megállapítás fordulna elő, mint a szőlészetben és borászatban. Borvidékeinkkel foglalkozó, újságokban, folyóiratokban megjelenő ismertetésekből rendszerint csak az derül ki, hogy a riporternek volt fantáziája. Mint különleges csemege húzódik meg az ilyen csodabogarak között egy helyi napilapunkban (az 1943. évben) megjelent cikk, melyben az újságíró egy akkor itt nyaraló vendég idegenforgalmi jótanácsait ismertetve azt írta, hogy „mivel a soproni bor nem bírja a szállítást, azt tetszetős félliteres palackokban hozzák forgalomba”. Hogy miért nem szállítható a soproni bor — és félliteres palackokban ez miért volna mégis lehetséges —, ezt mind a nyaralóvendég, mind az újságíró elfelejtette közölni.

A laikus közönség körében szinte kiirthatatlan az a felfogás, hogy a soproni bor nem szállítható, mert „meszes”, ezért „megtörik”.

A meszes talaj kizárólag csak az alanyt befolyásolja, a bor ízét, tulajdonságait nem. A soproni szőlők nagy része ma is *Riparia portalis* alanyon állanak, ennek méasztűrő képessége pedig maximum 15 0/0. Egyébként szállításkor minden bor „megtörik”, de 2—3 heti pihenés után ismét „letisztul”. A gyenge alkohol- és savtartalmú borok nagyobb mértékben, mint az alkoholban, savtartalomban dúsabb borok. A soproni borok közismerten magas sav- és alkoholtartalmuknál fogva törésre kevésbé hajlamosak, nagyon is jól szállíthatók és e tulajdonságaikkal élénken cáfolják a kósza legendát.

Egy doktori értekezésben³⁶ olvasható a szőlőfajta leírásánál a „Muscat Lunel, Muscat Ottonel és a különböző régi Weyrer fajták”. Weyrer fajták nincsenek, e név kizárólag a Muscat Lunel társneve. Ugyancsak az oltványkészítés c. fejezetben *Berlandieri* és *Kober* „fajtákról” tesz említést. „*Berlandieri* fajták” sincsenek, csak *Berlandieri* × *Riparia* keresztezések. A *Kober*-t pedig néhai

36 Maár G.: A soproni szőlőművelés és szókincse. Doktori értekezés. Budapest, 1943. 13. és 20. o.

Teleki Zsigmond *Berlandieri* × *Riparia Teleki 5 A* nevű hibridjéből Kober Ferenc klosterneuburgi áll. szőlészeti felügyelő szelektálta, és mint *Berlandieri* × *Riparia Teleki Kober 5 BB* került forgalomba.³⁷

De bármennyire is jelentős kultúrnövényünk a szőlő (egyres országokban a gabona fölött áll), mint gyümölcs az emberiség táplálkozásában meg sem közelíti az almát. Kimagasló jelentőségét a gyümölcséből kiperéselt és kierjesztett levével — a borral érte el. És ezzel minden más mező- vagy kertgazdasági termést háttérbe szorít gazdasági, irodalmi és képzőművészeti értékelésben egyaránt.

A Muck-kilátó 1904 körül, felavatása idején

³⁷ Teleki S. és A.: A szőlők felújítása. Budapest, 1936. 20. o.

Vándorkereskedők és vándoriparosok a régi Sopronban és a megyében

Írta: Csatkai Endre

Mai napság a nagyobb községekben, szinte áruháznak is beillő boltokban megszerezhető a mindennapi élet legtöbb kelléke, kisebb falvakban is megvásárolhatók a legszükségesebb holmik. A következő adatsorolást tehát nem lehet nosztalgiával vádolni, amikor arról van szó, hogy a falvakat vándorkereskedők látták el. Mivel kereskedtek? Könnyebb megfelelni arra a kérdésre, mivel nem. Sok tekintetben a kezdetleges egészségügy is körükbe vágott. Képzeljük el, hogyan festett az orvosi ellátás, mikor 1721-ben Somogy megyébe Sopron városából kértek orvost. Mivel pedig ilyen hosszú útra nem engedhette el a város egyik orvosát sem, hiszen hetekről lehetett szó a rossz utak miatt, beérték a hívogatók borbélyal is, aki mégis valamennyire konyított az orvosláshoz.¹

A vándorló orvosok legjobban mégis a foghúzáshoz értettek, helyesebben a fogtöréshez, mert valaha úgy törték ki a szerencsétlen fogakat. Persze ez nem esett ordítás nélkül, ami a hírverést szolgálta, egyébként a vándororvos sem habozott művészetét nagy hangon hirdetni, ha betért valamely helyre. Medicus peregrinus-nak nevezi a kismartoni plébánia anyakönyve azt a kuruzslót, aki nek ott 1699-ben egy fiacskája halt meg. A vándorló orvos tehát a családjával együtt bolyongott, mint a Reichenbach városából Sopronba tévedt Keyser András, aki nejével és két fiával szédítette a népet. Lépre ment Ritter György szabó, a kuruckor derék krónikása is: 1702. június 10-től augusztus 4-ig állt kezelés alatt, a gyógymód hét forintjába került és nem használt. Naplójába intő példaképpen jegyezte fel esetét, hogy okuljanak olvasói. Kayser ugyan megígérte, hogy visszatér, de Ritter nem kért már belőle.²

A kuruzslók néha valóságos színpadot állítottak fel, így például Páván Péter Sopronban a piacon. A foghúzás művésze volt, fájdalom nélkül végezte, kivételesen nemcsak neki nem fájt, hanem a kezeltnek sem, sőt kardhegygel, ostorral is csinálta tréfából. A szegényeket ingyen kezelte, de behozta neki a károsodást az a vörös folyadék, amelyet mindennemű betegség ellen ajánlott és nagy sikerrel árusított. 1846-ban történt a dolog, és nem is lehetett ellene fellépni, mert valamely szabadalma volt. Hanem a soproni patikusok 10 napi működése után annyira kezdték félteni a maguk boltját, hogy egy este majdnem agyonverték; bizony nem használtak tudós szereit sem, már a lélekharangot is meghúzták a kéziratok krónikák szerint, szaladtak az érdekeltek a tanácshoz, az

1 Gróf Széchényi György levelei báró Ebergényi Lászlóhoz. 1928. II. kötet. 936. lap.

2 Ritter krónikájának első részét, amely főleg Sopron kuruckori állapotát és harcait tárgyalja, Paur Iván kiadta, második része azonban kiadatlan, amely Ritter családi körülményeit és mindennapi életének ügyes-bajos dolgait tárgyalja. A Kayser esetet is oda jegyezte fel.

aktacsomót végül is a tanács értesülése zárta le, hogy Páván Péter a várost elhagyta.³

Úgy látszik, megbízhatóbb gyógyszerárusok is látogattak környékünkön, így Bécsből járta egy ilyen a vidéket. Esterházy Miklós nádor írja 1628-ban nejének Nagyhöflányból, hogy a bécsi patikárius van nála, „kitől mindenkor szoktak az orvosságokat vásárolni”. A Lajta hegység tövében a lorettoi szerviták is 1722-ben elpártolnak eddigi eladójuktól és úgy határoznak: a bécsi vándorpatikus lássa el őket.⁴ Gyógyfűvel tótok is házaltak, valószínűen utolsó mohikánjaik voltak Kjepszel Mihály és Dluhay György Turóc megyei házalók, akik engedély nélkül árultak 1892-ben gyógyító magvakat, de ezek semmit sem értek. Egyeden akadtak fenn a csendőrök hálójában.⁵

De gyógyszerek mellett árultak ezek a vándorok csodaszereket, így poloska, egér, moly, tyúkszem, fogfájás ellen, sőt illatszereket is, ezeket tiltja el II. József rendelete,⁶ bár többet használt, hogy a patkányfogás kezdett iparág lenni, és Sopron városa, megelőzve a fenti rendeletet, egy Stegmayr nevű hivatásos patkány- és egérintőt foglalkoztat, ki is a városháza pincéjében 6 ft. 33 krajcár, a levéltárban pedig 2 ft. ára, irtó port alkalmaz a korabeli számadáskönyv tanúsága szerint.⁷

A Felvidéken nagyon kiterjedt volt a vándorkereskedelem. Kevés és gyenge lévén a termőföld a szorgalmas és kisigényű tótok háziiparuk termékeivel el-elindultak hazulról. Kassa város 1731-ben vámtarifát is állapított meg, szerepelt az áruk közt po. keményítő, csipke, olaj, egérfogó.⁸ Schwartner neves statisztikus, valaha a soproni líceum híres tanára 1798-ban megjelent könyve szerint magából Turóc megyéből 3000 olajos járja a világot, mert nem érték be hazánkkal, eljutottak szinte Ausztriába, Németországba, Lengyelországba, Svédországba.⁹ A zólyomlipcei uradalom 19 faluja él abból, hogy késsel, ollóval, csipkével, vászonnal járják az országot. Egy újságcikk 1832-ből elmondja,

3 A Pavan-ügy aktáit a Soproni Állami Levéltárban XIV fasc. 11744 sz. alatt találni meg. A sebészek grémiuma többek közt azt is felhossa Pavan ellen, hogy úgy lépett fel, mint a vándorkuruzslók, közönséges módon, amin nyilván kiabálást értettek, gyógyszereit kocsmákban és kávéházakban házalva árusította. Mindenkit mindenféle baj ellen kezel, ezt még elnézték volna, ha rövid időre marad, egyébként nem mindenhol túrték el a működését. A panaszra a tanács a vizsgálat lefolytatásával Pfeifer Pétert bízta meg, kinek jelentése így hangzott: „A panaszlott fogász, Páván Péter ezen város kebeléből már 8 nappal ezelőtt távozván, az itteni sebészi testület aggályai megszüntetve vannak”, mire a tanács jegyzőkönyve így adta meg az áment: „Tudományul szolgál.” Györött is Pavan működhetett, a Vaterland oda- való újság írja, hogy a főtéren több száz ember gyűrűjében folyt a foghúzás ujjával, karddal és trombitával. Ingyen volt, és így némely paraszt 4—5 fogat is huzatott. Három nap alatt ezer fogat húzott ki Pavan, és a lap hozzáteszi, ugyanannyi lyuk is támadt. A híres elixír 20 krajcárba került, érte sokan kénytelenek voltak oldalba-lökést és rúgást elszenvedni. (Szeptember 13. és a köv. szám.)

4 Merényi: Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához. Tört. tár 1900. 39. lap. Liber capitularis, a lorettoi szerviták képtalani határozatai. Orsz. Levéltár, Budapest.

5 A Sopron c. újság 1892. 16. szám.

6 1787. I. 30-án kelt rendelet.

7 Számadáskönyv 1779-ről, 167. lap. 1846-ban jelentik a tanácsban, hogy egy Stubenvoll nevű „patkányelvesztő és féregelhajtó” van a városban, rá kellene bízni a városmajor patkányait. A takarékos tanács beéri vele, hogy a kórház „bűdös férgéi” ellen pár palack szert vetet. Tjk. 1846. 3855. sz. határozat.

8 Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1900. 87/88. lap.

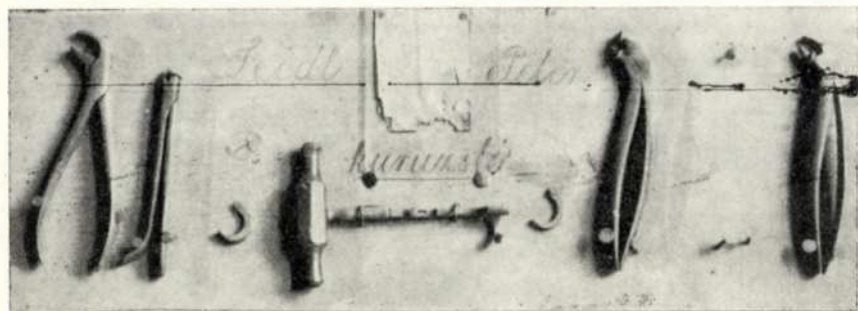
9 Statistik des Königreichs Ungern. 1798. 142/3. lap.

hogy a turóci olajosok és sáfrányosok Oroszországba, sőt Perzsiába is eljárnak, van, aki 836 mérföldet tett meg, mások eljutottak Dél-Amerikába.¹⁰

A sáfrányos tót azonban sok egyebet is árult. Gvadányi Rontó Pál című elbeszélő költeményében elmondja egy ilyen sáfrányos balesetét, akit a lova ledobott:

A tótot láttam itt a levegő égbe,
Onnan lezuhanni a földre egy végbe
A sok iskátulya recsegett, ropogott,
Mindenfelé a sok citrom hempelyedett
Fövénnyel a sáfrány, gyömbér egyveledett,
Vastag papiroson felvartt német gombok
Szórodtak, hullottak, tétul a dorombok.
A sok kezkenőtől az utca tarkállott.

Ebből az áradatból természetesen meggyénknek is^{10a} jutott bőségesen. A Szép-irodalmi ajándék 1823-ban Edvi Illés Pál¹¹ tollából ismerteti a Répce-vidéket: „Helyünkbe jönnek itt is a sok butyros kalmárok portékáikkal, a bálisok fűszereikkel, a hiénczek magvaikkal és égetett italaikkal; az olajkárok, drótos, üveges Tótok; tyukászok majd minden nap, rongyszedők, kémenseprők... annak idejében megvillannak nálunk a felső Országiak malomköveikkel.”

Kuruzsló szerszámok. Liszt Ferenc Múzeum

A bális nem kihalt nemzetiség, hanem az olaszt értették alatta, annak német neve: wallisch, wellisch torzult el a nép ajkán. Nem volt irántuk teljes a bizalom. A soproni vásáron a nagymartoni olasz hamisított és tiltott arzénos dolgokat árult; elkobozták, a tanácshatározat szerint az olaszokat inteni kell, hogy ilyesmitől tartózkodjanak!¹²

10 Hasznos Multságok. 1932. I. félév. Turóci olajkárosok déli Amerikában.

10a Mi minden volt ilyen vándoráros ládájában! A soproni császári rendőrség „Hirdetések” c. közleményeiben 1854. január 4-én jelent meg Rolke neunkircheneri árus „ládítská”-jának tartalmáról a leírás: „Ebben foglaltatott: 6–7 drb. finom és durva schléziai vászon, mintegy négy darab vörös és csikos vászon ágyruha, mintegy tuczet sternbergi kendő, 4 férfi schawl külön, négy csomó czérna, négy gatya, fél tuczet fehér vászon kendő... azután egy vas rőf, egy nagy aczelolló és egy kék kendő, mint házalók viselni szoktak.”

11 Répce mellékének rajzolatja. Tördelék levelekben. Szép-literaturai ajándék. 1923. 16. lap.

12 Tjk. 1728. 354. lap. A lövőiek 1749-ben valószínű ugyanettől a nagymartoni bálisától vettek fel kölcsönbe 300 ft-t. Mohl: Lövő története. 1930. 54. lap.

Sarródon a Bális mint családnév 1767-ig szerepel. Röjtökön 1874-ben ezt a szólást jegyezték fel: Babkár és bális ek-kutya. Amiből kitetszik, hogy a vándorkereskedők nem örvendtek valami nagy tiszteletnek.¹³

Hanem hát olyan veszélytelen foglalkozás nem volt a vándorkereskedelem. 1806-ban Nagycenk és Kópháza közt egy krajnai citromárust megöltek és kifosztottak.¹⁴ Hirtelen halál is elérhette idegenben a vándorkereskedőt. Így halt meg 1712-ben egy sziléziai szalag- és csipkeárus Sopronban.¹⁵ De azért csak folyt az áramlás. A tanácsjegyzőkönyvekből megállapítható, hogy főleg a vásárok vonzották Sopronba árukkal a vándorokat. 1677-ben szó van róla, hogy stájerok faedényekkel jelentek meg, 1704-ben a berchtesgadeniek játékszerekkel, amelyek gyártásáról rég híresek voltak,¹⁶ 1833-ban a mai Lenin körút 16. szám alatt boltot is nyitott egy onnan ideszakadt játékarús. 1716-ban ismét sziléziai árusokról van szó, majd 1717-ben gmundeni árus jön vásárra.¹⁷

Nem csoda, ha a Sopron megyeiek is rákaptak a vándorkereskedelemre, ahol kevés volt a föld. A Tudományos Gyűjtemény 1833-ban Kiss József tollából „Sopron Vármegye esmertetése” címmel erre is kitér: „aprólékosabb tárgyakkal, ugymint szárnyas állatokkal, tojással és gyümölcscsel is kereskednek egynehányan s ez a többféle mozgás, a „a Megye lakósainak egy sok más Vármegye lakosai közül kijelelt helyet ad. E helyeken nincs szegénység”.¹⁸ Valóban po. Sarródot Kis-Bécsnek hívták, hajdanban szénát szekerrel Sopronba, Kőszegre, Győrbe, sőt Bécsújhelyre is vittek. Később az árter visszahúzódása véget vetett ennek a jövedelemnek; a halászoktól bánfalviak vették meg a halat és vitték Bécsbe, ezeket fisereknek hívták, nagypéntekre néha 80 mázsát is elvittek.¹⁹ Ugyancsak a bánfalviakról mondja Bredeczky 1803 körül, hogy fülemilét, rigót fogtak és vitték Bécsbe, hasonlóan gesztenyével is kereskedtek. Sopronba főleg tejet szállítottak gyalogosan,²⁰ mintegy 1914-ig a soproni reggel kissé panaszos kiáltásuktól volt hangos. Ágfalváról, Harkáról is jártak be városunkba az ún. Müliweiberek, tejes asszonyok. Hidegség, Hegykő, Homok népe szekéren Bécsig vitte a zöldséget. Meszet Kabold környékéről, Mészverem faluból hoztak Sopronba, ahol a piaca a Pócsi utca 3. számú ház melletti terecskén

13 Élő: Sarród monográfiája. 1937. 39. lap. Magyar Nyelvőr. 1874. 505/6. lap.

14 Pressburger Zeitung. 1806. 817. lap. Megemlíti a helyi krónikák is.

15 Tjk. 1712. 198. lap. Krottendorfból (Békafalu, Németújvár közelében) jött ide vásárra szalaggal és csipkeáruval.

16 Tjk. 1704. 21. lap. Csak olyasmit árulhattak, amit a helybeli esztergályosok nem gyártanak, kivéve, ha az eladó maga gyártotta.

17 Tjk. 1716. 72. A sziléziaiak fatányért és kenyérkosarat hoztak. A gmundeni árus berchtesgadeni árut 3 vásári napra. Tjk. 1717. 100. lap.

18 Kis József: Sopron Vármegye esmertetése. 1833. I. kötet, 22. lap. Ugyan-
ebben a folyóiratban 1823. VII. kötet K. J. Magyar régiségek nyomozása című cikk-
ben (26. lap) azt fejtegeti, hogy a magyar nem kíván kereskedni: „Soha kéményt
nem seperne a Savoyardokkal, sem képet nem hordozna az olasz mercatimagókkal,
sem házanként golyócsot nem árulna a gyoltsos Tótokkal, sem fog-port és hamis
spiritusokat a Zólyom Vármegyei háttas patikáriusokkal, sem bőrt és rongyot nem
szedne házalló zsidókkal, mert az ilyen élet-módjai ellenkeznek a Magyarnak vére-
vel. „Az alábbiakban mellőzzük a fent említett tyukászokat, mert megyénk ilyen
vándorkereskedőiről a közeljövőben Domonkos Ottó tollából tanulmányt közöl a Nép-
rajzi Értesítő.

19 Élő i. m. 23. lap.

20 Bredeczky: Beytraege zur Topographie Ungarns. 1803. II. kötet. 94. lap. 1863-
ban a Vasárnapi Újság is megemlékezik a bánfalvi tejesekről (248. lap). Érdemes
volna hanglemezre venni a tejes asszonyok hosszú, szinte panaszos kiáltását: Kaaaafst
ma Müli ó, oder an rám, oder Ejer.

volt, míg a városi tanács 1873-ban kitiltotta és a Kőszegi út felé utasította az árusokat, vevőket. Viszont Sopronból bizonyos Deimel a kurucdombi meszet vidékre vitte, puttonyban mérte. A meszesek ezzel a kiáltással jelentkeztek: Kalich-Kalich.²¹ Csorna környékére Győrből Koromné fazekas járt falura fazékkal és más agyagáruval.²² Náddal a Fertő mellékéről Szombathelyt, sőt Bécset is felkeresték a vándorkereskedők. Mások súrolásra alkalmas homokkal járták

Bikkesy-Heinbucher Károly színezett rézkarca 1816.
Liszt Ferenc Múzeum

a falvakat, ismét mások alágyújtó fácskával, pirtlivel; már századunkban savanyúvizes kocsi is járta a falvakat, nem annyira megyénk ásványvizeivel, mint rohitschi és gleichenbergi palackokkal.

Nem érdektelen tudni, hogy az 1870-es években kezdődött a petróleumvilágítás, a kőolajat még nem boltban árulták, hanem egy öreg Mayer nevű ember vitte házról házra, hangos szóval kínálva.

Persze nemcsak eladtak, hanem vásároltak is a vándorkereskedők. Sopron

²¹ Tanácsi határozat 1873, 17. sz. és Kotzmanek János múzeumi teremőr szíves közlése.

²² Nagy Gyula: Bányog története. I. kötet. 28. lap.

külvárosát egy kelénpataki kereste fel és fahamut gyűjtött, úgy hívták: Oschn-Hansl. Szívesen adták ingyen is.²³ Nagymartonból két öreg ember csontot és rongyot gyűjtött a századunk elején; néha sípval, de legtöbbször hangos szóval hívták az üzletfeleket, nem annyira pénzért vették át az értéktelen holmikát, hanem cserébe szalagot vagy bögrét adtak.

A vándorkereskedők gondoskodtak bizonyos mértékig a falusiak gyér művészeti szükségletéről is, ide tartoztak a kis szentképek, olajnyomatok és üvegfestések. Hajnal Mátyás, a kismartoni Esterházy kastély udvari papja emlegeti imádságos könyvében a „szivek formájára kimetszett képeket”, melyek képárúsoknál kaphatók. A ruszti számadáskönyvek 1745-ben is emlegetnek képárúsokat (Bildetraeger): Dugonics András Toldi Miklós című darabjában olasz „képhordozó”-ról beszél, Kazinczy Sárospatakon egy tiroli üvegeképárust szólított meg, Kölcsey hűga Szatmáron egy németet.²⁴ 1810-ben városunk polgárává fogadtá Prix János képárust (Bilderaendler), de az üvegesek nem sokára összeakasztják vele a tengelyt, mert ő is meg vándor cseh árusok formált üveget árulnak. A tanács Prixet eltiltja ettől, de a cseheknek szabadalmuk van, azokkal szemben tehetetlen a hatóság.²⁵

A vándorkereskedelem napjait azonban megszámlálta az idők haladása. A múlt században a falvakban is keletkeztek boltok. Ahogy a zsidó kereskedők nem voltak már bizonyos területhez kötve, hanem szabadon letelepedhettek bárhol, megnyitották üzleteiket.²⁶ Érdekes ez a folyamat Sopron jobbágyfalvaiban, ahol akár a mozgékony német nyelvű lakosság is szívesen nyitott volna boltot, de Sopron várcsa lehetőleg korlátokat emelt, mert a maga városi kalmárainak érdeke ellen volt a falvakban az üzletek alakulása. 1838-ban Harkán a vendéglős nyitott szatócsboltot, 1839-ben Kelénpatakon Kroyer György nyithat tanácsi engedéllyel szatócsboltot; áruai: zsír, szalonna, háj, só, ecet, olaj, bab, árpa, zab, rozs, kukorica, kenyér, kocsikenőcs, kén, burnót, dohány, szivacs, pipa, pipaszár; évi adója 10 forint.²⁷ 1840-ben Ágfalván nyit egy szatócs, de nem árulhat cukrot, kávé, rizst, fűszert, sáfrányt, szabad a dohány, szappan és gyertya. 1842-ben és 1843-ban Kópházán nem enged üzletnyitáshoz a tanács egy kereszturi zsidó kereskedőt, bár a megye hozzájárulna. A megokolás: a falu közel van Sopronhoz, ott is el lehet intézni a vásárlásokat, ugyanebből az okból egy második boltot nem engedélyez Ágfalván sem.²⁸

Nagy csapást mért a vándorkereskedelemre a Bach-korszak 1852-ben, a szeptember negyedikén kiadott ún. nyílt paranccsal. Házaló könyvet írt elő, amelyet községenként láttamoztatni kell; csak egy koronaországra érvényes a könyv és csak belföldi árura. Tilos többek közt a fűszer, cukor, csokoládé, mézeskalács, mindennemű csemege, gyógyszer, mérge, drágakövek, sorsjegyek, naptárak és irodalmi művek. Vannak különleges kedvezmények, amelyek főleg

23 Kotzmanek János szíves közlése.

24 Kazinczy Levelezése. XIX. 29. lap (1824). Kölcsey Antónia naplója.

25 Polgári lajstrom. 1810. I. 10. és 1813. X. 13. Tjk. 1812. 1742. sz. végzés.

26 Az Esterházy uradalmakban letelepedett zsidó vándorkereskedők menlevéllel (Schutzbrief) a herceg birtokain szabadon kereskedhettek, Sopronban bizonyos taksa ellenében 1840-ig meghatározott napokon, akkor is persze vám lefizetése ellenében áruik szerint.

27 Tjk. 1838. 4522. sz. végzés. 1839. 18. és 660. sz. végzés.

28 Tjk. 1840. 556. sz. végzés. 2919. sz. végzés. 1842. 906. 3106. sz. végzés. 1843. 4240. sz. végzés. Ekkoriban már magyar volt a városnál a hivatalos nyelv, csak hát a tisztviselők nem tudtak tökéletesen, így esett, hogy a kópházi esetben szatócs helyett a szattyasi elnevezést használták, már pedig a CZF Magyar nyelv szótára VII. kötet 1089. lap szerint éppen feslett nőt jelent.

a kedvelt osztrák és cseh vidékekre terjednek és Magyarország gyarmati helyzetét domborítják ki. Waidhofen cernát, szalagot, faórárt árusíthatott, a cseh vidék csipkét, hímzett árut, Pusterthal szőnyeget, a Felvidék vásznát. A tiroli Gottschee házalói²⁹ citromot, török szilvát, szentjánoskenyeret, fügét, narancsot, kagylót, teknősbékát árusíthattak. A rendelet egy-két pontja még 1934-ben is érvényes volt Sopronban.³⁰ A felvidékiekkel szemben még 1886-ban is hát-

Bikkesy-Heinbucher Károly színezett rézme'szete 1816.
Liszt Ferenc Múzeum

rányban voltak a székelyek: Sopronból kitiltották őket. A legújabb időkig érvényben maradt szabályzat szerint csak gyalog volt szabad házalni, kocsin vagy lovon nem. Az 1892-es magyarázat szerint szabad volt az „öregnemű üzérkedés”.

29 A gottschei házalókat nálunk kucsébernek hívták. Cukorkával, déli gyümölcscsel megtöltött kosárral jártak-keltek, sorsjeggyel el lehetett nyerni az egész kosarat, bár arra ritkán volt eset. Sopronban 1800-ban már két kucséber él. Tjk. 1800. 382. sz. végzés.

30 Heimler: Sopron szabályrendeleteinek gyűjteménye. 1937. 312. lap. Az 1936-os szabályrendelet szerint nyolc házalási engedély kiadható, de a fele rokkantaknak jusson.

A vasút, majd még később az autóbusszközlekedés módot adott rá, hogy a falusiak a városok boltjaiban megszerezhessék nagy választékban szükségleteiket, a vándorkereskedelem tehát mint idejét múlt intézmény teljesen elhalt.

* * *

Vándoriparosokon azokat a legtöbbször mestervizsgát nem tett iparúzókat értjük, akik nem annyira maguk készítette áruval járják az országot, hanem a ház körül és a lakásban elromlott holmit javítanak meg. Legtöbbje a hátán viszi szerszámját és a javításokhoz szükséges anyagot, van, aki kordéval jár-kel. Szegény alja nép, még jó, ha valahol csűrben, istállóban adnak neki szállást, legtöbbször szabad ég alatt töltheti az éjszakát. Ma már alig van belőlük hírmondó is, valaha éppen az volt a jelentőségük, mint a vándorkereskedőknek: várostól távol eső helyeken pótolták a céhbeli iparosokat. 1934-ben soproni szabályrendelet engedélyezte a drótostót, ablakcsináló, köszörüs, esernyőcsináló, teknővájó és üstfoltozó szabad működését. Bizony eléggé megfogyatkozott a számuk már akkor is, nemhogy azóta láthatók volnának. Már csak a nagyon öreg nemzedék emlékezik arra, hogy a soproni kapualjakban felhangzott a mondvaszinált németiséggel megszerkesztett kiáltás: Rejni — pinti — hifi. Ebből azonban nőnemű eleink rögtön értették, hogy fazekat (Reindl), csuprot (Haefen) kötöz össze (bindet) a jelentkező drótostót. Hátán, nyitott lábában hordta a bádogdarabokat és a drótot, egy-két egérfogó fityegett a derekára madzagolva. Esőben, hóban járva az országot, nemegy az életével is fizetett azért, hogy néhány fillért megkeressen. Itt Sopronban is nemegy drótos fejezte be keserves pályafutását. 1847-ben egy Trencsén megyeit ütött meg a szél, 1886-ban külső kaszárnyáink környékén éhhalál jeleivel találták meg Gyulicsics József rovnei (Trencsén megye) 62 éves drótost,³¹ 1900-ban pedig Bogyoszlón érte gutaütés Mihalczer Tamás kanalas tótot.³²

A Felvidékről jöttek az ablakosok is. Még a 17. században a környékbeli zsidó községekből is akadt ilyen munkára vállalkozó, Ruszton a városi számadáskönyv nagymartoni zsidót emleget. Később azonban ezt a falvakon fontos munkát vándorló tótok végezték el. Nagymarton környékén az első világháború előtt évente megjelent egy Janó, hatalmas, ún. sukkanban hordta a hátán az üvegtáblákat, de azért mindig szélesen mosolygott. A fülében vörösréz gombforma volt, amulett minden baj és veszély ellen, úgy látszik, abban bízott.

A köszörüs (Schleifer) a városban eléggé polgárisodott mesterség volt, bár céhet nem alkottak, akik ezt az ipart űzték. Némelyiknek háza is lett, de még az első világháborút követő években lehetett látni a tűzörség közelében a Hillebrand pálinkás fiókboldnál egy öreg embert, aki télen-nyáron ott a szabadban dolgozott köszörükövével. Bezzeg a falvakat több köszörüs is járta, valahol egy téren állította fel a köszörükövet, felesége vagy gyereke szedte össze a csorba késeket, ollókat. Nemigen hallatszott a híre, hogy valami visszaélés történt volna. Városban, faluban egyaránt járt e mesterség rokona: a fűrész-köszörüs; Sofeil, fűrész metszeni, volt a jeladása. Takarékos emberek voltak, a német Saege feilen-t vonták össze. Az esernyőjavítást nagyrészt a köszörüsök sajátították ki maguknak; maga az esernyő a 19. század elején kapott polgárjogot hazánkban. 1834-ben a soproni Bartl köszörüs kért engedélyt esernyő-

31 Sopron, 1886. 71. szám.

32 Tjk. 1847. 422. sz. végzés. Sopron c. újság 1886. IV. 7. Soproni Napló. 1900. IX. 20.

javító iparra; meg is kapta, mivel ezzel senki iparába nem avatkozott bele. 1843-ban egy másik köszörűs már abban a hiszemben volt, hogy mesterségéhez tartozik a rossz paraplék javítása, panaszt tett egy fűrészköszörűs ellen, aki szintén gyógyította a beteg esernyőket, persze elutasították panaszával. Falvakon az utolsó időkig a vándorköszörűsök egyúttal esernyőjavítók is voltak.³³

A szabályzat ugyan teknővájókra is gondol, de ilyesmivel cigányok szoktak foglalkozni; nincs rá adatom, hogy megyénkben házaltak volna. Üstfoltozók, hacsak nem cigányok, nemigen szerepeltek sem Sopronban, sem a nyugati megyerészekben. Falun mindenütt szokott lenni kovács régebben is, nem volt szükség vándoriparosra.

Félig-meddig már a művészet terére kívánczik a vándor orgonacsínáló, ilyen volt az, aki 1816-ban elrontotta a balfi fürdőkápolna orgonáját.³⁴ Alantjáró művészetet is vándorok terjesztettek. 1762-ben egy ilyen vándorénekesnőt tartóztattak le, aki botrányos dalokat énekelt; megtalálták nála a szövegeket, amelyeket nyilván megvételre is kínált. Ezeket az egyik budai nyomdában nyomták, miért is a lánytól és magában a nyomdában is elkobozták.³⁵

Végezetül meg kell emlékezni a zene vándor terjesztőiről, a verklisekről. Igaz, hogy a finomkodó nyelvben sípládának hívták, meg Tóth Ede kedvelt népszínműve nyomán kintornának is nevezték, de eltűnt a szó is, eltűnt a műsorról a Kintornás család is. A kintorna szónak egyébként nem volt köze sem a kínhoz, sem a tornához, állítólag a Sopronban iskolázott Pákh Albert magyarosította így meg a quítorna szót.³⁶ A fővárosban már 1864-ben úgy megutálták a belvárosban, hogy a Belvárost és a Lipótvárost megszabadították tőle, a szegényebb lakónegyedek számára még mindig elég nevelő hatásúnak hitték.^{36a} Sopronnak is átka volt a verkli, mégis 1887-ben egy újság apróhirdetése „avult kintornát” keres megvételre.³⁷ Sajnos, a zeneváros hírnevét a sok verkli erősen rontotta. 1892-ben írja a Sopron c. lap, hogy ez a városnak „elvitázhatatlan speciálitása”. A Soproni Hírlap 1895-ben kétszer is ír róla: „Egy város, mely a verklizéséről híres”. A fővárosi mintára követeli, hogy a belvárosban szüntessék meg a használatát, száműzzék a külvárosba. Majd máskor az újság Sopronnak ezt a címet adományozza: „Kintornák városa”. Eddig csak egy verkli járt, most már van egy, akihez cseh-morva dudás és majomtáncoltató is járult.³⁸

Még az első világháború előtt Brambach körhintás talicskára szerelt nagy verklivel járt, oldalán forgatta fogantyúval, vasárnap persze a Széna téren muzsikált a verkli a körhintánál, falura is járt kintornás, volt olyan verkli, amelynek talicskáját szelindek húzta. A mi falunkban, a horvát—német Darufalván már a gyermekek körében sem örvendett nagy népszerűségnek a verkli, a következő csúfólódással kísértük a vándorművészt: Tuil-tuil werkl. Ezt Sop-

33 Tjk. 1834. 1742. és 2349. sz. végzések. Tjk. 1843. 3050. sz. végzés.

34 Tjk. 1816. 696. sz. végzés.

35 Pogány: A régi hazai népies ponyvakutatás problémái. Ethnographia. 1958. és Trocsányi: A XVIII. század magyar könyveinek olvasó közönsége. Magyar Könyvszemle. 1941. 30. lap.

36 Szily: A magyar nyelvújítás szótára. 1902. 178. lap.

36a Vasárnapi Újság. 1864. 457. lap.

37 Sopron, 1887. 5. szám.

38 Sopron, 1892. VII. 3. Soproni Hírlap, 1895. I. 25. IV. 24.

ronban is kiabálták utána.³⁹ Volt egy másik ilyen vándorló muzsikus, annak nagyobb dobozformájú, ún. arisztonja volt: felső fedelére tették a lemezt, oldalt forgatták; többnyire X-alakú, összecukható székre helyezték a szerszámot, amíg valamely nagyobb ház udvarán szólt a muzsika. Eléggé nyekergett az is. Idősebb soproniak még emlékeznek majmos verklire, oldalán olajnyomat is díszelgett, valami gáláns jelenet vagy tájkép. Hol van mindez?! A verkli kiszorult a városból, a Széna téren, később a Bécsi-domb egyik teknőjében a ringispil mellett még szerepelt, sőt a Bakter elnevezésű jégpályán verkli hangjaira siklottak fiatalok, öregek, nem sokat törődve vele, hogy igen kevésbé változatos a műsor és jellegzetesen visszatérnek Waldteufel egyik híres keringőjének csengő-bongó hangjai. A technika halad, ma a tanítóképző helyén szereplő vidám parkban már hanglemez harsog, éppen úgy felkeltve a csendre vágyó környezet ellenszenvét, mint annak idején a verkli. Egy elsüllyedt világ korszerűsített hangja, ami még megmaradt...

Az egykori Szedres és a külső várfal a mai Május 1 tér keleti végén.
Csatkai Endre felvétele 1928-ban

³⁹ Giefing Károly egyetemi altiszt szerint. A szakmának is megvolt a maga vértanúja. 1896-ban Resch 62 éves soproni verklis Nyék és Harka közt holtan találták. Először büntényt gyanítottak, de később kiderült, hogy halálra itta magát. Soproni Újság, 1896. 82. szám. Hanem egy vándoriparosnak nevezhető salzburgi miskárolót, Sopronból a megye déli részei felé igyekezve a csapodi erdőben a tolmácsnak magával vitt soproni legény torkon szúrta és kirabolta. 1852-ben történt. Magyar Hírlap. 1852. 4032. lap.

A Rába-vidéki nyelvjárás egy XVIII. századi emléke

(Veszelszki Antal Sopron megyei botanikus nyelvezete)

Írta: Reuter Camillo

Veszelszki Antal, ez az ismeretlen életű magyar gazdász — botanikus „A' növény-plánták' országából-való erdei, és mezei gyűjtemény, vagy-is fa- és fűszeres könyv, mellyben azoknak deák, magyar, német, frantz, tseh, és oláh neveik, külső, belső, és köz hasznaikkal egyetemben Máthiolusból 's más több Fa-, és Fűvész-írókból a' köz-rendű Hazafiak' kedvékért szálanként egy-be-szedettek Veszelszki Antal által. Pesthen. Taláztatik Trattner Mátyásnál és Kiss István' Nemzeti Könyv-táros bóltjában. 1798.” című terjedelmes munkájában a kemenesalji — Rába-vidéki nyelvjárásnak értékes példáját nyújtja.

Élete alig-alig ismert. Először Alföldi Flatt Károly kísérte meg életének felderítését „Veszelszki Antal multszázadbeli magyar botanikus.” című dolgozatában (Term. tud. Közl. 1894. évi XXVI. köt. 3—4. pótfüz. 133—6. o.). Újabb adatot — halálának helyét és időpontját — közölte róla azután Gombocz Endre neves botanikustörténészünk (MBot. tört. 210—215. lap).

Alföldi Flatt Károly úgy véli, hogy az 1730-as években születhetett Sopronban. E feltevését nem valószínűsíti az, hogy — majd mint látjuk — nyelvezete tősgyökeres Rába-vidéki magyar, amelyet írásában is használt, és idős korára is megtartott. Házi Jenő szíves levélbeli közlése szerint is: „Veszelszki Antal tudomásom szerint nem tett le polgáresküt, ezért a városi levéltárban szinte reménytelennek tartom az utána való kutatást.” Többet árul el magáról, amikor művének 264. lapján írja, a gyékényfű, káka ismertetésével kapcsolatban: „A' vékonyakból lámpás' béleket tsinálnak, a' nagyobbikon az úszást tanúltam meg gyermek koromban a' Rába-vizében.” Annyiban azonban Alföldi Flatt Károlynak igaza lehet, hogy Sopronban is ismerős volt, itt tartózkodhatott, mert az áfonyával kapcsolatban azt írja: „Ez hideg hegyes helyeken elég terem, kivált a' Sopronyi hegyeken az úgy nevezett Deákok kútjánál Wondorfon [Sopronbánfalva] alól a' hegy tetőn leg-többet láttam teremni.” (318. lap). Hogy Veszelszki mit keresett Sopronban, mivéből nem derül ki. A Deák-kút emlegetéséből talán arra következtethetünk, hogy iskoláit végezte Sopronban.

Munkájában — amelyet meglehetősen közvetlen hangon, élményeinek sorozatos belefűzésével tarkít — leírja, hogy merre mindenfelé fordult meg. 1756-ban Sopronyon fellyül Draukspurkon [Darufalván] járt (255), 1766-ban Győr és Pápa feleútján lévő Téli Szentkút remetekertjében „kóstoltam, szagoltam a' [fekete ribeszli] gyümölsét.” (379). 1774-ben Szentesen, 1781-ben Mezőtúron jár. De megfordul a Nyírségen (219), Szentlélek Úzsán (244), Baltavárott (323), Karcagon (332, 333), Kerepesen, Gödöllőn (354), Bakonyszentgálon, Visegrádon, Nagyváradon (347); igen sokat járhatott Kőszeg—Rohonc—Léka vidékén, de legtöbbet tartózkodott, mert ezt lépten-nyomon emlegeti, Vácott és kör-

nyékén, mert innen közöl legrészletesebb adatokat, azonkívül, hogy a Budai hegyeket is jól ismeri.

Eletéről és foglalkozásáról nem sokat árul el. Gombocz Endre kutatása nyomán tudjuk, hogy Óbudán, 1798. évi április 29-én hunyt el. Általam ismertetett könyvét, az „előző szó” szerint 1797. évi november 25-én fejezte be, így feltehető, hogy ennek 1798-i megjelenését már nem érthette meg. Korát megközelítően megadja könyve 437. lapján, amikor a Valeriana-ról írja, hogy „Tobákba keverve már 27 esztendeje hogy élek a' porával, hála Istennek hatvan esztendőt általhágtam, még Pápa szemre nem szorultam.” Ha szemei nem is gyöngültek, több baja lehetett fogaival, s valami mellbaj is kínozhatta („mert bár több fogaim vólnának. Jaj annak már, a'kinek a' fogai pusztulnak.” 244. lap, „Én magam-is 17 het [!] esztendőktől fogva állhatatosan decoctumokban élek vele a' melyjem nyavalyáiban.” (255).

Foglalkozására Háberle Károly nyújt adatot, amikor művében (*Svccincta rei herbariae Hvngaricae et Transsilvanicae historia stb.*, Budae, 1830. 23. lap) „Veszelszky Antonius, Officialis oeconomicus”-nak említi. Kétségtelenül nagy műveltségű, nagy olvasottságú gazdász ember lehetett, akit érdekeltek az újdonságok s a közgazdasági kérdések. Tájékozott volt az erdőgazdálkodásban is, mert sok olyan erdészeti szakmai műveletet ismertet (pl. a magvak rétegelését, sztratifikálását), amelynek feltehetően ő az első magyar nyelvű ismertetője. Ő írja le az első magyarországi kanadai nyártelepítést: „A' Canadai Nyárfával 1780-ban Simon Júdás nap tájban a' Pesthi híd' mellyékét alólrúl, fellyülrúl bé-ültették, majd meglássuk mitsoda vastagra nőttek 10. 12. esztendők alatt.” (32. lap).

Gombocz Endre dicsérően emlékezik meg botanikai műveltségéről, s Csapó József közismert „Új füves és virágos magyar kert” (1775) művénél értékesebbnek tartja munkáját. Annak ellenére, hogy munkája felett 165 év telt el, Gombocz Endrével együtt megállapíthatjuk, hogy stílusa nem elavult, s különösen ott élvezhető, ahol saját élményeiből, egyéni humorával fűszerezetten adja elő a népi szokásokat, a népnél tapasztaltakat.

Rengeteg botanikai adatot jegyzett fel, s külön érdemes lenne ebből a szemzőgből könyvét feldolgozni. Korát megelőző és kora növénytani irodalmát jól ismerte. Botanikai műveltségét elárulja az a rengeteg idézet, amely a különféle művekből citálva munkájában előfordul. Ennek ellenére — Gomboczot idézem — „nomenklaturája beosztása és egész iránya ósdi. 528 növényt sorol fel [ezt kiigazítom azzal, hogy helyesebben ennyi tétel alatt sorol fel növényeket, mert néha 2—3—4 fajt is együtt tárgyalt] betűrendben és bár bevezetésében hivatkozik röviden Linné rendszerére, a binominális elnevezéseket az utánuk következő frázisokkal együtt használja, sok helyütt még éppen a régi frázisok kerülnek előtérbe.” (Gombocz i. m. 211. lap).

Veszelszki munkájának értékét fokozza, hogy igen sok magyar növénynevet őrzött meg. Felhasználja Benkő Józsefnek, ennek a tragikus, hányatott életű nagy magyar botanikusnak Molnár Jánostól 1783-ban kiadott növénynévgyűjteményét. Eljárásában nem látok következetességet, mert neveket el is hagy, de ha más is ismer, azt is közli. Benkő növényneveit „A' Kösönséges [!] Magyar Fa és — Fű-szeres szozatoknak Tartományos nevei” címen közli munkája végén 44 számozatlan lapon. Könyvének értékét fokozza az, amint saját bevallása szerint írja, hogy „a' mennyire lehetett együgyűségemtől az akkori sok felé-való utazásim között ki-keresni, sőt a' fűvészségben jártos költős öreg Asszonyokat, mezei pásztorokat, és egyebeket a' nevek, és helyek eránt meg-kérdezni, értekezni, 's végére járnai éppen nem szégyenlettem; hogy ők ezt vagy amaz fűvet hogy nevezik, sőt sokszor vagy kellett vagy nem, töllök megvettem.” (11. lap).

Érzéke volt a magyar nyelv iránt is, gyűjtötte a tájszavakat („ím' a' kedvedért az egész könyvet úgy rendeltem, hogy abból a' régi és mostani Tartományos szavainkat éppen ki-nem rekesztettem, hanem a' mint az időkhöz legy [!] egyegyezőbnek lenni találtam, a' szerént tselekedtem, vigyázva arra, hogy a' meny-nyire lehet, a' könyv haszna vehető lenne.” (11—12. lap).

Munkája valóságos kincsháza a népi orvoslásnak, a népi betegség neveknek. Érdemes lenne orvostörténeti szemszögből is feldolgozni. Érdeklődése — amelyre Gombocz Endre is felfigyelt — kiterjedt a magyar földrajzi nevekre is. A *Literarischer Anzeiger* 1798. évi 90. lapján ezt írja: „Er arbeitete jetzt schon fleissig an einer Erdbeschreibung von Ungarn, in ungr. Sprache, nach den im gemeinen Leben üblichen Benennungen der verschiedenen Gegendes Ungarns.” (Gombocz i. m. 210. lap). Most ismertető munkájában is kimutatja érdeklődését a földrajzi, másképpen a helynevek iránt. A 370—371. lapokon írja, hogy „Végre én magam-is úgy tapasztaltam, hogy a' hol a' Tölgy-fák tanyáznak, azt a' helyet Tölösnek, a' hol a' Tser-fák, Tseresnek; Tsoportos-fák Tsoportosnak; a' Magyal-fák, Magyalosnak; a' hol Bükk-fák, Bükkösnek hívják az erdős helyeken, 's a' t.” Vagyis felismeri a helynévkutatás egyik névadási törvényszerűségét, hogy a természetes táj ősi, változatlan növényzete gyakran szerepel névadóként. Így eddigi ismereteink szerint az elsők közé sorolhatjuk, akik a földrajzi nevek gyűjtése iránt hazánkban érdeklődést tanúsítottak (vö. Szabó T. Attila, *A magyar helynévkutatás a XIX. században*. Kolozsvár, 1944. munkájában foglaltakkal, miszerint Virág Benedek 1804. évi levele az első ilyen érdeklődésű irodalmi adat).

Szülőhelyét első életírója, Alföldi Flatt Károly nyelvének tájszavai alapján igyekezett felderíteni. Három ilyen, általa dunántúlinak nevezett szót mutat ki: buborka, réce, szegezés.

Tüzetesebb vizsgálat után azonban megállapíthatjuk, hogy nyelvezete tősgyökeres Rába-vidéki — kemenesalji.

Alábbiakban szöszedetbe szedtem a nyelvezetére jellemző tájszavakat, amelyeket azért is értékesnek kell tartanunk, mert sok esetben tájszavaink első előfordulását jelentik.

A MTSz alapján Kemenesalja—Rába-vidékinek ismertek és annak minősíthetők a következő szavak: akóna, csive 'cső', dobzó, gánca, gubacs, hangyál, kapaskodik, kukó 'főjás', külyü, mátra, mihent, patécs, pizse, porósza, polyka, réce, redves, rigya, rozsanya, senyedék, sódér, zsizsék. Amint látjuk, Alföldi Flatt Károly három dunántúli szavával szemben tetemes, közelebbi helymeghatározást szolgáltató tájszavakat lehetett munkájából gyűjteni. Veszelszki nyelvezete éppen ezért értékes, mert eddigi ismereteinket nagy mértékben kiterjeszti, és a Rába-vidéki magyar nyelv XVIII. századi állapotára szolgáltat értékes adatokat.

Közölt növényneveit nem használhattam fel, mert sajnos legkritkább esetben írja meg, hogy a feljegyzett nevet hol hallotta. Itt kutatóinkra vár a feladat, hogy a Sopron megyei magyarság nyelvében végzett növénynévgyűjtéshez Veszelszki több mint 150 éves adatait felhasználják.

Igen érdekes közműveltségi szavakat is megőrzött (pl. a bor házasítása, boszorkány-nyomás, fogvájó, gőzfürdő, kanári madár, melegház, napraforgómag olaj, pápaszem stb.), a nyelvújítás szavait is használja, sőt ő maga is igyekezik újakat alkotni, s nagyon helyesen a népnyelvhez fordul (pl. ásvány, fantasztá, lisztláng 'pollen', eszekben kábult 'maniacus', növény (ez tájszó is!), száalka 'mycelium' stb.). Szöszedetembe ilyeneket is besoroltam, hogy teljesebbé tegyem Veszelszki Antal nyelvezetének bemutatását.

SZÓSZEDET

agyvelő	meleg vízben mint egy-megszokták abárlani 344.
abárlani	ha ki a' gyökerét meg-rágja, az agya' velejét tisztítja az embernek 257; az agy-velőt tisztítja 259.
akóna	le-húzzák más hordóba ... és az akónáját verjék-bé 165.
andalogni	sokat ne andalogjanak 186.
anyarozs	l. rozsanya.
ásvány	A' mellyek nem élnek, nem éreznek, belőlről sem nevedeknek, az az: élet nélkül vagynak, azok a' természet országában Mineráloknak, Ásványoknak neveztetnek, úgy mint a' kövek' földek' sokféle nemeik... mellyek nem éppen a' földben teremnek, mint a' gyöngyök a' tsigákban, klárisok a' tengerben, a' kövek az állatokban; mivel ezek-is kőtermészetűek, ide számlálhatnak. 3—4.
balzam	egy szóval az emberi életnek balzamja 446.
bekákázni	A' Kádárok (Bodnárok németesen a' Pintérek) hosszú leveleivel hordó, kanná, désa (sajtár), és egyéb fa-edények' fenekét szokták be-kákázni (pintérezni). 436.
béllyeg	Ez-is az említett 'Sállják' billyegét hordozza 394.
bibe	igen foganatos orvosság a' Frantz ellen, ha azzal gyakorta mosogatja a' bibéjét. 441.
bogrács	ki-takarítják a' bográtsból 312.
boncos	a' fű gyök-ere bontzos, keresztül keveredett 239.
bor házasítás	Ha a' borban a' körtvély fellyül-leveg, nints meg-házasítva a' sógor Uramtól 368.
borongatni	de zöld fűvel kéne borongatni 26; a' vízében mártott ruhákkal borongatni 128.
borovicska	l. fenyőpálinka.
boszorkány nyomás	s' esztelenül, boszorkány-nyomások ellen, kő legyen a' fülükben. Jaj! rossz világ! setéség, nem világ. 335.
bögöly	a' meg-kentt marhák' hátait ama' dongó légy (bögöly) bé nem pöki 282.
bötkös	a' sok gombos 's bötkös két arasznyi száráival 345.
buckós	az ágai le-felé-hajlók, és nem olly butzkós (tsomos) 14; A' gyökere feje, gyenge, hosszúkás, butzkós 354.
cibere keszöce	Ezt a' Lengyelek meg-savanyítják, olyan a' leve mint a' savanyú káphoztáé, vagy pedig a' tziberá keszöztéje 107.
cicka	Hasát laxálni a' ki akarja, leg-jobb a' kék káposztának a' felső tsmájit (tztzkáját) megfőzni 109.
cinóbrion	összel a' tzinobriom színű piros bogyóit 396.
cukor	ugyan annyi sárga tzuókkal 92.
csáva	l. csere-csáva.
csépelés	A' magvaknak a' tokokból-való ki-tisztítását, tsipelését, kiszáritgatását az okos gazdáknak ezekre bízom 431.
cserés	Ez Fenyves, és tserés erdőkön terem 101; A' Budai tsereseken, 's tsalitosokon Szent Lórintz' Monostora tájján a' tsonkázott erdők' helyein és egyebütt eleget láttam teremni 440.
csere-csáva	A' Vargák héjja' [Alnus] levelébe [!] rosdás vasakat hányván, fekete festéket, és egyéb bőr-tsere-tsávákat készítenek 40; mert a' vargák, 's Timárok tser nélkül bőrt nem készíthetnek, sőt a' fahejának (kérgének) ugyan azon hasznai vannak 369; 's hejjokból Tser-leveket (Tsávákat) készítenek 379.
csere-csipd	Az óltó-ágnak heját, és fájját itt-is kétfelől meg-faragjuk; de a' bélit meg-nem kell sérteni, úgy helyeztetik a' késsel hasított tsere-tsipdbe, hogy a' törzsöknek túlsó részén a' közösí:és 294.

csikmák	mennjen Lékára (Kő-szögön fellyül tsak két óra járás) ehetik ott Bükk-makk olajos sikkimákot Péntek, szombat napon 216; Sokan szeretjük a' tsikkimákos rétest 337.
csombolék	makk forma tsombolíkok függnek rajta 334.
cső	A' virágja sárgálló, belőlről barnás, mint a' sár-fű mag tsükben, vagy hüvelyben hozza a gyapjas dióját 105; A' fekélyes, tsűvös sebeket főtt levével jó párolni 314; fekélyes, tovább terjedő, tsűvös sebeket 397. Ld. még kukoricacső.
csupa magyar	de a' tsupa Magyaroknál, a' kik között eleget forgottam 239. (a csupa magyart a tótikás nemzetekkel szemben említi)
dákos	A' füves levelei majd igen olyak mint a' két elű dákosnak 321.
desztillálódni	osztán a' napon 8. 9 napokis distillálódni hagyják 441.
döbögés	l. szív döbögés.
döhös	a' ki-fatsart levével a' rothadt dühös [sajtóhibajegyzékben dohos-ra javítva] szájt hasznos véle öblögetni 185; a' rothadt döhös szájt jó véle öblögetni 236; a' dohos szájját-is meg-orvosolja 341; a' döhös szájt meg-gyógyítja 385.
égető üst	az égető vas-, vagy réz-üstöt 409.
elegyít	tim sóval egyben egyelítvén kék-veres festéket tsinál 395.
eves	és éves dagadásokat 401.
fáji tyúk	piros bogyóit meg-érleli, a' mellyek a' fáji-tyúkoknak kedves téli eledel 396.
faldoklani	hogy ő a' szolgájának fej-fájjását, melly miatt majd a' földet faldoklotta 440.
fantasztá	ki magánál hordozza e' fűvet, a' phantáziát az ember' fejéből ki-üti, be jól járna vele sok phantasztá 113.
farzsába	zúzott leveleit Farsábra, lankadt tagokra kötik 61; a' Far'sábás, kórságos ember 88, 11; és farzsábásokank 113.
faszeg	a' kemény fájjából tsinált szegekkel a' német vargák szokták a' saru és tzipó-sarkakat meg-erősíteni 174.
faszlangos	Hamuszínű hasagatott faszlangos kövér leveleiről 338.
fejbúbja	hanem a' fejek' pupját 281.
fencse	l. kencse-fencse.
fenyődió	A' rajtok [Abies alba, Picea excelsa] termő czirbél-diók melegítnek, a' héjja jó hurut ellen; ha mézes borban a' fenyőfa diót iszszák 15; Ha ezen gyökérből a' fenyő-fának diótskái-val 87.
fenyőpálinka	Végre a' fenyő pálinka-is sokaknak kedves ital, és hasznos annak a' ki égeti 266.
féreg	l. rozsféreg.
fityerésző	hanem a' furtsa fityerisző embereket szokták véle meg-tréfalni 448.
fog	l. odvas fog.
fogvájó	A' fájjából jó fog-vájót tsinálni 383.
forrás	A' forrás kútaknak és fris patakotskákknak 323.
fövény (betegség)	azt a' vizet innia fövény ellen igen hasznosnak mondják 308; mert a' kő, és fövény ellen nagy Principális 399.
fürdő	l. gőzfürdő.
fürjolt	A' bogyók levele szeplőt, fürj-foltokat elveszt az ábrázatról az Aszszonyoknak 45; és az ábrázatról a' fürj-monyas foltokat is el-veszti 110; a' fürj-monyas szeplőt az ábrázatról el-veszti 127.
fürjmonyas	l. fürjolt.
gánica	Vas-Vármegyében a' Hientzek között két-szer-is vetik [a hajdinát], és gabona helyett élnek vele, stertzet, gántzát (ez ott tartományos szó, és annyit tesz mint a' puszlitta) készítenek belőle 230.

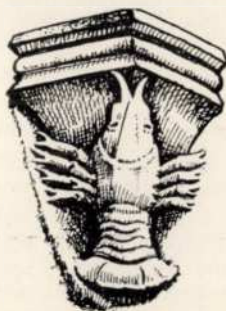
gát	majd minden lapályos viz-gátok, és hidak körül 259.
golyva	'A' Tsalló-köziek, és a' szomszéd Stájerek az illetén fűnek hasznát vehetnék. (a' golyváját el-rontja) 158.
gömbölyéges	A' levelei rántzossak, gömbölyégessek 106.
gőzfürdő	Gőz-ferdőt-is tsinálnak a' leveleiből 368.
gőzpára	Ferdőnek, gőzpárnak igen hathatós ereje van 331.
gubacs	mellyet a' föld' népe Gubatsnak, Gubitsnak nevez 369.
guga	Ha valakit a' mirigy vagy a' guga megszállott 57; Kemény gugákat el-osztat 186. Ha kinn pestis van, kivált a' veres, hegyes, mérges guga 389.
gyík	1. torokgyík.
hajhászni	én itt azt nem hajhászom 433.
hákoló	a' hákoló, és fülladozó embernek 413.
hangyál	a' Hangyáloknak-is van veszedelme, ha ezt a' fűvet a' fész- kekre rakják 247; hangyálfészekben hevertetik 278.
hárs 'háncs'	azután hárs, vagy más kötőléssel jól bé-köttessék 294.
hasrágás	leve has-rágást állít 410.
heventében	mindjárt heventében be-kötik 411.
himlőző	első levét a' himlőző gyermekeknek hasznos bé-adni 271.
holtszén	'A' fájjából sok jó abrantsokat tsinálnak, a' holt-színével a' képirók, és mások-is rajzolni szoktak, még a' puska-por tsinálásban-is ezen holt-szénnel élnek 176—7.
kaholás	a' fülladozást, és a' kaholást meg-szünteti 410.
kákázni	1. bekákázni.
kanári madár	A' kánári Madaraknak kedves eledele (Kánári köles), ha kender, és répa maggal adják néki 346.
kancsarít	a' szarvas marhák farka kantsarítva bogáraznak 220.
kankalékos kút	A' Gémes, vagy-is Kankalékos kútakra 447.
kankó	1. szürkankó
kaposkodik	Úgy nő mint a' szőlő-veszsző, és könnyen kaposkodik 255; száraival ide oda kaposkodik 384.
kártyacsinálók	a' kártya-tsinálók kék, és fekete festéket készítenek a' [fagyal] bogyóiból 274.
kehes-pehes	sőt a' kehes-pehes, göthős hektikusok 308; A' kehes-pihés, göthős emberek 338.
kencse-fencse	jó kentse-fentse leszsz a' sömör ellen 61; költséges kentse-fentse 292; kentse fentsét tsinálnak belőle 325.
kenyőcse	kész kenyőtséje lesz a' Frantzoz tagoknak 188; disznó-hájjal jó kenőtsét tsinálnak 198.
keszőce	1. cibere keszőce.
komakók	komakókokkal a' szomszéd támaszokra kapaszkodnak 445.
kopáncs	a' két fának gyümöltsei tsak a' kopántokban különböznek, a' Töl fának sima, féldió hej-forma, a' Tser-fának pedig szürös borzas kopántsa majd mind a' gesztenyéjé 369.
koponya	Az ember' kaponyája 349.
korogtatni	némellyek pedig főtt levével korogtatva öblögetik a' fogak' inait 274; levével jó a' torkot korogtatni 311; a' torok, és száj' meg-veszését meg-gyógyítja, ha úgy isszák és azt véle korogtatják 316.
kotyogós üveg	valamelly nyakas (katyogós) üvegbe 266.
költős '?'	sőt a fűvészségben jártos költős öreg Aszszonyokat ... meg-kérdezni 11.
kölű	a' gyök-ere' kölű közepe el-harapótnak látszik 314.
kukoricacsó	A' gyenge tsüvök' szemeit sülve, főve eszik tsemege helyett 229.

kuku	mert másként se' kuku, se' pizse nem lesz belőle 294.
kút;	l. kankalékos kút.
külyü	a' végre gyümötseit meg-szárítván, küllökben megtörik apróra 126.
lapác	A' Budai hegyek közt-ülő lapátságban 400.
lejtő	jobban le-tsússzon a' löjtőre 331.
lesarabol	A' belső héjjának, ha a' külső részét késsel le-sarabolják, világos sárgát fest 41.
lisztláng 'pollen'	A' virágjának körül' közepében, sáfrány forma szálkák, porfonalak a' nemző lisztlánggal (stamina seu filamenta crocea, a' patikáriusok szerint Antherea & Crocus Liliorum alborum) a' sárgaságot elűzik 275.
lódobzó szilva	a' mellyek közt leg-nagyobbak az úgy nevezett ló-szemű; ló-dobzó szilvák 359.
lósömör	a' Ló-sömört, vagy-is a' kézen-ülő repedést meg-gyógyítja 422.
lúgozni	a' tserfa hamuját ruhát lúgzani az Aszszonyok 370.
macskaméz	A' rajta termő tsippás gyantát, vagy matska-mézet 148; a' gummija (a' nedve, gyantája, Matska-méze) 49.
madár	l. kanári madár.
magyar	l. csupa magyar.
mása	Ha magvát, leveleit szárastól borban iszszak a' gyermek' mássát elvettetik 122; A' száraz virágjának füstje alólról az Aszszonyok mássát el-indítja 119.
marcalos	a' Hanságon, és egyéb motsáros, Martzalos haszontalan boszótos helyeket 333.
mátra	az asszony' le-esett mátráját meg-gyógyítják 368.
mazsolaszőlő	vagy malo'sa-szőlőbe teszik 383.
megkábult 'maniacus'	hogy a' Maniacus eszekben kábult emberek 246; a' maniacus meg-kábult embert 249, 250.
megnyilazni	Ha a' tudatlan kováts a' patkolásban a' lovat meg-nyilazta 439.
melegház	de meleg házak vagy Péntzék nélkül nálunk meg-nem ma-radnak 382.
mihelyt	mihent irkálni, firkálni tud 395.
moha	Az Ülleiék Pesthre a' földi mohot kotsikkal hordják 6.
moly	Sokan moly ellen a' gyapjú ruhák közé rakni javallják 151.
morzsalékos	A' körtvély-fa mor'salékos kövér földben szeret tanyázní 367; a' földje morzsalékos és porhanyos 372.
mundér	egész télen zöldek maradnak; de tavasszal ismét új zöld monderba öltöznek 397; A' fokhagyma' mondérja van rajta 401.
napraforgómag olaj	Ez Amerikából származott hozzánk, imitt-amott kertekben termesztik, ... és már olly közönséges, hogy annak le-írásával nem-is szükség a' tollat koptatni, ... A' magvai a' gyer-mekeknek 's madaraknak kedves eledelek, tán olajt-is jól lehetne a' magvaiból ütni; mivel édesek 223.
növevény	A' Fűvészség ollyan tudomány, melly a' növevényeket rendbe-szedi, meg-esmértető jeleit ki-mutatja stb. 4.
nyakcsap	és nyak-tsap' nyavalyáit le-tsillapítsa 396.
ó 'avas'	de ó hájat-is kell hozzá tenni 371.
odvas fog	a' gőzivel-is párolják odvas fogait 252; porát az advas fogba hinteni 375.
olaj	l. napraforgómag olaj.
omlás	l. szájomlás.

orr-sül	az úgy nevezett orr-sült (polypust) kiveszti 193; az orr-lyukban támadt súly ellen éppen kész orvosság 194; A' kinek az orrában sül-nő, az-az: valami hús nőtt 356. és az ölt-varokat-is meg-gyógyítja 360.
ótvár	jó öklelet ellen 399.
öklelet	Gyakor ökrödést-is el-títhat ő nyilván 449.
ökrödés	ha véle pátzolják (áztatják) 366.
pácolni	a' hol a' bűdös férgek, Poloskák (palatzkák) tanyáznak 237.
palack	l. pipere pálca.
pálca	l. fenyőpálinka.
pálinka	a' Pápa-szemre sem lessz . . . szükségek 213.
pápaszem	l. gőzpára.
pára	de azt parás-hamuban meg-sütik 330.
parázs	Kólikát, gyomor', és a' méh-anya' pásszióit meg-szünteti 256.
pásszió	vízi-betegség, patéts, és pestis ellen 124, 232.
patécs	Az Apatikában Extractumot, conserv. és a' virágaiból destil. vizet tartanak 234; Ugyan e' végre Patikaszerék közt 384.
patika	l. kehes-pehes.
pehes	l. bekákázni.
pintérezni	Már ma alkalmas pipere páltzákat inkább, mint sem tamadéknak valokat készítenek belőlek 446.
pipere pálca	Végre a' pipes tyúknak a' nyelvét fok-hagymával szokták meg-kenni 38.
pipes tyúk	mert másként se' kuku, se' pizse nem lesz belőle 294.
pizse	[árpa] jó kenyérnek, pépnek, kásának, sernek, főtt víznek, polentának, mellyet hajdanában kávé helyett hörpöltek régi őseink 252.
polenta	mert jó-is és hasznos-is a' kehes, pöhös ember' melyjének a' levét hörpögetni 109.
pöhös	a' pergelt magvai' porát 326.
pörkölt	a' fűvel pörölni, párolni a' dagadt, és fájdalmas testeket 307.
pörölni	a' föld' népe pedig poroszat pogátsát, málét puliskát, maligát készét magának téjjel, 's vízzel 229.
prósza	Ludak, polykák, kátsák 281, 312.
pulyka	gabona helyett élnek vele [hajdina], stertzet, gántzát (ez ott tartományos szó, és annyit tesz min a' puszlitza) készítnek belőle 230.
puszlica	a' tsonos szárnyú madarak (rákok) a' folyók' partjain, a' hol Éger-fák' gyökereit érznek, ott örömet laknak 40.
rák	rák-sült azon képpen el-oszlatnak 246.
ráksúly	A' guta-ütött ember' rebegő nyelvét 376.
rebegő	A' kik galambokat, vagy rétzéket (kátsákat) 200; A' kátsáknak (rétzéknek) és egyéb vízi madaraknak kedves eledelek 272; kátsák (rétzék, rútzák) 281.
réce	A' pora redves sebeket gyógyít 318.
redves	Régi rege lehet ez, nem méltó a' meg-fejtésre 315.
rege	A' munkás emberek szeretik a' retket 373.
reték	A' kerti szeg-fű dupla, és együgyű, avagy rétes, és retetlen [sajtóhibajegyzékben rétetlen-re javítva]. Ennek egy, amannak pedig több sorú virág-levelei vannak. 221.
rétes, rétetlen	Ribeszli már ma a' név között 379.
ribizli	Az Éger-fa' rigyája a' munkás méheknek nem kevés eledelt szolgáltat 40; Ezen fának virágja [Diófa], valamint más kemény hejjű gyömölsöket termőknek tsak valami bérkéjek vagy rigyájok van 263.
rigya	

rozsanya	hogy ha sok ro's Anyja találtatik közte 403.
rozsféreg	a' lovak' torkába rozs-, és egyéb férgek ellen szokták tölteni, avagy a' fűvét magára megvagdálva abrakban adják-be. 250.
rőf	Ennek a' réfnyi fűnek 76.
sajtósróf	Idővel sajtó-srófnak, puska-ágynak, és egyéb szerszámoknak, mellyeknek tartóssága kemény fát kíván, hogy hamar el-ne kapjanak. 416.
sarabol	l. lesarabol.
sása	sásának, vagy mártogató lóvnek-is kedves 241; Az Olaszok, Németek Sását készítnek belőle 272; sőt némelyek még sásának sem javallják a' tehén-hús mellé 356.
sehol	Az orvosságok között még eddig nem sok hasznát vették soholt-is 264; sohol sem természetik 333.
senyedék	az ember' testén a' senyedékeket 234; Kosz, rüh, és szenyedék ellen 386.
sérvés	Levét, magvát, porát a' sérvés ellen-való flastromok közé keverni igen hasznosnak tartják 248; Borban főtt levelét, és porát esésről, belső sérvésről sokan ditsérik 342; belső, külső sérvéseket gyógyít 397.
sóder	Sokan a' gyökerét tavasszal szokták ki-ásni, tzérnára fűz-vén, a' két sóderjok között a' nyakokban hordozzák 179.
sömör	l. lósömör.
sövény	a' szőlők lábain eleven spallérok (sövényeket) nevelnek 274.
spenót	A' mi német szomszédinknál esméretesb a' spinót 418.
sróf	l. sajtósróf.
sugár	A' gyürü-fa' veszsőből jó sövény-kerteket fenni, a' vékony sugáriból pedig kés, 's kanál kosarakat kötni 174; A' Gémes, vagy-is Kankalékos kútakra jó sugárok válnok belőle, Ruhaszáraztó kötél helyett-is él vele a' föld' népe falu helyeken 447.
sül, súly	l. orrsül, ráksúly.
szablya	kést, szablyát ... meg-keményítené 348.
szájomlás	levelét száj-omlásban sok rágja 274; a' dohos omlott szájját öblögetni 357.
szálka 'mycelium'	a' [gomba] gyökere a' sok szálka 5.
szalmazsák	A' leveleit derek-ally-hajjakba szőmatrázok, vánkosok formájára varják, és a' szalma-zsákoknál fellyebb betsülik 215.
szegezés	úgy a' szegezés ellen (öklelet) vagy nyilalás ellen Luter Mártonnak próbált orvossága volt 132; 133, 192; a' szegezést vagy-is oldal-nyilalást 256; Oldal' nyilalásban (szegezésben) 280, 286, 338; a' virágja víze öklelet (szegezést), és az oldal-fájást elállítja 361; igen hasznos a' nyilalás vagy szegezés ellen, a' mint Dunán túl hívják 373, 415.
szemölcs	A' szömölsöt el-veszti, ha gyakran a' levelével meg-dör'söl-tetik 108.
szemölcscén	A' fatsart leve a' szömölscent elveszti 166.
szén 'parázs'	A' tűzre nem igen ditsérik a' dió-fát: mert büzőlögve ég, és szén sem ad jót 262. l. még holtszén.
szerencse-vevő	Végre a' Mogyoró-fa veszsőnek egy tsudálatos erejét írják az Irók, hogy az által a' föld' gyomrában aranyat, ezüstöt és más értzet feltalálhatni; azért a' virga divinatoria vagy-is szerentse-vevő névvel nevezetik. 177.
szerű	Juliusban Kakuk-fű' virágjával az égető vas-, vagy réz-üstöt meg-kell tölteni, és ugyan annyi szerű égett bort reá tölteni 409.

szikes	tsak az igen székes réteken, kivált a' Nagy-Iványi, Hortobágyi, Nád-udvari határokon 91.
szilva	l. lódobzó szilva.
szilvalé	virágját szilva-lévből főzik 398.
szívdöbögés	szív-döbögésben a' piros szeg-fű virágival nád-mézben főve sokan hasznosan élnek 222.
szőlő	l. mazsolaszőlő.
szűrők	mert a' természetnek keresgetésével, a' szegény szűrők Vintzellér-is 445.
tabakos	evvel kezdnek a' Tobákosok, és Kordoványosok festegetni 93.
tányérnyalók	A' tányér-nyalókat meg szokták evvel a' fűvel tréfálni 73—4.
tó	Ez a' tüskés levelű-fű álló-tóiban nő 265; Az álló tóiban, posványokban 358.
toboz	l. fenyődió.
torokgyék	Torok-gyék (angina) ellen 331.
tótikás	mellyett a' Tótikás Vármegyékben természetnek 320; hogy a' lengyel, Tseh, és egyéb Tótikás Nemzeteknél esmeretesb 239; nem tsak a' Tótikás nemzetek 312.
töpörödött	A' vén asszonyok töpörödött ortájokat 247.
törzsök	Itt a' magas fák' törzsökét 292.
túr	hasznos véle kenni a' túrt, kelést, varat kenni 315.
turha	Torhát, és a' nyálat Izsóp ki-tisztítja 251; nyálat, torhát 345; régi hurutot, és torhászkodás ellen hasznos 373.
türés 'türelem'	tsak tsendes türeése légyen hozzája 445.
tyúk	l. fáji tyúk, pipes tyúk.
tyúkesség	Tyúk-szemet; Tyúk-segget, Szömöltsöt, a' reá rakott levelek el-ölnék 405.
tyúkszem	A' tyúk-szem a' láb-újjakról el-veszti 145.
udvarolni	A' réfes szára' tetején szép négy szegű égszínű virágotskák udvarolnak 344.
üst	üstben, vagy-is vas-fazékban 140. l. még égető üst.
üveg	l. kotyogós üveg.
varázsvessző	l. szerencse-vessző.
vérengző	és a' vérengző fog-inakat meg-gyógyítja 348.
vessző	l. szerencse-vessző.
zsák	l. szalmazsák.
zsizsék	a' gabona-hambárok' közepébe-is markonként be-teszik, hogy a' 'Si'séktől azokat megőrizték 391.

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Faipari mérnökök képzése Sopronban

Egy éve jelent meg a Népköztársaság Elnöki Tanácsának az 1962. szeptember 1-ével életbe lépő 1962. évi 22. számú törvényerejű rendelete a felsőoktatási intézményekről. E rendelet 19. §-ának 2. bekezdése értelmében a soproni Erdőmérnöki Főiskola mint „Erdészeti és Faipari Egyetem” működik tovább, és a rendelet 1. számú mellékletében feltüntetett két karra: Erdőmérnöki Karra és Faipari Mérnöki Karra tagozódik.

E rendelet pár hónappal az után jelent meg, hogy az Erdőmérnöki Főiskola az erdőmérnöki oklevelek mellett 1962. júniusában első ízben adott ki faipari mérnöki oklevelet is végzős hallgatói egy részének.

Az 1958-as jubileumi emlékünnepek óta, amikor a Főiskola a Magyarországi erdészeti felsőoktatás megindulásának 200, az intézet fennállásának pedig 150. évfordulójáról emlékezett meg⁹ az intézmény életében kétségtelenül ez az elmúlt évi két esemény volt a legjelentősebb, és méltó arra, hogy vele s előzményeivel — a teljességre való törekvés igénye nélkül — röviden foglalkozunk.

Mindkét törvény miniszteri indoklása szerint „a megszűnő osztály helyett a későbbiekben az erdőmérnöki osztályt *fa-technológiai* (a szerző kiemelése) és egyéb agrártechnikai irányokban szándékozom kifejleszteni.”¹ Ezt a miniszteri szándékot az első ötéves tervről szóló 1949. évi XXV. törvény is megerősíti, amikor 48. §-ának 8. bekezdésében kimondja: „A főiskolák, elsősorban... a soproni Műegyetem bővítésével (a szerző kiemelése)... biztosítani kell az ország növekvő műszaki szakember szükségletének ellátását.”

A budapesti Műszaki Egyetem Erdőmérnöki Kara Sopronban az 1949/50. tanévet már a fejlődés és a fejlesztés jegyében kezdte meg: az 1482—13/1949. V. 1. VKM. számú rendelettel² jóváhagyott tantervek alapján három: erdőgazdasági mérnöki, erdőipari mérnöki és faipari mérnöki tagozatokon indult meg az oktatás. Ettől az időponttól számíthatjuk tehát a faipari mérnök-képzés történetét.

Az előbb említett rendelettel jóváhagyott első hazai faipari mérnöki tanterv a következő volt:

Tantárgy	1. félévi			2. félévi		
	heti óraszám					
	elmélet	gyakorlat	tanulókör	elmélet	gyakorlat	tanulókör
<i>I. évfolyam</i>						
Matematika	6	4	2	6	4	2
Ábrázoló geometria	4	4	2	4	4	2
Fizika	3	2	2	3	2	2
Kémia	3	4	2	3	2	2
Asvány-kőzetan	2	2	1			
Földtan				2	2	1
Éghajlatlan	2	2	1	1	—	1
Műszaki rajz				—	4	1
Társadalomtudomány	2	—	—	2	—	—
Összesen:	22	18	10	21	18	10
<i>II. évfolyam</i>						
Növénytan	4	8	2	4	3	2
Mechanika	4	2	4	3	2	4
Erdészeti talajtan	3	2	2	2	3	2
Erdőtalan-mikrobiológia	1	—	—			
Elektrotechnika	2	2	1			
Erdőműveléstan	2	—	1			
Szerves kémia	3	4	2	2	3	2
Fásnövények szövettani vizsgálata				2	4	2
Fizikai kémia				3	2	—
Politikai gazdaságtan	2	—	—	3	—	—
Összesen:	21	18	12	18	22	12
<i>III. évfolyam</i>						
Erdőműveléstan enciklopédia				2	2	—
Mechanika	2	2	2			
Általános géptan	2	3	2			
Magasépítéstan	3	2	2	3	4	2
Gépelemek	2	2	2	2	2	2
Gőzgépek és gőzkazánok				2	2	2
Villamosgépek				2	2	2
Gázgépek	2	2	—			
Elektrotechnika	2	2	2			
Faanyagismerettan	2	2	—	2	2	—
A fa mechanikai technológiája	2	3	2	3	4	2
Faipari gépek	2	2	—	2	2	2
Filozófia	2	—	—	2	—	—
Összesen:	21	19	12	20	20	12

1. számú melléklet folytatása

Tantárgy	1. félévi			2. félévi		
	heti óraszám					
	gyakor-	elmélet	tanuló-	elmélet	gyakor-	tanuló-
	lat	kör		lat	kör	

IV. évfolyam

Erdőhasználatlan	4	4	2	4	8	2
Üzemtan	1	2	—	3	2	—
Faipari gépek	3	4	2	2	2	2
Faipari üzemek tervezése	3	4	2	2	3	2
Faipari választékok, kereskedelmi szokványok	2	2	2	3	2	2
A fa kémiai technológiája	3	4	2	3	4	2
Gazdasági politika	2	—	—	2	—	—
Összesen:	20	20	10	19	21	10

2. számú melléklet

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat

I. évfolyam

Filozófia	2	—	1	1
Orosz nyelv	—	2	—	2
Testnevelés	—	1	1	—
Geológia	2	2	—	—
Matematika	4	4	4	4
Ábrázoló geometria	2	4	3	4
Kémia	3	3	3	2
Növénytan	3	3	2	4
Fizika	—	—	3	2
Összesen:	16	19	16	20

II. évfolyam

Filozófia	1	1	—	—
Politikai gazdaságtan	—	—	2	—
Orosz nyelv	—	2	—	2
Testnevelés	—	1	—	1
Matematika	2	2	—	—
Kémia	2	2	—	—
Növénytan	2	2	—	—
Fizika	3	2	2	2
Műszaki rajz	1	4	—	—
Géprajz	—	—	2	4
Szabadkézi rajz	3	—	—	4
Fémtechnológia	3	2	—	—
Mechanika	—	3	2	4
Fizikai kémia	—	—	2	4
Faanyagismeret	21	—	3	2
Összesen:	17	13	—	24

A tanévkezdés után alig telt el egy hónap, a Kar újabb szakkal bővült: az 1484—37/1949. V. 1. VKM. számú rendelettel engedélyezték 50 földmérőmérnök-hallgató felvételét, s ezzel megindult a földmérőmérnökök képzése is, a Kar neve pedig „Erdő- és Földmérőmérnöki Kar”-ra változott, s erdőmérnöki osztályra és földmérőmérnöki osztályra tagozódott.

Az új Kar, sajnos nem sokáig örülhetett a kezdeti, de sokat ígérő fejlődésnek. Már a tanév befejezése előtt a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1484—66—8/1950. VI. 4. üo. számú rendeletével arról értesítette a Műszaki Egyetemet, hogy „a Földművelésügyi Miniszterrel egyetértésben úgy határoztam, hogy az Erdőkeretbe való átszervezését a folyó tanévvel hajtjuk végre, tehát a következő tanév előkészítésével és megszervezésével kapcsolatban már a Földművelésügyi Miniszter intézkedik.”³

Az erdőmérnöki osztály ezzel 1950. július 1-én a Földművelésügyi Minisztérium főhatósága alá és az *Agrártudományi Egyetem* szervezetébe került. De nemcsak „került”, hanem meg is csonkult. Az Agrártudományi Egyetem szervezetének módosításáról szóló 266/1950. (XI. 4.) M. T. számú rendelet ugyanis az „Erdőmérnöki Kar”-on csak az erdőgazdasági mérnöki és az erdőipari mérnöki szakok szervezését írta elő, ami a *faipari mérnöki tagozat megszüntetését* jelentette! Ezért az erre a tagozatra beiratkozott hallgatók is már az 1950/51. tanévtől kezdve az erdőipari szakon folytatták tanulmányaikat.

Az átcsatolás nem bizonyult helyesnek, az Erdőmérnöki Kar már 1952-ben kivált az Agrártudományi Egyetem szervezetéből s a Minisztertanács 97/1952. (X. 13.) számú rendelete alapján az „Erdőmérnöki Főiskola” nevet vette fel és mint önálló műszaki egyetemi rangú felsőoktatási intézmény működött tovább.

Bár a szakosítást módosították — az 1953/54. tanévtől „erdőművelési” és „fahasználati” szakokon folyt az oktatás —, a szakosításnak nemcsak a Főiskolán szaporodtak és erősödtek az ellenzői, de a gyakorlati élet is egyre jobban és határozottabban követelte az egységes, általános erdőmérnök-képzéshez való visszatérést és a tanulmányi időnek négy és fél évre való visszaállítását, esetleg az öt

évre való felemelését. (Ezek a kívánások az 1956/57., illetve az 1957/58. tanévben megvalósultak.)

Ha az erdőgazdasági-erdőipari, majd az erdőművelési-fahasználati szakok nem is váltak be és az egységes általános erdőmérnök-képzéshez való visszatérés mellett törtek lándzsát, a faipari mérnökök képzésének az újbóli megkezdését az előbbinél is jobban sürgették és követelték a tanárok is meg az ország fagazdálkodását és faiparát irányító szakemberek is. A negyvenes évek végén az volt a probléma, hogy állítsanak-e fel faipari mérnöki tagozatot Sopronban a budapesti Műszaki Egyetem Erdőmérnöki Karán, az ötvenes évek elején azonban már úgyszólván minden szakember elismerte a faipari mérnökök képzésének szükségességét, de sokan a megvalósítás helyének megválasztásán vitatkoztak.

A szakemberek egy része, főleg a nem erdész szakemberek, a Faipari Tudományos Egyesület Oktatási Bizottsága köré csoportosulva Budapesten a Műszaki Egyetemen szerették volna megvalósítani a faipari mérnökök képzését. Azzal érveltek, hogy a faipar zöme Budapesten van, a képzésnek műszakinak kell lennie, s az Agrártudományi Egyetemen az ilyen irányú képzést nem látják biztosítottnak. Ezért 1952-ben a Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán létesítettek is egy három éves esti tagozatot, ez azonban nem bizonyult életképesnek és a műszaki egyetemek szakosításáról szóló 1081/1955. (IX. 3.) M. T. számú határozattal meg is szűnt.

Az Erdőmérnöki Főiskola és az erdészszakemberek a leggazdaságosabban és a legkönnyebben Sopronban látták megvalósíthatónak a faipari mérnök-képzést, s ehhez az elképzeléshez mind többen csatlakoztak, maga a Faipari Tudományos Egyesület Elnöksége és Oktatási Bizottsága is egyik legnagyobb, leghatásosabb támogatója és segítője lett a soproni tervek megvalósításának.

A gazdaságosság mellett szólt az, hogy a Főiskola minden olyan alaptárgyi tanszékkal (matematikai, ábrázoló geometriai, kémiai, fizika-elektrotechnikai stb.) és több olyan szaktárgyi tanszékkal (gép-tani, erdőhasználati, fatechnológiai, építéstani stb.) rendelkezett, amelyeket minden nagyobb nehézség nélkül azonban be lehetett kapcsolni az oktatásba.

És könnyebbséget jelentett az, hogy a fafeldolgozás oktatásának a Főiskolán már hagyományai voltak. Ha figyelembe vesszük, hogy hazánkban a fa ipari méretű feldolgozása a fűrésztelepeken folyt és ez a fűrészáru-termelés a XIX. század második felétől a második világháború végéig, felszabadulásunkig alig változott, akkor bátran elmondhatjuk, hogy az er-

technológiája, a Fa kémiai technológiája, a Fűrészüzemtan stb. tárgyakat is hallgató erdőipari szakos erdőmérnökök, sem más képzettségű mérnökök tudása nem lehetett elegendő. Ez az új típusú mérnök, szilárd természettudományi alapokkal s kellő fa-, gépészeti, kémiai és gazdasági ismerettel rendelkező szakember kétségtelenül az erdőmérnök képzettsé-

Az Erdészeti és Faipari Egyetem központi épülete

dőmérnökök eddig az időpontig a faipar igényeit is kielégítették. — A felszabadulás, de különösen az államosítások utáni szocialista faiparunk már az első években, 1948—49-ben kivívta a faipari mérnökök képzésének elkezdését, később azonban a képzés megszűnésével, valamint új iparágak létesítésével (Mohácsi Faroslemezgár, Szombathelyi Faforgácslapüzem stb.) a nagyüzemi termelési módra való áttéréssel (bútorgyárak, asztalosárugyárak stb.) és általában az egyre korszerűbb technika (gépesítés, automatizálás stb.) alkalmazása révén az európai szinthez való felzárkózással olyan helyzetbe került, hogy az iparban előadódó műszaki-gazdasági problémák és fejlesztési feladatok megoldására már sem a Faipari gépek, a Fa mechanikai

gével mutatja a legnagyobb rokonságot, és amint természetes hajtása a faipar az erdőgazdálkodásnak, éppen úgy kell kapcsolódnia az erdőmérnökképzéshez a faipari mérnök-képzésnek is.

A faipari mérnök-képzésnek Sopronban, az Erdőmérnöki Főiskolán való megvalósítását időszerűvé tette a szakosítások és a tantervek 1954. évi országos felülvizsgálata. A Főiskolán a felülvizsgálatot végző Oktatási Bizottság a tanári kar többségének a véleménye alapján általános erdőmérnökök, *faipari mérnökök* és a Földművelésügyi Minisztérium kérésére földrendező mérnökök képzésének a megvalósítását javasolta, s a Főiskola a kidolgozott tantervekkel együtt ilyen értelmű előterjesztést tett a Földművelésügyi Minisztériumnak. A minisztérium

1956-ban az általános erdőmérnök- és faipari mérnök-képzésre vonatkozó javaslatokat elfogadta.

A Magyar Közlöny 1956. szeptember 15-i számában jelent meg „A földművelésügyi miniszter 13/1956. (IX. 15.) F. M.

„1. § (1) A soproni Erdőmérnöki Főiskolán faipari mérnöki szakot létesíték.

(2) A faipari szak rendeltetése olyan mérnökök képzése, akik a faipar különleges mű-

Illés Nándor szobra az egyetem kertjében. Ő kezdte tanítani az első faipari tantárgyat 1868-ban „Erdészeti iparműtan” címmel

számú rendelete az Erdőmérnöki Főiskolán faipari mérnöki szak létesítéséről.”

A rendelet két legfontosabb paragrafusa a következőképpen tartalmazza:

szaki feladatainak megoldására és fejlesztésének előmozdítására képesek, emellett általános erdőmérnökképzettséggel is rendelkeznek.

2. §. (1) A faipari mérnöki szakon a képzési idő 5 év.

(2) A faipari mérnöki szak végzett hallgatói az államvizsga letétele után *faipari mérnöki oklevelet* kapnak."

Ezzel a rendelkezéssel az 1949/50-ben megkezdett faipari mérnök-képzés újból megindulhatott, s az 1957/58. tanévre beiratkozhattak az első faipari mérnök-hallgatók, akik aztán 1962. június 12—13—14-én elsőkül szereztek meg a faipari mérnöki okleveleket is.

A faipari mérnök-hallgatók létszáma az első öt tanévben a következőképpen alakult:

1957/58-ban	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.
	évfolyam					
1957/58-ban	19					19
1958/59-ben	24	18				42
1959/60-ban	26	23	18			67
1960/61-ben	32	23	22	17		94
1961/62-ben	32	31	23	22	17	125

1958/59-ben a *levelező tagozaton* is megindult az oktatás. Ennek a tagozatnak a létszáma: 1958/59-ben 3, 1959/60-ban 54, 1960/61-ben 72 és 1961/62-ben 97 fő.

Az alábbiakban közlöm az első faipari mérnökök tantárgyfelosztását, egyrészt tájékoztatásul, másrészt az 1949/50. évi tantervvel való összehasonlítás céljából, mert a két tanterv világosan mutatja egész faiparunk elmúlt tíz évi és jövőbeni fejlődésének irányát is.⁶

A *hallgatók* oktatását az I. és II. évfolyamon teljesen az Erdőmérnöki Főiskola addigi tanszékei látták el, az első évfolyamon pedig még valamennyi tantárgy közös volt és közösen is hallgatták azokat.

A felsőbb évfolyamokon oktatott speciális faipari szaktárgyak oktatását a meglévő Fatechnológiai tanszék egymaga nem győzhette, ezért 1959-ben és 1960-ban három faipari tanszékot létesítettek és egy tanszékkel megerősítették az alaptárgyak oktatását is. 1959. május 1-i hatállyal a *Faipari géptani tanszék*et, szeptember 1-i hatállyal pedig a *Fatechnológia II. tanszék*et hívták életre a 3/1959. FM. számú rendelet alapján (Mezőgazdasági Értesítő 1959. évi január 2-i 1. szám), 1960. június 30-i hatállyal pedig *Fatech-*

*nológia III. tanszék*et és *Mechanikai tanszék*et alapítottak a 28/1960. FM. számú rendelettel (Mg. É. 1960. évi június 8-i 23. szám).

A faipari oktatásnak kétségtelenül sok nehézséggel kellett megküzdenie, sok akadályt kellett legyőznie. Ezek a győzelmek bebizonyították életrevalóságát s bizonyítják azt is, hogy a még meglévő, de már jóval kisebb nehézségeken is úrrá lesz.

Az elismerésnek, a sikernek, de a támogatásnak is egyik legkifejezőbb jele volt az *Erdészeti és Faipari Egyetem* név adományozása és a *Faipari Mérnöki Kar* megalakítása.

Az ideiglenes „Szervezeti és működési szabályzat”⁷ a Faipari Mérnöki Kar szervezetébe a következő *tanszékeket* utalja:

- Ábrázoló geometriai,
  - Általános építéstani,
  - Bútor- és épületasztalosipari (volt Fatechnológia III.),
  - Faipari géptani,
  - Falemezgyártástani (volt Fatechnológia II.),
  - Fatechnológiai,
  - Fizika-elektrotechnikai,
  - Mechanikai és
  - Testnevelési tanszékeket.
- Az Erdőmérnöki Kar tanszékei közül faipari mérnökhallgatókat is oktatnak az Erdőhasználati, Erdővédelem-tani, Kémiai, Marxizmus-leninizmus, Üzemtani tanszékek és az Idegen nyelvű lektorátus.

Az elmúlt év végén a Faipari Mérnöki Karnak 4 egyetemi tanár, 4 egyetemi docens, 10 egyetemi adjunktus, 3 egyetemi tanársegéd, 1 egyetemi gyakornok oktatója és 2 tudományos kutatója volt.

Sem a felsorolásból, sem az események leírásából nem hagyhatom ki a soproni faipari vállalatokat: a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság Kísérleti Fűrészüzemét, az Épületasztalosipari Vállalat, a Soproni Faforgács Feldolgozó Vállalatot és az „Új Élet” Asztalosipari KTSZ-t. Éveken át nemcsak helyet adtak a gyakorlati oktatás jó részének, hanem minden tőlük telhető erővel és módon segítették és segítik a tanári kart oktató-nevelő munkájában.

Tantárgy	1. félévi		2. félévi	
	heti óraszám			
	elmélet	gyakorlat	elmélet	gyakorlat

III. évfolyam

Politikai gazdaságtan	1	1	1	1
Német nyelv	—	2	—	2
Műhely-gyakorlatok	—	4	—	4
Mechanika	4	3		
Faanyagismerettan	3	3		
Ipari favédelemtan	2	2		
Elektrotechnika	3	4	3	3
Gépelemek	4	3	4	3
Fakitermeléstan			4	2
Faipari anyagszállítástan			3	2
Fakémiai technológia			4	3
Összesen:	17	22	19	20

IV. évfolyam

Politikai gazdaságtan	1	1		
Tudományos szocializmus			2	2
Német nyelv	—	2	—	2
Műhely-gyakorlatok	—	2	—	2
Faipari anyagszállítás	3	3		
Erőgépek	2	2		
Faipari géptan	2	2	3	3
Általános építéstan	4	2	2	4
Falemezgyártástan	3	3		
Faszárítástan	2	2		
Forgács- és farostlapgyártástan			4	4
Fűrészteleptan			2	3
Faipari gyártmányismeretek			2	2
Összesen:	17	19	17	22

V. évfolyam

Tudományos szocializmus	2	2		
Bútorgyártástan	4	2		
Faipari épületek tervezése	2	4		
Általános faipari automatika	2	2		
Jogi ismeretek	3	—		
Különleges faipari technológia	2	2	3	2
Egészségtan	3	—		
Ajtó- és ablakgyártástan			4	3
Faipari üzemszervezéstan			4	3
Bútorstílustan			2	—
Diploma-munka	—	4	—	12
Összesen:	17	16	13	20

Összefoglalásként megállapíthatjuk: a faipari mérnök-képzés másodszori megkezdése annyira életképesnek bizonyult, hogy az első faipari mérnöki oklevelek kiadása után mindjárt Karrá szervező-

dött. Ez az izmosodás — az oktatási reform bevezetésével párosulva — minden bizonnyal további fejlődést és fejlesztést hord magában.

Zilahi József

A faipari mérnökhallgatók gyakorlatukon rádiókávéát készítenek

I R O D A L O M

- 1 Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye I. Törvények és törvényerejű rendeletek 1949.. Budapest 1950. 79–80. p.
- 2 1674/1949. ikt. szám.
- 3 21/1950. ikt. szám.
- 4 Szabó Dénes: A faipari felsőfokú oktatás jelenlegi helyzete és jelentősége. Faipar, 1960. február, 2. szám, 33–36. p. és Szabó Dénes: Faipari felső oktatás kialakulása, jelentősége és fejlődésének iránya. 1962-ben tartott előadás. Kéziratban, 12 p.
- 5 855–54/1954. ikt. szám.
- 6 Erdőmérnökhallgatók és faipari mérnök-hallgatók törzskönyve, 1957/58. tanév.
- 7 2170/1962. rektori ikt. szám.
- 8 Vadas Jenő: A Selmecbányai m. kir. Erdőakadémia története és ismertetője. Budapest 1896. 385. p. (táblázat).
- 9 Erdészettudományi Közlemények 1958. évi 2. (jubileumi) szám, 262 p.

A Sopronkőhidán 1944 decemberében kivégzett három ifjú-kommunista

Sopron városa még tartozik a Kőhidán kivégzett három kommunista ifjú emlékének azzal, hogy mint a főváros, utcanevével tisztelje meg őket. Folyóiratunk tehát a *Párttörténeti Intézet*hez fordult életrajzokért, hogy városunk dolgozóinak figyelmét felhívja a területén kivégzett vértanúk iránti adósságra. Az intézet tudományos dolgozóí szívesen eleget tettek kérésünknek, azonban csak *Pesti Barnabás* és *Pataki István* részletesebb életrajzával tudtak szolgálni, *Kreutz Róbertre* nézve a bővebb adatok még nem voltak felkutatathatók. (Szerk.)

Pesti Barnabás

1920. október 4-én született egy Miskolc melletti kis községben. Szüleit még iskolás kora előtt elvesztette, ezért egy darabig nagypapja nevelte. Hatéves korában került idősebb nővéréhez, akinek férje lett a kis Barnabás gyámja. A felvilágosult, haladó szellemű, zenét és irodalmat kedvelő házban hamarosan szép fejlődésnek indult a kitűnő értelmi képességekkel rendelkező fiú. Melegfényű, nagy barna szemeivel kérdően tekintett a világba. Kedves, jókedélyű, mosolygós gyerek volt, aki sok örömet szerzett környezetének.

A miskolci Hunfalvy Gimnáziumban tanult és ott érettségizett 1938-ban. A gimnáziumi tantárgyak közül a matematikát szerette a legjobban, ilyen irányú érdeklődése már korán jelentkezett. A vegyész-mérnöki pálya vonzotta, de itthon nem tanulhatott tovább. Még ebben az évben Franciaországba ment, Toulouseba, ahol felvették az egyetem vegyész-mérnöki karára. Két magyar fiúval — szintén itt tanuló diákokkal — lakott együtt. Nehéz körülmények között éltek, újságot árultak, piperecikkeket csomagoltak, hogy megélhessenek. A kis közösség mindenben egy volt. Közös volt gondjuk, bajuk, közösen osztották meg keresetüket, élelmüket. Közülük is kiemelkedett Pesti Barnabás kedves, szerény magatartásával. Barátai úgy emlékeznek rá, hogy „ő volt a legfiatalabb, de a legkomolyabb közöttünk...” A kollektíva „pénztárosa” volt, mindig pontos

számadást csinált, sokszor még késő éjszaka is.

1940-ben kapcsolatba kerül Franciaországban élő magyar munkásokkal, akik megismertetik a mozgalommal. Társaival együtt bekapcsolódik a spanyol szabadságharcban részt vett Nemzetközi Brigád Franciaországba internált harcosait támogató szolidáris mozgalomba, segítik az internált magyarokat. Sokszor élelmiszerjegyeiket is feláldozzák, csak-hogy segíthessenek.

1941-ben a KMP franciaországi csoportja társaival együtt felvette a pártba. Barátságos, nyugodt magatartása nagyon alkalmassá tette arra, hogy közel kerüljön az emberekhez, ezért azonnal azt a megbízatást kapta, hogy végezzen szervező és politikai munkát a magyarok között. Fiatalos lendülettel, nagy lelkesedéssel látott munkához. Társaival együtt különböző akciókban vesz részt, közben marxista tudásukat is fejlesztik. Megkapják az SZKP története egy példányát, amelyet rövid két hét alatt mindhárman feldolgoznak.

Illegális munkája közepette állandóan hazájára gondol, s az első alkalmat megragadva a KMP franciaországi csoportjának beleegyezésével 1943 második felében hazatér Magyarországra. Keresi a pártot, a pártkapcsolatokat — mely ebben az időben az illegalitás körülményei közepette nem volt könnyű —, s hogy ezt mielőbb elérhesse, félreteszi diplomáját és elhelyezkedik segédmunkásnak a Hungária Vegyigyárban. Elgondolása valóra is vált, mert miközben a munkásokkal foglalkozott, a párt felfigyelt rá és hamarosan különböző megbízatásokat kap, melyeket gyorsan és pontosan teljesít.

A KIMSZ egyik legkiválóbb harcosa lesz. Feltalálja a „Ságvári tekercest”, amely abból áll, hogy többszáz röpcédulát összetekerceseltek, lazán összekötötték, majd a villamos útközjére szerelték. Ez egyik legjobb módszere volt a röplapszórásnak, mert a villamos elindulásakor a tekeres szétbomlott és széjjelszórta a röpcédulákat.

1944. március 19-én a német megszállás napján illegalitásba ment. Mint ve-

gyézmérnök jól hasznosította tudását: az illegalitásban dolgozó elvtársak számára hamis igazolványokat készített, robbanó csomagokat gyártott. Fegyverszerző ifjúsági csoportokat irányított, ami nagyon

diákközösségben. Lelkesít, bátorít, biztat. Életszeretete és a győzelembe vetett rendíthetetlen hite éltető ereje a kollektívának. Börtöntársai Kreutz Róbert, Pataki István és Bajcsy-Zsilinszky Endre voltak.

Pesti Barnabás
A Munkásmozgalmi Intézet gyűjteményéből

nehéz feladat volt, hiszen gyakran az ellenséggel vívott harcban tudtak csak fegyverhez jutni.

Pártmunkája közben tartóztatják le, de hiába kínozzák, még nevét sem mondja meg. Magatartása bátor és rendíthetetlen, nem törik meg a kínzások súlya alatt. A szerény, komoly fiú ugyanolyan baráttan viselkedik börtöntársaival, mint annak idején Franciaországban a kis

Együtt végezték ki őket Sopronköhidán, 1944 karácsonyán.

Huszonnégy éves múlt, mikor életét kioltotta a fasiszta golyó. Fiatal testét megölték, de az ügy, amelyért harcolt, győzedelmeskedett. Élete példakép ma minden ifjúnak, helyét sok-sok fiatal tölti be, akik az ő szellemében tanulnak, dolgoznak egész népünk boldogulásáért.

Nagy Eta

Pataki István

Nagyvárosi proletárgyermek volt, 1914-ben született, két kisebb testvérével korán apa nélkül maradt. Erős akaratú édesanyja jól kézben tartotta gyermekei nevelését. Míg ő a gumigyárban dolgozott, István, a legidősebbik, pontosan elvégezte, amit édesanyja rábízott. Amikor különösen rosszra fordult soruk, édesanyjuk kénytelen volt árvaházba adni őket. Később férjhez ment és hazavitte gyermekeit. Mostohájuk édesapaként gondoskodott róluk, neki köszönhette István, hogy elvégezhesse a négy főzépiskolát.

Pataki István nyomdász szeretett volna lenni. A nyomdászok azonban igen kevés tanoncot szerződtettek. Két évig is hiába várt, hogy valamelyik nyomdába bekerülhessen. Tizenhat éves korában vésnőktanoncnak ment.

A tanonciskolában beszervezték az ifjúmunkás mozgalomba. Tagja lett a nemesfémek ifik csoportjának. A Nemesfémipari Munkások Szakszervezetében rendszeresen tartottak marxista szemináriumokat, ezeket Pataki István szorgalmasan látogatta.

Egy év múlva — 1934-ben — munkanélkülivé vált, ekkor szabóságba ment dolgozni. Közben beiratkozott a Technológia esti tanfolyamának eszteregályos szakára. Amikor azt sikeresen elvégezte, felvették a Magyar Acél- és Fémáru-gyárba. Belépett a vasas szakszervezetbe, csatlakozott az ottani ifjúmunkás csoporthoz. Rövid idő múlva nagy tekintélyre tett szert, majd ő vezette a vasas ifi-csoportot.

Szenvedélyesen szerette a könyveket. Mint a legtöbb fiatal, eleinte ő is a kalandos detektívrégenyeket olvasta, később ismerkedett meg a magyar és külföldi klasszikusokkal. Komoly irodalmi műveltséget szerzett, amelyet később azzal is gyümölcösztetett, hogy irodalmi témájú előadásokat tartott a vasas ifiknek. Előadásai színesek, érdekesekek voltak. Minden évben rendezett Péterfi—Ady—József Attila estet.

A vasas ifik szerették és nagyra becsülték Pataki Istvánt. Akkor is barátjuknak tartották, amikor már kinőtt az ifi-korból és nem tartozott hozzájuk. S amikor a szakszervezet vezetősége az ifi csoport élére felnőtt vezetőt akart ál-

lítani, a fiatalok egyöntetű kívánságára Pataki Istvánra esett a választás.

1942-ben elbocsátották a Magyar Acél-árugyárból. Ekkor a BESZKÁRT-hoz került kalauznak. A vasas ifi-csoportot azonban tovább vezette.

1943 telén súlyosan megbetegedett. Abban az időben, ha a BESZKÁRT alkalmazott hat hónapnál tovább betegeskedett, elbocsátották állásából. Őt is ez a sors érte. Felgyógyulása után a csepeli Weiss Manfréd gyárban dolgozott mint idomszerész. 1944-ben, a német megszállás után mind gyakoribbá váló bombázások miatt a gyár egy fontos részlegét a kőbányai sörgyárak régi, katakombaszerű pincéibe helyezték át. Pataki István műhelye is idekerült. Itt is megszervezte a fiatalokat és a kőbányai csoporthoz kapcsolta őket.

A vasasoknál kisebb öntevékeny csoportok megindították a fegyveres ellenállás megszervezését. Fegyvereket gyűjtöttek és raktároztak el. Pataki István is bekapcsolódott ebbe a munkába.

1944. november 23-án kora reggel találkozója volt valakivel. Átvett tőle egy revolvert, kabátja belső zsebébe rejtette, és bement a gyárba. Kilenc óra körül detektívek mentek érte munkahelyére. Megmotozták és megtalálták nála a fegyvert. Azonnal a Margit körúti katonai fogházba vitték. Ugyanakkor fogták el, de más helyen, a vasas-csoport felső öszszekötőjét, Pesti Barnabást és a fegyverszerző csoport egyik tagját, Kreutz Róbertet. A sopronkőhidai fogházba vitték őket. A fasiszta véstörvénytörésük a legsúlyosabb vádakkal illette őket, és mindhármut halálra ítélte.

Pataki István szép, szabályos betűivel búcsúlevelet írt családjának:

„Kedveseim!

Teljesen nyugodt és megbékélt vagyok. Halálra ítélték. Utolsó gondolataim ti voltatok...

Anyám, ne sirj! Sok keserű órát okoztam Neked, de most bocsáss meg nekem és gondoldj szeretettel fiadra...

Hugom, haladj megkezdett u'adon és összeszorított fogakkal küzdj, verekedj életed céljáért, mert érdemes. Most is azt mondom érdemes volt.

...Kis hugom, gondoldj majd arra, volt egy bátyád, aki téged nagyon szeretett,

és aki meghalt egy eszméért, mert érdemes volt érte meghalni...

...Mindenkitől bucsút veszek, hiszen név szerint nem tudnék mindenkit felsorolni."

A fegyházból már elmenekültek a ma-

Az utcán fogtak el züllött suhancokat, akik fejenként ötven pengőért végrehajtották a gyilkosságot. A kivégzésnél jelen volt lelkes később elmondotta, hogy a három kommunista bátran állt a puskacső elé.

Pataki István
A Legújabbkori Történelmi Múzeum gyűjteményéből

gasabb rangú tisz viselők, a kivégző osztagot is elvezényelték, csak kisszámú őrszemélyzetet hagytak hátra. A fegyőrök nem vállalkoztak az ítélet végrehajtására, de életben hagyni sem merték őket.

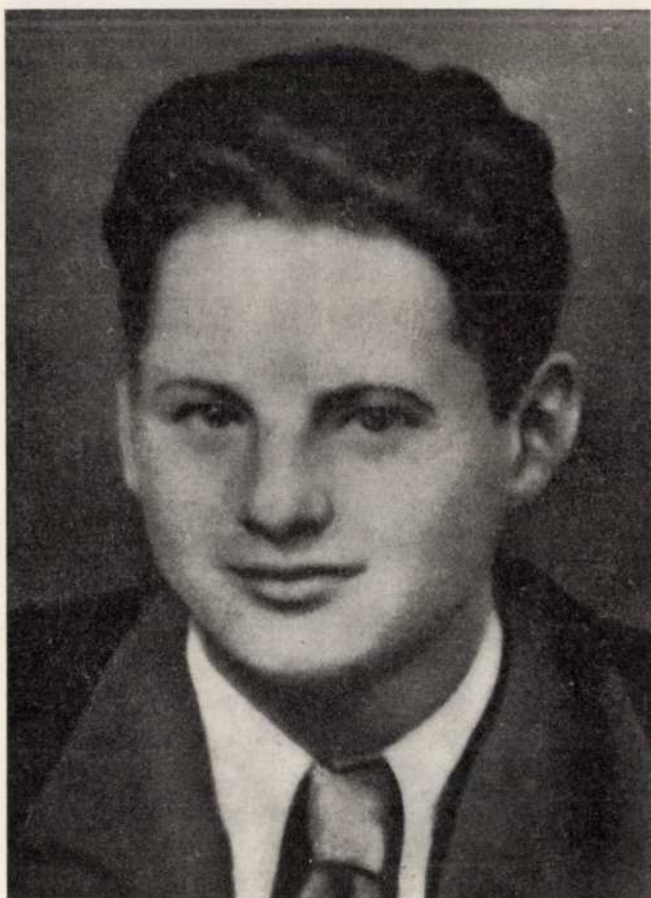
Koporsó nélkül földelték el őket a fogház kertjében. A felszabadulás után a hamvaikat tartalmazó urnát Budapesten a Kerepesi temetőben helyezték el a mártírok emlékművében.

Szerémi Borbála

Kreutz Róbert

Az 1930-as évek végén kapcsolódott be a vasas ifjúsági mozgalomba. A csepeli Weiss Manfréd gyárban dolgozott. Részt vett a gyárban a röpcédulák terjesztésében, a fasiszta és németellenes propagandamunkában, valamint az ellenállási

mozgalom szervezésében és fegyvergyűjtésében. 1944. október 15-én illegalitásba ment, november 23-án tartóztatták le. Előbb a Margit körúti, majd a sopronkőhidai fegyházba vitték. Halálra ítélték és két társával együtt 1944. december 24-én kivégezték.

Kreutz Róbert
A Munkásmozgalmi Intézet gyűjteményéből

A magyar zene térfoglalása Sopronban 1863 folyamán

Az idei országos centenáris dalostalálkozó Sopronban méltó módon újította meg a városunkban 1863. június végén lezajlott első magyar dalosünnep emlékezetét. 1863-ban még eléggé elszigetelt volt Sopron, az országban nem ismerték, teljesen német városnak hitték, viszont a főváros magyar kultúrájából is csak

tanácsos. És íme Sopron lakosságának ebben az 1863-as évben számos alkalma nyílik rá, hogy egyfelől megismerje a magyar zenei kultúrát, másfelől tüntessen is mellette.

1863. június 28-án és 29-én zajlott le a dalos ünnepély. Minden közlekedési nehézség ellenére nyolc magyarországi da-

Az 1863-as soproni dalosünnep emléklapja. Liszt Ferenc Múzeum

kevés juthatott el idáig, hiszen akkor vasút Sopront csak Béccsel kötötte össze, vonat Győr felé még nem járt. Mikor tehát 1863-ban az emlékezetes dalosversenyt megartották, az nemcsak zenei esemény volt, hanem egyúttal jelentős állomás lett a magyarosodás folyamatában is. Akkoriban rossz csillagzat járt a magyarságra. Azt a szabad levegőt, amely a Bach-korszak bukása után az országban terjedni kezdett, ismét a börtön dohossága kezdte felváltani, igaz, hogy nem sokáig: a nemzeti érzések hangos kifejezést adni ismét nem volt

lárda jött el, így Pestről, Győrből, Szombathelyről, Pozsonyból, Nagyszombatból, Kőszegről és az alapítás évét élő kismartoni Frohsinn, ma Haydn nevét viselő énekkar. A műsorokon a magyar Himnusz mellett a boldogasszonyi, tehát a szomszéd megyéből származó Mosonyi Mihály, a csepregi születésű Bognár Ignác darabjait is megismerhette a soproni közönség, valamint az akkor nagyon kedvelt Árvalányhaj c. népdalt (Festlich Leótól), a Beteg leány német balladából fordított szövegű műdalt Egressytől.¹

¹ Részletesebben lásd az Országos centenáris dalostalálkozó műsorfüzetében, 3–18. lap.

Az ünnepnapokat megelőzte Hollósy Kornélia kettős hangversenye május 24-én és 25-én. A legnagyobb operaénekesek egyike volt, külföldön is jól ismert. Okos asszony is, akinek megvolt az a ritka értelmessége, hogy tudta: a színpadról időben kell elvonulni, a sikerek teljében. Így tehát még nagyon fiatalon elbúcsúzott a festett világtól, bejárta az egész országot és búcsúhangversenyeken utoljára ízlelte az ünneplés zamatát. Így került el Sopronba is. Sajnos műsora nem maradt fenn, a korabeli újság is csak annyit mond el, hogy két diák is szavalt, Torkos Sándor Arany Jánostól a Családi kört, Lehr Albert pedig Vörösmarty Szép Ilonkáját. A Dalfűzér nevű dalárda pedig szerénnyel tisztelte meg a művésznőt.²

Június 13-án kezdte meg előadásait a színházban a debreceni Ressler István. Műsora gerincét az opera alkotja. Addig színpadunkon magyar nyelven alig játszottak dalművet. Az első ismert színtársulat 1820-ban Dérinével adott ugyan elő néhány olyan darabot, amelyet kis jóakarattal éppen lehetett operának nevezni, de ezek inkább énekes játékok voltak, kivéve a kismartoni születésű Weiglnek Svejci család című darabját, amely valóban hosszú ideig az operaházak műsorán szerepelt. De ezután évtizedek múltak el, és a kisebb rangú magyar társulatok nem emelkedtek fel az operaelőadásokig. Ressler két hónap alatt 16 operaelőadást tartott, csak egy-két darabot ismételt. Volt egy kis külön operai személyzete és azzal még Meyerbeer Ördög Róbertjét is színre hozta. A korabeli színírálok szerint az előadások jók voltak és kiállták a versenyt a szintén operaegyüttessel rendelkező német színházakkal, sőt akadt a műsoron egy-két ezeknél nem is szereplő darab, mint Donizetti Don Pasqualeja, amely német nyelven sohasem is került színre városunkban. De azonfelül, hogy a soproniak egyszeriben nagyon jelentős (bár vidéki társulat) magas zenei szintjét ismerhették meg, a műsoron a fejlődő magyar operai szerzeményekből is kaptak ízelítőt, mert Ressler július 4-én bemutatta

Erkel Hunyadi Lászlóját, mégpedig nagy sikerrel, 16-án megismételték az előadást. Császár György Kunok c. operáját is adták, de az biz nemzetközi zene volt, meg német társulatok is unos-untig elcsépeltek és korábban már.

A magyar zene diadalmenetét berekesztette Reményi Ede hangversenye, kit kora legnagyobb hegedűművészenek tartottak, legalább is Magyarországon. Tudvalevőleg Görgey Arturnak volt táborig hegedűse és így 1860-ig bujdosni volt kénytelen. 1860-ban hazatért és minden hangversenyének jövedelmét egy — Petőfi emlékezetére szánt — szobormű javára ajánlotta fel. A pesti Dunapart Petőfi-szobra javarészt neki köszönheti felállítását. Ez a körülmény mérhetetlen népszerűséget szerzett neki, amit még fokozott magyar népdalok és a Rákóczi-induló előadásával. Sopronban 1861-ben szerepelt először; a színházban szeptember 29-én mutatkozott be, a jövedelmet az alföldi szűkölködőknek szánta. Kísérője Wagner Géza volt, Lehr Zsiga, a későbbi Shakespeare-fordító³ Szász Károlynak Rákóczi dal című versét szavalta és közreműködött hasonlóan versmondással Vaszary Sándor, mindketten a líceum növendékei. Reményi Meyerbeer Hugenották c. operájából játszott ábrándot és a Velencei karnevál című híres változatokat. A tiszta bevétel felét Reményi átadta a városnak továbbításra, ez bizony csak 93 ft. volt. A korabeli egyik soproni újság, a Harmonia című, kertelés nélkül megmondja, hogy a művészt agyonreklámozzák, mindamellett nem volt sok hallgatója (tán éppen ezért) meg hát a német zenebarátok megorroltak, amiért a falragaszok csak magyar nyelven szóltak. Érdekes, hogy mint látni fogjuk, később, mikor a nagy Reményi-láz leülepedett, még a művész életében szemére hányták az „amerikai izü” reklámozást, és valahogy a Harmonia ismertetéséből kicseng a későbbi állásfoglalás, amely szerint Reményi hazafiassága nem lehet mérvadó zenei teljesítményének megítélésében.⁴

1863. szeptember 29-én tehát ismét hallhatta Sopron. Ekkor Reményi a ben-

² Hollósy Kornélia (1827–90) még ebben az évben körútja alkalmával átutazott Sopronon, de többet nem szerepelt.

³ Lőrinczi néven.

⁴ Az Oedenburger Intelligenz-Blatt a 81. számban, a Harmonia a 2. számban emlékezik meg a hangversenyéről.

céseknél lakott. Hangversenye a színházban zajlott le, az akkori nagy aszálytól sújtott alföldiek javára. Torkos Sándor szavalt a zeneszámok közt. Ekkor Bachot is játszott Reményi és ráadásnak a Velencei karnevált ismételte meg. Sajnos a

hogy Széchenyi István özvegye megajándékozta a Legnagyobb Magyar pipájával. Tehát Sopronban is kitört belőle a gyűjtő szenvedély.⁵

A soproni zenetörténet eddig még egy hangversenyéről tudott, 1891-ből, azon-

SOPRONI DALÁRÜNNEPÉLY
MŰSOROZATA
 Junius 28. és 29-én 1863.

19 részint magyar-, részint osztrakkoni dalárdák közreműködésével
 rendezve
 a Soproni „dalfüzer“ énekegylet által.

Harmonia Sopron, 1896. 3. 15.

Programm
 am
Dedenburger Sängerverein
 am 28. und 29. Juni 1863.

Unter Mitwirkung, respective Theilnahme von
 19 Männergesangsvereinen aus Oesterreich und Ungarn
 veranstaltet von
 Dedenburger Gesangsverein „Fiederkrone“.

Harmonia most eléggé gyorsan átsiklik a nagy eseményen, de Reményinek egy másik, eléggé ellenszenves tulajdonságára emlékeztet. Nagy gyűjtő volt, különösebb irány nélkül. Gyűjteményének eredete azonban nem mutatkozik nagyon tisztának. Ahol valami ritkaságot sejtett, oda meghívatta magát és kéretlen hegedülés után elkunyerálta ezt meg azt. Gyakran arra hivatkozott, hogy a Nemzeti Múzeum számára gyűjt. Emiatt elég keményen meg is támadták, válasza nem volt kielégítő. Most 1863-ban, olvassuk,

ban újabb kutatás szerint 1869-ben három nyilvános hangversenyt adott még, és egy baráti körben elhangzott zenei produkciója is volt. Március 4-én az akkori Kaszinó Egyesület helyiségében adta az évi első hangversenyét; a színházban folytak még a rendes előadások, a mai Művelődési Ház még nem volt meg. Reményi kénytelen volt beérni a Templom utca és Széchenyi tér sarkán állt nagyobb kávéházzal, amelynek cégere a Promenád volt, helyén később bank volt, ma több üzlet van. A korabeli újság hiá-

5 Harmonia 1863. 79. szám.

nyolja a műsoron a valóban klasszikus darabokat, szerepelt Rossini, Field, Chopin, Paganini, ráadásul a maga ábrándja, a Repülj fecském. Egy diák és egy társaságbéli kisasszony, továbbá diákokból álló énekkar is szerepelt. Tán, hogy megmutassa, ért a klasszikus zenéhez, a hangversenyt követő napon, tehát március 5-én szállásadójánál, a bencés kolostorban házi hangversenyt rendezett, amelyen tanítványa Plotényi Nándor, a soproni Aisleithner műkedvelő és Lorenz János neves karnagy közreműködésével meghívott vendégek előtt Mozart és Beethoven kamaraműveiből adott elő. Még 1869-ben kétszer játszott, ezúttal a színházban, június 3-án és 5-én. Először szépszájú hallgatósága volt, de a második este már kevesen jöttek el. Az újság ismét ajánlja, hogy hirdetőnyelét magyar szöveg mellett némettel is lássa el.⁶

1891-ben, majdnem két évtizedig tartó világ körüli út befejeztével Reményi hazajött. Hangversenyének rendezését az

Irodalmi Kör vállalta és a művésznek 300 forintot fizetett ki. Az 1860-as évek elragadtatásának kevés nyoma maradt. A Sopron c. lap zenei bírálója ilyeneket ír: „Különös, de majdnem hidegen fogadták. Olyan tartózkodó volt a közönség, hogy előlegbe nem adott neki semmit tapsaiból és — a mi még különösebb, igazán meleg, szívből fakadt öntudatlan tapsvihar csak egyetlen egy se volt; a mi volt is, az se az öreg híru mesternek szólt, hanem a névtelen kezdő fiatal zongorásnak.” (Bodó Alajosnak hívták.) A bíráló úgy összegez: „hidegen hagyott”, és „bizonyos mértékben csalódással távoztunk a hangverseny teremből.”⁷

Igy lassan kiderült, hogy Reményi korábbi nagy sikereinek igazi alapja hazafias magatartása volt, nem annyira egyébként tagadhatatlan művészete. Az Élet című fővárosi folyóirat hosszabb cikkben elemezte Reményi 1891-es szereplését és arra az eredményre jut, amit már a soproni korábbi bírálatokból ki

A soproni Dalosverseny 1863-ban. Ünnepség a Széchenyi téren

⁶ Odenburger Nachrichten. 1869. 19. és 43. szám.

⁷ Sopron. 1891. 23. szám. Allítólag a Magyar Király szállót túlbuzgó tisztelők nemzeti zászlóval akarták feldiszíteni, ha Reményi ott száll meg.

⁸ Élet. 1891. 252. lap. — a: Reményi Ede.

lehetett hámozni. A túlzott hírverésről szól a bíráló, azután nagy művészhez nem illő fogásokról, hogy po. a hangversenyeket szerette a várakozás felcsigázása érdekében elhalasztani, így Sopronban is többször ígért hangversenyt, de nem mindig tartotta be ígését. A felesleges magyarkodást is szemére hányták, Mendelssohn hegedűversenyét po. „a zenei vitézkötés arabeszkjeivel” látta el. Hegedűtechnikája évtizedek óta nem változott, az 1860-as években mást kívántak, mint 1891-ben, ezt Sopronban is megírták.⁸

Ha a hűvös fogadtatás Sopronban a hangversenyen nem értette meg Reményivel, hogy ideje lejárt, szóból érthetett, mert a tiszteletére adott banketten a szónok, finoman, de világosan célzott erre, kiemelve, mi volt Reményi korábbi sikerének titka, de az csak volt. „Jó emberöltő választ el bennünket attól az időtől, midőn Magyarország csak úgy zengett-bongott a hegedűszótól. Lelkes hazafiak úgyszólván tenyerükön hordották a művészt. Lehet úgy 25 éve (tehát kb. az 1863-as hangversenyre célzott a szónok) „Reményi jött, látott és győzött” Valóban akkor 1863-ban hazafias misziót teljesített Reményi Sopronban is, méltán kap-

Reményi Ede 1865-ben.
Nagyvárad, Kiszél István felvétele.
Csatkai Endre gyűjteményéből

csolódik be Hollósy Kornélia, a magyar dalárdák, a debreceni operaénekesek működésének nagy jelentőségébe.

Csatkai Endre

Szanyi parasztdalosok felvonulása 1930 körül

Adalék a magyar jakobinusok történetéhez

1. A soproni evangélikus gyülekezet levéltárában őrzött Hrabovszky-féle „*Scrinium antiquarium*” gyűjteményének II. kötetében néhány, a magyar jakobinusok történetével kapcsolatos, részben soproni vonatkozású adatot találunk.¹

Az egyik irat Németh János kir. jogügyi igazgató 1794. november 28-án benyújtott vádlevele Martinovics és társai ellen: a minden cím nélküli irat jelentéktelen másolási eltérésektől eltekintve pontosan megegyezik a Benda Kálmán által az eredeti kézirat alapján közzétett szöveggel.² Tudjuk, hogy a Martinovics-per aktáit szigorúan bizalmasan kezelték. Így pl. a védők nem vihették haza a periratokat, hanem csak a bíróság épületében az ügyvédek termében, az ún. „*procuratoria*”-n használhatták azokat. A per befejezése után pedig a periratokat rövidesen Bécsbe szállították, ahol azok több mint száz évig lappangtak.³ Annál érdekesebb és jellemzőbb, hogy a vádléval pontos másolata mégis elkerülhetett egy vidéki evangélikus lelkészhez, aki azt mint kora történelmének egyik különlegesen fontos adalékát felvette és megőrizte a *Scrinium* kézirat-gyűjteményében. Mivel a vádléval szövege pontosan egyezik az eredetivel, azért arra kell gondolnunk, hogy talán valamelyik vádlott ügyvédjének közvetítésével kerülhetett el a vádlott rokonaihoz és onnét Hrabovszkyhoz.

2. Ugyanazon a levélen, amely a vádlevelet tartalmazza, ugyanazzal a kézírással találjuk a következő nem egészen féloldalmi feljegyzést a Martinovics perrel kapcsolatosan 1794. „december 10.én” elfogottak névsorával:

„Anno die decima Decembris Pestini et Budae intercepti sunt: 1. Reverendus Dominus Makk ex-paulinus ac suae Eminentiae Primatis geometra aulicus. 2. Versegly ex-paulinus. 3. Juhász ex-praemon-

stratensis et capellanus regiminis cuiusdam Veteris Budae. 4. Gindt ex-paulinus et praefectus apud Baronem Rudnyánszky in Duka. 5. Abaffi Dominus terrestris senior hic Pestini commorans. 6. Ambrosi fiscalis regius. 7. Lukáts, 8. Kopasz, 9. Illés advocati iuniores. 10. Szlávy, 11. Bujanovits, 12. Barany jurati Tabulae Regiae. 13. Hirgeist jurista. 14. Martonyi physicus Pestiensis. 15. Krail professor logices, 16. Schöntaner professor botanices in Universitate. 17. Szecsanacs secretarius ad Cameram. 18. Ujj György accessista ad Cameram. 19. Eosz, Ados et sollicitatores apud agentem Nyisznyanszky. 20. Neumiller Budensis. 21. Pater Joannes ex-trinitarius parochus Sambékiensis. 22. Patzhoffer emeritus iudex Olasz Varadiensis. 23. Szabó emeritus Vice Notharius Bihariensis. 24. Császár iurassor Comitatus Batsiensis ex Baja. 25. Joannes Keltz praepositus Soproniensis. 26. Joannes Vachtler canonicus et parochus Soproniensis. 27. N. N. Körösiensis Reformatorum superintendens, et complures alii ex pusillis et Camera secretarii accessistae, et id genus homines (sic!), quorum nomina non constant.”⁴

Mielőtt a listán szereplő nevek azonosítását megkísérelnők, először tegyük meg a megjegyzést magára a listára. Készítője azokat sorolja fel, akiket „december 10-én Pesten és Budán fogtak el”: bár az elejére odateszi: „anno”, az évet magát nem mondja meg. Nyilván 1794-et kell értenünk. Az elfogatások Benda id. művének tanúsága szerint valóban nagyrészt december 10. és 15. között mentek végbe. A lista szerzője az elfogatásokat Pestre és Budára helyezi. A listában felsoroltak túlnyomó nagy részét valóban Budán, ill. Pesten fogták el, Abaffy Ferenc földbirtokosra nézve a szerző

1 Hrabovszky György (1762–1825) „*Scrinium antiquarium*” c. kézirat-gyűjteményének II. kötete a soproni evangélikus gyülekezet levéltárában a csomójegyzék szerint az 1380. sz. a. van s a tárgyalt iratok a 119–129. sz. leveleken találhatóak.

2 V. ö. Benda Kálmán: A magyar jakobinusok elleni felség sértési és hűtlenségi per iratai („Magyarország újabkori történetének forrásai. A magyar jakobinusok iratai”, II.) Budapest, 1952, 271–272. lap.

3 L. Benda, id. m. 12. és köv. lapok.

4 A szöveget nagyjából mai helyesírással közlöm, a rövidítéseket feloldottam és a feloldásokat cursív szedéssel illesztettem a szövegbe.

tudja azt is, hogy éppen Pesten időzött. Feltűnő azonban, hogy hiányzik a listáról *Landerer Mihály* budai nyomdász és *Szén An. al* helytartótanácsi számvevő-tiszt, akiket december 11-én, ill. 14-én Budán fogtak el.⁵ Szerepelnek azonban a listán olyanok is, akik nem voltak budaiak, ill. pestiek. Ezekről külön kell szólanunk. Viszont hiányoznak a listáról azok a vidéki elfogottak — mint *Kazinczy Ferenc*, *Kazinczy Miklós*, *Szulovszky Menyhért*, *Táncsics Ignác*, továbbá *Rosty Pál* és *Rosly János* —, akiknek elfogatásáról a lista szerzője nyilván még nem tudott. Ezek a megfigyelések arra mutatnak, hogy a lista rövidesen az elfogatások (Budán vagy Pesten valószínűleg 1794 decemberében) után készült. A felsorolás pedig annyira pontos, hogy olyasvalakitől kell származnia, akinek nagyon jó és megbízható értesülései voltak. *Németh János* kir. jogügyi igazgató ti. 1794. november 25-én jegyzéket készített „a felségsértési perben vádlottak bűntársairól” *Sándor Lipót* nádor számára és abban felsorolta az elfogatókat.⁶ A fent közölt lista nagyrészt egyezik *Németh János* jegyzékével, de mint a kettő összehasonlításra hamar megmutathatja, független attól: nemcsak azért, mert a listán szerepelnek olyanok, akiket *Németh János* jegyzéke nem sorol fel, hanem azért is, mivel a jegyzéken szerepelnek a vidéken elfogatók, akikről viszont a lista nem tud.

Érdemes a listán szereplő egyéneket a *Benda* által közölt adatok segítségével röviden azonosítani:⁷

1. *Makk Domokos* volt pálosrendi szerzetes az esztergomi érsek mellett szolgált mint mérnök és matematikus. 2. *Verséghy Ferenc* volt pálos szerzetes, az ismert költő. 3. *Juhász Nep. János* volt

premontrei szerzetes, az óbudai katonai kirendeltség táborigazgatója. 4. *Gindt* nevű vádlottat *Benda* nem ismer. Talán *Gindl József Agoston* volt pálosrendi szerzetesről van szó, aki több színművet fordított és írt, s aki egyik művének előszavát *Dukán* keltezte.⁸ 5. *Abaffy Ferenc* föld-birtokos, Árva vármegye volt országgyűlési követe. 6. *Ambrózy Gábor* a Kir. Táblához beosztott uradalmi ügyész. 7—9. *Lukács Pál*, *Kopasz János* és *Illyés Ferenc* ügyvédek. 10—12. *Szlávy János*, *Bujánovics Kornél* és *Baranyay Mihály* jurátusok. 13. *Hirgeist* (nem *Hirngeist*) *Ferenc* joghallgató. 14. *Marton* (nem *Martonyi*) *István*, Pest megye orvosdoktora, egykor a soproni líceum diákja volt.

A 15. és 16. szám alatt felsorolt két pesti egyetemi professzor közül az első nyilván *Kreil* (nem *Krail*) *Antal*, aki a filozófia tanára volt. Neve a Martinovics-perben vádlottak vallomásaiban ismételtelen előkerült, úgyhogy 1794 végén vizsgálat indult ellene s 1795 októberében nyugdíjazták.⁹ Vádat azonban nem emeltek ellene és az elfogatásáról szóló adat is valószínűleg téves. „*Schöntaner*” nevű pesti botanikai professzorról nincs tudomásunk.¹⁰ Talán másolási hibával van dolgunk és a híradás *Schönbauer József Antal* pesti professzorra vonatkozik.¹¹ De *Schönbauer* neve a perrel kapcsolatban tudomásunk szerint nem került elő. Így valószínűleg az elfogatására vonatkozó adat is téves.

A 17. szám alatt a lista *Szeccsanacz Jakab* kamarai titkárt érti. A 18. szám alatt feltüntetett „*Ujj György*” kamarai járulnok (accessista) és a 20. szám alatt felsorolt „*Neumiller*” egy személy: *Ujgyörgyi József* kamarai járulnok. „*Uj-*

⁵ *Landerer* elfogatásához és peréhez v. ö. *Benda*, id. m. 634–637. lapok., *Szén Antal* elfogatásához és peréhez v. ö. *Benda* id. m. 643–646. lapok.

⁶ *Benda*, id. m. 259–261. lapok.

⁷ A következő azonosítások *Benda* id. műve segítségével készültek. A lista egyes személyeire vonatkozólag, amennyiben azok a vádlottak közé tartoztak, az adatok könnyen megtalálhatók *Bendánál* a „Név- és tárgymutató” segítségével. Ezért *Benda* művére itt csak általánosságban utalok és a könnyen azonosítható neveknel a külön utalást mellőzöm.

⁸ *Gindl*-re vonatkozólag v. ö. *Szinnyei*: Magyar írók, III. 1217.

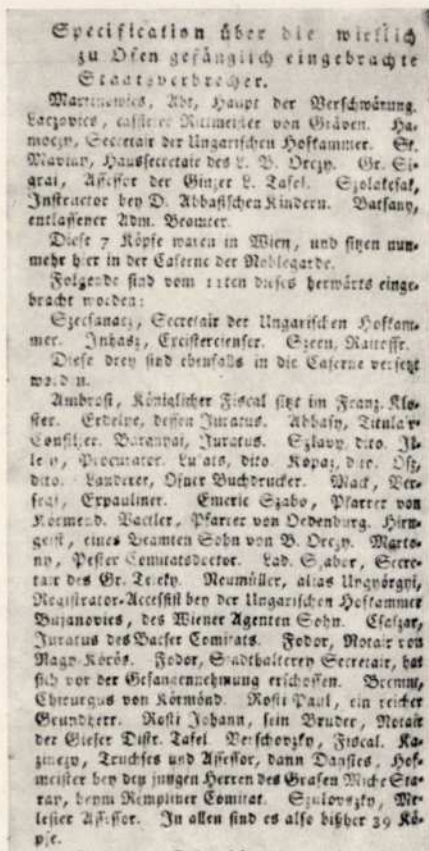
⁹ *Kreil Antal*ra nézve v. ö. *Benda*, id. m. 156. lap, *Szinnyei*, id. m. VII, 255.

¹⁰ *Csapody István* szíves közlése.

¹¹ *Schönbauer József Antal* (1757–1807) 1789-től fogva volt a pesti egyetemen az állattan és ásványtan tanára. 1794/95-ben — tehát éppen a kritikus évben — dékáni tisztet is viselt. V. ö. *Szinnyei*, id. m. XII, 574–575.

györgyi" Neumiller magyarosított neve volt.¹²

A 19. sorszám alatt a lista „Eosz”, azaz Óz (vagy Ósz) Pál ügyvédet,¹³ továbbá Adost és a Nyisnyánszky György udvari ágens irodájában dolgozó meg

nem nevezett gondnokokat („sollicitatores”) sorolja fel. Ados nevét nem sikerült azonosítanom. Nisnyánszky György Hajnóczy baráti köréhez tartozott és Néme.h János jogügyi igazgató a gyanús

egyének közé sorolta, de vádat nem emelt ellene.

A 21. szám alatt felsorolt zsámbéki katolikus parochus akkor Ley János egykori trinitárius szerzetes volt, Milassin Miklós székesfehérvári püspök szertartója: Zsámbékon 1793. július 12-től 1807. február 24-ig volt plébános és mint ilyen halt meg.¹⁴ Neve a periratokban nem került elő, jakobinus érzelmeiről sem tudunk. Nem valószínű, hogy elfogták volna. A 22. sorszám alatt szereplő Patzhoffer tulajdonképpen Patzkoffer Antal jómódú pesti lakatosmester, akinek Váradolasziban háza, szőleje volt. A 23-as sorszámmal a lista Szentjóni Szabó Lászlót jelöli, akit 1792-ben Bihar megye tiszteletbeli aljegyzőjévé választottak. A 24-es sorszám alatt felsorolt Császár Ferdinánd bácskai nemes, Bács megyei esküdt neve a periratok során ugyan nem kerül elő, de szerepel egy Sándor Lipót nádor iratai közt talált kimutatásban, amely a Hétszemélyes Tábla által elítélteket sorolja fel. Benda szerint „a meggye gyűlésen tett tiszteletlen kijelentései miatt állították bíróság elé”.¹⁵ Végül a 27-es sorszám alatt felsorolt ismeretlen nevű „kőrösi református szuperintendens” nyilván Fodor Gerzson nagykőrösi református tanárral azonos.¹⁶

3. Külön kell foglalkoznunk a lista soproni vonatkozásával: a 25. és 26. sorszám alatt felsorolt Kelcz János soproni prépost és Wachtler Pál (nem mint a lista mondja: János) soproni kanonok és plébános ügyével. Kelcz János volt jezsuita szerzetes 1775-ben került mint plébános Sopronba, majd az újonnan alapított soproni káplalan első prépostja lett, s mint ilyen 1804-ig volt Sopronban.¹⁷ Ezután Győrbe került s ott halt meg 1828-ban. Neve nem került elő a periratok során, ezért az elfogatására vonatkozó adat valószínűleg tévedésen alapszik. Wachtler Pál 1780-ban lett Kelcz

12 V. ö. Benda, id. m. 640–643. lapok. Az Ujgyörgyi elfogatása körüli félreértésekhez v. ö. uo.

13 V. ö. Benda, id. m. 719–720. lapok.

14 Fényi Ottó tudományos kutató és Sulyok János székesfehérvári püspöki levéltáros szíves közlései alapján. Ley Jánosra nézve v. ö. Pauer, Joannes: Historia dioecesis Alba Regalensis, 1877, p. 386. 466.

15 Benda, id. m. 819. lap. Császár neve szerepel a „Bayreuther Zeitung” 1795. január 24-i. 11. számában közölt listán is.

16 V. ö. Benda, id. m. 677–679. lapok.

17 Kelcz János és Wachtler Pál soproni munkálkodására nézve v. ö. Bán János: Sopron újkori egyháztörténete, 1939, kül. 408. és 425–426. lapok.

utódjaként városplébános és 1804-ben halt meg. Az ő neve sem szerepel a periratokban, azonban az a hír, hogy a hazaárulással vádoltakkal együtt őt is elfogták, szélesebb körben elterjedt és megjelent a „*Bayreuther Zeitung*”-ban is, amint arra *Csatkai Endre* már 1940-ben felhívta a figyelmet.¹⁸

A „*Bayreuther Zeitung*” budai tudósítójától rendszeresen kapott és közölt híreket. Egy az 1795. január 17-i, 8. számban közölt és 1794. december 24-ről keltezett tudósítás szerint Budán december 15-re akció készült Martinovics és fogolytársai kiszabadítására. A tudósító tudni vélte, hogy Martinovics és társai felett már kimondták a halálos ítéletet és azt megerősítés végett felterjesztették az uralkodóhoz. Ehhez a közléshez csatolódik egy sok helyesírási hibával és névférdítéssel teletűzdelt lista az állítólag elfogottakról. A tudósítás az összeesküvésben résztvevők számát 900-ra teszi, és a listán sok olyan személyt szerepeltet, akiknek az összeesküvésben való részvételéről nincs tudomásunk. Ezeket nyilván csak a felbolygatott és ideges közhangulat, az elfogatások és a peres eljárás körül tapasztalt nagyfokú ti'kolódzás és az ilyen esetektől elválaszthatatlan rémhírterjesztés gyanította az elfogottak közt. Soproni név ezen a listán nem szerepel.

Egy héttel később, január 24-én a 11. számban a „*Bayreuther Zeitung*” újabb részletes és megbízhatóbb tudósítást közölt az összeesküvőkről. Benne a tudósító elismeri, hogy előző tudósításában „olyanok is az elfogottak listájára kerültek, akik még szabadlábban vannak és talán egészen ártatlanok.” Az elfogottak életkörülményeinek az akkori börtönviszonyokra jellemző leírása¹⁹ után következik egy 39 nevet felsoroló „részletezés” a „valóban” elfogottakról. Benne ugyan-

csak sok a nyomdahiába és a névférdítés, de a lista maga általában helytálló és jól értesültségre vall. Ebben a listában szerepel „*Vactler (sic!)*, soproni lelkész” is.²⁰

A „*Bayreuther Zeitung*”-nak ez a száma hamar eljutott Sopronba is. A Városi Tanács ti. *Bernácsky József* városi főjegyző előterjesztésére alig egy hónappal később, február 20-án foglalkozott a „*Bayreuther Zeitung*” hírével és határozatot hozott olyan, a Helytartótanácson keresztül megteendő lépés érdekében, hogy a „*Baureuther Zeitung*” ezt „a hamis és rágalmozó hírt” nyilvánosan cáfolja meg.²¹ A helyreigazítás hamarosan, a „*Bayreuther Zeitung*” 1795. március 10-én kelt 30. számában meg is történt a fentebb említett tudósítás névférdítéseinek és sajtóhibáinak kijavításával együtt. A helyreigazítás szerint a tudósító „kötelességének tartja”, hogy „az igazságszerető közönségnek” tudomására hozza: *Wachtler* — most már helyesen írták a nevet — „városplébános úr az evangélikusok és katolikusok részéről egyaránt köztiszteletben álló és szeretett, talpig becsületes, tiszteletre méltó férfi, igazi hazafi és emberbarát, akihez a legkisebb gyanú sem fér, nem is fogták el és híveinek körében jótékonyan végzi kötelességét”.²² Ezzel a *Wachtler* városplébános számára az akkori viszonyok és közhangulat közepette nyilván kínos ügy tudomásunk szerint véget is ért.

4. Végül meg kell említenünk a *Hrabovszky*-gyűjteményben talált listának azt a záró megjegyzését is, hogy a felsoroltakon kívül is fogtak el némelyeket „a jelentéktelen emberek közül” („*ex pusillis*”), továbbá olyanokat, akiknek nevét nem tartották számon. Lehet természetesen, hogy ez a megjegyzés a lista szerzőjénél a közhangulat idegességét tükrözteti és lényegében alaptalan. Amint

18 V. ö. SSz. IV. (1940), 130. lap.

19 A tudósító szerint a budai ferencrendi kolostor börtönül szolgáló szobájában középen a padlóba egy vaskarikát eresztettek, melyhez két lépés hosszú láncsal a lábukon voltak a rabok odaláncolva, úgyhogy sem az ajtót, sem az ablakot, sem a kályhát, sem a falat nem tudták megközelíteni. A rabok legszükségesebb holmijai közvetlenül a közelükben voltak elérhetőek. Szobáknak 1-1 rab kapott helyet. Ételt csak délben kaptak, de akkor is csak felügyelet mellett étkezhetek. „Borzalmas arra gondolni, hogy az ember ebben a kolostorban legyen fogva,” — írja a tudósító.

20 „*Bayreuther Zeitung*”, 1795. január 24-i, 11. szám.

21 Sopron város „*Tanácsjegyzőkönyve*”, 1795. február 20., nr. 293.

22 „*Bayreuther Zeitung*”, 1795. március 10., 30. sz.

említettük, a „Bayreuther Zeitung” első tudósítása is közölt egy hosszú listát, amelyet a második tudósítás részben, nevek említése nélkül, visszavont. De nem lehet kizárni azt a feltevést sem, hogy olyan gyanúsak minősített egyéneket, akik nem voltak nemesek és akik ellen ennél fogva a bírói eljárás jóval egyszerűbb volt, mint a nemesek ellen, valóban elfogtak és a Martinovics-pertől elkülönítve vontak bírói eljárás alá. Ennek mindenesetre érdemes volna utána járni.

5. A *Hrabovszky*-féle gyűjtemény a Martinovics-perrel kapcsolatban a kutatóknak még egy érdekességgel szolgál: az említett kötetben a Németh János által

készített vádlevél kéziratos másolata és a fent tárgyalt lista után megtaláljuk a *Martinovics*, *Sigray*, *Hajnóczy*, *Szentmarjay* és *Laczkovics* ellen hozott ítéleteket. Tudjuk, hogy a perben hozott ítéleteket egy latin, ill. német nyelvű, Pesten, Landerernél készült hivatalos nyomtatványban közzétették, valamint hogy röpiratot bocsátottak ki, melyet a kivégzésnél osztogattak.²³ A *Hrabovszky*-gyűjteményben azonban az ítéletek eddig ismeretlen nyomtatványokon maradtak ránk: mindegyik halálos ítélet latin szövege külön kétfalpos, Landerernél megjelent nyomtatvány.

Karner Károly

Sopron és környékének útikalauza 110 évvel ezelőttről

K. Baedeker: „Handbuch der Reisen-de in Oesterreich” című, Coblenzben 1853-ban megjelent útikalauza 152–153. oldalain Sopron és környékével foglalkozik, a következőket írja:

„Bécsből érkezve Sopronba, a pályaudvar eléggé messze van a várostól, mellette kávéház. Oedenburg, magyarul Soprony, a rómaiak Sopronium-a, dacára 18.000 lakosának, csak csendes osztrák mezőváros képét nyújtja. Vendéglő a Magyar Király, a Rózsa és a Szarvas. Magyar népelemnek alig van nyoma. Semmi sincs, ami egy látogatásra érdemes volna. A lakosság fele protestáns és Sopron a dunántúli evang. szuperintendens székhelye. A Bencések templomát 1529-ben abból a pénzből építették, amelyet itt, mint egy török tábori pénztárt, elásva találtak. Sopronban évente 40.000 ökör és 160.000 sertés kerül piacra. A várostól mintegy 2½ órányira van a Fertő tó (Neusiedler-See), amely délkelet felé mocsárban (Hanság) végződik és ez nagyobb, mint maga a tó. Nyáron, midőn a tó vize visszahúzóódik, a parton lúgos só kristályozódik. A tó nyugati dombjain fekszik Ruszt, Soprontól

északra 4 órányira, ahol a magyar bokrok egyik legkitünőbbje terem.

A soproniak kedvelt kiránduló helye a Rozália kápolna, mely 1695-ben épült. Onnan páratlan szép a kilátás, kelet felé Sopron, a Fertő tó-ig és Győrig, északnyugat felé a Schneeberg, délnyugat és dél felé a Stejer Alpok.

Forchtenstein, magyarul Fraknó, három oldalról meredek mészkősziklán épült vár, melynek kora a XII. századig nyúlik vissza, de a várkastély újabb építkezésű. II. Ferdinánd császár 1622-ben ajándékozta azt gr. Esterházy Miklósnak, kinek fia Pál 1652-ben építtette a bástyákat, melyek ma is olyan jó állapotban vannak, hogy egy ostromot is kibírnának. A várkastély lakatlan. Mint őrség 8 főből álló hercegi gránátos tartozólátot, akik egyszersmind őrei azon raboknak, akiket Sopron vármegye súlyos bűncselekményekért elítélt. A várba hídon át lehet bejutni, a boltozatos kapu felett Patrona Hungariae. A külső várudvarban lakik az öreg, barátságos várnagy (Castellán), aki 30 kr. borraivalóért vezeti az idegent és magyarázza a látnivalókat. A várkastélyba egy hosszú

²³ Benda, id. m. 371. és 794. lap.

boltozatos folyosón át lehet bejutni. A kis előudvarban áll Esterházy Pál herceg nádor rossz lovasszobra. Számos szobája és terme minden dísz nélküli, de a falakon igen sok a kép, melyek az Esterházy család tagjait, török csatajelöneteket, Attila hun királyt, a hős törökverő Hunyadi Jánost, fiát Mátyás királyt ábrázolják, továbbá Mária Terézia császárnő kérésére Esterházy Pál Antal által 1741-ben saját költségén állított huszárezred tisztjeinek képeit. Magyarország egész története testesül meg ezekben a képekben. Egyik szoba falait az Esterházy huszárezred tarsolyai borítják. Ezen kor más fegyverei nagy számban láthatók a fegyvertárnak (Zeughaus) használt szobákban, köztük porosz kardok, gránátos süvegek, lőfegyverek, török fegyverek, lófarkos zászlók, magyar zászlók, egy soproni hódér széles pallosa, melyet nevezett, miután azzal 175 elítéltet lefejezett, és ezzel magát szabaddá tette, Pál hercegnek ajánlott és ezzel felszabadulva a herceg védelme alá helyezte magát. A régi, művésziesen öntött ágyukat 1848-ban a magyar kormány — köztük a 12 apostolnak nevezett 12 fontosokat is — elvitette. A vár legrégebbi része a Donjon torony, mely

börtönnel, melyben, a monda szerint, a Gilet nemzetségből származó korábbi tulajdonos nejét Rosáliát éhenhalatta. Török rabok által a sziklába vágott várkút háromszoros visszhangot ad. Az Európászerte egyik leggazdagabb hercegi kincstárt idegenek nem láthatják.

Soprontól 4 órányira délre fekszik Esterháza, melyben lévő hercegi kastély 1760-ban épült és 1846-ban restaurálták. A legfonosabb és legjelentősebb hercegi kastély Eisenstadtban (Kismarton) van, mely 1683-ban épült, 1805-ben bővítették és királyi pompával rendezték be. A kastély őrsége 150 főnyi hercegi gránátosból áll. A szép és nagy parkból, melynek üvegházaiban 70.000-nél több növényfélése van, és amely részben a Lajtadombok lejtőjén fekszik, a Fertő tavat lehet áttekinteni. A Leopoldina-kápolnában látható egy Liechtenstein hercegnő, szül. Esterházy szoborképe Canováttól. Haydn József, a híres zeneszerző, Esterházy herceg karmestere volt, és eltemették a Kismarton melletti Mária Einsiedel nevű búcsújáráhely templomában. Kismartonban megszállni és étkezni a Sas-hoz címzett vendéglőben lehet."

Fabricius Endre

Köznevelés Sopron megyében a XIX. század végén

Az iskolaügy, a közoktatás, a dolgozó tömegek műveltségének színvonala mostohagyerek volt a dualizmus idején Magyarországon. Tisza és kormánya minden mást fontosabbnak tartott a falusi lakosság kultúrájának emelésénél. A városiak egy árnyalattal előnyösebb helyzetben voltak a munkamegosztás, az

iparfejlődés, a viszonylag fejlett kereskedelem következtében, mert ezek olyan tényezők, amik az iskolán kívüli nevelést, a gondolkodás egészének fejlődését igen hatékonyra tehetik. A falu és kisebb települések szervezett oktatásra érett ifjúsága még az 1868-as népiskolai törvény ellenére is¹ lehetetlen körülmények kö-

¹ Eötvös József nagy jelentőségű, hosszú parlamenti harcok után törvényerőre emelt népiskolai törvénye az 1777-es Mária Terézia korabeli Ratio Educationis oktatási törvényhez hasonló ugrást jelent a magyar köznevelésben. Az 1868. XXXVIII. t. c. a közoktatást állami feladattá tette, előírta, hogy 6-tól 12 éves korig kötelező az iskola látogatása. Ha a tanuló nem jár, az első figyelmeztetés 50 krajcár, a második 1.- Ft, a harmadik 2.- Ft, a negyedik 4.- Ft büntetéssel jár. Új tanítóképzők felállítását, az állami felügyelet megszervezését, egységes tanmenetek és tantervek kialakítását írta elő. A szorgalmi idő falun legalább 8 hónap, városban 9 hónap, 34 §-ában „1 tanító 80 növendéknél többet nem taníthat”. V. ö: Kóte Sándor: az 1868-as népiskolai törvény. Pedagógiai Szemle 1961. IV. szám és Iratok az 1868 évi népiskolai reform korából. Ped. Sz. 1958. 7-8 szám 700-702 l.

zött, a minimális eredményeket is nehezen teljesítő oktatási és nevelési feltételek hatása alatt formálódik felnötté.

Kelényi Ferenc a Soproni Szemle 1963. évi 2. számában *Fertőszéplak iskolaügyét* ismerteti és von le ebből nagyon is helytálló következtetéseket. Arra a megállá-

A hajdani Magyar-kapu maradványa.
Hidvégi Ferenc felvétele

pítésra jut, hogy döbbenetes az a közöny, amivel a kormányzat a falusi népoktatást kezeli, egyszerűen még 1873-ban sem tekinti az államvezetéshez tartozó feladatnak. Ez a hideg nemtörődömség, szerinte általános és tipikus. Helyesen véli, hogy a félféudális, torz gazdasági élet talaján tengő társadalmi rend természetes velejárója a közoktatás szinte középkori formája és helyzete. Adatai Fertőszéplakra vonatkoznak, de ha más falukat vagy az egész megyét vizsgáljuk ilyen szempontból, hasonlóan leleplező képet kapunk.

A megye mindenkor alispánja folyamatosan, esztendőnként jelentette a Belügyminisztériumnak, nyomtatásban a közönségnek, a megye állapotát, népmoz-

galmát, ipari és mezőgazdasági termelésének eredményeit, közlekedését, közoktatását, bevételeit és kiadásait, nagy vonásokban. A jelentések igen hasznos jellemző adatokat tartalmaznak a művelődéspolitikáról, s ezek félreérthetetlenül igazolják a fentieket. A jelentések megszövegezése óvatos, igyekszik az ellentmondásokat elleplezni, és azok nagyságát enyhíteni. Gyakran azonban a tények nyilvánvalóságát nem tagadhatja le, kénytelen bevallani az igazat. A megye alapfokú oktatásának állapotát a következő fontosabb adatokat tartalmazó kimutatás szemlélteti. A rendszeresen iskolába járó tanulók is rendkívül sokat hiányoznak, s a hiányzások száma így alakul:

1879-ben 15.554 félnap, 1880-ban 15.806, 1885-ben 665.007, 1888-ban 686.157, 1890-ben 583.252, 1894-ben 459.180, 1897-ben 743.072 (!), 1900-ban 526.654.

Az alispán a hiányzások kirívóan magas számát a következő megjegyzendő indokkal magyarázza: „... a növendékek többsége betegség, rossz időjárás, főleg azonban *ruházatlanság* miatt nem jelennek meg az iskolában...”² Az iskolába nem járó tanulók szüleit pénzbüntetéssel próbálják rábírní arra, hogy gyermekeiket küldjék iskolába. Az eredményről a jelentés így beszél: „Az utóbbiak szülei pedig olyan anyagi körülmények között élnek, hogy azokat *pénzbírságra elítélni lehetetlenség volt.*” Nincs tehát más hátra „az egyes községi előljárók az ilyeneket komolyan megdorgálták”.³ Ez volt minden, amit a nagyobb látogatottság érdekében megtettek. Más helyen: „a téli hónapokban a szülők nem képesek a gyermekeiket kellő ruhával ellátni”.⁴ Tavasszal pedig „a nép szegényebb része ugyanis a nyomasztó megélhetési viszonyok miatt kényszerítve van arra, hogy életszükségleteinek megszerzésére minden munkaerőt igénybe vegyen, minek következménye, hogy a munka idejének megnyíltával az iskolásgyerekek nagy része mezei munkára szorítottatik és az iskolából elvonatik”.⁵

2 Alispáni jelentés 1880 T. 8/3879-22. Soproni Allami Levéltár.

3 Ugyanott.

4 Alispáni jelentés 1891 T. 8/3879-42. S. A. L.

5 Alispáni jelentés 1890. T. 8/3879-41. S. A. L.

1881-ben 31 községben nincs iskola, in-
nen a tanulók más faluba kénytelenek
átjárni. Egy tanítóra átlagosan 100 tanuló
jut. 1877-ben 103 iskolában vannak egy
teremben száznál többen. 1886-ban⁶ a je-
lentés szerint 65 iskolában nincs, illetve
hiányosak a bútorok. Egy tanköteles ok-
tatására a megyei költségvetés 4,70 Ft-ot
szán, az iskola fenntartására 736 Ft-ot.
A megyében található iskola- és nép-
könyvtárak 5.070 kötetrel rendelkeznek.

Egy tanítós iskola van 172, két tanítós
72, három tanítós 8, négy tanítós 4, hat
tanítós 1 és hét tanítós 1.

Az eredmények igazodnak a feltéte-
lekhez, a végzett tanulók 10 %-a nem tud
írni, csak olvasni, úgy ahogy. 1882-ben

ez a szám 15 %. 1877-ben a rendes tanító
fizetése 405.— Ft, 1879-ben 424.— Ft. A
segédtanítóé 254.—Ft. A tanítók egyötö-
de segédtanító, ugyanakkor 1 q búza át-
lagára 8—12 Ft.⁷ Ezek az adatok csak
nagy vonalakban mutatják a megye köz-
oktatását, de mindenképpen jellemzőek.
Önkéntelenül is igazat kell adni Gárdo-
nyi Géza „Lámpás” c. novellája hőségnek,
aki ilyen körülmények között vállalta a
nevelés kínos, de hősi munkáját Magyar-
országon. Gúnyolódva, lemondóan, de
egyben ítélkezően jegyzi meg „igaz, hogy
Jézus Krisztus is tanító volt, de nem ma-
gyar néptanító. Ha magyar néptanítóná
kellett volna lennie, sohasem jött volna
le a mennyek országból”.

Év	Iskolák	Tan- termek	A tankötelesek közül jár %	Rendsze- resen jár %	Alkal- manként jár %	Tanítók száma	Egy te- remre jutó átlag
	s z á m a						
1877.	265	404	85	62	38	419	85
1880.	254	351	92	57	43	342	102
1885.	257	365	91	82	18	364	105
1888.	260	383	92	67	33	386	121
1890.	259	387	93	74	26	400	107
1894.	266	411	95	75	25	411	106
1900.	263	459	95	75	25	411	95

Simkovics Gyula

⁶ Alispáni jelentés 1886. T. 8/3879—30. S. A. L.

⁷ Az 1960—61-es tanévben 258 iskola, 1444 tanterem, 2545 nevelő oktatót a megye általános iskoláiban 58 001 tanulót. Egy teremre jut 40,2 tanuló, egy tanítóra 22,8 tanuló. 218 könyvtár 236 324 kötetrel, ebben nincsenek benne az iskolai könyvtárak. Fertőszéplakon 1963. augusztus 20-án avatták fel az új 5 tanteremes 700 000 Ft költséggel épített iskolát, ezzel az 1963/64. tanévben a faluban 10 tanterem, 11 nevelő kezd meg a munkát.

Csornai színházi élet 1860-ban

A SSz 1962-es évfolyamának 325. lapján szó volt a csornai színészet múltjáról. A jegyzetben említés esett az 1860-ban működött társulatról is, amely búcsúzás-kor „Szini emlék a csornai lelkes fiainak és leányainak emlékül” című füzet-tel tisztelte meg az ottani közönséget. Sikerült a zsebkönyvet a győri Xantus János Múzeum rendkívül gazdag színlap-tárában megtalálnunk és belőle bővebb adatokat nyernünk. A szerkesztő, a társulat sűgönője „rövid, de boldog mulla-tásunk”-nak nevezi az elég hosszú idényt, amely január 17-től február 14-ig tartott. A sikeres működést jelzi, hogy több da-rabot ismételhettek. Főleg Szigligeti és Szigeti József darabjaiból állott a műsor. I. 17. *Mama*. (Szigligeti). 18. *Liliomfi*. 19. *Fenn az ernyő, nincsen kas*. (Szigligeti). 21. *Kisértet* (Szigeti, később *Csizmadia mint kísértet* címen hosszú évtizedekig élt a vidéki színházak műsorán). 21. *Bál előt és után*. *Vig cédulahordó*. 24. *Falu-siak*. (Szigeti). 26. *Becsületszó*. (Szigeti). 27. *Okos bolond*. 28. *Vén bakancsos és fia, a huszár* (Szigeti). 31. *Nem túrni a háznál*. Vigjáték. II. 1. *Falusiak*. 2. *Női*

harc. Vigjáték. 4. *Kisértet*. 5. *Házassági három parancs*. (Szigligeti). 7. *Kinizsi Pál*. (Szigligeti). 7. *Fenn az ernyő, nin-csen kas*. 11. *Szép juhász*. (Szigeti). 12. *Szerelem és örökség*. Vigjáték. 14. *Tisza-háti libácska*. Vigjáték. A hét férfiből és 5 nőből álló társulat tehát valóban a ko-rabeli magyar színműirodalom két leg-jobbjától hozta a legfrissebb darabokat; ugyanúgy becsületére vált tehát ez a tö-rekvése, mint a csornai közönségnek a pártolás.

Még egy újabb adattal szolgálhatunk. 1891 nyarán az idézett cikkben említett színigazgató Kapuvárt működött és nyolc eladásra hirdetve bérletet, július 17-én a Rip van Winkle híres operettel megkezdte előadásait. Tagjainak száma 26 volt. A csornaiak annyira pártolták, hogy augusztus 4-ig tartotta előadásait, a bérletet 15 előadásra hosszabbíthatta meg, a búcsúelőadások, Szegény Jona-thán, Millöcker operettje és Örült és prókátor c. ismeretlen színdarab különö-sen nagy közönség előtt játszódtak. (Sop-ron, 1891. VII. 18. VIII. 8.)

Cs. E.

Adat Kapuvár régi színészetéről

A SSz 1962-es évfolyamában Csatkai Endre foglalkozik a megye színészetének régebbi történetével és említi 1899-ből Havi Lajos kapuvári szereplését is. Az ottani adatokat néhány újabb szeret-nénk kiegészíteni, mikre a Rábaközi Hírlap 1899. június 4-i számában buk-kantam. „Múlt szombaton vonultak be Thalia papjai Kapuvárra. Községünk a multban szerzett szomorú tapasztalatai után a társulatot a szokott előlegezett ro-konszenv nélkül fogadta.” Azonban a színházi kritikus az első előadások után „kiválóan képzett és fegyelmezett társu-lat”-nak nevezi az együttest az eddig előadott darabok nyomán. Színre került Echegaray spanyol író „Folt, amely tisztít” című realiztikus darabja, a „Gyur-kovics lányok” Herczeg Ferencről, „A kis

alamuszi” operett Bokor Józseftől. Felső-rolja a cikk a színészeket, még hozzá nem takarékoskodva a dicséző jelzőkkel: N. Bodroghy Lina, Bera Rózsa, Szepesy Szidi, Szücs Margit, Erdélyi Margit, Becski Hermin, Havi Rózsa, Hel' ai Nán-dor, Ovány Jenő, Balogh Árpád, Nógrádi János. Nevezetesebb színész bizony alig akad köztük, legfeljebb Heltai Nándor, később maga is színigazgató; Havi Rózi Sopronban is szerepelt táncos-énekesnő. A cikk befejező szavaiból azt kell kiven-nünk, hogy legalább kezdetben nem na-gyon lelkesedett a társulatért a közön-ség, amelyet imígyen kellett megbiztatni: „Reméljük, a kapuvári közönség, aki mindenben és mindenkor tudott a szép és nemesért lelkesülni, e kiváló társu-lattól sem tagadja meg pártfogását.”

Faragó Sándor

Új emléktáblák Sopronban és környékén

Szentirmai Elemér emléktáblája Sopronhorpácson

Sopronhorpács nemcsak gyönyörű középkori és legújában kitűnően helyreállított temploma és a növénytermesztési és nemesítési intézet révén közismert, hanem azokról a kapcsolatokról is sok szó esik, amelyek hazánk nemegy nagyjához fűzik. Itt építtetett kastélyt a Nemzeti Múzeum alapítója, Széchényi

művét jelzi. Majd Fehér megyében élt, hivataloskodott, gazdálkodott, végre a fővárosba költözött. Számos népszínmű számára állított a össze a dalokat, de önálló dalainak száma is messze túlhaladta a százat, köztük a Ritka búza és főleg a Csak egy szép lány van a világon című nóták többek között ma is nagyon ked-

Szentirmai Elemér sopronhorpácsi emléktáblája

Ferenc, itt könyvtároskodott nála Hajnóczy József, a szabadság gondolatának nagy vértanúja, itt működött Mátrai Gábor, a magyar zenetörténet nagyja, Liszt Ferenc két ízben is tartózkodott a faluban hosszabb ideig és itt született a magyar dal kitűnő zeneköltője, Szentirmai Elemér is.

Eredeti neve Németh János volt és a sopronhorpácsi anyakönyvek szerint 1836. november 9-én született; atyját is így hívták, anyja Kraksner Ágnes volt. A gyermek bizonytalán a faluban járt elemi iskolába, középiskoláit Sopronban és Székesfehérvárott végezte. 1857-ben Sopronban megjelent Czenki csárdás című zenedarabja, amelyet a szomszéd faluban létesült földművesiskola hallgatóinak tiszteletére írt. Ezt már mint tízedik

veltek. Az utóbbit feleségének írta, de akkor már 13 éve házasok voltak.

1908-ban halt meg hosszú betegség után. Barátai a budapesti Kerepesi temetőben szép síremléssel jelölték meg sírját. Sopronhorpácson mindenkor tisztelték emlékezetét; születésének századik évfordulója alkalmával Csatkai Endre a Soproni Hírlapban sürgette, hogy szülőházát emléktáblával jelöljék meg, de felszólalása eredménytelen maradt. 1958 júliusának elején ugyanő a győri rádióban emlékeztette a közvéleményt erre az elmulasztott kötelezettségre, de most már eredménnyel. Még ez év, azaz 1958. október 12-én emlékezetesen szép ünnepély keretében Sopronhorpács felavatta nagy fiának emléktábláját szülőházán, amelyet Énekes Kálmán hajdani horpácsi

pedagógus kutatott ki. Az ünnepély szónoka Volly István ismert fővárosi zene-pedagógus volt, avató beszéde előtt a horpácsi fúvós zenekar a Himnuszt játszotta el, utána pedig a falubeli énekkar a Csak egy szép lány kezdetű dalt énekelte, miközben a lepel lehullt az egyszerűségében is ízléses emléktábláról, melyen líra alatt a szöveg Szentirmay életrajzi adatai mellett megemlíti a létrehozót, Sopronhorpács községet, továbbá az alkalmat, a zeneköltő halálának

50. évfordulóját. A táblát egyébként Steiger Károly soproni kőfaragó készítette. Az ünnepély a Szózáttal fejeződött be. Délután a kultúrotthonban ünnepi műsor következett, amelyen ismét Volly István mondott ünnepi beszédet, majd a helybeli énekkar egész sor Szentirmay-dalt adott elő. Az ünnepélyeken nemcsak a sopronhorpácsiak vettek részt, hanem nagy számmal jöttek el a környékbeli falvakból is.

Csapody István emléktáblája Sopronhorpácon

Sopronhorpács községi tanácsa alaposan kitért magáért, hogy már 1960-ban másik ott született nagyságának emelt emléktáblát. Ez Csapody István, a világhírű szemészprofesszor volt, aki véletlenül éppen Szentirmay szülőházával szemben, az egykori vendéglőben látta meg a napvilágot 1856-ban.

nemcsak a falu népének, hanem a szomszédos községek számos lakosának és soproni meg fővárosi vendégeknek jelenlétében. Megjelent Csapody öt élő gyermeke is. A megelőző ünnepélyt a kastélyban levő tágas és szépen feldíszített kultúrtermében tartották. Horváth Flórián vb. elnök üdvözlő szavai után a Himnusz

Csapody István sopronhorpácsi emléktáblája. Szakál Ernő műve

Az ízléses, bár egyszerű emléktáblát a soproni Szakál Ernő szobrászművész készítette, költségeihez a községi tanács még önkéntes hozzájárulást sem fogadott el.

A leleplezés 1960. június 19-én volt,

hangzott el, majd a horpácsi Kutató Intézet egyik fiatal dolgozója, Szeli Teréz Petőfi Szülőföldemen c. versét mondta el. Utána a község fúvószenekara következett és meglepte a közönséget kitűnő, egybevágó játékaival. Ügyes dolog volt

Szentirmai leghíresebb nótájának, a Csak egy szép lány kezdetűnek előadása. Még inkább meglepte a városi közönséget a következő műsorszám: a helyi vegyeskórus a zenekar kíséretével dalokat adott elő, továbbá szólóénekekkel Kacsóh János Vitézének egy nagyobb részletét.

Az ünnepi megemlékezést Csatkai Endre, a soproni Liszt Ferenc Múzeum főigazgatóhelyettese mondotta, mint aki az emléktábla érdekében a mozgalmat is megindította. Kifejtette, mennyit köszön-

het az emberiség a nagynevű tudósnek, de az is erősen összeforrt szülőfalujával, idős koráig mellékesen nyelvészettel is foglalkozott, felhasználva fiatalkori emlékeit. A nagyhatású beszéd után az ünneplő közönség zeneszóval az emléktáblához vonult, amelyről a vb. elnök szavai után lehullt a lepel; számos koszorút helyeztek el, majd a Szózat hangjai után az ünneplő közönség egy igen szép, bensőséges ünnep után széteszlott.

V. V.

Pap Károly emléktáblája Sopronban .

Pap Károly soproni emléktáblája.
Berecz Dezső felvétele

A Liszt Ferenc Múzeumból indult el a kezdeményezés, hogy miután Pap Károly, nagynevű mártír-író utcanévet már kapott, szülőházára is kerüljön emléktábla. A kezdeményezést szívesen látta a város vezetősége és a Hazafias Népfront. Sza-

kál Ernő tervét általános tetszés fogadta és szép számmal érkezvén felajánlások a költő barátaitól és tisztelőitől, Szakál kivitelezhette a domborművet, és 1962. november 3-án avatásra is kerülhetett a Fegyvertár utca 5. számú sarokházban.

Az avatást az író iskolájában, a Széchenyi Gimnáziumban ünépély előzte meg a Hazafias Népfrent rendezésében, amelynek nevében Csatkai Endre múzeumi főigazgatóhelyettes üdvözölte a szépszámmal egybegyűlt közönséget; ennek soraiban megjelent az író özvegye is, aki maga szintén jónevű írónő. A műsor úgy alakult, hogy nagy részében az iskola mai tanuló ifjúsága mutassa be hódolatát az egykori diáknak. A jól fegyverezett zenekar, Szentirmai Ákos diák vezetésével Csajkovszkij Chanson triste c. darabját adta elő, majd Gombocz János olvasta fel Pap egyik legszebb noveláját kitűnő előadásban. Ezután a Magyar Írószö-

vetség nevében Fábíán Zoltán ismert novellista tartott megkapó emlékbeszédet. A Liszt Ferenc zenekar vonós quartettje pedig az író emlékezetére egy kamarazenetételt adott elő. Az épület közelében levő emléktáblánál, amelyhez vivő út mentén az iskola diákjai állottak sorfalat, Faller Jenő professzor tartott rövid megemlékezést a Hazafias Népfrent nevében és á'adta az eméktáblát a város képviselőjének, Horváth Imrénének, aki maga is röviden megemlékezett Pap Károlyról. Koszorút helyezett el az Írószövetség, a Hazafias Népfrent és az iskola ifjúsága.

Sz. A.

Berzsenyi Dániel emléktáblája soproni lakóházán

Berzsenyi Dániel iskolai tanulmányait a soproni evang líceumban (ma Berzsenyi Dániel Gimnázium) végezte 1788-tól 1795-ig. Kapcsolata Sopronnal inentől megszakad, egészen 1819-ig, amikor is a költő gyermekei iskolai tanulmányainak ellenőrzésére Sopronba jön, és két telet itt tölt 1819-től 1821-ig. A líceum tanulóinak latin nyelvű nyomtatott névjegyzéke szerint ugyanis Berzsenyinek három (esetleg négy) gyermeke nevelődött az ősi falak között.

Berzsenyi második soproni tartózkodásáról nem sokat tudunk. A mai Pócsi utca 12. számú házában lakott. Kivel, milyen háztartással, nem tudjuk. Bizonyos, hogy gyermekei szállása máshol volt.

Egy-két évvel ezelőtt felmerült az újabb irodalom- és helytörténeti kutatások eredményei nyomán az a gondolat, hogy Berzsenyi soproni időszaki lakását emléktáblával jelöljék meg. A kegyeletos ötletet a líceum jogutódja, a Berzsenyi Gimnázium ifjúsága és Szülői Munkaközössége magáévá tette; az igazgató és a tanári testület kezdeményezésére elhatározta, hogy a tábla elhelyezésének gondját és köl'ségeit vállalja.

A tábla elkészítésével megbízták Sza-

kál Ernő szobrászművészt, aki 1962 tavaszán elkészítette az emlékművet.

A tábla 70×51 cm méretű, a fal felületéből 3 cm-re kiálló, 14 cm vastag lap, fertőrákosi mészhomokkőből készült, a szöveg felett nyitott könyv van keresztbefektetett íróttal, mögötte babérág mélyített plasztikával. Felirata sötétbar-na mélyített betűkkel a következő:

Ebben a házban lakott — Berzsenyi Dániel — a nagy magyar költő — 1819 és 1820 telén — emlékére állíttatta 1962-ben a Berzsenyi gimnázium.

A táblát a földszintes ház utcai homlokzatán a kapubejárattól balra helyezték el, 1962. május 7-én, a költő születésnapján az iskola teljes ifjúságának, tanári karának és a szülők népes küldöttségének jelenlétében, rövid ünnepség keretében.

Az utcai ünnepség után a Liszt Ferenc Művelődési Ház nagytermében az iskola hagyományos Berzsenyi emlékünnepejét rendezte meg Berzsenyi legjellemzőbb és legnagyobb verseinek elmondásával, emberi és írói arcképének bemutatásával, a korabeli muzsikát tükröző zeneszámok kíséretében.

A. E.

Berzsenyi soproni emléktáblája. Szakál Ernő műve

A fertőrákosi montmorillonit kristálykémiái formulája

A fertőrákosi bentonit részletes vizsgálatával Vendel M. foglalkozott, aki az 1936-ban végzett földtani felvétele során a kőfejtő udvarának lajtmészkkövéből még 2 bentonit réteget írt le.¹ Az alsó réteget a törmelék azóta már befedte, ezért vizsgálataimat csupán a felső 1—1,5 cm vastagságú rétegből vett mintán (1960) végezhettem.

A bentonit értékelése főkomponesének, a montmorillonitnak mennyiségi aránya alapján történik. A montmorillonit agyagásvány a filloszilikátok hármas réteggkomplexumból felépülő montmorillo-

noid csoportjába tartozik és ennek dioktaéderes típusát képviseli. Ez ásvány összetételére és szerkezetére vonatkozó ismeretek még ma sem teljesen tisztázottak. Oka ennek az, hogy a montmorillonit ritkán vagy egyáltalán nem fordul elő a természetben olyan tisztaságban, hogy jellemzői véglegesen megállapíthatók lennének. A fentiekből következik, hogy a bentonitok montmorillonit tartalmának meghatározása nem könnyű feladat.

E dolgozat néhány további adattal ki-

¹ Újabban Schwiete és munkatársai értékes eredményt értek el mind a természetes, mind a mesterséges montmorillonitok kutatásánál (2, 3).

ván hozzájárulni a fertőrákosi bentonit eddigi ismeretéhez.

A fertőrákosi bentonit halvány zöldes-sárga, kagylóstörésű, száradáskor szögletes darabokra szétrepedező anyag. Mész-kőrétegekkel érintkező felületén gyakran vékony limonitos bevonat jelenik meg.

Vendel M. mikroszkópi vizsgálatai alapján a főkomponens montmorillonit mellett meglehetősen sok kvarc, jóval ritkább földpát, majd gyéren előforduló limonit, cirkon, apatit, hematit, kalcit és muszkovit mutatható ki.

A kémiai analízist Sajó I. végezte az alábbi eredménnyel:

SiO ₂	48,82 %
Al ₂ O ₃	15,56 „
Fe ₂ O ₃	6,29 „
CaO	3,10 „
MgO	3,14 „
K ₂ O	0,02 „
Izzv. (1000°)	22,72 „
	99,65 %

Az ásványban fontos szerepet játszó víz tulajdonságainak tisztázására a Paulik F—Paulik J—Dr. Erdey L.-féle Derivatograph-ot használtam, amely egyidejűleg méri a minta hőmérsékletét (T), súlyváltozását (TG), a súlyváltozás sebességét (DTG), valamint az átalakulás által okozott entalpia változást (DTA). A felvételi adatokat az 1. ábra tünteti fel. A 0,8 g bemérés melletti vízvesztéség

100°-ig	9 mg	1,12 %
300°-ig	133 mg	16,65 „
600°-ig	152 mg	19,00 „
700°-ig	171 mg	21,37 „
1000°-ig	179 mg	22,72 % volt.

A derivatogramból világosan kitűnik, hogy az ásvány 3 lépcsőben veszti el vizét: 170, 680 és 850 C°-nál. Legnagyobb az első endoterm csúcs, ahol a vízvesztés már jóval 100° alatt megkezdődik és 300° körül fejeződik be. Ez a csúcs az adszorpciós és rétegeközi vizet jelenti, míg a következő két endoterm effektus a koordinatív víz eltávolzásával kapcsolatos.

A szerkezeti képlet kiszámításához Erdélyi J. legújabban kidolgozott számítási módszere használható fel előnyösen (4,5,6). Ennek értelmében az (1) elemzés adataiból el kell hagynunk a 300°-ig eltávozott vizet, majd a maradékot 100-ra számítjuk, tehát

SiO ₂	58,82 %
Al ₂ O ₃	18,75 „
Fe ₂ O ₃	7,58 „
CaO	3,74 „
MgO	3,78 „
K ₂ O	0,02 „
H ₂ O	7,31 „
	100,00 %

A továbbiakban az elemzés atomszázalékos megoszlásából kiszámítjuk az ionszámokat. A számítás alapjául a montmorillonit ideális képletét használjuk fel és feltételezzük, hogy az O+OH ionok 12 pozíciót töltenek be.

Atom %	Atomhányados	Ionszámok	Ionszámok (O+OH=12)
Si 27,36	0,97884	978,84	3,654 4
Al 9,92	0,36780	367,80	0,346
Fe ³⁺ 5,30	0,09496	94,96	1,373
Mg 2,28	0,09372	93,72	1,027
Ca 2,67	0,06672	66,72	0,355
K 0,02	0,00044	0,44	0,350
HO 13,80	0,81150	811,50	0,249
O 38,45	2,40290	2402,90	3,030 12
			8,970

A szerkezeti képlet felállítása előtt vesünk még egy pillantást a termikus felvételre. A DTA görbén 4, vízvesztéssel kapcsolatos endoterm csúcs látható. Az

alacsony hőmérsékleti a rétegeközi vízvesztésnek felel meg, az 550° körül jelentkező igen gyenge effektus illit, illetőleg Mackenzie (7) szerint anomális

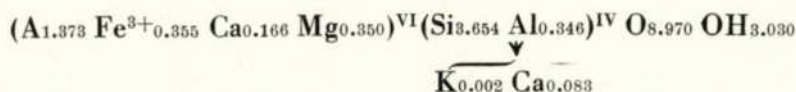
montmorillonit csúcsot jelent, ezért ezt számításunknál figyelmen kívül hagyjuk. A 680°-os csúcs az oktaéder réteg, míg a 850°-os tetraédes réteg vízvesztésével áll összefüggésben. E hőmérséklet felett a szerkezet összeomlik, majd ezután közvetlenül éles exoterm reakció lép fel (900°), ami új kristályos fázis képződését jelenti. A fertőrákosi montmorillonit kis intenzitású exoterm effektusa minden bizonnyal a csúcs nagyságát befolyásoló Al Fe helyettesítéssel kapcsolatos. A kiizzított minta erős barna színe is utal erre.

Visszatérve a számításokhoz: a 300° alatti vizet nem vesszük tekintetbe a szerkezeti képlet számításánál. A 300° felett eltávozó vízből adódó ionszám OH_{3,030} szemben OH₂-vel, ami OH felesleget és egyben Erdélyi szerint tetraédesen helyettesített OH csoportot jelent. Ha kiszámítjuk az egyes hőmérsékleti tartományokban eltávozó vizet és ionszámokat, a következő eredmény adódik:

1000°-ig	(OH) _{0,675}
700°-ig	(OH) _{1,181}
600°-ig	(OH) _{1,174}

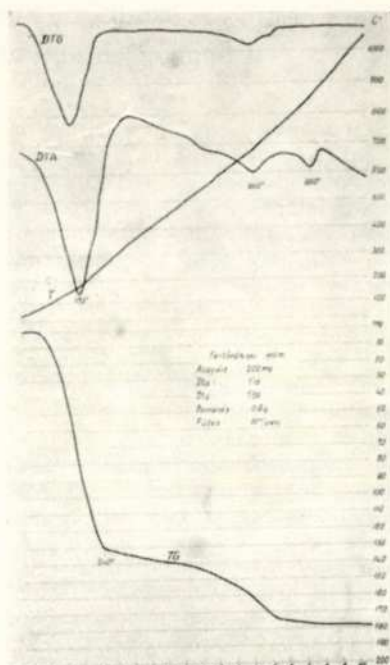
Az oktaéder réteg vize tehát OH_{2,355}, míg a tetraédes rétege OH_{0,675} értékkel jellemezhető.

A kristálykémiaili képlet kiszámításakor a következőképpen járunk el: O+OH=12 pozíciót véve alapul valamennyi Si iont tetraédes koordinációba helyezzük, s

Összefoglalás: A fertőrákosi montmorillonit a fenti vizsgálatok alapján magasabb vastartalmú Ca-montmorillonit, amely Sedleckij indexe alapján

Irodalom: 1. Vendl M.: Földt. Közl. 68. 89. (1938). - 2. H. E. Schwiete-G. Ziegler-Chr. Kliesch: Thermochemische Unters. über die Dehydration des Montmorillonits. Köln u. Opladen (1960). - 3. H. E. Schwiete-R. Baur: Hydrothermal Synthese und Strukturunters.

amennyiben ennek mennyisége nem lenne elegendő valamennyi pozíció betöltéséhez, a fennmaradó különbséget Al ionnal egyenlíttjük ki. A többi kationt — a K és Na kivételével — hatos koordinációban tüntetjük fel. A szerkezeti képlet tehát a következő:

(Si:Al=2,12:1) montmorillonit-4-nek minősíthető.

Kotsis Tivadar

von Montmorillonit. Köln u. Opladen (1960). - 4. Erdélyi J. Földt. Közl. 87. 400. (1957). - 5. Erdélyi J: MAFI Evi Jel. 1957-58. 317. (1961). - 6. Erdélyi J: Acta Miner. Petr. Univ. Szegediensis Tom XII. 73. (1959). - 7. R. C. Mackenzie: Differential thermal investigation of clays. London (1957).

Wagner, Verdi és Mascagni művei a soproni hangversenyteremben és színpadon

A nemrég elhunyt Lajtha László mondta egyszer nekünk, hogy a vidéki zenetörténetekben az érdeklő legjobban, mikor jelenik meg valamelyik jelentős szerző legkorábban az illető város műsorán, ez a hely zenei ízlésének és fejlettségének fokmérője. E tekintetben Sopronnak nem kell szégyenkeznie. Gondoljunk arra, hogy Mozart Varázsfuvolája négy évvel bemutatója után már színre került városunkban, Schubertet előbb szólaltatták meg nyilvánosan mint Pesten,¹ a mai modern zene úttörőit pedig már 1925-ben négy hangversenyen mutatták be ciklusszerűen. Az 1963-as év három centenáris hőségének, Wagnernek, Verdinek és Mascagninak szerepeltetése is öregbíti a zeneváros hírnevét.

Persze arra nem gondolhatunk, hogy Wagnernek valamely operája színre került volna Sopronban, ilyenbe sokkal nagyobb operaháznak is beletört volna a bicskájá, hiszen még a bécsi operaház is vonakodott sokáig a színrehozattól. 1857-ben egy arénában mutaták be a Tannhaeuser-t. Volt is irányában ellenkezés, ezt fejezi ki a szomszédos Kismartonban lakó Mayr Mihály festő a naplójában, ugyanis a nagy port felvert darab előadását megnézte:

„Nem és nem, a mesterkedés nem teszi a zenét és a zene motívumok (azaz dalmok) nélkül úgy tűnik fel nekem, mintha a vezető szólómotívum törölték volna, vagy mintha a szerző a kíséretet írta csak meg addig, míg majd dallamot talál. Az opera szerencséséhez gratulálók utódainknak és megelégszem Mozarttal, Weberrel, Cherubinnal, Mehullal, Salierivel és Bellinivel.”²

Ugyanebben az évben, 1858-ban, mikor a kismartoni öregúr e mérges kifakadást írta, a soproniak is kaptak ízelítőt Wagner művészetéből, és nekik... tetszett. November 26-án a Schaede-zenekar Prágából a Magyar Király vendéglőben részleteket játszik a Lohengrinből. A korabeli német újság szerint tetszett a közön-

ségnek, az örök kritikus azonban odaveti: a jövő zenéje („Zukunftsmusik”). Hanem a bécsi hírek felajzották a kíváncsiságot és Lorenz János, a Zeneegyesület új karnagya 1859. március 15-én bemutatta a Tannhaeuser bevonulási indulóját a megerősödött énekkarral, 1863-ban viszont a zárandokkarok szólaltak meg, április elsején hangversenyt rendezt a Dalfűzér az orsolyiták javára, több mint száz tagú volt a kiegészített kórus. Ebben az évben Péter-Pálkor katonazene tolmácsolásában megismerkedhetett Sopron Wagner első jelentős operájának, a Rienzinek nyitányával is, ugyanazon a hangversenyen a Lohengrin III. felvonásának bevezető zenéjével és a nászindulóval.

1873-ban egy Scharoch nevű katona karmester nagy Wagner-rajongó volt, az év első heteiben kezdődtek az újonnan épült kaszinóban az ún. sétahangversenyek, ezek elején már a Lohengrin előbb említett bevezető zenéje szerepelt, majd másnap a Tannhaeuserből részletek, ezt február 18-án megismételték, másnap viszont a Bolygó hollandiból következett egyveleg. Scharoch utóda Lehár Ferenc apja lett, hasonló módon akarta térzenéket is népszerűsíteni Wagnert, 1876 szeptember 24-én ő is vezényelte a Tannhaeusergyeget. 1879-ben szólóénekekben is hallhattak Wagnert Sopronban, november 30-án a milanoi Scala tagja, Edelsberg asszony a Tannhaeuserből Erzsébet belépőjét, december 9-én a Dalfűzér hangversenyén egy bécsi énekes az Esthajnali csillaghoz intézett dalt adta elő.

1881-ben a Frankenburg alapította Irodalmi Kör is beállt hírverésre: március 6-án Haselhuhn Ferenc a Walkürből a Tűzvarázst adta elő Brattia átiratában, továbbá a Tristan és Izoldából Izolda halálát Liszt zongoraátiratában. Ezzel azután egyszeriben meg lehetett ismerkedni Wagner érett művészetével is. Ebben az évben érdekes Wagner-eseményt

¹ SSz 1962. 167. lap. Cs. E.: Korai Schubert-előadások Sopronban.

² Csatkai: Beitrage zur Geschichte der Musikkultur in Eisenstadt. 1931. 21/22. A napló a kismartoni Landesmuseum-ban.

kell még feljegyezni: Munczy Lajos, a konzervatóriumot járt cigányprimás zenekarával a Tannhaeuserből ábrándot adott elő, mégpedig kotta nélkül, az egykorú híradás szerint kifogástalanul. 1881 végén a Városi Zenekar a Lohengrin egy fináléját, 1882-ben a Dalfűzér egy estélyén megnevezetlen részletet adott elő a Tannhaeuserből, amelynek a népszerűsége kezdett vetekedni az olasz operáéval. Az Irodalmi Körben ugyan ebben az évben a Férfidalkör kiegészítve női énekesekkel a Lohengrin nászkarát adta elő, nyilván magyar szöveggel.

1883 februárjában Wagner hirtelen meghalt. Népszerűsége a soproni dobogón nem változott. Ebben az évben a Dalfűzér március 25-i estélyén a katonazenekar előadta Rienzi Csatadalát a harmadik felvonásból, s még hamarosan kétszer megismételte térzenén és a Férfidalkör hangversenyén, és november 4-én a Dalfűzérben a Tannhaeuserből egyveleget is adott elő. 1887 júniusában a Zenekedvelők egyesületében a Tannhaeuser egyik zarándokkara és az Esthajnali csillagról szóló dal hangzott el a katonazene tolmácsolásában. Ebben az évben korának nagy hegedűse, Wilhelmji játszott Sopronban, kísérelve, Niemann Rudolf a Walkürből játszott ugyanakkor, valószínűleg a Tűzvarázst. 1889-ben Janó János, neves feltaláló a maga szerkesztette zongoráján a Bolygó hollandi operából a Fonó-kart adta elő Liszt átíratában. 1889-ben a soproni Zeneegyesületet újjászervezték és mindjárt az első hangversenyen, december 15-én előadásra került a Tannhaeuser bevonulási indulója, 1893-ban pedig az eddig adott operarészletekhez csatlakozott ennek az egyesületnek előadásában a Nürnbergi mesterdalkok nyitánya.

1890-ben a Gazdapolgárok Énekkara zászlószentelést tartott, mely alkalommal a Széchenyi téren zajlott le az ünnepség egyik része; a Zeneegyesülettel együtt előadták a Tannhaeuser bevonulási indulóját. Ez egyébként szinte kezdett hozzátartozni a soproni ünnepi műsorokhoz, énekkar zenekarral, külön zenekar lépésesek is, így négykezes előadás (1893) vagy énekkar csak zongorakísérettel (Zeneegyesület, 1932. III. 14). Ez időtől fogva nem is könnyű a nyilvános Wagner-előadásokat számon tartani, csak a

legértékesebbeket említjük, így 1893. március 26-án Incze Mariska a Bolygó hollandi fonó-dalát adta elő Liszt átíratában az Irodalmi kör egyik estélyén, ugyanezt végre női karral a Zeneegyesületben lehetett először hallani 1910-ben. A Rienzi nyitányát 1902-ben a színházi zenekar újította fel, a Nürnbergi mesterdalkok nyitányát 1905-ben a Zeneegyesület. 1903-ban a Deák Ferenc születésének századik évfordulóján tartott ünnepségen a Dalfűzér a Rienziből eddig nem hallott részlettel lépett fel, a békekövek kórusát adta elő, míg a Zeneegyesület a Tannhaeuser bevonulási indulóját. Óriási teljesítmény volt a Nürnbergi mesterdalkok utolsó jelenete teljes zenekarral és énekkarral 1919-ben, megismételték 1925-ben. A kaszinó nagytermének egyharmadát a dobogóval foglalták el. 1933-ban a Wagner műsor a Siegfriedidill c. zenekari darabbal, továbbá a Parsifal első felvonásának befejezésével (1936.) bővül. A felszabadulás óta a Tannhaeuser és a Nürnbergi mesterdalkok nyitánya gyakorta hallható szimfónikusaink tolmácsolásában. 1963-ban a kettős Wagner jubileumot az Ünnepi héten Liszttel is kapcsolatos nagyszabású műsorral ünnepelték meg.

Még megemlíthető, hogy más irányban is folyt Wagner „népszerűsítése”. Ugyanis paródiák is jártak a soproni színpadon, ezek közül a magyar színpadon is megfordult Nestroy-darabot szívesen nevelték végig (Tannhaeuser vagy A verekedés Wartburg várában), továbbá a Lohengrint gúnyoló Lohengeln oder Die Jungfrau von Daragant (1872, 1873). De még az egyébként Wagner-barát Dalfűzér is mozgósította a nevetőizmokat Wagner ellen. Egyik tagja, Gabler Vilmos, kitűnő komikus-vénával rendelkezett, több más paródia mellett a Jövő zenéje (Zukunftsbild) címmel kigúnyolta Wagner dagályos és betűrímekben tobzódó szövegeit. Például: „Spott spröder Sprache, ruppige Rissen, Zungen zu zügeln, dankst Dichtern du!” (1879 XII. 7).

Sokkal bensőségesebb Sopron ismeret-sége Verdivel, bár itt is főleg a fiatalabb évek termékeire szorítkozik. A kezdet a hangversenyteremé. A Zeneegyesület 1847. december 23-án a Haramiák című, mostanában feltámasztott operából szerepeltetett részletet. Ekkoriban már Verdinek nagy híre volt és a soproniak 1849.

március 17-én az Ernánival megismerhették Verdit. Itt is nagy sikere volt, amit a négy előadás egy évadban igazol. Németül utoljára az 1875/6-os idényben adták, az volt a 34. előadása, míg magyarul 1863-ban került először színre, azonkívül még csak egy előadást ért meg, 1905-ben. 1858-ban a Rigoletto vonult be a német színpadra, megért az első évadban négy előadást, 1924-ig németül 13-szor adták, magyar bemutatója 1863-ban esett meg, 1949-ig hatszor került színre, köztük 1907-ben egy vegyes olasz-magyar nyelvű előadásban; majd a gördülő opera többször adta, utoljára 1960-ban a győri vendégtársulat.³ A legtöbbet adott Verdi-opera a Trubadur volt. A németek az 1859/60-as idényben adták először és 1911-ig ezen a nyelven 36-szor szólalt meg, utoljára műkedvelők ajkán. Magyar bemutatója 1863-ban volt, azóta 1956-ig 14 előadást ért meg, a Traviata németül az 1871/2-es évad újdonságai közt szerepelt németül, az 1899/900-as idényig csak négyszer adták. A magyar színpadon jobban megvetette a lábát, 1882-ben volt az első előadása, 1949-ig 14 ízben adták, azóta is gyakran a gördülő opera és idén operái együttes. A Rigolettót és a Trubadurt Koh Ferenc műkedvelő gárdája is előadta. A többi Verdi-opera közül már csak az Otello került színre 1905-ben a brünni operaház előadásában, persze, csehül.

A Verdi-operák zömét tehát Sopronban nem ismerhették meg a rádió előtt. Némiképpen segített a katonazene, a különböző hangversenyeken körítésül többször adtak ismeretlen operákból részleteket, így 1855-ben budapesti bemutatója évében a Szicíliai vecsernye (Guzmann Johanna) nyitányát, 1865-ben a Két Foascariból, 1884-ben az Orleánsi szűzből, 1889-ben a Machbetből egyes részleteket. Már a teljes előadást megelőzve a Rigolettóból pár részt adtak 1858-ban. Legalább hangversenydobogón hangzott el az Álarcos bálból 1867-ben egy ária,

az Aidából Orosz Júlia énekelt áriát 1928-ban, Báthy Anna az 1940-es években a Don Carlosból Erzsébet áriáját. A Trubadurból már 1858 februárjában kaptak Sopronban kóstolót egy hangversenyen. Verdi Requiemjéből csak zenekari átdolgozásból mutatott be egyes számokat a katonazene 1877-ben Lehár Ferenc hasonló nevű apja vezényletével.

Mascagni számos operát írt, de csak a 27 éves korában színre került Parasztbecsülettel ért el maradandó sikert. Ősbemutatója 1890-ben volt Olaszországban, pár hónappal később már Budapesten gyönyörködtek benne és 1891-ben már elértek legszebb dallamai Sopronba is. Május 10-én a Dalfüzér hangversenyén a katonazene az Intermezzót adta. Még egy ízelítő következett: június 14–15-én az operaház baritonistája, Veres Sándor, aki a magyar bemutatón is szerepelt, feleségével a darab egyik duettjét adta elő hangversenyük keretében. Veres egyébként pár évvel előtte a soproni színházban is játszott, de mert képzetlen énekes volt, hamarosan elkerült az operától, mind jobban csúszott a lejtőn, végül mint szállodaportás fejezte be életét. A *Sopron* című lap a zenekari bemutatóról megjegyezte, hogy „a műsorzat legszebb pontjai közt” volt, a duetttről pedig, hogy „a legművészebb szám volt”. Ezek után érthető volt az érdeklődés a teljes bemutató iránt, ami 1891. november 12-én zajlott le németül, a siker oly nagy volt, hogy a darab hat hét alatt hat előadást ért meg, később ritkán adták németül, összesen csak 10 előadást ért meg.⁴ A magyar bemutató 1893. január 14-én volt és az évek során kerek 25 előadást ért meg az opera, műkedvelők is játszották 1920-ban. Aránylag nem támaszt nagy nehézségeket és így valahányszor valamely igazgatót nagyon megszorították operaeloadás miatt, csak a Parasztbecsületet rántották elő, jó-rossz előadásban.

Csatkai Endre

³ Az 1850-es években nem volt jó sajtója Verdinek nálunk. Az Odenburger Intelligenz und Anzeiger-Blatt 1856-ban azt írja, hogy Verdi újabb darabjai tönkre teszik az énekeseket; egyébként is csak lármacsinaló és a Rigolettoval véget ért jóirányú fejlődése (1856. 12. szám). A Vasárnapi Ujság 1859-es évfolyamában a 20. lapon Ujfalussy Lajos ezt írja: „Még lehet az itt-ott nagynak kiáltott Verdinek – ki a dallamot szemfényvesztő fülámító históriákkal tölti be – darabjai, újítása ellenére, talán miatta nem élék túl a maestrot.”

⁴ A Parasztbecsület bemutatóját követő hónapban, 1891. december 13-án a Katolikus Olvasó egyetben műkedvelő zenekar zongorával és harmóniummal erősítve előadta az Intermezzót és a bevezetést.

A soproni országgyűlések és a magyar korona soproni házigazdája

A Bethlennel való kibékülés után 1622. május 15-én nyitották meg a soproni országgyűlést és május 24-én vonult be őfelsége Bécsújhelyről Sopronba. A császár örömmel jött a meghódolt — nem is olyan régen még rebellis — városba, amely nagy előkészületeket tett fogadására és fokozott ünepelességgel kívánták ellensúlyozni azt a gyanúsítást, hogy polgárai Bethlennel tartanak. Artner Farkas városbíró ezért mondotta az udvari szálláscsináló jelenlétében a ferenciek provinciálisának: „Mi is Császár Urunk őfelségének olyan hívei vagyunk, mint kegyelmeitek.” Erre a ferences barát azt felelte a császár emberének halatára: „Azok vagytok szóval, de nem szívvel.”¹

Az országgyűlést a templomban tartották, a főrendek pedig a városházán tanácskoztak. A király nejével: mantuai Gonzaga Eleonórával a ferenciek templomával szemben levő házban volt megszállva, a magyar koronát pedig nemzeti Török János özvegyének: nemes Kalmár Katalinnak a házában helyezték el.

Ekkor választották meg nádorrá a protestáns Thurzó Szaniszlót, aki csak 15 szavazattal kapott többet, mint a katolikus párt vezére: Esterházy Miklós. Ezt annak köszönhetette egyrészt Esterházy, hogy időközben a róm. katolikus főurak nagymértékben megszaporodtak, másrészt pedig annak, hogy a protestánsok eddigi nagytudományú jogásza: Ebergényi Péter ekkor már halott volt. II. Ferdinánd most éppen ennek a — fiágon kihalt — tekintélyes főember szolgának (aki gróf Nádasdy Pál birtokainak főprókátora is volt) a koronára szállott birtokát adományozta el az országgyűlés alatt, július 18-án. Először is az aggastyán Szántóházy Ferenc nádori ítélő-mestert jutalmazta meg, akit annak idején a Bethlen-pártiak Damonyán levő birtokáról hurcoltak el. Ennek adta a Musayban és Nemesládonyban volt Ebergényi kúriákat, Csepregen és Lózson volt szőlőt, Guárban volt malmát és Zala me-

gyében volt 4 községét. (Liber Reg. VII/190.)

A másik megjutalmazott volt a híres jogtudós: Cziráky Mózes, akit a Bethlen-pártiak még megkötözve vittek Sopronba börtönbe, és csak hosszas sínylődés után szabadult meg. Ennek adta őfelsége Ebergényi volt soproni kőházát, Felső-Bükön volt kúriáját, a hozzátartozó nagy birtokrészrel együtt, melyeket megosztott édes testvéreivel: Cz. Gáspárral, Mihálylyal és Lászlóval. (Liber Reg. VII/186.)

A koronázás előtti kedvező hangulatot Pázmány Péter is felhasználta, s június 3-án kérte őfelségétől a Pazmaneum részére vásárolt bécsi Haholzer-féle házról szóló szerződést és a körmendi dominikánus nőzárda tekintélyes vagyonát a kőszegi jezsuita kollégium tervéhez.

Július 26-án a ferenciek templomában koronázták meg nagy ünnepélyességgel a császár nejét: Eleonórákat magyar királynővé. Ennek öröme a király Lackner polgármestert — aki még jelen volt annak idején Bethlen királlyá választásánál is — királyi asztalnoki és palotagrófi címmel tüntette ki, a városnak pedig újabb szabadalmat és új címert ajándékozott kegyesen, de a magyar korona soproni házigazdájáról egyelőre megfeledkezett. Nemsokára azonban erre is sor került, mert Thurzó Szaniszló nádor halála után Ferdinándnak bizalmasai titkos tanácskozásra gyűltek Bécsújhelyen — melyen magyar részről csak Pázmány, Sennyei és Esterházy vehettek részt —, és ezek tanácsára Ferdinánd 1625. szept. 8-ra újból országgyűlést hirdetett Sopronba, hogy elsőszülött fiát: Ferdinánd-Ernest főherceget — még atyja életében — királlyá válasszák.

Ezen az országgyűlésen Pázmány, Sennyei és Esterházy nagy buzgalommal igyekeztek a rendeket a királyválasztás ügyének megnyerni, ami nov. 27-én meg is történt „a szavazatok és voksok” leadásával, de nem közfelkiáltással. A szent koronát dec. 8-án helyezte Pázmány a tizennyolc éves főherceg fejére.

Nycmtatott források: Fraknói: A magyar királyválasztások története. Bp. 1921.
Payr: A soproni ev. egyházközség tört. Sopron 1917.

Esterházy igyekezetének azért is volt ilyen eredménye, mert őt Ferdinánd már 1620. szeptember 4-én olyan hatalommal ruházta fel, hogy a „rebellisek” vagyontát 24 jobbágyig terjedőleg tetszése szerint másnak adományozhatja. (Liber Reg. VII./90.) Sennyei püspök pedig buzgóságának jutalmául azt kérte uralkodójától, hogy embergyilkosságban vétkes unokaöccsének: Eörssy Zsigmondnak — aki gróf Nádasdy Pálnak lovását Sárváron zsoldfizetéskor nyeregben ülve lovával földre tiporta és úgy a földön fekvőt halálra tapostatta — adjon kegyelmet; a kegyelmet meg is nyerte. (Liber Reg. 1626. év.)

Őfelsége ezúttal nem feledkezett meg a magyar korona soproni házigazdájáról, a már fentebb említett nemes Kalmár Katalin úrnőről sem, akinek házában Eleonóra királyné, valamint Ferdinánd

koronázásakor is tartották a magyar koronát. Hálája jeléül ennek házat mindennemű beszállásolás (még a katonai beszállásolás alól is felmenti 1626. dec. 12-én kelt elhatározásával. (Liber Reg. 1626. év. Nr. 569.) Úgy hisszük, nem tévedünk, hogy ezen özv. Török Jánosnének Erzsébet nevű lányát vette feleségül Endresz János, Sopron szabad kir. város kapitánya, akinek Zsuzsanna lányát 1640. aug. 27-én vette feleségül Wittnyédy István. Így tehát ez a ház Endresz halála után e házasság révén Wittnyédyé lett. Valószínűleg a Szent György utcában levő evang. ifjúsági egyesület mai tágas és külsőleg is díszes épületével azonos ez, mert a városokban az ilyen, kiváltságokat élvező házakat nagyon megbecsülték. (Sopron vm. kgy. jkv. I/519. lap.)

Hetyéssy István

Köpp Wolfgang: Mozaikkép. Szépművészeti Múzeum

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE
1962

„A magyar barokk művészet” kiállítása
a Fabricius-házban
(1962. június—augusztus)

Stranover Tóbiás: Gyümölcscsendélet papagájjal. Szépművészeti Múzeum

A magyarországi barokk művészet emlékeinek összegyűjtésében általában elmaradtak vagyunk. A múlt században nem becsülték a barokk kor alkotásait, nem is őrizték meg őket. Az első világháborúig csak alkalmyszerűen kerültek magyar múzeumi tulajdonba hazai XVII—XVIII. századi alkotások. Mányoki Ádám, vagy Bogdány Jakab magyar neve

mint magának az emlékszenvedőnek megőrzésében és múzeumi szempontból érdemes, sokszor kallódó részének összegyűjtésében.

A Szépművészeti Múzeum Régi Magyar Osztálya az elmúlt évtizedben elsősorban törekedett barokk-kori anyagát gyarapítani. A hiányok mégis ma még hasonlíthatatlanul nagyobbak a magyar ba-

Tisztító tűz. Szépművészeti Múzeum (a horvátzsidányi templomból)

miatt élvezett megkülönböztetést, míg a többi hazai vagy Magyarországon működött barokk festő és szobrász műveit rendszeresen senki sem igyekezett gyűjteni. Vidéki múzeumaink között a soproni az egyetlen, amelynek szerzeményezési tervében — eredményesen — a legregebben szerepelnek a barokk és főleg a hazai barokk műtárgyai. A kor művészetének, festészetének átfogó, részletes tudományos tárgyalása is fiatal még és főleg Garas Klára érdeme (Magyarországi festészet a XVII. században, Bp. 1953; Magyarországi festészet a XVIII. században Bp. 1955), a szobrászatié Aggházy Máriaé (Magyarországi barokk szobrászat I—III, Bp. 1959). Az azóta eltelt időben megjelent számos részlettanulmány, újabb kutatás révén úgy tűnik, előbbre vagyunk a tudományos eredményekben,

rokk emlékek együttesében, mint a történetileg összefüggő és egymás mellé állítható emlékek csoportjai. Vannak azonban jobban kiépített emlékcsoportok és ezekkel a budapesti gyűjtemény jó képet adhat a magyar barokk művészet egy-egy állomásáról vagy korszakáról.

A Fabriczius-házban rendezett kiállítás ezáltal jó kiegészítője lett a soproni Liszt Ferenc Múzeumban látható barokk emlékeknek, abban a városban, amely maga is egyik legfontosabb őrzője a XVII—XVIII. századi magyarországi művészet építészeti és várostörténeti emlékeinek.

A külföldön működött magyar mesterek közül Bogdány Jakabot egy virágcsendéletével, tanítványát, Stranover Tóbiást két gyümölcs-csendéletével mutatta be a kiállítás. Amit e műfajban

magyarhoni festő alkotott, abban ketjüké a legmagasabb szint. Bogdány az angol királynő megrendelésére készített terembelsőt díszítő csendéleteket; kissé fátyolozott színű, a tárgyakat szinte felsoroló ízűen festő modorát teljes sikerrel vette át tőle tanítványa és veje, Stranover. Mindketten tanulékony, természetadta tehetségű, alkalmazkodni tudó, va-

legnagyobbjának, Donner művészetének hazai visszhangjáról. Ide tartoznak azok az antik írókát vagy gondolkodókat ábrázoló fa mellszobrok is, amelyek tán valamely főúri könyvtár díszül szolgálhattak. A horvátzsidányi domborművek (Lelkek a tisztító tűzben) népies jellegzettségeik mellett is kvalitásos, színes tanúságai a dunántúli barokk szobrászat

Tisztító tűz. Szépművészeti Múzeum (a horvátzsidányi templomból)

lamiképp mives hajlandóságú művészek voltak, mint a magyar földről elszármazott öntudatosan magyar Mányoki is, aki sikertelenül akart visszatérni hazájába. A nevével kiállított öt kép közül a Carignan bárónőé, III. Ágosté vagy különösen Werthern grófé a legsikerültebb művei közé tartozik, míg az újabban a Szépművészeti Múzeumba jutott Leányarckép kedves bájával örvendetesen gyarapítja a festő magyar tulajdonba került alkotásainak sorát. Az ötödik kép erősen kérdéses.

A Magyarországon működött idegen mesterek hatását a Donner-műhely két érdemes hazai alkotása szemléltette. (Remete Szt. Pál és Ker. Szt. János fa mellszobrai). A szobrok csak ízelítőt nyújthattak az osztrák barokk szobrászat e

gazdagságának. Valószínűleg kolostori műhely terméke az a Szt. Mihály dombormű, amely a volt Fővárosi Képtárból került át a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe.

A hazai barokk a XVIII. század közepétől teljeseedett ki. A dunántúli, helyi festészet legfontosabb alakja, Dorfmeister István, Sopronban működött. A magyar barokk festők közül ő a legtermékenyebb: freskókat, oltárképeket, arcképeket és kisméretű, vallásos tárgyú képecskéket, sőt történelmi kompozíciókat is egyaránt festett. A helyi igényeknek, ill. a hazai művészethez igazodásnak és lehetőségeknek szinte példája a Dorfmeisteri pálya, amely alacsonyabb szinten, alkalmazkodóbban, de öntudatosan

és páratlan szorgalommal követte hatalmasabb kortársának, Maulbertschnek működését. Dorfmeister modora Maulbertschből, Kremseeschmidtből, Granból, Trogerből egyaránt merített; négy kiállított képe jó példa a későbarokk „manierizáló” mestereinek sokszor eklektikus igazodására. A Férfiarckép és párja, a Női arckép a művész legjáva alkotásai közé tartozik; meleg színezésük, jól meg-

Dorfmeister: Feszület
Szépművészeti Múzeum

figyelt jellemzésük miatt a magyar későbarokk arcképfestészetnek is legjobbjai közé sorolhatók; a férfi arcképe 1763-ban, a hölgyé tíz évvel később készült; kár, hogy az ábrázoltak személye ismeretlen. Fordított a helyzet több kvalitásos arcképpel, ahol a mestert nem ismerjük, míg Fr. Gugel Pálffy Miklós arcképét illetően a művészről nevéen kívül nem tudunk semmit. A kép különösen figyelemre méltó: a megkapóan romantikus előadásmód a fiatalon elesett megnyerő külsejű, nagyszemű fiatalembernek

bizonyosan halála alkalmából állított emléket.

A Dorfmeister-kutatás szempontjából jelentős annak a Feszületnek képe, amelynek méretei: 64×37,5 cm, és amelyet a Nemzeti Múzeum 1882-ben vásárolt, onnan pedig a Szépművészeti Múzeumba került. Jelzése ugyanis ez: Morientem Jesum pinxi Stepha Dorffmeister Ao 1785 aetat. mae 44 Anor: azaz a haladó Jézust festettem én Dorffmeister István 1785-ben, életem 44. évében, ezek szerint a festő 1741-ben született, míg az eddigi életrajzi adatok szerint 1730 körül.¹ Még egy vitára alkalmat adó festmény szerepelt Dorffmeister munkájaként: a Szt. Lélek templom oltárképének vázlata, ugyanis ennek egy változata a Storno-gyűjteményben van, egy másik a Liszt Ferenc Múzeumban. A budapesti kép 1930 körül került vétel útján a gyűjteménybe és a Storno képpel azonos kéz munkájának látszik, míg a múzeumi a 19. századból való másolat.²

A soproni vonatkozású festők sorából még Orient Józsefet (1677—747) emeljük ki. Feketevároson (Purbach) született, a bécsi akadémián tanult és főleg tájképekkel, erdőrészletekkel tűnt ki, a képeken az alakokat Ferg nevű bécsi művész szokta festeni. A két bemutatott képet Nemes Marcel ajándékozta a Szépművészeti Múzeumnak; Orient jól képviselt a kismartoni múzeumban is, onnan való a fényképben bemutatott hegyi táj is.³

A kiállítás ismertette meg a soproniakkal a kismartoni születésű Köpp Farkast. Kismartonban született (1732), apja és több testvére is festő volt, tőle való a kismartoni hegyi templom hatalmas mennyezetképe, Buda mellett a solymári templom egyik oltárképe 1782-ből, a bécsi Szent István templomban Szent Károly és Nep. Szt. János oltárának képe. Később azonban inkább mozaikképeket készített gipszből és más színes anyagból. Ilyenek égetett agyagból a bemutatott képek is. Meghalt 1805-ben. Különleges művészetét a maga korában sokra tartották, I. Ferenc nemesi rangra emelte. Honfitársainak is büszkesége volt. A Ma-

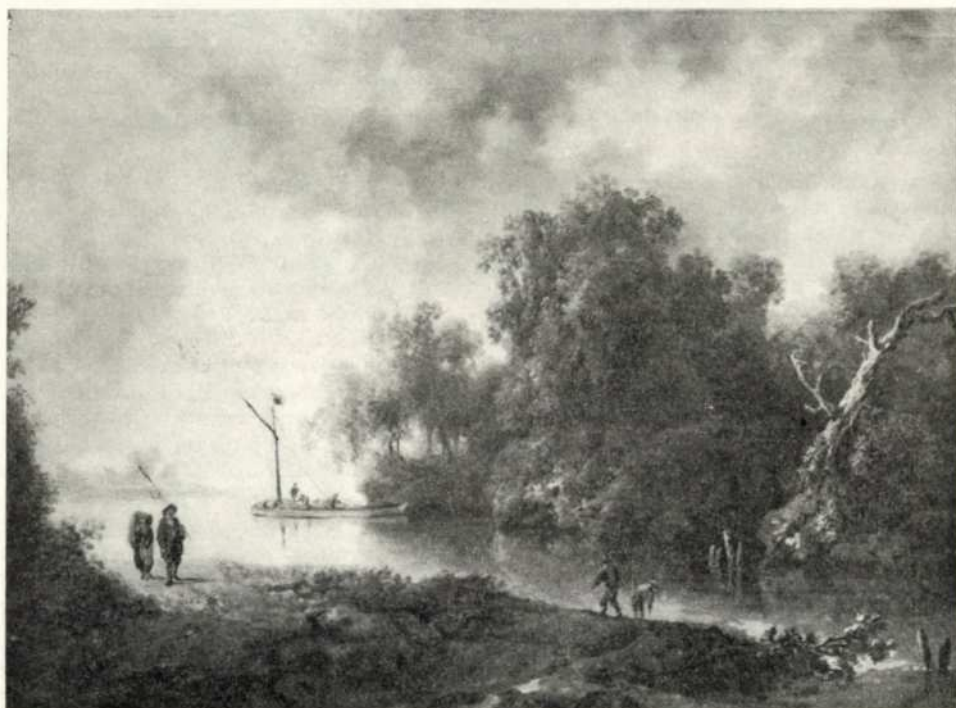
1 Csatkai Endre már 1924-ben felhívta erre a fontos datálásra a figyelmet. Sopronvármegye. 1924. VI. 5.

2 Feltehetően a mai szép faragott rokokóróma kedvéért készült a másolat a másik két példánytól eltérően és a keretnek megfelelő kerék záródással.

3 Magyar nyelvű életrajza: Művészet 1905. 311—314. lap.

Orient József: Tájkép alakokkal. Kismarton, Landesmuseum

Schallhas Károly Fülöp: Táj folyóval. Szépművészeti Múzeum

Dorfmeister: Férfi arckép. Szépművészeti Múzeum

gyar Hirmondó 1792-ben közli, hogy a török követ felkereste: „Két egész órát töltött el a fabrikában és amidőn el akart menni, leírta saját kezével a Fabrikás Mesternek Kép Farkasnak és azzal együtt dolgozó fíjainak nevét s megígérte nekik, hogy még egyszer meg fogja őket látogatni.” Hogy Köppből mi módon lett Kép, azt megmagyarázza a cikk: „ez az ur rendszerint Köppnek iratik, hanem mi magyarosan irtuk Képnek, mert hogy Kismartoni fi.”⁴

Nemcsak nevükkel, hanem tárgyukban is érdekesen gazdagították a magyar barokk művészet soproni bemutatóját a pozsonyi Schallhas Károly Fülöp két tájképe, a nagyszebeni Stock János Márton Brukenthal arcképe és a budai műkedvelő Stet'ner Gábor Virágszendélete, amely ugyancsak új szerzeménye a Szépművészeti Múzeumnak. A szintén budai Taferner Antal egyetlen eddig ismert műve itt szerepelt Férfiarcképe, ugyanúgy a közelebből nem ismert Bachmann

⁴ Köpp életrajzi adatai Wurzbach Biographisches Lexikon-jában és az Österreichische Kunsttopographie XXIV. kötetében, ugyanabban a 111. lapon a kismartoni freskó képe. A Magyar Hirmondó közleménye I. kötet 468. lap. Később a bécsi képekkel kapcsolatban Köppöt a Figyelő 1873-as évfolyamában (584–5 lap) említik Findura Imrének a Fővárosi Lapokban megjelent cikkével kapcsolatosan. 1874-ben a Századokban Nagy Iván röviden szól Köppről 255 magyar és magyar vonatkozású művésznevet tartalmazó cikksorozatában. A solymári képet a Vasárnapi Újságban Zombory G. dicséri azzal: „Művészi tekintetben valamennyit felülmúlja”, már ti. Köpp képe a többi oltárképet. Hozzáteszi: „Volfgangus Köpp nevű bécsi művész festette 1782-ben s az 1836-iki kholera idejében ajándékozta egy ó-budai polgár.” Képe megjelent: Pest megye műemlékei II. kötet 1958. 48. lap.

Dorfmeister: Női arckép. Szépművészeti Múzeum

Gusztáv (József Gáspár?) képe is. Festője a Magyarország számára sokat dolgozó Vinzenz Fischernek egyik nagyváradi oltárképét ismételte meg kiállított Szt. László kompozícióján. A későbarokk „manierizmus”, akademiázó íz (többek között F. Chr. Janneck hatása), próbálkozás az erkölcsi példát állító történeti tárgy valószerű ábrázolására jellemző módon keveredik Fischer művészete nyomán Bachmann képén is: Szt. László-ja tollforgós sisakjával, tartásában ke-

vésbé a szentet, mint inkább az antik, római hőöket idézi.

A magyar barokk művészet Sopronban volt együttese egyike azoknak az első kiállításoknak, amelyek a hazai XVII—XVIII. századi festészetet és szobrászatot célozták a nagyközönségnek bemutatni. Radocsay Dénest, a kiállítás rendezőjét és a soproni Liszt Ferenc Múzeumot illeti a köszönet érte.

Mojzer Miklós

MEGEMLEKEZÉSEK

Parragi György 1902—1963.

Alig egy esz'endővel ezelőtt még itt járt a belváros zezugos utcáin, örvendezett az új köntösbe öltöző házaknak, jólesően szippantott a friss alpesi levegőből, csodálta a „Soproni Ünnepi Hetek” vendégforgatagát, kortyolgatott a bíborló kékfrankosból, majd fiatalos hangon, a harminc évesek tüzével szemében tett hitet örök szerelme mellett: — *Sopron, ... igen ... Te vagy az egyetlen, az igazi! ...*

Felejtett bút, bánatot, a testét emésztő végzetes kórt, mely arcára véste a közeli vég félelmetes jeleit. Ő azonban nem ismerte a félelmet: szerette az életet, harcolt elszántan, reménytelen helyzetében is töretlen akarattal, az utolsó pillanatig. Sopron hű fiát, a magyar újságírás az utóbbi negyedszázad egyik legnagyobb egyéniségét vesztette el Parragi György elhunytával, akit hosszú betegség után 1963. március 19-én, 61 éves korában szőlött el a halál.

A harcos akarat volt jellemzője Parragi György egész életének és újságírói pályájának. Az első világháborút követő forradalomban ott küzdött a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében, és a pécsi bányavidék szülötte az emberi haladás zászlajához, a humánus gondolatához mindenkor hű maradt.

A Civitas Fidelissima, a Hűség városa 1922-ben fogadta falai közé a szegényes öltözékű, télen is kukorica nadrágban járó főiskolást. Tanulmányai mellett be-bejárt a „Sopronvármegye” szerkesztőségébe, ahol felismerték tehetségét, kapott egy kis asztalkát és ott írta rövid riportjait, lírai benyomásairól prózai költeményeit Georges néven. A toll fegyverének erejét nem kímélve, személyes szabadságát kockáztatva harcolt a nyugati határvidék előretolt őrhelyén a pángermán törekvések ellen, csatába szólítva a soproniakat, magyarokat és a magyarsághoz hű németajkiukat. 1925-től — rövid egri szereplésétől eltekintve — közel másfél évtizedig munkatársa, felelős szerkesztője volt a „Sopronvármegyének”. Vezércikkei valóságos profúziák, vészjelek a fasiszta Németország hitleri „Drang nach Osten” törekvései ellen. Az úri Magyarország, a csendőrszuronyokra támaszkodó nagybirtokrendszer bilincsei nem tudták beléfojtani a szót, széttéphetetlen szálakkal fűződött sorsa a nincstelen szegények százezreinek, millióinak nyomorúságához. És ő — az egykori vöröskatoná — hű maradt a nincstelenséghez, hű maradt önmagához; a komor fellegek mögött is látta a derűsen kéklő eget, a szabadságot, a boldogabb jövőt hirdető tüzes napkorongot. A soproniak felismerték benne a prófétát, az 1930-as években felmérhetetlenül nagy szerepet játszott harcos cikkeivel a lakosság egészséges véleményének formálásában. A nyomdászok révén bekapcsolódott a munkásmozgalomba is, számos előadást tartott a világpolitika és világirodalom köréből.

1938-ban Ausztria bekebelezése után a németek a magyar határig, Sopron közvetlen szomszédságába nyomultak előre. A Horst Wessel pattogó ütemei fenyegető közelségből hirdették a fennen lobogó horogkereszties zászló hódító diadalát. A fenyegető fasiszta horda áradatával a becsületes, hazáját féltő százezres, milliós tömegek elszánt akaratát kifejezve, bátran helyezkedett szembe. A „Sopronvármegyét” hosz-

szabb időre betiltották, — helyzete Sopronban egyre nehezebb lett, náci bérenc csatlósok és fasiszta orgyilkosok közvetlenül pusztá életét fenyegették. Az ebben az időszakban életre hívott ellenzéki „Magyar Nemzet” meghívását elfogadva Budapestre költözött, ahol nagyobb teret nyert harcának eredményesebb folytatására. És Parragi György harcolt. Rettenthetetlen erkölcsi bátorsága, kitűnő politikai ítélőképessége és magasfokú szakmai tudása rövidesen az antifasiszta erők élvonalába állította. A polgári újságírók közül egyike volt az elsőknek, akik felismerték a széles népi összefogás óriási horderejét. A náci-nyilas terrorlegények aljas támadásai, fenyegető akciói

sem tudták eltéríteni útjáról: nemcsak cikkeiben hirdette a függetlenség zálogát megteremtő népfront gondolatát, hanem aktívan közreműködött a Történelmi Emlékbizottság munkájában is.

A német megszállás napján lakása előtt megállt egy terepszínű Gestapo autó, hogy mint a magyar újságírók egyik legismertebb antifasiszta személyiségét Mauthausenbe deportálják.

Az embertelen bánásmód egészségét megviselte, de a szabadság hajnalán, a felszabadulás után fiatalos lendülettel csatlakozott az ország újjáépítésén munkálkodók népes táborához. Tagja lett a parlamentnek, egy ideig Sopron város országgyűlési képviselője volt, majd fontos szerepet töltött be az újjászerveződött Függetlenségi Frontban. Közben változatlanul hű maradt fegyvertársához, a tollhoz: új területek nyíltak a népet szolgáló és tevékeny szellemű újságíró előtt. Munkájának tengelyébe a magyar függetlenség védelmének előmozdítását állította. Felismerve, hogy a felfelé emelkedésért folytatott harc a felszabadulással nem ért véget, küzdelmet indított a Horthy-korszak sovíniszta, antikommunista propagandája által súlyosan megfertőzött

értelmiség eszmei átformálásáért. Évek hosszú során át hétről hétre jelentek meg cikkei a „Magyar Nemzet” hasábjain, előadások, szónoklatok sokaságát tartotta, melyekben féltő aggodalommal hívta fel a figyelmet az új fasizmus veszedelmes jeleire, hirdette az őszinte, tiszta, magasrendű hazafiasság eszméjét.

Munkájának jelentőségét Kossuth-díj juttatásával ismerte el az ország.

61 éves volt, amikor elszóltította a sors. A könyörtelen élet nem bírt vele, hiszen ő a szebbet-jobbát hirdette — és megérte... Amikor pedig egészsége megrendült és hosszú-hosszú küzdelem után a kérérelhetetlen Atropos megszakította élete fonálát, mosolyogva ment a nagy útra. Elméje a kegyetlen halálón is diadalmaskodott: kilépve az emberi élet szűkreszabott korlátai közül, fennmaradt írásaival messzehangzón adja hírül egy nép áldozatos munkásságának sikerét, proféciát mond jövőjéről... Sopron dolgozó társadalma kegyelettel emlékezik Parragi Györgyre, az igazért a toll fegyverével bátran harcoló újságíróra, a hazáját féltő és szerető magyar hazafira, a magát mindenkor a város hű fiának valló sopronira.

Fábján Lajos

Dr. Varga Lajos

1890—1963.

Egy hosszú élet alkotásban gazdag és mély emberi humanizmussal teli napjai után dr. Varga Lajos, a biológiai tudományok doktora, a talajbiológia neosztora életének 74. évében Sopronban, május 10-én elhunyt. Halálának hírére itthon és külföldön a talajbiológiával és limnológiával foglalkozó szakemberek, a Fertő tó rajongói mély részvétellel vetik tudomásul.

Varga Lajos Désaknán született 1890. január 26-án. 1908-ban iratkozott be a kolozsvári Tudományegyetem Matematikai-Természettudományi Karára. Egy évvel később már Apáthy István professzor meghívására az Egyetem Általános Állattani és Szövetési Intézetében gyakornokként dolgozott. Ettől az időtől kezdve szakmai tevékenységének középpontjában az álló- és folyóvizek, valamint a különböző talajtípusok mikrofaunájának megismerése állt. 1913-ban „Kolozsvár környékének kerekcséreg faunája” c. értekezésével doktori címet szerzett.

Az első világháború katonaevei után 1917-ben a soproni Honvéd Főreáliskolához osztották be tanárként, ahol természetrajzot, vegytant és földrajzot tanított. Tudományos érdeklődését azonban az akkori középiskolai tanári munka szűkre szabott keretei csak részben elégítették ki. Oktatói tevékenysége mellett szabadidejét a kutatómunkára összpontosította. Sopronnal és környékével való ismerkedése során, szinte az első naptól, megragadta a Fertő tó festői szépsége. Ekkor határozta el, hogy felkutatja a Fertő tó mikroszkópikus állatvilágát. Az elhatározást rövid hónapok után tettek követték. Már 1918 nyarán a ruszti, nezsideri és a Sopron-környéki partok mellett elkezdte a víz- és iszapminták gyűjtését, amelyeket mikroszkópja mellé ülve azonnal vizsgálat alá vett. A Fertő tó látogatói ettől az időtől kezdve mind gyakrabban láthatták őt szorgalmas munkája közben. A kitartó kutatás eredményeként pedig — számos szakdolgozat, ismeretterjesztő előadás alapján — egyre inkább ismertté vált a természeti kincsünknek sajátos állatvilága. Az ennek kialakulásával kapcsolatos vizsgálatok azonban szükségessé tették a környezeti tényezők — a víz és iszap kémiai, fizikokémiai, fizikai, valamint az egész Fertő tó geológiai viszonyainak — behatóbb tanulmányozását. Erre lehetőség 1923-ban adódott, amikor Fehér Dániel egyetemi tanár, a magyar talajmikrobiológiai kutatómunka megindítója és világszerte ismert képviselője az akkori Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Növényzeti Intézetébe magánkutatóként meghívta. Tanári hivatása mellett most már több munkatárssal együtt — az akkori viszonyokat figyelembe véve — az egyik legkorszerűbben felszerelt hazai intézetben szabadidejét teljesen a kutatásnak szentelhette. Így vált a Fertő tó biológiájának legjobb ismerőjévé. Már betegen — halála előtt 1 évvel — tett eleget annak a megtisztelő meghívásnak, amelynek alkalmából Ausztriában, a Fertő

tóval foglalkozó kongresszuson előadás keretében ismertette egész élete kutatómunkájának idevonatkozó eredményeit.

A Fertő tó és a Sopron-környéki állóvizek vizsgálatán kívül behatóan tanulmányozta a Hanság és a Kisalföld, valamint a Balaton vizének mikroszkópikus élővilágát. Rendszeres látogatója volt a révfülöpi Balatonkutató Állomásnak, majd a tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézet megalakulása után minden évben hosszabb időt töltött ezen intézmény laboratóriumaiban a Balaton állatvilágának sajátosságait kutatva. Idevonatkozó munkájának eredményességéről ugyancsak nagyszámú megjelent dolgozat tanúskodik.

Külföldön (Norvégia, Finnország, Dánia, Jugoszlávia, Ausztria stb.) végzett, hosszabb ideig tartó tanulmányújtjai, valamint a hazai talajbiológiai kutatásai lehetővé

tették, hogy feldolgozza az erdőtalajokban a protozoonok regionális elterjedési viszonyait.

Alkotó munkában eltöltött életére jellemző, hogy hazai és külföldi szaklapokban közzétett 265 tudományos értekezése, 7 könyve, valamint számos ismeretterjesztő cikke jelent meg. A Soproni Szemlének is mind 1944 előtt, mind 1954 után szívesen látott munkatársa volt.

1929-ben a szegedi Egyetem Matematikai és Természettudományi Karán a „Hidrobiológia”-ból egyetemi magántanárrá habilitáltak, majd 1938-ban részére az egyetemi címzetes nyilvános rendkívüli tanári címet adományozták. Közben két ízben is elnyerte a Természettudományi Társulat Rauer-alapjára kiírt biológiai pályadíjat. 1940-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, majd az 1949-es átszervezés alkalmából ennek tanácskozó tagja lett. 1961-ben a Hidrológiai Társaság legmagasabb kitüntetésében, a Dr. Schafarzik Ferenc emlékérem adományozásában részesült és megválasztották a Limnológiai Szakosztály alelnökévé.

A széles körben kifejtett, eredményes kutató tevékenységének elismeréseként 1951-ben a „biológiai tudományok doktora” tudományos fokozat odaítélésében részesült. 1952-től kutató munkáját a soproni MTA Talajbiológiai Kutató Laboratóriumában folytatta, amelynek dr. Fehér Dániel elhunytával intézeti igazgatójává nevezték ki. A fenti intézmény átszervezése után az Erdészeti és Faipari Egyetem Termőhelyismerettani Tanszékén dolgozott egészen haláláig.

Élete utolsó napjaiban, legyengült szervezettel betegágyán is dolgozott, hogy kutatási eredményeiből minél több ismertté váljon.

Utolsó útjára a Magyar Tudományos Akadémia, az Erdészeti és Faipari Egyetem és a rokonok, ismerősök nagy részvéte mellett kísértük el a Balfi úti sírkertbe május 15-én.

Pántos György

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Szabolcsi Bence: A válaszút és egyéb tanulmányok

Bp. 1963. Akadémiai kiadó. 399 lap.

Az Akadémiai kiadó nagyon helyesen tette, hogy Szabolcsi Bence újabb nagyobb tanulmányait egyesítve kötetben kiadta. Ez a tudós nem nyúlhat semmiféle témakörhöz, hogy abból ne kerekedjék tanulságos, könnyen olvasható és mégis magasan tudományos szintű munka. És nagy örömmel üdvözlük az újonnan megjelent könyvet itt Sopronban, amely városban gyakran megfordul az író magvas előadásaiival és személyéből is különleges vonzóerőt és ihletet sugároz.

A 17 tanulmány közül egy kivételével mind 1950 óta jelent meg évkönyvekben, folyóiratokban. A legtöbbnek közlési helye eléggé nehezen megszerezhető gyűjteményes kiadás, így az előttünk fekvő könyv közelebb viszi a munkákat a kispénzű olvasókhoz is. Nem összefüggő zenetörténetet ad, de nagy vonalakban benne a fejlődés: Bach, Händel, Haydn, Mozart, Rossini, Schubert visz át Liszthez, Debussy, Bartók és Kodály szerepel a legújabbak közül. Az utolsó darab: A zene történelmi hangváltásairól, értékes coda-képpen összefoglaló képet ad a zenetörténet legizgalmasabb fejezeteiről.

A Csodálatos mandarin, Bartók balettje értékes magyarázatot kap, aminek elsősorban a hanglemez-birtokosok örülnek majd, mert az eddigi kísérő szövegek nyomán alig lehetett eligazodni.

A soproniakat elsősorban a Haydnról és Lisztről szóló tanulmányok kötik le. Haydnról három cikk is olvasható, kettőt a Zenetudományi Tanulmányok Haydn emlékére c. kötet alapján a SSz már ismertetett (1961, 183. lap). Az első a nagy zeneművész kapcsolatait mutatja be a néplélekkel (Haydn a jövő zenésze), a második pedig (Haydn és a magyar zene) szétosztja azt a makacsul tartott balhítet, hogy Haydn a magyar zenetörténetben helyet kaphat, jöllehet nála a magyarság csak „exotikus lokálkolorit”. Itt sajnáljuk, hogy az új közlés megtartotta azt a passzust, ahol Szabolcsi a magyar zenetörténetet korholja a Haydn-kutatás elhanyagolása miatt. Az említett nagy magyar Haydn-tanulmányok tárháza nagyon sokat lendített a hiányon, sőt azóta is Somfai László, Horányi Mátyás, Vécsey Jenő és mások nagyban előre vitték a kérdést. Szabolcsi harmadik cikke „A természet Händel és Haydn világában” különösen érdekes a soproni zenészek számára, akik gyakran játszottak vagy hallották Haydn oratóriumait, a Teremtést és az Évszakokat.

A Liszt Ferenc estéje című dolgozat a kötet egyik legterjedelmesebb darabja, de egyúttal tán a legizgalmasabb is. Azt a megragadó paradoxont állítja szavahihezően elénk, hogy az öreg, körülrajongott Liszt, a világhírű zongoraművész tulajdonképpen mint zeneszerző egyedül állt, elhagyatott volt. Csodálatos magabiztossággal szokta mondani: „Várhatok”. Erőt merített az akkor kibontakozó orosz zenéből, az „Ötök” működéséből. Egyik magyar tanítványa, Wohl Janka emlékezéseiben megemlíti, hogy a mester egy alkalommal így nyilatkozott: „Oroszországból jön a tudomány, az irodalom és a művészet megújhdása”. Finom elemzését olvashatjuk Liszt idős korából származó számos zeneműnek és érthetően, zökkenő nélkül viszi át az olvasót ezekről Bartók Béla művészetének olyan értelmezésére, hogy az Liszt kései zenéjének folytatása.

A kötet igen szép illusztrációkat is hoz, kíséri sokszor a szövegnek párhuzamait zene, irodalom és képzőművészet közt. A zenei mellékletek főleg Haydnra és Lisztre igen gazdagok.

Cs. E.

Sopron népművelését szolgálják a

Soproni Hazafias Népfront

rendezvényei:

Kultúrelőadások

Hangversenyek

Kiállítások

*Látogassa ezeket és segítse ezzel is
a szocialista kultúrprogramot!*

Az üdülőnegyed bejáratánál várja az

Ady Endre Kultúrház

* SOPRON, ADY U. 10. — Telefon: 17-34

*

* **Tanfolyamok:**

* **szabás-varrás, nyelvoktatás**

*

* **Tudományos ismeretterjesztő előadások**

*

a havi műsorplakát szerint

*

* **Minden kedden és szerdán mozijelölés,**

*

minden vasárnap filmmatiné

*

* **Minden vasárnap táncest**

*

Büfé és eszpresszó a Soproni Vendéglátóipari Vállalat kezelésében

Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA

Sopron, Kőszegi út

IGÉNYES
BEL- ÉS KÜLFÖLDI
VÁSÁRLÓK
SZÁLLÍTÓJA

Soproni

Gépipari és Finommechanikai Vállalat

Sopron, Mátyás király utca 5 — Telefon: 10-37

Mindennemű **lakatosmunka vállalása**

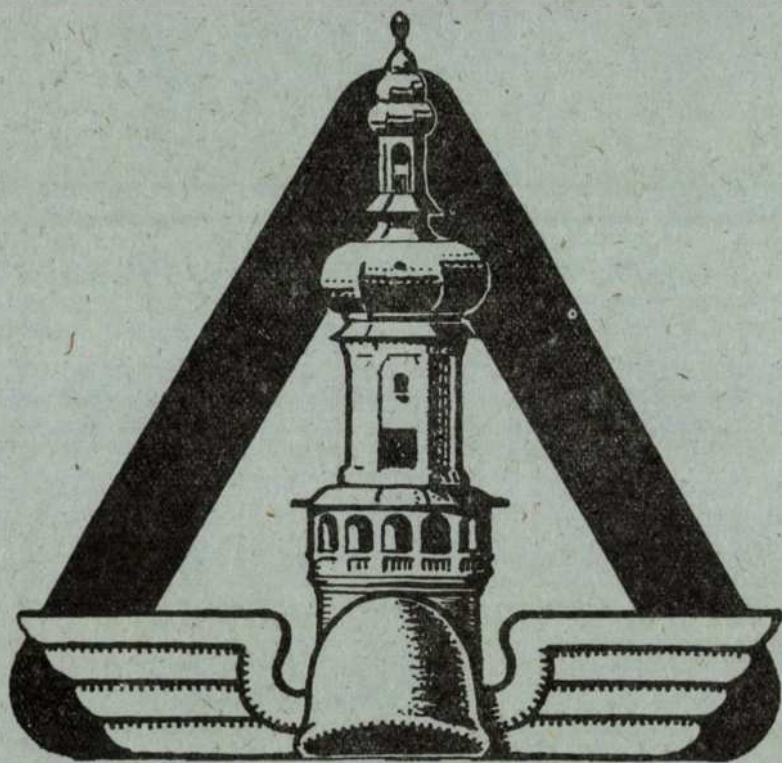
Faipari és egyéb **megmunkáló gépek** gyártása

AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása

HŰTŐGÉPEK garanciális javítása

OLLÓK, KÉSEK köszörülése. — ÓRÁK javítása jótállással

*Városunk lakosságának
ruházati igényét kielégítik*

a Győr-Sopron megyei

Ruházati

Kiskereskedelmi Vállalat

SOPRONI SZAKBOLTJAI

Közkedvelt

a

**SOPRONI
SÖRGYÁR**

készítménye

A kiváló

Világos

Sör

Barna

Sör

Kinizsi

Sör

A SOPRONI

ÉLELMISZEREKISKERESKEDELMI VÁLLALAT

fűszer, csemege, édesség

dohány,

tej és hús boltjai

*a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára
állnak*

**SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET**

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA

Ötvös utca 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek
műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók,
permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Központi telep és iroda:

Kossuth Lajos utca 5 — Telefon: 10-58 és 10-59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 — Telefon: 17-29

V Á L L A L:

*kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos, szobafestő, mázoló, cimpfestő,
dukkozó, üvegezõ, üvegcsissoló, kályhás, parkettás*

munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz

S O P R O N

Vitnyédi u. 13

Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázoló, játék, kárpitos,
javító, iparművész részlegeivel

a lakosság szükségleteinek kielégítésére
a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont,
konyhabútort

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat,
egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben
és izléses kivitelben

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást
és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden
alkalomra nagy választékban kaphatók

a Soproni Kiskereskedelmi Vállalat üzleteiben

SOPRONI

HÚSIPARI VÁLLALAT

S O P R O N

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói

jóminőségű hentesáru

készítésével

járulnak hozzá

az élelmiszeripar fejlődéséhez

Hátulsó utca 2-4. szám alatt

*a húsipar húsüzletében naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban*

Soproni kisiparosok 1963-ban

Danis Dezső

cukrász

Kolostor u. 9. — Telefon: 10-31

Geeseg Jenő

kelmefestő és vegytisztító

Lenin krt 21 — Telefon: 18-80

Hirschler Rezső

üveges, tükörkészítés, üvegcsiszolás, homályosítás

Lenin krt 39 (Ikvahíd)

Hoffer Ferencné

cukrász

Lenin krt 86 — Telefon: 22-49

Hoffmann Ödön

cukrász

Lenin krt 4 — Telefon: 24-81

Horváth László

kárpitos

Színház u. 1 — Telefon: 14-87

---

a lakosság szolgálatában

HORVÁTH — SCHWERÁK

órás

vésnök

Lenin körút 25 (alapítva 1888)

KARNER KÁROLY

szobafestő és mázoló-mester

Rákóczi u. 39 — Telefon: 11-85

KERCSMÁR JENŐ

rádió- és televízió-szerelő

Újteleki u. 6 — Telefon: 17-16

LOVASS JÓZSEFNÉ

hölgyfodrász

Ógabonater 2-4 (autóbusz végállomás) Tel.: 11-89

MOZSOLITS JENŐNÉ

női fodrász

Templom u. 5 — Telefon: 10-32

RAJKAI FERENC

kárptos

Lenin körút 40 — Telefon: 14-89

Soproni

PAMUTIPAR

Sopron,

Selmeci utca 15—17

szám

Telefonszám:

/
20-90

PAMUTSZÖVŐGYÁR

E L Z E T T

V A S Á R U G Y Á R

Z Á R G Y Á R

S O P R O N

Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,

AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,

ÉPÜLETVASALÁSOK

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába“ motor, futómű,
kapcsolóművek
Csepel 130—300 futómű és csörlőművek

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A TAKARÉKBETÉT KAMATOZIK,
BÁRMIKOR, MINDEN ELŐZETES FELMONDÁS NÉLKÜL
FELVEHETŐ!

BŐVEBB FELVILÁGOSÍTÁST AD AZ

ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR FIÓKJA

SOPRON, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

K E V É S P É N Z É R T S O K A T N Y E R H E T ! L O T T Ó Z Z O N – T O T Ó Z Z O N

a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában

SOPRON, Hátsókapu 8

Fémlemezipari Művek

SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE

Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

Termékei: *Különféle tűárak — Kárpitos díszszegek*

Cipőkarikák — Fűzőszemek

Bőrszegecsek

Lövői Késgyár

Termékei: *Háztartási kések — Zsebkések*

Ipari kések — Mezőgazdasági gépkések

Különféle kéziszerszámok

SOPRONI
RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi u. 6

13 ÉVES MŰKÖDÉSE ALATT

GYÁRTMÁNYAIVAL:

NŐI-, LEÁNYKA- ÉS BABY-RUHÁIVAL

A BEL- ÉS KÜLFÖLDI IGÉNYEKET

EGYARÁNT KIELÉGÍTI

Saját laboratórium

Saját tervezés

TEMPÓ

G Y O R S S Z O L G Á L A T

SOPRON, Lenin krt 30 – Telefon: 17-12

Vállalja az időt, fáradtságot igénylő munkákat:
csomagszállítás, expressz küldemények feladása, beszerzési megbízások,
virágok, ill. koszorúk beszerzése és szállítása, tüzelő behordása,
fafűrészelés, szénrostálás, földmunkák elvégzése.
Padlás, pince lemtalanítása, takarítás, rchlaktisztítás, mosás, vasalás
és egyéb háztartási munkák.

Begyűjti a javítandó tárgyakat és a Soproni Kisipari Szövetkezettel
kijavítatva rövid időn belül visszaszállítatja.

A CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT keretében megbízható, hozzáférő
nevelőket biztosít gyermekek felügyeletére, amíg a szülők lakásuktól
távol vannak.

Beteg családtagok ápolására megbízható, szakképzett
betegápolókat biztosít.

Beadványainak elkészítésére, hivatalok sürgős munkáinak
elvégzésére taxi gépiró szolgálat

T E M P Ó G Y O R S S Z O L G Á L A T

Mindenféle

lakatos, bádogos munkát, javítást és szolgáltatást a lakosság felé,
valamint galvanizálási munkát vállal

a **Soproni**
Fémöntömegek
KTSZ

Sopron, Rákóczi u. 37 — Telefonszám: 23-39

SOPRONI
Járműgyártó
SZÖVETKEZET

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27 — Telefon: 17-26

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

LENIN KÖRÚT 90 — Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

BOTOND UTCA 10 — Telefon: 23-25

Megbízható, gyors, biztos szerviz

BÖGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

RÁKÓCZI UTCA 27

Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás,
autókarosszéria készítés

Soproni Ásvány- és Szikvízüzem

Sopron, Május 1 tér 54

Készít:

Szikvizet

Üdítőitalokat: BAMBI — CITROM — MEGGY

és a keresletnek megfelelően bármely gyümölesszörpből
előkészített üdítőitalt

Forgalomba hozza:

a szénsavval telített

balfi lithiumos ásványvizet (gyógyvíz)

K A P H A T Ó K: a Soproni Szálloda — és Vendéglátó Vállalat, valamint
a Soproni Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat összes üzemegységeiben

Tisztaság:
fél egészség

*Saját egészsége érdekében látogassa
a több káddal bővített, hőlégfürdővel
központi fűtéssel
korszerűsített*

**v á r o s i
f ü r d ő t**

Fürdővállalat

Soproni

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

korszerűsített,
higiénikus
termeiben
gondos
és

figyelmes kiszolgálás

A
SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT

MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1 — Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek — Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakból

Szolgáltató részlege

Lenin körút 94 — Telefon: 21-79

Szemfelszedés — Himzés — Előnyomás
Nylonharisnya átkötés

M i n ő s é g i m u n k á v a l !

TAKARÉKOSKODJUNK

a g á z z a l

akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

a G Á Z M Ű H Ő Z

Táncsics Mihály utca 12 — Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással várja kedves vendégeit

ÜZEMEI:

PANNÓNIA ÉTTEREM, FEHÉRTEREM:

a város reprezentatív vendéglátó üzeme

BISZTRÓ:

a város központjában hideg ételek választékával, reggelizési lehetőséggel, cukrászati készítményekkel és presszófeketével

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban elsőrendű konyhával

VÁRKAPÚ ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM-, GYÖNGYVIRÁG-, CIKLÁMEN-, PÖTTYÖS

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

BOROSTYÁN CUKRÁSZDA:

a Május 1. tér és Batsányi utca sarkán

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Sütemény- és fagyaltkülönlegességek,

üdítő italok nagy választékban!

Látogassa meg üzemeinket!

Győr-Sopron megye

Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Aradi vértanúk útja 22. Telefon: 11-48

MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin-út 60. Telefon: 66-30

PANNONHALMA MONOSTOR

Kirándulások

előkészítése, program összcállítása, szervezése

Szállás biztosítás:

turistaszálláson — fizetővendéglátó helyeken

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8

Soproni turistaszállás, Ferenzei utca 4

Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8

Soproni túristatábor és camping sátrótáborral

Váris

Szállásigények idejében bejelentendők az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

DULATEX

SOPRONI TELEPE

SOPRON, BAROSS ÚT 24. SZÁM

Gyapjuszövetek
Takarók
Műszaki szövetek
Bútorszövetek
Szőnyegek

Liszt Ferenc Művelődési Ház

SOPRON, LISZT FERENC UTCA 1. — TELEFON: 27-55

**a soproni kultúrélet
központja!**

Ismeretterjesztő előadások,
hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok

Orosz, angol- és német nyelvtanfolyam

Szabás-varrás tanfolyam

Balettiskola — Színjátzó csoport — Bábesoport — Kézimunka- és rajzsakkörök
Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok — Liszt Ferenc klub — Ifjúsági társalgó

É. M. **Soproni**
Épületesztalosipari Vállalat

Hazánk legkorszerűbb épületesztalosipari nagyüzeme

GYÁRT:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

GYÁRTELEP:

SOPRON, TERV U. 2

Telefon: 17-55, 10-70

SEGÍTSD

Sopron városképének külső szépségét,
az utcák tisztaságát!

TÁMOGASD

a Köztisztasági Vállalat fontos
munkáját

Ne szemetelj az utcán!

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ KISIPARI SZÖVETKEZET**

v á l l a l :

Rádió javítást,

Gyermekkocsi javítást,

Bádogos, vízszelési,

Lakatos, esztergályos, géplakatos,

Villanyszerelő, motortekercselő

m u n k á k a t

Sopron, Ógabona tér 16

***Vásárolja
finomáru készítményeinket!***

---

*fonott kalács, briós, sajtrúd,
túróstáska, diós- és mákoskifli stb.*

SOPRONI SÜTŐIPARI VÁLLALAT

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatskai.

Lokalhistorische Quartalschrift.

Aus dem Inhalt

- Kölkedi, Stefan:* Ödenburger Lohnbewegungen zur Zeit der Revolution 1905/7 in Rußland
Főző, Géza: Das Ödenburger Weingebiet
Csatskai, André: Wandernde Händler und Gewerbetreibende in Stadt u. Komitat Ödenburg
Reuter, Camillo: Ein Denkmal der Rabauer Mundart aus dem 18. Jh.
Zilahi Josef: Die Universität für Forstwesen u. Holzindustrie in Ödenburg
Institut für Arbeiterbewegung: Die drei in Steinambrückel bei Ö. 1944. ermordeten Jung-Kommunisten
Csatskai, André: Verbreitung der ungarischen Musik in Ödenburg im Jahre 1863.
Karner, Karl: Beitrag zur Geschichte der ungarischen Jakobiner
Simkovics, Julius: Schulwesen im Ö. Komitat am Ende des 19. Jhs
Neue Gedenktafeln in Ödenburg und Umgebung
Kotsis, Theodor: Die kristallchemische Formel des Montmorillonits von Kroisbach
Hetyéssy Stefan: Wo wurde die ungarische Krone anlässlich der Ödenburger Landtage beherbergt?
Csatskai, André: Werke Wagners, Verdis und Mascagnis im Ödenburger Konzertsaal und Theater
Mojzer, Nikolaus: Die Ausstellung „Ungarische Barockkunst“ im Fabricius Haus 1962.

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!
2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék (a ritkítást csak szavaknál eszközöljék).
3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészei adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket: (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzunk.
4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.
5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrektúrában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja. (A korhű helyesírást is pontosan jelöljük a kéziratokban.)

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hirlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekk számszám: egyéni 61.280, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a kiadónál rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron, Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

ÁRA: 16,— Ft

INDEX: 25.915